

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

GENER-MARÇ 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

registre 4367

Reg. 661

Escamejav

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

GENER-MARÇ 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

E N A

1930

1930

BU T L L E T T I D E D I A L E C T O L O G I A C A T A L A N A

XVIII

SUMARI

	<u>Pàgs.</u>
A. GRIERA, <i>Litúrgia popular</i>	I
<i>Miscel·lània</i>	99
<i>Bibliografia</i>	102
<i>Crònica</i>	104

El BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA
es publica des de 1930 en fascicles trimestrals de més
de 80 pàgines. El preu de subscripció és de 15 pesse-
tes anuals, i el preu de cada fascicle és de 5 pessetes.

Litúrgia popular

I

ELS CICLES DE NADAL I DE PASQUA

La vida cristiana ha penetrat tan profundament en l'ànima del nostre poble, que pot dir-se que aquest se'n nodreix i en viu. La perfecta manifestació de la vida és inseparable de l'esperit cristià en tots els pobles civilitzats. Tenim la prova d'aquest fet en la llengua, manifestació verídica de l'ànima del que parla, puix que sintetitza la cultura espiritual i, fins i tot, la cultura material del poble. I si estudiem de prop el lèxic de les llengües dels pobles civilitzats, trobem que bona part dels elements que l'integren són de procedència cristiana.

No és pas aquest estudi una recerca del lèxic incorporat per l'Església a les llengües romàniques i, d'una manera singular, a la llengua catalana, per ella vivificada. Aquest estudi és un assaig per assenyalar fins a quin punt la litúrgia ha informat l'ànima del poble català.

La Santa Mare Església ens proposa, tots els dies, una festa que hem de commemorar, sigui dedicada al diví Mestre o a la seva santíssima Mare, sigui a algun baró just, les virtuts del qual nosaltres hem d'imitar. D'aquí ha vingut que l'any eclesiàstic es convertís en calendari popular. Les festivitats de l'Església són les fites dels contractes de la gent pagesa, i assenyalen els actes transcendents de la seva vida.

La festa de Sant Joan Baptista, per exemple, ha arrelat profundament en el poble, per la gran figura del Precursor i, potser més que tot, per escaure's a l'entrada de l'estiu. Les llegendes de la nit de Sant Joan, voltada de misteris, i les fogueres que s'encenen, donen tant de relleu a aquesta festa, que, en alguns indrets

d'Itàlia, és coneguda per *san giuvan, sant juan*.^{*} Les fogueres que s'encenen a la vetlla d'aquesta festa, en algunes regions de Sardenya, han influït perquè el mes de juny fos conegut, en sassarès, per *lampadda*, i, en logudorès, per *lampada*.

Les messes solen recollir-se pel juliol; això explica el nom de *mois des moissons*, donat al juliol en alguns indrets de França, i el de *fenadur*, que se li dona a l'Engadina, per segar-se i replegar-se les herbes en aquesta mesada.

A Sardenya regí, fins enllà de l'Edat mitjana, un calendari que feia començar l'any pel mes de setembre. Aquest fet fou suficient per a canviar en *cabidannu, cabirannu* el nom del mes de setembre, provinent d'un CAPUT ANNI. I aquest fet curiós es reproduceix en el domini basc, on el mateix mes de setembre és conegut per *buruil* 'mes cap', 'mes primer', i provinent d'un PILU + IL(LUNA).

Aquestes supervivències d'un any que començava pel setembre, reapareixen en el domini català, on certs contractes d'arrendament i de lloga de mossos o criats comencen per Sant Miquel de setembre. (Vic, Mallorca, Menorca.)

La festa del gloriós màrtir sant Gavi és celebrada amb gran solemnitat a Sardenya, per ésser el sant patró de l'illa; la seva festivitat s'escau pel 25 d'octubre, i té gran transcendència per la vida religiosa sarda. Aquest fet explica que *santuaini* sigui, en sard, el nom del mes d'octubre.

LITÚRGIA POPULAR DEL CICLE DE NADAL

ADVENT. — Per la vida cristiana el temps d'advent té una transcendència especial. Perquè ens preparem per la solemnitat de Nadal, l'Església ha assenyalat un temps d'expectació, de dejuni i de pregària, que va enllaçat amb el començament de l'any eclesiàstic. La idea litúrgica d'aquest temps ha penetrat tan endins de l'ànima popular, que, encara avui, el mes de desembre és conegut, a Andorra, amb el nom d'*advent*, i a l'Aran, amb el nom d'*auens*:

^{*} MERLO, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, 135.

«Cada causa en son temps,
mes es als en auens.»

«En auens
baixen geus
e pugen vents.» (Aran.)

A la regió dels Hautes Pyrénées, a Gavarnie, el mes de desembre és conegut per *aben*, i, molt probablement, tota la regió pirenenca va assenyalar amb el nom litúrgic d'*advent* el mes de desembre. Tenim una confirmació d'aquesta hipòtesi en el basc *abendoa* «mes de desembre».

Per altra banda, es pot constatar un fet semblant a l'extrem meridional del domini català. A Pego (Alacant) l'*advent* és el «temps que comprèn els quatre domenges d'abans de Nadal; en este mes se comença la poda de les vinyes i la sembra d'algunes verdures». A un indret d'Itàlia, a la Ligúria, el *mes de l'advent* és el mes de desembre.*

Dites i costums del temps d'*advent*:

«Malalt de l'*advent*,
que es guardi del vent.»

(Súria.)

«L'*advent*
és el temps del vent.»

(Montseny.)

«Per l'*advent*,
posa't al sol
i guarda't del vent.»

(Ib.)

«Si l'*advent* és mullat,
poca anyada de blat.»

(Ib.)

«Si vols all coent,
planta'l per l'*advent*;
si el vols bo i fi,
sembra'l per Sant Martí.»

(Ripoll.)

«Però si el vols vertader,
fes-lo pel gener.»

(Manresa.)

«La neu d'*advent*
gela molt fàcilment.»

(Isil.)

«La neu del mes d'*advent*
glaça les dents.»

(Borèn.)

«Qui no sembra per Sant Mateu,
sembra pel mes d'*advent*.»

(Bagà.)

«Les coses al seu senyor,
i els naps a l'*advent*.»

(Bagà.)

«Cada cosa a son temps,
naps i cols a l'*advent*.»

(Ripoll.)

«Per l'*advent*,
naps i cols a trencadent.»

(Llofriu.)

«Santa Cecília clara,
tot l'*advent* emborbellada.»

(Manresa.)

«Sembla un predicador d'*advent*: Es
diu del que enraona molt. (Bagà.)

* MERLO, *Ib.*, 174.

El temps d'advent és el més a propòsit per a podar, tallar i plantar arbres. (Falset.) Els arbres destinats a cairats o bigues que es tallen per l'advent no es podreixen. (Botarell.) Els pagesos diuen que el mes d'advent posa fruit als arbres. (Borèn.) A l'advent es trascola o es trasbalsa el vi, es poden les vinyes i s'esporguen els arbres. (Guimerà.) L'aigua d'advent és bona per a omplir cisternes. (Botarell.)

Pràctiques piadoses : En temps d'advent és costum de resar les jornades, *via crucis* poètic en el qual es contempla la caminada que van fer Maria i Josep cap a Betlem. En alguns llocs es fa un pessebre a l'església; s'hi colloquen les dues imatges, i cada dia se les fa caminar una mica. (Dues Aigües.) El primer diumenge d'advent es canten els goigs de la *Ditxosa* a la Mare de Déu del Roser:

«*Ditxosa* sou, Maria,
santíssima i divina,
tresor de gran valia
i rosa sense espina,
dels àngels melodia.»

A Menorca es diu *Cant de l'advent* a una composició que enclou una manera de comptar en sèrie decreixent:

«Digues-me, tu, digues, quan ne tendrem un?: un de Betlem, que es diu Jesucris., Rei del cel. Amén.	 sis ciris cremants...
Digues-me, tu, digues, quan ne tendrem dos?: dos de Noè i un de Betlem, que es diu Jesucrist, Rei del cel. Amén.	 set misses comptades...
Digues-me, tu, digues, quan ne tendrem tres?: els tres Reis d'Orient...	 els vuit capellans...
Digues-me, tu, digues, quan ne tendrem tres?: els tres Reis d'Orient...	 les nou processons...
Digues-me,... quatre evangelistes...	 els deu manaments...
..... cinc llagues de Cristo...	 les onze mil verges...
	 els dotze apòstols, les onze mil verges, els deu manaments, les nou processons,

els vuit capellans,
set misses cantades,
sis ciris cremants,
cinc llagues de Cristó,
quatre evangelistes,

tres Reis d'Orient,
dos de Noè,
un de Betlem,
que es diu Jesucrist,
Rei del cel. Amén.»

Tota la litúrgia del temps d'advent gira entorn de la triple vinguda del Fill de Déu al món : l'adveniment del Fill en carn mortal, nat de la humil Verge Maria; l'adveniment de l'Espòs que s'uneix a l'Esposa, que és l'Església; i el davallament del cel que farà el Jutge de vius i de morts el dia del judici final.

Si els dos primers adveniments són de joia i de benedicció, el tercer serà espantós i terrible. Per tal que el tinguem sempre en compte, en fem memòria el primer diumenge d'advent. És que la recordança de la vinguda del Fill de Déu com a Jutge de vius i de morts predisposa a una digna preparació per a rebre'l com a Salvador i Espòs de les ànimes.

Les lectures d'aquest temps, tretes de l'inspiradíssim i incomparable profeta Isaïes, així com l'oració *Rorate*, perquè «els cels enviïn la rosada, i les boires facin ploure el Just», són una constant aspiració i un desig sempre creixent de posseir el qui és la seu de la saviesa, cabdill dels pobles, llum de l'orient, rei de les nacions i príncep de la pau.

Preparats «per a veure el Rei dels reis que procedeix del Pare, com l'espòs que surt de la cambra nupcial», i que ve per deslliurar-nos del jou del pecat, ens unim a l'Església i ens alegrem amb ella «per adorar el Crist que ens ha nascut».

Els tres nocturns de l'ofici de Nadal, plens de simbolisme, són un poema admirable de l'expectació i sant adveniment del Salvador.* Durant l'Edat mitjana, quan es cantava el primer nocturn, un vel negre cobria l'altar, representació de la humanitat que visqué en les tenebres, sense llei, abans de Moisès. Un vel blanc tapava l'altar durant el cant del segon nocturn. Aquest vel era una representació de la humanitat que visqué sota la llei escrita tenint notícia del Messies que havia de salvar-la. Un vel de color de púrpura amagava l'altar durant el cant del tercer nocturn. Era una figura de l'amor de l'Espòs a l'Esposa, de la

* GUERANGER, *Année liturgique, Le Temps de Noël*, I, p. 174.

unió inefable que el Fill de Déu va a sacramentar amb les nostres ànimes.

En temps de la llei escrita es tenia coneixement de la vinguda del Messies pels oracles profètics i per les figures de l'Antic Testament. D'aquí ve que les lectures de l'ofici diví, durant aquest temps d'advent i fins les del mateix dia de Nadal, siguin tretes del profeta Isaïes.

Durant tota l'Edat mitjana, en l'ofici del dia de Nadal, els testimonis de l'Antic Testament eren cridats a donar fe de llurs vaticinis.

El pare Villanueva¹ conta que a la catedral de València, després de cantar els salms del segon nocturn de l'ofici de Nadal, es llegia la lliçó de sant Agustí, en la qual es troba el testimoni de la Sibilla Eritrea, repetint-se, després de cada díctic, el *Judicii signum* (*Breviari de València* a. 1464).

Una Setmana santa impresa a València en 1533 conté, a la fi, l'ofici i misses d'aquesta solemnitat, i, al mateix temps, els testimonis que vaticinen la vinguda del Salvador. L'ur presència era indicada pel lector d'aquesta manera: «Dic tu Jeremia, dicat et Isaïas». Aquesta evocació té molta semblança amb la del breuari d'Arles (segle XII). En aquest, compareixen, ultra els profetes i figures de la llei vella, Virgili, Nabucodonosor i la Sibilla com a testimonis de la gentilitat.²

Aquest cant, litúrgic i piados a la vegada, devia estendre's arreu de la nostra terra. Compareix a la seu de Tarragona (Villanueva, XIX, 26), a la de Mallorca en 1575 (ib., XX, 133), a la de Vic en el segle XII i en 1568, a la de Girona en 1550, a la d'Urgell en 1548, a la de Barcelona en 1569. Aquest cant devia ésser popular per bona part de Catalunya, ja que el trobem a la fi d'un *Fra Anselm* imprès a Cervera en 1818.

El cant de la Sibilla és popular a Mallorca i a l'Alguer. Mossèn Alcover, en les seves incomparables *Contarelles*,³ preciós recull de costums piadosos i litúrgia popular de Mallorca, conta com la *Sibilla* és cantada a Manacor. Un escolà vestit de blanc, com

1. *Viaje literario*, I, p. 134.

2. MILÀ I FONTANALS, *El canto de la Sibila en lengua de oc.* (Obras, VI, 294 i ss.)

3. *Contarelles d'En Jordi des Recó* (segona edició, 1915), 525.

un àngel, després que el cor ha cantat els tres nocturns de les matines, puja a dalt la trona i, tenint una espasa alçada a la mà, canta la *Sibil·la*. Sembla que és tradició d'una família, la qual es traspassa aquest cant de pares a fills.

Una enfilada de neules de tots colors, que va de part a part de l'església, és tallada per l'escolà amb un cop d'espasa bon punt acaba el cant. La mainada corre adalerada per recollir les neules que s'escampen arreu del temple.

Comparant les versions franceses, provençals i catalanes, es troba una unitat d'origen en aquest cant. És aquesta la composició llatina *Judicii signum tellus sudore madescet*, citada de sant Agustí, *De Civitate Dei*, XVIII, 29.

Per tal d'assaborir la unció d'aquest cant admirable, prescindint de les antigues versions, donem el text de les versions impreses en els rituals, la versió catalana i la versió mallorquina encara vivents:

VERSIÓ CATALANA *

Al jorn del judici
parrà qui haurà fet servici.

Un rei vindrà perpetual
vestit de nostra carn mortal:
del cel vindrà tot certament
per fer del segle jutjament.

Ans que el judici no serà,
un gran senyal es mostrarà:
el sol perdrà el resplendor,
la terra tremirà de por.

Après se badarà molt fort
amostrant-se de greu conhort;
mostrar-se han amb crits i trons
les infernals confusions.

Del cel gran foc davallarà,
com a sofre molt pudirà;
la terra cremarà amb furor,
la gent haurà molt gran terror.

Après serà un fort senyal
d'un terratrèmol general:
les pedres per mig es rompran
i les muntanyes es fondran.

Lavors ningú tindrà talent
de or, riqueses ni argent,
esperant tots quina serà
la sentència que es darà.

De morir seran tots sos talents,
esclafir-los han totes les dents:
no hi haurà home que no plor,
tot el món serà en tristor.

Els puigs i plans seran iguals,
allí seran los bons i mals,
reis, ducs, comtes i barons
que de llurs fets retran raons.

Après vindrà terriblement
el Fill de Déu omnipotent;
de morts i vius judicarà;
qui bé haurà fet allí es parrà:

* Treta de l'*Ordinarium Urgellense*, 1545 (MILÀ, *Ib.*, 304-306), amb adaptació ortogràfica.

Els infants qui nats no seran
dintre ses maren cridaran,
i diran tots plorosament:
«Ajuda-nos, Déu omnipotent.»

Mare de Déu, pregau per nós,
pus sou mare de pecadors:
que bona sentència hajam
i paradís posseïam.

Vosaltres tots qui escolteu,
devotament a Déu pregueu
de cor, amb gran devoció,
que us porta a salvació.

VERSIÓ MALLORQUINA *

El jorn del Judici
parrà qui haurà fet servici.

Jesucrist, Rei universal,
homo i ver Déu eternal,
del cel vindrà per a jutjar
i a cada u lo just darà.

Gran foc del cel davallarà:
mars, fonts i rius, tot cremarà.
Daran los peixos horribles crits
perdent los seus naturals delits.

Ans del judici l'Anticrist vindrà

i a tot lo món turment darà,
i se farà com Déu servir,
i qui no el crega farà morir.

Lo seu reinat serà molt breu;
en aquell temps, sots poder seu,
moriran màrtirs, tots a un lloc,
aquells dos sants, Elies i Enoc.

Lo sol perdrà la claredat,
mostrant-se fosc i entelat;
la lluna no darà claror,
i tot lo món serà tristior.

Als mals dirà, molt agrament:
«Anau maleïts, en el turment!
Anau-vos-ne al foc etern
amb vostre príncep de lo infern!»

Als bons dirà : «Fills meus, veniu!
Benaventurats posseïu
el reïne que està aparellat
des de que el món va ésser creat!»

O humil Verge! Vós qui heu parit
Jesús infant aquesta nit,
a vostre Fill vullau pregar
de los inferns ens vulla guardar!

Lo jorn del Judici
parrà qui haurà fet servici.

Durant l'advent, després del toc de la missa primera dels diumenges i de la conventual dels dies feiners, es toquen tres campanades, anomenades pel poble «Nadal!, Nadal!, Nadal!» (Alforja.) Vuit dies abans de Nadal, el campaner de la parròquia repica les campanes tres vegades al dia, anunciant la proximitat de la festa. (Viladrau.)

NADAL. — A les esglésies, el dissabte de Nadal al matí, a la missa primera, es canta la *Calenda*, o sia el martirologi, anunciant amb gran solemnitat el naixement del Fill de Déu. (Menorca.) El mateix vespre es canten matines i laudes. El sacerdot que puja a la trona a cantar les lliçons de l'Evangeli, va acompanyat d'uns seglars vestits de blanc, anomenats *xil·lots*, que deuen ésser una

* ALCOVER, *Contarelles*, 525.

supervivència dels cantors de la *Sibil·la*, desapareguda de Menorca i conservada a Mallorca. En algunes esglésies encara es fan betlems o pessebres, davant els quals es representa el pas dels pastors, conservat fragmentàriament a les Ferreries:

«Jo som es pastor més gros,
qui venc per entre ses murtres
amb ses falde curtes, curtes,
i es mostatxos plens d'arròs.

COR

Toca, Pasqual,
toca tambal,
toca regina:
tot són festes d'alegria
ses de Pasco i de Nadal.»

Segons el Nadal, es profetitza sobre l'anyada:

«Nadal en lluna, cent ovelles no en fan una»: Serà any curt de pastures. (Menorca.)	«Nadal en dijous, penja s'arada i ven es bous»: Ès inútil conrear la terra per a l'any vinent. (Ib.)
--	--

El dissabte de Nadal acaba la temporada de lloga, dita *es Santmiqué Nadal*, i comença la dels cinc mesos. Durant la primera es llaura, es gira, se sembren les faves, l'ordi i el blat : l'ordi se sembra a l'octubre; el blat al novembre i desembre, i les faves, entre Tots-Sants i Sant Martí. En la segona, es goreta, bina i terça el sementer; se sembren els ciurons per primeries de març, les patates per la lluna vella de febrer i les síndries per Sant Marc i la Creu. (Menorca.)

MATINES. — Per excel·lència es dona aquest nom a l'hora canònica primera de la vetlla de Nadal. A Olocau comencen a les nou de la vetlla i acaben al punt de la mitja nit.

«A matines jo me'n vaig
encara que hi haja neu,
perquè res jo no tindria
si no fos la bondat de Déu.»
(Súria.)

«Quan eixirem de matines
farem bones restulines.
Fum, fum, fum.»

A la vigília de Nadal, a les onze de la nit, el jovent encén al mig de la plaça gran del poble una foguera amb llenya robada de les cases. Els joves canten i fan soroll, i, després de les dotze, piquen a les portes de les cases dient : «Ja és nat!», i a les cinc van a la missa del gall. (Viladrau.) El nom de *missa del gall* ve, segurament, del cant nocturn del gall, que, per a la gent pagesa, encara avui assenyala les hores.

S'assistia a la missa del gall per moure gatzara, cantar cançons i fer l'adoració. (Cat., Bal., Val.) És costum d'escarnir el cant del gall amb una llengüeta de clarinet quan el sacerdot canta «Gloria in excelsis!» La vetlla de Nadal es passa menjant pastissos, avellanes, etc. La mainada passa per les cases cantant albaes com aquesta:

«Les albaes de la xurra
són molt bones de cantar,
i el rallat del molinero
se n'ha anat i no ha tornat.»
(Olocau, Vilareal.)

LA FIA FALLA. — Uns quants dies abans de Nadal es posen als balcons i finestres de cada casa uns feixets de la planta anomenada *faia*, lligats en forma d'antorxa, segons el nombre de mainada que hi ha a la casa. Una de les primeres coses que sap dir la mainada de Bagà és aquesta : «Fia faia de Bagà, Nostre Senyor nat a la paia.» La vetlla de Nadal, en tocar l'avemaria, s'encenen les falles, s'illuminen tots els balcons i finestres, i tota la mainada crida el «Fia faia de Bagà», i els vaillets corren pels carrers repetint-ho a grans crits. Es creu que aquest costum prové del temps que el senyor de Bagà vivia a la torre de la Falla, i anava a la vila per assistir a les matines de la vetlla de Nadal, i la gent li feia llum.

FETILLERIES. — Les fadrines solen tirar tres faves sota el llit: una de ben pelada, una altra de mig pelada, i la darrera sense pelar. Si l'endemà al matí, quan es lleven, agafen la primera, seran riques; si agafen la segona, tindran un passament; si agafen la tercera, seran pobres.

Les fadrines tiren sota el llit tres papers amb el nom, respectivament, d'un dels tres joves amb els quals els plauria casar-se: el primer paper que prenen duu el nom del nuvi segur. També

tiren una clara d'ou dintre un got d'aigua : segons la forma que pren la clara, saben l'ofici del seu futur nuvi. Si es cull una mata de malves el dia de Sant Joan, floreix la nit de Nadal. (Guimerà.)

SENYALS. — Els signes del temps comencen per Santa Llúcia i acaben pels Reis, i es compten de la forma següent:

El dia 13 representa el gener, el 14 el febrer, i així fins el dia 24, que representa el desembre. El dia de Nadal no és comptat per res. El compte torna a començar el dia de Sant Esteve, però a la inversa : el 26 representa el desembre, etc. Durant aquests dies cal observar bé el temps, perquè, segons el temps que fa en els dos dies que corresponen a cada mes, el farà després en el mes corresponent.

LA XOCOLATA. — La nit de Nadal és costum de fer la xocolatada. Es desfà la xocolata en una gran olla, per poder menjar-la a platats. Talment sembla que la xocolata sigui escudella o farines. En acabat, tragot de vi o d'aiguardent, i cap a matines i missa del gall. La xocolata tampoc no falta mai en els casaments i en la matança del porc. (Ripoll.)

LES BUFETES. — Es guarden les bufetes dels porcs o dels galls, s'inflen de vent, i es rebenten a la missa del gall, a l'hora de l'elevació. (Dues Aigües, Botarell, Belltall, Mallorca.)

EL TIÓ. — La nit de Nadal, hi ha cases que, quan van a dormir o a les matines, deixen foc encès a la llar perquè la Mare de Déu pugui anar a escalfar-hi els bolquers del Nen Jesús. (Catalunya.)

La vetlla de Nadal es posa un gros tió al foc perquè cremi tota la nit i tot el dia. (Llusanès.)

Per la diada de Nadal la mainada fa cagar el tió. El tió és un boscall o una soca que es posa vora la llar i dessota la qual els pares amaguen torrons, neules, vi blanc, etc. Per menjar se li donen fulles de col, ordi, civada, aigua, etc. La mainada hi va amb un bastó, i pica damunt seu, bo i cantant:

«Caga, caga,
si no et daré un cop de barra.
Caga, tió,
si no et daré un cop de bastó.»
(Poboleda.)

«Caga, tió; caga, tió,
per a aquell que és bon minyó.»
(Palamós.)

«Tió, tió,
caga torró:
si no vols cagar,
no et darem menjar.» (Figueres.)

«Caga, tió,
si no et donaré
un cop de bastó.»
(Borges, Tarragona.)

«Caga, tió,
pel naixement de Nostre Senyor.»
(Girona.)

d'esclopèt serà millor.
Caga, tió,
que són festes d'alegria;
pixa vi blanc,
que són festes de Nadal.»
(Igualada.)

«Caga, tió, caga torró,
d'avellana i de pinyó;

D'aquesta darrera hi ha les següents variants:

«Tió, tió, caga torró
d'avellana i de pinyó,
o, si no, cop de bastó!»
(Sant Joan Despí.)

«Tió, caga torró,
torrons de la Verge Maria;
tots hi són per la gormanderia.»
(Sant Llorenç dels Morunys.)

Després del cant i dels cops de bastó, la mainada, amb la consegüent alegria, treu de sota el tió tot allò que prèviament hi ha estat amagat pels pares.

Hi ha qui ho fa el vespre abans de Nadal, i la mainada, a cops de bastó, exigeix que el tronc tregui, per sota, les llinadures que s'han de menjar l'endemà, després de dinar. Aquest costum, amb petites variants, és conegut per tots els indrets de Catalunya. El tió també es fa cagar dient el següent *Parenostre del tió*:

«Pare nostre que va al bosc,
a cavall d'una post:
si el cavall cau,
pare nostre, a déu-siau!»
(Falset.)

Amb les següents variants:

«Parenostre del tió,
bon Nadal que Déu ens do.
Ara en vénen festes,
festes precioses.
Dones curioses,
renteu els plats,
renteu el tinell.
Raja vi blanc,
dóna, tió,
si no et pegaré
un cop de bastó.»

(Belltall.)

«Parenostre del tió,
bona nit que Déu ens do.
Ara vénen festes,
festes precioses.
Dones curioses,
menjarem gall dindi,
coques ensucrades,
torrons de pinyó.
Caga, tió,
caga torró
d'avellana i de pinyó:
si són dels fins, millor.» (Manresa.)

El dia abans de Nadal la mainada va a pasturar el tió perquè, a l'endemà, doni més torrons. (Borges.) És costum de donar garrofes i palla al tió perquè tregui més. (Dues Aigües.)

A Valls els nois, en picar el tió, canten aquesta cançó:

«Torronets, baixeu del cel
per la Verge Maria;
als que ploreu, no els en deu:
per la Mare de Déu.
Tronca de Nadal,
dóna torrons, raja vi blanc;
no donis arengades,
que són massa salades.»

(Valls.)

SOCA. — Nom que es dona al tió de Nadal. Se li dona ordi perquè porti més. Els infants, en pegar-li, van dient:

«Caga, soca; caga, tió;
o si no et dono un cop de bastó.»
(Balaguer.)

BOLQUERET DE NADAL. — És costum, la vetlla de Nadal, de posar davant la llar, en obsequi del Nen Jesús, tota la roba necessària per a vestir una criatura que neix. (Súria.)

PESSEBRE. — El costum de fer pessebre, amb aquella sabuda sinceritat d'art primitiu, era abans molt general. S'empraven com a materials principals el suro pelegrí, les moltes, l'arena de mar, les atzavares i el bruc. Les figures predominants eren: la Sagrada Família, els àngels de l'Anunciata, els pastors, els Reis amb llurs criats; pagesos, capellans, ramats, etc. El pessebre s'inaugurava per Nadal, i de vegades durava fins a la Candelera. Davant el pessebre es cantaven cançons de Nadal. Durant l'any la Sagrada Família visitava les cases on s'havia fet pessebre per Nadal. (Dues Aigües.)

ESTRENES. — Els flequers donaven una coca d'estrenes a llurs parroquians. (Sant Feliu de Guíxols.) Els hostalers els regalen vi blanc. (Llusanès.) Els padrins regalen un tortell a llurs fillols en donar-los aquests les bones festes. (Figueres.)

Abans, els padrins regalaven a llur fillol la *rabassa*, pastisset semblant a un pa de barra, i amb un forat al mig. (Llofriu.)

Pel dia de Nadal es fa caritat a tres pobres en honor de la Sagrada Família. Aquests pobres han d'ésser un home, una dona i un infant. (Dues Aigües.)

El dia de Nadal els joves posaven un *cep* a la plaça; empre-

sonaven les noies per un peu, i per lliurar-se havien de pagar una penyora. Les noies feien altre tant amb els joves. (Palau.)

Refranyys sobre Nadal:

«Per Nadal
cada ovella en son corral.»

«Per Nadal,
qui no estrena no val.»

«Nadal en dilluns,
festes a munts.»

«Nadal en dimarts,
les festes a grapats.» (Guimerà.)

«De Nadal a Carnestoltes,
cinc setmanes desinvoltes.»

«Per Nadal, al joc;
per Pasqua, al foc.»

«Fins a Nadal,
peücs no cal;
de Nadal enllà,
peücs no hi ha.» (Pineda.)

«Qui per Nadal s'assolella,
per Pasqua s'atorreia.»

«Per Nadal,
un pas de pardal»:
Que comença d'allargar-se el dia.

«Per Nadal,
el porc amb sal,
i la truja al gavadal.»

«Nadal sense lluna,
de cent ovelles no en queda una.»
(Llofriú.)

«Sa bugada de Nadal
costa més que ella no val.»
(Llofriú.)

«Per Nadal,
ni en alls ni en cebes
empris ton cabal.»

«Santa Llúcia la bisbal,
quinze dies per Nadal.»

«De Santa Caterina a Nadal,
un mes hi val.»
(Boren.)

Cançons que fan referència a Nadal:

«Per Nadal farem gran festa:
la Mare de Déu ja ho sap.
Ben calçada i ben vestida
no li faltarà sinó un drap:
lo drap és a Barcelona,
a casa d'un botiguer;
l'agulla n'és a Manresa,
a casa un passamaner;
les estisores no tallen,
el didal és foradat;
l'agulla n'és espuntada

i el sastre encara no és nat.»
(Borges.)

«El dia de Nadal
posarem el porc en sal,
la gallina a la pastera,
lo pollí dalt del pi.
Canta, canta, Valentí!
Ara passen bous i vaques,
i gallines amb sabates,
i bacons amb sabatons,
a la fira de Verdú.»

Variant:

«Ara vénen festes,
dones curioses;
vénen bous i vaques,
gallines amb sabates,
gallinons amb sabatons.

Lo vicari fa torrons;
la guineu los ha tastats:
diu que son un poc salats.
Marieta, posa-hi sucre,
que seran un poc millors.»

INNOCENTS. — És costum, en la festivitat dels sants màrtirs innocents, posar la *lluja*, que és : *a*) un guant ple de cendre o farina, que, clavat a l'extrem d'un bastó, es marca, amb un cop, a l'esquena dels transeüints (Vic); *b*) un enfilall de papers o de parracs que es planten, amb una agulla, al vestit dels que passen pel carrer.

És costum, en aquesta diada, d'enganyar la gent donant noves inversemblants i contant grosses mentides. En molts indrets de Catalunya s'envia la mainada, o la gent crèdula, a cercar els *neulers*, que són, moltes vegades, maons embolicats amb papers, sacs de pedres, etc. També és costum d'enviar a cercar el *motillo de fer pallers*. (Borges.) S'envia la mainada a les farmàcies perquè vagi a buscar *ungüent d'estaca'm aquí*. (Manresa.) Per aquesta diada es fan neules amb filagarses de cànem i es posa cèber cicotrí a la xocolata. (Manresa.) És costum de fer anar els petits a una farmàcia a comprar *arrel de campanar*. (Tarragona.)

Colles d'homes, amb alguna insígnia d'innocent, voltaven la ciutat i feien pagar algun diner; després feien una creu de guix a l'esquena dels que havien pagat. Al migdia eixia una cavalcada allegòrica, amb vestits més o menys adients, acompanyada d'una música. (Igualada.) A Dues Aigües, antigament, es feia una carnavallada. A l'església, els que feien de majorals, escarnien el senyor rector, i donaven encens; feien servir d'encenser una mitja taronja lligada amb fils, etc. A Balaguer, en aquesta diada, l'alcalde dona la vara als fadrins, que fan pagar bans, el producte dels quals serveix per fer una gran alifara. A les Borges Blanques el vespre de la vigília dels innocents s'anunciava la festa de l'endemà amb uns repics de campanes, que eren una barreja de tots els tocs coneguts : tocs de bateig, d'albat, de morts, de missa, de sometent, de bon temps, etc. Al matí, l'ajuntament de fadrins, seguint ordres del batlle, s'escampava pels portals de la població i impedia l'anar al treball a tot home que no fos casat. Els casats podien treballar si pagaven un cànon. Més tard aquest ajuntament anava a missa, s'asseia al banc de les autoritats i manava la ciutat durant tot lo dia. A Prades aquell que, en aquest dia, no obeïa l'ajuntament de fadrins, es veia obligat a les més estranyes exigències. A Poboleda, a la tarda d'aquesta diada, es feia un cós, que el corrien tres fadrins, un dels quals anava vestit de dona,

i guanyava el cós. Es corrien tres sorts : un moltó, dos galls i un manat de cebes. Al vespre es feia un sopar. A Ager, la nit dels innocents, els joves encenen grans fogueres i, com a les Borges, fan pagar un tribut a tots els que surten a fora de la població per anar al treball. També nomenen regidors. Després passen pels carrers amb un cabàs de palla, i en tiren davant les cases on hi ha noies, a les quals, per tenir el carrer brut, els posen una multa. A Mora d'Ebre aquestes penyores es fan pagar a les dones i als transeünts. Al Llussanès el jovent roba carros, eines de treball i de tot el que troba, en fa una gran parada davant l'església del poble. També, amb la llenya robada, fa una gran foguera a la plaça. A Torre de Capdella i a Cabanes la mainada, i la gent gran, manlleven llonganisses per les cases i altres coses de poc preu. Quan les tenen, diuen : « — Els innocents us ho pagaran.»

MOTILLO DE FER PALLER. — Atuell imaginari en substitució del qual a qui el va a manllevar, el dia dels innocents, es carrega un sac de pedres, de ferro vell o de cosa semblant. (Borges.)

SILVESTRE (SANT). — El sant la festa del qual se celebra el darrer dia de l'any. És costum d'enganyar la mainada, dient que, aquell dia, a l'església, prop de la pica de l'aigua beneïta, hi ha un home que té tants de nassos com dies té l'any. A Bagà s'envia els nens a la fonda o a la plaça perquè hi vegin l'home dels nassos.

A Berga i Morunys es treuen, o se sortegen, els *sants de la cort*. La vetlla de Cap d'any es reuneix tota la parentela a la casa pairal, i fets uns bitllets, a cada un dels quals va escrit el nom d'algun sant, d'una santa o de la Mare de Déu, es fiquen dins una barretina, es remenen bé, i el més petit treu els bitllets, d'un a un, i els dona als reunits. Després es diu un parenostre als sants vells i un altre als sants nous, i aquell a qui toca sant Silvestre ha de pagar el vi blanc en la torronada que es fa. És costum de posar en els bitllets els noms dels familiars i amics difunts, per tal de poder encomanar-los a Déu, durant l'anyada que comença.

En aquesta diada s'explica als infants que, les bruixes, untades amb ungüent de la mare Celestina, s'enfilen xemeneia amunt, i se'n van a Pedraforca a ballar, perquè, a la nit de Sant Silvestre, les bruixes es reuneixen a Pedraforca i fan grans ballades i gatzara; l'abanderada, en aquesta diada, era convidada a la festa.

A les Borges és creença que sant Silvestre és el pare de les

bruixes; en canvi, a Balaguer diuen que, si es fa oració a sant Silvestre, hom es deslliura de les bruixes.

La nit de Sant Silvestre, totes les bruixes de l'alt Pallars es reuneixen amb les de l'Aran, al Pla de Beret, on dansen i fan gran festa.

Per saber si els mesos de l'any nou seran secs o humits, la nit darrera de l'any s'agafa una ceba, es parteix pel mig i s'esclofolla. Es posen de rengle dotze clofolles, que representen, per ordre, els dotze mesos de l'any, i es tira un pessic de sal a cada clofolla. L'endemà es miren les clofolles i, segons que la sal s'hagi fos més o menys, el mes corresponent serà més eixut o més plujós. (Ripoll.)

Refrans:

«Per Sant Silvestre,
totes les bruixes van en destre.»
(Guimerà.)

«Sant Silvestre
agarra les bruixes del cabestre.»
(Vinaroç.)

«Sant Silvestre
treu les bèsties del cabestre.»
(Cabanes.)

«Sant Silvestre
és al darrer vespre.»
(Manresa.)

«Sant Silvestre,
per la porta o per la finestra.»
(Veciana.)

«Sant Silvestre, no pot estre
sinó una vegada l'any:
la vigília de Cap d'any.»
(Pineda.)

Amb la variant:

«Sant Silvestre no protesta
sinó una vegada l'any,
que és vigília de Cap d'any.»
(Figueres.)

Quan un és massa condescendent i deixa que els altres li passin davant, li diuen: «— Ves si et quedaràs a fora, com sant Silvestre, que si es descuida no cap al calendari.» (Dues Aigües.)

ANY NOU. — El primer dia de l'any És conegut, també, per *Ninou* i *Cap d'any* en tots els indrets de Catalunya. És fa la festa de la Circumcisió del Senyor. A la missa matinal d'aquesta festa el rector de la parròquia dóna compte del moviment parroquial de l'anyada passada; fa una estadística dels naixements, dels casaments i de les defuncions. Els fidels, en comentar-ho, després de la missa, diuen: «— Han guanyat els morts», o bé: «— Han guanyat els vius».

A Belltall, la diada de Cap d'any, l'ajuntament i el rector nomenen sagristans, que són els dos últims joves que s'han casat; majorala del Roser, que és la fadrina més vella, i majoral del Roser, que és el casat més vell que encara no ha estat sagristà.

A Súria i a Sant Feliu de Guíxols és costum de donar, en aquesta diada, estrena als servents que durant la darrera anyada van tenir bon comportament.

En aquesta diada la mainada passa pel poble a fer una capta, i diu: « — Ninou.» En rebre la caritat, respon: « — Visqueu molts anys.» (Isil.)

A Borèn tota la mainada del poble segueix les cases i recull nous, pomes, torrons i *redorts*, que són unes coques petites i rodones, foradades del mig. En fer aquesta capta, tots els petits canten:

«Ninou, Ninou,
la cua del bou,
la vaca esquellada;
doneu-nos un tros de cansalada.»

En canvi, a Fonç, en fer aquesta capta, diuen:

« — Volen fer cabo de año?
— Sube, que te cortaré el dedo
y te possaré un paño.»

A Ager diuen el que segueix:

«Mos voleu fer de Ninou,
que us guardarem la vaqueta i el bou?»

Les mestresses de les cases els donen fruita i, també, cèntims.

Als pobles de la Vall d'Ager, els joves, a la nit de Cap d'any, passen per totes les cases i casen a tothom. També casen el rector, però ho fan amb el breviari. Fan els casaments més estrambòtics que hom es pugui imaginar. Truquen a la porta de la casa i diuen: « — Gràcies a Déu que haveu respost. Això dormiu molt ferm: pareix que teniu el cap a l'armari. Ja sabeu que aquesta nit és nit de casaments i nit de vetlla, que les xiques són per als xics. Ara vindran moltes festes i acudirán molts torrons i avellanes; jo seré un que no ho ressentiré. Cavallers, ara passarem al sagrament del matrimoni. Casim, casam: demà és Cap

d'any, començament d'any i acabament d'any; acabament de mes i de setmana.» I segueixen els casaments. Els infants que mamen són casats amb la mamella.

Refransys:

«Per Ninou, tracte nou i paga el sou»: S'hi feien els tractes i es pagava la soldada. (Manresa, Guimerà.)	«El que es fa el dia de Cap d'any, s'ha de fer tot l'any.» (Pineda.)
«Any nou, vida nova».	«Per Ninou un pas de bou»: Es refereix a què el dia s'allarga un bon xic.

Amb la variant:

«L'any, per Ninou, s'allarga un pas de bou.» (Llofriu.)	«Amorettes per Cap d'any, per Nadal afany.» (Manresa.)
«Per Cap d'any, els físics es fan el dany.» (Manresa.)	«Boig serà el campaner que asse- nyala pedregada per Cap d'any.» (Manresa.)
«Si ets cast per Cap d'any, passaràs bona quaresma.» (Manresa.)	«Pa torrat, pa torrat, que Cap d'any és nevat.» (Manresa.)

ELS REIS. — La festa dels tres Reis d'Orient que anaren a Betlem a adorar l'infant Jesús és celebrada pels infants de diverses maneres: A Palamós, la vetlla de la festa, els nens van amb fanals de color encesos a esperar els Reis, i sovint els surt a l'encontre una cavalcada que representa els esperats personatges. Deixen els plats a les finestres de llurs cases, esperant que l'endemà els trobaran plens de joguines i llepolies. Aquest costum d'anar a esperar els Reis és conegut a molts indrets: a l'Empordà; a Viladrau, on els van a rebre amb tanyes de ginebre encesos i assecats prèviament; a Taradell, on els esperen amb manats de barballó encesos per a fer-los llum; a Pineda, on ja molts dies abans els esperen pels carrers amb un sogall encès; a Manresa, on els esperen a la Pujada Roja, amb teies enceses; a Alaixar, on els esperen portant una creu de canya amb taronges a les tres puntes.

En anar a rebre els tres Reis, la mainada cantava i canta cançons com aquesta:

«Els tres Reis de l'Orient
porten coses per la dent;
els tres Reis de l'any passat,
els pares i mares ho han posat.»
(Palamós.)

Sí, fillet; sí, fillet:
coca blanca, coca blanca;
sí, fillet; sí, fillet:
coca blanca i torronet.»
(Ripoll.)

«Els Reis arriben:
duen torrons
de la Mallorca
de la cua torta.
Els Reis de l'Orient
porten torrons
a tota la gent.

«Els Reis de can Talaia
porten coses, porten coses;
els Reis de can Talaia
porten coses per la canaia;
els tres Reis de l'Orient
porten coses per la gent.»
(Viladrau.)

En rebre els Reis, se sol cantar:

«Bona casa, bona brasa;
bona casa, bon tió.
A tots els d'aquesta casa
el bon any que Déu li'ls do.»
(Valls.)

«Els tres Reis d'Orient
partiren jornada,
anant a Betlem
a fer cagar la baga (tió).»

«Viva els tres Reis de l'Orient;
que portin torrons a tota la gent
i una botifarra a la meva dent,
dent, dent;
dels fins, dels bons,
dels quatre cantons,
d'aquells de Xixona
que són tan rebons.»
(Girona.)

Amb la variant:

«...i una botifarra
per la meva mare,
i un got de vi
per al meu padrí.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

En posar menjar a la finestra, pels cavalls dels Reis, la mainada canta:

«Tiriri, tiriri,
Senyor Rei, jo estic ací:
palla i garrofes,
tot per al seu rossi;
casques i avellanes,
tot per a mi.» (Vilareal.)

Si es volen veure els Reis, s'han de rebre amb una canya verda a la mà i amb una camisa molla a l'esquena. (Balaguer.)

SANT ANTONI. — És la festa del sant fundador dels ermitans. Segurament deu a la simpatia que manifesta a tots els animals

l'haver estat reconegut per advocat de les bèsties de tragí, i que en aquesta diada es faci la benedicció dels animals de cabestre a tots els indrets de Catalunya, Mallorca i València. A moltes poblacions importants, com Igualada, etc., es fan els Tres Tombs, que ve a ésser una mena de cavalcada, amb els animals ben enflocats que, acompanyada de música, segueix els principals carrers de la població.

En moltes quadres d'animals de bast hi sol haver una capella dedicada a sant Antoni, i els traginers del Pireneu (Ribes) duen una espècie de manta o gualdrapa, que sol tenir al mig un sant Antoni brodat, i amb la qual tapen les anques dels muls.

El dia de Sant Antoni és de festa a Menorca, per escaure's l'aniversari de la reconquesta de l'illa.

La festa de Sant Antoni se celebra amb caires distints, segons les diferents contrades de Catalunya. Al Vendrell el rector beneeix els animals d'un balcó estant, i també les coques, llargues de dos metres, que hi ha col·locades a un carro adornat de fullatge; es dona un tomb pel poble i es fan carreres. De bon matí, a la porta de l'església, se subhasten pans de sant Antoni. A Tarragona el dia de Sant Antoni es rifa un porc, un be i una imatge del sant; el dia de Cap d'any el sagristà dels pagesos reparteix els bitllets, acompanyat d'una gralla i un tabal, bo i cantant les últimes cançons de moda. (Tarragona.) Del dia de Sant Antoni fins a Carnaval hi ha el costum de tirar pedallassos per les entrades de les cases. La mainada en recull, a posta, durant tot l'any. (Dues Aigües.)

Sant Antoni és patró dels hortolans i pagesos, que solen organitzar la festa, ajudats dels que tenen bestiar i el volen guardar de malures. Hi ha captiris, ofici amb música, benedicció dels animals, sardanes. Sovint, al vespre d'aquesta diada, comencen els balls de disfresses, que duren fins a la Quaresma. Els animals van arrengrerats a la *passada*, que consisteix a donar un tomb per la vila tocant un pasdoble, o algun altre aire. Una grossa bomba de paper va davant la *passada* (la bomba de la passada), la qual va seguida d'una multitud de gent, agafada de les mans, que salta i saltirona. (Sant Feliu de Guíxols.)

El dia de Sant Antoni, a la tarda, després de vespres, se subhasten els peus de porc, ofrena d'alguns devots. (Isil.) És costum,

durant l'anyada, de prometre a sant Antoni algun peu de porc, per quan es faci la matança. El dia de la festa del sant, l'obrer posa els peus del porc en un plat, i l'escolà els encanta pels carrers seguint el curs de la processó. Qui més en dóna, aquell els replega. (Cassà.) El dia de la festa de Sant Antoni es reparteixen coques de *panoli* a les cases dels devots que han fet caritat per a la festa. Aquesta repartició es fa a so de tabal o de gaita. A la porta de l'església del sant s'encanten diversos objectes, es fa funció religiosa, organitzada pel Gremi de Sant Antoni, i es balla la jota tortosina, a so de gaita i tabal. (Tortosa.)

El dia de Sant Antoni, al vespre, es fa una processó amb animals, i es dóna a cada cavaller una coca de *panoli* beneïda. (Cabanès.) Després de la benedicció dels animals es distribueix un rotllo de pasta. (Vilareal.) La vigília de Sant Antoni s'encén una o dues fogueres pels carrers; el dia de la festa es fa la benedicció dels animals en una ermita veïna, es dóna un tros de pa beneït als animals, i es fa una cavalcada cap al poble, coneguda per la *grupa*, o pel *cós*. Els cavallers que hi prenen part són els *elois*. (Sant Llorenç dels Morunys.)

Refranyes:

«Per Sant Antoni
es comença a fer el toni.»
(Botarell.)

«Sant Antoni, que el ruc cau» : Es
diu en caure una persona.
(Tarragona.)

«Per Sant Antoni,
una passa de dimoni»:
Es diu de l'augment del dia.
(Tarragona.)

«Sant Antoni de gener,
cavalls amb flors pel carrer.»

«Sant Antoni de gener,
fan festa el cavall i el tragner.»
(Guimerà.)

«Sant Antoni de gener,
mitja polla i mig graner»:
Pel gener s'han gastat la meitat de
les provisions. (Guimerà.)

«Sant Antoni del porquet
sempre s'escau al disset.»
(Palamós.)

«Sant Antoni de gener,
compta bé, que disset té.»
(Manresa.)

Cançons:

«Sant Antoni i el dimoni,
jugaven a trenta u:
el dimoni va fer trenta,
sant Antoni trenta u.» (Llofriu.)

«Sant Antoni gloriós,
nos doni un noi ben ros;
sigui pollós, sigui ronyós,
mentre marit fos.» (Llofriu.)

«Sant Antoni de gener,
sant Antoni, toni, toni;
sant Antoni del porquet,
a les velles fa ganyotes (carasses)
i a les noies (joves) fa l'ullet.»
(Veciana.)

«Sant Antoni va per mar
amb l'esquelleta al costat.
L'esquelleta fa ning-ning:

tots els peixos van sortint;
ja en surt un de molt gros
que es menja un plat d'arròs;
en surt un de molt petit
que es menja un pollastre rostit.
Santa Magdalena,
porta la cadena
per lligar el dimoni.
Viva sant Antoni!»
(Llofri.)

Tornada dels goigs:

«Del dimoni, vencedor;
dels animals, advocat:
sigueu nostre protector,
gloriós sant Antoni abat.»
(Balaguer.)

CANDELER. — La festa de la Purificació de la Mare de Déu.
S'escau al 2 de febrer.

«Avui febrer,
demà Candel·ler.» (Segarra.)

«Per la Mare de Déu Candel·ler,
mal és l'obac que el sol no té.»
(Segarra.)

«Per la Mare de Déu Candel·ler,
els ous a dinar.» (Ripoll.)

«Amors de Candel·ler
donen bon fruïter.»

«Maridatge de Candel·ler,
per Tots-Sants bolquer.»

«Quan s'acosta el Candel·ler,
ja fa cera l'adroguer.» (Ripoll.)

LA CANDELERERA. — La festa de la Purificació de la Mare de Déu, en la qual es fa la benedicció de les candeles. La cera de què es fan les candeles, recollida, per les abelles, del calze de les flors és símbol de la Virginitat de la Mare de Déu, i el ciri, fet d'aquesta cera, és símbol de Jesucrist, llum del món.

Hi ha una gran quantitat de refranys sobre la Candelera, molts dels quals de caràcter meteorològic:

«Per la Candelera,
l'ou endarrera.»

«Per la Candelera
els ous a la carrera;
pel gener,
a cap dinar.»
(Figueres, Terrassa.)

«Per la Mare de Déu Candelera,
mal és el bac que el sol no hi pega;
allà on el sol no hi pegarà,
casa no hi vagis a parar.»
(Manresa.)

«Per la Candelera,
el fred endarrera.» (Pineda.)

«Per la Candelera,
una hora enrera»:
Que el dia s'allarga una hora.

«Per la Candelera,
si no la fa davant,
la fa darrera.»
(Sant Felju de Guíxols.)

«Per la Mare de Déu Candelera
treu l'ovella de la farratgera
i posa-la a la bladera.»
(Les Gavarres.)

«Per la Candelera,
eixuga la bugadera.»

«Per la Candelera,
el berenar endarrera.»
(Manresa.)

«Candelera espessa,
guarda sa cabessa;
Candelera clara,
fred hi ha encara.»

«Si terretja sa Candelera,
umple s'era.» (Migjorn Gran.)

«Si la Candelera plora,
el fred és fora;
i si riu, estem a l'estiu.»
(Olcou.)

Amb la variant:

«... tan si plora com si no plora,
el fred és fora.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

Altres variants:

«Quan la Candelera plora,
el fred és fora;
quan la Candelera riu,
ja ve l'estiu;
plora o no plora,
l'hivern és fora.» (Vinaroç.)

«Si la Candelera riu,
torna-te'n al niu;
si la Candelera plora,
l'hivern és fora.»
(Alcalà de Xivert.)

«Quan la Candelera plora,
el fred és fora;
quan la Candelera riu,
el fred és viu.» (Vendrell.)

«Si la Candelera plora,
l'hivern és fura;
i si riu,
l'hivern és viu.» (Botarell.)

«Si la Candelera riu,
el fred és viu.» (Borèn.)

«... però tant si la Candelera riu com
el fred és fora.» [plora,
(Dues Aigües.)

«Quan la Candelera riu,
el fred és viu;
quan la Candelera plora,
el fred és fora.»

«Tant si plora com si riu,
ja estem a l'estiu.» (Tortosa.)

«Sant Sebastià
totes les deixa passar,
menys la Candelera,
que li va al darrera.»
(Dues Aigües.)

«Quan la Candelera riu,
llenya al niu.» (Cabanès.)

«... tant si riu com si plora,
no faltaran tres mesos de mala hora.»
(Morella.)

«Si la Candelera riu,
lluny és l'estiu;
si plora,
l'hivern és fora.» (Marratxi.)

«Si la Candelera plora,
de l'hivern ja som fora;
tant si plora com si no plora,
de l'hivern ja som fora.» (Ager.)

CANDELES BENEÏDES. — Són les candeles que es beneixen a l'església el dia de la Purificació de la Mare de Déu, que s'escau al 2 de febrer. Les candeles beneïdes s'encenen els dies de tempesta per guardar dels llamps i de la pedra. Es posen enceses a la mà del malalt, quan està en l'agonia, i se li fa la recomanació de l'ànima. També s'encenen quan una dona de la casa va de part. (Terrassa.) Les candeles beneïdes fan madurar les plantes i auguren bones collites. (Sant Joan Despí.)

LITÚRGIA POPULAR DEL CICLE PASQUAL

SEPTUAGÈSIMA. — El temps litúrgic que comprèn les tres setmanes anteriors a la Quaresma. Pròpiament és la primera d'aquestes tres setmanes. Pel diumenge de Septuagèsima començaven a sortir les disfresses, que anaven sempre en augment fins als tres dies de Carnestoltes. (Borges.) A Pineda, i a altres indrets, per la Candelera ja començaven a sortir les disfresses i a celebrar-se àpats carnavalescos, que anaven en augment fins els darrers dies.

DIJOURS DELS COMPARES I DE LES COMARES. — Els dos dijous anteriors al *dijous gras*. En el primer eren els compares els que duïen a berenar als fillols, i els que feien un present a la comare; i era el dijous immediat al dijous llarder el dia que les comares portaven a berenar llurs fillols, i les que feien un present als compares. (Ripoll.)

LA JOIA DE CARNESTOLTES. EL DIJOURS GRAS. — Els noms d'aquests dies fan més aviat referència a les privacions quaresmals que no pas a les diversions i plaers i a l'alegria desmesurada d'aquests dies. El dia del *dijous llarder* tota la mainada surt a fora la població a menjar una truita amb botifarra. A Borèn i a Isil la mainada fa una capta pel poble, porta una nina, dita sant Nicolau, i canta:

«Caritat, senyora;
caritat, si us plau,
puix venim de Roma,
i en portem corona
de sant Nicolau.»

A Sant Llorenç dels Morunys, quan la mainada fa la capta, canta:

«Los romeus de la mare cansada,
que no poden caminar:
vinguen ous i botifarra,
i diner per anà a gastar.»

A Manresa, quan els nois van a celebrar el *dijous llarder* (*dijous gras*), canten aquesta cançó:

«El dijous llarder, botifarra, botifarra;
el dijous llarder, botifarra menjaré.
El dijous gras, botifarra, botifarra;
el dijous gras, botifarra menjaràs.»

A Sant Feliu de Guíxols, el dia abans del *dijous de les llardufes*, es feien els *llagardets*, que eren tires d'anelles de paper, semblants a cadenes. El llagardet es lligava al cap d'una canya i es posava a la finestra. Al cap del llagardet es penjava una botifarra, que s'havia de menjar l'endemà, en anar a fer la berenada.

El dijous llarder és conegut al Rosselló amb el nom de *dijous dels compares* i *dijous de les comares*, per celebrar-se, en aquesta diada, un ball anomenat *ball dels compares i de les comares*.

ELS DARRERS DIES : CARNESTOLTES. — A Menorca es dona aquest nom, d'una manera genèrica, al temps que va comprès entre Nadal i Carnestoltes, i, d'una manera especial, al diumenge, dilluns i dimarts que precedeixen el Dimecres de Cendre. Els *darrers dies* són coneguts, a Mallorca, amb aquest últim significat. En canvi el significat trobat a Menorca prova l'origen saturnal dels dies de Carnaval.

Els costums d'aquests dies de llevar carn i del dejuni proper, són diversos. En alguns indrets de la Catalunya occidental es llaura la plaça del poble; possible recordança de la festa de la sembra. Al Penedès, parelles disfressades ballen a la plaça del poble. A Olocau (València) els homes i les dones s'enfarinen,

tirant-se la farina a la cara a grapats. Al Pallars i al Lluusanès es fa una capta d'ous, cansalada i arròs, i es prepara un àpat a la plaça del poble, en el qual mengen el batlle i el rector; la festa acaba amb ballades. A Guimerà, els fadrins es fan amos del poble, i obliguen a tothom a fer festa. Arreu de Catalunya és conegut el costum de sortir a rebre el Carnestoltes fora la vila, i passejar-lo, en baiard o a cavall d'un ase, per tota la població. En alguns indrets, com a Figueres, l'arribada del Carnestoltes és un gran esdeveniment; hi concorren moltes de carrosses bellament guarnides. Aquí, abans, era costum de fer parlar el senyor Carnestoltes davant el públic: el dia primer, en plena salut; el dilluns, malalt i desmaiant-se, i el tercer dia, morint-se. A Sant Llorenç dels Morunys, el dissabte abans de Carnestoltes, se'l va a rebre i fa l'entrada a cavall d'un ase. A Ripoll, fins i tot arribava la núvia del Carnestoltes; això era al dimarts, poc abans de la mort del seu espòs. En aquesta vila era costum de *fer els esmolets*. Uns quants joves paraven una mola d'esmolar al capdevall de la plaça gran; uns altres joves corrien pels pisos i botigues a cercar eines per esmolar. Prenien el que trobaven : una plata, uns molls, una eina de tall, la qual, en ésser retornada, no tallava gens ni mica. Per paga d'haver passat els atuells i eines per la mola, exigien algun diner, que servia per fer una alifara, a la qual eren convidats els transeünts.

A Belltall els fadrins, disfressats també, fan un acapte, i, amb el que arrepleguen, fan un àpat; reserven, però, alguns ous pel vinent diumenge. El dia de Carnestoltes, al vespre, maten el Carnestoltes a trets. El diumenge anterior al *dijous gras* és conegut a Valls pel diumenge *fallà* o *fallar*. A la Segarra és costum, els dies de Carnestoltes, de *tirar el feix*. Els fadrins ronden pel poble, i allà on els sembla fan parlaments. Diuen Nicolau a tothom, i, quan han fet feix, l'encenen i s'escalfen.

La ballaruga era el divertiment de Carnestoltes per tots els indrets de Catalunya. D'ací vénen aquestes cançons tan populars:

«Carnestoltes fredes,
el blat a divuit;
quants n'hi ha que ballen
amb el ventre buit!»

Amb la variant:

«Carnestoltes fredes,
de poca virtut;
molts n'hi ha que ballen
amb el ventre buit.»

«Carnestoltes,
quinze voltes,
i Nadal, de més a més;
cada dia fossin festes,
la Quaresma mai vingués.»

A Sant Feliu de Guíxols es ballaven *els ninots, la carrasquita, els gallegos, els negritos, el marquès, el ball de cintes, el ball dels bastons, els cavallets*.

BALL DELS CASCARELLS. — És el ball dels bastons. Els joves que el ballen duen uns camals plens de cascavells. (Manresa.) El dimarts de Carnestoltes, a les deu del matí, els joves i les noies (aquestes amb mocador de lluentons), surten pels carrers a ballar *la dansa dels cascavells*. Després van a la plaça a prendre xocolata. Per aquesta diada el ballador dina a casa la balladora. (Sant Llorenç dels Morunys.)

El Dimecres de Cendra tothom acut cap el Coc a enterrar el Carnestoltes. La gent, asseguda en rodona, berena alegrement; tothom menja bacallà amb panses i pinyons, i truita. Després es balla el *Jan petit*, el *Tio fresco* i el *Ball dels cornuts*; i moltes vegades, per esperar el vespre, es fan quatre salts en una era de pagès. A la nit s'organitza l'*enterrament*, que consisteix a passejar pels carrers de la vila el Carnestoltes mort. Els de la comitiva van acompanyats amb un llençol, cantant i plorant. La cerimònia acaba cremant el ninot en alguna plaça. (Ripoll.)

Pel Dimecres de Cendra es fa la imposició de cendra als fidels. La cendra es prepara amb llor beneït l'any anterior en la festa del Ram. En passar pels carrers els que tornen de berenar, la gent de les cases els tira cabassos de cendra. (Bagà.) A Manresa, aquest dia, a la tarda, surt la processó de la cendra. En canvi, a Isil, els joves fan una capta pel poble i, aquell dia o diumenge següent, fan un berenar.

LA QUARESMA. — La quaresma és, popularment, el temps comprès entre el Dimecres de Cendra i el Dimecres sant. Es diu Quaresma per raó dels quaranta dies de dejuni i de penitència que han de precedir la passió i mort del Senyor. La preparació per a la Pasqua amb un dejuni quadragesimal ja era coneguda en el segle iv. La litúrgia popular ha conservat alguns costums ben

característics d'aquest temps. La imposició de la cendra, record de l'expulsió dels penitents del temple, després que se'ls havia cobert de cendra, és coneguda a Dues Aigües amb la dita «anar a *prendre seny*».

La Quaresma és per la fadrinalla mallorquina un temps de repòs i de pocs divertiments. Ho diu una cançó popular:

«Sa corema ja és passada;
Mare de Déu, que no torn,
que tenc sa esquena pelada
d'anar-me a colgar de jorn!»

En acomiadar-se del Carnestoltes, entristida pels dejunis propers, canta:

«Set setmanes de Quaresma
i de bacallà salat:
vinguen ous i botifarres,
i de truites un bon plat.»

Els fadrins vells i els vidus de Mallorca aprofiten el temps de Quaresma per casar-se, perquè no els facin esquellots, no els encenguin fogueres davant la casa ni esvalotin el carrer amb corns i esquelles, quan són a dormir.

A Menorca, en sentir tocar a Quaresma, la nit de Carnaval, la fadrinalla sol dir el següent exhort:

«Es meu ventre està avesat
a menjar moltó cuinat,
i ara estarà arrugat
com bossa de confraria.
Qui ho diria, qui ho diria,
que avui sigui es darrer dia!»

Hi ha algunes endevinalles al·lusives a la constitució de la Quaresma:

«Som set setmanes : una de manca i una altra de santa» : La setmana manca és la primera, i la santa, la darrera.

«Quins són els sants que són en el calendari i no són en el cel?» : Els dies de la Setmana santa.

(Dues Aigües.)

Dues representacions coneixem de la Quaresma : la una marcadament litúrgica, l'altra assenyaladament popular. El dia del

Dimecres de Cendra es penja davant l'altar major de les nostres catedrals i de les esglésies de moltes parròquies un gran llençol de color blanca o morada, conegut amb el nom popular de *bacallà* o *abadejo*. Aquest costum deriva dels primitius temps del cristianisme, en els quals solament se celebrava una vegada el Sant Sacrifici, a cada setmana de Quaresma, a les esglésies d'Orient, consagrant-se per als altres dies de la setmana. Venia a ésser una missa dels *Presantificats*, tal com la tenim avui en el Divendres sant. L'església romana suspenia el Sant Sacrifici solament el dijous, i el ritus ambrosià de Milà s'absté encara avui de celebrar durant els divendres de Quaresma. Aquesta privació del Sant Sacrifici per raó de la penitència, explica la presència del *bacallà* o de la gran cortina que priva de veure la celebració dels sagrats misteris. Simbolitza la penitència que ha de fer el pecador per tal de merèixer el contemplar de nou la Divina Majestat ofesa pels pecats. Significa també les humiliacions de Crist, que van desaparèixer sobtadament per fer lloc la Resurrecció.

L'altra representació de la Quaresma és coneguda per la *sarraïna*. (Manresa.) En començar la Quaresma, es veu, en algunes cases, una figura de paper retallat penjada a la paret, la qual representa, amb més o menys perfecció, una vella amb set cames, símbol de la Quaresma amb les seves set setmanes. Al cap de cada setmana se li talla una cama, i per Pasqua es tira al foc. (Ripoll.) Al Pla de Bages s'acostumava i s'acostuma de penjar la sarraïna a la xemeneia de la llar, i era creença que vigilava les criatures per tal d'escanyar-les si menjaven carn. També cada setmana se li tallava una cama. A les estamperies en venien de gravades amb certa traça. Els bacallaners tenien una *sarraïna* penjada a la porta de la botiga, i en els masos cada setmana li tallaven una cama juntament amb un tros de butlla de l'any passat. (Manresa.) Una semblant representació de la Quaresma compareix a Sant Feliu de Guíxols. La *sarraïna* era coneguda a Mallorca amb el nom de *jaia-serrada*.

Aquest costum, de procedència litúrgica, el trobem estès per tot Catalunya, inclús dins Barcelona, amb el nom de *serrar la vella* o *la serra-la-vella*. La mainada surt a colles pels carrers, el dimecres que és a mitja Quaresma, portant un pal o estella i una serra, i passa de casa en casa i fa la pregunta: «— Voleu fer serrar la

vella?»; i, allà on diuen que sí, entre tots fan l'acció de serrar el pal o estella, mentre canten aquestes cançons:

«A serrar la vella,
que no té mamella;
a serrar el vellot,
que no té mamellot.»

(Montseny.)

«Serra la vella,
que fa de bon serrar;
guarda la jove,
que fa de bon guardar.
Violet sant Pere,
violet sant Pau,
que en veniu de Roma:
¿que en porteu corona
de sant Nicolau?

Mestressa, porteu pa,
que la serra no vol passar;
mestressa, porteu vi,
que la serra no vol seguir;
mestressa, porteu cansalada,
que la serra està embussada;
mestressa, porteu ous,
que demà serà dijous;
mestressa, porteu oli,
que la serra se'n va al dimoni.
Quatre de pans,
quatre de vins,
quatre de sang de bou:
deu-me la paga,
que ja he serrat prou.

Aquesta *Mi-carême* és evidentment inofensiva, ni conté pas aquella mundanitat de la francesa.

La capta de la *veia serrada* és coneguda a Manresa amb el nom de *camarleres*, d'on probablement deriven les *camarelles* o *camilleres*. Per la mitja Quaresma la mainada anava per les cases a recollir *camarleres*, que eren ametlles i altres fruites seques, bones per a menjar.

L'església, en arribar la mitja Quaresma, invoca el patrocini dels sants metges Cosme i Damià, per tal que els nostres cossos, extenuats pel dejuni i per l'abstinència, conservin la sanitat i, a la vegada, fa alegrar-nos, en la dominica següent, consagrada a la *rosa*, bella flor primaveral. A l'Evangeli d'aquesta dominica quarta de Quaresma, es llegeix la relació que fa sant Joan de la multiplicació miraculosa dels cinc pans i dels dos peixos. A Sant Joan de Mallorca és costum de celebrar aquesta multiplicació miraculosa anant en processó al santuari de la Consolació, on se celebra un ofici. A l'hora de l'ofertori es distribueixen uns pans alisos, beneïts al començament de la missa, els quals duen assenyallats al damunt els dos peixos i els cinc pans.

COMPLIMENT PASQUAL. — Acte d'anar a confessar i combregar a la pròpia parròquia en temps de Quaresma, per tal de complir amb el manament de l'Església, de confessar una vegada l'any i de combregar en la pròpia parròquia per Pasqua florida.

«Quan el drap negre és a l'altar,
poca-vergonya, vés a confessar.»
(Llofriú.)

SETMANA DE PASSIÓ. — És la setmana cinquena de Quaresma, anterior al Diumenge del Ram. El dissabte abans d'aquesta setmana es tapen les imatges dels altars, i, a cada banda de l'altar major, es colloquen uns penons que duen dibuixats tots els impropis de la Passió, coneguts per *llambrots*.

PÀSSIA. — A moltes esglésies foranes, cada diumenge, des de Santa Creu de maig a Santa Creu de setembre, abans de la missa major es fa una processó a un petit pedró, es llegeixen els començaments dels quatre Evangelis i es beneeix el terme, per tal de conjurar les tempestats. En arribar la processó a l'església, es llegeix el recont de la *Passió segons sant Joan*. Aquesta lectura es feia, també, els dies feiners de tota la susdita temporada. Els pagesos en recompensa pagaven el tribut dels *menjars* al senyor rector. (Llussanès.)

ADORACIÓ DE LA VERACREU. — La famosa Sílvia, que visitava els llocs sants, un segle després que santa Elena havia descobert la Creu del Salvador, descriu, en la seva famosa *Peregrinatio*, l'adoració del sagrat Lignum, tal com es feia en la basílica Hierosolimitana, a les darreries del segle iv. El bisbe de Jerusalem presentava el sagrat Lignum a la multitud dels fidels, perquè l'adoressin, d'una manera molt semblant a l'adoració de la Veracreu, que es fa a les nostres esglésies, el dia del Divendres sant. No és pas, per tant, cosa estranya que el culte a la Santa Creu estigui tan arrelat en el poble cristià i que l'Església dediqui la Setmana de passió a honorar la Santa Creu.

Cada dia de la Setmana de passió, a l'hora de vespres, es fa, a les esglésies, catedrals i col·legiates, l'adoració de la Veracreu amb tota solemnitat. El prevere, acompanyat dels canonges i de la clerecia, que porta ciris encesos, de color blava, duu la Veracreu a les mans, que apareix tres vegades per ésser adorada. El *bacallà* s'ha alçat altres tantes vegades, i els núvols d'encens s'aixequen al presbiteri. Al davant de les reixes d'aquest, sol haver-hi les *momes* (dos homes vestits amb una indumentària negra i amb la cara coberta), els quals duen uns penons, que tenen pintats els impropis de la passió. En aparèixer la Veracreu, les momes

que duen els *llambrots* fugen a amagar-se a l'extrem oposat del temple.

A Mallorca la Setmana de passió és coneguda per la Setmana de la Veracreu. Després de l'himne de vespres es fa una processó, precedida dels vexillaris, seguida dels canonges i beneficiats i del prevere, que duu la Veracreu. En cantar l'estrofa *Oh Crux, ave spes unica*, s'alça el vel morat de davant l'altar; tot el poble i tota la mainada adoren, postrats en terra, la Veracreu, que apareix voltada de llums i de núvols d'encens. En algunes parròquies de l'illa és costum de visitar, cada dia, alguna de les creus de terme que hi ha al forcat dels camins, prop de l'entrada del poble.

DIUMENGE DELS RAMS. — El diumenge immediat abans de Pasqua. A l'església es beneeixen branques de llorer i d'olivera, palmes, romaní, etc. El llorer es posa a l'estofat i a la bugada, i es crema per fer fum en dies de tempestat. Després de la benedicció, la mainada pica a terra i crida: « — Juli! » Els padrins regalen a llurs fillols estrenes: una palma (Barcelona) o un tortell (Palamós).

Pel Ram el rector fa preparar uns manats de llorer, brots d'olivera i fulles de palma, que es lliguen amb fils d'empalomar i es distribueixen als fidels, després de la benedicció. (Migjorn Gran.) Hi ha alguns indrets on, ultra el llor, el romaní i l'olivera, es beneeix arç florit.

A la palma que es duu a beneir es posen figures de pasta, de forma diversa, que són bons llemins per a la mainada. En aquesta diada, quan es canta el *passio*, un pagès surt a fora l'església per saber de quina banda tira el vent, perquè la seva direcció, en aquella hora, assenyala el vent que predominarà durant tot l'any. (Ripoll.) A la vetlla del dia del Ram es fan processons en memòria de la Passió. (Vic.)

SISENYOR. — El ninot de pasta que es posa a les palmes i rams que es duen a beneir. (Dues Aigües.)

La benedicció dels rams és una de les cerimònies més belles que té la litúrgia, de la qual qui més en sent l'emoció és la mainada. Encara un hom recorda amb emoció el temps d'infantesa en què anava a captar el llorer per beneir el ram. És costum, en molts indrets de Catalunya, la capta del llorer fet el Dissabte del Ram per les masies. Aquest costum deu ésser molt antic, car el trobem

també a Mallorca (Porreres, Campos), on la mainada passa per les cases bo i cantant:

«¿Teniu violes o paumes
o violes de fasser,
o un brotet de llorer
que no hagueu mester,
o un brotet d'olivera
per no anar a Son Romaguera?»

A Petra, Sineu, Llubí, etc., es fa la capta de les figues seques:

«Si deis que captam ses figues
som a's Dissabte d'es Ram.
Si mos voleu fer contents
dau-mos-ne un paner gran.»

«L'amo, no cal tremolar,
que ja neixen ses espigues:
si deis que no teniu figues
dau-nos un bocí de pa.»*

Els rams que es beneeixen varien segons les contrades : les palmes són beneïdes per tots els indrets de Catalunya; l'olivera per tot allà on es conrea; a les poblacions pirenenques es beneeixen arços i boixos; a les contrades del Llussanès és preferit el romaní. En tot Catalunya i Balears no pot faltar el llorer. Gairebé en tots els masos de Catalunya hi ha plantat un llorer que únicament serveix per a proporcionar els rams que es beneeixen en aquesta festivitat.

Així com el xiprer, que vetllava prop del mas, ha estat, des de l'Edat mitjana fins als nostres temps, el senyal de trobar-se acolliment per a pobres i peregrins en aquell mas, el llorer abonat amb les cendres de la llar té una significació eminentment religiosa. Aquest arbre, des de la més llunyana antiguitat, representava l'esperit conciliador de la família amb les divinitats. Encara avui hi ha la creença que aquest arbre allunya els mals averanys de les cases.

Els rams beneïts serveixen per a fer fum els dies de tempestat; és creença que allunyen les bruixes. Manats de romaní, de llorer o d'olivera beneïts es pengen a les finestres per guardar les cases de mals esperits. Amb la mateixa finalitat es fan creus petites de fulles de palma, que es planten a tots els portals i finestres de les cases. (Catalunya.) També aquestes creus de palma serveixen

* El dia abans del Ram, a Ripoll, es fa la fira de les Quaranta hores. Els negociants de vi fan provisió de llorer i en fan present a llurs parroquians del Ripollès i Cerdanya.

per a fer el Via-Crucis, i es besen en lloc de besar la terra. (Ripoll.) El mateix costum constatem a Mallorca, com el de posar les palmes encreuades als portals de la casa, al cim dels arbres o al cucurull de la xemeneia.

A la nit del Dissabte del Ram, a Cassà de la Selva, surten els gojaires per cantar els goigs de la Mare de Déu. Comencen d'aquesta manera:

«Tu, company que vas davant:
venta tres pics a la porta
i diem : "Obriu, si us plau,
que aquí som els amics vostres.
No venim per res de mal,
sinó per da'us alegria:
venim per a cantar
alabances a Maria."»

Després pregunten : « — Cantarem o no cantarem? » Si a la casa diuen « — Sí », comencen:

«Ara ve un sant diumenge,
un sant Diumenge del Ram;
en paren les taules
de palmes i de rams
(Jesús, Maria),
de palmes i de rams,
de fulles d'olivera
i un ciri molt galan.
(Etc.)»

En acabar el cant dels goigs diuen:

«Bona gent d'aquesta casa,
que els sants goigs heu escoltat:
vinguen ous i botifarres,
que els sants goigs s'han acabat.»

Però, si a la casa no volen que els cantin els goigs, els dirigeixen la següent imprecació:

«Mala gent d'aquesta casa,
que no ens voleu dar cap ou;
la mestressa ja fos morta,
i l'amo de cap al pou.»

Aquestes captes van introduir a alguns indrets de la nostra terra el culte a la Mare de Déu dels ous. La capta dels ous la fan

les majores i els majors del Roser per totes les cases de la parròquia.

Ultra la capta dels ous, es fa el *salpàs*. El rector o el vicari de la parròquia, el Diumenge del Ram i els dos dies següents (en alguns indrets el dia del Dissabte sant i la setmana després de Pasqua) fan la benedicció de les cases de la parròquia i beneeixen, a les mateixes cases, sal i aigua, que les tenen preparades en ampolles, plats i cànirs de vidre, adornats amb flors. L'escolà pasta aigua i sal, i forma una espècie de morter, del qual el sacerdot en tira a la porta principal de la casa per lliurar-la de mals averanys. Les mestresses fan present al capellà d'alguna dotzena d'ous i d'alguna llonganissa.

Quan el rector, o un altre sacerdot, fa el *salpàs*, la mainada canta:

«Sal i ous, sal i ous,
sal i aigua de bons ous;
si no hi ha ous, vinguen diners,
que valdran la meitat més.
Els ous pels escolans,
i els diners pels capellans,
i un cabridet per Pasqua.»

(Llofriu.)

A Borèn el *salpàs* és conegut per *sal i ous*.

En fer el *salpàs*, el rector recull els bitllets del compliment pasqual, i l'escolà demana *ous i bitllets*. Les dones d'algunes cases, poc amigues de donar, responen : « — Les gallines són lloques.» (Cassà.) El dia del Dimecres sant es fan brunyols a totes les cases, i les famílies amigues se'n fan present. (Sant Feliu de Guíxols.)

PROCESSIONS DE SETMANA SANTA. — En moltes de poblacions de Catalunya és costum de fer una processó de Via-Crucis, la tarda del dia del Ram, o del dia del Dijous sant, o el Divendres sant al matí. Van a moltes d'aquestes processons les *vestes* o *caperutxes* vestides de negre, *Jesús*, els *apòstols*, les *Maries* i els *jueus*. Aquest costum és, segurament, un deix de les representacions dels misteris medievals de la Passió. A moltes parròquies de Mallorca aquesta processó és un gran espectacle, per la caracterització dels personatges que hi intervenen i pels dotze sermons que hi fa el pare quaresmer. A totes aquestes processons fan un paper molt important els *armats* o *centurions*, que representen els soldats romans

que intervingueren en la Passió. El capità *manaia* (que pren el nom de manar) és una institució. Els *apòstols* i els altres personatges hi són, moltes vegades, ridículament parodiats. Les tres *Maries* mai no hi falten. Hi ha indrets que hi van set *doloroses*, amb un cor de relleu damunt el pit, travessat per una espasa. En altres indrets aquestes *doloroses* arriben a dotze.

ARMAT. — És un home, vestit de soldat romà, amb escut, cuirassa, casc i llança, que va a les processons nocturnes de Setmana santa. Els armats duen un estendard amb les inicials «S. P. Q. R.» Un àngel va entremig dels soldats, guiats pel capità *manaia*. (Guimerà.) Els armats assisteixen a la processó del Dijous sant a la nit, i a la del Divendres sant al matí, que va cap al Calvari. El rector els obsequia amb pa, figues seques, aiguardent i un cigar gros. Abans els armats anaven a rebre la comunió i vetllaven el monument. (Guimerà.) Quinze o setze misteris de la Passió anaven a la processó del Dijous, els quals corresponien a diferents gremis: el dels pagesos, el dels corders, el dels manyans, el dels fusters, el dels blanquers, etc. El misteri que més agradava era el de *Jesús carregat amb la creu*. Al davant hi havia un home que tirava Jesús amb una soga, anomenat *l'estiracordetes*. Hi anava un trompeter, al qual la mainada deia: «— Toca Nillo!», i feia una tocada de trompeta. El *misteri de la passió* era anomenat de la *cametada*. (Valls.)

SIRVENTA. — És una nena disfressada, que va a la processó del Dijous sant, acompanyada d'un nen vestit de sant Pere. (Borges.)

VESTA. — Vestit negre, amb cucurulla, dut per les persones que van a les processons de Setmana santa.

VERÒNICA. — Dona que va a la processó del Dijous sant, amb un llençol quadrat, que duu estampada la faç de Crist. (Borges.)

CREU DELS IMPROPERIS. — Creu de fusta que es porta dreta darrera els armats i de la qual pengen els instruments de la Passió en miniatura. (Catalunya.)

A les Borges del Camp se sorteja qui ha de portar el Sant Crist a la processó. Es convoca a la reunió a so de corn.

El que porta la creu a les processons de Via-Crucis del dia del Ram i del Divendres sant va descalç i amb una corona d'espines. Ell escull el Cirineu que l'acompanya i que duu un podall

a la cintura. És creença que el Cirineu anava a podar quan va trobar Jesús pel camí del Calvari. (Borges del Camp.)

MALCUS. — Malcus, en càstig de la bufetada que donà a Jesús, està condemnat a viure, fins a la fi del món, en un pou pregon; i es diu que dona cops forts amb la mà, com si aquesta fos un mall, i pregunta : « — Encara hi ha món? »

SAGRARI. — A Igualada, antigament, l'ajuntament feia fabricar panets de cera vermella que es ficaven dintre el sagrari del monument, i després servien per a lacrar. El síndic fins lacrava el sagrari amb un segell de l'escut de la ciutat.

Quan Nostre Senyor és al monument, diuen que les violes ja no fan més olor. (Dues Aigües.)

A Dues Aigües, quan passa la processó, la gent supersticiosa escriu en un paperet l'anagrama *Inri*, i és creença que aquells papers curen d'erisipeles. També és creença que, a la casa davant la qual es para el Sant Sepulcre, abans d'un any hi haurà un mort.

Els personatges grotescos que figuren a les processons del Dijous sant i del Divendres sant tenen molta popularitat en alguns llocs : A Valls hi ha *En Nillo*, trompeter que toca durant el pas de la processó. A Sineu hi ha *En Faveta*, que té la boca badada. (Els nois es diverteixen mirant qui li posarà a la boca una tavella de fava més grossa.) Els *jueus de Sarral* són, a Valls, els jueus que figuren en el misteri de la coronació d'espines. Conten que l'escultor Bonifàs, amoïnat per no trobar fesomies per a representar els jueus d'aquest pas, un dia se li presentaren uns carboners de Sarral, els quals va dibuixar per donar-los aquesta representació.

Altres personatges de la Passió que van a les processons de Setmana santa:

MARIES. — Nenes vestides de dona piadosa, que representen la Mare de Déu, Maria Magdalena i Maria Salomé, a la processó del Dijous sant a la nit. (Borges.)

HERODES. — Nen que va a la processó, vestit estrafolàriament. Representa el rei Herodes. (Borges.)

ESCUDER. — Nen que a la processó del Dijous sant va vestit de servent d'Herodes o de Pilat. (Borges.)

NATZARÈ. — 1. La imatge de Jesús, amb la creu a coll, que

és duta a la processó del Dijous sant. 2. Nen o persona gran que a la processó del Dijous sant porta la creu a coll. (Borges.)

PILAT. — Noi que a la processó del Dijous sant va vestit de Ponç Pilat. (Borges.)

PLOROSSES. — Noies i dones que van a la processó del Dijous sant i acompanyen el tabernacle dels Dolors. Van vestides de dol rigorós; duen la cara tapada amb un vel negre, i tenen l'actitud de plorar. (Borges.)

CAPITÀ MANAIA. — L'home que capitaneja i fa maniobrar els armats de la processó. En lloc de llança duu una bandera, que, com ja hem dit, sol tenir les inicials «S. P. Q. R.» («Senatus populusque romanus»), interpretades per la gent, del dret i del revés:

«Sastres pobres que robeu:
robeu, que pobres sereu.»

Del capità manaia se sol dir:

«Capità manaia,
que espanta la canaia!»
(Borges.)

PATGE. — Nen vestit de patge de rei, que acompanya a Herodes o a Ponç Pilat a la processó del Dijous sant. (Borges.)

PENITENTS. — Homes que van a la processó del Dijous sant descalços, amb vesta i amb un Sant Crist al costat. Van de recules i miren de fit a fit el gran Sant Crist de la parròquia (Borges, Falset.)

DISCIPLINATS. — Homes que van a la processó del Divendres sant amb vesta i cogulla. (Falset.)

SAMARITANA. — Nena que a la processó va vestida de samaritana. Duu un cànir d'aigua a la mà. (Borges.)

JUEVA. — Nena, vestida a l'estil d'Orient, que va a la processó del Dijous sant. (Borges.)

CAPERUTXA. — 1. Cucurulla de les vestes, de cartó i de forma cònica, revestida de drap negre. 2. Persona que va a les processons de Setmana santa, amb vesta. (Catalunya.)

TIMBALER. — El soldat dels armats que toca el timbal per marcar el pas que han de portar durant la processó. (Catalunya.)

Relacionada amb la processó del Via-Crucis hi ha la llegenda, popular a Mallorca, de l'home de la Verònica.

També representa un paper molt important el trompeter que sol precedir la processó i anuncia en veu alta, a tots els espectadors, després d'un llarg toc de trompeta:

«Record i memòria
de la mort i Passió
de Jesús Nostre Senyor.»

Fins ara encara es feia aquest pregó a Ripoll, Manlleu, Cal·lells, etc. En aquesta localitat és anomenat *record* el xicot que fa de trompeter. Porta un mocador de figues seques, de les quals, cada vegada que canta, en menja una per remullar la boca. El poble, així que el trompeter acaba de cantar «Tingau record...», respon de baix en baix «— Turut, figa», al·ludint al toc de trompeta i a la figa que menja. A Isil, en tornar la processó a la parròquia, es canten els goigs del Sant Crist, es fa sermó i es canta la *Passió* com a final.

DIJOURS SANT. — El Dijous sant se celebra ofici per portar Nostre Senyor al monument. Durant tot el dia els devots hi porten ciris per fer llum. A la tarda es canten matines i laudes; es fa ofici de tenebres, durant el cant del qual cremen, posats en un triangle, quinze ciris: catorce de cera groga i un de cera blanca, conegut per la *Marieta*. A la fi de cada salm s'apaga un ciri, fins que queda la *Marieta* sola, que s'amaga darrera l'altar. Es piquen els fasos i, més tard, surten les processons pels carrers de cada poble, amb tots el impropis, tabernacles, armats i tots altres personatges de la Passió. Durant el pas de la processó, des de les cases es fa llum amb gresols, i a les cantonades dels carrers s'encenen fogueres de ginebres secs, o d'altra llenya. (Catalunya.)

Abans de l'ofici de tenebres del Dijous sant és costum de les catedrals, de moltes parròquies i d'esglésies de religiosos, de rentar els peus a dotze pobres, en memòria del lavatori dels peus dels deixebles fet pel diví Mestre.

La mainada espera amb deliri que siguin apagats els ciris de la *Marieta* (*toia*, Berga; *lloca*, Ripoll; *barret del Pare Etern*, Mallorca), nom amb el qual és conegut el canelobre que compte tants de ciris com salms s'han de cantar a l'ofici de matines i laudes, abans de picar amb malls (maces de fusta) les bigues esteses a terra; o bé fer roncar *carraus* i *roncadors*. Aquest cant de matines

i laudes del Dimecres, Dijous i Divendres sants és conegut per *fasos*. (Catalunya.)

A Fonz la mainada que va a picar els fasos canta:

«—A on està Dios?

—A ca Barrós.

—A on està Cristo?

—A casa Calixto.

—A on està el diablo?

—A matar-lo.

Molimento, molimento,

que Cristo està dentro;

el diablo de rodillas:

que se rompa las costillas!»

Els instruments emprats per la mainada per fer soroll són: El *mall*, que és una maça de fusta. (Falset.) Les *tenebres*: roda amb maces de fusta, penjada al campanar, que serveix per cridar els fidels als actes litúrgics del Dijous i del Divendres sants. (Catalunya.) Taula de fusta, petita, amb una maça giratòria que pica al seu damunt. Serveix per tocar en el Sanctus i en l'elevació en la missa del Dijous sant. A la Catalunya occidental i a València aquest atuell és conegut per *matraques*. A Mallorca és conegut per *massoles*; i a Alcalà de Xivert, per *batzoles*. Encara hi ha altres instruments de fer soroll: la *maceta* (Borges); la *rosca*, peça plana i prima, de llauna, fusta o canya, que salta de dent en dent de la rosca, en giravoltar el carrau. (Borges.) El *carrau* és un instrument de moure soroll els dies de Setmana santa, format per una rosca de fusta o de llauna entorn la qual volten unes llengüetes que, en saltar d'una dent de la rosca a l'altra dent, fan soroll. (Borges.)

És costum, a Manresa, de fer l'*agonia*, espècie de meditació en la qual es glossa la passió de Nostre Senyor Jesucrist. Acaba fent-se un soroll com el dels fasos.

El *monument*, o indret on Nostre Senyor és custodiat el Dijous sant i el Divendres sant al matí, sol estar adornat amb *purgatoris*, *maigs* i *maia-maiets*. El purgatori és una espècie de florera, preparada expressament pel monument. Es prenen grapats de blat, fesoli, etc., se sembren en testos i es fan créixer les plantes, a les fosques, fins al moment de dur-los al monument. (Migjorn Gran.) Les dones procuren de tenir, per Setmana santa, algun violer doble ben florit i algun test amb blat que ha crescut a les fosques, perquè s'assembli a fils d'or. Aquests testos es tapen amb un drap blanc, es decoren amb cintes i amb estampes apuntes amb agulles i els duen a l'església per adornar el monument.

Les dones amagaven ous dintre els maigs. Era creença, i ho és encara avui, que aquests ous tenen una singular virtut remeiera. (Dues Aigües.) A Borèn aquests testos són coneguts per *maia-maiets*.

A Valls, després de la processó del Divendres sant, el rector i l'alcalde es donaven públicament una abraçada.

Diuen que el Dijous sant, al matí, és el millor dia per a tallar els cabells a les noies, perquè després els creixen més i no els cauen. En aquesta diada, mentre es fa la processó, no es pot deixar les criatures soles a casa, perquè surten les bruixes i les fiquen dintre la cendreria. Molts de Ripoll asseguren haver vist el dimoni, la nit del Dijous sant.

A Valls, en aquesta diada, es posaven canaris i cadernerres al monument per endolcir la quietud del Crist jacent. A Ripoll diuen que, durant el temps que Nostre Senyor està en el monument, no es pot escombrar, perquè, en aquesta hora, la criada de Pilat escombrava la sang de Jesús. Si s'escombra al matí del dia del Divendres sant, tot l'any surten formigues a la casa. A la tarda d'aquest dia es demanen les tres gràcies al Sant Crist de la Sang; les tres gràcies s'han de demanar al moment que toquen les tres de la tarda, i bon punt demanades, s'han de dir tres pare-nostres. Sols es pot obtenir una de les tres gràcies demanades.

La grana de col sembrada pel Divendres sant sempre va bé.

Hi ha mares que duen llurs fillets a l'església, quan Nostre Senyor és al monument, i, allà, els posen el primer calçat. És creença que, calçats d'aquesta manera, caminen més aviat.

Es guarden els trossos dels ciris que s'han dut al monument, per encendre'ls quan hi ha temporals, perquè deslliurin dels llamps i pedregades.

En prova del respecte que es tenia a la santedat del Dijous i Divendres sants, la gent que es trobava pel carrer, ni es mirava ni se saludava. (Manresa.)

Els olivers, plantats pel Dijous sant, es fan més de pressa i donen més bon resultat. A molts indrets de Catalunya les dones tenen la superstició de posar les gallines a covar, encara que no siguin lloques. Els ous posats darrera de l'altar, on es fa el monument, curen de trencadura.

EL DEJUNI DE LES CAMPANES. — Amb aquest nom és conegut

l'espai de temps en què no es toquen les campanes en senyal de dol per la passió i mort de Nostre Senyor. No fa molts anys que la gent piadosa i robusta practicava també el *dejuni de les campanes*, que consistia a no prendre cap aliment des del Dijous sant al matí fins al toc de glòria del Dissabte sant. El record d'aquest costum l'hem trobat vivent en alguns indrets de Catalunya. A Mallorca molta gent piadosa dejunava a pa i aigua durant tota la Setmana santa, i, a més, feia el dejuni de les *quaranta hores*, equivalent al dejuni de les campanes. Encara hi ha algú que el practica.

Davant totes les nostres esglésies es veu, aquests dies, farigola florida. Hi ha una bella tradició que conta que la muntanya del Calvari va enfarigolar-se el dia de la mort de Crist. Aquesta fari-gola té, segons creença, una virtut curativa.

DISSABTE SANT. — Les cerimònies que l'Església ens fa practicar el Dissabte sant al matí són plenes de simbolisme i de bellesa. L'*Exultet*, amb la benedicció del ciri pasqual, és una de les peces litúrgiques de més bellesa i de més força. Era costum de la mainada de Mallorca d'anar a cercar llum a l'església, aquesta diada, prenent-la del ciri pasqual, passant pels carrers i cridant: « — Es llum nou, es llum veï! », i de donar-ne a totes les cases.

Les dones van a l'església a cercar aigua beneïda, i en tocar l'alleluia l'escampen per la casa perquè no hi vagin les bruixes ni els mals esperits. (Botarell.)

També és costum de senyar-se bo i dient:

«Aquesta aigua beneïda
ens sigui salut i vida
i ens deslliuri de pecar.»
(Ripoll.)

BENEDICCIÓ DE LES FONTS. — Al Dissabte sant, i per la vigília de Cinquagesma, es fa la benedicció de la pila baptismal, després del cant de les profecies. La mainada va a l'església a buscar aigua beneïda amb un potet, escudella o cadaf. (Migjorn Gran.) En tocar l'*alleluia* aquesta aigua beneïda s'escampa pels recons de les cases bo i dient:

«Cuca, cuca, surt del forat,
que Nostre Senyor ha ressuscitat.»
(Lussanès.)

FOC NOU. — És el foc que s'encén amb espurnes de pedra foguera. Amb llum d'aquest foc s'encenen les candeles que han de dur la llum nova al temple, i han d'encendre el ciri pasqual.

CIRI PASQUAL. — És el ciri que, pel Dissabte sant, es beneeix a les parròquies. És el símbol de Crist ressuscitat. S'encén a l'hora de la missa conventual, fins al dia de l'Ascensió, que s'apaga quan s'ha llegit l'Evangeli. També s'encén, en llegir el *Passio*, des de Santa Creu de maig a Santa Creu de setembre.

AL'LELUIA. — Toc de campanes del Dissabte sant, quan s'entona el *Glòria* anunciant la Resurrecció. En sentir aquest toc es comencen a cantar els goigs de la Mare de Déu. Algunes persones recullen cinc pedretes del carrer (a alguns indrets set) i les estogen per lliurar-se d'embruixaments. (Migjorn Gran.) Les dones comencen a escombrar la casa i a escurar les corts del bestiar. (Figueres.) El toc de l'alleluia sol anar acompanyat d'escopetades i d'altres sorolls. Colles de nois surten, a la tarda, a cantar els goigs per les cases, i al vespre, les colles de joves canten les *caramelles* i fan la replega d'ous i diners. També, al toc de l'alleluia, es cremen els joncs que s'escamparen el dia de Corpus pels indrets on passà la processó. (Peralta de la Sal.) Es pica a les portes o damunt d'algun ferro. (Segarra.) Els nois que tenen algun carrau el fan tocar. (Tortosa.) La mainada segueix els carrers i canta:

«Cuca fera, surt del niu,
que Nostre Senyor ja és viu;
cuca fera, surt del forat,
que Nostre Senyor ha ressuscitat.»
(Vinaròç.)

Es piquen, en aquesta hora, les portes, els llits i les parets, per matar les puces, les xinxes i totes altres bestioles incompatibles amb la curiositat de les cases. (Manresa.)

Els nois que corren amb las maces i piquen per les portes de les cases, solen dir:

«Mosques i aranyes,
eixiu del forat,
que Nostre Senyor
ha ressuscitat.»
(Alcalà de Xivert.)

Amb las variants:

«...Sortiu, cuquetes, del niu,
que Nostre Senyor ja és viu.»
(Balaguer.)

«Cuqueta, cuqueta, surt del forat,
que Nostre Senyor ha ressuscitat.»

Refrany:

«Al·leluia, al·leluia:
qui no té porc
no menja xuia.»
(Migjorn Gran.)

O bé:

«Al toc de l'al·leluia,
qui ha mort porc, menja xuia.»
(Torre de Capdella.)

«No hi ha més mala Quaresma,
que la de Pasqua a Cinquagesma.»

O bé:

«Entre les Pasques
vénen les basques.»
(Manresa.)

Es diu perquè s'acaben les provisions.

«Cada cosa en son temps : per Pasqua formatjades.»
(Migjorn Gran.)

A Boren es diu que la primera persona que, el dia de Pasqua, dóna el bon dia a una altra, *li ha guanyat els ous*.

El *galeig* és, a Manresa, l'escopeteig del Dissabte sant, i el *galejador* és l'home que tira escopetades. A Boren, quan se sent el toc de les campanes, pel Dissabte sant, es diu : « — Deo gratias, alleluia. »

CARAMELLES. — Colles de joves que surten el Dissabte sant a cantar corrandes i cançons per les cases i apleguen ous, llonganisses, etc. Els *camillaires* ballen el ball de bastons amb una indumentària especial. (Llusanès.) Aquesta indumentària és molt semblant a la dels pagesos de Sardenya. Un dels camillaires duu una bandera, i va a cavall d'una mula (Veciana); és conegut

per la *lloca*; va vestit d'una manera ridícula, mig d'home i mig de dona. A Igualada canten:

«Cremilleres van darrera,
cremilleres van davant;
més m'estimo la minyona
que no pas el que em daran.»

A Ripoll i Les Llosses les camilleres de pagès són molt típiques: La colla està formada pel corrandista, el cor i el músic, que toca el grall, instrument de boix, de so agut i estrident. El corrandista canta, tot sol, la corrandà, l'última part de la qual és repetida pel cor. Un bon corrandista ha de saber de cent cinquanta a dues centes corrandes, ha de tenir bon cop d'ull per aplicar-les a la família de la casa, començant per l'amo i acabant pel servei; ha de fer relluir les aficions, les virtuts i fins els defectes d'aquella gent, que, entre rialla i rialla, celebra els acudits del corrandista. Quan a la casa hi ha noies, se sol organitzar un ball que acaba amb beguda. Els ous, la llonganissa i la cansalada que s'arreplega serveixen per a fer un gran àpat, el diumenge de Pasqüetes o un diumenge següent. En aquests àpats unes colles conviden les altres.

A Eivissa les caramelles són el cant i la glossa dels *Goigs de la Mare de Déu*, fets de la manera següent:

«Sant goig principal,
del nat fill de Déu,
sent lo primer goig,
verge com vós ereu,
somni fou de Déu.
L'àngel molt treusat,
missatger cortès,
que al món saluda
es bendit i promès.
Diuen que ara vendrà
i s'encarnaria...
Verge, el Fill de Déu diu
qui em vol oir?

La segona fou,
per maridament:
quan baixaren els àngels,
daren claredat
i los pastors van dient:
en part verge; en van dient:
Nostre Senyor és nat.
Allí dins de Betlem

entreu-lo a adorar;
i ells, això fan,
portant-hi la bresca,
i també el peixet bo,
i els cinc pans de l'hort
dels que fan mellor!
Fem-ho; quaranta dies
tenim de perdó,
i altres quaranta
de benedicció.

Lo tercer fou
d'un estel lluent
quan los tres bons Reis
hi anaren d'Orient,
d'Orient hi anaren
en molt d'or i argent,
quan ells demostraren
com ell era Déu.

La quartera, o Vergel,
donà gran dolçor,

quan aparegué
Maria al Senyor
amb els dotze apòstols,
Déu per companyó,
Maria i Magdalena,
a l'hort de Gericó
per los pecadors.

La cinquena, o Vergel,
com la sabrem dir,
dir-la i ben cantar?
Davallant les vérem;
grans eren els plors...
Què deurem cantar?
Pregat per nos, mare,
vostre fill mos do
la glòria en morir-nos
a tots los pecadors.

La sisena, o Vergel,
com la sabrem dir,
dir-la i ben cantar?

Quan les deixondíreu
del Sant Esperit
al regne les ànimes,
davallant les dueu
d'allà on han penedit;
així faran de les nostres
com de les vostres;
així ho vol Jesús.

Sant goig principal,
qui em vol oir?
La setena fou,
plena de dolçor,
quan se'n pujà al cel
Verge amb son Senyor.
Angels i arcàngels
li feien processó,
coronant-la de flors novelles,
Assiguem-la en cadira major.
Pregat per nos, Mare;
vostre Fill nos do
la glòria en morir-nos
a tots los pecadors.»

La capta dels ous per la Mare de Déu del Roser la fan les majorales i els majorals, el dia del Dissabte sant. Els goigs que es canten són coneguts, al Rosselló, per *Goigs dels ous*, i són els goigs, arreu coneguts, de la Mare de Déu del Roser.

A Palamós, la mestressa de la casa solia donar una dotzena d'ous pel cant dels *Goigs del Roser*; les altres persones pagaven un ral i escollien els goigs que més els plavien: els *del Mont*, els *de la Ditxosa*, els *del Ram*, i les *Cobles de Pasqua*. Les noies de les cases també eren escomeses per a fer cantar els goigs, i cada gojaire en treia tot el partit que podia; aquestes solien fer cantar els *Goigs de la Ditxosa* o els *Goigs de les noies*. Amb l'import dels goigs, cobrat en diner i en ous, venuts en el mercat següent, es llogava una cobla per tocar sardanes un dels diumenges de la primavera. D'aquesta festa se'n deia el *ball de la mossolada*.

GOIGS DE LES NOIES

I

Per la teva gran finesa
i la bona voluntat,
cantaré amb alegria,

i no et voldria enfadar.
Es tracta de ta hermosura,
que és una cosa sens par.
Nostre Senyor t'ha criada
per fer-me morir i penar.

II

El primer és un goig alegre,
tot començant pel teu cap,
la formosor de ta cara,
de la boca i el teu nas,
dels ulls i dels teus cabells,
i el teu front tan ben posat!
Nostre Senyor...

III

El segon es goig suau,
que n'és fet amb fantasia,
tractant del teu cos garbós,
del teu aire i gallardia:
jo crec que tothom s'admira
del teu garbós caminar.
Nostre Senyor...

IV

El tercer, la teva llengua
també voldria cantar;
les gràcies i meravelles
que obres amb ton parlar.
Als llavis tens una rosa,
sortós qui l'abastarà.
Nostre Senyor...

V

Les teves virtuts preades,
tots les sabem de memòria,
perquè les has abastades
d'aquell que regeix la glòria.
Sempre et tinc a la memòria
i mai no et puc oblidar.
Nostre Senyor...

VI

Bé saben els qui et coneixen
que no hi ha millor ventura;
que tes gràcies resplendeixen
per ton aire i hermosura.
Tota la meva ventura
està en la teva mà.
Nostre Senyor...

VII

Santes festes et vull dar,
(així te les doni Déu);
esperant que sies meva
és l'únic pensament meu.
Bon amor, adéu-siau,
que és hora de retirar.
Nostre Senyor...

PASQUA. — Festa en la qual l'Església celebra la Resurrecció gloriosa i triomfant de Nostre Senyor. En aquesta diada es rifen els ous que les majorales del Roser han replegat per la diada del Dissabte sant.

Refrans:

«Per Pasqua i per Nadal,
cada ovella en son corral.»

«No hi ha Pasqua florida,
que la griva no hagi fugida.»
(Guimerà.)

«Pasqua plujosa,
anyada granosa.» (Guimerà.)

«Pasqua i Nadal
s'esperen amb alegria
i passen com altre dia.»
(Manresa.)

«Figues i sermons,
passat Pasqua no són bons.»
(Llofriu.)

MONA. — Present dels padrins de batejar a llurs fillols, o dels avis a llurs néts, amb motiu de la Pasqua florida. Antigament les mones eren casolanes, fetes amb bona farina de blat, pastada

a casa, disposades per poder contenir els ous. Les mones es distingeixen pel nombre d'ous, que mai no passen de dotze. Era costum de posar a la mona tants d'ous com anys tenia el fillol. (Borges.)

MONA DEL ROSER. — A les Borges, la confraria del Roser, per Pasqua, rifa una mona colossal, d'algunes dotzenes d'ous. Els noms de les persones que, per aquesta diada, fan alguna almoïna a la confraria, són escrits en paperets que, el segon dia de Pasqua, són caragolats, i s'hi rifa la mona al cancell de l'església, sota la presidència de les majorales, de l'agutzil i d'un representant de l'alcalde. En saber-se qui és el que ha tret, la comitiva va a casa seva a portar-li la mona, i ell ho regracia, obsequiant les majorales i representants de l'autoritat amb un refresc. El que treu la mona, la parteix i n'envia trossos als parents que té a la població. (Borges.)

PANADES — Són els pastissos preparats amb peix, espinacs, carn, etc., que es mengen per Setmana santa o per Pasqua. (Mallorca, Vinarç, Manresa.)

RODANXES — Espècie de tortells amb ous, espinacs, subjectats amb creus de pasta. Els padrins, per Pasqua, hi obsequien els seus fillols.

FLAÓ (FLAONA). — Coca de farina, formatge, ous i mel. (Eivissa.)

PROCESSÓ DE L'ENCONTRE. — Una cerimònia molt popular en tot l'Occident és la processó de l'encontre. El matí del diumenge de Pasqua surten de l'església parroquial, o catedral, dues processons, que segueixen un curs diferent: l'una presidida pel tabernacle de Jesús ressuscitat; l'altra, per la Mare de Déu. En arribar a un indret assenyalat, que sol ésser la plaça, les dues processons es troben. I llavors la Mare de Déu fa tres reverències a la imatge del Ressuscitat, i el cor entona el *Regina coeli laetare*. Aquesta processó, en ús avui encara en tot el regne de València, és coneguda a Berga amb el nom de la processó de la Mare de Déu dels ous, perquè les dones solien posar-ne en el tabernacle, els quals ous, un cop retirats, es guardaven bé perquè tenien virtut remeiera. A Calella i a Figueres aquesta processó és coneguda per la *processó de l'Angel*. Per un cantó de la plaça surt la Mare de Déu de la Soledat, tota endolada; i per l'altre costat un tabernacle amb Jesús ressuscitat. En trobar-se els dos tabernacles, la Mare de Déu queda

vestida de color blava i li cauen les vestits negres, la qual cosa significa el pas de la tristesa a l'alegria, per veure el seu Fill resuscitat; i, seguidament, un noiet, vestit de blanc, que representa l'àngel, des d'un lloc alt, canta : « — Resurrexit! »

Aquesta processó, amb els caràcters peculiars de cada localitat, ens deixa entreveure quina seria l'escenografia que dominava en el misteri de la Resurrecció, representat en les nostres catedrals, i del qual resta tan abundosa documentació. Una deixalla en tenim encara en la litúrgia pasqual : és la seqüència *Victimae paschali*, amb el magnífic diàleg de l'àngel amb Maria Magdalena.

II

FESTES I COSTUMS DE L'ANY ECLESIASTIC I MOTS QUE HI FAN REFERÈNCIA

ACATAMENT. — A les Borges, quan la processó de Corpus i la de la festa major arriben davant la casa de la ciutat, es posa la custòdia damunt un templet, i el Santíssim rep l'adoració de tots els assistents agenollats. Després vénen, l'una darrera l'altra, totes les banderes de les confraries. El que porta la bandera s'agenolla i la inclina tres vegades seguides, fent que arribi a tocar a terra.

ADORACIÓ. — Acte d'acatament besant la Creu, alguna relíquia o la imatge d'algun sant. A les misses de Nadal, l'Infant Jesús és adorat a l'hora de l'ofertori. Els pastors assistien a la missa del gall, i algun d'ells portava un xai manyac, que sabia agenollar-se per adorar. A Bagà els pastors portaven alguns ocellets a l'església i els deixaven anar al moment de l'adoració.

«Per Nadal
cada ovella en son corral.»

Pel dia de Nadal es beneïen redorts que en sortir de missa servien per a esmorzar. (Isil.)

AGOST (MARE DE DÉU D'). — La festa de l'Assumpció de

la Mare de Déu. Se celebra el 15 d'agost; és la festa major de molts indrets de Catalunya. És coneguda per la *Mare de Déu morta*. (Igualada.) Es posa una llitera, o túmul, amb la Mare de Déu ajeguda, al mig de l'església, i la gent, durant el 15 d'agost i la seva octava, va a besar-li els peus. Es fa la processó de l'enterrament. (Borges.) A Manresa, el dia de la capvuitada es fa una processó, i es porta la imatge de la Mare de Déu al nínxol de l'altar. A Poboleda les dones i les noies van a cercar agulles del vestit de la Mare de Déu, perquè és creença que tenen la virtut de curar de mal de cap. A Dues Aigües, perquè les agulles tinguin aquesta virtut, s'han de posar sota el coixí de dormir. A Falset és fa la festa major en aquesta diada; el dia abans es reparteixen els cocs per les cases, i es fa la capta per la festa. L'endemà, a la tarda, a la plaça, es fa el ball de les coques, en el qual, el que en compra un parell, té dret a ballar-les, al so de la jota, o altre ball que la música toca per ell tot sol.

Refranys:

«Segons la festa, els encens.»
(Tarragona.)

«Agost és el neulador,
i setembre, el degollador.»

«Per la Mare de Déu d'agost
a les set és fosc.»

«Per l'agost,
ni dona ni most.»

«Cada cosa en son temps, com les
figues per l'agost.»

«Aigua d'agost,
safrà, mel i most.»

«El bon nap
per l'agost ha d'ésser nat.»

Endevinalla:

«La Mare de Déu d'agost,
al quinze d'agost,
a quin dia del mes es troba?»
(Sant Feliu de Guíxols.)

ÀGUEDA (SANTA). — A Poboleda el dia de la festa d'aquesta santa, després de la missa, es beneeixen ampolles d'aigua que serveix per apagar el foc. El ritual duu una benedicció apropiada.

ANDREU (SANT). —

«Per Sant Andreu,
pluja o neu,
o fred molt greu.»
(Mataró.)

ASCENSIÓ. — La festa que commemora la gloriosa Ascensió de Nostre Senyor Jesucrist al cel. A Valls se celebra missa a les dotze, amb molta pausa, i es procura que duri una hora. A Burriana, en aquesta diada, s'adorna l'església amb fullatge i entremig es posen gàbies de canaris i d'altres ocells perquè refilin. A Vic per aquesta diada la gent surt a fora la ciutat a collir rams de farigola. A Girona s'enganya la mainada dient que a la catedral pugen en l'aire, i amb un cove, un canonge.

Refranys:

«Per l'Ascensió,
cireretes en abundor.»

«Per l'Ascensió,
cortines al balcó.»

«Per l'Ascensió,
deixa el mantó
i pren el ventó.»

(Migjorn Gran.)

«Per l'Ascensió,
un dia carn i un altre moltó.»
(Manresa.)

«Per l'Ascensió,
cada dia processó.»

«Per l'Ascensió,
la senyora fira al senyor.»
(Manresa.)

O bé:

«Per l'Ascensió,
la minyona paga (la fira),
i el minyó, no.»

«Per l'Ascensió,
la minyona fira al minyó;
i si la fira és bona,
el minyó fira la minyona.»
(Llofriu.)

AVANÇADOR. — El pavorde que, a la parròquia, té encarregat un altar. El dia de la festa passa comptes, i aquest dia és el dia de l'*avanç*, perquè els capitals de la confraria han avançat durant l'anyada. (Borèn.)

BALL DELS ÀNGELS. — Ball que cada any organitzava la Confraria dels àngels, per la diada dels Reis. Era molt concorregut. També se l'anomenà ball d'en Pasqualet. (Ripoll.)

BALL DE LES GITANES. — Ball en el qual els balladors duïen barretina i calçons amb picarols. (Vallès.)

BENEDICCIÓ. — Sacramental, en virtut del qual un fruit, un objecte, una determinada cosa esdevenen coses sagrades.

Les benediccions més populars són : benedicció de sant Anto-

ni (pels animals), benedicció de sant Blai (es beneeixen panets), benedicció de les candeles, benedicció de la cendra, benedicció de les palmes, benedicció de sant Pere màrtir (rams d'olivera), benedicció de santa Rita (roses), benedicció de sant Antoni (lliris i panets), benedicció dels vents (per Santa Creu), benedicció de les roses (pel Roser de maig i Sant Jordi), benedicció de les pomes (per la Mare de Déu de setembre, a Lluçmajor).

BENEDICCIÓ DE LA TAULA

«Benedicamus Domino,
havem de cantar tots:

Alabem la vinya,

alabem el bot,

cantem tots : Victor!, victori!

Adorant el porró,

alabem a la vinya,

que ens dona tal licor.

Donem gràcies a l'amo,

i a la mestressa i tot,

puix ens ha fet el *gasto*

dels fideus i d'arròs,

de llard i cansalada

i de carn de moltó.

O, que noble *dulçura*,

i general licor!

Pels vells i criatures

no hi ha cosa millor.» (Llofriu.)

BENET (SANT). — És creença que la imatge de sant Benet que hi ha a la portada del monestir, en sentir tocar les dotze de la nit, baixa a terra. (Sant Feliu de Guíxols.) Si cada dia es diu un parenostre a sant Benet, tres dies abans de morir se sent la maça d'aquest sant que avisa la mort propera.

Dites:

«Benet flaons no pot menjar»: Es
diu perquè sant Benet s'escau
sempre per la Quaresma.

(Migjorn Gran.)

«Per Sant Benet,
el cucut canta tot dret»:
Per Sant Benet s'entra a la prima-
vera. (Sant Feliu de Guíxols.)

BERNABÉ (SANT). — Dites:

«Per Sant Bernabé
quaranta dies plogué»:

Si plou per Sant Bernabé, plou quaranta dies seguits.

BLAI (SANT). — Sant bisbe, advocat contra el mal de coll. La seva festa és el dia 3 de febrer. Es beneeixen nous, ametlles, avellanes, altres fruites i panets, que, menjats amb devoció, curen del mal de coll. És costum de posar un grapat d'ordi en el cistelló que serveix per portar la fruita a beneir, per a donar-lo al bestiar. (Segarra.) El dia de Sant Blai, després de dinar, totes

les mares donen a llurs fillets un tall de poma beneïda perquè els preservi del mal de coll. La fruita beneïda en aquesta diada, i menjada el dia de la Mare de Déu de Març, cura de mal de coll. (Tarragona, Dues Aigües.)

Refrany:

«Per Sant Blai,
sembra l'ai.» (Migjorn Grau.)

Endevinalla:

«La Mare de Déu Candelar,
segon dia de febrer;
Sant Blai el tercer;
endevina quin mes és.»
(Manresa.)

BLAIS, BLAIETS. — Els fruits que els fidels duen a beneir el dia de Sant Blai; els escolans en capten a la porta de l'església. (Dues Aigües.)

CAMPANES. — Noms de les campanes:

Seny major. — La campana grossa. (Vilafranca del Penedès.)

Maria, Calamanda, Digna, Pancràcia, Antònia. — Són els noms de les campanes de Calaf.

La singnou. — És un derivat de seny nou. (Tàrrrega.)

Campana dels set lladres. — Al toc d'aquesta campana es convocaven els cent concellers de la ciutat. (Manresa.)

Tecla, Fructuosa, primes. — Campanes petites que toquen a cor. Els dos primers noms són de sants tarragonins. (Tarragona.)

Campana per tocar a xenc. — Campana de tocar a albat. (Montseny.)

Campana del rosari, campana de la sang. — El toc d'aquesta campana servia per anunciar la mort d'un sentenciat o la d'un capellà. (Igualada.)

Badada. — Campaneta del cim d'un cimbori de la catedral. Es toca en llevar Déu, abans del toc de l'oració, i quan mor el bisbe o un canonge. (Tarragona.)

Baldar. — Voltar les campanes. (Borèn.)

Joana, Fritosa. — Noms de campanes de Llofriu.

Campana de Nostre Senyor. (Alcalà de Xivert.)

Sa campana de sa queda. — Campana per tocar el darrer toc. (Migjorn Gran.)

Ximbolet. — Campana petita. És un diminutiu de *Cymbalum*. (Vinaroç.)

Campana grossa, Fèries, Catarinoies. — Campanes de Solsona.

Campana de l'aurora. (Belltall.)

Sant Esteve. (Bagà.)

Campana del perdido. (Fonz.)

Eloi. — Campana de la Seu de Mallorca.

Copona. — Campana de la Seu de Tarragona, que toca l'oració, el combregar i el llevar Déu. També toca de tres quarts de dotze a les dotze. Les dones diuen que toca a tirar l'arròs a l'olla.

Cuitada. — Sèrie de batallades seguides, que, després de les batallades acompassades de tres en tres, assenyalen que la missa va a començar. (Manresa.)

Coure — La campana. Viu solament en la frase *alçar el coure* 'moure gran soroll'.

Llucietà. — Campana que sols es toca el dia de Santa Llúcia. És propietat del gremi dels paletes. (Manresa.)

Meuca. — Campaneta petita, que es tocava vint-i-quatre hores seguides quan moria un canonge. (Ager.)

Seny. — La campana més grossa del campanar. (Ager.)

Torronyau (torronyeu.) — La campana més petita del campanar. Serveix per a tocar albat. (Manresa, Súria.)

Vedada. — La campana més petita, que solament es podia tocar en temps d'entredit. (Manresa.)

Noms de les campanes de Girona: *

Bombo. — La campana grossa; assenyala les hores.

Capitular. — La campana que toca pels canonges.

Campana de la Mare de Déu — Campana que anuncia les festivitats de la Mare de Déu.

Dominical. — La campana que es toca els diumenges.

Quotidiana. — Campana que anuncia l'entrada al cor.

Bramamorts. — Campana que toca a morts pels beneficiats de la Seu.

Peixetera. — Campana que, amb el seu toc, anunciava l'arriba-

* Hem d'agrair aquesta llista dels noms de les campanes de Girona al doctor Joaquim Carreras i Artau.

da de peix fresc. Els dies d'abstinència es toca a les set del matí, perquè les dones recordin que han de cuinar magre. A Palafrugell hi ha tocs de campana que assenyalen certa mena de peix i el preu.

Campana de les excomunions. — Campana que anunciava l'excomunió d'algú.

Campana del mal temps — Campana que es tocava per allunyar les tempestats.

Campanes grosses — La campana capitular i la campana de la Mare de Déu.

Feliús. — Campanes petites per tocar a morts. (Vic.)

Tocs de les campanes:

Toc d'albat. — Toc per anunciar la mort d'un infant. (Catalunya.)

Hi ha diferents tocs: *de somatent, de morts, a foc, a bon temps, toc de processó, toc d'àngel, toc de glòria.*

Batallades. — Tocs de campana, fets estirant la corda lligada al batall. (Catalunya.)

Repic. — Toc seguit de batallades de les campanes.

Repicar. — Tocar les campanes per anunciar una festa, un bateig, etc.

Bogar. — Fer voltar la campana estirant la corda que té lligada al braç.

Asseure. — Pujar la campana a la seu; això és, deixar el contrapès a baix i la boca en l'aire.

Bolcar. — Fer baixar la campana de la seu.

Fer remenamenta. — Tocar alhora diverses campanes. (Girona.)

Tocar els tres credos. — Tocar, a les tres de la tarda, tres batallades en un espai de temps necessari per a dir tres credos. (Valls.)

Tocar primeres, segones, etc. — Tocar el primer o el segon senyal de l'ofici. (Llucmajor.)

Quedar. — Assenyalar la darrera hora de la vetlla o fer el darrer toc. (Mallorca.)

Trillejar. — Repicar. (Girona.) *Tocar a trillo.* (Palafrugell.)

Fer senyal. — Tocar la campana en un espai de temps determinat, abans d'una missa o funció. Es fan senyals d'ànimes, de llevar Déu, de combregar, etc.

Senyalar. — Fer una sèrie de tocs i acabar deixant anar la campana. (Girona.)

CAVALLETS. — Ball en el qual intervenien cavalls de cartó, que tenien un forat a l'esquena, per on passava el cos de l'home que els havia de fer ballar. Cada colla de cavallets anava acompanyada de dos o tres músics i de l'indispensable *coixí*. El *coixí* era un home que portava el cos cobert de coixins i una gatosa a la mà. Aquest home feia rotllo perquè els cavallets poguessin ballar. Al migdia compareixien a la plaça per ballar les sardanes, i a la tarda feien un captiri de casa en casa. (Sant Feliu de Guíxols.)

CINTA (MARE DE DÉU DE LA). — És la patrona de Tortosa. Per la seva festa es fa un acapte, en el qual els captaires van acompanyats de músics. Després de l'acapte es reuneixen a casa del majordom, que els obsequia amb un àpat. Hi ha cossos d'homes, carreres de cavalls i d'ases, regates al riu, balls populars a la plaça dels bous, etc.

CATERINA (SANTA). — Refranys:

«Santa Caterina,
freda o humida.»

(Pineda, Tarragona.)

«De Santa Caterina a Nadal,
un mes cabal.»

(Segarra, Llofriu.)

«Santa Caterina favatera»: És temps de plantar faves.
(Llofriu.)

COC. — Coca molt llarga, que es beneeix el dia de Sant Blai, després de la rifa. (Falset.)

COMUNIDOR. — Edifici proper a l'església, on anava el sacerdot, revestit dels ornaments sagrats amb la Vera-Creu, a comunir o conjurar el temps, quan hi havia tempestat. Els comunidors, estesos abans per tot Catalunya, acaben de desaparèixer.

COFRARIA. — Associació, fundada en alguna parròquia, la finalitat de la qual és de tributar un culte especial a algun sant o a la Mare de Déu.

«Ni fies ni porfies,
ni entres en confraries.»

(Vinaròs.)

COSTUMS DE LA CONFRARIA DEL ROSER. — Les majorales del Roser, per recollir almoines, van, amb el plat almoiner i llur pandero, a captar per la confraria als acabaments de dinar de les grans festes de família, com són bodes, primeres misses i bateigs de cases

principals. Canten les conegudes cançons de pandero recollides per Valeri Serra i Boldú. Es dona coneixement als confreres, i als tafaners que no ho són, de l'almoïna recollida tocant tantes batallades com sous s'han replegat. El sou equivalia a tretze cèntims. (Borges.)

Quan un confrare entra a una confraria, paga, per entrada, un quartà de blat, del qual, per aquest concepte, se n'han recollit trenta o quaranta quarteres. Cada confrare té dret de dur-se'n el blat que necessita per acabar de passar l'any, quan ha acabat el seu, amb la condició de retornar-lo en venir la collita, i de pagar un interès mòdic, que és de sis punyeres per quartera. La quartera té dotze quartans i el quartà vint-i-quatre punyeres. El prior de la confraria vigila totes aquestes operacions i reconeix la qualitat del blat retornat. (Boren.)

Una colla de joves de la confraria del Roser, anava a caçar les coques. Un jove es vestia de rei, i portava una almorratxa plena d'aigua de roses. Els companys eren nou, i anaven acompanyats d'un flabiolaire i d'un timbaler. Aquesta colla seguia les millors cases, cantava els *Goigs del Roser* i captava. Hi havia cases que, ultra l'almoïna, els donaven una coca de forment, blanca. Si l'almoïna era considerable, la mestressa de la casa ballava amb el rei, i les filles amb els patges; i si no ho era, la mestressa ballava amb els patges. (Llofriu.)

CORPUS. — És la festa commemorativa de la institució del Santíssim Sagrament de l'altar. És una de les festes més solemnes de l'any. L'acte més solemniat del Corpus és la processó amb el Santíssim que segueix els carrers principals de la població. S'enramen els carrers amb fullatge i s'encatifen amb la flor de la ginesta i amb roses esfullades. A les ciutats i viles grans, davant la processó van els gegants, els nans, les trapes i la mulassa. A Palamós hi van homes amb escopetes que fan gala; a Pineda hi van nens i nenes vestits de sant que escampen ginesta. A Bagà cada dia de l'Octava de Corpus, un barri diferent fa festa a l'església, i, a la tarda, es fan balls de carrer, organitzats per les noies, les quals lloguen la música i van a cercar els joves per ballar.

A Berga es balla la *patum*, formada per les següents comparses:

TURCS I CAVALLETS. — Lluita entre moros i cristians, que evolucionen al compàs d'una música i al so d'un tabal. Els moros

són quatre i els cristians són també quatre. Els turcs, amb una paleta, en forma de simitarra, volen pegar a la mà dels cristians, que hi tenen, també, una paleta de fusta.

LA MULASSA O BULLA. — Aquesta simula un gran monstre que treu foc per la boca; evoluciona per la plaça al so del tabal.

ÀGUILA. — És el símbol de la pau, que balla al mig de la plaça, amb aire majestuós, un ballet d'esquísida placidesa.

Darrera l'àguila ve la parella dels gegants, i després vénen els nans.

ELS DIABLES DE LA PATUM. — Porten una maça amb un coet a l'extrem i van saltant de dos en dos. Per entremig d'ells passa sant Miquel, i també l'àngel. El darrer diable es deixa anar a terra i sant Miquel i l'àngel van a punyir-lo.

A Sant Llorenç dels Morunys, durant l'Octava de Corpus, els barris cada dia fan festa. Al vespre, després del toc de l'oració, es dona l'ensiam a tothom del barri que en vol menjar. Al matí, després del toc del prior, la gent del barri, amb un ram a la mà, va a l'ofici, i, en eixir, es passeja acompanyada de la música. A la tarda, es canten vespres a l'església, es fa la funció i s'organitza el ballet de la coca : es ballen dues coques, que la gent del barri es menja reunida a casa del prior.

A Ripoll la festa de la capvuitada de Corpus se celebrava de la següent manera : a les sis de la tarda, completes, i seguia un passant amb música per la barriada. L'endemà, a l'hora d'esmorzar, ja corria la vaca; a les deu, ofici; els pavordes tenien atxa; a les hores de dinar i berenar corria, una altra vegada, la vaca; en havent sopat, passada de la música i ballades en alguna plaça del barri fins a mitja nit. A més, a cada barri, segons l'humor dels veïns, s'organitzaven altres diversions, entre vaca i vaca, com el cubell de l'aigua amb les cireres, la paella, els bots, el joc de l'estiracabells. La vaca sortia a les hores dels àpats, perquè en pogués disfrutar tothom. En tots els carrers es penjaven ninots de palla; quan venia la vaca els abaixaven fins a terra, i la bèstia donava cop de cap al ninot, que feia giravoltar en l'aire. Com que portava grans ferradures, de vegades donava fortes guitzes a la cara dels que li anaven al darrera.

Al vespre, els veïns organitzaven diversions pròpies de l'hora: ombres xineses, engegada de carretilles, fragates disparant canons,

titelles i molts d'altres espectacles. L'ornament dels carrers consistia en abundància de cadeneta.

A Falset, també els barris de la població fan festa, durant aquesta Octava. Al vespre, es canten vespres, i, al matí, es fa ofici solemne. Parelles de nens i de nenes de quatre a set anys escampen espígol per l'església.

«De prop o de lluny,
Corpus pel juny.»

(Pineda.)

«No és bon Corpus si la ginesta no
va a mar» : Per Corpus acostuma
a ploure.

(Pineda.)

«Alabat sigui Corpus, que fa el dia
llarg.»

(Catalunya.)

«Per Corpus totes les dones parlen
en llatí.»

Cós. — Joc popular, que és sempre una carrera, i que se celebra els darrers dies de la festa major. A la Catalunya occidental el *cós* principal és el *cós de la cordera* : carrera d'homes que va i ve d'una distància prèviament marcada de dos a tres quilòmetres. El premi del corredor que primer arriba és un corder o una cordera, d'on ve el nom del *cós*; el segon premi sol ésser un parell de pollastres, i el tercer, una ceba.

CÓS DE LES PEDRES. — Es colloquen dotze pedres a l'extrem de la plaça; cada corredor ha de transportar les seves a l'altre extrem. El que primer ho ha fet, guanya un premi.

CÓS DELS SACS. — Els que prenen part en aquest *cós* es fiquen dintre un sac, que els és lligat a la cintura i als tornells, perquè no puguin caminar, sinó saltar. El concursant que, a salts, arriba primer a l'altre extrem de la plaça, guanya el premi.

CÓS DE LLANÇA, DELS CAVALLS O DE L'ANELLA. — *Cós* que consisteix a penjar d'una post, a una alçada convenient, quatre o cinc cintes, que s'aguanten amb una agulla. A l'altre extrem tenen una anella. Els concursants, anant a cavall, i a galop, han d'enfilar l'anella amb una llança i emportat-se'n la cinta, per guanyar el premi.

CÓS DEL CÀNTIR. — És el *cós* de les dones : el guanya la dona que corre més de pressa una distància de cinc cents metres, portant al cap, sense aguantar-lo amb les mans, un càntir de Verdú, d'uns dotze litres de capacitat, ple d'aigua. La dona que toca el càntir amb les mans, o li cau, queda fora de concurs.

CÓS DE LA TINA O DEL COSSI. — Es posa una tina o cossi de

fusta, de passar bugada, en un clot, de manera que el forat superior de la tina estigui al nivell de terra. S'omple d'aigua i es tira una síndria dins. Els concursants han de muntar rucs amb l'albarda al revés : la tafarra al coll i la pitrera a les anques. A més a més, l'albarda ha d'anar descinglada. El concursant que aconsegueix de treure la síndria, sense caure de cavall, guanya el premi.

CÓS DE LA PAELLA. — Consisteix a encastar un duro, o una o dues pessetes, a la vora interior d'una paella vella i molt usada, que es penja, entre balcó i balcó, de banda a banda de carrer, amb una corda tirant. Guanya el premi aquell que, duent les mans lligades al darrera, aconsegueix d'arrencar la moneda amb les dents.

CÓS DELS BOTS. — Es colloquen a terra quatre o cinc bots plens d'aire, ajeguts, a quatre o cinc pams de distància l'un de l'altre. Els concursants, per guanyar el premi han de saltar, a peus junts, d'un bot a l'altre, sense caure, fins a haver-los saltat tots. (Borges Blanques.)

CREU (SANTA). — La festa de la invenció de Santa Creu; s'escau al 3 de maig. Del campanar, del pòrtic de l'església estant o des del pedró es fa la benedicció del terme amb la Vera-Creu.

En molts indrets el dia de Santa Creu és festa grossa. El dia abans s'engalana amb flors i esparragueres la creu de terme. El dia de la festa hi ha ofici, benedicció del terme, distribució de pa beneït, encantament de coques, ball del contrapàs, del qual prenen el cap i la cua les dues pageses que han fet més almoïna. (Llofriu.)

La mainada fa petits altars : una taula amb un quadre o Sant Crist i un platet amb fulles de rosa; importuna els que passen dient: « — Hi ha res per Santa Creu. » (Tarragona.) Nois i noies van pels carrers amb un plat amb roses esfullades, recullen diners, caramels, estampes, etc., i diuen : « — Hi ha res pel dineret de la Santa Creu? » (Barcelona, Girona.)

«Dineret de la Santa Creu,
qui no paga no va al cel:
a les dotze de la nit,
el dimoni sota el llit.»

(Girona.)

En la processó de la benedicció de terme, el dia de Santa Creu, les dones segueixen al darrera, duen vint pedres menudes a les

mans i diuen *Jesús!*, *Jesús!*, per cada gra de rosari que passen. A cada glòria llencen una pedra, fins a haver dit mil vegades *Jesús!*

Per guardar-se de llamps i de tempestats, els devots de la Santa Creu diuen les següents oracions:

«Mal llamp, no em faràs res, perquè el dia de Santa Creu vaig dir mil vegades *Jesús.*»

«Apàrtate de mi, malvado,
aunque vengas carregado;
que en el dia de Santa Crus
he dit mil vegades *Jesús!*»
(Alforja, Ciurana.)

A Manresa, a punta de dia, surt la processó de l'església; es canten les lledànies, i se segueix un curt trajecte; en tornar a la plaça de l'església, o pedró, es llegeixen o canten els evangelis i es beneeix el terme, segons el ritual. El cantó d'on tira el vent, el dia de Santa Creu, és l'indret d'on vindran, aquella anyada, els temporals i les pedregades.

El dia de Santa Creu es toca a temps, i si ve tempestat, d'aquell dia endavant es fa el mateix. (Ager.) A Poboleda es va a beneir el terme en una creu gòtica dels afores. Es diu que la pesta baixava de Cornudella i la creu la decantà, i no permeté que passés. De llavors endavant no hi ha hagut mai més pesta. El dia de Santa Creu es beneeix el terme. La mainada porta a beneir creus de fusta o de canya, cobertes de flors. (Cassà.) La benedicció del terme és la *benedicció del vent*. El vent que bufa a l'hora de la benedicció, durarà tot l'any. (Migjorn Gran.)

CRISTÒFOL (SANT). — El dia de Sant Cristòfol la gent es remullava en passar pels carrers. (Sant Feliu de Guíxols.) És costum d'anar a banyar-se al migdia; el que ho fa, no morirà ofegat. (Mora.) Quan cauen les dotze batallades del migdia, la gent s'apressa a travessar el riu (Poboleda) o va a berenar a vora mar (Eivissa.)

DONAT. — Home o dona que viuen en un santuari i en tenen cura per rebre i atendre els peregrins i visitants. (Mallorca.) Persona que s'obliga, a perpetuïtat, al servei d'una casa, sense estipendi i sota certes condicions.

ENCAMISADA. — Cavalcada, feta la vetlla de Sant Antoni amb els animals enflocats, en la qual els cavallers van en mànega de camisa, ben planxada i emmidonada. (Falset.)

ENTERRAMENT. — Al Llusanès es practica encara el pietós costum d'anar a portar a enterrar el mort els veïns o parents del difunt. A Cassà l'escolà que duu la creu dels enterraments porta una esquella penjada al coll.

ESTADAL. — Llarga candela que els favets regalen a alguna noia d'alguna família de posició, amb la qual, fent plecs i replecs, formen una capella per posar-hi una Puríssima de cera. (Manresa.)

ESTEVE (SANT). — Festa del sant protomàrtir i diada que se celebra l'endemà de Nadal. Gairebé totes les parròquies del Pla d'Urgell tenien la confraria de Sant Esteve, formada per tots els joves de la població, els quals elegien quatre majorals. Aquesta confraria donava esplendor a la festa de Nadal i a la festa major. El dia del sant patró feien festa solemne. Abans de començar-la es beneïa una coca immensa, ensucrada, feta d'una pasterada d'una quartera de blat mòlt. Aquesta coca, coneguda amb el nom de la *beneïta*, una vegada beneïda, era partida en petits bocins, i se'n donava un a cada assistent a la missa. La capella del sant s'adornava amb un salomó i amb rastres de neules de color. En fer l'adoració de l'Infant Jesús, un dels majorals tenia un gall en una safata, lligat; els adorants tiraven amb violència els cèntims al gall lligat, per commemorar l'apedregament de sant Esteve. Del gall mal ferit, i de vegades mort, se'n feia ofrena al celebrant de la missa. A la tarda, a la plaça, hi havia ball d'encant de coques i de torrons.

A Sant Feliu de Guíxols el dia de Sant Esteve és el dia de les estrenes. Els petits van a cercar-les a casa de llurs padrins, als quals feliciten, tot parant l'ample mocador, on han de recollir nous, ametlles i el tortell tradicional. La paperina de neules i els torrons formen part de les estrenes. Les gràcies dels fillols solien anar acompanyades del «— Per molts anys mos pogueu donar».

A Castellar i a Rajadell es balla el ball de sant Esteve o de la coca, que després es ven al més dient.

Aforismes:

«Per Sant Esteve,
cada u a casa seva.»

«Per Sant Esteve,
un pas de llebre.»

«Durarà de Nadal a Sant Esteve»:
Es diu d'una cosa de poca durada.
(Pineda.)

«L'endamà de Nadal, Sant Esteve;
a la casa on no hi ha pa,
ningú no està alegre.» (Guimerà.)

FEBRER. — El segon mes de l'any.

Refrans:

«Avui febrer,
demà Candeler.»

«Qui sembra al febrer,
collita té.»

«Pel febrer,
abriga't bé.»

«El febrer
corre com un gos llebrer.»

Al febrer,
lloga jornal·ler.»

Aigua al febrer,
oli al graner.»

FESTA DEL BARRI. — A Boren, per les festes del barri, les noies, a la vetlla, preparen rams per tots els fadrins. El dia de la festa tothom va a ofici. Les nenes duen paners de flors i les coques, que, després de beneïdes, seran repartides a tots els assistents. Es conviden els parents a dinar, i a la tarda hi ha ballets populars.

FESTA DE LA CUCA. — Festa votiva que els pagesos dediquen a sant Isidre, perquè la cuca no pugi la cama del blat i xarrequi l'espiga. (Boren.)

FESTA MAJOR. — La festa del sant patró, o titular de la població.

Costums d'alguns indrets:

A Sant Feliu de Guíxols, a més dels balls, sardanes i regates, es feia la *cucanya* : El tercer o quart dia de la festa major, quan els envelats eren desfets, es feia sempre l'arbre cucanya, que era un pal de vaixell untat de seu i posat horitzontalment al mar. Els vaillets concursants hi havien de passar drets, sense caure, fins a arribar a heure la bandera plantada a l'extrem. El que hi arribava obtenia un premi : diners, pollastres, etc.; llavors la música tocava.

Al Montseny, el dia de la festa major, després de l'ofici, es balla la dansa.

CREMA DEL VERN. — La revetlla de la diada de Sant Segimon la mainada va a tallar un vern; el planta a la plaça, se li deixen llargs esterlocs i es volta de ginesta, que para un gran volt. Al vespre s'encén, i el jovent balla una sardana entorn del foc. (Viladrau.)

A les dotze de la nit de la vetlla de la festa major, un home passava, de casa en casa, donant el bon dia. (Ager.)

Al Vendrell, a la processó del dia de la festa major, es ballen els balls de santa Rosaura, els cercolets, diables, etc.

Per Sant Bartomeu, festa major d'Igualada, surten uns ballets típics d'Igualada : els cercolets, els nans, els bastoners, la moixiganga, els pastorets, etc., i fan evolucions al so d'un instrument.

A Bagà, la vetlla de Sant Esteve, abans de les completes, es fa el passant, en el qual el jovent, seguint el so d'una música, engega escopetades.

A Poboleda, el dia de la festa major, a la tarda, es ballen coques, vanos, ramellets, mocadors, etc. Abans es ballava una jota molt diferent de l'aragonesa.

A Guimerà, el dia de la festa major, es fa el cós de la cordera. A Mora, després de l'ofici, es va a la carretera a fer el cós dels animals. L'agutzil duu, al cap d'una llança, un pollastre, un conill i una ceba. Es fa el cós, i el primer guanyador obté el pollastre; el segon, el conill, i el tercer, la ceba. Els guanyadors en fan present a una persona benivolguda. A la tarda, a la plaça, es ballen coques, al compàs d'alegres jotes, i se subhasten uns cocs guarnits de flors. El que subhasta és l'encantador, i el que més en dona, balla la coca, tot sol, amb una noia. Els amics els obsequien donant-los caramels.

A Belltall, l'ajuntament, dies abans de la festa major, passa pel poble, fent la capta del blat, que després es ven a la porta de l'església. Del que se'n treu es paguen les despeses de la festa.

Refrany:

«Festes majors
causen dolors»:

Per les moltes despeses que comporten i per les malalties ocasionades pel menjar massa.

(Borges, Guimerà.)

FLAMENC DE JULIOL. — El pleniluni de juliol. Els flamencs acostumen a portar malastrugança; però el més terrible és el flamenc de juliol. Els garrins que neixen en aquest flamenc es moren; si algun en viu, no arriba a bé. És impossible de salvar les llocades que neixen en aquest flamenc; si algun pollet en viu, queda cec. Tampoc es pot fer bugada en aquesta diada, perquè les peces es cremen. (Ripoll.)

GOIGS DE LES ÀNIMES (FER DIR ELS). — A les Borges hi ha el costum de fer dir en lloc dels salms, i a la porta de cementiri, els *Goigs de les ànimes*, que comencen : «Oh mortals i viadors...», el dia de Tots-Sants i el dia dels Morts.

ISIDRE (SANT). — El sant patró dels pagesos. La seva festa se celebra el dia 15 de maig. Per la vetlla es fan grans fogueres; la mainada salta el foc i canta:

«Sant Isidre de la pinya,
sant Isidre llaurador:
si n'anava a robar faves
a l'hort del senyor rector.»
(Llusanès.)

És interessant la relació que aquest sant té amb les faves. El dia de Sant Isidre és costum de menjar faves. La favada es fa amb faves a la *brutesca* o a la *gitanada*. (Dues Aigües.) Per San Isidre es mengen faves. (Tarragona.) A Castellvell, el dia de la seva festa, posen faves a les mans de la imatge del sant. A tots els indrets de Catalunya es posa, a l'agullada de la imatge del sant, les primícies dels fruits : espigues de sègol, d'ordi, de xeixa, etc.

«Sant Isidre botonat»:
Es diu perquè porta el vestit molt cenyit.
(Tarragona.)

A Ripoll, els pavordes de Sant Isidre, acompanyats de les pavordesses, de les banderes petita i gran i d'una orquestra, van a l'ofici. A l'hora de l'ofertori es dona un ciri guarnit a les pavordesses; antigament se'ls donava, també, un ventall, que a una cara hi havia la imatge de sant Isidre i a l'altra les eines de pagès. Del voltant penjaven deu borletes de seda de color. En sortir d'ofici la comitiva, amb banderes i música, donava un tomb per la vila, i es ballaven sardanes sota la casa del primer pavorde. A la tarda, després del Rosari, es ballava, sota la direcció del primer pavorde, el ballet, el contrapàs i altres balls típics.

Cançons populars:

«Sant Isidre, sant Isidre,
sant Isidre llaurador;
sant Isidre anava a missa

amb molta de devoció:
un àngel per ell llaurava,
mentre feia oració.» (Migjorn G.)

«A l'armari hi ha sopes,
que són fredes com un glaç,
que ni el gat les ha volgudes;
no els hi trobaries pas?»

Aquesta cançó es canta a Sant Isidre. (Llofriú.)

JAUME (SANT). — És creença que sant Jaume, quan anava de romeu per Catalunya, es va clavar una espina al peu. A la nit li van sortir els àngels i la Mare de Déu amb fanalets encesos, i l'hi van curar. En memòria d'aquest fet, tota la mainada de Lleida i de Balaguer visita les capelles que té el sant en les dites ciutats, i canta:

«Sant Jaume de regalícia,
sant Jaume de regaló.»

I va amb bombes de paper i amb candeles enceses a l'altar que aquest sant té al pati de l'Hospital de Lleida. Duu a les mans els primers raïms madurs de la temporada.

LA VETLLA DE SANT JOAN. — Dues nits de l'any tenen un singular encant : la nit de Nadal i la nit de Sant Joan; són dues nits dolces, dues nits santes, en les quals l'element sobrenatural hi ha posat tota la seva bellesa. Són les nits de naixença : la del Salvador del món i la del seu Precursor : l'una és tota humil i senzilla, voltada de la pobresa i de la fredor; l'altra, esplendorosa, voltada de plenitud. Són dues nits de bonaventura. És dolça la nit de Nadal, i tota amorosa, plena de suavitat i melangia; els estels la il·luminen i el foc de la llar humil la calenta; és una nit d'àngels i de somnis; aquesta nit té l'encís de la suavitat i de la placidesa.

En canvi, la nit de Sant Joan, quina nit de misteri! L'element diví i l'element misteriós es confonen; no són prou els estels del cel per il·luminar-la : li calen els llums de les grans fogueres per aclarir-la : és una nit de passió. És en aquesta nit que es revelen els secrets del destí i es poden veure els misteris.

Per això les noies de Ripoll, que volen saber l'ofici de l'home que ha d'ésser llur marit, trenquen un ou de gallina, i en tirar-lo dintre un gerro d'aigua, diuen aquesta oració:

«Sant Joan Baptista,
apòstol i evangelista,
per la virtut que Déu us ha dat
feu sortir l'ofici
del meu enamorat.»

Llavors es mira atentment, i amb una mica de bona voluntat es veu que la clara pren certes formes paregudes a eines de treball, i segons aquestes, serà l'ofici del futur marit. A Sant Feliu de Guíxols es fa una semblant cosa, i quan l'aigua és ben debatuda, indica l'ofici del futur marit : la forma d'un vaixell indica l'ofici de mariner.

A Ripoll, Figueres, Sant Feliu de Guíxols i altres indrets, es tiren tres faves sota el llit : una de pelada, una altra de mig pelada i una altra sense pelar. Se'n pren una : si surt la pelada, el futur marit serà pobre; si surt la mig pelada, el futur marit tindrà algun passament, i si surt la sense pelar, el futur marit serà ric.

Una altra pràctica : S'escriuen tres noms en tres papers, un dels quals noms ha d'ésser el de Joan. Després, ben caragolats, es tiren a l'aigua, també al punt de la mitja nit, i es diu l'oració transcrita més amunt. El nom que està escrit en el primer paper que es desclou és el mateix que tindrà el marit futur. Aquestes pràctiques són conegudes també de la nit de Nadal.

Si una noia posa, en aquesta nit, tres ametlles de casament sota el coixí, es casarà amb el jove que ella somii.

El primer jove amb qui topa una noia, a la matinada de Sant Joan, serà el seu marit.

A mitja nit de Sant Joan, el que es posa davant un mirall, i a les fosques, li surt la imatge d'aquell o d'aquella amb qui s'ha de casar. (Figueres.)

El nom del primer home que una noia troba, després de la mitja nit de Sant Joan, ha d'ésser, tard o d'hora, el nom del que serà el seu promès. (Sant Feliu de Guíxols.)

Diuen que la falguera grana al punt de la mitja nit de Sant Joan, i el que pot recollir d'aquesta grana té poder de donar seguicis a qualsevol persona que per a ell desitgi. (Ripoll.) La llavor d'aquesta planta, recollida amb una peça de roba, doblada en nou plecs, i al punt de la mitja nit, té virtuts meravelloses.

L'home que vol ésser ric surt per qualsevol camí, a l'hora de la mitja nit de Sant Joan, sense girar-se mai; i ha de portar tres gallines, una de les quals ha d'ésser negra. Les ofereix al primer que topa, i li'n demana un preu ben alt, perquè no les compri. Canvia de camí, i una altra vegada ofereix les gallines al primer home que topa; aquesta vegada, però, no en demana sinó un duro;

com que, és un bon preu, les hi compren; es fica el duro a la butxaca, i, d'aquell moment endavant, sempre n'hi tindrà dos, amb la condició, però, de no gastar mai el primer. (Ripoll.)

La nit de Sant Joan té una singular virtut remeiera, per això hi ha una sèrie de pràctiques supersticioses que curen de les berrugues. A mitja nit de Sant Joan se surt de casa clucat d'ulls, i, sense girar-se mai, un es dirigeix cap a una mata d'herba amb la qual s'ha de fregar les mans. Cal triar el lloc de dia, per no ficar les mans entre ortigues o argelagues.

Una altra pràctica per a curar del mateix mal consisteix a sortir, també, a mitja nit i portar cinc ginebrons per cada berruga que es té. El que fa l'operació se'n va a un camp, enterra els ginebrons i posa una pedra damunt el lloc on els ha colgat; a mesura que els ginebrons es podreixen, les berrugues cauen.

A Ripoll, alguns pagesos cullen falgueres abans d'eixir el sol, el dia de Sant Joan, i, molles de rosada, les donen als porcs per guardar-los de malalties. A Figueres és costum de rentar-se els peus abans que el sol surti en aquest dia, i a Cabanes, en aquesta hora, molts van a mar a banyar-se.

El que, aquesta nit, passa el cap pel cànem, li creix la cabellera. (Tortosa.) Per això mateix les noies d'Olocau, en aquesta nit, van a banyar-se els cabells. A Atzaneta hi ha la creença que la roba que es renta, la diada de Sant Joan, queda neta de tota taca.

La rosada del matí de Sant Joan té grans virtuts curatives. moltes persones, abans de sortir el sol, es passegen descalces per l'herba molla, amb el fi de prevenir-se contra les malalties.

Si el dia (o la nit) de Sant Joan els padrins fan passar tres vegades pel mig d'un plançó de roure, partit en dues meitats, una criatura esvinçada, aquesta curarà, si el roure continua vivint una vegada s'hauran enfaixat els dos esqueixos; i si el roure mor, la criatura no curarà. (Martorell, Veciana, Esterri d'Aneu.) A Dues Aigües per fer aquesta operació han d'ésser un Pere i un Joan, i han de dir al moment de passar: « — Toma, Pere. » « — Pren, Joan. »

A Llofriu les noies tenen costum de plantar esqueixos de clavell en veure el primer foc de Sant Joan; creuen que els clavells surten del color del foc. Si a la sortida de sol, el dia de Sant Joan, se sembren clavells, en surten de tots colors. (Marratxi.)

Les dones acostumen posar una gota d'oli a l'ull de les figues flors, perquè siguin madures el dia de Sant Pere.

A Ripoll la confraria dels Àngels acostumava, el dia de Sant Joan, d'anar a prendre la *bonaventura*, acompanyada d'orquestra, i compareixia a casa del pavorde de pagès a menjar sopes amb llet.

A Berga, després de l'ofici, a la plaça de Sant Joan, es balla el ball cerdà o ballet de Déu. Al vespre els traginers fan una passada amb atxes enceses i acaben amb el *tirabou*, que és ballat a cavall dels animals, pels més atrevits.

Valeri Serra i Boldú, en el seu *Calendari folklòric*, 175-176, encara conta altres costums i pràctiques de la revetlla de Sant Joan i del dia de la seva festa.

El tirar una cabeça d'all's al foc de Sant Joan i el menjar-se-la cuita, cura del mal de ronya.

S'usa de la cendra dels focs per curar-se els peus.

A les dotze de la nit es cull una malva, es penja a les golfes i s'emmusteeix, esperant que vingui la vetlla de la de Nadal, per tornar obrir-se, al punt de les dotze.

Se sol collir una floravia i se la penja en els estables perquè les bèsties no tinguin mal de ventre.

L'anomenada *herba de sant Joan* (*santjoans*, *flors de Sant Joan*), collida abans de sortir el sol, es posa en una ampolla d'oli (*oli de Sant Joan*) i, després que s'ha tingut quaranta dies a sol i serena, resulta un bàlsam o oli per curar els talls o matxucaments.

Abans d'eixir el sol es lliguen vencills a les rames i als troncs de les nogueres, perquè les nous no es corquin, o no surtin fallades.

Si se sembren cols el dia de Sant Joan, neixen en vint-i-quatre hores.

Si es planta un plançó de figuera, que tingui mostra de fruit, l'arbre posa arrels i viu, i les figues de la mostra es conserven i maduren.

El dia de Sant Joan, a l'eixida de sol, tots els joves es renten. (Morella.) Aquest dia és l'assenyalat per penjar les esquelles grans al bestiar gros i al de llana. (Santa Eulàlia de Puigoriol.) És, també, el dia indicat per dur les ovelles a muntanya, així com el de Sant Pere és l'indicat per dur-hi les vaques. (Bagà.) En el terme de Cabanelles (Sant Martí Saserra) existeix encara un costum relacionat probablement, com el dels focs, amb les festes

paganes del solstici d'istiu, que consisteix a plantar, a mitja nit, el *ram santjoanenc* a la porta forana de la casa. El dit ram és fet d'un manat de flors d'*herba de sant Joan* o *pericó* (*dripericum perforatum*), posades en forma de creu. (Lladó.) Per la diada de Sant Joan (i també de Sant Pere), tota mestressa de casa procura retirar un tió encès procedent de les *falles* (fogueres) fetes al carrer per la mainada, i el colga, encès, a l'hort. Amb això s'evita que es propaguin els cucs i tota mena d'insectes que perjudiquen les hortalisses. (Esterri d'Aneu.)

A la vetlla de Sant Joan s'encén el *foc de Sant Joan* per tots els indrets de Catalunya, Mallorca, València i Rosselló. El foc de Sant Joan s'encén, segons tradició, en record del naixement del sant precursor. Es diu que les dues cosines havien pactat que, quan santa Elisabet estaria pròxima a donar a llum, encendria una gran foguera a la muntanya més alta de Judea, perquè, en veure-la la Mare de Déu, s'afanyés a anar a assistir-la. Durant la foguera es toquen corns, xiulets, esquelles i es tiren escopetades.

Hi ha el costum de saltar el foc i de cantar:

«Sant Joan, bon sant;
sant Pere, bon home:
més ho és sant Llop,*
que ho atipa tot.»

(Centelles.)

És creença que el que salta el foc queda curat de ronya; i si no en té, l'en guarda. Tot saltant el foc també es canta:

«Foc de sant Pere,
foc de sant Joan:
a en X...
feu-lo fer ben gran.»

(Savallà.)

O bé:

«Sant Pere, bon home;
sant Joan, bon sant,
gardeu-nos de ronya
a tots els cristians.»

(Bellpuig.)

Amb la variant:

«... gardeu-nos de ronya
i de tot mal.»

(Maldà.)

* Sant Llop és el patró de Centelles.

«Foc de sant Pere,
foc de sant Joan:
foc de tots los sants.»

(Bellpuig.)

Es conta que mai no s'ha pegat foc a cap casa ni paller, durant la revetlla de Sant Joan. Sembla que els focs siguin una crida per prendre la bonaventura la següent matinada. Entorn del foc, donant-se les mans petits i grans, es canta i balla la *clavellineta*, tot puntejant i rodant:

«Qui la ballarà,
la clavellineta,
qui la ballarà
seva serà.
Punta peu,

girat de seu,
la primera balladora
que tinc per la mà.
Taralaralà,
taralaralà.»

Comencen cantant amb pausa, i quan són a la primera balladora, van de pressa. (Organyà.)

La fadrinalla i els nens rondon pels carrers, salten els focs, fan la sardana al seu voltant i canten:

«Sant Joan, bon sant;
sant Pere, bon home.»

És costum de coure pomes a la foguera de la vetlla de Sant Joan. (Botarell.) La gent s'hi remulla amb xeringues i galledes d'aigua. (Vimbodí.) Aquesta foguera és coneguda amb el nom de *gala-gala*.

A Manresa la mainada canta també al voltant del foc:

«La nit de Sant Joan,
n'és una nit molt alegre,
els companys m'estan dient:
“— Joan, perquè no t'alegres?”
Com me puc alegrar, jo,

si han casada l'amor meva?
L'han casada lluny d'ací,
que per mi n'és un desterro;
l'han casada a Sant Magí,
que per mi n'és un desterro.»

A Pineda és balla la sardana al voltant del foc. A Artesa al vol del foc s'organitzava, fins ara, el ball rodó, en el qual prenen part homes, dones i criatures, tot cantant:

«Si en voleu oir
cançoneta nova,
jo us la diré
d'una gran minyona:

Raimundeta, adéu,
Raimundeta hermosa!
D'ençà que la casen,
nit i dia plora.

No ploros, Raimunda,
que encara no és hora.
" — Dijumenge vinent
me'n duren les joies:
sabata amb taló,
la mitgeta groga,

faldellí vermell
tallat a la moda,
mantó i cireneu
a tall de sinyora."
Raimundeta, adéu,
Raimundeta hermosa!»

També es canta:

«Papallona, papallona,
no juguis vora del foc:
amb gent que no tingui seny
no hi vulguis tenir cap joc.»

Cap de les pràctiques de la vetlla de Sant Joan, no té l'encant i la bellesa de les falles i dels fallaires.

A l'entrada de fosc, a l'alt Pallars, s'encenen les falles, que són tanys de pi, posats a assecar al sol i serena, de l'any anterior ençà, i que estan ataxxonats de teies seques. Els joves dels pobles que volten la Vall d'Aneu, les baixen enceses, a tot córrer, de dalt la muntanya cap a Esterri. Les falles es veuen des de deu o dotze pobles de la vall, els quals també les encenen. En arribar els fallaires a la plaça, encenen el foc de Sant Joan. Nois i noies, agafats de les mans, volten el foc i canten tota mena de cançons, especialment les pròpies de la festa. De vegades, és un el que canta, una cobla dictada per ell mateix, la qual va dirigida al batlle, a una noia, etc. Altres vegades aquesta cobla és una sàtira festiva i de bona llei:

«Sant Pere va per la costa,
sant Joan va pel desert...
Valga'm Déu, Santa Maria,
si tot lo món se perd!»

«Aquesta nit encenen falles,
aquesta nit de Sant Joan;
aquesta nit collim les roses
del roser de sant Joan.»

«Fadrinets, sortiu en dansa,
els de vila i forasters,
que la cançó que ara canto,
per tots els fadrinets és.»

«Fadrinets, sortiu en dansa,
los que esteu per a dansar:

fiqueu-vos entre dos noies,
agafeu-les per la mà.»

«Aquesta nit encenem falles,
aquesta nit, alegrement;
diguem tots : Alabat sia
lo Santíssim Sagrament!»

«Ací dalt de la muntanya
cullen roses i clavells
per enramar la custòdia
del Santíssim Sagrament.»

«Una gràcia li'n demano,
senyor batlle, regidor,
que mos deixeu tenir musica
per nostra festa major.»

«Ací dalt de la muntanya
lo cucut hi ha cantat;
quan les cabres faran llana
les dones faran bondat.»

«Ací dalt de la muntanya
jo no sé què em faran fer,
si em faran ratllar formatge
o picar sal al morter.»

«Tot passant pel pont de Ruda
a Déu m'encomanaré,
a sant Antoni de Pàdua
i a la Verge del Roser.»

«No tinc gràcia en el cantar,
ni en el festejar tinc ventura;
així, me n'apar que só
com la nit que no té lluna.»

«El dia primer d'abril
pensava collir una rosa:
en les mans sols m'ha quedat
una espina dolorosa.»

«Donzelleta agraciada,
el mal viure que teniu:
de nit passeu la bugada
i en sent de dia dormiu.»

A Sort, en canvi, es canta una altra cançó de fallaires, per cert ben exquisida en la melodia i en la lletra:

«Esta nit se fan les falles
de sant Pere i sant Joan.
Ditxoses de les donzelles,
quina alegria tindran!

Qui la ballarà,
la clavellineta;
qui la ballarà
un pom d'or n'haurà.
— Jo la ballaré,
la clavellineta;
jo la ballaré,
més diners n'hauré.
— Balli-la vostè,
senyora X...,
balli-la vostè,
que l'en balla bé.

(*Es repeteix cada dues o tres estrofes.*)

Esta nit se fan les falles
de Sant Pere i Sant Joan;
esta nit se fan les falles
que per tot lo món s'hi fan.

Sant Pere era bon home,
sant Joan era bon sant;
doneu-nos pa i violes
i tot lo que us demanam.

Veniu, veniu a la falla,
fadrinets del rededor,
que les roses en floreixen
a la nostra resplendor.

Ací dalt de la muntanya
tot lo bé de Déu hi és:
les roses, de quatre en quatre,
i els clavells, de tres en tres.

No em doneu falses mirades,
galant jove : no en vull cap;
me les haguéssiu donades
quan vos duia amistat!

Al matí de Sant Joan
totes les flors tenen virtut;
també aquelles donzelletes
que als malalts donen salut.

Quines mans n'hi té més blanques
el nostre senyor rector;
quines mans ni té tan blanques
per alçar Nostre Senyor!

Dalt el cel té la cadira
reverend mossèn Joan;
dalt el cel té la cadira
davant de l'Esperit Sant.

Entre muntanya i muntanya
ha florit lo gessamí;
sinyora com la... *Maria*
no n'hi ha en tot, per ací.

Una armada en vol fer el rei;
soldats n'envia a buscar.
Ací hi ha lo sinyor *Pere*
que el deman per capità.

Les escales té de plata,
don Josep al seu castell,
les escales té de plata,
que ni el rei les té com ell;
les escales té de plata,
les culleretes, d'or fi;
les estovalles, de seda,
i els tovallons, de setí.

— Senyor X..., tregue l'espasa,
que hora és de pelear;

si vostè surt en campanya
la batalla guanyarà.
— L'espasa prou la treuria,
si no que no tinc valor;
com l'espasa és petiteta,
no m'atreveix lo meu cor.

Que contenta està la reina,
de tenir tan gran persona!
Aquí està X... X...
que li'n defensarà la corona.»

A Ager, la vetlla de Sant Joan, s'encenen els focs pels carrers. Les noies es donen les mans, fent la dansa, i canten cançons, alludint a una d'elles:

« — A la dansa me'n só entrada
per a cançons a cantar:
quina serà la primera?
Llicència en vull demanar:
a qui la demanaré?
A X...,
que és la flor d'aqueix carrer.»

La noia contesta:

« — Llicència m'heu demanada,
la flor de l'enteniment;
llicència m'heu demanada:
us la dó lliberalment.»

Refrans:

«De Sant Joan a Nadal,
mig any cabal.» (Urgell.)

«Bon Sant Joan et do Déu;
si no pots menjar, beu.»
(Urgell.)

«Sant Joan i Sant Martí,
que nos guardin de verí:
Es diu abans de beure aigua en una
bassa o en una font.

(Migjorn Gran.)

«Per Sant Joan,
tot se fa gran.»

«Per Sant Joan,
el riu demana carn»:
Vol dir que és temps de banyar-se.

«Per Sant Joan,
l'ou endavant.»

«No totes les pagues cauen per Sant
Joan i per Nadal, que algunes en
cauen entre any.»

«No totes les peres cauen per Sant
Joan, que algunes en maduren
per Sant Pere.»

(Manresa.)

SANT JORDI. — La festa del gloriós patró de Catalunya i de la Cavalleria. Si a Catalunya hem perdut l'ordre de cavalleria de

sant Jordi, la tradició popular ha conservat el culte al gloriós sant cavaller fins als nostres dies. Els rituals de les diòcesis catalanes, impresos en els segles XVIIe, XVIIIe i començos del XIXe, assenyalen la festa de sant Jordi, patró de Catalunya, com doble major de primera classe, amb octava. En les parròquies de muntanya, per ésser dia de mitja creu, la gent pagesa no falta a missa, i a la Seu de Vic encara avui el capítol fa solemne processó pels carrers de la ciutat en honor del gloriós sant Jordi. La bella creu processonal, els vestits canònics purpurats, les capes vermelles amb l'or daurat i relluent pels raigs del sol i el bell cant de l'himne a sant Jordi pels més vells carrers de la ciutat de Vic, evoquen dies gloriosos de la nostra terra.

Al costat del culte litúrgic al nostre sant patró, hi ha una manifestació popular del culte, humil, senzilla i plena de poesia: Són les roses de sant Jordi.

La pietat nostra sent una devoció predilecta per les roses. La nostra Pasqua és la *Pasqua florida*, així com Cinquagesma és la *Pasqua granada*; i en saludar a la Verge Maria, joiosa pel seu Fill ressuscitat, li cantem:

«Gran delit vos presentava
vostre Fill ressuscitat,
amb cinc roses que portava
en les mans, peus i costat...»

En Valeri Serra i Boldú, en el seu preciós *Llibre popular del Rosari, Folklore del Roser*, 182, diu que «encara és vivent el costum d'alguns pobles que reparteixen (roses beneïdes) en ocasions determinades.

A Lluçmajor, el dia del Roser de maig, a l'hora de l'ofertori de missa major, a tot aquell qui lliura una almoina li donen una rosa beneïda.

Al poblet valencià de Sagar ho fan igualment pel Roser de maig i d'octubre.

A Canyameler fan la festa de les roses al maig, i en la Comunió general, juntament amb el pa dels Àngels, donen una rosa beneïda.

A Solsona se celebra la festa de la Rosa el primer diumenge de maig, com solen fer-ho a Vic i Gurb, anant en processó a una

ermita o santuari llunyà; quan hi arriben canten un ofici, beneeixen i distribueixen les roses, i després retornen a ciutat cantant el Rosari.

A Mataró, el dia del Roser de maig, allà al caient de la tarda, se celebra una processó, i s'obsequia a tots els sacerdots i confreres que hi assisteixen amb un pom de roses beneïdes.

A la Metropolitana Catedral de Tarragona, després de la funció litúrgica del dia del Roser de maig, se celebra una funció a l'altar del Roser, i quan és finida es beneeixen roses, i les rumbegen tots els fidels quan surten de l'església.

A Tortosa, en el mateix dia, ... celebren la festa de les roses; ço és, beneeixen rosaris i roses, i seguidament de repartides s'organitza una processó que dona la volta pels claustres de la Seu. Tots els homes que hi assisteixen porten a l'una mà el ciri i a l'altra el pomet de roses beneïdes.

Un altre dia assenyalat per la benedicció de les roses és el dia de Sant Ponç, 11 de maig. A Centelles i a Llofriu (Empordà) hi ha el costum de beneir roses i esfullar-les per les cambres de les cases.

«A Tàrraga, el dia de Sant Jordi, al matí, fins ara fa pocs anys, la comunitat parroquial anava en processó al carrer d'En Claret, i es parava davant la casa que eixampla el carrer, on, empotrada a la paret d'una d'elles, hi ha la imatge del sant patró de Catalunya en típiques rajoles de València.

Aleshores les noies del carrer, ben endiumenjades, s'avançaven a oferir un pom de flors a cada comunitari; seguidament continuava la processó a l'església parroquial, i, en arribar-hi, començava l'ofici.»*

La popularitat de les roses beneïdes queda comprovada per les oracions de la benedicció de les mateixes registrades en tots els nostres rituals.

El dia de Sant Jordi es fa aplec a la Vall de Santa Fe (Montseny) i a l'ermita de Sant Jordi de Folgaroles. (Vic.) Comencen en aquesta diada les peregrinacions dels pobles d'Urgell al santuari del Tallat, i duren fins als últims de maig. A Guimerà s'adorna la imatge del sant amb espigues de la collita. Per Sant

* VALERI SERRA I BOLDÚ, *Calendari folklòric d'Urgell*, 123.

Jordi es fan les processons dites de la *lleganya*. (Botarell.) A Eivissa canten la següent cançó de sant Jordi:

«Anem, anem, atlotetes,
la primavera ha arribat,
i els camps tots plens de floretes
nostre cor han alegrat.

Anem de pressa, atlotes,
i veureu sa processó,
a joves i pagesetes
que hi van de cada cortó.

A Sant Jordi estan de festa,
totes hi haurem d'anar,
perquè sa gent removeta
cada any ho deu celebrar.

Portarem bon berenar,
cantarem dolces cançons;
hem d'anar veure ballar
i també rifar flaons.

Que molts anys amb alegria
puguem venir, si convé,
i ara, gloriós Sant Jordi,
direm fins a l'any que vé:
si em donau salut i vida,
jo us promet que tornaré.»

Aforisme:

«Per Sant Jordi
espiga l'ordi,
i si l'ordi no fuig,
fuig tu:»

Per Sant Jordi l'ordi és gros i el
vent el mou, i fa un onejar que
sembla que fugi. (Guimerà, Mora.)

«Si no plou per Sant Jordi,
tururut ordi.» (Guimerà.)

«Per Sant Jordi
espiga l'ordi;
per Sant Marc,
és massa tard.» (Vic.)

«L'aigua per Sant Jordi
és bona per l'ordi.»
(Guimerà.)

El dia de Sant Jordi, en anar-se'n al llit, es pren una rosa blanca i es posa sota el coixí. Després es diu:

«Rosa blanca, rosa d'amor,
per la virtut que Déu t'ha donat,
fes-me somniar l'enamorat.»
(Figueres.)

JOSEP (SANT). — La festa de l'espòs de la Mare de Déu. S'escau el dia 19 de març. La vetlla de Sant Josep s'encenen les falles. (Burriana.) En aquest dia es fa una processó. Es beneeix el terme, rams d'olivera, llorer i flors, i se'n pengen alguns rams a les finestres i balcons. (Vinaròs.)

Refransys:

«De Joans, Joseps i ases
n'hi ha per totes les cases.»

«Per Sant Josep és menja mató.»
(Valls.)

Quan, a mig mes de març, alguna fredorada forta mata la flor dels ametllers, es diu que sant Josep és menja les ametlles. (Borges.)

SANT JOSEP DELS GOIXOS. — El diumenge que segueix el de la Mare de Déu de les roses és dedicat a sant Josep. Es fa processó, en la qual es porta la imatge de sant Josep sota un tabernacle de flors, sostingut per quatre columnes, els capitells de les quals estan formats per goixos d'espigues de blat. (Migjorn Gran.)

«Sant Josep se'n va a segar
a l'horteta de santa Anna.
En sent que era a mig camí,
ou cantar una cigala.
"— Cigaleta, fuig d'aquí,
sinó et tiro una pedrada."
De tant mal que li ha fet
li ha trencat la una ala.
Vinguin metges i barbers
per a curar la cigala;

vinguin set dotzenes d'ous
per a fer-li una estopada,
una talla de llençol
per a fer-li una mortalla.»

«Mena, minyó, minyonet, mena;
mata'm un poll que tinc a l'esquena;
mata-me'l bé, que encara rosega.»

(Poboleda.)

LES LLEDÀNIES. — Són les processons que es fan els tres dies abans de l'Ascensió per impetrar la benedicció del cel sobre les collites. Es canten les lletanies.

Refransys:

«Abans de l'Ascensió,
un dia carn i altre moltó;
altre, gallina, que és més bo,
i tres dies de processó.»

(Igualada.)

«El dilluns, al Castell;
el dimarts, al Pedró;
el dimecres, al Prat,
i el dijous, a Torelló.»

(Besora.)

Les lletanies són conegudes per les *processons de la cuca*. La gent que hi va, en lloc de respondre *ora pro nobis*, diu *mori la cuca!* (Vic, Ripoll.) Els dies de les lledànies no es pot cavar ni entrecavar les plantes de l'hort, perquè s'omplen de pugó. (Manresa.)

LLUC (SANT). — La festa d'aquest sant evangelista se celebra el dia 18 d'octubre.

Refranyes:

«Per Sant Lluc,
la castanya salta del pelluc,
i al cap de nou dies,
a fira la duc.»
(Peratallada, Llofriü.)

«Per Sant Lluc,
sembra, pagès,
mullat o eixut.» (Pineda.)

«Per Sant Lluc,
sembro, si puc.» (Pineda.)

LLÚCIA (SANTA). — És la santa advocada per curar el mal dels ulls. La seva festa se celebra el dia 13 de desembre. Les modistes celebren, en aquesta diada, llur festa. A Tortosa, a la porta de l'església on es fa la festa (la del Seminari), es venen neules; i, quan es capta, durant la missa, l'escolà dóna una neula a cada persona que fa caritat. A Igualada, a l'església del Roser, on es fa la seva festa, es reparteixen pans beneïts als ceguets i malalts de la vista; són els pans de Santa Llúcia. A Sant Feliu de Guíxols el degà dels sastres presidia la festa de Santa Llúcia, i, a la tarda, es feia aplec a l'església del Remei de la Vall d'Aro. També hi havia aplec a l'ermita de Santa Llúcia de l'Arbós (Sant Pol de la Bisbal) i a la capella de Santa Llúcia, prop de Vilamalla (Figueres).

A Palamós es canten els següents goigs:

«Entre verges portentosa,
entre màrtirs celebrada,
Llúcia, del Senyor esposa,
sigueu la nostra advocada.
De la Ganga en eixa ermita
sou per dar vista, Senyora;

sant remei pel qui us visita,
pel devot que eix bé us implora.
Vostra intercessió famosa,
per quants ha estat celebrada!
Llúcia, del Senyor esposa,
sigueu la nostra advocada.»

Els goigs de Santa Llúcia de Puigmal acaben així:

«Sant Ponç i sant Salvador,
sant Joan i Vallfogona,
Ridaura i Sant Pere, dóna
vostra mà ajuda i favor;
deslliureu a tots de mal,

puix són vostres a tota hora.
Puix per gràcia celestial
sou dels ulls conservadora,
sigueu nostra protectora,
Santa Llúcia de Puigmal.»

Refranyes:

«Santa Llúcia de Puigmal,
tretze dies per Nadal.»

«Santa Llúcia la bisbal,
tretze dies per Nadal.»

Amb la variant:

«De Santa Llúcia a Nadal,
tretze dies per igual.» (Llofriü.)

O bé:

«... tretze dies de cabal.»
(Guimerà.)

Aquests refranys són anteriors a la reforma gregoriana del calendari, com també ho és el que segueix:

«Per Santa Llúcia,
un pas de puça.»

Amb la variant:

«Per Santa Llúcia, creix lo dia un pas de puça.» (Vinaroç, Cabanes.) «Per Santa Llúcia, minva la nit i creix lo dia.» (Migjorn Gran.)

Oració:

«Santa Llúcia gloriosa
em tregui aquesta busca de l'ull,
que suara l'hi volia,
i ara no l'hi vull.»

«Santa Llúcia de Buscaroles,
l'ull endins i sa busca enfora;
santa Llúcia de Montserrat
que me la tregui ben aviat.»

LLUM. — Festa commemorativa, que es fa a Manresa, el dia 21 de febrer, de la vinguda misteriosa de la llum a l'església del Carme a l'any 1345.

«Per la Llum,
bufetada al llum.»
(Manresa.)

MACIÀ (SANT). —

«Per Sant Macià,
posa el cuc a avivar.»
(Mora.)

MAGÍ (SANT). — La festa petita de Tarragona. Per la vigília surten els gegants i els nans, que van a rebre l'aigua de sant Magí, la qual arriba en dos barrals, portats per un mul. Segueixen, després, els carros, guarnits amb canya verda i rama, que han anat a Sant Magí a cercar l'aigua, i passen per la ciutat acompanyats d'una orquestra, la qual, si és dolenta, és anomenada *pedaçots*. L'endemà es diu una missa, a les quatre del matí; hi assisteixen els pescadors del Serrall, que en eixir compren síndries. (Tarragona.)

MALEIR LA CUCA. — Nom que els pagesos donen a la benedicció del terme, el dia de Santa Creu, o a les processons que es fan per les lledànies o pregàries d'abans de l'Ascensió. (Borges.)

MANADA. — Els manats de palla de les espigolaires, després de fer caure el gra, retorçats i encesos per la canalla, la vetlla de Sant Joan. (Borges, Balaguer.)

MARC (SANT). — Festa de l'evangelista que duu aquest nom. Al matí hi ha processó de lledànies. (Catalunya.) Sant Marc no pot dejunar : la seva festa s'escau, sempre, fora de Quaresma. (Migjorn Gran.) En aquesta diada se sortegen els càrrecs del Dijous sant de l'any vinent. (Terrassa.) A l'ermita d'aquest sant, situada al Pireneu, a la vigília de la seva festa s'encenen, al voltant de l'ermita, tants focs com cases de pagès hi ha al terme de Bagà. A Berga, al matí, es fa processó al santuari de Queralt, que, en arribar, és rebuda pels regidors amb brandons encesos. En eixir de missa els regidors serveixen coca i xocolata desfeta als assistents a la processó. Al Pla de Bages es beneeixen panells de sant Marc, que guarden de febre, de dolor i ajuden les parteres. Posats en canons, i penjats pels arbres, preserven els camps de tota mena de danys. A Menorca, per Sant Marc, se sembren les síndries primerenques.

MARE DE DÉU DELS ÀNGELS. — És la patrona de la vila de Sant Feliu de Guíxols, i s'escau al segon dia de la festa major.

MARE DE DÉU DE LA BONA NOVA. — Es dona aquest nom a la Mare de Déu del claustre de la Seu de Tarragona. Té aquest nom perquè, duta de Roma per un canonge, en fer-ne remesa digué: «— Us porto una bona nova.»

MARE DE DÉU DEL CARME. — És la festa dels carmelitans; se celebra el 16 de juliol. En aquest dia hi havia el *correpomes*, que consistia a posar a les portes, galledes plenes d'aigua, amb algunes pomes en surada. La quitxalla havia de passar sense aturar-se, i mirar d'arreplegar-ne alguna amb el *correpomes*, que era una canya esberlada d'un cap, amb les berles separades mitjançant un tros de suro, o de fusta, rodó. S'havia d'introduir a l'aigua i enastar alguna poma. (Sant Feliu de Guíxols.)

MARE DE DÉU DE L'EMPENTA. — Dita popular aplicada a les dones o noies que per res s'espanten. (Palamós.)

MARE DE DÉU DE L'ESPERANÇA. — És la festa de l'expectació

del naixement del diví Infant; es diu Mare de Déu de la O per raó de les antífones de vespres, que, durant aquests dies, comencen amb una O. A Tarragona se la coneix per *santa Esperança*; a Pineda, per la *Mare de Déu de l'Alegria*, i, a Berga, per la *Mare de Déu de la Guia*. Per aquesta diada, i a la una de la tarda, a Bagà, comencen a repicar les campanes, i fins al dia de Nadal es fa igual repicó, a la mateixa hora. A la Vall d'Ager, quan al cor de la Colegiata es cantava l'antífona de la O, les campanes tocaven, i per tota la vall se sentia aquesta lloança: «— Que sigui beneïda i lloada la santa nit de Nadal.» Les colles de plegadors i de plegadores la repetien per tota la vall.

A Cassà és coneguda per *Mare de Déu de les Sogues*, perquè, segons tradició, hi havia els pobles veïns apestats, i, en voler entrar la pesta al poble, la Mare de Déu, baixant del seu altar, anà al campanar a tocar les campanes, i la pesta no va entrar. L'endemà la van trobar que tenia a les mans les cordes de les campanes.

MARE DE DÉU DE LA FARIGOLA. — La festa de l'Anunciació, que s'escau al 25 de març. En aquesta diada la gent de Calella sol sortir a collir farigola.

MARE DE DÉU DE LA GRÀCIA. — La festa del naixement de la Mare de Déu. S'escau el dia 8 de setembre. (Migjorn Gran.) És coneguda, també, per la *Mare de Déu dels Missatges*, perquè en aquesta diada es renovent els contractes dels llogats.

MARE DE DÉU DE MARÇ. — És la festa de l'Anunciació de la Mare de Déu. Passada aquesta festa, les violes perden tota l'olor. (Palamós.)

MARE DE DÉU DE LES ROSES. — És la festa del Roser de maig. (Cat., Bal.)

MARE DE DÉU DE SETEMBRE. — La festa de la nativitat de la Mare de Déu. A Viladrau és festa major, i, a la tarda, els pavor-des i pavordesses ballen el ball del ciri. A Vallfogona (Ripoll) es balla el ballet i el contrapàs. A les Llosses, i a tot el Llusanès, les pavordesses de la Mare de Déu obsequien amb bells rams de flors i moraduix a tots els que tiren una caritat a la bacina.

MARE DE DÉU DE JESÚS. — És la festa major del poble de Jesús, que se celebra el dia 8 de setembre. (Eivissa.)

MARGARIDA (SANTA) i MAGDALENA (SANTA). — La festa d'aques-

tes dues santes, que s'escau pel juliol, amb un dia de diferència, la qual ha donat lloc al següent proverbi:

«Per Santa Margarida,
l'avellana mitja;
per Santa Magdalena,
l'avellana plena.»

MARINA (SANTA). — Aquesta santa és molt popular i molt venerada a Tarragona. A Mora, en aquesta diada se sembren els fesols d'enasprar.

MARTÍ (SANT). — La festa del sant cavaller i bisbe de Tours, que se celebra el dia 11 de novembre. Als volts d'aquesta festa sol fer uns dies agradables i benignes, coneguts per *estiuet de sant Martí*.

Refranyis:

«Per Sant Martí,
tapa la bota del bon vi.» (Llofriu.)

«Per Sant Martí,
la pinya cau del pi.» (Vic.)

MERCÈ (EL LLEÓ DE LA). — No hi ha cosa més conservadora que la tradició d'un poble, ni hi ha cosa més arbitrària que el creure que aquesta pot haver desaparegut amb uns anys d'enso-piment o de quietisme involuntari. La tradició literària del català clàssic s'ha conservat admirablement en la llengua del Ritual, en les fórmules dels contractes matrimonials, dels testaments i de tot acte solemne del qual donava fe el rector de la parròquia. Aquest esperit conservador es revela d'una manera admirable en el vocabulari d'una llengua.

El culte dels déus pagans sembla que ací no hauria d'haver deixat cap supervivència; però, examinant detingudament algunes paraules del nostre lèxic, podem demostrar certes reminiscències d'un culte a divinitats paganes. Els llinatges *Salvà*, *Salvans*, que també són noms de masia, ens recorden el culte al déu Silvanus, protector dels boscos. La *geneta*, animal salvatge de Mallorca, ens conté el record del nom i del culte de Diana, la deessa protectora dels caçadors.

En el temps de la formació dels pobles de l'Europa occidental, en els segles VIII, IX i X, dominava en tot el món civilitzat l'ideal de l'alliberació dels pobles cristians subjectats a la mitja lluna. De la tomba dels reis carolingis, de l'abadia de *Saint Denis*, partia

la *via compostelana* cap a Sant Jaume de Galícia, travessant París per la *rue Saint Jacques*, i la França de dalt a baix per Brioude, Sant Gil de Provença, Sant Guillem de Narbona, Tolosa, Roncevals, Astorga i Compostela. D'aquesta famosa *via compostelana* prengué nom la *via làctea*, que encara avui és de tothom coneguda per *carretera* o *camí de sant Jaume*.

Marmoutier, prop de Tours, fou el bressol de la vida monàstica de la França del nord i del migdia. Sant Martí, cavaller i frare, hi encarnà admirablement l'esperit de l'època medieval. Per això fou tan gran la seva popularitat per tot França¹ i pobles de la Marca Hispànica, en molts dels quals, després d'ésser reconquistats, el prenien per patró. El patronatge d'aquest gloriós sant, i la ferradura enclavada a la porta dels temples que li eren dedicats, motivà, probablement, que el bell arc iris, destriament de la llum quan cessa la pluja, fos conegut amb l'escaient nom d'*arc de sant Martí*, igual que en els pobles de Savoia i de la Suïssa francesa. A les regions del Jura i Côte d'Or, on és popularíssima la figura del gran abat de Clairvaux, és conegut per *courron de saint Bernard*; i a les regions del nord de França, cap al Pas de Calais, on la gran figura de sant Miquel domina les ciutats (com totes les del nord d'Europa), el nostre *arc de sant Martí* és conegut per *arc saint Michel*.

Les grans epopeies dels segles VIII, IX i X tenen un complement en les dels segles XIII i XIV. Pels hospitals de la *via compostelana* es pogueren elaborar les admirables llegendes franceses i castellanès. Pels camins de la mar on es desenrotllà la gran epopeia catalana no hi ha hospitals ni hi passen pelegrins per a elaborar-hi les grans llegendes. D'ací ve que les nostres epopeies siguin senzilles *cròniques*. Però tenim grans herois i sants prodigiosos, les vides dels quals són un teixit de belles gestes.

L'Ordre mercedària és l'ànima de les grans empreses del rescat i l'alliberació dels cristians presoners a l'altra part dels mars. De tots els sants mercedaris es conten miracles en el mar. Per això no és d'estranyar que els mariners catalans hagin tingut en tots temps una forta devoció a la Mare de Déu de la Mercè.

* Anys enrera es comptaven a França unes 3,660 esglésies dedicades a sant Martí.

Ningú com la gent de mar no coneix les grans immensitats del cel blau i de la mar blava : per això la seva nomenclatura dels estels i dels vents és preciosa. Demanant a un mariner de la Costa de Llevant (Torroella) el nom de les constel·lacions i dels estels, vaig poder constatar que l'estel del dia (Venus) era anomenat a l'Empordà, a Torroella de Montgrí, *el lleó de la Mercè*.*

Tal com els noms de sant Jaume i de sant Martí, la fe del nostre poble ha escrit el nom de la Mare de Déu de la Mercè en els estels. Per això, molt encertadament, és invocada pel poble fidel:

«Ave Maris stella,
Dei Mater alma.»

MINERVA. — 1. La festa major de Sant Sadurní de l'Empordà.
2. La confraria del Santíssim Sagrament, que fa festa amb exposició, missa solemne i processó tots els tercers diumenges de cada mes.

MIQUEL (SANT). — La festa de l'arcàngel, príncep de les milícies angèliques. Per Sant Miquel cau l'anyada per molts pagesos (Sant Feliu de Guíxols), indicatiu d'un antic començament d'any.

«Per Sant Miquel,
el berenar se'n puja al cel;
per Sant Julià,
torna a baixar.» (Llofriu.)

Ès costum, per aquesta festivitat, de donar un pa beneït al cim de la muntanya coneguda pel *Cudó*. El sacerdot que l'ha beneït, beneeix, també, el terme. (Sant Llorenç dels Morunys.) Per aquesta festa els tapers comencen les vetlles que fan precedir d'una solemne berenada. (Sant Feliu de Guíxols.)

OFRENES. — Panets, pastats a les cases particulars, que les dones ofereixen a algun sant o altar. El pavorde els ven després de la missa major. (Cassà.)

ORACIÓ. — Toc de campana que es repeteix tres vegades cada dia : al matí, a punta d'alba; al mig dia, i al vespre, quan es fa fosc. En tocar l'oració és costum de dir l'Àngelus.

* El nom de *lleó* és genèric; equival a *estel*.

Oracions:

«En el llit me pos per dormir:
m'encoman al Sant Esperit;
prenc al bon Jesús per pare,
i a Maria per mare;
als apòstols per germans,
a sant X., per padrí...
O, bon Jesús, veniu,
veniu a dormir amb mi!»

(Migjorn Gran.)

«A Déu m'encoman,
i a la Verge Maria,
a tots els sants i santes del paradís,
al sant àngel de la guarda, [xin
als meus sants patrons que m'assistei-
ara i en la hora de la meva mort.»

«Jesús, Josep i Maria,
us dono el cor i l'ànima mia.»

«Jesús, si més tenia, més us daria;
Jesús, Josep i Maria,
assistiu-me en l'hora de l'agonia.»

«En aquest sepulcre em poso:
no sé si m'aixecaré.
A Déu i Santa Maria

l'ànima encomanaré,
i als sants àngels de la guarda,
dos als peus i dos al cap,
i la Verge Maria al meu costat.»

«Fill meu, dorm i reposa,
no tinguis por de cap mala cosa.»

«Déu i la Mare de Déu ens donin
bona nit; pare i mare i tota la
companyia. Amén.» (Pineda.)

«En aquest llit em poso,
set àngels hi trobo:
tres als peus i quatre al cap,
la Verge Maria al meu costat.
Jo em dic Irene;
Irene, dorm i reposa,
no tinguis por de cap mala cosa,
si cap mala cosa hi ha,
la Mare de Déu te l'en treurà.»

«La Mare de Déu tinc per mare,
el bon Jesús tinc per pare,
sant Josep per companyó.
Bona nit que Déu mos do.»
(Llofriú.)

Oració per a quan hom beu a galet:

«Jesús, Maria i Josep,
una tirada pel meu bec;
si hi ha una bruixa, jo la nec.»
(Llofriú.)

Oració per a mudar-se la camisa:

«En nom de Déu sigui. Tant de mal
prengui jo en aquesta camisa, com
el Fill de Déu en les puríssimes
i virginals entranyes de la Verge

Santíssima, que fou verge ans del
part, en el part i després del part:
sempre fou verge.»

(Llofriú.)

Escala per a anar a dormir:

«Déu i la Mare de Déu:
que Déu ens do una bona nit,
pare i mare, tots a la companyia.
A Déu m'encoman i la Verge Maria,
tots els sants i santes del celestial paradís. Amén.»

«Les Maries busquen Jesucrist;
el busquen, i no l'hem vist.
A Betlem el trobarem
que es combat amb els jueus:
els jueus són camalleus.
Ja li'n peguen per l'esquena,
ja la sang li'n degoteja;
ja li'n peguen pels costats,
ja la sang li va a bell raig,
a bell raig i a bell resquits
fins als peus de Jesucrist.
Jesucrist s'asseu a la taula,

amb sant Pere al seu costat.
" — Pere, no tremolis tant
que vindrà el Divendres sant;
que els jueus m'agafaran,
em daran cinc mil assots.
Trobarem una esclètxeta
que hi haurà tres cents escalons."
Qui dirà aquesta oració,
tres vegades cada dia,
ja pot dir que irà al cel,
per més pecador que sia.»

Oracions per a cercar una cosa perduda:

«Dimoni, porta això,
que no és teu ni és meu:
és de la Mare de Déu.»

«Santa Magdalena,
porta les cadenes
per lligar el dimoni.
Visca sant Antoni!»

Oracions del matí:

«Beneït sigui el sol,
beneït sigui el dia,
beneït sigui el Senyor
que me l'envia;
beneït i lloat
sigui el senyor que m'ha criat.»
(Palamós.)

«Àngel de la Guarda,
feu-me companyia:
no em desempareu
de nit ni de dia.
Àngel, fill, no em deixis,
que jo em perdria.»
(Calaf.)

Oracions per a curar un cop:

«Cop mal dat, cop mal vist,
presto, presto sigui curat
com les llagues de Jesucrist.»

Oració per a curar un tall:

«Tall fet, tall dat,
com les cinc llagues de Crist sies curat.
Guarda't d'aigua i sol,
i bé em valgui el Santíssim Sagrament.»
(Calaf.)

PASQUA GRANADA. — La festa de la vinguda de l'Esperit Sant.
A la contrada del Ripollès se celebren els aplecs de Mont-

grony, La Cau i Santa Margarida. A Comarmada, el dimarts de Cinquagesma es reparteixen ofertes. Aquesta almoina es distribueix entre quatre cases; la casa que la dona aquell any, porta una coca a la casa que l'ha de fer l'any següent.

PASQUETES. — Els pavordes fadrins i casats es reparteixen les cases del poble, i hi canten els goigs del Roser. Els ous recollits es venen, i llur producte es destina al sosteniment del culte de l'altar del Roser i a celebrar la festa del Roser amb culte a l'església i sardanes a plaça. (Muntanyes Gavarres.) A Cassà es fa la festa de la Divina Pastora. Després de l'ofici, a la plaça es balla el contrapàs amb el pavorde a l'un cap i la pavordessa a l'altre cap.

PATRO (SANT). — És la festa anyal o major del sant titular de la localitat. Se celebra amb la major solemnitat. A la vetlla, els fadrins canten albaides pels carrers de la població. (Cabanès.) És costum de celebrar-la amb ofici i sermó a l'església, processó pels carrers, i ball i bous a la plaça. (València.) Els bous segueixen els carrers de la població. (Vilareal.)

A Menorca cada poble té el seu sant patró. El dia de la seva festa se celebra *sa cualcada*. L'Ajuntament nomena els *caixers* i el *sobreposat*. Aquest, a cavall, porta la bandera del patró i va davant dels caixers. El *fabioler*, muntat en un burret, va tocant la *cualcada*, acompanyada de tocs de tambor, instrument que porta i toca el mateix *fabioler*. Roda pels carrers del poble per replegar *sa cualcada*. Comença pel *sobreposat*, que és el cavaller més jove. Segueixen els caixers per ordre d'edat, els regidors i el batlle. Els regidors i el batlle solen cavalcar muls i, alguna vegada, cavalls. Tots replegats a la plaça principal, l'alcalde, muntat a cavall i seguit del saig, que va a peu, va des de la plaça a un extrem del poble i torna a la plaça. Això indica que per aquell camí s'hi farà la *cualcada*. Format a la plaça, parteix el *sobreposat* amb bandera, i, en arribar al cap de carrera, parteix el *caixer petit*, i, per ordre, tots els altres menys els regidors i el batlle, que no es mouen. Aquesta és la primera passada de pas llarg o trot curt. A la segona passada el *sobreposat* deixa l'estendard i fa passar el cavall escapat, i el mateix fan els caixers. Les tres passades fetes, el *sobreposat* pren la bandera, el *fabioler* toca la *cualcada*, i van a deixar a llurs cases el batlle i els regidors. Això es fa el dissabte,

abans de les completes, i el diumenge, abans de la missa major. Els caixers assisteixen a completes i a la missa major.

A la tarda es fan les *carreres de cós* d'homes, d'ases, muls, poltres, etc. Es dona al guanyador una quantitat : antigament el premi era una cullera d'argent. Aquestes festes se celebren de mig juliol a mig setembre, temps en què es fa la festa de sant Nicolau al Toro. D'ací la dita:

«Sant Nicolau
tanca amb clau.»
(Menorca.)

PAU (SANT). — La festa del sant primer ermità. S'escau el dia 15 de gener.

Refransys:

«Alt com un Sant Pau» : Es diu de la persona molt alta. (Catalunya.) «Per Sant Pau, una hora hi cau» : El dia s'allarga una hora. (Pineda.)

Cançó:

«Sant Pau bromic troba sant Antoni; sant Antoni allarga la mà, i troba sant Sebastià; sant Sebastià reganya les dents, i troba sant Vicens;	sant Vicens rosega les crostes, i troba Carnestoltes; Carnestoltes dura tres dies: vet ací sant Maties, tant de nit com de dies.» (Sant Feliu de Guíxols.)
--	---

Per Sant Pau surt una comparsa amb un àngel a cavall, i un home amb barbes i una espasa llarguíssima, també a cavall. Se-gueixen el curs de les processons anunciant la festa. És una dita general:

«Sant Pau la primera màscara.» (Valls.)

PERE (SANT). — La festa del príncep dels apòstols. És la festa dels pescadors; comença la vigília amb les fogueres que s'encenen pel barri de mar. Al matí hi ha funció religiosa, i a la tarda, varada de barques que duen a passeig, mar endins, els joves i les noies; les dones treuen els homes al ball. (Pineda.)

«Tant donarem a sant Pere,
que tot l'any li haurem d'anar al darrera.»
(Llofriu.)

«Pagant, sant Pere canta.»

Joc d'infants:

«Vés-te'n, Pau;
torna-te'n, Pere.
Vés-te'n, Pere;
torna-te'n, Pau.»

LA FESTA DE SANT PERE MÀRTIR I LA BENEDICCIÓ DE L'OLIVERA. — A punta de sol, el dia de Sant Pere màrtir, la gent pagesa va a l'església amb branques d'olivera que el senyor rector beneeix. Després de la benedicció es fa una processó, en la qual els fidels duen els brots d'olivera beneïts. Després de la missa els pagesos van cap a llurs camps, al marge dels quals planten un brot d'olivera beneïda que els ha de preservar de tempestats, i al mateix temps diuen un credo. (Viladrau.)

La benedicció de l'olivera pel dia de Sant Pere màrtir està estesa per tot Catalunya. En alguns indrets, però, es beneeixen, en lloc de l'olivera, arç i olivarda. S'agafen rames de polls i de verns, i es porten a beneir a la missa que es diu a la torre de Fortuny, que té sant Pere màrtir per patró. (Balaguer.) Després de la missa es fa la benedicció del romaní i la farigola, que es posen en els arbres del camp per guardar-los de la pedra. (Belltall.) Es beneeixen rams de salze, amb els quals es fan creuetes que es posen als sembrats. (Isil.) Es beneeixen rams d'arç blanc florit. (Manresa, Terrassa, Igualada.) En la festa d'aquest sant es porten a beneir rams d'olivera. (Sant Bartomeu del Grau.) Els rams beneïts en aquesta diada es planten a les vores dels camps dient aquesta invocació:

«Per intercessió de sant Pere màrtir,
Déu mos guardi aquest camp de blat
de neula i de tempestat.» (Boren.)

Per Sant Pere màrtir es beneeixen rams d'avet i de teix per plantar-los als camps, als balcons i finestres de les cases, i als horts. Mentre es colloquen es diu un parenostre i un credo. (Berga, Sant Llorenç dels Morunys.) En aquesta diada es beneeix una mata amb flors, anomenada *Sant Pere màrtir*, i es distribueix a la gent que assisteix a la missa. (Figueres.) També es duen a beneir feixets d'herbes, de les quals s'escampen brots pel camp. (Dues Aigües.) Després de la benedicció es fa una processó, en la qual la mainada

porta creus de canya guarnides de romaní i de roses. (Belltall.) És costum de portar manats de boixos a beneir. (Poboleda.)

A primera hora del matí del dia de Sant Pere màrtir, fan cap a la vila una multitud de pagesos, els quals porten feixos de boix a beneir a la parròquia.

Els boixos es planten als camps per guardar la vianda de tota malura. Abans, els capellans anaven a beneir rams per les esglésies del terme. Quan encara al Catllar hi havia avets, era la rama d'avet la que es portava a beneir. D'aquestes rames es feien creus, les quals es penjaven per les cases. (Ripoll.)

El dia de Sant Pere màrtir es fa la processó de la primera espiga de blat. Surten una relíquia i una imatge del sant, que duu a la mà algunes espigues de blat verd. (Cassà.)

APLEC DE L'AVET A MONTGRONY. — Aplec que es fa en aquest santuari el diumenge abans de Sant Pere màrtir. Es va a l'obaga de Campelles a cercar rama d'avet, que és venuda a la porta de l'església, després de missa major, i és beneïda a la parròquia el dia de Sant Pere màrtir, i també al santuari. Després és plantada al mig dels sembrats, per guardar-los de pedregades i de totes altres calamitats, i també a les portes de les cases, per guardar-les de mals esperits.

PONÇ (SANT). — S'escau, aquesta festa, el dia 11 de maig. Es fa la benedicció de les roses, conegudes per *roses de sant Ponç*. És creença que preserven de les xinxes. Les pageses les posen dins les màrfegues i sota les posts dels llits. La gent senzilla creu que les xinxes es van menjar el cervell de sant Ponç : per això se l'invoca contra el mal de cap i per deslliurar-se de les xinxes. Les roses de sant Ponç es bullen amb vi bo, i quan hom rep una ferida, es guareix posant-hi al damunt una fulla de rosa de sant Ponç. Es posen fulles de roses de sant Ponç dintre les caixes, juntament amb pomes del ciri, per tal d'evitar que la roba es rescloseixi. (Llofriu.) La benedicció i fires de roses el dia de Sant Ponç es fan també a Barcelona i a Sant Feliu de Guíxols.

PRESENT. — La cordera o el primer premi del cós de la cordera que el seu guanyador ofereix a alguna de les persones més notables que assisteixen a la festa : l'alcalde, el rector, etc. És costum de donar una bona estrena al guanyador del premi, i de retornar-lo a l'ofertor. (Borges.)

PURÍSSIMA. — La festa de la Concepció immaculada de Maria. S'escau el dia 8 de desembre. És la patrona del jovent, el qual li dedica solemnes festes en totes les parròquies. La Puríssima és la patrona dels adroguers o confiters. És costum de tenir en les adrogueries una petita capella amb la imatge de la Puríssima. (Vic, Igualada, Berga, Sant Feliu de Guíxols.)

És la patrona de la confraria de la Puríssima instaurada l'any 1482 i coneguda vulgarment per la confraria dels *favets*, perquè els seus membres eren partidaris de pagar delme de faves, cebes i alls, imposat pels canonges de la Seu, al revés dels de la confraria de la Santa Creu, que promogueren el fort avalot de les faves, de protesta del delme de l'any 1688. (Manresa.)

Les majoreales del Roser, acompanyades dels majorals, fan, aquesta diada, una capta per a la Mare de Déu, i canten cançons de pandero:

«Qui és aquest cavaller
que la cara se li'n riu
i a la seva cabellera
los àngels hi fan lo niu?»

«Sou, Maria, concebuda
sens pecat original,
canta avui tota la terra
i la glòria celestial.»

«En sabeu moltes de coses,
reverend senyor rector:
de persones tan sabudes
no n'hi han al rededor.»

«En sabeu moltes de coses
molt antigues i molt noves,
reverend senyor rector, ...»

«Reverent mossèn Cirilo
s'ha tornat molt reganyós:

no sé si es fa vell o pobre,
que està sempre neguitós.
Reverent mossèn Cirilo
les velles pot reganyar,
que lo que és les joventes
no el poden pas aguantar.»

«Sou, hermosa donzelleta,
ben aimada de tothom:
dos roses a cada galta:
semblau un pom de flors.
Sou, hermosa donzelleta,
atricada i molt ben feta!..»

«És de fora el fadrinet
que tenim aquí present:
busquem-li una companyia
i que es quedi aquí content.
És de fora el fadrinet,
és de fora el jovent...»

(Ager.)

SANT QUIRZE I SANTA JULITA. — Aquesta festa major petita és celebrada amb lluïment : hi ha ofici a la capella dels sants màrtirs; després ve la processó, en la qual es duu la relíquia a la parroquial, on hi ha solemne ofici; processó a la tarda, en la qual van una dona i un noi vestits dels sants màrtirs. Després es feia la dansa a la plaça. L'alcalde sortia de bracet de la seva muller,

o de la seva filla, o d'una altra dona, i darrera seu els regidors. La música tocava, els pavordes anaven a cercar una dona o noia, li feien donar un volt i la lliuraven al jove que l'havia feta treure. Quan hi havia diverses parelles, anaven al lloc assenyalat, les noies trencaven almorratxes o ampolletes que els joves els havien ofert, i després cada parella tornava a voltar. El jove solia regalar a la noia un ventall en record de la diada. La festa acabava amb la ballada d'una sardana. (Pineda.)

QUITÈRIA (SANTA). —

«Gloriosa santa Quitèria,
volgueu-nos afavorir:
gardeu-nos de mal de ràbia,
que és mal que no es pot sofrir.»
(Llofriu.)

RAMON (SANT). —

«Sant Ramon Nonat,
fill de Barcelona:
per l'amor de Déu
no em toqueu la dona.»
(Llofriu.)

REQUESENS. — És costum, encara, de fer cada any, a l'Empordà, un pelegrinatge al Santuari de Requesens per anar a demanar la tramuntana «quan l'hagin de menester». (Empordà.)

ROC (SANT). — El sant advocat contra la pesta.

«Un i un fan dos,
sant Roc i el gos.»
(Llofriu.)

EL ROSER. — Festa dedicada a la Mare de Déu del Roser. Cada poble de les Gavarres la celebra un diumenge diferent, perquè hi pugui prendre part el jovent dels pobles veïns. Al matí hi ha ofici cantat, i dues sardanes en sortir de l'ofici; a la tarda, funció de vespres o completes, rosari i goigs del Roser; després hi ha sis sardanes llargues a la plaça, i antigament cada sardana anava acompanyada del seu contrapàs. (Muntanyes Gavarres.)

A Albí es celebra la festa del Roser l'últim diumenge de maig, quan la florida és passada. D'aquí ve la cançó popular per tot l'Urgell:

«Valtres de l'Albí
sempre feu coses:
feu lo Roser
quan no hi ha roses.»

Aquell dia és anomenat el *diumenge de la rosa*. Les majo-
rales són anomenades *quinzenes*. La nit de la vigília els promesos
fan serenates a les seves promeses. A la missa de comunió es
distribueixen ramells de roses, i a la tarda es fa processó amb ro-
sari cantat. (Burriana.)

SEBASTIÀ (SANT). — El sant advocat contra la pesta. Aquesta
advocació li és reconeguda en tots els indrets de Catalunya. En
moltes localitats s'ha fet vot de poble d'homenatjar aquest sant
en la seva festa. (Isil, Balaguer, Berga, etc.) Quan hi ha molta
necessitat de pluja es fa una romeria a l'ermita d'aquest sant, i
és dut a la parròquia en processó. (Llofriu, Palafrugell.)

És el sant patró de Monistrol de Montserrat. Quan en aquest
dia es fa la proposta de nous administradors per la festa, el poble
l'aprova dien *bo, bo*, i per això es anomenat *bobo* el ball típic local
que es balla després.

A Rajadell fan mitja festa major i donen panellets.

Per Sant Sebastià es feia festa votiva a Sant Feliu de Guíxols.
Es conta que un any, per Sant Roc, un corb caigué al mig de la
plaça i va deixar a la vila una espantosa pesta que va durar fins
per Sant Sebastià. Fins fa pocs anys, en un balcó de la casa dels
Barraquer hi havia un ocellot de ferro forjat, que passava com
a representació del corb.

Per Sant Sebastià es fa una romeria a l'ermita d'aquest sant
i es diu un ofici i misses. (Vinaroç, Atzaneta.)

Refrany:

«Sant Roc i sant Sebastià
guarden de pesta i de pecar;
sant Sebastià i sant Roc
guarden de pesta i de foc.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

«Sant Sebastià
totes les festes se'n va emportar,
menys la de sant Vicens,
que li va reganyar les dents.»
(Llofriu.)

Amb la variant:

«Sant Sebastià
totes les festes s'emportà,
manco la Candelera,
que sempre li va al darrera.»

En aquest temps el dia s'allarga:

«Per Sant Sebastià,
un pas de marrà.»

(Berga.)

o bé

«... un pas de ca.»

«Per Sant Sebastià,
una hora el dia es va allargar.»

(Borges.)

SALVADOR (SANT). — La festa de la Transfiguració del Senyor. S'escau el dia 6 d'agost. El dia següent, que és el segon de la festa major, se celebra ofici solemne, amb exposició del Sagrament, en commemoració de la conquesta de Burriana, feta pel rei Jaume I. (Burriana.)

TECLA (SANTA). — És la festa major de Tarragona. Se celebra amb festes populars, ofici, gegants, processó, matines, en les quals s'encén el salamonet que s'aixeca fins a la volta de la catedral i que un dia, la nit de Nadal, va servir de guia a uns mariners perduts, en veure la seva resplendor per la rosa de la façana de la seu. (Tarragona.)

VICENS ESPANYOL (SANT). — Se celebra festa major a Castellbell, Fals, Calders i Sant Vicens de Castellet. Es balla el ball de gitanes en aquest poble.

«Per Sant Vicens
entra el sol pel torrent.

Allà on no hi vol entrar
no t'hi vagis a moblar.»

(Poboleda.)

«Per Sant Vicens

cessen les glaces i vénen els vents.»

(Catalunya.)

«Per Sant Vicens

el sol entra pels torrents.»

(Catalunya.)

Amb la variant:

«... i allí on no hi tocarà,
casa ni vinya no hi vagis a plantar.»
(Palamós, Pineda.)

«... casa no hi vagis a parar.»
(Pineda.)

VALENTÍ (SANT). — Se celebra la festa d'aquest sant el 14 de febrer. Com que per aquest temps fa molt vent, es diu que fan «els vents de sant Valentí.» (Manresa.)

TOMÀS (SANT). — La festa de l'apòstol d'aquest nom. S'escau el dia 21 de desembre.

«Sant Tomàs
estira el porc pel nas»:
És el temps de les matances.
(Catalunya.)

«Ets més curt que sant Tomàs»:
Es diu referint-se a la curtedat del dia. (Balaguer.)

«Per Sant Tomàs,
tres dies i no más.»
(Migjorn Gran.)

TORNA FESTA. — La tornaboda. (Burriana.)

TOTS-SANTS. — Diada tradicional de la *castanyada*. Es passa la vetlla menjant castanyes i panellets, i es prega pels difunts de la família. Aquesta festa va lligada amb la commemoració dels Difunts, que hom celebra l'endemà. (Pineda.) És costum de dir, en aquesta diada, tres parts de rosari abans de fer la castanyada. (Catalunya.) A totes les parròquies, després de les vespres de vius, es diuen les vespres de morts i es fan absoltes a l'església i al cementiri. (Catalunya.) Durant la nit de Tots-Sants al dia dels Morts es toquen les campanes, i dos campaners es relleven. El rector els obsequia amb pa, castanyes i vi blanc. (Llofriu.) Es deia una part de rosari per cada torradora de castanyes. (Palamós.) Els sacerdots fan absoltes pels difunts a l'església i al cementiri. (Guimerà.)

La mainada diu salms penitencials i goigs d'ànimes pels difunts. (Borges.) Els escolans ho feien a l'església. (Dues Aigües.) En lloc de glòria, a la fi de les denes del rosari, es diu «Requiem aeternam». (Dues Aigües.) A la tarda es fa anar una dona al cementiri a pregar pels difunts. (Dues Aigües.) Els joves fan una capta per la ciutat (que diuen que és per les ànimes), i es mengen ço que hi han recollit. (Eivissa.)

La canalla es menja, aquest dia, una fogasseta. (Alcalà de Xivert.)

Refranys:

«De Tots-Sants a Sant Martí,
onze dies hi contí.» (Guimerà.)

«Per Tots-Sants,
capes i mocadors grans.»

«Per Tots-Sants,
murtons i aglans,
cama-seques
i esclata-sangs.»

(Migjorn Gran.)

«Per Tots-Sants, castanyes
i caragols amb banyes.»
(Manresa.)

«Tots-Sants el primer,
Sant Andreu el darrer.» (Llofriu.)

«Quan l'octubre és a la fi,
Tots-Sants ja són aci.»
(Guimerà.)

«Cada castanya un parenostre.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

ÚRSULA (SANTA). — El dia de la festa d'aquesta santa i de les onze mil verges. Les noies de tota la vila surten a captar pel poble dient : « — Hi ha res per a les verges? », i recullen tot el que els donen. (Pineda.)

A. GRIERA

MISCEL·LÀNIA

El silló

L'eficàcia de l'homonímia es pot constatar amb molta de freqüència, si hom coneix la vida dels dialectes i sap matisar bé la significació de les paraules. Els procediments de creacions noves o de matisacions fonètiques, provocats per l'homonímia, són infinits; el secret està a saber trobar-los i, més encara, a saber explicar-los.

Entre un *bastet* 'petita albarda que els animals de peu rodó duen als lloms, quan llauren' i un *càntir* de portar aigua, sembla que no hi pot haver cap connexió. I, no obstant, n'hi ha. Ha desaparegut del català el representant popular de SITULA, perquè *sella* podia ésser l'arreu de muntar' i el 'càntir de beure'; en canvi, s'ha pogut conservar en *sitja* 'forat obert a terra per guardar gra', per raó d'una matisació fonètica: el grup -T'L- ha esdevingut j, i la e ha passat a i per influència de la palatal següent.

Però la SITULA i la SELLA podien irradiar la seva força creadora; les SITULAE podien ésser petites o grans igualment que les selles: la paraula *selló* podia ésser una 'sella petita' i un 'càntir petit'.

Allà on encara el representant de SITULA+ONE vivia, i també hi era coneguda una 'sella petita', la distinció s'ha fet per mitjà d'una matisació fonètica: el *càntir* és un *silló*, el *bastet* és un *selló*:

	BASTET	CÀNTIR
Fraga.....	<i>sillón</i>	<i>barral</i>
Alcarraç.....	<i>selló</i>	<i>silló</i>
Lleida.....	<i>selló</i>	<i>silló</i>
Balaguer.....	<i>selló</i>	<i>silló</i>
Borges Blanques.....	<i>selló</i>	<i>silló</i>
Tàrrega.....	<i>selló</i>	<i>silló</i>
Benavarre.....	<i>silleta</i>	<i>silló</i>
Artesa.....	<i>selló</i>	<i>càntir</i>

Únicament a Ager el *selló* és, a la vegada, un *bastet* i un *càntir*.

Aquesta matisació fonètica no és pas una casualitat : és un fet condicionat per la necessitat de distingir el *càntir* del *bastet*. En canvi, en tot l'altre domini català, on dominen el *càntir*, el *doll* (Cadaqués), el *dui* (Elna), la *dorca*, etc., la llengua ha reservat el significat de *selló* a l'armatosta per cavalcar les senyores, la qual, amb el mot, acaba de desaparèixer de tot el domini català.

A. G.

Mallorquí 'son'

En l'estudi SOLUM i SOLE, publicat en l'*Homenaje a Menéndez Pidal*, I, 689-696, creia haver demostrat la raó per què SOLUM va desaparèixer de part del domini català i per què es va conservar a l'extrem est del domini del català oriental. Sembla que aquestes raons no han convençut a tothom, o, almenys, han passat desapercebudes.

Rokseth, en el seu estudi *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE* (*Estudis Romànics*, II, 98 i ss.), ha demostrat que el *son* mallorquí, equivalent a *can*, el qual precedeix els noms de les grans possessions mallorquines, procedeix d'un SOLUM. Contra l'opinió de Rokseth, A. Alcover, *BDLLC*, XII, 343, creu que el *son* mallorquí s'ha d'explicar per un *això* que compareix davant de noms de lloc, i, també, adquireix una extensió major que l'atribuïda per l'illustre romanista noruec. En acceptar per justa l'explicació del *son* mallorquí donada per Rokseth, i de la qual pot ésser que en tingui certa culpa, em plau adduir alguns exemples antics i moderns de *sol* < SOLUM procedents d'escriptors mallorquins:

R. Llull escriu : «... e al *sol* del pou que mova un conduit» (*Contempl.*, VI, 254). «... en axí com home qui jau tot nuu en lo *sol* de la terra» (*Ib.* III, III i ss). Aquests dos exemples no deixen cap dubte que *sol* és, ací, un representant de SOLUM.

Però encara hi ha més exemples : Alcover, *Rondaies*, II, 19, escriu : «... se tira amb un bot damunt sa *sola* d'es carro», i en *Giripigues*, VII : «En Francesc Mestre i Noè, tortosí de *sol* a rel».

Havia sospitat que el SOLUM tenia certa vitalitat a l'illa veïna de Mallorca, Eivissa, perquè, sense saber explicar-ho, hi compareix el diminutiu *solei* amb el significat de 'sol-astre'. La confirmació

d'aquesta suposició la tenim en què les morques de cafè i de l'oli són, a Eivissa, *resols* i el paviment és un *sol* cast. *suelo*.

La «-L final es conserva en mallorquí», però no sempre. Tenim la forma *eu* < *ILLU* de Pollensa.

Precisament perquè la -L de *sol* < *SOLE* s'ha conservat, la -L de *SOLU* ha desaparegut i no ha passat a *u*, perquè un altre homònim se n'havia apoderat: el *sou* < *SOLIDU* 'moneda'. Si en la llengua moderna el *SOLE* era un *sol* i el *SOLIDU* un *sou*, quina plaça quedava per *SOLU* com no fos la d'un *so*? Aquest *so*, de fet, el tenim en bona part del domini català: «ab terra qui fo d'en G. Gauceran, e ab *so* qui fo d'en Gauceran de Cabrenç» (*Doc.* II, 54, a. 1305). La contraposició de *terra* amb *so* ens indueix a admetre que *so* és, ací, un representant de *SOLU*. A més, la frase *en sò del seu* equivalent: en propietat seva, és freqüent (Plana de Vic); *en sò*: en propietat d'altri (Eivissa). La supervivència de *sol* < *SOLUM* és estesa en tot el domini del català oriental, on no hi ha parròquia que no tingui un mas anomenat *Solà*, *Soler*, *Solans* o *Solana*.

Com s'ha introduït al *so* la *n* final característica del *son* mallorquí? De la mateixa manera que el *ca*, acurçament de *casa*, ha esdevingut *can* per l'aglutinació amb l'*En* article honorífic, molt estès a Mallorca, de la mateixa manera el *so* < *SOLUM*, estès, en un temps, per tot el domini català,¹ passà a *son* a Mallorca, amb la mateixa aglutinació que el *can*.²

No és d'estranyar la presència aïllada del *son* mallorquí. El nom de lloc *soo* (Plana de Vic), revela que el *SOLUM* tingué una vitalitat, comprovada pels noms de lloc *Soler*, *Solà*, *Solana*. El substitut de *SOLUM* fou en uns indrets el *MANSU*, que va passar a *mas* i que va desterrar l'adverbi *mas* < *magis*, cast. *mas*, que compareix en català antic, així com la *VILLA*, propagada amb l'expansió romana per tot l'occident, durant els segles V.^e i VIe

A. G.

1. El basc té *soro* i *soru* per anomenar la terra, el camp, el prat.

2. Encara que no hi hagi paral·lisme, cal advertir que el mall.: té *gri*, *grins* de *GRYLLUS*.

BIBLIOGRAFIA

PIERRE FOUCHÉ, *Études de Philologie hispanique* (extrait de la *Revue Hispanique*). New York-Paris, 1829, 170 pàgs.

Els estudis hispànics continguts en aquesta col·lecció són: 'o' et 'u' latins en castellan (1-24), *Miento, visto duermo* (25-44), *le parfait en castellan* (45-87), *A propos du livre de M. Meyer-Lübke: Das Katalanische* (88-120), *Remarques sur le Manual de Gramática histórica de la lengua castellana de M. Menéndez Pidal* (121-155), *Index de mots* (156-170). Aquests estudis de fonètica i de morfologia hispàniques són fonamentals per la història de la llengua castellana. El problema de la diftongació condicionat per la y a distància és exposat amb raons totalment convincents, com també s'hi exposa l'acció del grup de u seguida de n + velar + consonants, i l'evolució d'aquestes vocals en hiatus. També s'estudia l'acció de la y sobre la u i o que es diftonguen: *Duero, cigüeña, agüero* al costat de les formes *puño, terruño* explicables per mor d'haver perdut la y tota l'acció, que ha quedat neutralitzada per la nasal. Les explicacions donades de la diftongació de la o llarga són del tot satisfactòries. Una taula cronològica sintetitza els resultats de la investigació sobre la o i u llatines en castellà antic.

Aquest problema de la influència de la y al damunt de la vocal tònica precedent, que compareix, també, en la flexió verbal, té una explicació en el segon estudi de Fouché. Aquí hi és estudiada l'alternància vocàlica de *mentir* (miento), *vestir* (*viestio), *erguir* (yergo), *dormir* (duermo).

El perfet castellà feble i fort hi és explicat d'una manera magistral: el perfet en -ai esdevingut -é (canté), el perfet en -i, la influència d'aquests dos perfets damunt els verbs en -ERE *temei (temí); l'explicació dels perfets en *dedi*: *dei* i *dí*, *vendí*, etc., és certament justa, com també són interessantíssimes les explicacions de l'alternància vocàlica dels perfets VIDI, FECI, VENI, FUI, dels perfets

amb reduplicació STETI, dels perfets en SI i en UI. Aquest estudi acaba amb unes consideracions sobre la vocal accentuada de la radical i sobre la vocal àtona.

El problema sobre l'agrupació del català suscitat pel llibre de W. Meyer-Lübke, *Das Katalanische*, i en la discussió del qual han intervingut una sèrie de romanistes,¹ és reprès aquí per Fouché, qui nega el caràcter ibero-romànic de la nostra llengua, i, a la vegada, assenyala les divergències més sortints entre el català i el castellà. Fouché admet una aproximació amb els dialectes del migdia de la França, si bé creu que el català té també una posició independent en front del gallo-romànic. No és solament el nombre de trets distintius ço que dona la preponderància, és, més que tot, la llur qualitat.

Fouché creu que una comparació ben establerta entre el català i els altres parlars espanyols hauria portat al senyor Meyer-Lübke a la conclusió que el català no pertany al grup ibero-romànic (101). El català és el llaç d'unió entre els parlars ibero-romans i gallo-romans, però no pot ésser classificat en cap d'aquests dos agrupaments lingüístics (105).

Un anàlisi detallat del *Manual de Gramàtica històrica de la lengua española* rectifica moltes de les explicacions, especialment de caràcter fonètic, del llibre de Menéndez Pidal. Aquestes rectificacions i aquests aclariments seran tinguts en compte per tots aquells que es preocupen de la història de la llengua castellana.

A. G.

1. A. GRIERA, *Català-castellà-provençal*, ZRPh, XLV, 198-254; i AMADO ALONSO, *La subagrupación románica del catalán*, RFE, XIII, 1-38.

CRÒNICA

El dia 3 de maig de 1929 va morir a Migjorn Gran (Menorca) el doctor Francesc Camps Mercadal. Les seves recerques sobre la llengua i el folklore menorquí són d'una valor extraordinària. La *Revista de Menorca* ha publicat una sèrie de treballs del malaguanyat senyor Camps. Fou, a la vegada, un col·laborador exemplar del *Diccionari dels dialectes catalans*, i va respondre la col·lecció completa dels qüestionaris, que va il·lustrar amb notes etimològiques i folklòriques d'una valor excepcional. Creiem que el millor homenatge al menorquí més il·lustre dels nostres dies, seria la publicació d'un volum amb una tria dels seus treballs més interessants.

El Congrés de Lingüística romànica, celebrat a Dijon, els dies 28, 29 i 30 de maig de 1928, va constituir un esdeveniment. Hi van prendre part romanistes de tots els països; els representants catalans van ésser A. Par i mossèn A. Grierà, qui, a la vegada, és el representant del domini català en la Société de Linguistique romane. En una de les sessions, mossèn Grierà dissertà sobre «Els rapports entre els atlas lingüístics i els diccionaris de dialectes». Aquest congrés de lingüística romànica, organitzat d'una manera exemplar pel professor A. Terracher, director de la *Revue de Linguistique romane*, fou el primer dels congressos que els romanistes celebraran cada dos anys. El segon congrés se celebrarà enguany a Suïssa.

Mossèn A. Grierà, durant el mes de juny de 1928, va donar una sèrie de conferències a les Universitats de Berlín, Leipzig, Halle, Hamburg, Göttingen, Marburg i Freiburg. Els temes tractats en aquestes conferències van ésser els següents: «Orígens de la llengua basca», «Llengua i cultura dels Pireneus», «Llengua i cultura del Mediterrani», «Caràcter dels documents catalans i provençals més antics», «Corrents culturals que han condicionat la formació de les llengües romàniques en la península ibèrica», «L'homonímia i l'evolució de la llengua», i «L'Atlas lingüístic de Catalunya».

PUBLICACIONS DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants : a França : E. Champion, 5, Quai Malaquais, Paris; a ALEMANYA : Otto Harrassowitz, Leipzig; a ANGlaterra : Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres

	Ptes.		Ptes.
BIBLIOTECA FILOLÒGICA			
I. — Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII i XIII), per MN. PERE PUJOL..... (<i>Exhaurit.</i>)		XIV. — Epistolari d'En M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. NICOLAU D'OLWER. Tom I....	10
II. — Die Mundart von Alacant.—Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. P. BARNILS.....	4	XV. — La Culture des Céréales à Majorque, par P. Rokseth.....	10
III. — Diccionari Aguiló. Vols I a V. En rústega, cada un.....	10	XVI. — Notes linguistiques d'argot barcelonais, par M. L. WAGNER.....	10
Relligat, cada un.....	14	Atlas lingüístic de Catalunya, per A. GRIERA, vols. I a IV (cada volum).....	75
Relligat en paper de fil, cada un ..	25	Edició en paper de fil.....	150
IV. — La frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA. Fasc. I. (<i>Exhaurit.</i>)		Butlletí de Dialectologia catalana (publicació semestral, a despeses de la Institució Patxot des de 1925).	
V. — Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan, par J. ARTEAGA PEREIRA, ordenats i publicats per P. BARNILS.....	4	Vol. I (abril-desembre 1913).....	3
VI. — Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. I.....	8	» II (gener-juny 1914). (<i>Exhaurit.</i>)	
VII. — Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsimil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics, per P. BARNILS.....	12	» II (juliol-desembre 1914).....	2
VIII. — Diccionari de rims, de Jaume March, editat per A. GRIERA.....	10	» III (gener-juny 1915).....	2'50
IX. — Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. II.....	12	» III (juliol-desembre 1915).....	2'50
X. — La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal, secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup., pubblicata da VINCENZO CRESCINI e VENANCIO TODESCO.....	10	» IV (gener-juny 1916).....	3
XI. — Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans, redactat sota la direcció de P. FABRA, membre de la Secció Filològica (segona edició). En rústega.....	8	» IV (juliol-desembre 1916).....	3
Relligat.....	9'50	» V (gener-desembre 1917).....	3
XII. — Gramàtica Catalana, per POMPEU FABRA (tercera edició).....	3'50	» VI (gener-juny 1918).....	2'50
XIII. — Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, par J. ANGLADE. — L'article majorquin et l'article roman dérivé de 'ipse', par P. ROKSETH. — Les vocals tòniques del rossellonès, per P. BARNILS. — El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic, per M. DE MONTOLIU.....	10	» VI (juliol-desembre 1918).....	2'50
		» VII (gener-desembre 1919).....	5
		» VIII (gener-desembre 1920).....	5
		» IX (gener-desembre 1921).....	5
		» X (gener-desembre 1922).....	10
		» XI (gener-juny 1923).....	5
		» XI (juliol-desembre 1923).....	5
		» XII (gener-desembre 1924).....	10
		» XIII (gener-juny 1925).....	5
		» XIII (juliol-desembre 1925).....	5
		» XIV (gener-desembre 1926).....	5
		» XV (gener-desembre 1927).....	5
		» XVI (gener-desembre 1928).....	5
		» XVII (gener-desembre 1929).....	10
		» XVIII (gener-març 1930).....	5
		Ortografia Catalana, segons el sistema adoptat per l'I. d'E. C.. (<i>Exhaurit.</i>)	
		MEMÒRIES	
		(publicades a despeses de la Institució Patxot)	
		Volum I:	
		Fasc. I. — POMPEU FABRA, La coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana durant el segle XIV.....	2
		Fasc. II. — JOSEPH ANGLADE, Las Flores del Gay Saber.....	8
		Fasc. III. — P. AEBISCHER, Études de Toponyme catalane (Barcelona, 1928). ..	11
		LABORATORI DE FONÈTICA	
		Estudis fonètics, publicats sota la direcció del DR. P. BARNILS. Vol. I.....	
			20

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

ABRIL-JUNY 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

Reg. 948

4367/

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

ABRIL-JUNY 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1930

1930

BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA

Fasc. 2

XVIII

BUTLLETÍ

DIÀLECTOLOGIA CATALANA

SUMARI

	<u>Pàgs.</u>
JOAN AMADES, <i>Astronomia i meteorologia populars</i>	105
<i>Miscel·lània</i>	139
<i>Bibliografia</i>	150

EL BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA
es publica des de 1930 en fascicles trimestrals de més
de 80 pàgines. El preu de subscripció és de 15 pesse-
tes anuals, i el preu de cada fascicle és de 5 pessetes.

Astronomia i meteorologia populars

Aquest vocabulari conté tots els elements que ens ha estat bonament possible de recollir, referents a les creences, dites, supersticions i pràctiques quimèriques populars, relatives a la ciència còsmica en els seus variats aspectes. El nostre objectiu és més folklòric que lexicològic; per això hem dedicat una major importància al primer aspecte i una de menor al segon. Són molts els termes astronòmics i meteorològics populars que no es troben citats en el present vocabulari. Tampoc no creiem que la part de creences i de supersticions i proverbis sigui completa.

L'home senzill té un concepte molt confús dels grans fenòmens de la Natura en el seu aspecte còsmic; no els arriba a capir plenament : els mira amb certa païra, els rodeja de misteri i de múltiples creences supersticioses, sovint molt primitives. Els conceptes i les idees es barregen i confonen; barrejats i confosos els donem també nosaltres, per tal que mantinguin millor el seu caràcter popular i s'acostin més al sentit que d'ells en té el nostre poble. Així arriben amb més frescor i amb més naturalitat als estudiosos que, interessats en la ciència etnogràfica, poden trobar-hi algun element d'estudi.

A

Abril. — Nom amb el qual és conegut el quart mes de l'any. En aquest mes comença a ini-

ciar-se la florida dels arbres i de les plantes. Junt amb el maig, és el més bonic mes de l'any, per la bellesa de la Natura.

Es creu que una part d'aquest mes està regida pel març i, per tant, en les seves primeries, i mentre dura la influència de la lluna de març, el temps és rúfol i dolent. També es creu que els primers dies d'abril són plàcids i bons; després recrudeixen, per sorprendre amb la seva duresa als que s'havien refiat que el bon temps ja començava. El període dels dies dolents que fa dintre l'abril, ve a ésser una petita tornada a la fredor, després d'uns dies bonancívols; ve a ésser el mateix que passa a la tardor amb l'estiuet de sant Martí. El pe-

riode de frescor de l'abril és conegut pels *dies manllevats* o els *dies de la vella*. Sobre el seu origen es conta la següent llegenda:

Hi havia una vella que tenia un gran ramat d'ovelles, el qual era tota la seva fortuna. Tement que la revolçor del març les hi podria matar i, per tant, deixar-la a la ruïna, les tenia ben tancades dintre el corral, i es feia el càrrec de no treure-les per res a la pastura. Mentre el març feia de les seves, la vella, prop del foc, tot filant no parava de dir:

«Març, marçot,
no m'has mort
cap ovella ni ovel·lot.»

Quan el vent de març la sorprenia fora el seu corral, tot girant-se d'esquena al vent, se'n reia d'aquesta manera:

«Març, marçot,
bufa'm el cul,
que la cara no pots.»

El març, furiós per aquests insults de la vella, responia per boca del vent, que feia xiular amb fúria:

«Manllevaré uns dies a l'abril
i te'n mataré més de deu mil.»

I el març, enfadat pels insults de la vella, volent-se'n revenjar, se n'anà a trobar el seu company, l'abril, i li digué:

«Abril, gentil,
deixa-me'n un;
deixa-me'n dos;
deixa-me'n tres,

i un que jo ja en tinc
faran quatre,
que a la mala vella
vull pernabatre.»

o, també,

«Abril, gentil,
deixa-me'n un;
deixa-me'n dos;
deixa-me'n tres;

deixa-me'n quatre;
deixa-me'n cinc,
perquè entre tots,
vull matar a la vella,
ovelles i ovel·lots.»

Diu la tradició, que el març digué a l'abril, que els dies que li demanava perquè els hi governés, no els volia pas dels primers; primer, en menés ell uns quants, per tal de poder millor sorprendre la vella, la qual, creguda que ja havia entrat l'abril en ple domini del seu temps, es refiaria, i, després, el març l'atacaria amb tota fúria. Així fou, i després d'uns dies de bonança, en els quals la vella pastora creia arribat el bon temps, tornà a regir el març amb més duresa i ràbia que mai; va matar tot el bestiar de la vella, i amb el buf del seu vent no parava de dir amb tota ironia:

«No sóc l'abril gentil;
sinó el març marçot,
que em revenjo de tot,
i et mato les ovelles

i els ovel·lots,
i, si et descuides,
a tu i tot,
a la vora del foc.»

I el poble creu encara sentir aquestes paraules en el bronzir del vent marcenc.

A l'Alt Urgell diuen que aquesta vella era del llogarret de Romadriu; el període de fredor és conegut per *els dies de la vella de Romadriu*, i ensenyen una petita cova o catau on, segons la tradició popular, la vella posava el cap quan el vent bufava, bo i deixant enfora la part posterior del cos, mentre deia al vent ço que hem dit abans:

«Març, marçot,
bufa'm el cul,
que la cara no pots.»

Segons una altra variant, el protagonista no era una vella, sinó un ric ramader; en aquest cas el març deia, en parlar a l'abril:

«Abril, gentil,
deixe-me'n un; deixe-me'n dos,
i un que jo en tinc, faran tres,
i arruinarem a aquest ric pagès.»

Com ja hem dit, aquest mes és tingut per un dels més bonics i benèvolos de l'any; això ha donat lloc al proverbi:

«L'abril,
mes gentil.»

Les seves pluges són considerades com a molt benefactores per a l'agricultura, ja que ajuden considerablement les feines del camp, com ho demostren els proverbis següents:

«Per l'abril
aigua mil.»

«Per l'abril,
cada gota en val mil.»

«Per l'abril,
plou a fil.»

«El bon pagès, pel mes d'abril,
llaura i sembra amb afany,
puix que és el millor mes de l'any,
i cada gota en val mil.»

«Pluja d'abril i sol de tardor,
fan l'any bo i millor.»

«Qui no sembra al mes d'abril,
poc pa a casa portarà,
i poc se n'hi en donarà
que cada gota en valgui mil.»

«Enllestiu-vos, que convé
no fer les feines d'abril,
que cada gota en val mil,
si troba la terra bé.»

«Si no plou per Sant Jordi,
tururut ordi.»

«El temps del cucut,
el matí mullat i el vespre eixut.»

Hi ha alguns proverbis que relacionen la temperatura de l'abril amb la del maig:

«Per l'abril,
plou a fil;
i pel maig,
plou a raig.»

«Abril plujós
i maig ventós,
fan l'any ric
i profitós.»

«Per l'abril,
cada gota en val mil;

pel maig,
cada gota un raig.»

Dolent-se de la poca pluja d'aquest mes, es diu:

«L'abril va deixar morir la seva mare de set.»

Es fan també alguns pronòstics sobre la temperatura:

«Sant Francesc serè, any de fruita.»

«Fred en abril, no faltarà pa ni vi.»

Relacionats amb els conreus d'aquest mes, es diu:

«Per l'abril,
el blat puja a fil,
i pel maig,
puja com un faig.»

«Per cada calcida
que es mata a l'abril,
després n'hi ha mil.»

«Si no vols menjar sopes a l'estiu,
sembla pèsols pel mes d'abril.»

«Si vols menjar pèsols pel segar,
al mes d'abril els has de sembrar.»

«Per Sant Jordi, carabasses.»

«Per Sant Jordi,
espiga l'ordi;
per Sant Marc,
espiga el blat.»

«Per Sant Jordi,
cava ton ordi;
que per Sant Marc,
ja faràs tard.»

«Per Sant Jordi,
vigila ton ordi;
si en veus una espiga ací,
altra espiga allà,
ves-te'n a casa,
que prou ordi hi haurà.»

«Per Sant Jordi,
vés a veure ton ordi;
si l'ordi no fuig,
fuig tu.»

«Per Sant Jordi,
s'espiga l'ordi.»

«Per Sant Jordi,
la piula a l'ordi.»

«Per Santa Caterina,
l'avellana és mitja;
i per Santa Magdalena,
l'avellana és plena.»

«Per Sant Vidal es planten els melons.»

Es tenen en gran estimació les roses d'aquest mes:

«La rosa d'abril,
en val cent mil.»

«Per Sant Jordi, roses.»

En aquest mes la temperatura millora sensiblement. Les pluges són escasses, però bufa el vent.

Hi ha diversos proverbis que aconsellen que no se sigui massa

lleuger a treure's roba del damunt, ja que el temps encara no és prou calorós:

«Per l'abril,
no em toco un fil.»

«Per l'abril,
no em llevo un fil;

i pel maig,
així me'n vaig.»

En aquest mes es comencen a fer els preparatius pel conreu dels cucs de seda:

«Per Sant Marc,
posa la cuca a remullar.»

També es creu que és el temps que neixen els llops que atacaran aviat els ramats:

«Per Sant Marc,
el llop ja és nat.»

Proverbis que fan referència al cant del cucut:

«Si per l'abril
el cucut no fa piu-piu,
o és mort, o és viu,
o sent mal estiu.»

«Si per Setmana santa
el cucut no canta,
o és mort, o és viu,
o és pres a França.»

«Per Sant Benet,
el cucut canta tot dret.»

La Setmana santa sempre s'ha d'escaure en el pleniluni de març:

«La nit de la Cena,
la lluna plena.»

També es diu:

«El mes d'abril,
mata un home i després se'n riu.»

«Sant Jordi mata l'aranya.»

I recordant que el dia de Santa Caterina és el darrer del mes, diu el proverbi:

«Per Santa Caterina,
un mes es fina.»

Abundosa. — Nom donat a la pluja. (Barcelona.)

Acantonar. — Canviar la direcció del vent amb molta freqüència. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Agost. — El vuitè mes de l'any.

És considerat com el més calorós de l'any; es creu que, el dia més fort en calor, és el dia de Sant Llorenç, que s'escau el dia 10.

Segons la tradició, aquest sant fou martiritzat, rostint-lo en unes graelles, i escaient-se en aquest dia l'aniversari del seu martiri, l'escalfor del sol s'augmenta de la foguera en què fou sacrificat. Se senten dues menes de calors: la pròpia del sol, ben forta, i, a més, la de la foguera del sant.

Segons el proverbi, ja comença de fer un xic de mal temps en aquest mes:

«Per l'agost,
els temporals
a entrada de fosc.»

Altrament, les pluges d'agost són tingudes per bones:

«Pluges per l'agost,
safra, mel i most.»

«Pluja de Sant Llorenç,
sempre arriba a temps.»

«Pluja de Sant Llorenç,
pluja de bon temps.»

«Per Sant Lleí,
la pluja ja és ací.»

Les pluges d'agost afavoreixen les vinyes:

«Pluja d'agost,
vi i most.»

Però si plou massa, el vi surt aigualit:

«Si plou massa per l'agost,
no gastis diners en most.»

El bon pagès ha de fer les feines de la sega i de la batuda durant els dos mesos anteriors; es diu dels que ho fan durant l'agost:

«Per l'agost,
trilla el peresós.»

Dels fruits d'aquest mes, diu el proverbi:

«No hi ha bona oliva,
que a l'agost no sigui eixida.»

«Per Sant Llorenç,
figues a quens.»

«Cada cosa pel seu temps, com les
figues per l'agost.»

«Per Sant Bartomeu,
bat el noguer que és teu.»

«El bon nap,
per l'agost ha d'ésser nat.»

«Per Sant Bartomeu,
bat el noguer que és teu,
i si no és teu, deixa'l estar,
que algú o altre el batrà.»

«El bon nap,
per Sant Llorenç ha d'ésser nat.»

«Aquesta setmana,
cull l'avellana»:

Es refereix a la setmana en què s'escau sant Bartomeu.

Al·ludint al temps calorós d'aquest mes, es diu:

«Per Sant Llorenç, el dia més calorós de l'any.»

«A l'agost,
ni dona ni most.»

Al·ludint a l'escurçament de la claror del dia, es diu:

«A l'agost,
a les set ja és fosc.»

«Per Sant Agustí,
ni bereneta ni dormir»;

Que la tarda resulta curta i no es pot berenar ni fer migdiada.

Per aquest temps es fa la collita del cànem, com diu el proverbi:

«Sant Bartomeu embarcador de cànem.»

I es creu que ja s'ha de començar de filar:

«La que, per Sant Bartomeu,
no comença la vela,
no fa bona tela.»

«La bona filanera,
per Sant Bartomeu comença la vela;
i la molt bona,
per Santa Magdalena.»

La poca pluja que cau en aquest mes, fa dir:

«Sant Llorenç,
escura els torrents.»

El temps d'agost no es pas el millor de l'any per la gent malalta i delicada; sovint, deixant-se portar per la seva bonança, no es cuida prou, i se sent ferida un cop el temps comença de recrudir. Ho diu el proverbi:

«L'agost els madura,
i el setembre els captura.»

Aigua. — La pluja. Vegeu el refraner que hi alludeix:

«Aigua abans de Nadal,
per mitja pedregada val.»

«Qui aigua detura,
blats madura.»

«Aigua d'estiu,
xeriu-xeriu;
aigua d'hivern,
aigua d'infern.»

«Deu-nos aigua, Ramonet,
que les plantes tenen set.»

«Aigua, Senyor, que de vi ja en venen!»

Aquests dos últims refranys solen dir-se quan plou molt; és una mena de plany per l'excés de pluja.

Aigua del cel. — Nom que la gent de mar dóna a la pluja. Hi afegeix el qualificatiu *del cel*, perquè l'anomenar senzillament l'aigua és, pels mariners, l'aigua de mar. És molt comú dir l'*aigua del cel* en lloc de la pluja. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Aiguatge. — 1. Xàfec, pluja forta i poc duradora. (Costes de Llevant i de Ponent.) 2. La humitat produïda per condensació a la matinada. (Empordà.)

Aire. — Sinònim de *ventet*, en general. (Cat., Bal., Val.)

Alba. — La primera claror del crepuscle matinal. (Cat.)

«Alba roja al matí,
gira l'aigua pel molí;
alba roja a la tarda,
serenera, sol i aire.»

Alba dels gitanos. — Quan tot just apunta l'alba i encara no dóna lloc a veure-s'hi. (Vilanova i Geltrú.)

Anguila de Roses. — Faixa allargada de núvols blancs que se situa damunt els Pireneus. És indicatiu de pluja. (Empordà.)

Any. — Període de temps que cal a la terra per a donar la volta entorn del sol, en el seu moviment de translació. És una mica més de 365 dies.

Hi ha dues menes d'anys, el comú i el de traspàs. L'any comú es calcula just de 365 dies, però, com que el temps invertit per la terra en el seu moviment translatori és un xic més llarg, cada quatre anys hi ha un any que té un dia més, o sigui 366, per guanyar el trencat de temps que resta dels tres anys anteriors. Aquest any es diu de traspàs, i és mirat pel poble amb mals ulls. Ho diuen el proverbis següents:

«Any de traspàs,
no te'n fiis pas.»

«Any de traspàs,
no el vulguis pas,
ni ell ni el que li va al detràs.»

«Any de traspàs,
no te'n fiis pas,
ni del del davant
ni del del detràs.»

Aquest mal averany per l'any de traspàs, és degut, segurament, a una de les primeres distribucions del calendari, en la qual es van assenyalar dotze mesos de trenta dies fixos cada un, però en quedaren una pila al final de l'any, que no pertanyien a cap mes, i que eren considerats com del mes tretzè, en el qual la superstició dels pobles feia suposar que succeïen totes les coses dolentes. Aquesta creença es deu a l'avversió universal pel nombre tretze, considerat com a un nombre fatídic. La mala fama d'aquella part de temps balder, del final de l'any, ha estat heretada per l'any de traspàs, que, en certa manera,

ve a ésser el mateix que en altres temps era part de tots els anys. Aquesta mateixa creença fa creure que a la darrera nit de l'any celebren les seves més fortes i solemniais reunions les bruixes, els bruixots, els diables i tota mena d'éssers fantàstics, i que, durant aquell dia, i també durant la seva nit, ells regeixen i governen tot el món. D'ací el proverbi:

«Per Sant Silvestre,
les bruixes entren per la finestra.»

Els més grans estralls atribuïts a aquests éssers fantàstics, han succeït durant la darrera nit de l'any.

El primer dia de l'any se l'anomena *Cap d'any* i *Ninou*; és costum de saludar l'any que comença, dient:

«Any de bé sia,
el començat eix dia.»

«Any comencem,
la fi vegem.»

«Any nou, vida nova.»

La pluja del primer dia de l'any es té com un mal presagi:

«Cap d'any llegany,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

El primer dia de l'any és un dia de gràcia, i, sobretot, es creu que assenyala el que passarà durant tota la resta de l'any; així, doncs, sempre, es procura que el que s'hagi de fer en aquest dia sigui falaguer i agradós. Es creu que és bo no treballar, puix que si es fes, seria la causa de treballs per l'any que comença. Però, en canvi, es creu que no és just de dedicar-se en absolut a la vagància, per la qual cosa es fa un xic de feina lleugera, de factura agradable. Entre dones es procura cosir, i si pot ésser roba de seda, millor, puix que és creença que porta sort. D'aquest costum en vénen els proverbis següents:

«Qui treballa per Cap d'any,
treballa tot l'any.»

«Qui no treballa en tot l'any,
treballa el dia de Cap d'any.»

També es procura comptar i remenar diners, ja que es creu que predisposa que l'anyada que entra sigui pròspera i afortunada en afers d'ordre econòmic. Així mateix, es creu que no es pot faltar a missa, puix que si, per alguna circumstància especial, durant l'any no s'hi pogués anar, l'oida en el dia primer de l'any val per tot l'any. Es creu que aquest dia és de bon auguri per refer amistats trencades i simpaties refredades; així, doncs, era costum, majorment anys enrera, de fer-se visites entre familiars i persones amigues. En aquest dia són permeses i tolerades certes visites i relacions que potser en un altre qualsevol de l'any no foren consentides i es refusarien. Es fan visites als familiars, especialment als que tenen alguna ascendència; també es fa un gran àpat, en el qual es reuneix tota la família; presideix la taula el més vell, a un cap, i el més jove o més petit, a l'altre cap.

Relacionats amb els conreus agrícoles hi ha els següents proverbis:

«Any de neu, any de Déu.»	«D'any d'abelles, no te'n meravel·lis.»
«Any gelat, any de blat.»	«Any de mala anyada, totes les velles posen dents.»
«Any de rosada, any de forment.»	«A mala anyada, dar-li passada.»
«Any de colada, any de gavellada.»	«Any de peres, mal per les eres.»
«Any de puces, any de mill.»	«Any que carreguen bé les porraces, any d'ametlles.»
«Any de figues, no hi riguis.»	«Any d'aranyoner, any de poc graner.»
«Anyada d'ocells, anyada de fam.»	«No és bon any, quan el pollet pica el gall.»
«Any d'ovelles, any d'abelles.»	

Quan hom vol ponderar una cosa com a molt antiga, es diu que és de l'*any de la picor*. Segons sembla, aquest any fou el de 1471, en el qual, per un gran eixut, es van perdre totes les collites i, a més, va caure sobre la nostra terra una gran plaga de llagostes i puces en quantitat fabulosa i molt grosses, les quals atacaven la gent amb agudes fiblades; aquestes se sentien més per la poca alimentació a què el poble, per manca d'aliments, hagué de subjectar-se. Segons la veu popular, en aquell any es van inventar les puces, i, també, es va obrir la pollera a tothom, que és una mena de ressort que es diu que es té al cim del cap, el qual es pot obrir, en certs casos, i d'on surt, amb gran abundor, una mena de llavor de poll, que cria aquests insectes.

Arc de Barà. — Nom amb el qual és conegut l'arc de sant Martí. (Penedès.)

Arc del dimoni. — Arc més petit que el de sant Martí; surt sota d'aquest quan la llum solar és molt intensa. Aquest arc secundari desapareix primer que aquell, i la seva coloració

és més esblaimada. (Vegeu la llegenda que en contem en l'article *Arc de sant Martí*, per la qual es raona el nom.) (Catalunya.)

Arc de sant Martí. — Fenomen de la refracció i reflexió de la llum solar per les gotes de pluja.

En una ocasió feren juguesca sant Martí i el dimoni, a veure qui dels dos era més bon treballador i millor artífex, i convingueren a fer tots dos un arc per veure qui el faria més ben fet. Sant Martí el va fer molt gros, i amb set colors vius i brillants; utilitzà el vidre com a material per a la construcció, i el féu amb gran cura i rapidesa. El dimoni el va fer més xic, de colors més pàl·lids i difusos, i va trigar

a fer-lo molta més estona que sant Martí; hi féu entrar el glaç com a primera matèria, i resultà tan bunyol, que mentre se'l miraven, el glaç es fongué i es desféu l'arc. Així el poble dóna l'explicació als noms de l'arc de sant Martí, més gros i brillant en els seus colors, i del dimoni, quan per un gran carregament de l'atmosfera en surt un altre. Amb aquesta curiosa llegenda queda explicat el fet que l'arc segon sigui més petit, trigui més a aparèixer, s'esvaeixi més prompte i els seus colors siguin més difusos i menys brillants que el de sant Martí.

Quan l'arc de sant Martí cau, ho fa damunt les romegueres, i si s'observa aquestes plantes amb deteniment, es veu com molta estona després d'haver desaparegut l'arc encara en conserven els seus colors.

Si l'arc de sant Martí és tan brillant que fins arriba a reflectir la terra, és indicatiu de gran sort i prosperitat, bones anyades i molta felicitat per a la col·lectivitat; però si els seus colors són pàl·lids i difusos, és indicatiu de pesta i malalties.

Es diu que en el lloc on l'arc de sant Martí toca a terra, hi ha enterrat un gros tresor, i que el mortal que sabés, després de desfet el preciós fenomen, encertat el lloc on aquest tocava amb el sol, si hi anés i cavés, trobaria un gran tresor que el faria ric per tot la seva vida. Així mateix, per la Conca de l'Ebre, diuen que el que pot passar per sota l'arc de sant Martí, si és home, es torna dona, i al revés.

El poble, de l'observació d'aquest curiós fenomen atmosfèric, ha deduït els seus pronòstics, explicats en els següents proverbis:

«Arc de sant Martí al matí, aigua a la tarda.»

«Arc de sant Martí al matí,
aigua a desdir.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
la pluja està llesta.»

«L'arc de sant Martí al matí,
la pluja és aci.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
para-li la testa.»

«L'arc de sant Martí al matí,
para-li el baci.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
obre la finestra.»

«L'arc de sant Martí al migdia,
pluja tot el dia.»

«L'arc de sant Martí,
fa ploure o fa aclarir.»

«L'arc de sant Martí a la tarda,
la pluja és passada.»

«Quan l'arc de sant Martí surt al matí,
la pluja pel camí.»

«Si surt al matí,
l'arc de Sant Martí,
no emprenguis jornada;
mes si a la vesprada,
emprèn ton camí.»

Arc de suís. — Arc de sant Martí, petit quan aquest es presenta doble. Es diu també *arc del dimoni*. (Sant Pol.)
Arracades. — Nuvolada que tapa

la lluna no totalment. Per la transparència del núvol i per la part no tapada es veu la claror del satèl·lit, i forma curioses combinacions. Es diu,

doncs, que la lluna fa o porta arracades. (Vilanova i Geltrú.)

Ars. — Vent que tira de la banda del nord-oest. (Fraga.)

Astròleg. — Segons el poble, és l'home que estudia i observa els estels i els seus moviments, però no per a treure'n conseqüències d'un ordre científic, sinó per a deduir-ne el per-vindre i altres coses de caient quimèric. Se'l confon amb el màgic i l'alquimista. Surt representat en els gravats populars, sovint, amb el telescopi; se li fa tenir a la mà una vareta màgica, de virtut meravellosa i de poder diabòlic. Pel poble, l'astròleg sempre és vell, amb una barba blanca molt llarga; vesteix una túnica de colors foscos i tètrics; al damunt porta pintades les figures del sol o de la lluna o d'altres astres, o bé signes diabòlics i fantàstics; porta la testa coberta amb una alta cucurulla.

Auger de Maranges. — Boira que compareix damunt la muntanya de Maranges; s'engrosseix ràpidament i va seguida de pluja o tempestat. És el millor senyal de pluja de la comarca. (Puigcerdà.)

Aurora. — Sinònim d'alba.

«Aurora rogent,
pluja o vent.»
(Cat., Bal., Val.)

Es diu que, muntat en un núvol d'aquests, una vegada sant Antoni va fer un viatge a Barcelona per curar la filla del governador, que estava greument malalta. Hi ha una extensa i curiosa llegenda que explica aquest fet meravellós. A Mallorca coneixen també aquest núvol, i diuen que al seu damunt el sant féu un viatge a Roma, per curar malalts.

B

Babalotxa. — Nuvolada molt negra i grossa que camina i avança; s'assembla a les grans muntanyes. (Sant Pol.)

Baixa horeta. — Alba. (Empordà.)

Bandera flamenca. — Irisació produïda per la llum del sol en travessar certa mena de nuvolades. Si és cap a la posta i la nuvolada és molt grossa, és senyal infallible de pluja. Si és cap al matí, assenyala pluja a la tarda. Rarament es produeix entre dia. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Banyes. — Nuvolades allargades, que es posen pel voltant del sol; donen la sensació que aquest porta banyes. Així, es diu que el sol fa banyes. Són índici de pluja cap al vespre, si es presenten quan el sol neix; i assenyalen pluja per l'endemà si apareixen a la posta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Barberol. — Remolins, produïts pel vent en la mar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Barberot. — Núvol petit que surt al matí; és precursor de les tempestats. (Llofriu.)

Barca de sant Antoni. — Núvol de forma allargada i afuada; surt cap a ponent un cop post el sol.

Barda. — Núvol blanquinós, de forma allargada; es posa al cim dels Pireneus, i tant com es veu, bufa la tramuntana. (Empordà.)

Barda de tramuntana. — Boira que es posa al cim de les muntanyes del nord, quan fa tramuntana. (Camprodon.)

Barquets. — Núvols de coloració grisenca, de forma allargada i afuada; surten en direcció de ponent, un cop post el sol, i destaquen al mig de la claror del crepuscle. (Catalunya, Balears.)

Barrera. — Núvol llis i atapeït, que tapa l'horitzó a la banda de ponent. (Tarragona.)

Barret. — Núvol que es posa al cim d'una muntanya i la tapa. (Catalunya.)

Barrufet. — Vent fort i arremolinat, que, segons el dir popular, porta el diable dintre el remolí. Alça molta de polsaguera, la qual fa difícil de transitar; no porta pluja. (Vegeu *vent*.) (Vilanova i Geltrú.)

Barrundanga. — Temporal en mar i en terra. (Blanes.)

Barruntar. — Assenyalar un canvi de temperatura. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Besòs. — Vent de tramuntana, molt fluix i un xic fresc, que es presenta cada matí. La gent de mar l'anomena així, perquè ve de l'indret del riu Besòs. (Barcelona.)

Bigotis. — Nuvolada, de forma allargada, que se situa davant el disc solar, a la posta o a la sortida; dóna la sensació que el sol porta bigoti. És indicatiu de pluja cap al tard del dia,

si es presenta en néixer el sol; i de pluja per l'endemà, si és a la posta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Blanquejar. — Cobrir-se de neu o gelada alguna muntanya.

«El Montseny, com més blanqueja, més borgeja.»

Bojarut. — Sinònim de *barrufet*. (Barcelona.)

Boira. — Vapor d'aigua condensat o broma espessa que, a les matinades, omple les valls i comes, i tapa les serres; no deixa veure els objectes a certa distància. En uns casos es confonen els termes de boira i broma; en altres, s'equiparen la boira i el núvol. (Cat., Bal., Val.)

«Boira a Vidrà,
pluja demà.» (Sora.)

«Boira a les Gabarres,
aigua a samalades.»
(La Bisbal.)

«La boira, ben ventada,
o bé mullada.»

«Boira pastura,
aigua segura.»

«Boires en sequedat,
ven-te les mules
i compra blat.»

«Boires en eixut,
ja cal que Déu t'ajut.»

«Boira del Segre,
aigua al darrera.»

«Boira de Salou,
plourà, si no plou.»

«Boira de bassiver,
aigua al darrer.»

«Boira pels tossals,
aigua pels barrancs.»

«Boira per les serres,
aigua per les terres.»

«Si la boira jau i és sec,
ven les mules i el goret.»

«Hi ha boira en el clonivell,
ja sentiü l'aigua al clatell.»

«Ni tota boira plou,
ni tot vent plou.»

«Les boires al Pallars,
fent el preu carregaràs.»

«Lluna tapada,
boira o ruixada.»

«Per Sant Vicens,
marxen les boires
i tornen els vents.»

«Si la boira és pesada,
ben ventada o ben mullada.»

«Matí de boira, tarda de sol.»

La boira o broma que baixa al matí de primavera, designa pluja a la tarda, i a l'hivern, bon temps.

Boira de la Perxa. — Boira empesa pel vent de l'est, des de mar; surt per la collada de la Perxa i baixa fins a Sellagosa. És indicatiu de pluja. (Cerdanya.)

Boirassa. — Boira molt espessa. (Llofriu.)

Boirina. — 1. Boira lleugera i poc espessa que es veu a llarga distància, ajeguda per les valls i clotades de muntanyes. (Cat., Organyà, València, Migjorn Gran.) 2. Pluja fina. (Migjorn Gran.)

Bombollear. — Fer bombolles l'aigua de la pluja. És indicatiu que la pluja serà duradora. (Barcelona.)

Bonança. — 1. Mar quieta i tranquil·la. (Cat., Bal., Val.) 2. Bon temps. (Catalunya.)

«Vent en popa i mar bonança,
navegava en Xanxo Pança.»

«Si en ta casa hi ha bonança,
no hi serà si fas fermança.»

«Quan la mar està en bonança, tot-hom pot ésser mariner.»

Boneia. — Sinònim de *bonança*. (Vilanova i Geltrú.)

Bordons. — Nom popular, donat als tres estels que formen el cinturó de la constel·lació d'Orió.

«Per Sant Andreu,
bordons a Casserra,
el dia a la serra.» (Cat.)

Borralló. — Floc de neu. (Cat.)

Borrasca. — 1. Mal temps en general. 2. Temporal en mar. 3. Temporal de vent i de poca aigua. 4. Caiguda de neu rodona en dies de fred intens. 5. Ventada impetuosa que va davant el temporal. 6. Plouguda de poca duració. (Cat., Bal., Val.)

Borrascada. — Temporal de vent, i de pluja i de calamarsa ensem, de poca intensitat. (Catalunya, Balears, València.)

Borregàs. — Vent de migjorn. (Empordà.)

Borregassa. — És la tramuntana. (Empordà.)

Bover. — El planeta Venus. Serveix de guiatge als pastors

i guardadors de bous; quan es presenta al zenit, el bover pot tancar el bestiar, sense que l'amo en pugui protestar. (Cat.)
Broma. — Sinònim de *núvol*.

«Broma al Canigó,
 tramuntana al Rosselló.»

«Broma ruja,
 vent o pluja.» (Cat.)

Brufolada. — Mal temps. (Tarragona.)

Brufolejar. — Fer temps dolent. (Tarragona.)

Bruix. — Vent fort i revolçor que precedeix el temporal. (Empordà.)

Bruixina. — Vent fort i fred. (Tous.)

Bujada. — Temporal de vent, de neu i de pluja.

Bufalleig. — Moviment de la boira, que s'estén i es retira. (Borges.)

Bufaller. — Aire fred i humit. (Borges.)

Bufarull. — Vent fluix i poc intens. (Barcelona.)

Bufarut. — Sinònim de *barrufet*. (Catalunya.)

Burnar. — Bufar el vent. (Sant Pol.)

C

Ca. — Estel Siri, de la constel·lació de Canis major.

Cabanelles. — Els tres primers dies d'agost.

El temps que fa aquests dies és, segons creença, l'indici del temps que farà la resta de l'any. Si al matí hi ha rosada, no faltarà l'aigua durant tot l'any; si no n'hi ha, l'any serà sec, i si un dia n'hi ha i l'altre no, plourà primerenc, i si no n'hi ha al primer ni al tercer, plourà tardà.

«Ses cabanelles no menten.» (Menorca.)

Cabra. — 1. El planeta Venus. (Conca de l'Ebre). 2. Estel Siri de la constel·lació d'Orió. (Catalunya.)

Cabres. — Grup de set estels

de la constel·lació Taurus, coneguts per les *Plèiades*.

«Quan les cabres pasturen pel Montseny, plourà.»

Ho diuen a la Plana de Vic, quan els indicats estels s'escauen damunt el cim del Montseny.

Cabrelles. — Mot que és sinònim de *cabres*.

«Madona, feis escudelles,
 que es hora de berenar;
 si no és auba, ja ho serà:
 ja són postes ses cabrelles.»

(Menorca.)

Els pagesos creuen que aquesta constel·lació baixa a la terra, corrent grans espais, i tot fent aïcs, crits i tocant castanyoles. (Eivissa.)

Cabretes. — Petits núvols, escampats pel cel, que assenyalen pluja.

«Quan la terra fa bassetes,
el cel fa cabretes.»

«Quan al cel hi ha cabretes,
a la terra hi ha pastetes.»

Calabruix. — Nom donat a la calamarsa menuda. (Cat.) Es creu que a dintre té un pèl de cabra.

Calabruixó. — 1. Neu mentida que cau glaçada. 2. Calamar-sa i pedra menuda, barrejada amb aigua. (Belltall, Empordà.)

Calamarsa o calamarsada. — Pluja d'aigua gelada en petites gotes, que semblen pedretes. (Catalunya.)

Calamarsejar. — Caure calamarsa. (Catalunya.)

Calçada. — Bromes que tapen l'horitzó; són indicatiu de pluja.

«Quan el sol es pon en calçada,
vent o pluja a la matinada.»

«Calçada en dimecres,
pluja abans de festes.»

Calendari. — Manera de distribuir la duració del temps. Pressagi de les variacions i alteracions atmosfèriques. Cada any es publiquen uns petits fulletons dits *Calendaris*, en els quals hi ha tota la distribució del temps, dia per dia; assenyalen el sant que s'hi fa festa, les festes movibles i un pronòstic sobre els canvis de temps.

Aquests pronòstics, que són sempre els mateixos, assenyalen les variacions atmosfèriques generals; diuen que a l'estiu farà calor, i a l'hivern farà fred; que pel febrer farà vent, i pel maig plourà; indiquen els fenòmens naturals en el temps que generalment solen produir-se. El poble hi té gran fe i es regeix pel que diuen aquests *calendaris*, per tal de saber els canvis atmosfèrics venidors. Es publiquen a darreries de l'any anterior; són venuts pels carrers, per venedors ambulants, al crit de:

«Calendari per tot l'any! Vint cèntims!»

«Calendari per l'any nou,
que endevina quan plourà!»

Aquesta mena de publicacions, el major interès popular de les quals és el pronòstic que fan dels canvis atmosfèrics, se les anomena, també, *pronòstic*.

En molts indrets de Catalunya els pagesos fan el *calendari de la ceba*, o sigui: agafen dotze clofolles de ceba, una per cada mes de l'any, i posen dintre de cada clofolla una petita quantitat de sal; l'operació es fa de vespre; a l'endemà, al matí, es miren les clofolles, i es jutja de la sequedat o humitat que farà durant un mes, segons estigui més o menys fosa i humida la sal de la clofolla que s'ha destinat a aquell mes. Es creu que, si s'ha fos del tot, serà molt abundant en pluja, i del tot sec, si presenta tota la sal ben compacte i gens fosa. La data de la interrogació d'aquest singular *calendari*, varia, segons els llocs, entre el primer dia d'Advent, el primer dia de

l'any i el dia dels Reis; si bé el més comú és que es faci al darrer vespre de l'any, per saber el resultat el matí del dia de Cap d'any.

És creença molt general que, en un determinat moment, hi ha dotze dies que revelen la mena de temperatura que farà més freqüentment, durant cada un dels dotze mesos de l'any. Generalment es creu que són els primers dotze dies de gener els que regeixen, cada un d'ells, per torn, els mesos. I, així, si el dia tres fa humitat, es creu que el març serà humit, i si el dia nou plou, assenyala que el setembre serà plujós. No per tot arreu són els mateixos dies els que assenyalen el temps. Cap al Rosselló es creu que són els dotze primers dies d'advent, i, també, els dotze que segueixen al de Nadal; per tot Catalunya es creu que són els dotze primers de gener; però per la Conca de l'Ebre atribueixen aquesta propietat als dotze dies que segueixen al dels Reis.

Calima. — Boira prima que es posa pel cim de les muntanyes. (Sant Pol.)

Calitxa. — Boira prima que enterboleix l'atmosfera baixa. (Catalunya.)

Calma. — No bufar ni un alè d'aire; estar en absoluta tranquil·litat l'atmosfera. (Catalunya, Balears, València.)

Calma xitxa. — Estat de la calma en el seu grau més agut. (Cat.)

Calmàs. — Sinònim de *calma*. (Súria.)

Calor. — Estat elevat de la temperatura atmosfèrica, per efecte dels raigs solars o d'una

altra circumstància. (Catalunya, Balears, València.)

«Per Sant Pere i Sant Joan, la calor va en gran.»

Calorós. — És anomenat així el temps carregat o atacat de calor. (Cat., Bal., Val.)

«Matinada fresca, dia calorós.»

Camí de sant Jaume. — La via làctia. Deu el seu nom a la creença popular que seguint el seu curs es fa cap a la ciutat gallega de Sant Jaume de Campostela, on es guarda el cos de sant Jaume.

Segons és fama, els antics peregrins que es dirigien a visitar aquell sepulcre, sense conèixer el camí, podien fer la seva via seguint el curs de la via làctia, la qual els guiava fins a la dita ciutat. (Barcelona.)

Camí de Santiago. — Sinònim de *camí de sant Jaume*. (Barcelona.)

Candela. — Penjaroll de gel, de forma de candela, que penja dels arbres en ocasió de fortes nevades i glaçades. (Cat.)

Canícula. — Estel de la constel·lació del Canis Major, dit, astronòmicament, Siri, i cone-

gut també, popularment, pel *ca*, *can* i *ca major*. Durant els darrers dies de juliol i tot l'agost, es pon i es lleva amb el sol. Es dona també el nom de canícula als dies compresos entre el 22 de juliol i el 2 d'agost, que són considerats com els més calorosos de l'any. (Cat., Bal., Val.)

Canviar de pis sant Pere. — Forma festiva de qualificar l'acte de tronar. (Barcelona.)

Cap de mort. — Núvol fosc que, per alguna esclatxa, deixa travessar la llum del sol, o bé que tingui alguna clariana. (Sant Pol.)

Cap de núvol. — Núvol aïllat en temps serè, que és la causa d'una pluja o temporal breu. (Catalunya.)

Capa. — Núvol que s'estén per tot l'horitzó, a la posta o a la sortida del sol.

«Si el dijous es pon en capa, de tres dies no s'escapa.» (Cat.)

Capell. — Petit núvol que cobreix el cim d'una muntanya.

«Quan Montjuïc fa capell, para-li el gibrell.»

Capero. — Boires que cobreixen una muntanya. Sin. de *capell*.

«Quan Montjuïc porta capero, la pluja en abundor.»

Capot. — Sinònim de *capell* i *capero*.

«Quan Montjuïc porta capot, que se'n posi qui pot.»

Caputxa. — Sinònim de *capell*, *capero* i *capot*.

«Quan Montjuïc fa caputxa, s'acosta la pluja.»

Cara de fora. — Vent que ve del dret del mar cap a la terra. (Vilanova i Geltrú.)

Carada. — Ullada de sol. (Alcalà de Xivert.)

Cart. — Indret d'on bufa el vent. (Empordà.) *Cart de Ponent*, *Cart de llevant*, etc.

Carrer de sant Jaume. — Camí de Santiago. (Sant Pol.)

Carrera del rei En Jaume. — La via làctia.

Segons la tradició, les victòries del rei En Jaume van despertar tant d'entusiasme en el nostre poble, que tots els homes aptes per a la guerra s'allistaven en els seus exèrcits, i tot el poble sortia al carrer en massa per veure'l passar. Eren molts els milers de dones i vells que contínuament el seguien arreu on anava. El pas d'aquella immensa multitud alçava una espessa polsaguera, la qual va anar pujant cel amunt, fins a arribar a la glòria per perpetuar les grans victòries i triomfs del gran rei. Aquella polsaguera espessida ha format, després de mort l'heroi, com una carrera, que és la que marca el camí fet pel rei En Jaume, i sempre més ha brillat en el cel en record de les seves victòries; i d'aquí el nom de Carrera del rei En Jaume.

Una altra versió diu que la via làctia segueix el camí de Mallorca, i que ja es veia abans de viure el gran rei, el qual precisament se'n va servir per orientar les seves naus en la conquesta de l'Illa Daurada: féu cap a Mallorca per haver seguit el rastre de la via que el va guiar. També es diu que els pescadors i mariners la segueixen en els seus viatges cap a Mallorca, puix que és un senyal segur i inequívoc. (Mallorca.)

Carretera de sant Jaume. — La via làctia. Els pastors la prenen per guia i orientació per

baixar els ramats de la muntanya a la terra plana, i seguint la seva direcció anaven

- des de l'alta muntanya pirenenca fins a la costa. (Bergadà.)
- Carro.* — Constel·lació anomenada Orsa major. (Cat.)
- Castell.* — Nuvolada molt grossa, que avança amb rapidesa, i envaeix aviat el cel amb formes encimades. (Cat.)
- Caterina.* — Sinònim de *Margarida*. (Costa de Llevant.)
- Cau.* — Estel Siri, de la constel·lació del Ca major. (Balears.)
- Caure gotes.* — Ploure amb poca intensitat. (Cat.)
- Cavalls.* — Els tres estels de la cua de la constel·lació dita Orsa major; el poble l'anomena *el carro*. Segons el creure popular, el carro és els quatre estels que formen el quadrat, i els cavalls són els tres estels afilerats, que van davant el carro i l'estiren. (Vilanova i Geltrú.)
- Cavallet del diable.* — Nom festiu del vent.
- Cel.* — Nom popularment donat a l'espai que envolta la terra.

El poble no té una concepció clara de l'immens espai; en parla de manera difusa i tèrbola, igual que el concepte que en té. Generalment creu que està format per un sostre immens, de mida incalculable, que s'escapa a la seva comprensió i que té forma de volta; així parla, sovint, de la *volta del cel*.

Els senzills camperols mallorquins arriben encara més enllà: són molts els que creuen que no hi ha al món més terra que la seva illa i sostenen que no és possible que dintre d'una massa tan fràgilment líquida com l'aigua es pugui sostenir cap pes tan gran com la terra. Diuen que les embarcacions que surten dels seus ports i van a altres terres no mallorquines, no fan sinó donar la volta a l'illa, en la qual cosa inverteixen més o menys temps; però han de retornar després, necessàriament, al punt de partida, ja que no hi ha altre lloc al món per poder anar. Molts mallorquins ni accepten l'existència de les altres dues illes balears: Menorca i Eivissa, que fàcilment es poden veure des de les costes mallorquines.

El poble té, així mateix, un concepte poc clar i bastant difús del mecanisme que mou el sistema planetari. Els astres, segons ells, són una mena de gent indefinida, que es lleva al matí; tenen l'obligació de fer un curs i de tornar-se'n a dormir, un cop fet el seu camí; de la qual cosa n'han derivat les frases: *llevar-se* i *anar-se'n a joc*, aplicat al naixement i posta del sol i de la lluna, astres considerats pel poble com a marit i muller. De la resta de l'estelada, com que no és tan interessant als ulls populars, no se n'ha arribat a formar concepte. És molt general la creença que els petits estels són ànimes de difunts que brillen en la volta del cel, tot demanant la commiseració humana, i que, com més forta és la seva lluentor, és senyal d'un major sofriment.

Els núvols que són formats pels diversos fums i bafs que, per variades causes, es desprenen de la terra i s'enfilen cel amunt, formen unes boires més o menys espesses, segons determinades circumstàncies. Quan volen fer ploure, baixen a beure aigua fins al mar, als rius, als estanys i a altres acumulacions aquoses. Aquests núvols, de vegades es barallen, i aleshores produeixen les grans tempestes, amb forts trons.

Aquests no són altra cosa que la cridòria de malícia i enfadament resultant de la baralla dels núvols.

Existeixen diversos proverbis de caire meteorològic, relacionats amb el cel i amb els núvols, els quals els anomenen de maneres variades i capricioses, segons la seva forma:

«Al cel escaletes, a la terra bassetes.»	«Quan al cel hi ha barretes, la terra fa pastetes.»
«Cel a roquetes, aigua a bassetes.»	«Cel a voltets, aigua a botets.»
«Cel a borreguets, aigua a cabassets.»	«Cel rogent a sol ixent, si no és pluja serà vent.»
«Cel a borreguets, aigua a cantirets.»	«Cel rogent, pluja o vent.»
«Al cel bassetes, a la terra pastetes.»	«Cel rogent a la vesprada, la pluja se n'és anada.»
«Cel a panerets, aigua a cabassets.» (Castelló de la Plana.)	«Cel rogent al matí, la pluja ja és ací.»
«Cel a borreguets, aigua a simalets.» (València.)	«Cel rogent a tots costats, pluja i vent aparellats.»
«El cel està empedrat, dins una hora, els carrers banyats.» (Palma de Mallorca.)	«Cel rogent fa, pluja hi haurà.»
«Cel a borreguetes, aigua a calderetes.»	«Cel rogent, o pluja o vent, o molt mal temps.»
«Al cel bassetes, l'aigua a utxetes.»	«Cel rogent, senyal de fred.»
«Quan el cel fa cabassets, a la terra es fan tollets.»	«Senyals al cel, treballs a la terra.»
	«Cel gravat, aigua dalt es terrat.»
«Cel aborregat, als tres dies banyat.»	

Cel encigronat. — Es diu, quan el cel està cobert per petits núvols, dits cigrons. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cel ferrós. — Horitzó cobert per espessos núvols grisencs, que donen als objectes un to gri-

senc, per efectes de reflexió. (Sant Pol.)

Cel de mànegues. — Es diu quan el cel està cobert per negres nuvolades i l'horitzó es manté serè. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cel de ruja. — Cel esblanqueït i plujós. (Sant Pol.)

Celatge. — Estat del cel. (Cat.)

Celstia. — 1. La mitja claror de la nit, quan no brilla la lluna i sols s'hi veu per la tènue claror produïda pels estels. 2. La bellesa del cel. (Catalunya.)

Cella roig. — Nom festiu del sol. (Empordà.)

Cella de Caro. — Nuvolada que se situa damunt el cim de la muntanya de Caro, entre els pobles de Xerta i Miravet. Es símptoma de fortes ventades.

Cendrosa. — Nom festiu de la lluna. (Costa de Llevant.)

Centella. — Varietat del llamp, segons el creure popular. És creu que és una centella el llamp que no cau aplomat, sinó el que *corre* per damunt la terra. La idea és molt difusa i difícil de penetrar; sembla que es té, senzillament, com a llamp, quan el fenomen no produeix cap estrall; i que rep el nom de *centella* quan fa algun dany, ja personal ja material. És creu que la centella en caure llança un objecte metàl·lic, dit *rella de llamp*.

Cers. — Vent de ponent.

«Quan bufa el cers,
pluja de cert.»

Cigró. — Núvol excessivament petit i que sol presentar-se en abundor. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ciutat de Paradela. — Miratge atmosfèric que pren noms diversos. Forma com una boira,

que pren formes rares i abigarrades, en les quals el poble veu la silueta d'edificis, campanars i muralles, i creu que es tracta d'una gran ciutat que va enfonsar-se en el mar i que en determinades ocasions es presenta a flor d'aigua mig enboirada. Es veu en la badia de sa Guia, davant la població mallorquina de Capdepera, entre les puntes de sa Farola i de sa Guia.

Ciutat de Parella. — Nom donat a la ciutat de Paradela pels veïns de Ciutadella, des d'on també la veuen encara més gran i definida que des de Mallorca. És de color blavenca i molt boirosa, i dóna la sensació que se sosté damunt les aigües del mar. Hi ha qui creu que pot tractar-se d'un fenomen de miratge, encara que sembla que no és probable que aquest es produeixi en les circumstàncies que rodegen el que ens ocupa.

Ciutat de Troia. — El mateix fenomen anomenat la *ciutat de Paradela* i *ciutat de Parella*, vist des de Felanitx. Des d'aquest lloc es veu en direcció a ponent, i creuen que es tracta d'un núvol molt gros, de coloració negrenca, que pren formes variades i capricioses. Es té com a indicatiu de molt mal temps.

Clarejar. — 1. Cel cobert de núvols, no en tota la seva extensió, i de manera aïllada. (Cat.) 2. Iniciar-se la primera claror del dia. (Cat.)

Clariana. — Clapa clara o de cel blau entremig del núvol. (Cat.)

Claror. — El crepuscle. (Vilanova i Geltrú.)

Closca de ceba. — Horitzó cobert de núvols blancs i grisencs que reflecten damunt l'aigua i donen a l'atmosfera un to grisós. (Sant Pol.)

Cloure. — Entrar en la plena fosca de la nit o en la claror del dia. (Cat.)

Cluca. — Boira molt espessa, que fa l'aire gairebé intransparent. (Costa de Llevant.)

Comunir. — Conjurar el temps que amenaça tempesta, del comunidor estant; es llegeixen les oracions del ritual o es fa l'exposició del Santíssim Sagrament. Es toca a comunir amb un toc de campana especial. Es comuneix des de Santa Creu de maig a Santa Creu de setembre. (Cat.)

Contrasol. — Núvol que resplendeix perquè el sol l'illumina de ple. Si és a la part de sota el sol, assenyala pluja; si al damunt, vent. (Cornet.)

Contrats. — Tempesta ràpida i inesperada, generalment de males conseqüències. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Corona. — Rodona lluminosa entorn de la lluna. (Cat.)

Córrer el temps. — Soportar els rigors de la tempesta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cotonada. — Sinònim de *macarreu*. (Barcelona.)

Creu de l'albat. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Barcelona.)

Creu de Caravaca. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Costa de Ponent.)

Creu del Mal Lladre. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Costa de Llevant.)

D

Darga. — Tros gros de gel que baixa pel riu en temps de grans gelades.

«Any de dargues,
any de poques garbes»

L'any de fred sol ésser any de poca collita de blat. (Lleida.)

Deiols. — Els tres estels del cinyell de la constel·lació d'Orió. Són tinguts com a un símbol de la Trinitat. El seu nom és un diminutiu de Déu.

«Madona, sortiu; veureu
es deiols i ses cabrelles,
i cent mil que van amb elles,
i també la Vera Creu.»

(Migjorn Gran.)

Desduir. — Aclarir-se, assere-nar-se el temps, desaparèixer els senyals de pluja. (Penedès.)

Desembre. — El dotzè mes de l'any.

És costum molt general, a pagès, de matar el porc en aquest temps de l'any; d'ací els proverbis:

«Per Sant Tomàs, sang a terra.»

«Per Sant Tomàs,
agafem el porc pel nas.»

«Qui té el porc a la samal,
pot passar un bon Nadal.»

«Per Nadal,
posarem el porc en sal.»

El fred comença a deixar-se sentir amb força; el poble exclama, amb les dites següents:

«Per Sant Tomàs,
el fred al nas.»

«Per Sant Tomàs,
neu al nas.»

«Per Sant Tomàs,
comença l'hivernàs.»

«Per Sant Tomàs,
qui no crema llenya
li tremola el nas.»

«Per Sant Tomàs,
qui no porti llenya
li cremarem el nas.»

«Per Nadal, al foc;
per Pasqua, al joc.»

«Per Nadal, al foc;
per Pasqua, al sol.»

Es creu, també, que passat Nadal minva la intensitat del fred:

«Si abans de Nadal
capa no et cal,
de Nadal enllà
capa no et caldrà.»

També es creu que si a les darreries d'aquest mes la temperatura no és de bonança, l'anyada per als ramats serà dolenta:

«Nadal sense lluna,
de cent ovelles tornen una.»

I cal vendre el ramat, per evitar pèrdues.

«Quan Nadal hagi passat,
queda't la llana i ven el ramat.»

Segons alguns, la pluja pels voltants de Nadal és profitosa pels conreus:

«La pluja abans de Nadal,
per mitja femada val.»

I segons altres, és dolenta:

«La pluja abans de Nadal,
per mitja pedregada val.»

També es creu que és bona la nevada de Nadal:

«Nadal never,
omple el graner.»

Relacionats amb la pluja, coneixem els següents proverbis:

«Per Sant Silvestre,
la pluja està llesta.»

I no es pot eixugar la roba al sol:

«Per Nadal,
la bugada al fúneral.»

Dia. — Espai de temps que triga la terra a fer el seu moviment de rotació. Popularment es dona també el nom de *dia* a la duració de la claror produïda per la llum del sol. Es diu que un dia és curt o llarg, se-

gons sigui en temps d'estiu o d'hivern. Les hores en què es veu l'astre solar des de la terra, segons les latituds, varien notablement, i, per tant, els dies són més llargs o curts.

El dia més curt de l'any és sempre el de Sant Tomàs apòstol, que s'escau al 21 de desembre; en canvi, el dia més llarg és el dia de Sant Joan, 24 de juny. És ingrát al poble que el dia s'escurci; per això, al seu entorn, no ha creat, que ho sapiguem, cap proverbi que s'hi refereixi. En canvi, ha manifestat en nombrosos refranys la joia del seu allargament, calculat de maneres ben simples i escaients:

«Per Santa Llúcia,
un pas de puça.»

Aquest proverbi, molt just quan va ésser creat, avui resulta equívoc, ja que Santa Llúcia s'escau al dia 13 de desembre, o sigui abans del dia de Sant Tomàs, que és el dia més curt de l'any, i, per tant, el dia, en aquest moment de l'any, no s'allarga, sinó que encara s'escurça. La creació d'aquest proverbi és anterior a la reforma gregoriana del calendari, feta l'any 1581, i manada per butlla del papa Gregori XIII, reforma que començà de regir l'any següent, o sigui el 1582.

«Per Nadal,
un pas de pardal.»

«Pels Reis,
ase és qui no ho coneix.»

«Per Nadal,
ja s'allarga un pas de gall.»

«Pels Reis,
un pas de vells.»

«Per Nadal,
s'allarga un pam.»

«Pels Reis, un pas d'anyell.»

«Per Sant Esteve,
un pas de llebre.»

«Pels Reis, ase serà
qui no ho coneixerà.»

«Per Ninou,
un pas de bou.»

«Pels Reis,
no allarga gens:
i ase serà
qui ho coneixerà.»

«Per Sant Julià, un pas de ca.»	i allí on no baixarà, casa ni vinya no s'hi farà.»
«Per Sant Antoni, un pas de dimoni.»	«El febrer, ja és jornal·ler.»
«Per Sant Pau, una hora hi cau.»	«Per Sant Maties, tant de nits com de dies.»
«Per Sant Sebastià, cent passes de marrà.»	«Per Sant Maties, ja són ben llargs tots els dies.»
«Per Sant Sebastià, una hora s'avança ja.»	«Quan el codonyer (o presseguer) floreix i madura, el dia i la nit són d'una mesura.»
«Per Santa Agnès, una hora més.»	«Sant Joan, el dia més gran.»
«Per la Candelera, una hora endavant, una hora endarrera.»	«Per Sant Joan, el dia més llarg de l'any.
«Per la Candelera, el sol ja baixa per la carretera.»	«Per Sant Miquel, el berenar se'n puja al cel, i per Sant Macià, torna a baixar.»
«Per Sant Vicens, el sol ja baixa pels torrents;	
«Per Sant Pere, el dia enrera.»	

Pel setembre els dies comencen a ésser ben curts; no hi ha lloc a berenar, perquè se sopa més aviat, especialment a pagès; en canvi, per Sant Macià, en què el dia ja torna a ésser bastant llarg, hi ha lloc a berenar una altra vegada.

Ès molt comú, en llevar-se, de dir alguna oració, demanant a Déu el favor d'un bon dia; en la majoria d'aquestes oracions hi és citat el nom del sol i de la lluna:

«Bon sol i bona lluna, Déu ens do bona fortuna, per avui, per demà, per al dia que vindrà; mentre me la doni avui, jo a Déu seré agraït; que el dia de demà, la tornaré a demanar.» (Barcelona.)	en nom de Déu em llevaré, set dons n'hi demanaré: primerament, pel cap, enteniment; l'ànima en bon salvament. La nit se'n va, el dia vé; jo no sé quan moriré; pregaré a Déu per pare, la Verge Maria per Mare; àngels i arcàngels, pregueu per mi en l'hora de la mort. Amén.» (Barcelona.)
«Déu us do bon dia a tothom del món, al sant sol i la lluna, i al sant Déu que ens la dóna;	

«A Déu Nostre Senyor jo pregaré,
a la seva santa Mare també li dema-
al meu sant patró també, [naré,
juntament amb tots els sants celes-
perquè m'ajudin i em salvin [tials,
de tota mena de mals. Amén.»
(Barcelona.)

«Bons dies, pare;
bons dies, mare;
el meu cor se n'alegrít,
que tingué Jesús ungit,
a Jesucrist infinit;
esposa de Déu infinit,
abrigueu-me amb vostre manto.
Amén.» (Barcelona.)

«En nom de Déu em llevaré;
la Mare de Déu saludaré;
tres dons li demanaré:

l'amor del seu fill primerament,
bona voluntat a tota la gent,
la glòria del cel darrerament.
Bons dies tingueu, Mare,
filla de l'etern Pare;
Mare de Déu i son Fill,
esposa del Sant Esperit,
empareu-me amb vostre abric. Amén.»
(Barcelona.)

«En nom de Déu omnipotent
es lleva el vostre servent,
i mentre es va vestint,
aneu-lo beneint,
i quan ja serà llevat,
gardeu-lo de mal i pecat,
com sempre n'està guardada
la Santíssima Trinitat, Amén.»
(Barcelona.)

Pel Ripollès la mainada, en llevar-se, sol dir als seus pares, com
a salutació del nou dia, en sentit invocatiu:

«Bon pare i mare,
Déu us do bon dia i bona hora,
com a tota la gent de tot el món,
menys als maleïts de Camprodon,
que tots són gitanos.»

Hi ha altres refranys referents al dia:

«No es pot dir mal del dia,
que passat no sia.»

«Tots els dies són bons, pels que
estan en gràcia de Déu.»

«Bon dia és el que plou, si no pedrega.»

«Més llarg que un dia sense pa.»

Hi ha algunes supersticions relacionades amb dies determinats
de l'any. Es creu que el dia de Tots-Sants no es pot sortir a caçar
ni a pescar, perquè es pesquen caps de mort, i, per més trets que es
tirin, mai no s'encerta la caça, i perquè es reventa el canó de l'esco-
peta en tirar, i, també, perquè, encara que el tret surti bé i es toqui
la peça, aquesta cau a terra, però mai no es troba. Es creu, així mateix,
que en aquesta diada tots els difunts van a passar el dia amb
els seus familiars; per això se'ls ha de disposar el llit on dormien, per-
què hi vagi a reposar llur ànima. El dia de Santa Llúcia, si es cus,
hom es torna cec. Els Dijous sant i Divendres sant no es pot cusir,
perquè la roba es descús; ni es pot rentar, perquè la roba es pudreix;
ni escombrar, perquè surten formigues; ni cantar cap ocell l'endemà,
o sigui el Dissabte de Glòria. Al punt de les deu del Dissabte es pot
obtenir que les robes no s'arruinin ni les fustes es corquin, batent-les i
espolçant-les fortament. La noia que es passa la mà per la cara en
aquesta hora es torna més bonica. Si es vol que els cabells creixin,

cal tallar-se'ls una engruna en la tal hora. També es pot obtenir, així mateix, tota perfecció corporal, si es toca, o palpa, la part del cos que és desitja millorar. També s'obté un marcat creixement de tota planta, si se la rega en aquesta hora.

Dijous. — El quart dia de la setmana. És considerat com a dia de mitja festa. S'hi solen celebrar la major part de les manifestacions expansives dels dies feiners.

Se'l té per molt bon dia en sentit general; s'hi fa recaure la celebració de molts actes i coses que es té interès perquè reïxin. En canvi, és considerat com a dia de mal averany per les feines agrícoles, que el dia de Nadal s'escaigui en dijous:

«Nadal en dijous,
ven-te l'arada
i ven-te els bous.»

Això vol donar la idea que més val no sembrar ni conrear els camps, tota vegada que es perd la feina i la llavor.

«Tres dijous hi ha dintre l'any,
que llueixen més que el sol:

Dijous sant, dia de Corpus
i el dia de l'Ascensió.»

Es creu que, si es posa una moneda d'argent, generalment una pesseta, damunt l'altar, sota les tovalles, durant els tres dijous de l'any que hem assenyalat, en el moment de dir la Missa major, aquella moneda pren una valor extraordinària: porta gran sort i fortuna, i, sobretot, té la propietat d'esquivar tots els atacs a mà armada, així d'arma de tall com d'arma de foc. També guarda de les males llengües, que res no poden contra el posseïdor del meravellós talismà, el qual el fa invulnerable. Es diu de molts personatges que han posseït una moneda d'aquestes, que han estat, durant tota la seva vida, afavorits en gran manera per la sort. Es diu que en Serrallonga en portava una sempre al damunt; i caigué a mans de la justícia l'endemà d'haver perdut l'amulet que el protegia contra tota mena d'atac.

Es creu que si el sol es pon entre núvols en dijous, abans del diumenge plou; ho diu el proverbi:

«Si el dijous es pon en capa,
de tres dies no s'escapa.»

A part dels dijous notables, que hem citat, n'hi ha altres tres, que també tenen nom propi: són els tres dijous anteriors al diumenge de Carnestoltes, anomenats *dijous dels compares*, *dijous de les comares* i *dijous gras*. Era antic costum que en el primer dijous, els que, durant l'any anterior, havien estat compares, o padrins d'algun infant, fessin un present a la padrina, present que retornava ella, el dijous següent. Entre gent adinerada, ell havia de regalar or o argent, i ella, correspondre amb roba, generalment de seda. Entre gent humil, ell regalava tela, i ella corresponia amb fruita. Aquest costum fa anys que s'ha

perdut. El tercer dijous, *dijous gras*, prenia nom d'un àpat que es feia, en el qual es menjava molt porc.

Quan es vol titllar una cosa d'impossible es diu que passaria o que tindria lloc a la *setmana dels tres dijous*.

Diluvi. — Generalment es dóna que és molt abundosa i imponent. aquest nom a aquella pluja

És ben vivent, en el poble, la narració bíblica del Diluvi universal i de la construcció de l'arca de Noè. Una tradició molt antiga diu que Noè vingué a Catalunya, després de tornades les aigües al seu planivell, i una altra tradició assenyala un lloc, en els Pireneus andorrans, prop d'un paratge anomenat Font Argent, dalt d'un dels cims més alterosos d'aquella serralada, com aquell on va fer cap l'Arca de Noè, després d'apartar-se les aigües de la terra ferma, deixant-la en descobert. Diu la tradició popular que hi ha una grossa anella, que mai ningú no ha vist, en la qual Noè va aferrar la seva nau, en espera d'un complet assecament que li permetés de desembarcar tota la trepa d'animals que portava a bord. Es diu, també, que en aquesta mateixa anella lligaren el seu cavall Aníbal i Carlemany, en passar pels Pireneus i en acampar prop del lloc indicat.

«L'arc de Sant Martí, detura el diluvi.»

«En temps de diluvi, els escarbats neden.» (Cat., Bal., Val.)

Dilluns. — És anomenat així el primer dia de la setmana.

És considerat com a molt bon dia; es creu que les coses que hi són començades acaben en bé. També és dia preferit per casar-se; es creu que els casaments fets en aquest dia són molt feliços:

«Nadal en dilluns,
festes a munts.»

Es creu que les persones nades en aquest dia són molt sortoses. Tota la bonesa que s'atribueix al dilluns és deguda a què, segons la tradició, la Mare de Déu va néixer en dilluns. Es creu que és molt bon dia per començar remeis i novenes de caràcter mèdic. També es diu que, si es tallen les ungles en aquest dia, no es pateix de mal de dit, ni de mal de queixal, i que la fortuna és favorable. Si es tallen els cabells en aquest dia, creixen més. També es creu que és bo de calçar els infants, per primera vegada, en dilluns: se'ls eviten les caigudes, i si cauen, no es fan mal. Els anys que comencen en dilluns són considerats com anys de molt bon averany.

Diu la tradició, que, abans, la setmana començava en diumenge, i que Nostre Senyor manifestà el seu desig que comencés en dilluns, perquè era el dia que havia nat la seva mare. Encara hi ha llocs on es calcula la setmana començant pel diumenge, com a un record dels temps que així es feia.

Dimarts. — Així és anomenat el segon dia de la setmana.

És considerat com a un dia fatídic; es creu que no hi poden ésser començades coses de gaire importància, ja que donen mal resultat.

S'ha d'evitar, molt especialment, de casar-se i d'embarcar-se. Els romans tenien dedicat aquest dia al déu Marte, déu de la guerra, i creien amb la influència d'aquest déu damunt totes les coses fetes durant el seu dia. Aquesta preocupació s'ha estès per tots els pobles moderns i és ben vivent arreu.

«Nadal en dimarts,
mal pels sembrats.»

El mal averany es fa extensiu als tres dies de la setmana en els quals entra la lletra *r*, això és : dimarts, dimecres i divendres, si bé el primer i el darrer són els que tenen la superstició més aguditzada.

Dimecres. — Així és anomenat el tercer dia de la setmana.

Es té com a molt bon any per als conreus agrícoles aquell en el qual el dia de Nadal s'escau en dimecres:

«Nadal en dimecres,
sembra camps i feixes.»

També es creu que si, cap al tard del dimecres, surten fortes nuvolades cap a ponent, és indici de pluja als tres o quatre dies:

«Calçada en dimecres,
pluja abans de festes.»

Entre mainada és molt corrent un enganyall en el qual el que el proposa pregunta:

« — Quin dia és avui?
— Dimecres.
— Doncs, el darrera em llepes.»

Dissabte. — Es dona aquest nom al sisè dia de la setmana.

És considerat com a un bon dia, i molt adequat per començar negocis i empreses, perquè es creu que assoleixen un bon fi. Entre els treballadors se li diu *dissabte piadós*, perquè es cobra el salari i, al mateix temps, perquè es precursor del diumenge, dia en el qual es reposa del treball quotidià; i es diu *dissabte bord* a la vigília de festa, en el qual no es cobra.

En dissabte mai no deixa de sortir i brillar el sol:

«No hi ha dissabte sense sol,
ni vidueta sense dol,
ni donzella sense amor,
ni casada sense pena,
ni prenyada sens dolor.»

O bé:

«No hi ha dissabte sense sol,
ni vidueta sens dol (o bé: sense consol),
ni vaixell sense bandera,
ni tristor sense consol.»

Segons la tradició, la Mare de Déu rentava la robeta de l'Infant Jesús tots els dissabtes, i l'estenia damunt unes mates de romaní. El sol, perquè la robeta pogués ben eixugar-se, no va deixar mai de sortir en aquest dia.

El dissabte és també anomenat *dia de les bruixes*, perquè es creu que en aquest dia celebren llurs reunions al punt de la mitja nit; i perquè cap mortal no iniciat pugui acostar-se en el lloc de llur assemblea, desencadenen fortes ventades en totes direccions, les quals fan impossible l'accés al cim on elles es troben.

També és dit el dissabte *dia de la Mare de Déu*, puix que, segons la tradició, sempre que aquesta s'ha volgut manifestar als homes ho ha fet en dissabte. La Mare de Déu de Montserrat fou descoberta per set pastors que durant set dissabtes seguits van veure una resplendor a la seva cova; la de Cervià fou trobada perquè la dama del castell veié, també durant set dissabtes, caure un estel damunt la terra, sempre en un mateix lloc, on cregué que devia haver-hi alguna imatge enterrada, com així fou, en efecte; i totes les altres Mares de Déu trobades a les quals s'assenyala dia del seu invent, molt rarament sol haver estat aquest en un altre dia que no sigui en dissabte.

Divendres. — És anomenat així el cinquè dia de la setmana.

És considerat com el dia més fatídic de tots, i es creu que totes les coses que tenen lloc durant aquest dia són de mal averany i acaben malament. Diu una tradició, que en aquest dia nasqué Judes, i que ve d'aquesta creença el mal augur que el rodeja. Segurament la causa del mal auguri d'aquest dia és una altra. La lluna, que té forta influència en moltes coses terrenes, perd, en aquest dia, la seva virtut, i, per tant, en divendres poden ésser fetes totes aquelles coses que són per ella influenciades, sense por que en sobrevingui cap particularitat especial. Aquesta neutralitat llunar es fa extensiva al dia de la setmana en què s'escau Nadal.

En aquest dia es treuen les ànimes del Purgatori per passar a millor vida. Si dues persones coincideixen en un mateix pensament, durant un divendres, lliuren una ànima del Purgatori. És diu que els viuyaters que volen tirar aigua al vi, ho fan en divendres, així es barreja tan fortament, que no es coneix la mescla. També és molt general la creença, entre les mestresses de casa, que si en aquest dia es tira aigua al vinagre, l'aigua es torna vinagre, sense que el que hi havia com a llevat, s'aigualeixi per res. És creença, entre les persones que tracten en grans, que si en divendres troben un cigró negre, el couen i se'l mengen d'amagat, sense que ningú no n'hagi esment, obtindran una gran sort, riqueses i fortuna sense límits. També es creu que la temperatura es muda i es canvia en aquest dia. Si s'observa el temps que fa el divendres, es pot saber el temps que farà durant els vuit dies que el segueixen. Si plou en divendres, i molt especialment si trona,

porta gran dissort, de caràcter col·lectiu; assenyala guerra, pesta, fam, pèrdia de collites o altra endèmia semblant. Es creu que si es muda la roba interior en divendres, i molt especialment la camisa, hom queda immunitzat de mals esperits, de bruixes i de dimonis. Entre caçadors i pescadors es creu que és de mal profit sortir a caçar o a pescar en divendres, puix que es corre un fàcil risc que sobrevingui alguna desgràcia.

«El divendres,
és de tembre.»

Es creu que l'any que el dia de Nadal s'escau en divendres, el grau de malignitat i de mals averanys d'aquest dia queda notablement disminuït.

El caure el dia de Nadal en divendres és indicatiu de venir un any molt fred i, també, molt favorable als conreus; tota llavor germinarà llargament, i tot conreu reeixirà molt bé. A aquesta creença responen els dos proverbis següents:

«Nadal en divendres,
crema foc i cendres.»

«Nadal en divendres,
sembla fins les cendres.»

També es creu amb la influència d'aquest dia damunt els somnis. Els auguris i averanys que el poble dedueix de les coses que se somnien, són considerats com a infal·libles i de molta més eficàcia si el somni s'ha tingut en divendres. També es té bon compte a calcular si s'ha tingut el somni de matinada o en plena nit, per tal de veure si el divendres era entrat o sortit, i per tal de jutjar, segons sigui, de la seva eficàcia. Les noies fadrines que desitgen casar-se, creuen que podran saber el nom del que serà el seu marit si el divendres somnien algun home conegut, el nom del qual serà el del seu futur espòs.

Quan, per efecte del millorament de la temperatura, hom ha de treure's alguna peça del vestit, si es fa en divendres, s'evita el refredament.

La noia que, en un divendres, troba tres capellans que li vénen de cara, si es toca el pentinat obté un present.

En aquest dia les bruixes tenen major poder que en els altres de la setmana, sobretot el de poder sentir totes les converses que se sostenen, majorment si es parla d'elles i se'n diu mal.

Dropo. — El planeta Júpiter. Segons creença, el *dropo*, com que és el més gros del firmament, hauria d'ésser el que es veiés per espai de més temps i el que, en moure's, ho hauria de fer amb major rapidesa, per raó de la seva grandària; però succeeix tot el contrari: se'l veu poc, i quan avança, ho fa amb lentitud, cosa que fa

que, a la vista del poble, sigui un dropo. (Costa de Llevant.)
Dues clarors. — Crepuscle. (Barcelona.)

E

Eixut. — Manca de pluja per espai de llarg temps, la qual cosa produeix perjudicis als conreus. (Catalunya.)

En Joan de Narbona. — El vent en general, i en alguns casos especialment, la tramuntana. Vegeu *Joan de França*. (Empordà.)

Enlleganyat. — Cel cobert per núvols tènues. (Cat.)

Enllustrar-se. — Fer-se fosc. (Catalunya.)

Ennevat. — Temps propens a nevar. (Camprodon.)

Ennuvolat-se. — Cobrir-se el cel de núvols. (Cat.)

Entre dos llustres. — Claror del crepuscle vespertí. (Barcelona.)

Escabellats. — Núvols esfilagarsats, de coloració grisosa, i sense mala intenció. (Roses.)

Escamarlats. — Sinònim de *balotxa*. (Roses.)

Estel. — Nom genèric, donat a tot astre que brilla damunt l'horitzó, excepte el sol i la lluna, els quals, segons el poble, són diferents de les altres planetes.

És molt comuna la creença que tota persona en néixer està sota la influència d'un estel, amb el qual va lligada i regida la seva vida, i la seva sort és més o menys bona, segons sigui bo aquest estel. D'acord amb aquesta creença, són les dites de *tenir bona o mala estrella, canviar-se l'estrella, pondre's l'estrella, ésser l'estrella d'algú*; en tots els casos es vol significar idees relacionades amb el destí. Es creu que tothom en néixer ja té el seu destí decidit, que la seva vida segueix, el qual s'esmuny, segons sigui d'acord amb un estel o *estrella*. D'aquesta mateixa creença en deriven les frases de *bonastrugança* i *malastrugança*, per significar la sort favorable o adversa, segons sigui bo o dolent l'astre que la regeix i determina. És molt comú que les mares ensenyin a llurs infants alguna de les planetes més brillants i millor colorades del cel, i els diguin que aquella és la seva *estrella*. Totes aquestes creences, ben vivents encara, són restes de les antigues orientacions i prejudicis astrològics, segons els quals els astres influen i regien la vida humana.

També és molt general el creure que tots els desenrotllaments de la vida humana, i molt especialment els de caràcter col·lectiu, estan escrits en el cel per mitjà dels estels, i que, si se sabessin llegir, fóra molt fàcil de preveure i endevinar els esdeveniments de tot ordre, que han de succeir a la humanitat.

Es creu, també, que els estels són les ànimes dels difunts, les quals, un cop passats aquells a millor vida, se'n van al cel, i des d'allí guaiten llurs semblants, i jutgen llurs accions, i les tenen en compte per al dia de la mort fer-les presents al Diví Creador, per tal de jutjar llur destí posterrrenal. Així, doncs, es creu que els punts brillants que lluen en les nits estelades són com ulls d'éssers estats, que vigilen els mortals. Segons els estels brillin més o menys, es creu que les ànimes per ells representades estan més o menys contentes i satisfetes de les coses de la terra. Hi ha dos parers: el que, si brillen, manifesten joia, i el que, si estan pàl·lids, signifiquen pena; i al revés: el parer que, si brillen, indiquen disgust i vigilen amb més insistència per sorprendre aquells mals que preveuen i que es presenten.

Els estels, com que representen les ànimes d'éssers difunts, són interrogats pel poble, per tal que diguin i facin saber coses desitjades. Es fa de dues diferents maneres: L'interrogant ha de cercar, amb la

vista, l'estel més brillant de la volta del cel, i ha de dir amb tota atenció:

«Estel, digues que seràs fidel
al que et vaig a preguntar:
Tal cosa serà o no serà?»

Feta aquesta pregunta dialogada amb l'estel, el preguntant ha de parar esment a les converses dels passants per la seva vora, indiferents i desconexors de la seva pregunta. Si sent primer una afirmació que una negació, l'ànima li ha contestat que allò que ha preguntat serà; i si, al revés, el primer mot que sent és una negació, i no una afirmació, és indicatiu que allò desitjat serà negatiu. No es pot entrar en cap lloc tancat, perquè el contacte amb l'ànima o estel i la pregunta no té efecte; com tampoc no es pot entaular cap conversa amb ningú abans d'obtenir la resposta, ja que aleshores es podria provocar, inconscientment, la resposta segons la conveniència, i la fórmula no tindria efecte.

També es consulta els estels dient:

«Ànima, ànima, ànima,
tu que vas pel món perduda,
diga'm si serà *això*
que et pregunto.
Si és que sí,
fes cantar un gall,

bordar un gos
o tocar una campana;
si és que no, fes
plorar una criatura,
miolar un gat
o grinyolar una porta.»

El que pregunta ha de parar esment per veure quin dels sorolls indicats serà el primer que sentirà, i segons sigui el soroll considerat com afirmatiu, o en sentit negatiu, es creu contestada, en un sentit o altre, la pregunta feta. També ha de fer-se la pregunta mirant fixament l'estel més brillant del zenit.

Hi ha, encara, unes altres preocupacions i creences relacionades amb els estels. Si, quan es veu caure un estel fallidor, una dona es toca el cabell, aquest li creixerà en abundor, i arribarà, si s'ho proposa, a tenir una llarga cabellera. També es creu que si, en el mateix moment de caure un estel fallidor, es passa la mà per la cara, aquesta esdevindrà més bonica i bella. Així mateix, es creu que, si en el precís moment, es té temps de fer set nusos al mocador, o en alguna peça de roba que és tingui a mà, s'obté una fortuna quantiosa i que se serà molt ric abans de morir. Igualment, si, quan cau un estel, o es canvia de lloc, es passa la mà per la cara, es curen i desapareixen totes les arrugues. Al contrari del que acabem de dir, es creu que els estels tenen la propietat de fer sortir berrugues, si així es desitja. (Vegeu *estel berruel*.) Si es compten nou estels seguits durant nou nits seguides, i a cada una els mateixos, és creença que la novena nit se somniarà la persona amb la qual s'haurà de casar. El dia abans d'emprendre un negoci o algun afer important, es pot preveure el seu resultat final fixant-se amb els estels. Si se'n veuen molts més que de costum, i brillen amb gran intensitat, és senyal que el negoci que es comença serà pròsper i obtindrà bon resultat, o al contrari, si no brillen gaire i amb poca força. Quan hom va de camí i els estels brillen poc, es creu que ens preparen alguna traïdoria, o que algú que ens rodeja ens és fals i amaga males intencions envers nosaltres.

Estel amb cua. — Nom que es dóna a tota cometa.

El poble ha vist sempre aquesta mena d'estels amb una certa curiositat i païra alhora; són tinguts com a presagiosos de mals i de calamitats de caràcter col·lectiu. A la seva cua es veuen mil variades coses, totes de caient fantàstic, i segons són aquestes, hi dóna una determinada interpretació. S'han de mirar a través d'un mocador de seda, en set dobles, el qual fa de telescopi popular, i fa veure totes les coses meravelloses que vol la fantasia. Quan es presenta un estel amb cua, s'interpreta el seu significat amb un enganyall bon xic groller. (Cat., Bal., Val.)

Estel berruel. — Es dóna aquest nom a l'estel més brillant dels que llueixen al cel en una nit qualsevulla.

Es creu que té la virtut de fer sortir berrugues. La mainada, tot mirant-se fixament l'estel i tocant-se alternativament dues diferents parts de la cara o de les mans, va dient:

«Estel, berruel,
una berruga ací,
una berruga allà.»

O bé, també:

«Estel,
berruguel,
fes-me sortir una berruga.»

A l'endemà els han sortit les berrugues en els llocs que s'han assenyalat amb el dit. (Penedès.)

(Seguirà.)

MISCEL·LÀNIA

Notes eivissenques

Sageta

No cap dubte que en el parlar eivissenc es poden constatar certes característiques del parlar mediterrani, que revelen un subsòl arcaic d'aquest dialecte. Entre els mots típics eivissencs hi ha *sa sageta* 'el llamp'. Aquest mot, desconegut en el gal·lo-romànic (comp. Göhri, *Blitz und Donner im Galloromanischen*, RDR, IV, 160), compareix en l'italià *zaetta*, amb una sèrie de variants (AIS, 393), en rumanès *saet*, en sicilià *saitta* i en eivissenc *sa sageta*.

trava i travó

La poca conveniència de pasturar, o de guardar, els ases o els muls, fa que s'engeguin a fora, tot el dia, sense guardar-los. Hi ha un procediment molt senzill per procurar que el bestiar que pastura sol estigui quiet. Hi ha una espècie de *grillons*, de ferro, que, passats per les potes dels animals, els priven de moure's i de fugir lluny. Aquests grillons, coneguts per *traves* (Plana de Vic) són coneguts a Eivissa amb noms diferents, segons la seva forma, i segons la seva utilitat. Quan engrillonen una pota de davant i una pota de darrera, són *una trava*; però quan l'engrillonament es fa de les dues potes del davant soles, llavors l'instrument és un *travó*.

olibassa - perdigot

Una illa és un món petit; té dret a crear-se una vida independent d'altres mons; per altra banda, està en raport amb tot l'univers pel camí universal, que és la mar. Aquests dos exemples,

com el precedent, revelen la manera de resoldre els conflictes que es produeixen, independentment de qualsevol intervenció exterior.

L'òliba, aquella au que ha pres el nom de la creença que nia als campanars de les esglésies i que es beu l'oli de les llànties, ha esdevingut a Eivissa una *olibassa*. Aquí l'au i l'*oliva*, fruit de l'*olivera*, per raons que s'escapen a la nostra comprensió, no han pogut conviure : l'òliba és una *olibassa*.

Els polls de la perdiu no són a Eivissa unes *perdiuetes*, són *perdigots*, amb el sufix *-ot*, que, certament, no és pas un diminutiu. Però a Eivissa la perdiu mascle no és pas, com en el domini català, un *perdigot* : és una *perdiu*; no es distingeix de la perdiu femella.

Porxo, casa, casa d'abelles

L'entrada de la casa és a Eivissa no pas sa *casa*, com a Mallorca, ni és una *entrada* com a Catalunya, és un *porxo* < PORTICU. Diferentment de Mallorca, aquí com a Catalunya, l'edifici on viu la família, és una *casa*, no *ses cases*.

A Mallorca, per raó de tenir el mot *casa* els significats ben especificats, el rusc d'abelles és una *caera*, el mot *casa* amb el sufix *-ARIU*, que no assenyala pas cap acció. En canvi, a Eivissa, on la *casa* significa una vivenda, el rusc d'abelles pot ésser, també, una *casa*, però ha d'ésser una *casa d'abelles*. — A. G.

Nota empordanesa

El fred i els freus

A l'Empordà el nom del *fred* és femení : *la fred*. Aquesta feminització de FRIGUS, FRIGORIS, la qual, possiblement, s'hagi d'explicar per una analogia amb *calor*, ens posa la qüestió : Per què solament a l'Empordà *la fred* és femenina? El mot FRIGORE ha sofert la influència de FRIGIDU; un i altre havien de venir a FRID, FRED i a FREU (comp. NITIDU > *néden* 'pastura neta', RIGIDU > *régeu* al costat de *rigid*). Però abans de l'evolució de *-d*, *-c*, *-ts* a *-u*, *fred* podia designar un *freu* del mar i el *fred*. La llengua, en fer aquesta evolució mecànicament, va emportar-se al grup amb

-u < -D un mot que tenia -t final FRETU : *freu*. Abans que els dos *fred* i *fret* trobessin una solució invertida del conflicte, el *fret* 'freu' havia tingut certa preferència i havia adoptat el gènere masculí; en canvi, el *fred* < FRIGORE i FRIGIDU, que tenia una subconsciència femenina (la calor), havia adoptat el femení : la *fred*. — A. G.

Noms de boscos

Les Guillerries són, sens dubte, el nucli de boscos més notable de la nostra terra. Aquest fet explica que una sèrie de noms de lloc d'aquesta contrada siguin presos de noms de boscos. La *Castanya*, La *Verneda*, per exemple, són noms presos dels arbres que creixen o creixien en els indrets que d'ells han rebut nom. *Falgars*, *Folgaroles*, *Espinelves*, són noms de localitats presos, també, de plantes o d'arbres.

Ultra els noms específics de boscos, que han donat nom a localitats,¹ hi ha una sèrie de noms genèrics que han donat origen a noms de muntanyes, de llocs i de pobles : MATA : *Matadepera*, *Matabosch*, *Matamala*, *Matasolana*, *Matabou* i possiblement *Matagalls*; GARRIGA : *Garrigoles*, *Garriguella*, *La Garriga*; LUCUS, que sembla haver viscut solament a Còrsega : *luc* 'bosc', i a les Balears : *Lluc* i *Llucmajor*; SILVA : *selva*, que compareix en totes les llengües romàniques i que ha deixat rastres abundosos en la toponímia catalana : *La Selva*, *Cassà de la Selva*, *Selva del Camp*, el nom de *Seva* (Plana de Vic) i *Selvanera* (Florejacs-Cervera); SALTU : l'homonímia entre *salt* 'bot' i *salt* 'bosc' ha estat la causa de la desaparició del català *salt* i de la seva evolució a *soto* en el domini castellà, en la toponímia del qual tant abunda. Amb tot, no vacillo a admetre que el nom de la parròquia de *Sau* (Guillerries) i *Salt* (Pasteral) s'han de relligar amb el SALTU 'bosc'.

No sabem, exactament, quin era el mot ibèric per designar la idea de bosc, si era *mata*, *garriga* o *lluc*; en canvi, tenim documentades pel celta, amb abundància de formes dialectals, les denominacions celtes del bosc. Wartburg, en *FEW*, BROGILOS estudia les formes derivades d'aquest mot, escampades pels dialectes fran-

1. Balari, *Orígenes*, 175-216.

cesos i provençals; no hi trobem, però, registrada la paraula *brulla*, *brolla* 'bosc petit', 'bosc arrapat'. (Pireneus, Plana de Vic.)

Du Cange dóna una documentació abundosa de *brolios* amb el significat especial de 'bosc voltat de paret'. No he trobat documentació antiga on hagi trobat registrat el nom del *Brull*, par-ròquia veïna a *Seva*; però, per la forma d'aquest nom i, sobretot, pel veïnatge amb el poble de *Seva*, no vacillo a admetre que el nom del *Brull* és originari del celta *BROGILOS amb el significat de 'bosc'. — A. G.

Transfusió lexical

La força creadora és una força limitada : gairebé cal dir que *ex nihilo nihil fit*. Les noves creacions són elements antics combinats que prenen forma nova amb aspectes nous i manifestacions noves. Aquest fet es pot comprovar, d'una manera molt clara, en l'estudi dels diferents sectors de la llengua.

La transfusió de la llengua, d'un estament o d'un ofici, cap a un altre, ens ensenya, d'una manera claríssima, de quina manera s'obté la creació de noves paraules o de nous significats.

Els noms de les parts de l'arada, per exemple, ens recorden noms d'armes : *talera*, *retaler*, *llança*, *coltell*; les *llances* s'han transformat en *relles*.

La idea de sosteniment, de càrrega, representada per animals, és traspassada a designar les peces de sosteniment de la teulada : *biga*, que en basc significa 'vedella', el *cabiró*, el *cavall*, la *somera*, l'*encavallada*, etc., són noms, presos d'animals, per a designar parts de la teulada. Els mariners prenen dels ocells, dels animals i dels insectes els noms dels peixos; la topografia del mar és la topografia de la terra.

El vocabulari dialectal és una de les fonts més interessants per veure de quina manera la llengua ha resolt els seus manlleus. En el *Vocabulari del suro i de les indústries derivades*, BDC, XIII, 81-157, podem assenyalar, molt fàcilment, una sèrie de manlleus fets del món de l'entorn, per a designar conceptes nous.

Manlleus fets al regne vegetal:

Avellana. — Defecte del suro format per concrecions lleyoses, dures, com avellanes

o nous, que, de vegades, hi ha dins les pannes, per suberificació irregular.

- Boixel.* — Tap que la mala traça del taper ha fet quedar petit, podent ésser d'una mida més grossa.
- Bolet.* — Pal de 8 a 10 pams de llarg, que acaba en una fusta rodona, en forma de bolet, que s'usa per fer daus de saques.
- Carabassa.* — Tros de fusta, retallada en forma de nombre vuit, que ajunta el ganxo amb l'eix o collferro de la mola, usada en la indústria tapera. (Tossa.)
- Carabassal.* — Suro gruixut i fluix. (Palamós.)
- Carabassot.* — Petit tros de suro o carabassa, de forma cònca, que s'utilitza en les moles de la indústria tapera, com a dipòsit de l'aigua humitejadora, per esmolar i afinar.
- Espelegrinar.* — Pelar un suro la primera vegada. Aquest verb es deu al *pelagri* 'primer suro que dóna l'arbre' i el suro (arbre) que mai no ha estat pelat. Aquest mot és un creuement de PELLE PE-REGRINU.
- Estorettes de suro.* — Article de suro, aglomerat i comprimit, que s'estén a terra a tall d'estora i que es pot plegar amb facilitat. Les *estores*, substituïdes per aquest producte, li han donat nom.
- Feix.* — Bala formada amb planxes de suro. Ací, com en tot el domini català, FASCIS ha passat del significat 'manat', 'braçat' al de 'càrrega'.
- Flubiol.* — Per presentar una classe de taps el cap com l'embocadura d'un *flubiol*, ha pres, aquest tap, el nom de l'instrument músic.
- Llimonada.* — Diferents classes de taps prenen el nom del líquid que tanquen dintre l'ampolla: *xampany*, *bordalès*, *quilmes* o bé *llimonada*: taps de suro de 17 mil·límetres de llarg. Són taps de gasosa.
- Nou.* — La concreció llenyosa, o brot no sortit, que compta, de vegades, dintre el suro, és la *nou*; com ho és, també, una peça de la màquina de ribot.
- Pinyó.* — La semblança d'un tap cònic petit a un pinyó, ha estat la causa que el fruit de la pinya passés a designar un tap.

Les creacions del regne animal són, també, notables:

- Aletes.* — Les peces de suro, llargues i estretes, que els carreters colloquen damunt els braços del carro.
- Barba.* — Floridura que apareix en el suro, al cap de quatre o cinc dies d'ésser bullit. (Compareu mallorquí *barba* 'molsa' i cat. *barba* 'pel de la cara'.)
- Bec de canari.* — El tall curt i ample formant queixal; se sol fer al cap del tap per treure un gra, que no surt més que a un costat de l'escapça. (Palamós.)
- Bitxac.* — Arrel mestra del suro i d'altres arbres.
- Canari.* — Taques groguenques, sortides, generalment, al voltant de les tares dels taps.

Cues de garsa. — Carracs flacs de 24 línies per a fer taps de 10 a 11 línies.

Degollar. — Esguerrar, assassinar un tap.

Dent de rata. — Osca molt petita del tall del ganivet.

Descornar. — Escairar el suro. (Tossa.)

Escarabat. — Tap flac que presenta alguna tara molt grossa.

Escarabater. — Treballador barroer, que fa mala feina o d'una manera molt grollera.

Gall. — Tros de suro d'uns dos pams de llarg per dos o tres d'ample. Els pescadors el lliguen al cap dels ormeigs per assenyalar on són calats.

Gallet. — Tap especial de suro que, en les ampolles, serveix de galet per a beure.

Garra. — Manyoc de tela, que es deixa a cada una de les quatre puntes de la bala, perquè sigui de més bon agafar.

Geniva. — Costat del suro, que

en l'arbre era una esquerda profunda. La duplicitat de significat de *geniva* no ha estat arreu suportable; a Girona i a Palamós aquesta *geniva* és un *genival*.

Orella de gat. — No sabem per quines raons la panna de suro, extremadament prima i inservible per fer taps, ha pres aquest nom.

Parell. — La reunió de dos trossos de suro iguals, ajuntats per fer el carrac afegit.

Pareller. — El tros de suro igual a un altre al qual s'ajunta per fer el carrac afegit.

Peu de gall. — Conjunt de galeries que fa el corc, que es presenten ja encreuades, ja partint d'un mateix punt.

Sanar. — Treure part de suro d'un carrac empetitint-lo, sense necessitat o deixant-lo fallat.

Ull. — El forat gros del centre de la carbonera.

Del vocabulari general procedeixen les següents especificacions:

Aplaçar. — Contractar o donar treball a un operari. És un gallicisme.

Arrusquerar. — Fer piles del suro tret del bosc. Ací tenim un derivat de *rusc* 'pela de suro', desaparegut de la llengua dels tapers i conservat en *rusc* 'arna d'abelles'. És interessant l'expressió *tustar el rusc* 'pegar', presa del picar el rusc, quan es vol que les abelles entrin a dins.

Bernat. — L'arrel central del suro. No sabem per què el nom Bernat ha pres aquesta

significació. És possible que sigui un derivat de *pern*?

Botella. — Tap corresponent a les ampolles de litre; *mitja botella*, *quart de botella*.

Bullir. — Dir rosari (Sant Feliu de Guíxols). El soroll de *bullir* suro té certa semblança al murmur de dir el rosari; això explica el significat especial de *bullir*.

Calçó. — La part del suro de taps, de més amunt de l'arbre. *Deixar calçons* : deixar els esmentats trossos de suro a l'arbre. Possiblement el *calçó*

- antic ha donat origen a aquesta denominació.
- Camisa.* — La capa d'escorxa entre el suro i la fusta de la soca. L'adaptació no pot ésser més perfecta.
- Capell.* — Tros de canemàs que s'afegeix a la boca de les saques o balots de taps. És una especificació del *capell* força interessant.
- Catre.* — Atuell per triar i comptar taps.
- Cistella.* — Salabrell de treure els taps del rentador. El mot *cistella* ha pres, ací, un matís ben especial.
- Clavella.* — Metxa de fusta que hi ha a l'esquerra del clau o espiga de l'encaix. Aquesta *clavella* podria ésser una deixalla del conflicte entre *clau*: CLAVE i *clau*: CLAVU.
- Cofa.* — Mena de cistella d'espart que s'usa per transportar els taps o carracs en les diverses operacions de la indústria tapera. És, segurament, un matís fonètic, el que fa distingir dos atuells diferents que tenen el mateix origen: *cofa* i
- Cove.* — Mena de cistell de canya amb fons de vímet, usat per posar i transportar els taps en les diverses operacions de la indústria tapera.
- Didal.* — La closca rasposa que cobreix la gla dels suros; la semblança al *didal* de cosir no pot ésser més perfecta.
- Esguerronar.* — Fer saltar trossos de suro amb la tosca, quan es rascla el suro.
- Esqueller.* — Fadri que és un mal carrador, o un mal taper, i fa els taps semblant a una esquella.
- Guitarra.* — Tros de fusta, retallat en forma de 8, que ajunta el ganxo amb l'eix o collferro de la mola usada en la indústria tapera.
- Jou.* — Fusta col·locada entorn del caire del perol a fi de privar que s'escantelli.
- Llesca.* — Peça de suro de la mida apropiada per fer carracs o taps.
- Mà.* — Els deu taps que agafa l'obrer, cinc a cada mà, per comptar taps.
- Masclé.* — El suro pelagrí molt revingut.
- Matxot.* — Suro de la primera pela que ve després del suro verge o pelagrí.
- Musicat.* — El senyal que els peladors posen al suro de qualitat extra. (Hostalric.)
- Pastera.* — 1. Taula on es trien els discos. 2. Diversos sacs de taps, que formen un sol embalum o bola.
- Pixat de cuni.* — Taca pudent del suro, per haver-hi tocat el suc que raja d'una nafra o font.
- Purgatori.* — Atuell col·locat a cada extrem del triador per tirar-hi els taps que no són de la mida dels que es trien.
- Serrar.* — Cert moviment de vaivé que es dona a les saques o balots a mida que es van omplint, perquè els taps o carracs quedin ben col·locats.
- Tartanes.* — Els taps massa alts de ventre o d'esquena.
- Torra.* — Senyal, feta de trossos de suro. L'usen els pescadors per assenyalar els llocs on tenen calats els ormeigs.
- Tortell.* — Conjunt de taps, escampats circularment, per barrejar-los millor en fer la pila.

Els precedents exemples ens ensenyen la manera com un vocabulari s'especifica. No és per la creació de noves paraules, que s'enriqueix o es forma una llengua. Generalment, per mitjà de l'analogia o per mitjà de l'associació d'idees, un mot del tresor general de la llengua s'especifica, i pren un matís especial de significació. Quan els múltiples significats d'un mot són ideològicament insociables, llavors l'homonímia opera : un mot sucumbeix i entra una paraula nova.

D'altra banda, paraules que són específiques d'un domini, adquireixen universalitat, per mitjà d'un succés inesperat. El *rusc* 'escorça del suro', per raó de la propagació de les *arnes de suro*, ha passat a designar 'la casa de les abelles' i 'l'eixam' en part del domini català i en tot el domini gallo-romànic. El nom específic *suro* 'arbre' s'ha generalitzat, passant al domini universal del català, i ha pres una significació específica, l'*escorça* de l'arbre, castellà *corcho*, cat. *suro*, *tap de suro*, etc.

La vida és un misteri, és la manifestació més complexa de l'univers : no deixa enquadrar-se per unes lleis. I potser la manifestació més complexa de la vida és la llengua. — A. G.

Notes pallareses

El *Pallars* no deriva, com suposa Balari, *Orígenes*, 82 i ss., d'un PALEAR amb el significat de 'monjoia', 'roca'. És un provinent de PALEARE o PALEARIUM amb el significat de 'cabanya', 'paller', 'casa coberta de palla'. Els exemples de PALEARE, PALEARIA, PALEARII i PALEARIUM, que compareixen en *Du Cange*, ho confirmen. En el Pallars alt, cap a la part de la Vall d'Aneu, encara es troben bordes cobertes de palla. Com l'espanyol *pajares*, molt possiblement abans que la *borda* d'origen franc s'estengués pel Pireneu, el mot per designar la casa coberta de palla era *pallar* i *pallerol* (comp. *Pallerols*, prop de la Seu d'Urgell; Sant Feliu de *Pallerols*, prop d'Olot; *Pallaressos*, Tarragona).

Tan com aquest interessant arcaisme de la casa, conservat pel nom, ens interessen certs arcaismes de la llengua que encara viuen en aquesta contrada : «El Pallars (Sort, Torre de Capdella, Durro, Esterri, etc.) fa el plural masculí de l'article *les*, igual que

el femení : *les cavalls, les homes, les peus*, igual que *les herbes, les dents*. Aquesta forma d'article masculí és un arcaisme dels plurals masculins en *-es* del català antic (*osses* 'ossos', *cosses* 'cossos'), que passaren a *-os* per tal d'evitar la confusió amb els femenins; de la mateixa manera que es va introduir la *-o* de la primera persona del present : *kanto*, per distingir-la de la tercera persona.» (*Contribució a una dialectologia catalana*, 57.)

Una altra característica del parlar del Pallars, i especialment d'Esterri, és la difusió de *cap*, que de la funció pronominal negativa (no en tinc *cap*) ha passat a adverbi de negació : «No ho sé *cap*» 'no ho sé pas', «pot *cap* ésser» 'pot pas ésser', «no tingues *cap* por» 'no tinguis pas por'.

Per aquells que no creuen en l'eficàcia de l'homonímia, ací va un exemple curiós : la 'pala del foc' és coneguda en català antic per *forroll* : «Un *forroll* de foch» (*Invent. de Torre den Barra*, 1430); «Un *forroll* de ferro pel foch de la llar» (*Invent. Cornellà*, 1629). En els dialectes actuals encara compareixen avui les formes : *forroll* (Sort, Esterri), *farroll* (Escaldes-Andorra), *farrolla* (Campo, Benasc, Aran, Durro, Peralta, Tamarit, Tremp, Ager, Fraga, Mequinença), amb el significat de 'pala del foc'. La forma femenina de les localitats darrerament citades s'explica perquè hi havia la necessitat de distingir el *forroll* 'pala' del *forroll* 'forrellat'. Efectivament, allà on tenim un *forroll* 'pala' el *forrellat* és un *borroll* (Esterri), *borroll borroll* (Aran) un *cerroll* (Fonz, Graus); ací la 'pala del foc' és una *cerrolla*, un *forrellat*, etc. I a Falset i a l'Alforja, no lluny del domini de *farrolla* 'pala' compareix un *forroll* 'forrellat'.

Per altra banda, la denominació, gairebé general en tot el domini català, de *forrellat* ha d'explicar-se per un *ferru* + *llat* 'ample' provocat per l'homonímia desagradable de *forroll*, que no podia designar, a la vegada, una 'pala del foc' i un ferro travessar per tancar.

Un altre exemple d'homonímia : La influència francesa a la Vall d'Aneu ha fet que poguessin conviure aquí costums de la Gasconya al costat de costums autènticament catalans : Els bous que tiren la carreta poden dur el *jou* de coll o el *jou* de cap. La forma d'aquest arreu, com el seu destí, és ben diferent. Aquesta diversitat es tradueix també, clarament, en la llengua : el 'jou de cap' és una *jouata*; en canvi, el 'jou de coll' és un senzill *jou*.

L'eficàcia separadora o distingidora de la llengua es pot estudiar, amb tota mena de detalls, en la nomenclatura dels atuells que serveixen per designar receptacles de contenir vi. El *cup* del vi, 'dipòsit del vi' és, al meu entendre, una masculinització del CUPA, que regularment havia de passar a *cova*, la qual no ha pogut subsistir perquè *koba kôba* i *kôbe* eren, a la vegada, un *amagatal* i un *cove*. Aquesta mateixa competència explica la conservació de la -P- intervocàlica en *copa* 'vas'.

L'UTERU, segurament per haver pres una significació matisada d'obsenitat, ha desaparegut del català continental i s'ha conservat a les Balears : *s'odre*, perquè aquí encara el parlar *clar* no s'ha identificat amb el parlar *obsè*. En el domini de la Catalunya estricta l'*odre* ha estat substituït per *bot* (vid. ALC, 299). Aquest mot, l'origen del qual ens és desconegut — podria estar emparentat amb *boc*, després d'haver-se confós la -t i la -c final — ha donat peu a la formació de *bóta* 'gran dipòsit de vi', de fusta. Aquest femení augmentatiu en -a (comp. *anell* i *anella*, *sac* : *saca*) prova de la tesi de Wartburg, BDC, IX, 51-55, ha pres una doble significació:

a) Gran dipòsit de fusta per contenir vi, cast. *cuba*.

b) Atuell petit, de pell de gat, o de pell de cabra, que serveix per a portar vi als treballadors del camp.

Si hom compara els mapes *bóta* (300) i *botella* (301) de l'ALC, de moment nota una tendència a excloure's mútuament els representants d'aquests dos conceptes : Allà on la *cuba* (cast.) és una *bóta*, que és en tot el domini del català oriental, l'atuell de dur vi dels treballadors és una *botella*; en canvi, en tot el domini occidental, on la *cuba* és una *tona*, un *bixell*, una *cuba*, un *tonell*, etc., allà, la *botella* del domini oriental és una *bota*. Però a les Balears i al Rosselló una *botella* és 'una ampolla de vidre d'un format especial'; ací, l'instint creador, el sentiment de la llengua ha creat una *borratxa*.

La *cuba*, té, al Pallars, un nom especial : és la *tona*, originària del celta TUNNA, franc. *tonne*. Aquesta forma, que, a ben segur, conserva una etapa arcaica de la llengua, representa, també, el seu paper en l'economia de la llengua. En català dialectal i antic existia la tendència de fer perdre el caràcter palatal de les nasals finals procedents de -NN- o N₁ : mall. *an* 'any', *dan* 'dany', etc.

Compareu *Ton* < ANTONIU, *Tona* < ANTÒNIA, que compareixen en tot el domini català, feta una excepció : a Pallars l'*Antònia* és una *Tònya* (Durro, Esterri, Tremp, Sort), i això, per què? Senzillament, perquè la *bóta* és una *tona* (*tèna*).

Els pastors del Pallars es preparen un vas per beure aigua amb la pell de l'abadoll. Aquest vas és conegut amb el nom de *caçull*, derivat de *caça*. La formació de *caçull* s'explica perquè *caça*, igualment que el *caçó*, té un significat netament especificat: la *caça* és d'aram i és gran; el *caçó* també és d'aram, però és més petit.

Sort significa, en algunes localitats del Pallars, 'peça de terra que es donava com a dot' i, també, 'un hort'. Amb aquest significat compareix el mot *sortis*, citat freqüentment per *Du Cange*, i el mot *sors* : «una *sors* de terra» (Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamins d'Alfons I, n.º 36); «una *sorteta* de terra» (*ib.* pergamins de Berenguer III, n.º 183). Aquest significat, però, ha desaparegut, gairebé totalment, del domini català. Ha quedat fossilitzat en el nom de lloc *Sort* del Pallars, en el nom de masia *Sors* (Seva-Plana de Vic). La desaparició de *sort* amb el significat precedent s'ha d'explicar per la influència dominadora d'un concepte tan universal com la *sort* : «*ha tingut sort*», que, de fet, mai no ha existit. — A. G.

BIBLIOGRAFIA

Arxiu de Tradicions populars. Director : Valeri Serra i Boldú. Barcelona, Muntaner, 44. Subscripció a la sèrie de 12 fascicles, 80 pessetes. Fascicles publicats : I-IV, 256 pàgs.

Valeri Serra i Boldú és conegut de temps per les seves recerques folklòriques. *Les Cançons de pandero*, que canten les majors d'Urgell a la taula dels convits d'esposalles o de batialles, són un joiell de la poesia popular catalana. *El Calendari folklòric d'Urgell* (1915) és una replega ben interessant de costums i de tradicions catalanes i, específicament, de la terra del seu col·lector, la Plana d'Urgell.

Les notes disperses de folklore català són nombroses i força interessants. El *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* i el *Butlletí del Centre Excursionista de Manresa* n'han publicat una sèrie nombrosa. Revistes comarcals desaparegudes, com *El Catllar*, de Ripoll; *La Veu de Montserrat*, de Vic, etc., contenen, en llurs col·leccions, treballs i estudis de folklore força curiosos. També en diferents publicacions espanyoles de caràcter regional es troben disperses notes de folklore, com en trobem en la *Revista de Filología Española*, en la *Revista Internacional de los Estudios Vascos* o en la revista *Nos* de Galícia.

Mereixen una especial lloança els *Estudis i Materials* de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, dirigit pel doctor Tomàs Carreras Artau.

L'única publicació sistemàtica que, a Espanya, teníem fins ara d'estudis folklòrics era l'*Eusko-Folklore*, que compta nou anys d'existència, dirigida pel doctor Barandiaran, professor del Seminari de Vitòria. El folklore francès, en canvi, és conegudíssim, gràcies a l'obra monumental de Rolland, *Faune populaire de la France*, com ho és el folklore de Suïssa, gràcies als *Archives Suisses*

des Traditions populaires, que compten una trentena d'anys d'existència, i gràcies, també, a la Société Suisse des Traditions populaires. Avui, més que mai, interessa el conèixer l'ànima popular i el reviu les velles tradicions. En els països germànics, més encara que no pas en els països romànics, domina un fort corrent cap a la ciència popular i cap a l'art popular. La idea, per tant, de Valeri Serra i Boldú, de publicar un *Arxiu de Tradicions populars*, és avinent i encertada. Una curta ressenya dels treballs publicats en aquest *Arxiu* donarà una idea de la valor d'aquesta publicació.

La tradició de la nostra terra és profundament cristiana; l'editor, que la viu, comença amb la invocació *In nomine Patris*, i explica la finalitat de l'*Arxiu*. Un article doctrinal de R. Serra i Pagès, *El domini del Folklore* (pàgs. 8-10), estableix l'extensió i els límits de les replegues folklòriques. S. Farnés glossa la dita popular *Sant Joan, bon sant* (11-12), i uns versos sobre *La Virgen de la Carrodilla* ens donen una mostra força interessant de dialecte aragonès fronterer (12-13). Sara Llorens de Serra, en *Els antics monuments literaris a Pineda*, observa agudament, que una sèrie de temes de la literatura medieval viuen, encara avui, en les llegendes populars de Pineda. La mitologia grega i llatina viuen en les rondalles i narracions sardes i mallorquines. Joan Amades dedica un estudi als *Jocs de paraules* (17-25), i recull una sèrie de jocs de mots creats per la cacofonia. A les pàgines 25-27 es donen algunes variants de la *Llegenda de Sant Eloi* (Barcelona, Balaguer, Vilassar, Torà). Cal fer esment, d'una manera especial, de la secció que V. Serra i Boldú anomena *Geografia popular* (pàgs. 27-33, 65-70) i *Geografia folklòrica* (152-153, 217-218) en la qual se citen els mals noms donats per uns pobles als altres pobles veïns. Aquests materials, juntament amb els del mapa 3 de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* poden ésser una font ben interessant per un estudi de nomenclatura popular. També publica una sèrie de rondalles: *El sabateret que va ésser sant pare* (33-34); *Lo gra de mill i la gallina*, recollida de Juli Delpont (34-35); *Es vei-matei i es vei-tirulil·lu*, recollida d'Andreu Ferrer i Guinard (35-36); *El Cigronet* (36-37); *Es nas de dos pams*, d'Antoni M.ª Alcover (148-152); *En xixanets*, de Julita Farnés (213); *El dallaire*, d'Adelaida Ferré de Ruiz Narvæz (213-215).

Les llegendes i tradicions reunides en aquests quatre fascicles són nombroses i força curioses : *Llegenda de sant Jordi de Rocallaura*, contada per Teresa Bergadà (36); *Les llegendes de sant Nicolau*, de Valeri Serra i Boldú, acompanyades d'interessants il·lustracions (73-78); *La santa mà*, per Mn. Jacint Verdaguer (83); *La Verge de Llussa*, per Josep M.ª Vilarnau (84-86). Lluís Marsal conta les llegendes que corren entorn de la figura del Rector de Vallfogona (86-89). *L'element cavalleresc en les llegendes*, de Pere Vayreda i Olives (132-134).

També publica una sèrie de cançons i de goigs : *Cançó del combregar*, *Goigs del Roser*, etc. És especialment interessant la secció dedicada als *Costums* : *Notes per un article fallero*, de Josep Navarro i Cabanes (39-41). El notable article de Valeri Serra i Boldú sobre *La matança del porc* (41-50), acompanyada d'il·lustracions de cançons populars, de representacions d'aquesta escena d'antics capitells de Ripoll i de l'Estany, constitueix, juntament amb *Les matances* de les delicioses *Contarelles* de Jordi d'es Recó (391-489), una narració interessantíssima de costums típics de la nostra terra. En *La grua i l'estel* (51-56), Aureli Campmany explica un dels jocs d'infants més típics de Catalunya. També és curiós l'article sobre *Les representacions escèniques de la Setmana santa*, de Blasi Vallespinosa (94-100). Josep Maria Puig i Roig explica *Com es pot construir un pessebre* (56-58, 174-181, 248-251). També cada fascicle té una secció on es recullen les *creences* i *supersticions* i, amb elles, la medicina popular. Cal citar, també, entre altres, l'article *Les danses de Vilanova* (100-103), de Joan Amades; notes de cuina popular; l'article *Estudi de la llengua i l'Etnografia*, d'A. Grieria (129-131), *Romansos i Ventalls* (137-147), de Valeri Serra i Boldú, ric d'il·lustracions; i altres aclariments del mateix tema (219-223); *Juegos y costumbres infantiles del Valle de Arán* (155-157), de F. Bouza Brey; *Fires, mercats i aplecs de la Segarra Alta* (158-164), de Xavier Bosch; *Albadas del Baix Aragó* (164-168), de Miguel Arnaud; altres notes de *Folklore aragonès* (185-186); S. Farnés, *Dues Cultures* (193-199). L'article de Rudolf Llorens i Jordana, *Sobre una llegenda popular medieval : un penjat preservat de morir miraculosament; un gall i gallina ressuscitats miraculosament*, començat de publicar (200-210), que és una recerca exemplar entorn d'una llegenda. També tenen un especial interès

les *Consuetuds parroquials de Santa Maria del Mar* (224-229), de Lluís Daunis i Grau; l'article *Els antics corredors d'orella i llur pietat* (229 i ss.), de Valeri Serra i Boldú; *La nina* (238-241), de Maria Solà de Sellarès, i el preciós article sobre *Las «Romaxes» de San Andrés de Teixido* (Galícia), publicat per Frederic Maciñeira (241-247). El *Noticiari* de la fi de cada fascicle dóna noves i bibliografia del moviment folklòric, de concursos, festes, etc.

Arxiu de Tradicions populars és indispensable a tots els que es preocupen de conèixer l'art i la ciència popular.

Obra del Cançoner popular de Catalunya, Materials, vol. I, 479 pàgines; vol. II, 457 pàgs.; vol. III, 487 pàgs. Barcelona, 1927, 1928, 1929.

La Fundació Concepció Rabell i Cibils, vídua de Romaguera, entre les diverses empreses de caràcter científic per ella sostingudes, ha donat una singular preferència a l'*Obra del Cançoner popular de Catalunya*, i en són una bella mostra aquests tres volums de *Materials* editats esplèndidament.

Cap trobador provençal ha tingut l'alta honor d'una edició monumental, com el nostre Ausies March,¹ ni cap cançó popular ha merescut una indumentària tan pomposa com els *Goigs del Roser*² ni com les cançons populars catalanes reunides en l'*Obra del Cançoner popular* en els tres volums de *Materials* publicats fins ara.

L'edició esplèndida del text i de la melodia de la cançó popular compta amb lloables precedents: les cançons populars mallorquines incorporades en l'obra *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador.

La replega de la cançó popular té aquí alguns antecedents: *Les Cançons de la terra*, de Pelay Briz; a més hi ha el *Romancerillo Catalán*, de Milà i Fontanals (1882), i el gran aplec de cançons populars fet per Marian Aguiló, incorporat a l'*Obra del Cançoner popular de Catalunya* gràcies a la generositat del seu fill Angel Aguiló.

Els concursos d'anys enrera, oberts per l'Orfeó Català, reuniten una quantitat respectable de textos i de melodies, de cançons procedents de diferents contrades catalanes, de la mateixa mane-

1. AMADEU DE PAGÈS, *Les obres d'Ausias March*, 1912.

2. Vegeu el *Llibre popular del Rosari*; Barcelona, 1917.

ra que Valeri Serra i Boldú havia reunit les típiques *Cançons de pandero* de l'Urgell, Adolf Carrera havia replegat una notable col·lecció de cançons populars del Pallars; el malaguanyat Francesc Camps de Menorca aplegà la cançó popular menorquina, i el senyor Pau Berga establí primer que ningú una sistematització de les cançons populars catalanes del Rosselló en diversos articles de la *Revue Catalane*.

La replega total del Cançoner popular de Catalunya comporta un problema interessantíssim: és el de l'àrea geogràfica de la cançó. Què és el que hi ha d'indígena en el nostre cançoner? Què és el que té un caràcter internacional o universal. L'estudi de la cançó catalana és inseparable de l'estudi del romanser espanyol i de la cançó popular francesa. Molts temes de cançons populars catalanes compareixen també en el romanser espanyol, molts altres temes — En *Pobre Gallert*, per exemple — compareixen en el cançoner popular francès, provençal i piemontès.

No sé si és acceptable del tot la teoria que acorda un caràcter èpic a la cançó catalana i provençal i un caràcter líric a la cançó popular espanyola i siciliana, així com dos caràcters fonamentals de la melodia de la cançó popular: un meridional (península balcànica, sud de Rússia, nord d'Àfrica, sud d'Itàlia i Espanya meridional i occidental) i un altre septentrional (nord d'Itàlia, França, Provença, Catalunya i país basc).

Dintre el tresor immens del Cançoner popular trobarem els *jocs partits* dels antics trobadors, trobarem les *albes* festives de Provença, el primitivisme de l'epopeia francesa i castellana i, fins i tot, possiblement es podrà refer una epopeia catalana amb l'ajut de la cançó popular. Semblen apuntar-ho les cançons: *El Comte Arnau*, el *Don Joan i don Ramon*, etc.

D'altra banda, el Cançoner ofereix uns materials preciosos per a l'estudi dels parlars dialectals. La paraula comarcal té una il·lustració perfecta en el text d'una cançó popular.

No cal dubtar que aquest arxiu serà un auxiliar formidable per la recerca de la cançó popular i per seguir la seva sort en tot Europa. La cançó com la llegenda o rondalla, com l'eximpli, com la paraula, viatja, fa estada en diversos països i, en cada un d'ells, hi deixa una recreació seva.

Un breu resum del contingut dels tres volums dels *Materials*

donarà una idea de la importància de l'*Obra del Cançoner popular de Catalunya*.

El fascicle I, dedicat al *Romancerillo Catalán*, de Milà, ple de notes marginals, conté : I, Versions noves; II, Complements de versió; III, Versions amb indicació d'origen, que Milà cita, però no transcriu; IV, Procedències de cançons consignades per Milà; V, Procedències conjecturals; VI, Collectors. Notes biogràfiques; VII, Collectors. Cançons per ells recollides; VIII, Notes folklòriques; IX, Notes diverses; X, Materials; XI, Notes d'utilització desconeguda; XII, Fe d'errades. Aquests capítols van seguits de deu índexs.

El fascicle II, pàgs. 99-479, conté un estudi sobre *Manuel Milà i Fontanals*, per Jaume Massó i Torrents; *Memòries* de recerques de cançons a les comarques de les Guilleries, Pastoral i Vall d'Hostoles, pels senyors Llongueres i Tomàs; de Solsona i del Bergadà, per Mn. H. Anglès i P. Bohigas; un treball notabilíssim de M. Lluís Romeu, *La versió autèntica dels «Goigs del Roser de tot l'any», estudi de musicologia popular*, pàgs. 259-344. La intervenció de l'obra del Cançoner en el Congrés d'història de la Música celebrat a Viena el març de 1927, amb la comunicació *L'œuvre du Chansonnier populaire de la Catalogne*, pàgs. 345-404; Mn. H. Anglès, *El mestre Pedrell i la Cançó popular*, pàgs. 405-416; Mn. J. Puntí Collell, *Crònica de l'obra del Cançoner popular de Catalunya*, pàgines 417-435. El volum va completat amb cinc índexs : índex onomàstic i toponímic, índex de cançons i músiques populars i obres musicals, índex de corporacions, etc., índex bibliogràfic i índex de gravats.

Els treballs principals del vol. II, tan gros com el primer, són: *Marian Aguiló i Fuster*, per J. Puntí Collell, pàgs. 9-60; *Memòria* d'una enquesta per l'alta Segarra, Cardoner i Ribera del Segre, feta pels mestres Barberà i P. Bohigas, acompanyada d'una selecta dels materials recollits; *Cromatisme, modalitat i tonalitat en les cançons populars catalanes*, per Francesc Pujol, pàgs. 169-239; *En Marian Aguiló*, Recordances personals, per Francesch Matheu, pàgs. 241-246; una altra memòria d'una recerca de cançons, feta pels mestres Tomàs i B. Llongueres a les comarques d'Olot, Guilleries i Pastoral, amb una selecta de materials, pàgs. 247-343; un notable estudi de Francesc Baldelló, prevere, sobre *Elements gregorians dins la cançó popular catalana*, pàgs. 345-404. Segueix

la Crònica de l'any 1923 i els cinc índexs que hem trobat també en el vol. I.

El vol. III, gairebé tot ell va dedicat a la publicació de memòries de recerca de cançons i a selecta de materials. Just San-salvador i Cortès dóna compte d'una enquesta feta al comtat de Concentaina, del dia 1.^r d'agost al 5 d'octubre de 1924, pàgines 9-87; els fragments de cançons i les melodies hi abunden. El mestre Barberà i P. Bohigas donen compte d'una missió a Cervera i pobles de la rodalia, pàgs. 89-178. El mestre Tomàs i B. Llongueres hi publiquen una memòria d'una missió a la comarca d'Olot, pàgs. 179-290. El mestre B. Samper i En M. Ferrà ressenyen una missió per la recollida de cançons a l'illa de Mallorca, pàgs. 291-427. Segueix la *Crònica* de l'obra del cançoner, de l'any 1924 i els cinc índexs que faciliten la utilització del volum.

Cal fer un esment especial de la cura tinguda en l'històric extern de les missions : el mapa del domini explorat i la fotografia del cantaire. També és d'una valor extraordinària, l'element més valuós de cada volum, la selecta de les cançons populars que es donen a la fi de cada memòria.

JOSEPH OLEZA, S. J., *Zur Bestimmung der Mundart der Katalanischer Version der Graalsage*. Barcelona, 1928. 67 pàgs.

Aquesta tesi doctoral, escrita amb diligència, és un estudi sobre l'article mallorquí i sobre l'origen del *son*.

El treball del pare Oleza ve a ésser un bon complement de la tesi doctoral de Niepage, *Laut- und Formenlehre der Mallorkinischen Urkunden*, *RDR*, I, 301-385; II, 1-55, on han estat despullats tots els materials lingüístics, extrets dels documents catalans de Mallorca. Els resultats obtinguts per Crescini i Todesco de l'estudi de la *Versione catalana della inchiesta del san Graal*, Barcelona, 1917, són confirmats amb l'estudi del pare Oleza.

En parlar de l'origen del *son* mallorquí es combat l'explicació donada per Rokseth, en la qual se li suposa un origen de SOLUM. Segons Oleza, pàg. 62, «Es ist zu bemerken dass das cat. *solum* auf Mallorca meines Wissens nicht vertreten ist noch je war : was schon die Annahme Rokseths unwahrscheinlich macht».

En el foli 87 del manuscrit de la *Inchiesta* (pàg. 132), que ha estat la font de les recerques del pare Oleza, es llegeix : «ans se

lexa caser tot armat an tera e yach gran pesa al sol de la tera». Aquest exemple solament, si no en teníem d'altres, serveix per creure i acceptar els raonaments de l'illustre romanista noruec sobre els orígens del son mallorquí.

ANFÓS PAR, *Curial e Güelfa, Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona, 1928. 97 pàgs.

Aquest treball, extret, en part, de l'AOR, I, forma, a la vegada, el primer volum de la *Biblioteca lingüística*. Anfós Par estudia la fonètica, la morfologia i la sintaxi del text català, ja decadent, *Curial e Güelfa* en l'edició neta d'errades que publica amb R. Miquel i Planas.

Aquest text no presenta característiques fonètiques que puguin ésser especialment esmentades. La morfologia tampoc no ens ofereix res d'extraordinari. En canvi, la sintaxi és força interessant. L'estil de *Curial*, juntament amb el del *Somni* de Bernat Metge, pot ésser considerat com l'estil exemplar del català clàssic. Aquest treball, i la *Sintaxi catalana segons els escrits en prosa de Bernat Metge* (Halle, 1923) són fonamentals per a la coneixença de la valor estilística dels clàssics catalans. Cal reconèixer i admirar la competència del senyor Par en tractar els problemes de sintaxi.

SAMUEL GILI GAYA, *Casos de etimologia popular en nombres de plantes*, AOR, I (1928), 241-246.

En la denominació de les plantes es pot observar una confusió extraordinària de noms d'espècies i de noms que no ho són, associant-los a la denominació d'una determinada planta o de certs arbres. Els exemples citats de Gili Gaya són : *ala*, *almorrana*, *andagallo* (*Anagallis arvensis*, L.), *arcipreste* < CYPRESTE, *borreguera* < VERRUCARIA, *celiandre* < CILANTRE, *epatouro* < EUPATORIO, *foguera* < FILICARIA, *gobièrnago* < *labièrnago*, *junciana* < GENCIANA, *madrastra* < MENTASTRUM, *malrubio* < MANRUBIUM, *nevada* < NEPETA, *paletaria* < PARIETARIA, *perlepolla* < *polipodio*, *pedreiro*, *salparrilla* < *zarzaparrilla*, *ullastre* < OLEASTER, *verdegambre* < MEDICAMEN.

A. GRIERA, *La lucèrtola en el domini romànic*, AOR, 1 (1928), 1-18.

La publicació del mapa *lucèrtola* com a mostra de l'AIS dóna peu a l'autor per emprendre un estudi dels noms donats a la *sargantana* en els dominis italià, provençal, català, castellà i basc. És interessant de seguir la infinitat de creacions, filles de la fantasia popular, que compareixen en els dialectes italians : l'aproximació a tota classe de reptils i animals (*serp*, *llop*, *lliseta*, *gallina*), que compareix en el domini italià, reapareix en els dominis provençal, català, castellà i basc. Del domini provençal són especialment curiosos els noms *clau de sant Jordi*, *clau de sant Peyre* i la *grizolo* i *sarnallo* possibles representants de 'gresol' < CRUCEOLU i de LUCERNARIA. El català *sargantana*, que és un representant de LACARTA, és força interessant, com ho és, també, la cançó que canta la mainada en perseguir una *sargantana*.

Del domini castellà és molt interessant la forma *sabandija*, la qual suposa un SERPENTICULA.

La majoria dels noms bascos de la *lucèrtola* no són originaris ni, menys, han influït damunt el gascó : són provinents de SERPENTICULA.

A. GRIERA, *La Mariposa, Volkstum und Kultur der Romanen*, 1, 316-323.

El mapa *papillon* de l'ALF ens presenta una unitat sorprenent, explicable solament per la intensa influència del francès literari. En canvi, el domini espanyol, amb tot i disposar de dades incompletes, ens ofereix unes 84 denominacions diferents de la 'papallona'. I és interessant de constatar en aquestes denominacions la força creadora de la fantasia popular : *buliana*, *senyora*, *palmell*, *rumia*; la comparació amb el colom : *paloma*, *palometa*, *palomilla*; amb el paó : *pavisa*, *mariposa*; amb l'ocell : *pajarita*; amb el diable, amb la bruixa i amb els sants : *diablejo*, *bruja*, *santona*. La idea d'ocell petit ha estat la que li ha donat nom en gairebé tot el domini basc.

A GRIERA, *Carácter de los documentos catalanes más antiguos*, *Spanische Forschungen*, 1, 142-148.

Diferentment del que s'havia acceptat sense discussió fins ara, l'autor creu que la primera redacció de documents en vulgar no

cal explicar-la per la ignorància dels escriptors, sinó, tot al revés, pels centres de cultura més progressius. El fet es comprova per la naixença del francès a l'Ile de France, vora París; per la presència dels juraments d'Estrasburg, localitzats a la ciutat de Lió; per la redacció dels primers documents en provençal pels entorns d'Arles, i per l'aparició dels documents catalans més antics a la Seu d'Urgell i a Barcelona.

H. KUEN, *Über einige galloromanische Elemente im katalanischen Wortschatz*, *Festschrift für Eduard Wechsler*, 1929, 335-345.

L'emplaçament, millor dit, l'agrupament del català en el cercle de les llengües romàniques, preocupa als romanistes. El mapa nacional influeix, sovint, damunt la ideologia de la gent. Seria interessant d'estudiar fins a quin punt la concepció nacionalista influeix i ha influït damunt la història, damunt la lingüística, fins i tot damunt la filosofia.

Perquè el domini català no és cap domini polític, sinó, tot senzillament, un domini lingüístic, en part integrant d'Espanya, s'ha cregut que el català és una llengua ibero-romànica, i no és així.

Kuen en aquest treball que ressenyem, estudia els tipus lexicals que compareixen en el mapa *bugada* (373) de l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, i els troba tots de procedència gallo-romànica: *bugada* i *bugader*, *ruscada*, *samal*, *coffi*, *aper* són estudiats i aclarits amb gran abundància de material de tot el domini gallo-romànic; ells ens menen cap a assenyalar a aquest grup de mots catalans un origen gallo-romànic. És una prova més de la tesi de l'origen gallo-romànic de la llengua catalana.

A. GRIERA, *Materials del Diccionari dels dialectes catalans extrets del Qüestionari del segar i del batre*, *Festschrift Louis Gauchat*, 1926, 377-397.

En aquest article, Griera ofereix al seu mestre Gauchat les primícies del seu *Diccionari dels dialectes catalans*, redactat i ordenat, i a punt d'ésser publicat. El vocabulari, força interessant, del *segar* i del *batre* és reunit i ordenat en aquest article i il·lustrat amb profusió de dibuixos.

Una de les característiques del *Butlletí de Dialectologia catalana*, òrgan del *Diccionari dels dialectes catalans*, és la publicació

de petits vocabularis d'indústries i tècniques especials, que cap col·laborador no hauria pogut recollir amb l'ajut dels qüestionaris.

Les maneres diferents de segar i d'ordenar les garbes; la manera més rudimentària de batre; els noms dels arreis i de les diferents eines que serveixen per a aquestes dues feines, que conserven l'empremta d'una tradició dues voltes milenària, són exposats en aquest curt i substancios article.

A. GRIERA, *L'aranya i la granota. Mélanges de linguistique et de littérature offerts à M. Alfred Jeanroy*. París, 1928, 85-88.

L'homonímia actua en l'economia de la llengua més sovint i amb més eficàcia del que un hom és inclinat a creure. Ningú no diria que dos éssers insociables com són l'aranya i la granota hagin pogut tenir punts de contacte. L'ARANEA i la RANA, per raó d'una evolució fonètica, vingueren, en un moment donat, a la *raina* i aquest mot no podia designar, a la vegada, coses tan discordants com la *rana* i l'*aranya*. La solució fou el recórrer al sufixe *-ota*, que ni és augmentatiu ni despectiu, sinó tot simplement distintiu de dos mots semànticament insociables. La raó d'aquesta explicació la trobem en la geografia lingüística. A Valls i a Montblanc (Tarragona) l'*aranya* és una *tiraranya*, però ací la *granota* és coneguda per *rana*.

A. GRIERA, *Les études sur la langue catalane, AR*, XII, 530-552.

En aquest article trobem un resum dels estudis fets sobre la llengua catalana d'ençà de Milà i Fontanals i Alart, els quals introduïren els estudis de lingüística a Catalunya. L'activitat de l'Aguiló i de Balari i Jovany hi és ressenyada. Aquests dos personatges són els predecessors de l'escola catalana que ha desplegat la seva activitat en les recerques dialectals, en l'aplegar tot el lèxic del català antic i en la codificació del català literari. La bibliografia dels estudis publicats sobre la llengua catalana es pot dir que és completa.

També es fan observacions atinades sobre les característiques dels diccionaris catalans i sobre la transfusió lexical d'un diccionari a l'altre.

Els problemes d'història de la llengua i d'història de la cultura, que constitueixen una de les principals predileccions nostres,

hi són assenyalats amb la nota sobre el mot *barraca* i en l'apuntament d'una sèrie de problemes sobre els mots *arna*, *gresol*, *balma*, *estalonar*, *vas*, etc. En conjunt és un article força orientador sobre l'estat actual dels estudis lingüístics a Catalunya.

- A. GRIERA, *Les veremes, el veremar i el vi*, *Festschrift für Eduard Wechsler*, 1929, pàgs. 327-334.

Els articles del *Diccionari dels dialectes catalans* són per l'autor una deu inestroncable d'articles i de recerques. En aquest article, dedicat a Eduard Wechsler, tenim reunits els costums, els aforismes i els jocs que fan referència a les veremes, al veremar i al vi. Algun d'ells, el de la *cabra del veremar*, per exemple, té, certament, un marcat paganisme.

- A. GRIERA, *Del regne de la mort. 'Taiüt' 'àpat'*. *Philologische Studien*, 1927.

En aquest treball són estudiades les etimologies de *taiüt* i d'*àpat*, en la primera de les quals se sopesa que *taiüt* és un mot provinent de *buc*, amb l'article pre-romà aglutinat. Els significats de *buc* en català antic semblen indicar un mateix origen que *taiüt*. El parallelisme *buc* : *arna*, *buc* : *ataut* sembla comprovar-ho; compareu el basc *teca* i *leca* 'baina' o 'tavella'.

Unes notes sobre els costums de fer l'oferta i unes dades sobre la manera de preparar els àpats de funerals, situen el lector per a poder comprendre que l'*àpat* actual no és més que una continuació dels àgapes funeraris que els cristians dels primers segles celebraven sobre la tomba dels difunts. És interessant de constatar que aquest mot solament comparegui als Pireneus, des del domini català al domini basc.

- LUDWIG KARL, *Theodoric der Katalane und seine Chirurgie*, Eine philologisch-medizingeschichtliche Studie nach Handschriften und Wiedrucken (mit 1 Faksimile), *ZRPh*, XLIX, 236-272.

Aquest treball conté unes observacions preliminars, la vida de Theodoric, les seves obres, manuscrits llatins, edicions de la cirurgia; traduccions catalana, francesa, italiana, espanyola, alemanya, anglesa i espanyola en caràcters hebreus. En els apèndixs es donen : a) els pròlegs de la traducció catalana (manuscrits de

París i de Graz), amb el proemi del text llatí; *b*) pròleg de Galià, corretger de Mallorca, segons el manuscrit de París; *c*) el proemi dels llibres segon i tercer, text llatí i text català; *d*) proemi i dedicatòria a Carles, rei de Sicília; *e*) receptes de sublimat d'arsènic, en llatí i en català; *f*) catàleg dels manuscrits de la cirurgia de Thederic; *g*) catàleg de les impressions de l'obra de Thederic.

La figura de Thederic és, sens dubte, una de les més sobresortints de la ciència catalana medieval; ocupa un lloc preeminent al costat de Ramon Lull, Francesc Eximenis, Arnau de Vilanova, Lluís Vives i Ausies March.

Fill de terra catalana, no se sap d'on, va entrar a l'ordre dominicana; estudiant a Bolònia, sota el mestratge d'Hug Borgognoni de Luca (1160-1258). Passà després a Roma, on, protegit del seu compatrici Andreu d'Albalate, rebia una capellania i el títol de confessor del papa Innocenci IV. L'amistat amb Andreu d'Albalate seria molt íntima, puix que li dedicava la *Cirurgia*. Més tard, i a Pàdua, va escriure la *Chirurgia magna*, que va dedicar a Andreu de Vicenna. De Roma va passar a Bitonto, a la Itàlia meridional, on, estant-hi, va dedicar la seva obra al bisbe de València, mort als 1276.

La versió catalana de l'obra de Thederic és la més completa; és deguda a la ploma de Galià, corretger i metge del rei de Mallorca.

La personalitat del Thederic català ha estat confosa amb la d'un Theodoricus, bisbe de Cervià.

Els historiadors de la medicina antics i moderns han ponderat la figura de Thederic, que és el primer que recomana el tractament antisèptic per a la curació de les llagues i el que va aixecar la cirurgia a un nivell tan alt, que solament ara, després de segles de decadència, ha tornat a obtenir-lo.

Els manuscrits llatins de la cirurgia es troben a la Biblioteca Vaticana, a Oxford, a la Biblioteca de la Universitat de Leyden, disseminats per les biblioteques de tot Europa, i arriben a catorze; les edicions són de Venècia, 1497, 1498, 1499, 1513, 1519 i 1564.

Els dos manuscrits de la versió catalana són a París i a Graz, i els manuscrits de la versió francesa són a París i Leningrad; els de l'espanyola, a l'Escorial; els de l'anglesa, al British Museum; a la Bodleian Library d'Oxford, una traducció alemanya del

segle xve es guarda a la biblioteca de la Universitat de Praga i una versió espanyola amb caràcters hebraics és a la biblioteca de la Universitat de Graz.

GERHARD ROHLFS, *Ital. 'arnia', kat. 'arna' 'Bienenstock', ZRPh*, XLVIII, 436. — LEO SPITZER, *kat. 'arna' 'Bienenstock', XLIX*, 86-87.

Rohlf s creu que el català *arna* és un provinent del llatí HIRNEA 'Krug'. En canvi, Spitzer s'inclina a acceptar pel català una URNA com a mot que ha donat origen a *arna*. Una raó geogràfica és decisiva per a nosaltres : a la regió pirenenca, a Esterri d'Aneu i a Andorra, l'*arna* és un *tou*, mot procedent, sense cap dubte, d'*ataut*; com. *AR*, XII, 548 i ss.

JOSEP BRÜCH, *Zu ein Paar katalanischen Wörtern, ZRPh*, XLVIII, 432-435.

Brüch en aquest curt article fa algunes observacions a diferents problemes tractats per W. Meyer-Lübke en *Das Katalanische*, tals com la pèrdua de la *s* < -c^{ei}- i la presència de formes dobles : *resina*, *rehina*; *rahor* i *rasor*; el tractament dels grups cons. + R *padre*, 'pare'; *llodriguera*, *lloriguera*; B + I, D + I : *correga*, *mitja*; la introducció d'una *d* epentètica : *lledesme*; la presència d'una *l* velar, deguda a una falsa regressió : *malalt*, *galta* i la -u final típica de certs mots com *suro*, *ferro*, adoptada per tal de distingir-los de les formes femenines.

A. GRIERA, *Algunes característiques lingüístiques del Maestrat, Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, x, 270-280.

En aquest curt article l'autor fa ressaltar algunes de les característiques més sortints del parlar del Maestrat : caràcter tancat de la *ē*; la presència del diftong *ei* procedent de *á* + *ct*; conservació de la *o* tancada; distinció marcada de les vocals *e* i *o* àtones; caiguda de la -*r*- intervocàlica; adopció de les formes de la primera i segona persona de l'imperfet de subjuntiu pel present, etc.

La part principal d'aquest treball va encaminada a fer sobre-sortir les característiques del lèxic d'aquesta encontrada, que Garcia Girona havia començat a reunir en el seu *Vocabulari del Maestrat* i que, en morir ha deixat per acabar.

E. VALLÈS, *Pal·las, Diccionari català-castellà-francès amb vocabularis castellà-català i francès-català*. Barcelona, 1926. 1296 pàgs.

La base de tots els diccionaris manuals catalans s'ha de posar en el *Diccionari Aguiló* i en la sèrie de vocabularis dialectals publicats en el *Bulletí de Dialectologia catalana*. Emili Vallès, treballador incansable, un dels homes més preparats per a la divulgació d'estudis gramaticals i lexicogràfics, ha publicat amb molt d'encert aquest diccionari, esperat de temps i consultat de tots aquells que el coneixen.

L'estructura d'aquesta obra és molt senzilla : es dona el mot català amb la correspondència castellana i francesa, gairebé sempre ben reeixida. És l'obra indispensable a tots els estrangers que llegeixen textos catalans, i és l'obra imprescindible a tots aquells que volen saber quina és la significació d'una paraula catalana. Molt encertadament Vallès ha renunciat a donar al seu diccionari un caràcter enciclopèdic, introduint biografies sense la corresponent bibliografia, o incorporant noms de lloc sense cap dada històrica, com dissortadament encara pot passar en el nostre país en ple segle xx.

Dos vocabularis, un de noms geogràfics i un altre de noms patronímics, donen major valor pràctica a aquest diccionari.

DR. JOSEPH HUBER, *Katalanisme Grammatik, Laut- und Formenlehre, Syntax, Wortbildung*. Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1929. 296 pàgs.

L'interès per la llengua catalana creix, de dia en dia, entre els literats estrangers i entre els romanistes. Això ha fet sentir la necessitat d'escriure tractats de gramàtica per a conèixer l'estructura del català literari. La gramàtica catalana de Huber és, certament, un bon manual per a aprendre la nostra llengua. La seva estructura varia molt poc de la *Gramàtica Catalana* de P. Fabra (Barcelona, 1917).

El mot català hi és traduït exactament a l'alemany. Poques gramàtiques hem vist d'autors estrangers en les quals es reflecti una coneixença tan perfecta de la fonètica, de la morfologia i de l'estructura del català. No ens podem estar de recomanar aquesta obra a tots els intel·lectuals i romanistes de llengua alemanya que tinguin interès per conèixer la nostra llengua.

P. AEBISCHER, *Onomastique catalane du IX au XII siècle*. Barcelona, 1928. 76 pàgs. Extret de l'AOR, I, 1928.

Pocs dominis, com el domini del català, posseeixen una abundància tan extraordinària de documents dels segles IX, X i XI. Aquesta riquesa documental comporta l'estudi detallat i profunditzat de la toponímia i de l'onomàstica catalanes. Els *Orígenes Històrics* de Balari i Juvany (Barcelona, 1899) són una font abundosa de materials, sistematitzats, de toponímia i d'onomàstica catalanes, de la qual han de pouar tots els que fan recerques d'aquesta mena en el domini català. A més, hi ha els treballs de Miret i Sans, *Los noms personals y geogràfics de la encontrada de Terrassa en los siglos X^e y XIe* (BRABL, VII); *Los noms personals y geogràfics de la encontrada d'Organyà* (Ib. VIII); de Mn. J. Mas, *Notes històriques del bisbat de Barcelona* (1909-1910), i *Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona* (1914-1915), que són altres fonts abundoses per a estudiar la toponímia i l'onomàstica de la nostra terra.

Aebischer, l'especialista pels estudis de toponímia i d'onomàstica, troba quatre castes de noms personals en aquest nostre domini: noms gentilicis, conservats per tradició; noms d'origen llatí més recent, als quals es pot afegir una sèrie de noms d'origen grec; noms d'origen cristià, procedents, en part, de l'Antic i del Nou Testament, i noms d'origen gòtic. En el període assenyalat per Aebischer, per a la recerca de noms personals, l'element de procedència llatina és relativament escàs; en canvi, l'element de procedència germànica és abundós i complicat.

És especialment interessant l'estudi d'Aebischer allà on fa referència al doble nom, a l'origen dels nostres llinatges (pàg. 51 i ss.). Cap a l'any 904 ja compareix un individu anomenat *Vndila Alamo*. L'origen del llinatge cal atribuir-lo a la multiplicitat d'individus que duen el mateix nom personal. La necessitat de trobar una distinció, per tal d'evitar la confusió, va introduir l'ús del doble nom, pres de la localitat d'origen, de l'art del subjecte, de les seves qualitats, del nom del pare, del nom de la mare, etc. Els diferents procediments, emprats per a la formació de la denominació doble, són estudiats detalladament per P. Aebischer, pàgina 55 i ss. L'origen dels llinatges, o dels noms personals catalans,

està detallat i exposat amb la major claredat possible en aquest estudi, indispensable a tot aquell que es preocupi per l'onomàstica catalana o romànica.

P. AEBISCHER, *Études de toponymie catalane, Mémoires de l'Institut d'Estudis Catalans*, Secció Filològica, vol. I, fasc. 3, 165 pàgines.

Són una continuació del treball precedent els estudis de toponímia catalana del mateix autor. En aquests s'assaja d'assenyalar la importància que ha tingut el nom personal en la formació del nom de lloc. Una sèrie de noms de lloc s'han format a base d'una denominació genèrica del sòl i, a la vegada, del nom del seu propietari. Els noms genèrics de *villa*, *casale*, *colle*, *monte*, *palatium*, *podium*, *serra*, *valle*, etc., compareixen ben aviat (segles IX i X) com a components de noms de lloc. Aquesta categoria de noms de lloc és ben abundosa en el domini català.

No menys interessant és la categoria dels noms de lloc en *-anum*, *-acum* i *-ascum*, estudiada en el domini català. Unes atinades observacions sobre els noms de lloc catalans acabats en *-anum*, estudiats per Meyer-Lübke, *BDC*, XI, 28-32; altres observacions sobre l'estudi de Montoliu, *Els noms de rius i els noms fluvials en la toponímia catalana* (*Ib.* X, 1 i ss.), situen el lector per poder valorar degudament les diferents classes de noms de lloc formats amb aquest sufix i també assenyalar l'època de la seva introducció, certament tardana.

Cada nom va acompanyat de la forma en què compareix en el document i de la indicació de l'any. La replega de noms d'aquesta categoria, donada per Aebischer, és certament abundosa.

La presència d'una sèrie de noms de lloc en *-ac* dintre el domini català, no ens obliga pas a admetre la presència indiscutible dels celtes en el nostre domini. La majoria d'aquests noms semblen provar una expansió, relativament tardana, d'aquest sufix, així com la presència escadussera de certs noms de lloc acabats en *-asco* de cap manera és suficient per a provar una dominació lligur a la nostra península.

En pocs dominis lingüístics la recerca dels noms de lloc és tan suggestiva com en el domini català.

JOAN CLAPÉS I CORBERA, prev., *Els cognoms catalans*. Barcelona, 1929. 291 pàgs.

La bibliografia catalana sobre toponímia i onomàstica comença d'ésser abundosa. Simultàniament amb aquesta obra apareixen dos estudis d'onomàstica i de toponímia catalanes de P. Aebischer. Anys enrera, A. Dauzat publicava un llibre intitulat *Les noms de personne* (París, 1925), i a la pàgina posterior de la portada estampava: «Tous droits de reproduction, de traduction et d'adaptation réservés pour tous les pays.» Mossèn Clapés ha estampat en el seu llibre, darrera la pàgina que conté la dedicatòria: «És propietat, drets garantits i reservats.»

En llegir aquest llibre, per assegurar que res no contenia contra la fe i bones costums, vaig notar una certa semblança amb el llibre de A. Dauzat, i volguérem comprovar si realment era així. Una confrontació dels primers capítols ens portà a la conclusió que eren una traducció dolenta dels capítols anàlegs del llibre susdit. Tant és així, que, per exemple, *les esclaves* 'els esclaus' (Dauzat, pàg. 22) és traduït per Clapés «les esclaves» (pàgina 25, final). Quan Dauzat, a la pàgina 21, es refereix al treball de Bechtel, *Die einstaemmige Wortbildung Maenlicher Personennamen des Griechischen*, Berlín, 1898, i en una nota escriu «Voir à la Bibliographie», mossèn Clapés escriu a la primera nota de la pàgina 25, Bechtel «Bibliographie». No val la pena de seguir les males traduccions i males adaptacions de Dauzat, de Balari (*Orígenes Històrics*, 1899), etc. Deplorem que mossèn Clapés, mal assessorat, fos induït a escriure un llibre de valor molt relativa.

A. DAUZAT, *Essais de Géographie linguistique*, deuxième série. Problèmes phonétiques, 1928. 104 pàgs. i 4 mapes.

En la primera part d'aquesta nova sèrie d'estudis de geografia lingüística de Dauzat són estudiats tres problemes de regressió lingüística: I, Escissions entre les sèries fonètiques *è* i *wè*; II, Vacil·lacions entre *a* i *e* davant de *r* seguida de consonant, i III, Vacil·lació entre *o* i *u* provinient de *o* pretònica. No hi ha dubte que, de l'Edat mitjana ençà, el francès va manifestar la tendència a resoldre cap a *è* el grup *wè* procedent de *Ē*. Aquesta *è*, típica un dia del parlar de París, va ésser considerada com a vulgar, i era

substituïda per *wè* arcaic — totes les llengües literàries consagren els arcaïsmes —, que anava arreconant l'*è* dels noms. La dificultat d'arrossegar grans sèries verbals ha estat la causa de la conservació de la *è* en el verb. En l'explicació de *fwè* preferiríem trobar una homonímia amb FIN < FINIS i amb FIMUS.

La llengua francesa i les llengües romàniques tendeixen a fer evolucionar cap a *a* la E + R + cons. Aquest fenomen té un contratemps, mentre fa la seva via : és considerat com un vulgarisme i entra la reacció, la qual arrossega cap a *e* + *r* mots que, originàriament, tenien *a* : *asperge*, *cercueil*, *chair*, etc.

En l'antic francès, com en el català oriental d'avui, la *o* pretònica tancada i l'oberta passen a *ou* [u] : *tourner*. Aquesta *u*, però, per regressió provocada pels mots amb *ó* tònica, esdevé una altra vegada *o*. No sé pas fins a quin punt, en aquest cas, ha estat la llengua literària la que ha condicionat la regressió, tota vegada que, en el domini català, allà tenim *o* pretònica on, com a València, a les Balears o a Lleida, la influència del català literari ha estat menys important.

En la segona part d'aquest treball, Dauzat exposa una sèrie de regressions i de falses regressions dels dialectes de la Baixa Auvèrnia; aquestes són : canvi de la *i* tònica en *èi*, després de *r* i *w* en el dialecte de Vinzelles, un dels dialectes estudiats per Dauzat amb més d'amor. Aquest canvi, operat per analogia amb mots que originàriament tenien diftong, té un paral·lel en els diftongs de *i* tònica de l'aranès i de l'aragonès de la frontera : *ieu* 'fil', *viédo* 'niu'.

El canvi de *py*, *by* en *ply*, *bly* no té res d'extraordinari : compareix en certs paral·lelismes del ribagorçà; i la pèrdua de la *-z* < -D-, -C^{ei}- en el domini provençal fronterís és efecte de la influència francesa. Un bell exemple de regressió és la forma *audet*, on la *-z-* intervocàlica, seguint un camí equivocat, ha vingut a *-d-* que, un dia, evolucionà cap a *-z-*.

També és força interessant la tercera part d'aquests estudis, dedicada als resultats de C + A en la Gàl·lia romana. Dauzat, després d'assenyalar les fonts principals on es tracta aquest problema, dóna els principals resultats d'aquest grup, en fixa el domini i la filiació. Quina pot haver estat la causa provocadora d'aquesta evolució que parteix el domini de la Gàl·lia? Seria possible explicar-la per una influència del regne de Burgonya, una influència

germànica procedent de l'est. Per altra banda, la data de la seva aparició (començament del segle VII) i l'absència de *c*, *tc* i *tz* en el domini llenguadocià i en el domini gascó, ens fan pensar en un reflex de la màxima expansió visigoda cap al migdia de França, i l'àrea màxima de la *k* assenyalaria el límit septentrional de la influència visigoda en front la influència merovíngia.

El mapa, que assenyala els diferents resultats i dominis de *ca*, ajuda a seguir la lectura d'aquest estudi interessant i ple de detalls.

FR. GYSLING, *Contributo alla conoscenza del dialetto della Valle Anzasca*. Novara, *Archivium Romanicum*, XIII (1929), pàgs. 87-190.

Aquesta monografia exemplar d'un dialecte italià de la regió alpina de la Valle Anzasca, prop de la Valle di Saas, a les vessants del Monte Rosa, és una bella contribució a la dialectologia italiana, tant pel mètode seguit en l'exposició dialectal com pels resultats interessants que en l'ordre fonètic i lexical s'hi exposen.

Aquest estudi, curt i substancios, conté una descripció de la vall, un breu resum de la seva història, lligada estretament amb la història de les regions italianes veïnes; ens diu quin bisbat hi ha exercit la jurisdicció eclesiàstica; i també es fa referència a les condicions econòmiques, especials d'aquest indret.

Algunes característiques de la fonètica d'aquesta vall sorprenden per la seva raresa: l'evolució de la *á* tònica cap a *o* quan va seguida de *u*: *prow* < PRATU; quan va seguida de *n*: *pon* < PANE, o bé el canvi de *á* > *e* davant de *-i*: *en* < ANNI, o bé l'evolució progressiva d'aquesta vocal fins a arribar a *i*: *sint*: 'i santi', *kimp* 'i campi'. També és interessant l'evolució de *e* cap a *o*: *troy* < TRES, *moys* < MENSE, *noyw* < NIVE. Aquest fenomen tan curiós és paral·lel a l'evolució de la *ē* en baleàric actual i del català d'un període preliterari.

També és interessant el constatar la presència d'una *e* < *i*, el canvi de *ō* + nas. a *u*: *punt* < PONTE. En el tractament de les vocals pretòniques, cal citar la pròtesi d'una *a-* o d'un *ar-* davant una paraula que comença amb *r-*, fenomen ben conegut del gascó i del català.

Entre les moltes notes típiques que es troben en el consonantisme es pot remarcar la fusió de *-ll-* cap a *i* en els plurals en *-i*: *surciy* i de l'evolució cap a *y* de la *-n* final: *boy* < BENE, *foy* < FOE-

NU, i cap a *n* velar en els femenins : *rón* < RANA. Un vocabulari amb mots extraordinaris, per la seva raresa, completa aquesta monografia, i unes cinc làmines de la cultura material, molt arcaica, acaben d'augmentar la valor d'aquest estudi exemplar.

NELLIE NICOLET, *Der Dialekt des Antronatales* (El dialecte de la Vall d'Antrona). Halle, 1929. 92 pàgs.

L'estudi del dialecte de la vall d'Antrona, parallela a la vall d'Anzasca i afluent del Toce, és l'objecte de la tesi doctoral de la senyora Scheuermeier. El dialecte d'aquesta vall es caracteritza per la multiplicitat d'elements que l'integren, reveladors de les diverses influències que ha tingut aquesta vall, influències molt arcaiques del dialecte reto-romà; altres, també arcaiques, dels dialectes llombards, i unes terceres provinents del Piemont.

Aquesta interessant investigació dialectal va precedida d'una descripció de la vall i de la típica indumentària de les dones; s'expliquen les condicions miserables del sòl, les quals obliguen els homes a emigrar, i s'hi dóna una ressenya històrica d'aquesta vall, que, políticament i eclesiàsticament, ha pertangut sempre a Itàlia. Es dóna compte de la manera com han estat fetes les enquestes per la replega de materials, i també s'indica quin és el sistema de transcripció seguit en aquest treball.

Les característiques del dialecte d'aquesta vall, molt semblants a les de la Valle d'Anzasca, són : evolució de la A tònica cap a *ā*, evolució del sufix -ATU cap a *o*; canvi de E + lab. en *o*; el mateix tractament té la *ē* precedida de labial : *avó* < HABERE. També dóna el mateix resultat *a* + palat. : *mos* < MAGIS. Parallelament a la Valle d'Anzasca, la *ē* llarga travada esdevé *o* : *vòskul* < EPISCOPU. Aquest tractament és el mateix que el del català en la inversió de la E tònica. També compareix aquí l'evolució de la O tancada cap a *u* : *sul*, *spus*. L'evolució catalana de *krēu* < CRUCE té aquí un paral·lel en *lēné* < LONGE, *éf* < OVU. Aquí, com a la Valle Anzasca, compareix la pròtesi de *a*- davant la *r*- inicial. La Á tònica seguida de -i final esdevé *é*, i si va seguida de nasal, esdevé *o*; el mateix canvi fa la E oberta seguida de nasal. La E tònica seguida de -i final esdevé *i* : *mis* 'mesi', i la O tònica segueix el mateix camí : *spis* 'i sposi'.

El consonantisme, en canvi, no ofereix unes notes tan típiques

com el vocalisme; s'hi pot notar, però, l'evolució cap a *e* del grup CL-, la presència de *é* < -CT- i la caiguda de -T- i -D- intervocàliques.

En el resum final s'assenyalen i es filien les característiques dialectals d'Antrona, segons la seva procedència piemontesa, lombarda, del nord d'Itàlia, reto-romana i genuïna de la Vall.

Dels materials reunits en aquesta bella monografia, l'autora en treu la conseqüència que el parlar de la Valle d'Antrona és, des de molt vell, un dialecte fronterer entre el piemontès i el lombard, amb un fons piemontès predominant.

WALTER WIDMER, *Volkstümliche Vergleiche im Französischen nach dem Typus «rouge comme un coq»*, dissertació doctoral. Basel, 1929. 135 pàgs.

L'estudi de la cultura espiritual d'un país, partint de la llengua popular o del dialecte, està encara per començar. Fins ara, en estudiar un dialecte, s'ha tingut en compte, solament, l'aspecte material, l'esquematisme de les evolucions, la cultura material; poques vegades, però, s'ha fet ressaltar tota la ciència i tot l'esperit que es troben enclosos en el costum, en el proverbi o en la cançó popular.

Els temes de comparació popular estudiats en aquesta dissertació són: les comparacions a base dels colors blanc, negre, vermell, verd, groc, blau; les comparacions a base de la riquesa i de la pobresa; les comparacions amb gras i amb magre. La literatura despullada és abundosa i les enquestes fetes pugen a centenars.

El color blanc té per termes de comparació la llet, el formatge, el liri i altres flors, el guix, el marbre, l'alabastre, la paret, el marfil, la sal, la farina, el moliner, el cotó, la llana, la tela, la roba, el paper. També és ponderada la blancor del cigne, de l'ermíni, de la cabra, de l'ovella, del colom, de l'ou, del ciri, del rave, de la plata, de la llum, d'un cadàver, del cel, d'una fada, etc.

El color negre és comparat al corb, a la gralla, al gaig, a la merla; al talp, al singlar, al grill, a la puça, al tàvec; al carbó, a la pega, a la sutja, al fum, a la xemeneia, a l'estufa, als cremalls, a l'olla, a l'escuraxemeneies; a la tinta, al betum, al banús, a la mora, a la terra, al dimoni, al pecat, a la nit, al barret, a l'infern, al pebre, etc.

El color vermell té diferents objectes com a punt de compa-

ració : el foc, la flama, la sang, el llagostí, diversos animals, el gall, la cresta de gall; diverses flors, i diversos fruits : la cirera, la cirereta de pastor, la poma, la magrana, la pastanaga, el coral, l'escarlata, el rajol, un cardenal, el sol, el vi.

El color verd pren les comparacions de la prada, de les fulles, de l'all, de l'eura, del llorer, de la col, de la ceba, de l'espínac, de la sargantana, del papagai, de la fel.

El groc té per objectes de comparació els metalls : or, llautó, coure; flors, com el safrà; fruits, com el codony, taronja, llimona, carabassa, bolet; com la cera, com la palla, com el canari.

El blau es troba comparat al cel, a l'atzur, al firmament, a la llum, al mar; a certes flors i a certs ocells.

Són també força curiosos els tipus ideals de riquesa:

Cresus, el rei, el príncep, el lord, el jueu, la mar. I no ho són menys els prototipus de la pobresa : Job, Irus, Llätzer, el captaire, el pintor, la rata d'església, el grill; com el pobre Gallerí.

El tipus gras es reserva pels frares, canonges, capellans, bisbes i papes; pels animals : taixó, porc, godall i truja; es compara al talp, a la rata, al bou, a la vaca, a la vedella, al moltó, al llop, al ca, al caragol, al peix. També es troben en aquesta comparació ocells, com la guatlla, el tord, l'oriol, l'oca, el capó, l'indiot; la mantega, el greix, l'oli; fruites, com el meló, la pera, la pruna.

Els tipus ideals de la magresa són : el clau, l'arengada, el bacallà, la sardina, el llumí, la fusta, els retalls, l'estaca, el mànec d'escombra; el ca, el gat, el cucut; el penjat, els ossos, la calavera, el cadàver, la palla, l'herba seca, el tabac; la pols, la sal, el ferro, el ganivet, el sabre, els cremalls, l'escala, la roda, la ballesta, la pinta, el rampí, la banya, la pell, l'escorça, l'esca, el dit, el vent, el capellà, el savi, el dia d'abstinència, etc.

Aquest resum de diferents tipus de comparació, trets del domini francès i provençal, reflecten la manera com el poble sap trobar una imatgeria especial, apropiada per a decorar la idea que, en parlar, vol posar de relleu.

E. TAPPOLET, *Der Philologe im Gelände*, extret del *Sonntagblatt* de les *Basler Nachrichten*. 8 i 15 de juliol de 1928. 15 pàgs.

En aquesta conferència el romanista de Basilea, professor E. Tappolet, explica com la lingüística ha passat del text a l'es-

tudi de la llengua viva; del text al gran llibre de la vida, que és el dialecte, copsat de la boca dels dialectants. Hunziker, Gilliéron i, després, Morf, Gauchat, Tappolet, Jeanjaquet, Jud i Jaberg han portat la davantera dels estudis dialectals i han assenyalat els avantatges que aquest estudi comporta i els perills que cal evitar en les enquestes dialectals.

El trobar un bon subjecte per una enquesta no és pas cosa fàcil. Escollir un individu que hagi viscut sempre a la localitat, que no estigui influït de factors externs, tals com la mania del parlar polit, el defugir de contestar, per vergonya, el mot dialectal, no és pas cosa fàcil. A més, el subjecte tendeix constantment a voler-se corregir, a prendre com a cosa millor la fonètica forastera. Cal saber separar molt bé ço que és dialecte autèntic de ço que són mistificacions.

Quina abundància de materials, però, no ens ofereixen les enquestes dialectals! Un text ben sovint ens dóna un sol exemple d'una evolució que ens interessa. El dialecte vivent, en canvi, ens dóna els exemples amb abundància. Per altra banda, les enquestes dialectals han de precedir tota enquesta històrico-cultural. És impossible de penetrar al fons de l'ànima d'un país si no hem penetrat dins la vida de la seva llengua. L'estudi dels dialectes ens indueix a comprendre la llengua no com un fet esquemàtic i purament intel·lectual, sinó com un fet social i psicològic que ens dóna el poder conèixer les forces anímiques creades pel poble.

GERHARD ROHLFS, *Sprache und Kultur*. Berlín, 1928. 34 pàgs.

Aquesta conferència, donada a la LVI Assamblea de filòlegs i professors d'escola de Göttingen, és un escrit de combat. Durant els darrers anys s'ha entaulat en el camp de la filologia romànica, a Alemanya, una forta lluita entre el positivisme i l'idealisme en la ciència del llenguatge, representat aquest darrer per Vossler i pels seus deixebles. Aquest idealisme, d'ençà de la guerra, s'ha generalitzat tant, que els estudis de Vossler, elaborats amb ver-tader art, han esdevingut caricaturescos entre els seus deixebles. La intuïció i la síntesi han aixecat la bandera del *Geist und Kultur* i han fet aparèixer una sèrie d'estudis en els quals relluu el dilettantisme i la desconexió dels principis lingüístic i filosòfic. Rohlf s'analitza dos casos d'explicació vossleriana idealístico-cultural:

la introducció de l'article que hauria de caracteritzar el seny mesurat del francès i l'ús de l'article partitiu que en denotaria l'esperit comercial. Semblantment es vol trobar una explicació del *pas* o *point* francès: la naturalesa subjectiva i temperada del poble francès cedeix, en el període del francès mitjà, al seu caràcter cada dia més objectiu, reposat i comprensiu.

Cal dir que les elaboracions vosslerianes no resisteixen ni comporten un anàlisi rigorós. La majoria de característiques d'una llengua res no tenen a veure amb els aspectes de la cultura intel·lectual del poble que la parla.

Rohlf s'oposa a les teories vosslerianes la llengua com a fet històric i cultural; fa ressaltar, a la vegada, l'estudi dels manlleus fets a altres llengües que són manifestacions típiques d'objectes i de coses que van estar de moda; dóna especial importància a l'estudi dels noms de lloc i a la creació metafòrica; fa ressaltar l'estreta connexió entre la lingüística i l'etnografia, i, també, fa referència a la creació de paraules, deguda a la impressió que produeixen a la fantasia de l'home els objectes i els animals.

Són força interessants els exemples procedents de les denominacions del llangardaix, de la mostela i de la papallona.

El nom castellà de la mostela: *paniquesa* no és pas, al nostre entendre un *pan y queso*, sinó una rata *puniquesa* (púnica), de la mateixa manera que hi ha una *rata sarda*. I la *mariposa* no és un mot provinent de *Maria*, *pósate*, sinó una *mala pavisa* que, per etimologia popular, ha esdevingut *mariposa*.¹ És molt freqüent que el nom doni virtut a la cosa per ell representada: *les borrajes* curen d'*amorrages*; es creu que la mostela beu llet o menja formatge perquè es diu *paniquesa*.

HERMANN URTEL, *Beiträge zur portugiesischen Volkskunde*, Hamburgische Universität. Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde, Band 27. — Reihe B. *Völkerkunde*, Kulturgeschichte und Sprachen, Band 15. Hamburg, 1928. 82 pàgs. i 4 làmines.

El professor H. Urtel, mort darrerament, quan encara es podien esperar bells estudis de la seva activitat i del seu refina-

1. *Vollestum und Kultur der Romanen*, I, 316 i ss.

ment, mereixia un homenatge, i aquest li és dedicat pel seu amic el professor F. Krüger amb la publicació d'una obra pòstuma consagrada a l'estudi de l'etnografia i de la cultura popular de Portugal.

Sovint s'ha discutit sobre l'aridesa dels estudis lingüístics i s'ha pretingut decantar tota l'activitat cap al domini de la literatura, com a manifestació cultural d'un poble; en la seva producció literària s'ha volgut estudiar la seva ànima, el seu pensament i la seva cultura. L'obra literària, però, és art i, per tant, artífici; el seu estudi, per consegüent, mai no ens deixarà conèixer a fons la vida i la cultura del poble que l'ha produïda.

D'una manera molt més perfecta, en canvi, podem conèixer l'ànima d'un poble i d'un país per mitjà de l'estudi del vocabulari de la seva llengua i per mitjà del coneixement de la ideologia que darrera d'ell s'amaga. Els vocabularis de la casa, de les plantes, dels insectes, quantes coses ens expliquen de llur convivència amb l'home que els ha donat nom!

L'estudi que ens ocupa és, precisament, una bella mostra de la manera que cal encaminar les recerques lingüístico-culturals per conèixer els grans corrents de civilització per a la història de les quals calen nombroses i sòlides monografies.

Gràcies a l'activitat de quatre portuguesos eminents (Adolpho Coelho, Consiglieri Pedroso, Leite de Vasconcellos i Claudio Basto) és possible conèixer amb tota mena de detalls la vida del poble portuguès i la seva cultura. H. Urtel, aprofitant l'abundància de materials publicats, i utilitzant abundants notes preses en diverses estades a Portugal, ha reunit, en bell conjunt, una Etnografia portuguesa integrada pels següents capítols: *Zur Gebärdensprache* (sobre el llenguatge mímic) 4-22; *Amulette*, 23-26; *Zur Festkalender* (sobre el calendari de les festes), 27-40; *Baum- und Pflanzenkult* (el culte dels arbres i de les plantes), 41-46; *Toten- und Seelenglaube* (creença en els morts i en les ànimes), 47-53; *Der Lobishomen* (el follet), 54-57; *Zur Volksmedizin* (sobre medicina popular), 58-68; *Sternenglaube* (creença en les esteles), 69-72; *Wasser, Brot, Bett, Spiegel* (l'aigua, el pa, el llit, el mirall), 73-78; *Einzelne Menschenklassen und Berufe* (diverses classes d'homes i d'oficis), 79-82.

En el primer capítol sobre el llenguatge del gest s'estudien les diferents gesticulacions emprades per a la manifestació exterior

de diferents estats de l'ànim; d'ací la divisió en gestos afectius, ofensius, burlescos i de defensa. Arriben a una quarantena les gesticulacions estudiades per Urtel i acompanyades del seu significat. Alguns d'aquests gestos són característics del sud, tals com el gest de dir *adéu* o el de *fer la guexina*; altres són estesos per tot Europa, com l'*arronçar* les espatlles, o certs moviments vergonyants, o fer la senyal de la creu a la boca en badallar. Hom es pot fer càrrec en llegir aquest capítol, de la universalitat de certs gestos als quals es dóna poca importància.

El segon capítol dedicat als *amulets* és relativament curt, tot ell, però ben interessant, i més ho són encara les taules en les quals se'n reproduïxen una sèrie. Hi són estudiats la pedra de llamp (destal de pedra), el bergansí dels infants, el saquet contenint uns Evangelis o fragments del vel que cobreix certs infants en nèixer, el gra d'all, el tió de Nadal, els ous guardats al monument de Setmana santa, la figa, les ferradures penjades sota la carreta, etc., els quals suggereixen temes semblants a tractar quan s'estudiï la fatilleria catalana.

El capítol dedicat a les festes del calendari és especialment interessant. Quin conjunt de tradicions i de poesia, el de la litúrgia popular del Nadal, de l'Any nou, dels Reis, de la Quaresma, del maig i de la festa de Sant Joan! El *pan calendau* de Provença té aquí un ressò, igual que el tió de Nadal, o l'entrada d'un gran pi a l'església posat de cap per avall, amb pomes enfilosades, com coneixem de Centelles pel dia de Santa Coloma; la missa del gall, l'adoració dels pastors i la dels Sants Reis. En les tradicions i costums de Nadal i Pasqua, que Urtel conta per Portugal, hi hem de veure, d'una manera clara, la intensa influència civilitzadora del Cristianisme, que va crear l'admirable cultura d'Occident.

El capítol dedicat al culte dels arbres i de les plantes ens revela unes mateixes creences per Portugal que per la terra catalana: les ombres malèfiques de certs arbres, el culte familiar del llorer, del xiprer i dels morts, els arços i les oliveres beneïdes per Sant Pere màrtir, la florida dels avellaners per cada festa de la Mare de Déu o la virtut curativa dels trencats atribuïda al roure esberlat pel mig a la nit de Sant Joan.

La creença en els morts i en les ànimes és un capítol força curiós, en el qual trobem notes molt interessants, com les que fan

referència als presagis de la mort, advertiments de la mort propera, semblants als tres cops de la maça de Sant Benet; costums sobre el vestir el mort, el rentar-lo i l'afaitar-lo, sobre la manera de donar-li sepultura i sobre el recapte que cal prendre pel camí de l'eternitat.

El capítol dedicat als follets és especialment suggestiu. Les metamorfosis del setè fill o de la setena filla són una supervivència mitològica, com ho són moltes de les rondalles populars, especialment rondalles mallorquines.

La medicina popular, tan coneguda de la gent humil i pagesa, constitueix una aportació preciosa als estudis etnogràfics. Els secrets de la naturalesa i les virtuts de les plantes i dels animals tenen un encant i una poesia que foren coneguts del poble molt més abans que dels naturalistes. La virtut d'estroncar la sang atribuïda a la teranyina aplicada a un tall, l'adaptació del cos d'un animal (gat, conill) o ocell (colom), obert de viu en viu, per trencar una malaltia, el prendre un pollí als braços per tenir son, l'oli de llangardaix o d'oreneta, i, sobretot, la gran abundància d'oracions per trencar les malalties, o per curar els espatllats, són manifestacions, entre els milers que hi ha, de la medicina popular, la qual, per altra banda, posseeix coneixements no gens vulgars dels secrets de la naturalesa.

El llibre d'Urtel té un capítol dedicat a l'aigua, al pa i al mirall, tres elements que no estan pas faltats de superstició. L'aigua beneïta, per exemple, escampada per les cases el dia del Dissabte sant o donada per beure als animals amb el fi de prevenir-los de malalties; el pa girat i posat d'esquena, el pa d'ansies o les oracions d'enfornar, o el mirall trencat, pressagiador de mals averanys, són temes ben suggestius per a conèixer un capítol ben curiós d'etnografia. El darrer capítol : diverses classes d'homes i d'oficis, podia ésser un tema admirable per un llibre. Quins oficis, per exemple, tenen un caràcter especial? : el sedassaire, el sanaporcs, l'enterramorts o l'ermità. Quins sants tenen virtuts curatives especials? Quines oracions es diuen per obtenir remei en determinades malalties?

Interessa al lingüista que, cada contrada que té una fisonomia especial tingui la seva monografia dialectal, en la qual siguin notades les característiques del seu parlar, la manifestació més impor-

tant de la seva personalitat. Però al costat d'aquestes monografies, a tots els que creuen que la llengua és alguna cosa més que un mecanisme de lleis fonètiques, interessa extraordinàriament, per una banda, la coneixença de la cultura material i, per l'altra, el seu patrimoni espiritual, heretat per tradició popular.

- E. GAMILLSCHEG, *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft*, «Neuphilologische Handbibliothek», 2. Biefeld und Leipzig, 1928. 76 pàgs. i 14 mapes.

Gamillscheg, deixeble de Gilliéron a París, cap al 1912, com abans havia estat deixeble de Meyer-Lübke a Viena, és un coneixedor perfect dels mètodes *vells* i dels mètodes *nous* en les investigacions lingüístiques romàniques; d'aquí que pocs com ell estan en disposició de fer de l'un i de l'altre una valoració justa. Aquest petit volum, dedicat a la geografia lingüística, està dividit en tretze capítols, en els quals es pot dir que es resumeixen tots els estudis de Gilliéron i dels seus deixebles, dedicats a la geografia lingüística; aquest resum ve a constituir un cos de doctrina.

En el primer capítol es resumeix la història de la geografia lingüística; s'hi fa ressaltar la gran figura de Gilliéron i el treball de la seva escola.

El problema de la formació dels dialectes i de les fronteres dialectals va apassionar, durant llargues anyades; Ascoli, Paul Meyer, G. Paris, Gauchat, van manifestar les opinions més diverses; aquest darrer resolgué definitivament el problema amb l'article *decisiu* *Gibt es Mundartengrenzen?*, *ASNSL*, cxi, 380. Els rapports entre la història i les fronteres dialectals han estat estudiats encara posteriorment per Menéndez Pidal, Salow, Krüger, Grier, Margot Henschel, etc. En el tercer capítol, dedicat al problema de l'evolució dels sons es tracta el problema de les lleis fonètiques que tan va apassionar els romanistes i germanistes. Els *Mirages phonétiques* són una prova de la credibilitat que aquestes lleis mereixen. Gairebé no hi ha *lleis* fonètiques sense excepció. En el fons, el principi fundamental de tota evolució fonètica cal buscar-lo en la *necessitat d'entendre's* i en l'expansió lingüística condicionada per una influència política o administrativa.

Els mots viatgen, són pedres erràtiques de l'edifici de la llengua; com els mots són induïts a emprendre viatges o a esta-

blir-se en diferents indrets, és la cosa més diversa. Tot mot nou, que penetra en una contrada, és gairebé sempre degut a l'estat precari de la llengua, amb destrets per sortir d'un conflicte. Potser millor que parlar de peregrinatges de mots caldria parlar de manlleus de paraules.

En el capítol cinquè és estudiada la superposició de formes, freqüent en les regions on conflueixen dues llengües o dos dialectes; entre el català i el llenguadocià, per exemple; entre el francès i el gascó o entre el català i l'aragonès; és altament instructiu l'exemple de *nuarmel* 'merla', procedent de AUREA MERULA, o el del mot gascó *caun* per significar 'taüt'.

L'estratificació del sòl lingüístic és aclarida gràcies a la ideologia i al mètode gillieronians. El problema tan instructiu de *SERRARE* 'serrar' i 'tancar' hi és adduït, com també el problema de les relíquies perifèriques de la llengua que han guardat mots desapareguts dels centres d'expansió. Sota aquest aspecte són especialment interessants els Pireneus, on han trobat asil una quantitat de mots celtes i llatins que han desaparegut de tot arreu: *com*, *banya*, *balmā*, *àpat*, *teca*, etc.

En el capítol setè s'estudia l'homonímia i la desaparició de paraules. El principi de l'homonímia, reconegut per Adelung (1782) i per Diez (*Rom. Gramm.*, I, 53), és formalitzat per Gilliéron, el qual en sap treure conseqüències ben interessants. No sempre que compareix l'homonímia entre dos mots se'n segueix, com a conseqüència la desaparició d'un d'ells. Per a conèixer quan es produirà una homonímia caldria poder conèixer la sensibilitat interna dels individus que són afectats per una homonímia. L'extensió i l'eficàcia de l'homonímia és molt major del que un es creu de cop i volta; ens són coneguts del català centenars de problemes que s'han d'explicar per homonímia, la qual, no solament ha condicionat la desaparició de mots, sinó, també, la desaparició de formes de la flexió verbal, el traspàs de funció d'altres. També l'homonímia ha influït extraordinàriament en la prefixació i en la sufixació d'abundoses paraules, i, d'una manera especial, en la desviació de mots, els quals mai no haurien arribat a una determinada significació, a no ésser l'homonímia. I, darrerament, molts de casos d'etimologia popular s'han d'explicar per l'aproximació fonètica, més aviat que no pas per una analogia.

Gamillscheg ha resumit la majoria dels problemes de geografia lingüística estudiats per Gilliéron i pels seus deixebles, i ha fet ressaltar llur importància, que, si bé, segons l'autor, no significa cap revolució en la metodologia de la lingüística romànica, sinó un progrés, cal acceptar-la, almenys, com una revisió ampla i profunda de tots els mètodes i principis que havien dirigit les investigacions en el camp de la lingüística.

- A. TERRACHER, *L'histoire de langues et la Géographie linguistique, The Zarahoff Lecture*, 1929. Oxford, 1929. 31 pàgs.

Aquest treball és un bell resum de les idees directrius i fonamentals de la geografia lingüística que, durant els darrers temps, han constituït el punt central de discussió dels romanistes de les diferents escoles.

L'activitat de les joves generacions de romanistes s'ha decantat cap a l'estudi de la llengua viva, així com les generacions anteriors esmerçaren llurs esforços a estudiar la llengua textual, per tal d'establir el text pur d'una obra.

Les experiències de Gilliéron, fetes amb els materials del seu atlas monumental, han demostrat que la llengua literària dels grans centres penetra en el dialecte, com penetra en la llengua literària, i, per altra banda, ens han portat explicacions i maneres d'interpretar els problemes lexicals, desconegudes fins ara. Cal només fer referència al problema d'APIS i d'AVIS, que no sols ha tingut ressonància en el domini gallo-romànic, sinó, fins i tot, en el domini ibero-romànic.

La geografia lingüística ens explica com es produeixen les desviacions de mots, de significats i fins d'etimologies, provocades, gairebé sempre, per la necessitat d'entendre's.

I el principi geogràfico-lingüístic cal aplicar-lo en sentit vertical. Els grans problemes geogràfico-lingüístics es van produir a l'època de la caiguda de les vocals finals, quan aparegueren la diftongació, l'ús de les preposicions i el sistema de dos casos.

Per altra banda, la geografia lingüística ha donat singular importància als centres de radiació cultural de caràcter polític o de caràcter eclesiàstic.

Terracher ha fet en aquest treball una magnífica síntesi de les idees directives del moviment filològic, conegut per Geografia lingüística.

Deutscher Sprachatlas auf Grund des von Georg Wenker begründeten Sprachatlas des Deutschen Reich und mit Einschluss von Luxemburg in vereinfachter Form bearbeitet bei der Zentralstelle für den Sprachatlas des Deutschen Reichs und deutsche Mundartenforschung unter Leitung von Ferdinand Wrede. Erste Lieferung : 1, Grundkarte. — 2, Nordwest, Grundkarte von G. Wenker Sprachatlas des Deutschen Reichs. — 3, 3.^a Lautverschiebung Typen. — 4, 4.^a *Ich* Satz 10. — 5, 5.^a *dir* Satz 12. — 6, 6.^a *beiss(en)* Satz 14. — 7, 7.^a *-en* Endung 3. Plural. Ind. Praes. — 8, 8.^a Synonyma Zu Pferd Satz 4. — Synonyma zu Füße Satz 8. — Dazu Text Seite 1-36. Zweite Lieferung : 9 Nordost Grundkarte von G. Wenker Sprachatlas des Deutschen Reichs. — 10, 10.^a *mach(en)* Satz 17. — 11, 11.^a *-en*, Infinitivendung. — 12, 12.^a *Brud(er)* Satz 33. — 13, 13.^a *-er* Endung. — 14, 14.^a Synonyma zu *laut* Satz 22. — Dazu Text Seite 37-60. — N. G. Elwert'schen Verlagsbuchhandlung (G. Braun). Marburg (Lahn), 1926-1928.

En el pròleg provisional s'explica la manera com es van recollir els materials, els 44,251 formularis procedents del domini d'Alemanya en llur majoria (40,736). Aquests formularis van ésser transcrits pels mestres d'escola, part en 1879 (nord i centre d'Alemanya), part en 1887 (Alemanya del sud) i part en 1889 (Luxemburg).

Les quaranta frases que es van preguntar van més aviat encaminades a recollir matisos fonètics i manifestacions sintàctiques que no pas problemes lexicals.

Els mapes 1 i 2 són els mapes fonamentals per a indicar les localitats, el primer en una escala de 1:2000000, i el segon, el de Wenker, comprèn la tercera part nord-occidental d'Alemanya amb la indicació de totes les localitats, les petites amb punts, les grans amb el seu nom.

El mapa 3, amb el transparent 3.ª, assenyala els límits d'una sèrie de criteris distintius dels dialectes alemanys : el domini de *ich* (*ic*) i de *ik* (*ik*); el domini de *machen* (*maġen*) i de *maken* (*maken*); el domini de *das* i de *dat*; el domini *dorf* i de *dorþ*, el domini d'*apfel* i d'*appel*, el domini de *pfund* i de *pund* i el domini de *kind* i de *chind* (*ġind*).

Els mapes 4 i 4.ª van dedicats a transcriure les variants fonètiques del *ich*, les quals ofereixen certa unitat en el domini de *ik* i també en el domini de *ich* (*ie*). En canvi, allà on topen les dues formes és on trobem, com en tota frontera lingüística, una extraordinària multiplicitat de formes.

Els mapes 5 i 5.ª donen les múltiples formes de *dir* (mit *dir*): les formes sense *-r*, *di* a la banda del nord, les formes amb *-r*; *dr*, *der*, *dir*, *diar* i *dia* a la banda del sud. A la confluència de les dues formes és l'indret on es desenrotllen les formes més diverses.

Els mapes 6 i 6.^a assenyalen les evolucions de la radical de la tercera persona del plural de *beissen* (die bösen Gänse *beissen* dich tot), caracteritzades per dos grans dominis, el de *bit* al nord, i el de *beiss*, *baiss* al sud. És interessant el nucli de *beit*, *bait*, comprès entre Hannover, Braunschweig, Göttingen, Elberfeld i Osnabrück.

Els mapes 7 i 7.^a assenyalen les dessinències de la tercera persona del plural del present d'indicatiu a base dels verbs *fliegen*, *beissen*, *sitzen*, *mähen*. Aquí el domini alemany és partit més aviat, per una línia vertical que va de nord a sud, en un domini de *-en* oriental i en un altre de *-e*, *-a* occidental amb enclaves de *-en* al Luxemburg, a Holanda i a Dinamarca.

Els mapes 8 i 8.ª donen els sinònims de *Pferd* 'cavall' i de *Füsse* 'peus'; és el primer mapa que ens ofereix un problema lexical. Els representants del cavall assenyalats en aquest mapa són: *Ross* al sud, sud-est i sud-oest; *Pferd* < PARAVAREDUS en la majoria del domini alemany i un gran domini de *Gaul* al centre d'Alemanya. Per què la presència de *Gaul* en tot aquest domini de l'Alemanya central? Un problema interessant ha d'ésser el que ha fet substituir els *Füsse* 'peus' per *Beine* 'cames'. Possiblement és un problema paral·lel al que ha traspassat les CALCEAS a designar la vestidura de les cames.

El mapa 9 és el terç nord-est de l'atlas de Wenker.

Els mapes 10 i 10.^a assenyalen les diverses formes de la radical *machen*, extretes d'una frase que acaba amb *rein machen*. El domini de *mach* (*maß*) al sud de la línia *ik ich*, i el domini de *mak* al nord d'aquesta línia, són les característiques generals d'aquest mapa. És típica la forma *gör* del danès, com ho són, també, les de *mao*, *moa*, *moak* i *mauk*, esteses per la Prússia oriental.

Els mapes 11 i 11.^a assenyalen les variants de les desinències

dels infinitius escollides dels verbs *wachsen*, *machen*, *verkaufen*, les quals conserven un cert parallelisme amb les desinències de les terceres persones del plural del present d'indicatiu : La perifèria compareix amb les desinències *-a*, *-e*, *-an* (Prússia oriental, Baviera, Rhin), i tot el centre té *-en*, *-n*.

Els mapes 12 i 12.ª assenyalen les variants fonètiques, les diftongacions de l'arrel *Bruder*. Tot el mapa és un mosaic; les combinacions més diverses de diftongs compareixen representades per un mosaic de signes en aquests mapes; el domini més limitat és el de *Bruder*. Potser són més de cinquanta les combinacions fonètiques que compareixen en l'arrel d'aquest mot.

Els mapes 13 i 13.ª assenyalen les variants fonètiques de la desinència *-er* dels substantius, extretes dels mots *Wetter*, *Wasser*, *Pfeffer*, *Tochter*, *Schwester*, *Bruder*. Difícilment es pot obtenir una idea dels matisos fonètics de la *-E* àtona, seguida de *-r*, quan els mots no han estat transcrits fonèticament. Sembla, però, que domina la *-e* àtona gairebé en tot el domini alemany, però en la part del domini del nord, compresa entre l'Elba i el Weichel i en la part del sud del Palatinat, sembla que hi predomina la *-a*.

Els mapes 14 i 14.ª assenyalen els sinònims de l'adjectiu *laut*: «man muss *laut* schreien». Si bé és el mot *laut* el mot predominant, apareixen una sèrie de sinònims : *hoch*, *dreist*, *nietsk*, *hell*, *heller*, *fest*, *scharf*, *sehr*, *wiss*, *dügend*, *stark*, *toll*, *arg*, *dich*, *steif*, *nütt*, *derb*, *deeg*, *lauthals*, *wahn*, *firm*, *gräulich*, *dämig*, *unbändig*, *satt*, *schier*, *lurig*, etc.

Aquest és el contingut dels catorze mapes publicats fins ara, del *Deutscher Sprachatlas*; ells donen, més aviat, una síntesi de resultats que no pas materials per l'estudi subjectiu. Metòdicament aquest atlas està en el mateix pla que el *Linguistischer Atlas* de Weigand. També pot ésser que, metòdicament, aquest atlas estigui en un nivell inferior que els atlas del domini romànic publicats en els darrers temps.

L'organització perfecta de les oficines del *Deutscher Sprachatlas* i la preparació científica de tot el personal que treballa sota la direcció del professor Wrede, és la millor garantia de la confecció de l'obra, de la qual no dubtem que, un cop rellevades les evolucions fonètiques típiques, decantarà tota l'activitat cap a la publicació de mapes de caràcter sinonímic, tals com els dos dels

catorze : *Pferd* i *laut*. A més, si es té en compte la preparació lingüística del Lehrer i del Gymnasialprofessor d'Alemanya, crec que no seria cosa difícil la tramesa d'un qüestionari de mil cinc centes paraules, les mateixes que figuren en els atlas romànics, a unes mil localitats, i preparar, amb aquests qüestionaris respostos, els mapes de l'Atlas. Aquests mapes serien, sens dubte, molt suggestius i més interessants que no pas els que donen característiques fonètiques elaborades; ells permetrien de conèixer les vicissituds d'un mot i d'un concepte en bona part dels dominis lingüístics d'Europa.

GINO BOTTIGLIONI, *Elementi prelatini nella toponomastica corsa* (con una carta a colori). Pisa, 1929. 113 pàgs. Supplement 1 de l'*Italia Dialettale*.

L'estudi de la toponímia pre-romana del Mediterrani és un dels temes més interessants de la lingüística. Bottiglioni ha emprès l'àrdua tasca d'assenyalar quins són els elements ibèrics, ligurs i etruscos de l'illa de Còrsega, i els assenyala a base de la comparació amb les formes que apareixen en els antics textos i en la resta del domini mediterrani.

Hübner en els *Monumenta linguae ibericae, prolegomena*, ja assenyala una sèrie de coincidències pre-romanes de la Còrsega amb la península ibèrica; aquestes coincidències, però, no són tan abundoses com les assenyalades de Bottiglioni, moltes de les quals, possiblement, poden tenir una explicació diferent.

La interpretació de la toponímia corsa ningú més no podia emprendre-la amb tanta de competència com Bottiglioni, i ningú no en podia treure resultats tan admirables.

Seria de desitjar que cada domini dialectal tingués una publicació semblant a la que anunciem, per tal de poder emprendre, ben aviat, l'establir els corrents de pobles que han passat per les riberes del Mediterrani, centre de la civilització antiga i moderna.

ALFREDO SCHIAFFINI, *Le origine dell' italiano letterario e la soluzione manzoniana del problema della lingua dopo G. I. Ascoli*, *Italia dialettale*, v, 129-171.

La creació de la llengua literària italiana és obra del Dant, el qual elevà a llengua literària el dialecte florentí. Els primers

moments de la llengua italiana no reflecten pas aquella unitat que compareix després del Dant; són el lombard, el venecià, el sicilià, el genovès, que gràcies a certa preponderància política, posseeixen una llengua literària dialectalitzant més o menys rica.

L'elevació del dialecte florentí a llengua literària d'Itàlia camina paral·lelament amb el gran desenrotllament artístic florentí dels segles XIIe i XIIIe És a la regió florentina que apareix el magnífic art romànic, i l'art gòtic italià es revela a Santa Maria la Novelda, i són els poetes del *Dolce Stil nuovo* els que creen la vertadera lírica italiana, que havia tingut les primeres manifestacions a la cort de Sicília. I són el Petrarca, el Dant i el Bocaccio, tots ells florentins, que creen la llengua literària, que tindrà, més tard, els grans conreadors anomenats Machiavello i Galileo.

El Romanticisme que maldava per una ideologia democràtica i cristiana, representat per Manzoni (1828), combaté la idea d'un italià literari culte, separat de la llengua parlada. Manzoni volia una llengua literària basada en el florentí que es parla avui, despullat de tot refinament artístic. Ascoli, el gran romanista, reclamà pels furs de la tradició, i exigí que la llengua literària fos, tant com un reflex de l'ànima popular, una creació artística filla de l'escriptor que amotlla la llengua als diferents moments de la creació. Aquesta interessant polèmica, de la qual en sortí la creació de la llengua literària italiana d'avui, ens és contada, d'una manera viva i altament suggestiva, per A. Schiaffini.

ALFREDO SCHIAFFINI, *Il mercatore genovese nel medioevo e il suo linguagio*. Gènova, 1929. 28 pàgs.

El discurs inaugural de l'any acadèmic 1928-1929 de la Universitat de Gènova, confiat al professor Schiaffini, és un esbós d'estudi sobre la personalitat del comerciant genovès medieval i del vocabulari que emprava.

Seguint un llibre anònim, escrit en genovès, Schiaffini posa de relleu les qualitats i els defectes del marxant genovès i, a la vegada, els consells que se li donaven per saber treballar amb honra i amb profit.

La part del treball, dedicada al vocabulari comercial, ens informa d'alguns mots que han substituït l'*usura*, procedents del dialecte genovès; s'hi estudia l'origen dels mots *dàrsena*, *arsenal*,

banc i *banca*, *crèdit*, *bancarrota*, *comprar*, *acaptare*, francès *acheter*, i l'origen del mot *cotó*, esp. *algodón*, ital. *cotone*.

L'estudi del vocabulari mediterrani és sumament suggestiu i d'un interès extraordinari per a conèixer la història de la cultura mediterrània. Potser cap llengua romànica com el català medieval i com el genovès de l'Edat mitjana tenen tant d'interès per a l'estudi del vocabulari comercial de l'Edat mitjana i moderna, del qual Schiaffini dona una bella mostra en aquest estudi.

ALEXANDER ECKHART, *Sicambria capitale légendaire des français en Hongrie*. Extrait de la *Revue d'Études hongroises*, n.º 2-3, 1928.

Tots els pobles d'Occident tenen un origen troià. La valor dels habitants de Troia havia arribat a les oïdes dels pobles d'Occident per mitjà de la literatura llatina, especialment per Virgili, pels historiadors romans i, sobretot, pel compilador de tot el saber de la romanitat tardana, el gran sant Isidor.

Els historiadors dels francs creuen que Sicambria és la ciutat del seu origen. Aquesta creença perdura fins molt enllà del Renaixement. I la identificació de Sicambria amb Aquincum ha estat acceptada pels historiadors hongaresos, sense cap mena de reserva, durant cinc cents anys.

Aquest estudi d'Eckhart, ben documentat, és una contribució a l'estudi de la influència francesa a les regions de l'Europa central i oriental.

GERHARDT ROHLFS, *Lockrufe und Wortschöpfung* (Zu den Namen der 'Ente' und 'Gans'), *Zeitschrift für franz. Sprache und Literatur*, 49, pàgs. 103-115.

Rohlf s reuneix, en aquest article, els noms de l'ànec i de l'oca, procedents dels crits que es fan en aclamar-los, i, per la seva distribució geogràfica, admet una força creadora per les denominacions *git*, *rit*, típiques del domini gascó; de les formes *tiró*, *pir*, típiques del català i del provençal; la de *pato*, amb les seves variants, estesa des de l'Àsia Menor fins a les penínsules balcànica, italiana i ibèrica. I, encara, hi són estudiades les denominacions *bilo*, *bilot*, *hill*, etc., que compareixen en els dialectes francesos orientals i, també, en els dialectes germànics.

Tant interessant com l'estudi de les denominacions de l'ànec

i de l'oca és la història d'aquesta au que visqué salvatge a l'orient i vingué domesticada a l'occident.

Rohlf's constata la presència d'ANATE (*ahatea*) en basc. Aquesta forma és força interessant. L'aranès té la forma *lit* 'anec', del mateix origen que les formes gascones *git* i *rit*, les quals s'han de reportar a un ALITE. Per què, precisament, compareixen aquestes formes derivades d'ALITE en gascó? De ben segur que una homonímia desagradable entre *anet* 'anec' i *anet* 'anyell' ha estat la causa de la propagació de *rit*, *git*.

LOUIS ROYER, *Les Rameaux*, mystère du XVIe siècle en dialecte embrunais, suivi d'une esquisse philologique et d'un glossaire, par A. Duraffour. Gap, 1928. 138 pàgs.

Aquest misteri del Ram, compost per un carmelità, de nom Decressent, procedeix de la biblioteca del castell d'Uriage, propietat del comte de Saint-Ferriol, i va ésser escrit cap al començament del segle XVI. La seva valor literària és gairebé nulla: ve a ésser una imitació de les passions provençals, molt abundoses a les darreries de l'Edat mitjana a les regions alpines. El vers és discordat, gairebé sense metre. En canvi, la llengua és força interessant; és la llengua de la ciutat d'Embrun, cap de bisbat, la qual pot ésser estudiada amb l'ajut d'altres documents.

L'estudi d'A. Duraffour sobre les característiques fonètiques, morfològiques i lexicals, algunes de les quals coincideixen amb el català, augmenta la valor d'aquesta publicació.

M. J. NEMIROWSKY, *Sprache und Kultur. Zur Verbindung der Linguistik mit den Socialwissenschaften*, aus den Nachrichten des Gorsky Pädagogischen Instituts, Band v. Vladikaukas, 1928.

El resum d'aquest treball, escrit en rus, publicat a la fi en alemany (155-157), és el que segueix: A l'Occident, com a la república dels soviets, les relacions entre la llengua i la societat, la llengua i la cultura, o sigui l'entroncament de la lingüística i de la sociologia, estan en plena actualitat. J. Marr ha donat una singular importància a la *teoria jafètica*, la característica de la qual és el posar en coordinació la història de la cultura material i la història de les formes socials. Segons Marr, la llengua és una creació

de la societat ja en el començament de la seva formació, i, a la vegada, un reflex de l'evolució econòmica i social.

També a l'Occident s'observa una aproximació entre la lingüística i les ciències socials; tant els idealistes com els positivistes donen una singular importància a l'estudi de la llengua com un fet històrico-cultural.

En els dos primers capítols es fa història dels diferents corrents lingüístics del passat segle, i en el tercer capítol s'explica com s'uneixen aquests corrents en la lingüística actual, apareguts, des del primer moment, amb Humboldt i Grimm, a l'una banda, i amb Bopp, a l'altra banda.

El naturalisme en la lingüística apareix amb la teoria de Schleicher, i floreix, fins cap a l'any 1890, amb les figures de Max Müller i dels Junggrammatiker.

H. Schuchardt apareix com un batallador en contra i oposa a aquestes teories mecàniques i naturalistes el concepte de llengua com a manifestació cultural social. És una manifestació característica de la investigació lingüística segons Schuchardt, l'agermanament de la investigació lingüística amb la realitat dels fets. Aquest agermanament li ha fet crear la *Sachwortgeschichte*, considerada per ell com a nervi de la ciència del llenguatge.

La ideologia de Schuchardt ha exercit la major influència sobre la moderna ciència del llenguatge. Els conceptes *Wörter und Sachen*, *Wortforschung*, *Wortgeschichte*, *Wortgeographie* i *Géographie linguistique* tenen llur origen en Schuchardt.

Aquest romanista ocupa el lloc més eminent en la història de la ciència del llenguatge on la lingüística se separa de les ciències naturals i s'atansa a les ciències socials.

En el moment actual la ciència del llenguatge es caracteritza pel seu maldar cap a la història de la cultura, per esdevenir una síntesi de la llengua i de la cultura. Amb tot, els nombrosos partidaris de la tendència positivista i de la metòdica rigorosa, volen que es tingui la màxima precaució en la interpretació dels fets lingüístics. Aquesta tendència és representada per Marr en la U. d. S. S. R. i, a l'Occident, per K. Vossler, en la seva obra *Frankreich Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, i per W. Schmidt, en *Die Sprachfamilien und Sprachkreise der Erde*.

En els capítols VI i VII es dona el contingut d'aquestes obres,

es ressenyen llurs característiques i se n'assenyala llur valor. L'obra de Vossler ve a ésser la síntesi de la història de la llengua i de la cultura d'una nació en un període determinat. La importància de l'obra de Schmidt està en les seves construccions lingüístiques. Ella dona una visió de la relació que hi ha entre l'evolució general de la llengua i de la cultura.

En resum, cal dir que el punt de vista idealista de Vossler és reduït per l'esquema etnogràfic de Schmidt, que constitueix la base de la seva construcció, i que solament la lingüística marxista, creada per Marr, pot il·lustrar degudament el problema que ens interessa.

W. PAULYN, *Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten*, Sonderabdruck, *Romanischen Sprachen und Dialekte*, 1928, pàgs. 50-66.

En aquest treball l'autor ha reunit els principals sistemes de transcripció fonètica del domini romànic i, a la vegada, fixa el valor fonètic acordat a cada signe de transcripció. Els sistemes reunits i aclarits en aquest treball són : I, Sistema de Böhmer, publicat en *Romanische Studien*, I, 295 i ss.; II, Sistema de Weigand, emprat en el *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebiets* (Leipzig, 1909); III, Sistema Gamillscheg, publicat en *Österreichischen Mundarten* (Viena, 1919); IV, Sistema Ascoli, contingut en l'*Archivio glottologico italiano* (1875); V, Sistema Goidànich, emprat en l'*Archivio glottologico italiano*, des del vol. XVII (1910-1913); VI, Sistema Merlo, donat en l'*Italia dialettale* (1926); VII, Sistema Jaberg-Jud, per a el *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* (1928); VIII, Sistema Gilliéron, per l'*Atlas linguistique de la France*, exposat en la *Notice* (1902); IX, Sistema Gauchat, Jeanjaquet, Tappolet, publicat a la coberta del *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande* (1904-1915); X, Sistema Barnils-Griera, usat en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (1913); XI, Sistema Griera, per l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, publicat en la introducció explicativa, pàg. 32; XII, Sistema Alcover, publicat en el fascicle I del *Diccionari català-valencià-balear*, pàgs. XXII-XXV; i XIII, Sistema Navarro Tomàs, del qual se serveix la *Revista de Filología Española*, 1915, pàgs. 374-376.

Els romanistes agraeixen al senyor Paulyn aquest treball, tan útil per a la intelligència dels diferents sistemes de transcripció.

M. L. WAGNER, *Über den verblühten Ausdruck im Spanischen*, ZRPh, XLIX, 1-26.

L'estudi del vocabulari estrafolari és una especialitat de M. L. Wagner. Els seus treballs sobre l'argot barceloní o mexicà són definitius. En aquest treball que ressenyem s'estudia un vocabulari espanyol creat a base de la *màscara lexical*; el vocabulari creat per mitjà de l'aproximació fonètica, ço és l'aplicació del significat d'un mot a altre mot de semblant estructura. La quantitat d'ironia i de malícia que el poble ha deixat en aquest vocabulari, és extraordinària. Aquest ni ha perdonat les coses santes, ni ha posat traves al mot obscè, per traspasar-ne el significat al mot més inofensiu, que ha acabat per desaparèixer de la llengua. Exemples : *Roma* : nas aixafat; *entreviar* : entendre; *murcio* : lladre; *Juan Rubio* : el sol; *el conde de Uñate* : tenir les ungles llargues; *tener casas en la calle de Gorguera* : tenir escròfules al coll (Besses); *San Alejos* : anar lluny; *San Acá y San Allá*; *Santa Clara*; sard. *Sant'Agata*, port. *Santo Ouvido*. Aquí es podria fer esment d'una sèrie de sants que tenen virtut curativa per raó del seu nom. Es poden citar, encara, els noms *Juan Paga*, cat. *Sant Culgat* : el llit; mex. *algodón* : algom; cat. *ser de l'arpa* : del carrer dels rampins; lladre. L'abundància d'exemples citats per Wagner revelen l'interès que té l'estudi de les creacions en la llengua sota aquest aspecte.

OSKAR FINK, *Studien über die Mundarten de Sierra de Gata*. Hamburg, 1929. 130 pàgs., un mapa i dues planxes.

D'un temps ençà els romanistes d'Hamburg han pres per objectiu de les seves recerques el domini lingüístic castellà. D'una banda, en descriuen els seus dialectes i, per l'altra, estudien la cultura material hispànica. N'és un exemple típic l'estudi que ressenyem, en el qual es donen les característiques dialectals més sortints del consonantisme de la Sierra de Gata; de passada s'assenyalen les evolucions típiques del vocalisme i, també, algunes notes de morfologia.

La introducció, plena de detall, ens hauria pogut informar, també, dels límits i de les divisions diocesanes, potser llavors sabríem per què les localitats espanyoles de Valverde, Eljas y San Martín tenen un dialecte marcadament portuguès.

Per aquesta monografia apreciem que el dialecte de Las Hurdes no ofereix interès extraordinari. Les seves característiques compareixen en els dialectes aragonesos. Es curiós el procés seguit per la *f*- inicial, unes vegades desapareguda, altres evolucionada fins a *pf*-; la desaparició de *ge, i* : *elá* < GELATA; la desaparició de la *-t*- intervocàlica, igual que en el valencià; el canvi de *-d-* en *-l-*: *malecina*. Igual que en els dialectes gascons, la *-N* > *ñ*, i desapareix quan és intervocàlica : *abea* < AVENA. La influència de la *i* sobre la nasal condiona la palatalització de la *n* : *galiya*. També és interessant l'intercanvi entre *l* i *r* : *calol* 'calor', *sor* 'sol'. Diferentment dels altres dialectes castellans, la *-LL-* no es palatalitza *galu* < GALLU, però ho fa al costat de *i* : *silla* 'cadira'. És una nota sortint del vocalisme l'evolució de AU cap a *oi roipa* 'ropa', *coica*, 'cosa'.

El sistema de citar les localitats per mitjà de nombres, si un no té al davant el mapa o la configuració del país explorat, dificulta extraordinàriament la localització dels fenòmens explicats.

La complicada exposició dels fets, potser desvalora una mica aquesta notable monografia dialectal, que agraeixen tots els que es preocupen per la coneixença dels dialectes.

A. GRIERA, *Els noms bascos dels mesos de l'any*, ZRPh, XLVII, 103-112.

L'autor d'aquest treball, partint del comptar per llunes de la gent pagesa pirenenca, creu que el mot basc *il* procedeix del llatí LUNA, i és el component de tots els noms bascos dels mesos. Per altra banda, l'altre component d'aquests noms està pres de les feines de la terra apropiades de cada temps. És interessant l'explicació de *buruil* 'setembre', 'el primer més', paral·lel al sard *cabi-danni* 'mes primer de l'any'. El *buru* < PILU significa 'cap' en basc.

WILHELM GIESE, *Das Baskische Zahlen*, RIEV, XIX, 4. 1928, 22 pàgs.

L'Acadèmia de la llengua basca oferí un premi al millor estudi sobre els numerals en basc. El treball premiat fou el que ressenyem. Aquest interessant estudi sobre els numerals comprèn els següents paràgrafs: I, Elements forasters en els numerals bascos; II, Formació dels numerals; III, Parentiu lingüístic. El treball acaba amb un estudi sobre el problema etnològic.

Segons Giese, solament el basc *milla* és de procedència llatina;

tots els altres nombres són genuïnament bascos. Solament *eun* és de procedència germànica.

Contràriament a l'opinió de Giese, crec que tots els numerals de la llengua basca són de procedència forastera. • *Bat* és un derivat de *PALU* amb evolució fonètica regular i d'acord amb la manera primitiva de contar dels pagesos i pastors del Pireneu; *bi* és el *BIS*; *IRU* és el *TRINU* amb la pèrdua de la *T*- inicial i de la *-N*- intervocàlica, certament ben explicable; *laur* 'quatre' és també explicable per un parallelisme amb el gascó *awa* < *AQUA*; *bost* 'cinc' és el nom celta de la mà; comp. l'esp. *ambuesta*, cat. *ambosta* 'la quantitat que cap en ambdues mans juntes'; *sei* < *SEX*, parallelament a *lei* < *LEX*, és molt més acceptable que no pas qualsevol parentiu amb una llengua no romànica; *sazpi* pot ésser admès com un procedent de *SEPTem*, molt més aviat que no pas un parentiu amb el *copte*. Si admetem que la *z*- inicial de *zortzi* 'vuit' és un article, és molt possible que *ortzi* sigui un provinent de *OCTO*: *OCTO* > *otz* > *ortz* > *ortzi*. En *bederatzi* tenim, de ben segur, un derivat de *NOVELLANU*, creat per raó de l'homonímia entre *NOVU* 'nou' i *NOVEM* 'nou'. I *amar* 'deu', molt irreconciliable amb el llatí, pot ésser molt bé una creació romànica procedent de *les mans* 'els dits de les dues mans'.

Schuchardt, *ZRPh*, xxxi, 586, ha demostrat que *ogei* 'vint' és un mot d'origen celta.

Tots els bascófils, fins avui, exceptuat Schuchardt, han comparat la llengua basca amb totes les llengües més allunyades, amb les quals, durant vint segles, no han pogut estar en contacte. Obliden, però, de comparar-la amb els dialectes veïns, amb el gascó i amb l'aragonès, dialectes que, al meu entendre, tenen la clau per obrir el secret i aclarir els misteris de la llengua basca.

M. G. RAMOS, *De Astronomástica vasca*. Tarragona, 1928. 48 pàgs.

Aquest estudi va dedicat als noms bascos del sol : *eki*, *eguzki*; als noms de Déu : *Jaungoikoa*, *Urti* i als noms de la lluna : *ila*, *ilargi*. La dificultat de trobar un origen d'aquests mots, fa que hom hagi d'admetre amb moltes reserves les disquisicions de Ramos, rublertes d'erudició. ¿No seria possible d'admetre que el basc *jaun* sigui un provinent de *DOMINUM* i que en *ila* tenim un representant del llatí *LUNA* gascó *lúa*? — A. GRIERA.

PUBLICACIONS DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants : a FRANÇA : E. Champion, 5, Quai Malaquais, París; a ALEMANYA : Otto Harrassowitz, Leipzig; a ANGLATERRA : Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres

	Ptes.		Ptes.
BIBLIOTECA FILOLÒGICA			
I.—Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII i XIII), per MN. PERE PUJOL..... (<i>Exhaurit.</i>)		XIV.—Epistolari d'En M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. NICOLAU D'OLWER. Tom. I.....	10
II.—Die Mundart von Alacant.—Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. P. BARNILS.....	4	XV.—La Culture des Céréales à Majorque, par P. ROKSETH.....	10
III.—Diccionari Aguiló. Volumes I a V. En rústega, cada un.....	10	XVI.—Notes linguistiques d'argot barcelonais, par M. L. WAGNER.....	10
Relligat, cada un.....	14	Atlas lingüístic de Catalunya, per A. GRIERA, vols. I a IV (cada volum).....	75
Relligat en paper de fil, cada un.....	25	Edició en paper de fil.....	150
IV.—La frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA. Fasc. I. (<i>Exhaurit.</i>)		Butlletí de Dialectologia catalana (publicació semestral, a despeses de la Institució Patxot des de 1925).	
V.—Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan, par J. ARTEAGA PEREIRA, ordenats i publicats per P. BARNILS.	4	Vol. I (abril-desembre 1913).....	3
VI.—Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. I.....	8	» II (gener-juny 1914)..... (<i>Exhaurit.</i>)	
VII.—Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsimil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics, per P. BARNILS.....	12	» II (juliol-desembre 1914).....	2
VIII.—Diccionari de rims, de Jaume March, editat per A. GRIERA.....	10	» III (gener-juny 1915).....	2'50
IX.—Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. II.....	12	» III (juliol-desembre 1915).....	2'50
X.—La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal, secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup., pubblicata da VINCENZO CRESCINI e VENANCIO TODESCO.....	10	» IV (gener-juny 1916).....	3
XI.—Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans, redactat sota la direcció de P. FABRA, membre de la Secció Filològica (segona edició). En rústega.....	8	» IV (juliol-desembre 1916).....	3
Relligat.....	9'50	» V (gener-desembre 1917).....	3
XII.—Gramàtica Catalana, per POMPEU FABRA (tercera edició).....	3'50	» VI (gener-juny 1918).....	2'50
XIII.—Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, par J. ANGLADE. — L'article majorquin et l'article roman dérivé de 'ipse', par P. ROKSETH. — Les vocals tòniques del rossellonès, per P. BARNILS. — El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic, per M. DE MONTOLIU.....	10	» VI (juliol-desembre 1918).....	2'50
		» VII (gener-desembre 1919).....	5
		» VIII (gener-desembre 1920).....	5
		» IX (gener-desembre 1921).....	5
		» X (gener-desembre 1922).....	10
		» XI (gener-juny 1923).....	5
		» XI (juliol-desembre 1923).....	5
		» XII (gener-desembre 1924).....	10
		» XIII (gener-juny 1925).....	5
		» XIII (juliol-desembre 1925).....	5
		» XIV (gener-desembre 1926).....	5
		» XV (gener-desembre 1927).....	5
		» XVI (gener-desembre 1928).....	5
		» XVII (gener-desembre 1929).....	10
		» XVIII (gener-març 1930).....	5
		» XVIII (abril-juny) 1930.....	5
		Ortografia Catalana, segons el sistema adoptat per l'I. d'E. C..... (<i>Exhaurit.</i>)	
		MEMÒRIES	
		(publicades a despeses de la Institució Patxot)	
		Volum I:	
		Fasc. I. — POMPEU FABRA. La coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana durant el segle XIV.....	2
		Fasc. II. — JOSEPH ANGLADE, Las Flores del Gay Saber.....	8
		Fasc. III. — P. AEBISCHER, Études de Toponymie catalane (Barcelona, 1928).	11
		LABORATORI DE FONÈTICA	
		Estudis fonètics, publicats sota la direcció del DR. P. BARNILS. Vol. I.....	20

5 pessetes

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

JULIOL - SETEMBRE 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

Reg. 4367
neg. 665

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

JULIOL - SETEMBRE 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1930

1930

BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA

XVIII

Fasc. 3

SUMARI

	Pàgs.
PAUL AEBISCHER, <i>Le catalan 'turó' et les dérivés romans du mot prélatin '*taurus'</i>	193
JOAN AMADES, <i>Astronomia i meteorologia populars</i> (acabament).	217
<i>Miscel·lània</i>	314
<i>Crònica</i>	319

EL BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA
es publica des de 1930 en fascicles trimestrals de més
de 80 pàgines. El preu de subscripció és de 15 pesse-
tes anuals, i el preu de cada fascicle és de 5 pessetes.

Le catalan 'turó' et les dérivés romans du mot prélatin '*taurus'

Dans ses *Orígenes històrics de Catalunya*, mine presque inépuisable de renseignements de toute espèce, souvent excellents, sur les choses et les mots de la Catalogne, Balari consacre plusieurs pages au substantif *turó*. «Es bastante general — dit-il — en Catalunya el nombre *turó* que se da a la cima o cumbre de la montaña que presente una forma más o menos cónica y en este concepto es sinónimo de *toçal* en su significación primitiva.»¹ Et, après des considérations étymologiques sur lesquelles nous reviendrons, il finit par dire que «muchas son en Catalunya las cumbres que han recibido un nombre especial agregando a la palabra *turó* un adjunto atributivo, como ocurre con una de las altas cumbres del Montseny conocida por *Turó del home*».²

Le mot *turó*, en effet, est d'usage courant en catalan. Labernia³ et Escrig⁴ le donnent dans leurs dictionnaires, et le premier signale même le diminutif *turonet*, avec le sens de «cerrejón». Mais ce n'est peut-être pas seulement dans cette région orientale de la péninsule ibérique que le mot se rencontre : on le retrouve, semble-t-il, avec une signification un peu différente, en asturien, où *turrón* a le sens de «hartes Erdklumpen» (Ake), en galicien, avec *torrón* «terrón ya sea de tierra, de azúcar o de otra substancia» (Piñol) et *torroeira* «montón de tierra para varios servicios»; et le dialecte portugais de Tras os Montes a le mot *torrinheira* «mon-

1. J. BALARI Y JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*. Barcelona, 1899, p. 60.

2. J. BALARI, *op. cit.*, p. 62.

3. P. LABERNIA Y ESTELLER, *Diccionari de la llengua catalana*, vol. II, p. 678.

4. J. ESCRIG Y MARTÍNEZ, *Diccionario valenciano-castellano*. Valencia, 1887, p. II73.

tazito de pedras soltas, de ternaz, no campo por entre as quaes chegam a escouwer-se coelhos».¹

Ce sont vraisemblablement là des traces sporadiques d'une racine identique à celle qui est à la base de *turó*. Mais ces traces sont infiniment plus nombreuses dans la région pyrénéenne située immédiatement au nord de la Catalogne : Joanne signale le mot *Turon* et dit que c'est là un terme du glossaire géographique des Pyrénées centrales, synonyme de «tertre, monticule, motte de terre, rocher arrondi» et parfois de «tumulus» et de «redoute». «Dans les hautes régions pyrénéennes — continue-t-il —, il est plus particulièrement employé pour désigner une saillie rocheuse plus ou moins isolée, ou plus ou moins séparée de l'ensemble d'un massif montagneux.»² Et il termine en mentionnant les diminutifs *Turounet* et le féminin *Turounette*, ainsi que *Turouncoulet* et *Turouncoulette*, doubles diminutifs de *Turon*. D'après Joanne toujours, nous trouvons un *Turon* dans les Hautes-Pyrénées, commune d'Arcizar-Adour; un *Turon* de Halla (2,401 m.) dans le même département; un *Turon* del Pouy (1,805 m.) dans la Haute-Garonne; un *Turon* déous Cristâous (900 m.) dans les Basses-Pyrénées; un *Turon* de Subéryéous (1,550 m.), un *Turon* de Néouvielle (3,056 m.), un *Turoun* (commune de Lomné) dans les Hautes-Pyrénées encore, et un *Turounet* de la Lauda (1,591 m.)³ dans les Basses-Pyrénées enfin. En un mot, d'après Joanne, ce sont ces deux départements des Hautes et des Basses-Pyrénées qui contiennent le plus grand nombre de sommets ou d'endroits désignés par ce nom.

Nous sommes déjà en domaine provençal. Et de fait Mistral signale le mot *turoun*, *turon* en languedocien, en gascon et en béarnais : il le définit comme désignant un «monticule aplati au sommet, mamelon arrondi, butte, dans le haut Languedoc».⁴ Il ajoute que le *Turon* est le «nom des anciens camps retranchés que le peuple attribue aux Maures, dans le Béarn». Un peu partout dans le sud de la France, d'après Mistral, on rencontre des dérivés et des diminutifs du mot : *turounet* «petit monticule, tertre»; *turras*, *turral*,

1. *Revista lusitana*, t. v, p. 107.

2. P. JOANNE, *Dictionnaire géographique et administratif de la France*, t. VII, p. 5008.

3. P. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, pp. 5008-5009.

4. MISTRAL, *Dictionnaire provençal-français*, t. II, p. 1065.

en toulousain, «grosse motte de terre»; *turrassèl*, *turrassou*, en Languedoc, «petite motte de terre»; *turril*, *turrot*, «petite motte», dans l'Aude; *turro*, *turlo*, s. f., «motte de terre» en Languedoc et en Gascogne, «grand tas» en Guyenne; *tourado*, s. f., «remblai, chaussée, élévation de terrain, langue de terre qui sépare un étang d'un autre, presque île située entre deux marais», à propos duquel il mentionne le nom de lieu *Les Thorades*, près de Graveson (Bouches-du-Rhône); *toural*, *taural* (Auvergne), *tural* (Dauphiné), «élévation de terre qui sépare deux héritages, tertre, monticule, talus d'un champ, lit de gazon», en Languedoc; *touret* «butte, monticule aplati au sommet, petite éminence». ¹ De son côté, Azaïs donne également le biterrois et toulousain *turro*, «motte de terre, motte de gazon», ainsi que *toural*, *touret* «tertre, monticule, petite élévation de terre, lit de gazon». L'un ou l'autre de ces mots se rencontrent déjà dans textes anciens : M. Pansier signale *torada*, s. f., «coteau, colline, monticule» dans un texte de 1393, ² et E. Levy donne ce même *torada* avec le sens de «Bodenerhöhung, Anhöhe», ainsi que *toral*, «zur Abgrenzung von Feldern und Weinbergen dienender Erdaufwurf», sens que ce mot a entre autres dans l'exemple cité, «... se vira (per) le drech *toral* da la vigna de Peyre de Tresanes...», ³ et *toron*, *turon* «Hügel, Anhöhe», dont il mentionne de nombreux exemples.

Les autres sources de renseignements que nous avons à notre disposition, pour la moitié sud de la France, ne font que confirmer les données fournies par Mistral et par Azaïs. D'après l'*Atlas linguistique de la France*, ⁴ le point 746, Belmont, au sud de l'Aveyron, a *tural*; le point 857 de la Drôme, soit Luc-en-Diois, *twor*; les points 766 et 767 de l'Hérault, soit St.-Pons et Nissan, *tural*, au sens de «tertre, monticule». ⁵ Les dictionnaires locaux ou régionaux signalent *turou* «tertre» en béarnais, *turoun* «monticule aplati au sommet» (Lespy et Raymond; Cordier) et son diminutif *turounet*

1. MISTRAL, *op. cit.*, t. II, pp. 1009-1010 et 1065-1066. A la page 1065, il donne en outre le verbe *turreja* qui signifie, dans l'Hérault, «former des mottes, en parlant de la terre qu'on laboure».

2. P. PANSIER, *Histoire de la langue provençale à Avignon du XIIe au XIXe siècle*, t. III, p. 167. Avignon, 1927.

3. E. LEVY, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch*, t. VIII, p. 977.

4. E. LEVY, *op. cit.*, t. VIII, p. 311.

5. J. GILLIÉRON et E. EDMONT, *Atlas linguistique de la France*, carte n° 1908, TERTRE, MONTICULE. Pour des raisons typographiques, je suis forcé de simplifier et de transformer la graphie adoptée par Gilliéron.

en Lavedan (Cordier). A l'autre extrémité de la Provence, dans la région de Barcelonnette, nous avons *touràl* «partie transversale de terrain inculte et en pente, séparant deux champs, en montagne» (Fours);¹ la Haute-Ubaye connaît le mot *touàr* «bord gazonné d'un champ; billote de bois»;² et des lieux-dits du canton de Barcelonnette s'appellent *la Tòure*, *lou Touràis*, *sous lou Touràl*, *lous Touràls*, *lou Tourarét*, *Tourant*, *Tourèlla*, *las Tourres*, *lou Touròunt*.³ Parmi les noms de montagne de cette région, signalons encore le *Thuron*, sommet du Champsaur, sur la crête du Lingustier, dans les Hautes-Alpes,⁴ et le *Tourillon*, sommet situé sur la crête qui, se détachant de la chaîne frontière des Trois-Évêques, sépare les bassins de l'Ubayette et de la Tinée, à la limite des Basses-Alpes et des Alpes-Maritimes : le sommet en question se présente comme un prisme aux arêtes verticales surmonté d'une pyramide peu aiguë.⁵

Un peu plus au nord de la région examinée jusqu'ici, l'*Atlas linguistique*, à la carte TERTRE toujours, donne *turo* au points 801 et 809, St.-Éloi-aux-Mines et Ambert, dans le Puy-de-Dôme, et *terro* dans le département du Rhône au point 908, soit à Cours. Par ailleurs, *Thuret* est un village de l'arrondissement de Riom (Puy-de-Dôme), sur le penchant d'une colline.⁶ Le patois de Vinzelles a lui aussi le mot *turō* «tertre» (Dauzat); *tureau* a dans le vocabulaire lyonnais de Cochard la signification de «colline arrondie allant en pointe», c'est-à-dire, selon Nizier du Puitspelu, de forme conique;⁷ les parlers du Centre, d'après Jaubert, connaissent *teuraillon* et *teure*; dans le Bourbonnais, selon Choussy et Duchon, on trouve les mots *turrote* et *turreau* «monticule», *turraïl*, *turau*, *teureau*, *teurau* «butte». Et l'*Atlas linguistique* donne *turo* dans

1. F. ARNAUD et G. MORIN, *Le langage de la vallée de Barcelonnette*, p. 142. Paris, 1920. Il convient d'écarter le mot *touroun* «source, fontaine», connu à Fours également. Comme je le montrerai prochainement, il faut rapprocher ce *touroun* de *touloun*, *touroun* donné par Mistral, *op. cit.*, t. II, p. 1004, et y voir un TELONE (cf. *op. cit.*, *loc. cit.*, les formes *Touloun*, *Touroun*, pour *Toulon*, TELO MARTIUS).

2. F. ARNAUD et G. MORIN, *op. cit.*, p. 165.

3. F. ARNAUD et G. MORIN, *op. cit.*, p. 231.

4. P. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 4867.

5. P. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 4914.

6. P. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 4867.

7. PUITSPELU, *Lyonnais Tureau*, *provençal Tor*. *Revue des langues romanes*, t. XXXII, p. 613 (1888).

tout le département de l'Allier, sauf au point 800. Dans le Morvan, nous avons *autureau* «élévation de terre, monticule, talus, ados dans un champ, etc.», *teurlée* «petite élévation de terre», *teureau* «élévation de terre, monticule, colline» (Jaubert); et ces mots se retrouvent sous la même forme, ou presque, ailleurs dans le département de l'Yonne : d'après les glossaires de Cornat et de Jossier, on a *tureau* avec le sens de «tertre, éminence, berge, talus, etc.», *teurlée*, *turlée* «butte, dépôt de terre plus ou moins élevé, au haut d'un champ», *theurée* «monticule, tas, monceau», *theureau* «élévation, hauteur, montagne». Simonet donne, pour Uchon, *teurot* «montagne» et *teurai* «monticule», et à Chatel Censoir *teurlée* a également le sens d'«amas de terre».¹ Dans le lexique toponymique, le *Toureau des Grands-Bois* désigne un sommet du Morvan, dans le département de la Nièvre, point culminant, à 804 m. d'altitude, de la ligne de crêtes dont fait partie le Gros-Mont;² le nom de *Thureau de Bard* s'applique à une forêt du département de l'Yonne dans l'arrondissement d'Auxerre, au cœur d'un massif situé sur la rive droite de l'Yonne;³ et, d'après Jaubert,⁴ la même dénomination se retrouve assez fréquemment dans le Morvan : on a par exemple les *Teuriaux*, le *Teureau-de-Geai* dans les communes de Villapourçon et de Remilly, le *Theureau-de-la-Roche* sur un des plateaux du Beuvray, les *Thureaux*, dans les communes de Varennes et de Ciez, et d'autres encore.

A l'ouest de la France, dans le département des Deux-Sèvres, existe le *Tureau*, dans la commune de Sainte-Blandine.⁵ Le patois poitevin, par ailleurs, connaît le mot *tureau* «tas de terre, petite élévation du sol» (Levrier), *turau* «petit tas de pierres, de terre» (Beauchet-Filleau); le vendômois a *teuriô* «petites moyettes» — sens plus spécialisé —, d'où le verbe *enteurioler* «mettre les gerbes en tas»⁶ (Thibault). Le Haut-Maine a *turet* «petite butte naturelle ou artificielle» (Montesson), et le Bas-Maine *turé* «tertre, petite butte» (Dottin). Et Beszard, signalant une forme appelée *les*

1. *Bulletin de la Société ... de l'Yonne*, vol. 34, p. 174.

2. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 4914.

3. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 4866.

4. JAUBERT, *Glossaire du Morvan*, p. 835. Paris et Autun, 1878.

5. JOANNE, *op. cit.*, t. VII, p. 5007.

6. Sur ces deux mots, cf. D. BEHRENS, *Beiträge zur französischen Wortgeschichte und Grammatik*, pp. 267-268. Halle a. S., 1910.

Thurets à Courdemanche, ajoute que ce nom de lieu est assez fréquent¹ dans cette région.

Entre la Loire et le Rhône, maintenant, outre les exemples du Morvan mentionnés plus haut, nous avons, d'après l'*Atlas linguistique*, *turo* au point 906, soit Vindecy (Saône-et-Loire), et, comme je l'ai déjà dit, *tæro* au point 908 (Cours; Rhône). Aux Fourgs existe le mot *touriau* «montagne peu élevée au pied de laquelle est bâti le village» (Tissot), et à la Grand' Combe (Doubs), *tôré*, *tôrê d tar* signifie «motte de terre; portion de terre dans le jeu des portions» (Boillot). Le mot n'est peut-être pas inconnu non plus à l'Ain : outre le *Thorel*, ruisseau, affluent du Sevron, nom qui sans doute a une autre origine, Philippon mentionne le *Petit Thorel*, écart de la commune de Prémillieu.²

En Savoie et en Suisse romande, si le mot ne fait plus partie du lexique courant, il n'en est pas moins attesté par la toponymie. M. Marteaux a étudié le nom du *Thoron* savoyard, qui domine Talloires, et il a dit à ce propos que «ce mot est fréquent dans les Hautes-Alpes, sous la forme Toron ou Tourond. En Haute-Savoie, dans la commune de Cranves-Sales, *Thoron* est également le nom d'une colline; de même à Fillinge, et c'est probablement ce dernier que désigne un *Thoron* mentionné en 1275 par les *Mémoires de la Société d'Histoire de Genève*, XIV, n° 157.³ Pour la Suisse romande, Jaccard⁴ mentionne les noms de lieu *Torry*, hameau des alentours de Fribourg, situé sur une colline arrondie, qui d'après lui aurait été orthographié *Thorel* en 1300 et 1322, *Torel* en 1431, et *Torry*, pâturages à Cerniat (Gruyère), situés eux aussi sur une éminence

1. L. BESZARD, *Etude sur l'origine des noms de lieu habités du Maine*, thèse de Nancy, 1910-1911, p. 170. Paris, 1910. Il dit encore que «ce nom semble se retrouver dans le Bas-Maine; il existe en effet dans la Mayenne sous la forme *Thuré* : la ferme de *Thuré* (Changé, Laval), avant 1188 *Teurei*. le domaine de *Thuré* (La Bazouge-des-Alleux, Mayenne), en 1235 *Tuiré*. Mais ce sont là certainement des noms de lieu en -acum, des *Tauriacum* ou des *Turiacum* : cf. W. KASPERS, *Etymologische Untersuchungen über die mit -acum, -anum, -ascum und -uscum gebildeten nordfranzösischen Ortsnamen*, pp. 171-172. Halle a. S., 1918.

2. E. PHILIPPON, *Dictionnaire topographique du département de l'Ain*, p. 430. Paris, 1911.

3. *Revue savoissienne*, 55e année, p. 185 (1914); compte-rendu de la séance de l'Académie florimontane du 2 décembre 1914.

4. H. JACCARD, *Essai de toponymie*, Mémoires et Documents p. p. la Société d'histoire de la Suisse romande, 2e série, t. VII, p. 466.

arrondie, *Tourel* en 1426.¹ Ailleurs, il signale la présence de toute une série de noms de lieu *Le Teurre* (*Theure* ou *Theurre*), *Theureux*, *Theurillate*, colline et maison aux Breuleux, *Teurillon*, *les Theux*, trois crêts arrondis à Pâquier (Neuchâtel), *Teureaux*, localité à Bex (Vaud), *Toré*, colline arrondie à St.-Ursanne, en *Tauré*, au *Turé*, localité à Conthey (Valais).² Il n'est pas impossible non plus qu'il faille mentionner ici les *Turin*, assez nombreux en Suisse romande : M. Muret a déjà parlé d'un *Turin* ou *Thurin*, lieu dit de la commune de Salins, près de Sion, *Taurino* au XIe siècle, *Torino* vers 1250, *Thourins* en 1278; *Turin*, nom d'une partie de l'alpage de Chaland d'Ayent (Valais) : et les lieux dits *Thorin* à Macconnens et à Villaz-St. Pierre (Fribourg) ont peut-être la même origine,³ ainsi que *Torins*, hameau d'Ormont-dessus (Vaud), *Thorins* ou *Torrins*, hameau de Marsens (Fribourg), *Thorin*, hameau de Praroman (Fribourg), placé sur le flanc d'une colline. Il faut y ajouter vraisemblablement *Torin*, écart de la commune de Pontey, près de Chatillon (Vallée d'Aoste).

A Montbéliard, le mot s'est conservé aussi dans le lexique toponymique : *ture*, d'après le Supplément de Contejean, est le «nom d'une colline abrupte qui domine le pays de Chagey...». Plus à l'ouest, à Messon (Aube), *tüza* a le sens de «talus, tertre, remblai».⁴ A Clairvaux (Aube), *turot* a la signification de «sommet aride et pierreux, tas de pierres amassées dans les champs, les vignes, etc., provenant de défoncements ou de l'épierrage des propriétés voisines; reste de vieux mur éboulé» (Baudouin). A Formerie (Oise), *turieu* signifie «monticule, rideau de terre» (Gellée); dans l'Artois, *turet* existe avec le sens de «monticule» (Corblet). Et l'on trouve le mot jusqu'en patois boulonnais : *turez* «éminence, monticule» (Haigneré).

1. J. GUMY, *Regeste de l'abbaye de Hauterive*, n° 1828, p. 658. Fribourg, 1923. J'ai signalé cette forme, et je l'ai rapprochée des formes du vieux-français et du provençal, dans un article intitulé «Histoire de quelques pâturages : les possessions du monastère d'Hauterive au pays de Charmey», *Revue d'histoire ecclésiastique suisse*, vol. xx, p. 58 (1926).

2. H. JACCARD, *op. cit.*, p. 459.

3. E. MURET, «De quelques désinences de noms de lieu particulièrement fréquentes dans la Suisse romande et en Savoie», *Romania*, t. xxxvii, pp. 44-45 (1908).

4. GUÉRINOT, «Notes sur le parler de Messon», *Revue de philologie française*, t. xxiv, p. 172 (1910). Ce dialecte fait passer à *z* tous les *r* intervocaliques : cf. GUÉRINOT, *art. cit.*, *Revue...*, t. xxiii, p. 253 (1909).

Le vieux français connaissait les formes *turel*, *tureau*, *thurel*, *turet*,¹ *toron*, *tolon*,² qui toutes ont le sens de «colline, éminence». Du premier, Godefroy cite entre autres un exemple picard de 1302, et un autre tiré du *Champion des Dames*, de Martin Le Franc; du second, il donne une mention provenant de la *Voie de Paradis*. On peut ajouter que le mot a été employé aussi par Rutebeuf. Quant au troisième, il l'a retrouvé en particulier deux fois dans *Guillaume de Palerne* et dans la *Conquête de Jérusalem*. A propos de *turel*, le même auteur cite, outre certaines formes patoises, deux noms de lieu : *le Turreau*, à Coussay-les-Bois (Vienne), et *Turiau de Beurenard*, localité élevée entre Nérondes et Feularde (Cher).

Voilà pour le domaine français. Immédiatement au sud des Alpes, aux environs de Carona (Tessin), nous trouvons le nom de lieu *Torello*, en dialecte *turël*, que M. Gualzata³ tire, ou de *TAURELLU pour TAURULU, ou de TURRIS. Plus à l'ouest, dans la région de la Vallée d'Aoste, où nous avons déjà trouvé un *Torin*, le mot paraît se rencontrer fréquemment dans la toponymie montagnarde, quoiqu'il ne soit pas facile de séparer exactement ce qui appartient à notre mot et ce qui peut provenir de TURRIS. Toutefois, c'est bien dans la parenté de *turo* qu'il faut ranger, semble-t-il, le *Piano del Turo* (2,117 m.) au sud de Fontainemore, la *Tura*, chalets à 1,720 m. d'altitude, sur les pentes du Mont Mars, *Thouraz*, village sur un promontoire, à 1,600 m. environ, au nord de Sarre (Aoste), *il Torro* (2,509 m.), à l'est d'Alagna Valsesia, le *Torretto* (3,000 m. environ), au sud-est de Lillaz. En Piémont, nous avons la *Tourra* (1,617 m.), à l'ouest de la Certosa di Pesio, la *Trucca della Turra* (1,756 m.), près de Frabosa soprana, le *Tour Real* (2,877 m.), au nord-est de Pontechianale, le *Bric Torrozzo* (440 m.), à l'ouest de Sommariva Perno, près de Bra, et d'autres encore peut-être : tous ces noms sont d'ailleurs localisés dans la région des Alpes, et forment la continuation, sur l'autre

1. GODEFROY, *Dictionnaire de l'ancienne langue française*, t. VIII, p. 107.

2. GODEFROY, *op. cit.*, t. VII, p. 763. Cf. également, pour les formes latinisées *toro*, *turonus*, *torus*, *turo*, *turonus* «collis cacuminatus et rotundus», DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. VIII, p. 132. Niort, 1887.

3. M. GUALZATA, *Di alcuni nomi locali del Bellinzonese e Locarnese*, thèse de Fribourg, 1924, et Biblioteca dell'Archivum romanicum, ser. II, vol. 8, p. 69.

versant, de l'aire du mot dont nous avons constaté l'existence en particulier dans le département des Hautes-Alpes.

Mais ni en Piémont, ni dans le reste de l'Italie septentrionale, ce mot ne s'est conservé dans le lexique courant. Dans cette même Italie septentrionale, d'ailleurs, en dehors de ces quelques points du Piémont, les noms de lieu apparentés à *turó* sont plus que rares, si même ils existent : ce n'est qu'en hésitant, en effet, que je mentionne ici *Torella nuova* (et *vecchia*), dans la commune d'Imola; *Torelli*, près de Sale Monferrato (Alexandrie); *Torello*, près de Cornale (Pavie) et *Torello*, sur territoire de la commune de Marmora (Cuneo).¹ Au sud des Apennins, en Ligurie, en Toscane, en Ombrie, le mot se fait plus rare encore, si c'est possible, dans le vocabulaire géographique de ces régions. M. Battisti² a bien signalé l'existence de *Tora*, *Taura* dans un texte de l'an 910, comme hydronyme de la région pisane, et des dérivés *Toraglia* et *Torale* : mais je ne pense pas que ce nom de cours d'eau doive être rapporté à la même racine que le catalan *turó*. Quant à *Tuori*, que l'on rencontre plusieurs fois dans le bassin de l'Arno, M. Pieri a dit très justement que l'étymon «dovrebbe essere TÖRI, ma difficile a stabilire in quale accezione»³ : le mot, selon toute vraisemblance, a une fois de plus une autre origine que *turó*.

Qu'en est-il des noms de montagne *Monte Torrone* (2,102 m.), à l'ouest de Montegallo, *Monte Torralo* (1,460 m.), au sud-est de Cascia, *Monte Torrone* (1,346 m.), à l'est de Visso, *La Torretta* (1,097 m.), au nord de Sassa, que l'on rencontre çà et là dans les Apennins centraux? Un examen approfondi des caractéristiques géologiques et morphologiques de chacun de ces sommets serait nécessaire pour voir si l'on peut en toute sûreté rejeter tout rapport

1. T. ZANARDELLI, dans ses *Appunti lessicali e toponomastici*, 6^a puntata, *I nomi di animali nella toponomastica emiliana*, pp. 50-51 (Bologna, 1907), fait remonter à TAURUS une série de noms de lieu émilien : mais la plupart doivent contenir un TAURUS ou un TAURELLUS, noms de personne. Quant au *Caput-Tauri* qu'il cite, mentionné en 969 et en 975, et qui serait un «nome di monte sui confini tra il Modenese ed il Bolognese», il a dû être donné à cette montagne à cause de sa forme.

2. C. BATTISTI, «Per lo studio dell'elemento etrusco nella toponomastica italiana», *Studi Etruschi*, vol. I, p. 328. Firenze, 1927.

3. S. PIERI, *Toponomastica della Valle dell'Arno*, Appendice al vol. XXVII (1918) dei Rendiconti della Classe di scienze morali, storiche e filologiche, Reale Accademia dei Lincei, p. 301. Roma, 1919.

— ce qui est improbable — avec TURRIS, et si par conséquent il faudrait adjoindre ces noms à ceux que nous étudions. Mais le fait est que, dans cette Italie centrale non plus, les dialectes ne connaissent aucun nom apparenté à *turó* : et il est fort vraisemblable que les *Torrone* en tout cas, comme ceux de l'Italie du nord, remontent à TURRIS tout simplement.

Si l'on consulte les cartes et les dictionnaires topographiques, on constate, par contre, à partir de Naples et un peu plus au sud particulièrement, une floraison extraordinaire de noms apparentés à *turó*. D'après Amati, par exemple, il n'y a pas moins de neuf endroits s'appelant simplement *Tuoro*, dans les communes de Caserte, de Roccabascera, de Saviano, de Sessa Aurunca, de Teano, de Tora, de Funaro, de Marzano Appio et de Roccamonfina.¹ Sur territoire de Tora existe de plus une localité du nom de *Tuororusso*. En Molise, à Presenzano, il y a un *Tuoro Sant'Angelo* et un *Tuoro Scigliato* à Sant'Agata dei Goti. Dans l'île de Capri, deux petites montagnes portent les noms de *Tuoro piccolo* et de *Tuoro dell'Aruta*; et il y a de plus un écart appelé *Tuoro* au nord-ouest de Capri. D'après Amati encore,² il existe quatre *Torello* dans le Principat citérieur, soit dans les communes de Montecorvino Pugliano, de Ravello, de Castel San Giorgio et de Mercato San Severino, et un *Toro* enfin, «grosso villaggio situato sopra una collina che dolcemente degrada da settentrione a mezzodì».³ Il serait facile d'allonger encore cette liste, en dépouillant en particulier les cartes de l'État-Major italien. Mais les exemples qui précèdent sont suffisants pour qu'on en puisse conclure qu'un mot, homonyme — ou presque — du *turó* catalan a laissé des traces très profondes dans la toponymie de la région napolitaine, aux alentours de Bénévent, d'Avellino et de Salerne spécialement.

Ce mot n'est-il qu'un homonyme de *turó*, ou bien ne lui est-il pas apparenté de façon plus étroite? Je dois à la complaisance de M. Jud de m'avoir communiqué, avec beaucoup d'autres matériaux, le fait que, dans l'*Atlas linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale*, le point 722, sur les flancs du Vésuve, donne *o twôro* avec le sens de «monticello». En faudrait-il

1. AMATI, *Dizionario corografico dell'Italia*, t. VIII, p. 714.

2. AMATI, *op. cit.*, t. VIII, pp. 320-321.

3. AMATI, *op. cit.*, t. VIII, p. 391.

conclure que ce mot serait vivant aujourd'hui encore? Ce n'est pas impossible, bien qu'il ne figure, à ma connaissance du moins, dans aucun glossaire dialectal napolitain, et que je n'en aie quant à moi jamais constaté l'existence, dans la langue de tous les jours parlée dans cette région au sud du Vésuve, qui m'est pourtant très familière.

Mais, malgré tout, l'existence et la conservation jusqu'à nous de cette expression est d'autant plus explicable que le mot a existé, avec des dérivés, au moyen âge très certainement, avec ce sens de «monticule» ou mieux de «montagne arrondie au sommet», si j'en juge d'après les accidents topographiques désignés ainsi, et qu'il est possible d'identifier.

Voici tout d'abord une série d'exemples où *torus*, *taurus* est employé comme nom commun. Ces exemples sont tous tirés du *Codex diplomaticus Cavensis*:

871. terra mea ... in locum ubi dicitur iovis : abentes fines... de aliam partem fine *tauri*, et de aliam partem fine bias, et de super fine ipsius *tauri*, comodo termiti ficti sunt (*Codex...*, t. I, p. 92).

952. quod commune habemus in montibus de locum Cetaria et in Falerzu et in Carvonara, per hec finis:... per ipso ballone saliente in ipso *toru* de Inbrici (*Codex...*, t. I, p. 236).

976. ab uno latere fini causa de ipsa ecclesia, et ab alio latere a parte de Salerno fini medium ipsum *torum* (*Codex...*, t. II, p. 101).

980. Hi fines terrarum : a parte occidentis ... usque in serra maiore de monte qui vocatur Falerzu : a pars orientis sicut discernit *toru*, in que ipsa plescara sunt, qui est a supra ipsa ecclesia sancti Archangeli, et ab ipso *toru* rectum descendente... (*Codex...*, t. II, p. 155).¹

987. de super parte, quomodo *toru* de Gattuli discernit, fine terra sancti Salbatori (*Codex...*, t. II, p. 243).

990. in Veteri, ubi proprio loco Scrofole vocatur ... susu per pedem de ipso *toro*, hoc est in ipso plano ubi ipsa vinea facta est (*Codex...*, t. II, p. 283).

1. Le même second volume du *Codex diplomaticus Cavensis* contient, à la p. 185, un texte de 983 qui doit se rapporter à cete même région, à en juger d'après les noms de lieu : «A parte orientis sicut discernit inclitum *torum* in quo ipsa plescara sunt, qui est a super ipsa ecclesia sancti Archangeli, et ab ipso *toru* rectum descendente usque mare, iterum ab ipso *toru* ascendente per ipsum monte et rectum saliente a partibus septentrionalis fine ipsa serra de ipsum monte de Falerzo.» Cf. également le t. II, p. 337 (texte de l'an 992).

991. cum silvis de monte de Carvonara et montis de locum Cetara ... per ipso ballone saliente in *toru* de Imbrici et rectum exiente in flubio de Carvonara (*Codex...*, t. II, p. 322).

995. descendit per fine de medio ipso *toru* de Falerzu ... et inde pergit per media valle et coniungit in *toru* de Mandrelle et descendit per media terra de Planellu...; ... descendente per media serra qui dicitur de Planellu et saliente et coniungit in *toru* de Calcara (*Codex...*, t. III, p. 27).

Le mot se retrouve, dans ces mêmes documents publiés dans le *Codex Cavensis*, pour désigner certaines montagnes en particulier: il y est par exemple question à plusieurs reprises du *Toru rotundu* qui serait situé, d'après l'index, entre Cava et Nocera. On le trouve mentionné entre autres en 928¹ et en 1016.² Il est question encore, en 949, d'un «locum qui dicitur *Torum*»³ et qui serait situé à Mitiliano, près de Cava. Et près de Ravello également, il paraît y avoir eu un endroit de ce nom : un acte de 1018 a en tout cas les mentions «in Rabelli at *Torum* a parte de ipsa ecclesia nostra sancti Iohannis», et «in Rabelli ... in predicto loco *Torum*».⁴ Un acte, en plus, daté d'Amalfi en 1123, donne le nom de «Palumbo filio quondam Palumbo da *Toru*»,⁵ tandis qu'un autre, passé à Atrani en 1142, cite un personnage nommé «Petri da *Toru*».⁶

Toru se retrouve aussi dans l'expression *torum aqua versantem* qui a le sens probable de «faîte de montagne séparant deux bassins hydrographiques» ou, suivant Filangieri di Candida,⁷ de «ripido displuvio». En voici quelques exemples:

387. ipsa petia de vinea vitata, qui est inter vinea de me... et vinea de ipsi veterense, cum ipsi inserti et castanee et terra vacua av ipsum *torum aqua versantem* usque in flumen (*Codex...*, t. II, p. 247).

988. divisimus eos caput fixum de susum in iusum a finem de ipsum *torum aqua versantem* usque in flumen (*Codex...*, t. II, p. 252).

1. *Codex diplomaticus Cavensis*, t. I, p. 191.

2. *Op. cit.*, t. IV, p. 279.

3. *Op. cit.*, t. I, p. 229.

4. R. Archivio di Stato di Napoli; Riccardo FILANGIERI DI CANDIDA, *Codice diplomatico amalfitano*, p. 50. Napoli, 1917.

5. FILANGIERI, *op. cit.*, p. 207.

6. FILANGIERI, *op. cit.*, p. 252.

7. FILANGIERI, *op. cit.*, p. LIII.

1137. [castanieto] a supra ... ponitur fini *torum aqua versante* (R. Filangieri di Candida, *Codice diplomatico amalfitano*. Napoli, 1917, p. 241).

1165. de ipsa petia de castanietis positum in Cisternule per hec fines, a supra fini *torum aqua versante*, de suptus finis ipsa be-terale (Filangieri, *op. cit.*, p. 313).

1181. partem nostram quam ibidem habuimus a supra namque ponitur finis *torum aqua versante* (Filangieri, *op. cit.*, p. 392).

1189. in Campo in loco qui dicitur at Flebola ... castanieto... que continet as fines. a supra ponitur finis *torum aqua versante* (Filangieri, *op. cit.*, p. 434).

Cette expression, d'ailleurs, ne se retrouve pas, à ma connaissance du moins, autre part que dans des textes des environs de Salerne. Elle paraît s'être figée assez tôt en formule diplomatique : c'est en tout cas dans cette seule expression — et dans les noms de lieu — qu'on retrouve le mot *toru* postérieurement à l'an mille, dans des textes datés d'Amalfi, de Gragnano ou de Ravello.

Dans cette région enfin, nous trouvons le diminutif *turellu* employé comme nom commun, semble-t-il, dans un acte de 992: «In locum Lauritu ... da pars septentrionis fine ipso ribus, et a capite de ipso ribus rectum descendente et coniungente in unum *turellu* et ab inde saliente in plescora»,¹ et son féminin *Turella*, dont je ne connais qu'un exemple, figé dans un nom de lieu : «de ipsum monte sancti Pantaleoni ubi dicitur *turella*»,² que l'éditeur du *Codex Cavensis* identifie avec l'actuel *Torello*, village des environs de Ravello, que j'ai déjà mentionné plus haut. Il semble qu'il ait existé aussi un lieu dit *la Turina*, dans les environs de Praiano: un document de 1138 parle en tout cas de «in Pelagiano ... loco nominato at ipsa *Turina*»,³ un autre, de 1178, nomme «Iohanne filio quondam Ursi da la *Turina* de civitate Scala»,⁴ et un autre — mais s'agit-il du même endroit, et *turina* n'y serait-il pas employé comme nom commun? — de 1166, daté de Lettere, mentionne «ipsa petia ... de castanietum ... qui est posita ubi vocamus

1. *Codex diplomaticus Cavensis*, t. II, p. 323.

2. *Op. cit.*, t. II, p. 15.

3. FILANGIERI, *op. cit.*, p. 244.

4. FILANGIERI, *op. cit.*, p. 376. Cf. un acte de 1180, p. 387, où il est question du même «Iohannes filius quondam Ursi de la *Turina*».

ad Maurule pertinentia predicto nostro castello, qui est per has fines, a supra namque ponitur fini media ipsa *turina*».¹

Si ces textes sont seuls à nous montrer le mot *tauru*, *toru* faisant encore partie de la langue usuelle, dans cette partie de l'Italie, et si la toponymie nous fait voir que, dans cette région précisément, ce même mot, et ses dérivés, sont particulièrement nombreux, il semblerait, à en juger par différents recueils de documents relatifs au Mont Cassin, à l'abbaye de S. Matteo di Castello ou même à celle de Farfa — ce qui laisserait supposer, chose d'ailleurs vraisemblable, que le mot a été connu plus au nord de la région napolitaine — que différents toponymes de ces contrées s'ajoutent à la zone *taurus* plus méridionale, et la prolongent aussi légèrement vers le nord. Un texte de 1242 mentionne, pour la région du Mont Cassin semble-t-il, des «vineas in *Tora*, salva decima eidem ecclesie»;² un autre, non daté, mais attribuable au XIIIe siècle, une «terra in *Toro*»;³ un autre encore, de 1266, «*aliam terram ... cum arboribus positam loco ubi dicitur Toru*».⁴ Un acte relatif au couvent de S. Matteo di Castello, situé à quelques kilomètres du Mont Cassin, donne, comme adjonction d'une main du XIIIe siècle, à un texte de 1152 : «quandam terram quam habui in collibus *Tore*».⁵ Et un document enfin de Farfa, daté de 1100, mentionne des lieux situés dans le comté de Narni, entre autres «in pede montis Acutiani, et in ecclesia sancti Iohannis quo nominatur *Torellus*».⁶

Telles sont les données que j'ai pu réunir en ce qui concerne la parenté de *turo*. En résumé, nous la trouvons, cette parenté, dans le nord de la péninsule ibérique peut-être; dans toute la Gaule romane, sauf dans les Vosges, la Lorraine et la Wallonie; dans le Tessin peut-être; dans l'ouest du Piémont; puis — il y a, nous l'avons vu, une profonde solution de continuité entre ces deux domaines — dans la région napolitaine, de Cassino à peu près à

1. FILANGIERI, *op. cit.*, p. 318.

2. *Regesto di Tommaso decano o Cartolario del Convento Cassinese* (1178-1280), p. 82. Montecassino, 1915.

3. *Regesto di Tommaso...*, p. 309.

4. *Regesto di Tommaso...*, p. 165.

5. *Regesto dell'antica badia di S. Matteo di Castello o Servorum Dei*, p. 89, note 1. Badia di Montecassino, 1914.

6. *Il regesto di Farfa*, pubblicato da I. Giorgi e U. Balzani, vol. v, p. 180. Roma, 1892.

Salerne. Mais l'aire ainsi délimitée ne nous fournit pas des renseignements qui soient de même qualité et de même provenance: tous sans doute nous permettent de reconstituer l'aire anciennement occupée par la famille de *turó* dans la Romania. Mais tandis que dans la péninsule ibérique et dans une grande partie de la Gaule le mot ou ses dérivés font encore partie intégrante du lexique courant, quoiqu'on les y retrouve aussi dans les noms de lieu, en Suisse romande et en Savoie, de même qu'en Piémont et à Naples, ce n'est que la toponymie qui nous prouve qu'ils y ont vécu; sauf que, nous l'avons vu tout à l'heure, les documents anciens font voir qu'aux alentours de Salerne en tout cas, le mot a fait partie du lexique ordinaire jusqu'aux environs de l'an mille à peu près, si même il n'a pas subsisté jusqu'à aujourd'hui, ainsi que le laisse croire le *twóro* du pied du Vésuve, soit d'Ottaviano.

Avant d'aborder l'étymologie de *turó* et de sa famille, il convient d'étudier le problème sémantique. En Catalogne, le mot, d'après Labernia, a la valeur de «cima o coll de montanya»; dans le reste de la péninsule ibérique où peut-être il s'est conservé, il a celle de «tas de terre ou de pierres». En Provence, Mistral donne à *turoun* le sens de «monticule aplati au sommet, mamelon arrondi, butte», à *turro* celui de «motte de terre» en Languedoc et en Gascogne, de «grand tas» en Guyenne; et les autres mots apparentés ont le sens de «motte de terre, plus ou moins grande», sauf *tourado* qui signifie «remblai, langue de terre séparant deux étangs ou deux marais». En Béarn et en Lavedan, *turou*, *turoun* veut dire «tertre, monticule»; à Barcelonnette, par contre, un *toural* est une «partie transversale de terrain inculte et en pente séparant deux champs, en montagne»; dans la Haute-Ubaye, *touâr* est un «bord gazonné d'un champ» et une «billote de bois». Partout ailleurs en France, le sens de «tertre, monticule, butte» est le plus fréquent; on ne retrouve le sens de «tas de pierres» qu'à Clairvaux avec *turot*, de «tas de pierres ou de terre» en Poitou avec *turau* (Beauchet-Filleau), celui de «tas de terre» en Poitou encore avec *tureau* (Levrier) — qui a d'ailleurs aussi le sens de «petite élévation du sol» —, dans l'Yonne avec *teurlée*, *turlée*, celui de «motte de terre» avec le provençal moderne *turras*, *turrassèl*, *turrièl*, *turrot*, *turro* et *torè* à la Grand'Combe.

En d'autres termes, le sens le plus fréquent donné à *turó* et à ses cousins galloromans est celui de «monticule, éminence, tertre».

Il y a des chances, à priori, pour que ce soit là le sens le plus ancien, les autres sens n'étant que des dérivés de celui-là.

Cette façon de voir peut être appuyée de différents arguments. Notons tout d'abord que la plupart du temps, nous ne sommes pas en présence d'un substantif simple, mais d'un dérivé, quelquefois un diminutif. Le mot simple, on ne le rencontre que très rarement: *twor* au point 857 de la Drôme, d'après l'*Atlas linguistique*, *tauàr* en Haute-Ubaye et, bien loin de là, *twéro* près de Naples, d'après l'*AIS*. Il faut ajouter à ces trois formes le féminin *turro* du provençal moderne, et le *ture* de Montbéliard, figé d'ailleurs comme terme toponymique. Sans doute n'est-il pas sûr que ces mots simples aient gardé plus fidèlement que les dérivés le sens primitif du mot: ils ont pu évoluer sémantiquement eux aussi. Mais il n'en est pas moins vrai que deux d'entre eux, le *twor* de la Drôme et le *twéro* napolitain, ont la valeur de «monticule», alors que les deux autres — j'exclus le *ture* de Montbéliard, puisque c'est un nom de lieu — ont deux sens très éloignés l'un de l'autre, soit celui de «bord gazonné d'un champ» pour la Haute-Ubaye, et celui de «motte de terre» en Languedoc et en Gascogne, et de «grand tas» en Guyenne. Il n'est pas impossible, du reste, que ce *turro* ait lui aussi une valeur diminutive, rendue précisément par le fait que le mot est féminin.

Les noms de lieu, eux aussi, témoignent pour le sens de «éminence, monticule, tertre». Ces noms de lieu, nous les avons rencontrés partout où en France existe le nom commun, plus en Savoie et en Suisse romande, dans le Piémont et dans la région de Naples. Tous — ceux au moins sur lesquels j'ai trouvé des détails topographiques, et ceux que je connais pour les avoir vus — se rapportent à des localités situées sur une éminence ou sur le flanc d'une colline, ou sont eux-mêmes des éminences, des collines. J'ajouterais même qu'il s'agit, pour autant que je l'ai pu observer, de collines, d'éminences dont le sommet est arrondi: tel est le cas des *Torry* fribourgeois, tel aussi celui des *toru*, *tauru* de la péninsule sorrentine. Il n'y a donc, en principe, aucune difficulté à attribuer au mot dont *turó* est dérivé le sens de «monticule aplati au sommet» que l'on retrouve, on s'en souvient, dans la définition donnée par Mistral de *turoun* et dans celle — inspirée d'ailleurs par Mistral peut-être — du *turoun* du Lavedan par Cordier.

Je donnerais volontiers au mot simple dont la forme sera pré-

cisée plus loin la valeur de «motte» en vieux-français, valeur qui expliquerait aisément, si je ne fais erreur, le développement sémantique du mot, et son aboutissement en particulier à «tas de terre ou de pierres». Ses dérivés en *-ONE* (que l'on rencontre en catalan, en provençal et en vieux français), en *-ITTU* (dans le Haut-Maine et en Artois) et en *-otte* (en Bourbonnais), en *-ELLU* (en Suisse romande, à la Grand'Combe et à Boulogne), ceux en *-ALE*, orthographiés souvent *-eau* et *-ot* dans les lexiques locaux, paraissent être assez anciens, mais n'ont pas tous, même ceux dont la finale le laisserait penser, une valeur diminutive. Une partie d'entre eux, en effet, a gardé la valeur du mot simple; une autre partie en contraire, exagérant le sens ancien de *motte*, a pris, souvent à côté du sens de «montagne» ou de «monticule», celui de «tas, monceau», puis de «talus, ados», idée que l'on retrouve, mais qui y est venue par ricochet sans doute, dans le simple *touâr* de la Haute-Ubaye, et dans le féminin *turro* en provençal. L'évolution sémantique est même allée plus loin encore dans le Vendômois, puisque le mot y a pris la valeur de «tas de gerbes».

Dans *turó* la finale, on le sait, a une fonction diminutive;¹ dans l'asturien *turrón* et le galicien *torrón*, *-ONE* est au contraire un augmentatif. Et cependant, nous l'avons vu, ces deux mots n'ont que le sens de «motte de terre dure» et de «tas de terre, de sucre ou d'autre matière», et représentent par conséquent quelque chose de beaucoup plus petit que le *turó* catalan. Peut-être faut-il voir, sur les mots asturien et galicien, l'influence du presque homonyme *terrón*, auquel M. Meyer-Lübke ramène du reste l'asturien *turrón*, ainsi que le portugais *turão*.²

Il convient maintenant de préciser la forme qu'a dû revêtir l'étymon. La graphie la plus ancienne que nous en possédions, donnée par un texte de 871 du *Codex Cavensis*, est, nous l'avons vu, *tauri* (gén.), remplacé quelque cinquante ans plus tard, soit dès 928, par *toru*. Par ailleurs, si c'est bien par cet étymon qu'il faut expliquer ce nom de lieu, *Turin* près de Sion est appelé *Taurino* au XIe siècle. Nous sommes poussés ainsi à supposer une

1. Cf. W. MEYER-LÜBKE, *Das Katalanische*, Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher, V. Reihe, n° 7, p. 93. Heidelberg, 1925.

2. W. MEYER-LÜBKE, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, n° 8668, p. 655. Heidelberg, 1911.

base *TAUR-, qui explique en effet fort bien les toponymes napolitains *Toro*, *Tuoro*, puisque, dans cette région précisément, la diphtongue AU accentuée, devenue *o*, peut aboutir à *uo*,¹ bien que d'habitude elle reste à l'étape *o*. Il n'y a aucune difficulté non plus à ramener à un radical *TAUR- les noms de lieu *Turra*, *Tourra*, *Tour Real* — étymologie populaire peut-être pour un **Tourral* plus ancien — du Piémont ou de la région vaudoise du Piémont, et aucune difficulté non plus, en principe, à voir la même racine dans les *Torry* fribourgeois, puisque dans les patois de cette contrée AUCELLU > *ozi* ou *ozi*, et AURICLA > *oroy*.² Mais la question se complique pour le reste du domaine français, pour le domaine provençal et le domaine catalan : sauf le vfr. *toron* et le prov. *toural*, en effet, toutes les autres formes soit, pour n'en citer que quelques-unes, les *turreau*, *teureau*, *turet* des dialectes français, *turoun*, *turras* du provençal, *turó* du catalan, ne peuvent remonter à une base *TAUR-, et postulent au contraire, à première vue, un TÜR- (ou TÜR-).

Mais ce n'est là heureusement qu'une apparence. Si nous supposons ce radical *TAUR-, en effet, il nous faut admettre qu'il est très ancien, puisque rien d'approchant n'existe, en latin, pour représenter la notion « montagne » ou une notion voisine. Serait-il celtique? C'est possible — nous en reparlerons bientôt —; serait-il préceltique? Ce serait possible encore. En tout cas, ce radical est prélatin. Or, l'on sait que le celtique précisément a des formes divergentes *Alauna*, *Alona* en Gaule, *Alounae* en Autriche, *Drausus* et *Drusus* chez Suétone, *Teutates* chez Lucain, *Toutatis* en Styrie et en Angleterre, *Boudicca* chez Tacite, *Bodicca* en Angleterre,³ *Clutamus* et *Clūtimo* à côté de *Cloutius* (le CIL, III, 2016, donne entre autres *Clotius Clutami filius*) et de *Cloutaius*,⁴ *leucos*, *loucos* à côté de *lūcos*.⁵ Et l'on sait d'autre part que les trois diphtongues *au*, *eu*, *ou*, réduites en irlandais à *o*, sont devenues en brittonnique — parler plus rapproché du gaulois que l'irlandais — *ü*, après avoir passé à l'étape *u*.⁶ Rien d'étonnant, dès lors, qu'un *TAUR-

1. P. E. GUARNERIO, *Fonologia romanza*, p. 284. Milano, 1918.

2. Cf., par exemple, L. GAUCHAT, «Le patois de Dompierre», *Zeitschrift für romanische Philologie*, t. XIV, § 91 (1891), et thèse de Zurich, 1891.

3. G. DOTTIN, *La langue gauloise*, p. 60. Paris, 1920.

4. A. HOLDER, *Altceltischer Sprachschatz*, t. I, col. 1047 et 1050.

5. A. HOLDER, *op. cit.*, t. I, col. 1483.

6. H. PEDERSEN, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, t. I, p. 54. Göttingen, 1909.

primitif, qui a dû faire partie du vocabulaire gaulois, ait pu passer en Gaule à TŪR-, de même par exemple qu'un *OUXELLOS (air. *úasal*, mir. *úassal*, *úasal*, pict. *ochel*, corn. *uchel*, mbret. *huel* pour *uhel*)¹ a donné UXELLOS² dans *Uxellodunum*, *Uxellimus*, *Uxellus*, qu'un gaul. BROCU ou BROUCU a fait place à un gallo-latin BRŪCU,³ qu'un *TROUGANT- est devenu *TRŪGANT- en gaulois, d'où le fr. *truand*,⁴ que les formes galloromanes pour «éclair» remontent, les unes à un dérivé de LOUC- ou de LEUC-, les autres à un dérivé de LŪC-.⁵

L'ensemble du domaine galloroman, ainsi, postule un *TAUR- qui, nous l'avons vu, explique également les formes, noms de lieu ou autres, piémontaises ou napolitaines. Le *turó* catalan lui aussi, qui s'est perpétué sur territoire autrefois soumis à l'influence gauloise, et qui ne peut être séparé du provençal *turoun*, *turou*, demande la même base *TAUR-, qui explique encore le galicien *torron*, *torroeira* et le trasmont. *torrinheira*. Quant au *turron* asturien, peut-être provient-il également d'un type influencé par le gaulois; peut-être faut-il le considérer, comme l'a fait, nous l'avons vu, M. Meyer-Lübke, comme étant un dérivé de TERRA.

En un mot, le radical *TAUR- rend compte de la forme de tous les mots qui ont été énumérés plus haut et qui sont liés, on l'a vu, par une incontestable parenté sémantique. Il est vrai que Balari, à propos de *turó*, dit que ce mot doit provenir du latin TORUS, et que «es preciso examinar si una de las significaciones del nombre *torus* puede servir de base para el sentido trasladado o metafórico».⁶ Jaccard, par ailleurs, a eu la même idée, pour expliquer les *Teurre*, *Theureux*, *Theurillatte*, *Theurillon*, *Theux*, *Toré* et *Tauré* du Jura bernois, de Neuchâtel et de Conthey,⁷ ainsi que M. Marteaux, quand il a signalé l'existence du *Thoron* savoyard.⁸

1. A. HOLDER, *op. cit.*, t. III, col. 61.

2. Cf. J.-U. HUBSCHMIED, «Drei Ortsnamen gallischen Ursprungs : Ogo, Château d'Oex, Uechtland», *Zeitschrift für deutsche Mundarten*, t. XIX, p. 172 (1924) (Festschrift Bachmann).

3. J. JUD, «Mots d'origine gauloise?», *Romania*, t. LII, p. 339 (1926). Cf. également M. MEYER-LÜBKE, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, p. 97, qui sous le n° 1333 donne les deux formes *BRŪCUS et *BRAUCUS.

4. J.-U. HUBSCHMIED, *art. cit.*, p. 184, note 1.

5. K. GÖHRI, «Die Ausdrücke für Blitz und Donner im Galloromanschen», *Revue de dialectologie romane*, t. IV, p. 17 (1912), et thèse de Zurich, 1912.

6. BALARI, *op. cit.*, p. 61.

7. JACCARD, *op. cit.*, p. 459.

8. *Revue savoisienne*, 55e année, p. 185 (1914).

Il est vrai encore que M. Meyer-Lübke ramène à ce TÖRUS «Wulst» le lomb. *tör*, le gén. *tö* «tronçon d'arbre», le monferr. *tora* «la plus grosse branche d'un arbre», l'esp. *tuero* «bûche de bois», le port. *toro* «tronc sans branches, bloc, tronc», ainsi que les dérivés prov. *torada* «colline» — que j'ai signalé plus haut —, prov. mod. *tura* «scie», port. *toral* «épaulette de chemise de femme, partie plus épaisse d'une lance».¹ Mais cela ne saurait être une raison pour rattacher à ce substantif tous les mots qui font l'objet de la présente étude.² Le mot latin TÖRUS, en effet, est tout d'abord d'origine inconnue,³ et son évolution sémantique n'est de loin pas claire. Quicherat et Daveluy, par exemple, donnent au mot un premier sens de «petite corde, brin d'une corde», puis ceux de «lien (pour attacher la vigne)», «muscle», «protubérance des veines», «grosseur, épaisseur (d'une branche, d'un cep de vigne), tige, branche, rameau», «partie saillante d'une couronne», «partie élevée d'un terrain», «tore ou bâton, sorte de moulure à la base de la colonne», «couche, lit»; Benoist et Goelzer au contraire partent du sens de «touron des cordes» pour continuer avec ceux de «partie saillante d'une couronne (au figuré)», de «muscle (faisant saillie)», de «tore ou bâton...», de «lit d'herbe, couche de feuillage», de «couche (en parlant d'un sofa)», de «renflement d'un terrain, talus» et de «berges» enfin, dans l'expression, usitée par Virgile, de «torus riparum». Quant à Walde lui-même, il donne au mot le sens premier de «Teilstrick, aus deren mehreren das Tau zusammengedreht wird», puis ceux de «Wulst», «Muskel», «gepolstertes Lager». S'il est relativement aisé — vraiment? — d'expliquer par ce mot les différentes formes romanes énumérées par M. Meyer-Lübke sous TÖRUS, est-il prudent de faire dériver *turó* et sa parenté de ce même mot? Notons simplement que TORUS au sens de «partie élevée d'un terrain» n'a été employé qu'une fois par Virgile et une fois par Stace, et qu'il s'agit là très certainement d'emplois figurés. Notons surtout que la

1. W. MEYER-LÜBKE, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, n° 8811, p. 668.

2. Je serais disposé à ramener à TORUS, cependant, le *turro* (ou *turlo*?) au sens de «souche d'arbrisseau» donné par MISTRAL, *op. cit.*, t. II, p. 1066, ainsi que le *touâr* «billote de bois» de la Haute-Ubaye, qui aurait eu ainsi deux mots *touâr* d'origine différente : l'un, «billote de bois», venant de TORUS, et l'autre, «bord gazonné d'un champ», répondant à *TAURUS.

3. A. WALDE, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 2e éd., p. 786. Heidelberg, 1910.

phonétique s'oppose résolument à voir un TÖRUS dans tous les *turel*, *turau* et autres du domaine galloroman.

M. Meyer-Lübke avait parfaitement compris ces difficultés, et c'est pourquoi il a rangé sous un étymon *TÜRRA «tas de terre», le prov. mod. *türro* et les dérivés morv. *teryö*, *türyó*, bas-manceau *türé*, norm. *teryó*, prov. mod. *türlo*, *türril*, etc., catal. *turó* qu'il cite.¹ L'hypothèse était ingénieuse, et l'étymon imaginé rend compte à merveille, cela va sans dire, de toutes les formes mentionnées. Mais non pas des *Torry* de la Suisse française, ni du *toré* de la Grand'Combe, ni des *toron*, *tolon* du vieux français, ni des *tauri*, *toru*, *Tuoro* des environs de Naples. Par ailleurs, M. Meyer-Lübke, sans se prononcer de façon absolue sur l'origine de ce *TURRA, ajoute toutefois que c'est vraisemblablement un mot d'origine gauloise, et en rapproche le cymr. *twrr* «tas». Cette idée avait déjà été émise par Nizier du Puitspelu qui avait rapproché du *tureau* lyonnais une série de mots gaéliques, irlandais, corniques et armoricains.² Murray, il est vrai, cite un *Tor* qui, dit-il, «occurs as an element in topographical names in early West Saxon charters», et qui serait «a local term for a topographical feature from OE. onward». «Generally — continue-t-il — held to be Celtic; but, though frequent in place-names in Cornwall, Devon, etc., not recorded as a «common noun» in Cornish or Breton». Il le compare néanmoins au gallois *twr*, OW. *twerr* «heap, hill», au gaélique *tòrr* «hill of an abrupt or conical form, lofty hill, eminence, mound, grave, heap of ruins», dont le sens premier aurait été «amas, tas», et cite encore quelques autres substantifs et verbes du vieux breton, de l'irlandais, qui lui seraient apparentés.³ Tous ces sens, certes, sont fort voisins de ceux de *TAUR- et de ses dérivés. Mais il faudrait savoir d'abord jusqu'à quel point ces mots, comme le moyen irlandais *tuir* «tour, pilier», le cymrique *twr* «tour, château», ne sont pas des emprunts au latin TURRIS,⁴ ou à l'anglo-normand ou à l'anglais. Par ailleurs,

1. W. MEYER-LÜBKE, *op. cit.*, n° 9007, p. 685.

2. PUITSPELU, «Lyonnais 'Tureau', provençal 'Tor'», *Revue des langues romanes*, t. XXXII, p. 614 (1888). Cf. le compte-rendu de ce travail par P. MEYER, dans la *Romania*, t. XVIII, p. 517 (1889) : ce dernier trouve, en partie à tort, l'étymologie de PUITSPELU sans «aucune vraisemblance».

3. MURRAY, *A new english Dictionary*, vol. x, part. i, p. 158.

4. Cf. VENDRYES, *De hibernicis vocabulis quae a latina linguae originem duxerunt*, thèse de l'Université de Paris, p. 100. Paris, 1902. Cf. aussi p. 38.

il est impossible d'admettre que les mots napolitains *Tuoro*, *toru*, sont d'origine celtique. Il n'y a dès lors que deux solutions possibles : ou que le mot, sur territoire jadis celtique, ait été pris à cette langue, et qu'au sud de l'Italie une langue antérieure au latin ait eu un mot apparenté, et par la forme, et par le sens, mot qui se serait continué, à travers le latin local, jusque dans la toponymie actuelle et jusque dans le vocabulaire des chartes du xe siècle, au moins; ou bien qu'une ou plusieurs langues apparentées, antérieurement au latin et au celtique, aient eu ce terme, qui aurait été emprunté à cette ou ces langues antérieures par le latin, pour Naples, et le celtique, pour les autres pays où le mot s'est perpétué, et qu'ainsi *TAURUS ait survécu jusqu'à nous.

Ces deux hypothèses, d'ailleurs; ces deux hypothèses, les seules possibles — à moins qu'on admette qu'il ne s'agisse que d'une homonymie fortuite, ce qui est invraisemblable —, sont fort voisines l'une de l'autre. Il est évident que si l'on retrouve le mot à Salerne et dans les environs dans des textes de l'an mille, il faut admettre que le mot a fait partie du vocabulaire latin local, à moins qu'il n'y ait été importé dans l'intervalle, ce qui, dans le cas particulier, est improbable. Et il faut admettre par ailleurs — le passage, sur territoire catalan et galloroman, de *TAURU à TŪRU en est une preuve convaincante — que le mot, là, s'il n'est pas purement celtique, a en tout cas fait partie du lexique celtique, soit qu'il y ait été introduit par les Celtes, soit plutôt qu'il ait été incorporé par ces derniers à leur vocabulaire, et emprunté par eux à une ou plusieurs langues parlées, antérieurement à leur arrivée, dans l'Europe occidentale.

En un mot, il est vraisemblable que ce *TAURUS est très ancien, et qu'il faut y voir un reste du vocabulaire d'une langue, ou de plusieurs langues apparentées, qui fleurissaient sur les côtes occidentales de l'Italie, dans le bassin supérieur du Pô, dans ce qui fera plus tard la Gaule, et dans le nord de la péninsule ibérique, de la Méditerranée à l'Atlantique, semble-t-il. Impossible, dès lors, d'éviter de rapprocher notre *TAUR- de *Taurus* (Sicile), auquel, d'ailleurs, M. Ribezzo¹ a très justement comparé «i nomi di gioghi montuosi *Toro*, *Tuoro* in tutta l'Italia meridionale (Aurunci,

1. F. RIBEZZO, «Carattere mediterraneo della più antica toponomastica italiana» (continuazione), *Rivista indo-greco-italica*, 4e année, p. 228 (1920).

Capri, ecc.)»,¹ et, comme l'a fait M. Ribezzo encore, des *Taurus* de l'Asie mineure. Dans cette région, en effet, Ταῦρος est assez fréquent : il existe, outre deux Ταῦρος noms de fleuves de l'Argolide et de la Pamphylie, qui ne rentrent sans doute pas dans notre cadre, un Ταῦρος, latin *Taurus*, dont Pape rapproche l'araméen *tur*, *tura* «alpe», massif montagneux de l'Asie mineure.

A propos du nom d'*Epidauros*, et de la mention «ἡ Ἐπίδαυρος δ'ἐκαλεῖτο Ἐπίταυρος», Fick ajoute que cette dernière forme aurait la signification «am Berge», et que ταῦρος est «eine kleinasiatische Bezeichnung von Gebirgen».² Mais la question de l'origine de ce mot a été reprise et poussée plus à fond dernièrement par M. Kretschmer, qui voit dans *Tauros*, à propos duquel il cite le nom de Ταυρομένιον, *Taurominium*, aujourd'hui *Taormina*, en Sicile, et d'autres noms encore, parmi lesquels la *Tauern* des Alpes noriques, aux alentours de Salzbourg, «sub *Thuro* monte» en 1143, *Duromonte* en 1198, un «Leitfossil eines Volkes, von dem sich noch nicht sicher entscheiden lässt, ob es unindogermanisch oder etwa protoindogermanisch war».³ Il le rapproche des mots désignant le «taureau», ajoutant que «die Bedeutungen 'Berg' und 'Stier' lassen sich dadurch vermitteln, dass der Stier als Symbol des Grossen und Starken galt», ce qui lui fait dire que «die unindogermanische Herkunft jener Wörter scheint ... daher nicht sicher».⁴ Si ce rapprochement entre Ταῦρος et ταῦρος — ou leurs représentants plus anciens — était exact, il faudrait en conclure qu'en tout cas les Gaulois ne le faisaient plus, puisque leur *taruos* «taureau» ne saurait expliquer les *turau* et autres mots apparentés. Ce serait là, peut-être, un argument de plus à faire valoir en faveur de l'hy-

1. DU CANGE avait déjà rapproché *toronus* d'un chaldéen *Tor*. Le fait est que l'araméen a ܬܘܪ «montagne» (cf. W. GESENIUS, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, 15e éd., p. 900. Leipzig, 1910), et que l'arabe, à côté de جبل, a également طور «montagne». On sait que les Arabes et les Turcs donnent au Sinaï entre autres les noms de *Djebel-i Târ*, جبل طور, de *Târ-daghy*, طور طاغی, et de *Târ-i Sina*, طور سینا. Ce *tur*, qui ne paraît pas être commun à toutes les langues sémitiques, se retrouve, si je ne fais erreur, partout où a été parlée la langue araméenne.

2. A. FICK, *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, p. 73. Göttingen, 1905.

3. P. KRETSCHMER, *Die protindogermanische Schicht*, Glotta, t. XIV, pp. 314-315 (1925).

4. P. KRETSCHMER, *art. cit.*, p. 315.

pothèse que les Gaulois ne firent qu'emprunter notre *TAURUS à des parlars plus anciens.

Le Ταῦρος d'Asie mineure, les Ἐπιδάυρος peut-être de l'Argolide et de la Laconie, le *Taurus* et le *Tauromenium* de Sicile, les *Toro*, *Tuoro* de l'Italie centrale, la *Tauern* des Alpes orientales, les noms apparentés du Piémont — et notons que cette région est précisément celle habitée par les *Taurini*, dont la capitale s'est appelée un peu plus tard *Colonia Iulia Augusta Taurinorum* —, l'aire massive de *TAURUS en France et dans le nord de l'Espagne sont des données qui permettent de reconstituer — dans quelle proportion, c'est ce qu'il est impossible de savoir — l'aire occupée un jour par ce mot. Mot méditerranéen; mais mot méditerranéen qui n'en paraît pas moins avoir atteint l'Atlantique, de la Galice au Pas-de-Calais. Mot méditerranéen en tout cas qui, à ce qu'il semble, a d'autant plus de vitalité qu'il est éloigné de la Méditerranée orientale : en Asie mineure, en Grèce, en Sicile, il n'est conservé que dans de très rares noms de lieu; à Naples, il disparaît de la langue courante vers le XIe siècle, alors qu'en catalan, et dans les dialectes provençaux et français, il est encore couramment employé aujourd'hui. C'est dans le bassin oriental de la Méditerranée, en effet, que le mot paraît surtout avoir été attaqué, et attaqué en premier. Dans le bassin occidental, au contraire, il occupe ou a occupé une aire assez homogène, au nord du 40e degré de latitude. On ne peut constater qu'une solution de continuité importante : celle située entre la zone napolitaine du mot, zone qui paraît s'être étendue jusqu'au sud de Rome, s'il faut ramener à notre racine le *Torellus* du *Regesto di Farfa*, et la zone piémontaise, qui serait mieux dénommée zone alpestre. N'est-ce qu'une pure coïncidence, si cette solution de continuité correspond, en gros, à la région de l'Italie occupée par les Étrusques — il est vrai que ceux-ci s'avançaient moins du côté des Alpes — de façon prolongée? Faudrait-il peut-être expliquer par cette influence le fait que l'aire italique de *TAURUS aurait été coupée en deux? C'est là un problème qu'on ne peut que soulever, de même que celui de l'origine de طور en arabe, de *twrr* en gallois et dans les langues voisines.

PAUL AEBISCHER

Astronomia i meteorologia populars

(Acabament)

Estel boater. — La planeta Venus, quan surt a la matinada. (Alcarraç.)

Estel bover. — L'estel alfa de la constel·lació del Bover.

Estel dels boters. — Planeta Venus; surt al cap-vespre. És anomenat així perquè, antigament, quan sortia aquest estel era l'hora que els boters de ribera tenien fixada per plegar. (Vilanova i Geltrú i Costa de Ponent.)

Estel dels bouers. — L'alfa de la constel·lació del Bover, que es pon a l'hora del crepuscle vespertí. (Costa de Llevant.)

Estel del dia. — La planeta Venus, quan surt a la matinada. (Cat., Bal., Val.)

Estel del moro. — No he pogut endevinar quin estel podia ésser aquest. Diuen que surt solament dues vegades l'any, cap a la mitja nit, sempre arran d'aigua. És molt brillant, de claror blavenca; sempre es presenta, al fit de la costa, lleugerament decantat cap a garbí. La seva presència assenyala fort temporal i malastrugança. Podria ésser

que no fos cap estel determinat, sinó qualsevol estel que surti en condicions semblants, ja que, si surt cada mig any, el que surt a l'estiu no pot sortir a l'hivern a la mateixa hora i al mateix lloc. Molt possiblement que es tracta d'un estel fantàstic, del qual els mariners parlen amb certa païra, o bé potser es tracta de l'estel *Canopus*, que a certes èpoques el poble confon amb altres.

Estel de sant Mateu. — Planeta Mercuri. (Vilanova i Geltrú.)

Estel del nord. — Estel polar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Estel de pastor. — Planeta Venus, quan es presenta al crepuscle matutí. (Puiggorito.)

Estel de tramuntana. — Estel del nord. (Cat., Bal., Val.)

«S'estel de sa tramuntana
n'és un estel molt lluent:
no en fa tant de moviment
com sa teva amò, Joana.»
(Migjorn Gran.)

Estela. — La planeta Venus, quan surt de matinada.

Segons el poble hi ha estels i esteles. No m'ha estat possible d'aclarir en quines coses es diferencien els uns de les altres. *Estela* conserva el gènere originari femení.

Estela del nord. — Aquest nom tel del nord o bé polar. (Sant Pol.)
és el femení del mateix es-

És molt curiós que aquest estel sigui anomenat en femení i tots els altres en masculí. El mariner no sap donar l'explicació d'aquest fet, però observa que l'estel del nord és *estela*, i els altres són *estels*. (Sant Pol.)

Estelat. — Es diu del cel quan està ben cobert d'estels.

Estelada. — El conjunt dels estels. (Cat., Bal.)

Estel·lió. — Estel de la constel·lació del Lleó. (Girona.)

Estiu. — La segona estació de l'any; va des del dia 21 de juny al 21 de setembre. És la més calurosa; el proverbi, amb múltiples variants, ens en parla de la manera següent:

«A l'estiu,
tota cuca viu.»

«Aigua d'estiu,
xeriu-xerriu;
aigua d'hivern,
aigua d'infern.»

«Vianda d'estiu,
vol regadiu.»

«Del bon estiu,
el pagès en viu.»

Estiuet de sant Martí. — Curta temporada de bonança, que sol fer després del mes d'octubre, quan ja el temps ha refredat una mica.

Hi ha dues tradicions diferents que expliquen l'origen d'aquest curiós fenomen. Conten que, essent sant Martí soldat, va passar pels Pirineus en temps de cru i rigorós hivern; sorprès per una forta nevada, va demanar hostatge en una masia. L'endemà, quan havia d'emprendre la seva ruta, compadit l'amo de la masia pel molt fred que feia i el poc abríc que el soldat portava, li va donar una capa perquè es pogués abrigar. Represa la marxa, se li presentà, al mig d'un bosc, un captaire mig nuu, el qual li demanà una almoïna, puix que es moria de fred. El valent soldat va partir la capa amb la seva espasa i n'hi va donar la meitat. Aquell captaire era el diable, que volia temptar el sant. Nostre Senyor, sabedor de la malifeta del diable, va fer abonçar el temps, perquè el brau soldat pogués disfrutar de temps soportable, en pagament de la caritativa acció d'haver donat la capa. Aquella placidesa de temps ha perdurat, i ha pres el nom del sant que la va motivar.

Una altra tradició diu que, passant sant Martí per la Vall d'Aran, segons una versió, i per un poble veí a Barcelona, avui barri de la ciutat dit Sant Martí de Provençals, segons una altra versió, es trobà sorprès per una rigorosa temperatura hivernal, la qual l'obligà a demanar acolliment a casa d'un pagès. La bona gent l'hi van donar gentilment. Els bons pagesos es van doldre de la cruesa de la temperatura que els matava els fruits i els feia perdre les collites, la qual cosa els llançava a la ruïna. Sant Martí, agraït del bon acolliment que havia rebut, va prometre als camperols que, cada any, després dels primers freds, enviaria uns dies de bonança, perquè així els fruits de la terra se'n sentissin beneficiats, i els pagesos no sofrissin perjudici.

Estelot. — Planeta Venus. (Rosses.)

Estrella. — Nom més corrent i comú per a designar els estels en general. (Catalunya.)

Estrella. — Núvol petit que tapa la lluna o el sol parcialment.

«Lluna amb estrella,
no et fiïs d'ella.» (Catalunya.)

F

Fadrins de Santanyi. — Núvols que, com caps descomunals, apareixen en l'horitzó. Assenyalen mudança de temps. (Llucmajor.)

Favera. — Planeta Mercuri. (Sant Carles de la Ràpita.)

Farell. — El vent en general.

Es creu que aquest és produït pel buf d'un gegantàs anomenat Farell, el qual quan s'enfada s'esbrava fent uns bufecs terribles, amb els quals es fa passar la ràbia, i produeix unes ventades que arrabassen tot el que troben. (Vallès.)

Febrer. — Nom amb el qual és l'any, que és sempre el més anomenat el segon mes de curt.

Hi ha qui creu que al febrer les puces són més grosses que en la resta de l'any, i pessiguen amb molta més de braor i fúria, per recordar a la gent el martiri de santa Eulàlia, la qual fou tancada, tota nua, dintre un corral tot ple de puces, perquè aquests insectes la cusissin de pessigades. També es creu que és el millor mes per posar les llocades, i l'època de l'any en què dona millor resultat la cria de gallines.

Les dones, el dia de la Mare de Déu Candelera van a l'església a rebre una candela beneïda, prenen part a la processó que es fa per l'interior del temple, duent candela encesa; si se'ls apaga, creuen que és senyal que les llocades no els aniran bé. Les dones que han tingut un mal part, del qual ha nat un infant mort, i, per tant, no ha vist la llum del món, creuen que aquest infantó veu des dels llims la claror de la candela que elles duen el dia de la Candelera. Això fa que les pobres dones que es troben en aquest cas, cremin tantes de candeles beneïdes com poden.

Es considerat el febrer com a un dels mesos de temperatura crua i variable; ens ho diuen els següents proverbis:

«Febrer, el curt,
més brau que un turc.»

«Pel febrer,
abrigat bé.»

«De febrers, pocs n'hi ha hagut de bons.»

«De geners n'hi ha molts de bons;
de febrers, no gaires.»

«Febrer i març, carregats de flascos.»

«Febrer, el curt,
si entra dolent,
pitjor en surt.»

«Febrer plujós,
cara de gos.»

«Pel mes de febrer,
l'un dia dolent
i l'altre també.»

«El febrer,
de tard o d'hora l'ha de fer.»

«El febrer, avergonyit,
es tapa la cara
i surt de nit:
Que sovint fa els dies bons i les nits
cruas.

«El febrer,
té bon alè:
Vol dir que fa fort vent.

«Pel febrer,
un dia al sol
i un altre al braser.»

«Per la Candelera, candeles de dues
maneres»: Les que es reparteixen
en l'església i les que fa la neu
gelada.

De la temperatura del febrer se'n dedueixen altres pronòstics per
la resta de l'any:

«Si el febrer no febreja,
tot l'any bogeja.»

si la Candelera riu,
el fred és viu.»

«Si el febrer no febreja,
ni el març marceja,
tot l'any li porta enveja.»

«Si la Candelera plora,
el fred ja és fora;
si la Candelera riu,
ja ve l'estiu;
però, tant si plora com si riu,
ja ve l'estiu.»

«Si el febrer no febreja,
el març marceja.»

«Si plou pel febrer,
tot l'any va bé.»

«Candelera clara,
fred farà, encara.»

«Si la Candelera plora,
el fred ja és fora;

«Candelera clara,
tota la Quaresma emborbellada.»

Al·ludint a què fa un temps sec, es diu:

«Per la Candelera,
eixuga, la bugadera.»

Referint-se a les nevades d'aquest mes, es diu:

«Per Sant Romà,
la neu al pla.»

«Per fi de febrer,
la neu ja se'n va,
com un llebrer.»

És celebrada amb joia la creixença del dia, que fa més fàcils els
treballs al ras:

«Pel febrer,
lloga jornal·ler;
pa menjarà,
però feina farà.»

«Per fi de febrer,
jornal enter.»

«Per la Candelera,
una hora entera.»

«Per la Candelera,
el sol ja baixa per la carretera.»

Relacionats amb els conreus del camp hi ha els proverbis següents:

«Si plou pel febrer,
sebra el sementer.»

«Febrer plujós,
ordi granós.»

«Quan trona pel febrer,
tremola el vinyater.»

«Si el febrer volia,
tot ordi seria.»

«A pesar del febrer,
floreix l'ametller.»

«Qui sebra pel febrer,
collita té.»

«El febrer
treu l'ordi del bolquer.»

«Per Santa Àgueda,
planta l'aufàbrega;
que per Santa Marguerida
ja serà florida.»

«Si no plou pel febrer,
mal va el graner.»

«Per Sant Blai,
cava ton all.»

Al·ludint al conreu de la seda, es diu:

«Per Sant Macià,
posa la cuca a remullar.»

Al·ludint als viatges dels ocells, es diu:

«Per Sant Macià,
l'oreneta ve
i el tord se'n va.»

«Per Sant Blai,
la cigonya per l'espai;

i si no li veus,
senyal de neus.»

Referint-se a la poca cacera que es troba en aquest mes, diu el proverbi:

«Pel gener i pel febrer,
no hi ha cap gos coniller.»

Referint-se a ésser aquest el mes més curt de l'any, però, en canvi, un dels més durs de temperatura i, per tant, més costosos de passar, diu el proverbi:

«Febrer, el curt,
amb sos dies vint-i-vuit;

però si bé els comptaràs,
trenta n'hi trobaràs.»

També es diu, per raó de la seva curtedat:

«El febrer,
mes mentider.»

ja que acaba abans que hom ho esperi. Hi ha diversos proverbis que retreuen les boires del temps de Carnestoltes.

També hi ha diversos proverbis que al·ludeixen a l'ésser la Candelera el segon dia del mes:

«Mare de Déu de Candelera,
segon dia de febrer;
Sant Blai al tres,
endevina quin mes és!»

el segon, Santa Maria;
el tercer, Sant Blai;
el quart, anada,
i el quint, Santa Àgueda.»

«El primer no n'és dia;

«Per la Candelera, l'ós surt de la cova.»

Dolent-se de l'afany de divertiment del jovent en els temps boirosos del Carnestoltes, es diu:

«El que balla pel febrer,
poca feina té per fer.»

Al·ludint a què encara no és bon temps per a engegar els ramats, diu el proverbi:

«Per la Mare de Déu Candelera,
porta el xai a la farragera.»

Fer xim-xim. — Ploure amb molt poca intensitat. (Barcelona.) lluna. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Flac. — Quart minvant de la *Flamenc.* — El pleniluni.

Es creu a pagès, que en aquest temps no es pot passar bugada perquè la roba s'escalfa, ni donar sal a les ovelles, ni posar llocades, perquè la lluna influeix damunt aquestes coses en un sentit desfavorable. (Sant Bartomeu del Grau.)

Fogony. — Vent calent que sol succeir a una pluja o a una nevada. (Alentorn, Sort.) *Foranell.* — Vent que ve de fora, o sigui de mar, SE. (Sant Feliu de Guíxols, Palamós.)

De Palamós tenim aquesta, encara que moderna, bella cançó del vent *foranell*:

«Vina, ventet foranell:
bufa i espenya'm la barca,
que s'ha quedat pel camí,
gronxa que gronxa encalmada.
Bufa, ventet foranell:
rissa les ones manyagues

fins que el ruixim salabrós
m'escupinyegi la cara.
Bufa, ventet foranell:
infla les veles que branden,
i la barqueta al moment
voleiarà sobre l'aigua.

Bufa, ventet foranell:
porta'm aviat cap a casa,
que ma muller i mos fills
prou que m'hi esperen amb ànsia.

Bufa, ventet foranell:
l'enyorament s'encomana;
vull abraçar ma muller,
petonejar la mainada.»

Fosquejar. — Iniciar-se el minva-
ment de la claror del dia per
començar la fosca de la nit.

Fred. — És dóna aquest nom a
la poca escalfor en l'ambient
atmosfèric.

El fred, igual que el vent, es creu que surt d'un forat, el qual, si es podia tancar, s'evitarien els seus inconvenients i rigors. La mateixa cosa que es diu del forat del vent es diu del fred, i es confonen i es barregen així les dues idees. És diu que el tal forat es troba en una vall pirenenca ignorada; que abans era molt petit, però que amb el temps ha anat augmentant, i avui és de proporcions gegantesques. Una vegada, anant un capellà per la muntanya, el va trobar, i va veure que amb el seu barret podia tancar-lo; però li va doldre el barret, i no ho va fer. També es diu que se l'hauria pogut tancar, en un altre temps, amb una senzilla pell de moltó; però avui ja no hi bastarien tots els paletes del món per tancar-lo.

«Tal com el dia creix,
el fred neix.»

«Any de canyes espigades, any de
fred.»

«En temps de fred,
pateix el pobret.»

«Qui no té seny, no té fred.»

«Per Sant Iscle,
el fred xiscla.»

«En temps de fred,
val més una capa que un barret.»

«Montseny florit (nevat),
fred a la Plana de Vic.»

«Poc fred a darrer,
pedregades a primer.»

«Al Pla de Ginebret,
o molta calor o molt fred.»

«Any serè, any fred.»

«Per Sant Antoni,
fa un fred del dimoni;
per Sant Sebastià,
cuida a matar.»

«Si el febrer riu,
el fred reviu.»

«Candelera clara,
fred farà, encara.»

«Cel rogent,
freds a darrer,
pedregades a primer.»

«Ni per calor deixis la capa,
ni per fred la carabassa.»

«Vinga el que vinga és bo,
sigui fred, sigui calor.»

Fredeluc. — Sensible al fred.
Fredelugues. — Mena d'ocell de
pas. (Empordà.)

Fredolic. — Molt sensible al fred.
Fredor, fredorada. — Sentit abs-
tracte del fred. (Barcelona.)

Furacà. — Vent impetuós i violent. (Vinaroç.)

Garbina. — Sinònim de *garbí*.
Garbinada. — Ventada de garbí.
(Costes de Llevant i Ponent.)

G

Galindaina. — Núvol petit i sense mala intenció. (Barcelona.)

Gabatxa. — La tramuntana. (Empordà.)

Galeró. — Fort corrent d'aire que passa per un lloc estret. (Guissona.)

Gambírot. — Núvol de març que es veu córrer pel cel arrossegat pel vent. (Esplugas, Borges, Belltall.)

Ganyifosa. — La lluna. (Empordà.)

Garbí. — Vent del sud-oest. S'anomena, també, *Uebeig*.

«Vent de garbí,
bufa allà i pega aquí.»

«Vent de garbí,
no te n'adones que és aquí.»

«Garbí,
l'aigua és aquí.»

«Pluja de garbí,
para-li el bací.»

«Vent de garbí,
ni al vespre ni al matí.»

«El garbí,
a les set se'n va a dormir.»

«El garbí les mou,
i el llevant les plou.»

«Garbinada d'hivern,
dia d'infern.»

Gebra, gebrada. — Rosada de la nit gelada a la matinada. (Cat.)

Gel, gelada. — Aigua glaçada per un fort refredament.

«Any gelat,
any de blat.»

«Gelada sense sol,
plourà molt.»

«Gelada sense sol,
pluja mou.»

«Cada gelada al mes de març,
una ploguda al mes de maig.»

«La calor i el gel,
no es queden mai al cel.»

«Després de la gelada,
ve la nevada.»

«Darrerament és la gelada,
que la nevada.»

«Gelada que dura,
pluja segura.»

«Vent de mar sobre gelada,
pluja o ventada.»

Gelar. — Fer un fred tan intens, que arriba fins al punt de convertir l'aigua en gel (Cat., Bal., Val.)

Gener. — El primer mes de l'any.

Popularment se l'anomena el mes dels gats, puix que és en aquest temps que senten el zel, la qual cosa fa que, amb tot i ésser excessivament fredolics i ésser la temperatura d'aquest mes un bon xic freda, surten a passar les nits al ras. En canvi, pels mesos de major calor s'escalfen al sol i prop del foc. Aquesta observació, per part del poble, ha donat lloc a una cançó popular, que diu:

«Amb la glaçada que cau,
mau-marramau;
fent-se l'amor els veureu,
meu-marrameu;
prenen l'hivern per l'estiu,
miu-marramiu;

i per l'agost i pel setembre
s'estan prop del caliu.
La gent no sap de què els ve,
que remenin tant la cua
pel mes de gener.»

Hi ha una graciosa llegenda que explica que els gats al gener estan tan de broma, degut a una mala passada que els va jugar sant Pere. El gener és el mes més fred de l'any; s'hi troba la setmana dels barbuts.

Referent al fred d'aquest mes, diu el proverbi:

«Gener fred o temperat,
passa'l ben arropat.»

«Per Sant Vicens,
paren els glaços
i vénen els vents.»

«Per Sant Vicens,
paren els freds
i entren els vents.»

«Per Sant Antoni,
fa un fred del dimoni,
i per Sant Julià,
cuida a matar.»

«Per Santa Agnès i Sant Fruitós,
fa el fred més rigurós.»

«Per Sant Fruitós,
els freds majors.»

Generalment es creu que el gener és pobre de pluges. Molts són els proverbis que donen una idea de com són bones pels conreus les pluges d'aquest mes:

«La pluja de gener,
al camp sempre va bé.»

«Moltes pluges pel gener,
bona anyada solen fer.»

«Segons troni pel gener,
menjaràs el pa que s'ha de fer.»

«Aigua de gener,
cada gota val un diner.»

«L'aigua de gener,
omple la bóta
i empenya l'oliver.»

«Aigua de gener,
emprenya l'oliver.»

«L'aigua de gener,
oli a la sitja
i vi al celler.»

«Si plou pel gener,
desembrassa el graner.»

«Aigua de gener,
per tot camp va bé.»

«No hi ha bon gener,
que no deixi les basses plenes pel
[febrer.]»

«Aigua de gener,
omple la bóta i el graner.»

També hi ha proverbis, en canvi, que es dolien que ploqui massa pel gener i ho consideren com un mal pels camps:

«Moltes pluges pel gener,
mala anyada solen fer.»

L'aigua de gener es creu, en canvi, que és dolenta pel bestiar:

«Gener mullat,
bo pel camp,
mal pel ramat.»

És creença, molt corrent, que el mes de gener comença tal com acaba, quant a temperatura, la qual cosa ha donat lloc als proverbis:

«El mes de gener,
és com el bon cavaller.»

«El mes de gener,
és un bon cavaller,
si no és ventoler.»

També es creu que la neu de gener costa de fondre's i és duradora:

«Pel gener,
la neu s'hi asseu
com un cavaller.»

La temperatura del mes de gener es considera que influeix damunt tot conreu:

«El gener és la clau de l'any.»

«El gener fa el mal, i al març se l'acusa»:
De les gelades de gener se'n troben els resultats pel març.

En canvi, es considera com un mal averany que el gener comenci amb pluja:

«Pluja per Cap d'any,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

«Cap d'any llegany,
mal any.»

El cant del mussol en aquest mes és considerat com a un indicatiu de freds rigorosos:

«Quan el mussol canta en gener,
un altre hivern ve.»

Són diversos els proverbis relacionats amb els conreus:

«Per Sant Sebastià,
els favons a secar.»

«Qui arreplega l'oliva abans del gener,
deixa l'oli a l'oliver.»

«Per Sant Antoni de gener,
mitja palla i mig graner.»

«Qui vulgui menjar faves pel segar,
que les sembri per Sant Sebastià.»

«El mes de gener,
és la clau del graner.»

«Si mon amo em poda pel gener
i em llaura pel febrer,
vergonya serà si no li omplo el graner.»

Si, cap els darrers de gener no plou, es creu que serà any de fruita:

«Sant Fruitós serè, any de fruita.»

Els anys que els freds no són forts, els ametllers ja floreixen durant aquest mes; això ha donat lloc als proverbis:

«A despit del gener,
floreix l'ametller.»

«Si vols conèixer el gener,
mira l'ametller.»

Si està florit, és senyal que no han fet freds forts. Però els arbres que floreixen en gener, molt difícilment aprofiten; després vénen freds tardans i maten el fruit:

«De la flor del gener,
ningú n'omple el graner.»

Es creu que la carn del porc mort en aquest mes, es conserva tot l'any, sense perill:

«Mata el porc pel gener,
si vols que es conservi bé.»

També es creu que l'aviram nada en aquest mes és la que més es desenrotlla:

«Pollastre de gener,
cada ploma val un diner.»

«Pel mes de gener,
dóna la volta al galliner.»

Es creu, en canvi, que és un mes dolent per a la cacera:

«Mentre el gener passa,
deixa la caça.»

«Pel mes de gener,
no hi ha cap gos coniller.»

«Pel mes de gener,
ni gànguil, ni llebrer,
ni falcó perdiguer.»

Així mateix es creu que, durant aquest mes, la lluna fa més claror que en cap altre mes de l'any:

«D'amors, el primer;
de llunes, la del gener.»

També es diu, al·ludint que la lluna d'aquest mes afavoreix les amors:

«La lluna de gener,
l'amor prevé.»

És el gener l'època de la recia de les ovelles:

«Pel gener, si no a la tripa,
cada ovella amb son corder, al braguer.»

Referint-se als viatges dels ocells, es diu:

«Per Sant Sebastià
l'oreneta ve i el tord se'n va.»

Hi ha diversos proverbis referents a les festes del gener:

«Sant Antoni del porquet, sant Pau se'n va a Niudolera:
de gener és al disset.» troba la Mare de Déu de la Candelera.»

«Sant Antoni del porquet, «Per Sant Anton,
a les velles fa caraces, carnestoltes som.»
i a les joves fa l'ullet.»

«Sant Antoni, «Per Sant Antoni,
se'n va a l'oli; ja es comença a fer el toni;
gira la mà, i per Sant Sebastià,
troba sant Sebastià; ja es comença a bogejar.»
sant Sebastià reganya les dents;
troba sant Vicens;
sant Vicens se'n va a Palau;
troba sant Pau; «Sant Julià
totes les festes va engegar;
menys la Candelera,
que li va quedar endarrera.»

Les matinades són encara molt fosques en aquest mes de gener:

«Matiner de gener, gastador d'oli.»

Els pescadors creuen que la mar rebull, i que la pesca és difícil i perillosa:

«Pel gener,
les xarxes al joquiner.»

Girant. — El pas de la lluna d'una fase a una altra.

És creu que el canvi de fase influeix accentuadament damunt d'algunes persones i animals, dels quals es diu que estan tocats del girant, per creure que són esguerrats, per haver nat en un traspàs de fase llunar.

«La Madona es passeja
per dins ses cases, cridant;
en venir ple o girant,
es cap li desvarietja.»
(Llucmajor.)

Glaç. — Sinònim de *gel*. (Catalunya.) *Glaçar.* — Solidificar-se l'aigua.
(Catalunya.)

Goïna. — Calma xitxa. (Costa de Llevant.)

«Quan les boires corren de garbí, gregal fi.»

Gotellada. — Pluja petita o ruixada procedent d'un cap de núvol. (Catalunya.)

«Vent de gregal, mal.»

Gra d'arròs. — Estel d'una forma especial. (Eivissa.)

Grisu. — Vent molt fred, i, també, el fred molt intens.

Grec. — Vent que bufa del nord-est. (Mallorca.)

Grop, gropada. — Nuvolada d'estiu amb trons i llamps. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Gregal. — És el vent grec, que bufa del nord-est. (Costes de Llevant i Ponent.)

Gropejar. — Produir-se una gropada. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Gregal matiner,
gregal trapacer.»

Guanyar el temps. — Arribar a terra, o al port, abans que es desfermi una tempesta o temporal. (Costes de Llevant i de Ponent.)

«El gregal i el xaloc,
porten fred i porten foc.»

«El gregal les mou,
i el llevant les plou.»

Guarda de ses cabrelles. — Estel de la constel·lació de Taurus. (Menorca.)

«En gregal,
ni peix ni pardal.»

Guàrdia. — Estel Siri.

Segons la tradició, el diluvi universal va ésser causat per una forta ventada de gregal, que va durar set dies i set nits; en càstig d'aquell excés, Déu va privar a aquest vent que mai més no fes ploure, i per això es creu que quan bufa el gregal no hi ha por de pluja, i si plou, és amb molt poca intensitat i para de seguida. Al·ludint a aquesta creença, a Mallorca hi ha un proverbi que diu:

«No és nat ni neixerà
qui ploure fort de grec veurà.»

H

Hivern. — Una de les quatre estacions de l'any. Un seguit de refranys ens en parlen de la manera que segueix:

«A l'hivern, neblina,
i neu per veïna.»

«Quan el mussol canta en gener,
un altre hivern ve.»

«L'hivern és bo per fer foc i cendres.»

«Pluja en hivern,
dia d'infern.»

«Per Sant Tomàs
comença l'hivernàs.»

«Hivern plujós,
estiu abundós.»

«A la Plana de Vic,
nou mesos d'hivern
i tres mesos d'infern.»

«Tan a l'hivern, com a l'estiu,
has d'entendre qui les diu.»

«Abril finat,
hivern passat.»

«A l'hivern, dia i solet;
lluna i nit, quan no fa fred.»

«A l'hivern,
bona sopa i vi calent.»

«Hivern fangós,
juny granellós.»

«A l'hivern, enrajolat,
a l'estiu, empedrat.»

«No diguis l'hivern passat,
que Sant Jordi no sigui estat.»

Si per Santa Agnès plou, hi haurà quaranta dies més d'hivern;
si hi ha boira baixa, hi haurà pedregada.

Hora. — Porció de temps en què vint-i-quatre hores, comptades
està dividit el dia. Aquest té en dos períodes de dotze.

Quan es vol significar que una cosa és extemporània, o fora de lloc, es diu que va a tres quarts de quinze, i per indicar que una cosa no segueix el curs que ha de seguir, es diu que no va a l'hora. Entre treballadors, es dona el nom de *piadosa* a l'hora de plegar. Quan algú ha fet alguna cosa que no devia, es diu que ha tingut una hora *tonta*. Entre jovent es diu que l'hora *tonta* és l'hora de llevar-se del llit, ja que hom ha de deixar el repòs per emprendre la feina quotidiana. Restes romanes de la distribució de temps, encara vivents a Catalunya, són: *la prima* : temps que correspon a l'hora en què la gent de mar surt a calar l'ormeig. De l'anar a dormir en havent dinat, es diu que es va a fer la *sesta*, derivat d'una hora *sesta*; i, entre infants, per dir que es va a dormir, es diu que es va a la *nona*.

Les dotze de la nit és coneguda per l'hora de les bruixes, puix que es creu que, passada aquesta, perden tot el seu poder i tota la seva gràcia, i al punt de caure la darrera batallada que anuncia l'acabament del dia, aquests éssers fantàstics ja han d'haver pres el seu estat normal; del contrari, han de romandre en la situació que es troben fins a la mateixa hora del dia següent, en la qual poden fer la mutació. D'ací el proverbi

«Sembla que et passi l'hora, com a les bruixes.»

aplicat a algú que es precipita i afanya exageradament per fer alguna cosa que vol acabar en hora determinada. També es diu a la mainada, per fer-li por:

«A les dotze de la nit,
dimonis i bruixes sota el llit.»

J

Jaumet de Cabra. — El vent en general. (Camp de Tarragona.)

Joan de Cabra. — Sinónim de

Jaumet de Cabra. (Camp de Tarragona.)

Joan de França. — Nom donat al vent en general. Se l'anomena també *En Joan de Narbona* i *En Joanci dels ventalls*.

És un fet curiós la persistència de donar al vent el nom de Joan. Sembla que aquest fet pot tenir el seu origen en algun culte gentil

donat al vent. Els romans van alçar, a la ciutat de Narbona, un temple dedicat al déu Circius, dominador dels vents; creien que tenia un cert domini damunt d'aquella contrada tan perjudicada per la tramuntana. El Cristianisme, en adaptar els antics temples pagans al culte cristià, va convertir el temple dedicat a Circius en una església, consagrada a sant Joan. El poble barrejà i confongué les idees del vent i de sant Joan : es va anomenar el vent amb el nom de Joan; i la tramuntana, per l'Empordà, prengué els noms d'*En Joan de Narbona* i de *Joan de França*. Per les contrades tarragonines, el vent en general prengué el nom de *Joan de Clarà*; i per molts indrets de Catalunya, el d'*En Joanet dels ventalls*.

Una resta del veritable culte al déu Circius, personificador del vent, era encara vivent a Roses fa una cinquantena d'anys. Els pescadors d'aquella badia, la nit de Sant Joan, en encendre les tradicionals fogueres a la platja, tiraven petits peixos al foc, perquè En Joan de Narbona estigués content i satisfet i no bufés amb massa fúria quan es trobessin en mar, i posés en risc d'un naufragi els bastiments.

Joanet dels ventalls. — El vent en general. (Barcelona.)

Jordà. — Núvol negre i molt gros, que sol posar-se damunt la muntanya de Cabrera i que assenyala forta tempesta.

«En Jordà damunt Cabrera s'és alçat molt furiós; ell fa els trons de dos en dos, i es mal temps queda darrera.»
(Santanyí.)

Juliol. — El setè mes de l'any.

El mes de juliol és considerat com a un dels més calorosos, i es creu que durant el seu curs no s'han de menjar certes coses, perquè no són bones al cos. Així ens en parla el proverbi:

«Pel juliol,
ni dona ni caragol.»

«Pel juliol,
ni dona, ni most, ni col.»

«Pel juliol,
ni porc ni sol.»

És creença molt arrelada que els polls que neixen en aquest mes són malaltissos, i, per tant, no és bo de posar llocades, perquè se n'obté un mal resultat.

«Poll de juliol,
porta dol.»

«Poll de juliol,
el cap li dol.»

«Poll de juliol,
cap o cul
sempre li dol.»

Es creu que és el juliol el millor temps per banyar-se:

«Qui no es banya pel juliol,
no es banya quan vol.»

De la pluja d'aquest mes, es diu:

«Pluja de juliol,
omple el cossiòl.»

«Aigua per Sant Urbà,
lleva vi
i no dóna pa.»

Referint-se als conreus, es diu:

«Pel juliol,
la força al coll.»

«Qui no bat pel juliol,
no bat quan vol.»

«Pel juliol,
sega qui vol.»

Al·ludint a què el raïm ja comença de prendre color, es diu:

«Pel juliol,
el raïm porta dol,
i l'oliva també en vol.»

«Pel juliol
el raïm porta verol.»

«El bon nap,
per Sant Jaume
ha d'ésser nat.»

«No hi ha juliol
sense verol.»

«El bon nap,
per Sant Jaume ha d'ésser nat.
Respon Sant Bartomeu:
" — Millor és el meu."»

«Per Sant Feliu,
l'avellana surt del niu.»

«Per Sant Jaume i Santa Anna,
raïms a la plana.»

«Per Santa Magdalena,
l'avellana és plena;
per Sant Salvador,
ja hi ha galló.»

«Per Sant Jaume i Santa Anna,
pinta el raïm i la magrana.»

«Per Santa Magdalena,
l'avellana és plena;
plena, o no plena,
vull l'avellana
per Santa Magdalena.»

«Per Sant Nin i Sant Non, pebrots
i tomàtecs.»

«Per Sant Jaume,
l'avellana a taula.»

«Per Sant Jaume,
pinta l'uva;
per festes d'agost
ja serà madura.»

Es creu que el gram pot ésser exterminat si és llaurat en aquest mes:

«Si es llaura pel juliol,
el gram es mor tot sol.»

Al·ludint a com són delicats els infants, es diu:

«Infants i pasta,
al juliol es glacen.»

Juny. — El sisè mes de l'any.
És el mes de la sega, com bé
ho diu el proverbi:

«Pel juny,
la falç al puny.»

«L'herba curta o llarga,
pel juny té d'estar segada.»

«Sembraràs quan voldràs,
però per Sant Joan segaràs.»

«Per Sant Joan,
les garbes al camp.»

«Per Sant Joan,
les garbes al camp;
i per Sant Pere,
les garbes a l'era.»

No es té gaire bon concepte de les pluges de juny:

«Pel juny,
cada gota com el puny.»

«Juny plujós,
garber polsós.»

«Aigua per Sant Joan,
cap guany i molta fam.»

«Pluja per Sant Joan,
celler buit i molta fam.»

«Sant Pere plorós,
juliol plujós.»

En efecte, es creu, generalment, que si el dia de Sant Pere plou,
és indicatiu de pluja per molts dies, com ho confirmen els següents pro-
verbis:

«Si plou per Sant Pere,
trenta dies al darrera.»

«Sant Pere plujós,
mes perillós.»

«Si plou per Sant Pere,
no posis batuda a l'era.»

O, també:

«Entre Sant Joan i Sant Pere,
no posis batuda a l'era.»

També es creu, en canvi, que si plou per Sant Pere en poca in-
tensitat, després es passa una llarga temporada sense ploure.

«Un raig per Sant Pere,
i, després, fins a la pastera.»

Les tronades de juny són tingudes per dolentes per a les nous:

«Si trona per Sant Joan, totes les nous es corquen.»

També es creu que si plou per Sant Bernabé és indicatiu de llarga pluja:

«Per Sant Bernabé,
quaranta dies ploqué,
si no al davant,
al darrera.»

El juny és considerat com a un dels millors mesos pel desenrotllament de les plantes:

«Per Sant Joan,
tot es fa gran.»

i, també, com a un dels temps que la natura és més riallera:

«Qui de la muntanya
es vulgui enamorar,
per Sant Joan hi ha d'anar.»

També es creu que és el temps indicat per començar a banyar-se:

«Per Sant Joan,
el primer bany.»

També es creu que cal llaurar en aquest temps, per a assegurar la collita del blat:

«Si vols tenir pa, llaura per Sant Joan.»

No obstant, cal observar que, generalment, en aquest temps no es llaura, com ho diu un altre aforisme:

«Pel juny, el bou
no es juny al jou.»

Quant als fruits, hem de dir que els glans florits en aquest mes són tinguts per dolents:

«Dels glans florits pel juny,
tot l'any el porc en gruny.»

«Per Santa Margarida,
l'avellana és mitja.»

«Per Sant Bernabé,
se sembra el carbasser»,

«Per Sant Antoni de juny,
de camp d'ordi no se'n veu un.»

«Les olives, per Sant Joan,
són com un gra de sal;
i per Sant Pere,
són com un gra de pebre.»

«Si el dia de Sant Pere
vas a l'olivar,
i veus una oliva aquí,
una altra oliva allà,
torna-te'n a casa,
que olives hi haurà.»

«Per Sant Pere i Sant Feliu,
l'avellana surt del niu.»

Pel juny és el temps de pasturar les ramades:

«Per Sant Pere, cada pastor amb son ramat.»

Les collites fetes durant aquest mes, assegurin el menjar per la nova anyada, i, per escassa que hagi estat la collita, sempre, en aquest temps, hi ha abundor de provisions:

«Qui no menja per Sant Joan, o és boig o no té pa.»

Es creu que fins a aquest temps de l'any no està del tot reposat el vi de l'any anterior:

«Fins a Sant Joan, tot vi es rabadà.»

També fins a aquest punt la cacera dels perdigots és fàcil:

«Fins a Sant Bernabé,
per tot arreu va bé.»

Al·ludint a les festes del mes, es diu:

«De prop o de lluny,
Corpus pel juny.»

«El dia de Corpus, fins les dones
parlen llatí.»

Al·ludint a ésser el dia de Sant Joan el més llarg de l'any, es diu:

«Sant Joan,
el dia més gran.»

«Per Sant Joan i Sant Pere,
adéu primavera.»

«De Sant Joan a Nadal,
mig any cabal.»

«Un ral guanyat per Sant Joan,
ja és ral i mig per Nadal.»

«Per Sant Pere,
juny darrera;
i Sant Pau,
gira la clau.»

LL

Llamp. — És anomenada així la descàrrega elèctrica, produïda

en l'atmosfera, que, regularment, precedeix al tro, i la qual es desprèn d'un núvol ràpidament i violenta.

De certa manera, si bé no de forma ben definida, el poble estableix tres gradacions en el llamp: La seva sola claror, quan els efectes de la descàrrega no arriben a terra i, per tant, no produeixen cap estrall ni perjudici, el fenomen és anomenat *llampec*. Quan la descàrrega cau i els seus efectes són visibles, rep el nom de *llamp*. Quan aquests efectes són molt perjudicials, i han produït un gros estrall, se l'anomena *centella*. La majoria de la gent, quan parla d'aquests

tres efectes, confon del tot el *llamp* i el *llampec*, i no sap pas bé ni en concret què és una *centella*.

El poble ha rodejat aquest fenomen, que sempre ha vist amb basarda, de nombroses preocupacions i supersticions. És general la creença que el llamp respecta les coses beneïdes, i, per tant, quan es desferma una tempestat, amb forts llamps, és molt bo de fer cremar els ciris que han estat en el Monument, i fer cremar llorer beneït el Diumenge de Rams. La gent de pagès, quan es troba al ras i es posa a llampegar, creu que pot preservar-se dels llamps posant-se sota d'algun llorer o olivera. El llamp respecta aquests arbres en record de què foren beneïts per Déu i pels apòstols, que els portaven a les mans, quan entrà Jesús triomfalment a Jerusalem. Així mateix, es creu que mai cap llamp no cau ni toca l'arc blanc, perquè és la planta preferida per sant Pere, ja que s'hi guarneixen els altars dedicats a aquest sant. També es creu que respecta l'alzina, no sabem per quina raó. També es poden allunyar els efectes malèfics del llamp, fent el senyal de la creu en el moment de caure. Així mateix, es pot esquivar els llamps de les cases i altres construccions, posant mates d'escardots a les finestres i altres obertures. També és costum, molt arrelat a ciutat, de posar als balcons els palmons i rams de llorer beneïts al Diumenge de Rams: la seva presència evita la proximitat dels mals esperits i la caiguda de llamps. Els pastors creuen que els animals de color negre que no abunden, com cabres, bous, ovelles, etcètera, esquiven els llamps, i, per regla general, en tots els ramats es procura que hi hagi alguns caps de color negre, així el ramat estarà preservat dels efectes del llamp. Igualment es procura que en els corralis i cledes hi hagi algunes branques beneïdes dels susdits arbres. És general la creença que el llamp no pot tocar una persona completament ajeguda a terra; entre camperols i muntanyesos és molt comú el costum d'adoptar aquesta posició quan, en trobar-se en descobert, els sorprèn una tempesta i no tenen manera fàcil de soplujar-se. Així mateix, es creu que la roba de seda esquivi els llamps; la gent que ha d'anar molt pel camp, sol portar sempre alguna peça de roba de teixit de seda, amb la creença que els preserva dels efectes d'aquest fenomen. Els pastors feien amb fils de seda els motius ornamentals de les seves samarres; sempre solien prendre flors bosquetanes per patró, copiades directament de la natura que els voltava. Igualment, els traginers procuraven que hi haguessin fils de seda a les mantes i cobertes de llurs cavalleries; així com mai no es descuidaven de portar un mocador, de virolada coloraina, teixit en seda i posat al coll: els el solia posar la seva muller, quan havien d'emprendre una jornada, o bé solien ofrenar-los-hi llur àimia, quan eren fadrins i festejaven.

És general la creença que el roure atreu els llamps, i, per tant, és cosa perillosa de trobar-se en alguna roureda quan esclata una tempesta, ja que es corre greu perill de sofrir els efectes dels llamps. Els llenyataires i bosqueters pirenenics que han d'anar a treballar en llocs on hi ha molts roures, si és en temps de temporals, solen posar-se algunes peces de seda i portar, al damunt, llorer beneït, el qual cremen quan s'acosta la tempesta. També és generalment cregut que els metalls atreuen els llamps; les dones diuen que no es pot cosir mentre llampega i trona, perquè el metall de la senzilla agulla és prou per cridar

el llamp. Quan la tempesta sorprèn al camp a bosqueters i camperols, uns i altres s'apressen a amagar les eines i posar-les fora de la intempèrie, per la creença que el metall que contenen cridaria els llamps; si hi són a temps, les enterren en algun sot, aïllat del lloc on ells han d'estar i mai no se les emporten on ells se soplugen, per por que allí els anés a sorprendre el llamp.

Així mateix, és un signe de malastrugança i dissort en les collites, el llampegar a entrada de fosc o en caure de la tarda.

També es té per un averany de mala sort i de grans perjudicis quan, en trobar-se un hom al ras, un llampec, sembla que el vulgui envoltar, bo i fent alguns jocs lluminosos al seu voltant. També es creu que el llampegar i tronar cap a la tardor és indicatiu de fortes nevades per l'hivern que s'acosta.

Un altre procediment posat en ús per preservar-se dels efectes de la tempesta i, per tant, del llamp és:

Quan es presenten fortes nuvolades i sembla acostar-se una tempestat, és costum molt general entre la gent de mar que es troba a terra (mullers i famílies de mariners i pescadors), parar la taula amb unes estovalles ben netes i blanques i posar al seu damunt un pa; prop o damunt d'aquest, un Sant Crist, al qual se li encenen un parell de ciris o candeles. La presència del pa és, possiblement, record d'una pràctica pagana d'oferir blat o pa a les divinitats en senyal de submissió i en demanda de llur pietat i benvolença, i que deturi la fúria dels elements amenaçadors. La pràctica de posar un pa prop d'un Sant Crist en temps de tempestats també es troba en alguns llocs de la nostra muntanya. La gent de mar també creu que posar un pa de cap per avall fa tombar les barques, i quan els pescadors i mariners són en mar, les dones i mares d'aquests vigilen ben bé que cap infant de la casa posi impensadament el pa cap per avall, puix que podria provocar el naufragi del bastiment.

Així mateix, la gent de mar, tant pescadors com mariners, procuren de no sortir mai en mar sense portar pa a la barca; creuen que el pa ajuda a esquivar els llamps, i es considera com a un fort mal averany el no portar-ne a bord i exposar el bastiment i la vida dels seus tripulants a qualsevulla malastrugança. Aquestes creences relacionades amb el pa, revelen un origen molt primitiu.

Per prevenir-se contra el llamp i els seus dolents efectes, el poble, arreu del nostre país, apel·la a diferents deprecacions i oracions especials que són recitades continuament durant les tempestes, o senzillament en el moment de percebre la brillant claror del llampec.

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Santa Bàrbara va pel camp,
amb una atxa flamejant,
santa Maria Magdalena,
ens guardi de trons, llamps
i de cap mal espant.» (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Santa Bàrbara passa per un camí,

vestida de blanc,
vestida de negre...
Viva Santa Magdalena!» (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Veus del cel sento,
vostra divina Majestat...
Valga'ns la Creu de Cristó
i la Santíssima Trinitat!»
(Barcelona.)

«Gloriós sant Roc,
 gardeu-nos de pedra i foc;
 direm un parenostre a sant Orió,
 perquè ens guardi de cos i ànima,
 com el sepulcre de Nostre Senyor.»
 (Barcelona.)

«Santa Bàrbara va pel camp,
 tota vestida de blanc.
 Santa Bàrbara, i santa Elena,
 i santa Maria Magdalena,
 gardeu-nos de trons i llamps.»
 (Menorca.)

«Sant Marc, santa Bàrbara i santa
 van per un camí; [Creu
 encontren un àngel de Déu:
 «— Àngel de Déu, què fas aquí?
 — Ací estic, que vull dormir.
 — Àngel de Déu, no ho facis pas,
 que vénen tres núvols mals:
 un de trons, i un de llamps,
 i un altre de mals espants;
 agafa'ls i lliga'ls,
 i tira'ls a una vall de llàgrimes,
 on no se'n canti gall ni gallina,
 ni siguin vistos de criatura viva.”
 Qui aquesta oració dirà,
 també qui la farà dir,
 de tres dies i tres nits
 el llamp no el farà patir,
 ni tampoc el podrà partir.»
 (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
 santa Bàrbara, no ens deixeu.
 Santa Bàrbara va pel camp:
 va buscant l'Esperit Sant;
 l'Esperit Sant la veu venir;
 tres grans núvols veu venir:
 un de trons, un de llamps
 i un altre de mals espants.»

A Mataró és usada amb el mateix fi l'oració coneguda pel *Parenostre del llop*, usada generalment contra lladres i atacs de llops, gossos rabiosos i altres feristeles del bosc:

«Cans i llops, les dents serrades;
 lladregots amb mans lligades,
 tant guardada, tant lligada
 sigui jo, avui, i demà,
 i cada dia d'ací en enllà,

«Santa Bàrbara va pel camp,
 amb una campana al cap;
 la campana fa ninc-ninc...
 Fuig tempestat, que ja et tinc!»
 (Costa de Llevant.)

«Sant Marc, santa Creu,
 santa Bàrbara, no ens deixeu.

Santa Bàrbara va pel camp,
 tota vestida de blanc,
 de blanc i de negre.
 Santa Mare Magdalena,
 tres voltes li dirà:
 “— Llamp i tro no ens pugui tocar.”»
 (Dos Rius.)

«Santa Bàrbara va pel camp,
 reclamant l'Esperit Sant;
 l'Esperit Sant reclama a ella.
 Santa Bàrbara donzella,
 lliureu-nos d'una centella
 i d'un rayu mal guiat;
 lo dia de santa Cruz,
 diré mil veces Jesús;
 aunque caigan centelles i rayos,
 no tengas temor, malvado,
 si el dia de santa Cruz,
 dices mil veces Jesús.» (Xerta.)

«— Bàrbara, què hi fas aquí?
 — Sóc ací, que vull dormir.
 — No t'hi adormis pas,
 que passen tres nuvolades:
 una d'un tro, l'altra d'un llamp
 i l'altra d'un mal espant.
 Cull-los, arraplega'ls i tira'ls,
 damunt un verger d'espines,
 que no se'n canti gall ni gallina.”
 Qui aquesta oració dirà,
 serà un any i un dia
 que el llamp no el porà tocar.»

com va ésser el fill de Déu
 dintre el ventre de Maria;
 fa el sol, fa el vent,
 fa l'estela resplendent.
 Jo, al Paradís me'n vull entrar,

al fill de Déu vull adorar;
el fill de Déu és mon Senyor,
em té paraula d'amor.
Els pecats són definits,
al confés ja els hi he dit;
vós, Senyor, que me'ls sabeu,
us suplico me'ls perdoneu.»

«L'Esperit Sant li diu:
— Santa Bàrbara, què feu aquí?
— Ací estic, que vull dormir.
— Santa Bàrbara, no ho feu pas,
que vénen tres núvols mals.»

«Santa Bàrbara va pel camp,
reclamant l'Esperit Sant;
sant Bartomeu va amb ella,
santa Bàrbara donzella.»

«Santa Bàrbara, santa Elena
i santa Maria Magdalena,

totes tres van per un camí;
veuen venir un núvol blanc,
amb la llum de l'Esprit Sant.
Qui tres voltes la dirà
tro ni llamp no el tocarà.»

(Girona.)

«Sant Marc, santa Creu
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Tots 'naven per un camí;
un àngel de Déu veuen venir.
— Àngel de Déu, què fas aquí?
— Ací estic, que vull dormir.
— Àngel de Déu, no ho facis pas,
que vénen tres núvols mals;
un de llamps, altre de trons,
altre de mals espants;
agafa'ls i tira'ls a una vall de llàgrimes
on no se'n canti gall ni gallina,
ni sang de criatura viva.
La formiga no té sang,
i el colom no té ronyó.»

Si és al matí, cal acabar amb la forma:

«...Bon matí que Déu ens do,
Nostre Senyor, de tot Creador.»

Si és a la tarda, cal acabar:

«Bona tarda que Déu ens do,
Nostre Senyor, de tot Creador.»
(Manresa.)

A Menorca són molt corrents les dues següents oracions, dedicades a sant Bartomeu, les quals, a més d'ésser recitades contra la tempestat, serveixen, també, per guardar de males anyades i de mal part:

«A casa de sant Bartomeu,
habitava el fill de Déu;
de dies estava,
de nit se'n tornava.
— On vas, Bartomeu?
— A cal Senyor meu.
— Torna enrera, Bartomeu,
que et vull donar un do,
que no he donat a comte ni a baró,

ni a cap deieble meu:
Allà on seràs,
seràs anomenat;
trons i llamps no hi tocan,
l'home no perdrà la sang,
ni la dona el seu infant,
ni el sembrador la llavor
— Així sia, sant Bartomeu gloriós.»

L'altra oració és una variant de la que acabem de dir:

«A casa sant Bartomeu
habitava el fill de Déu;
de vespre hi anava,

de dia se'n tornava.
— On vas, tu, Bartomeu.
— A casa el Senyor Déu meu.

— Torna enrera, Bartomeu,
que et vull donar un do
que no l'he dat a cap comte,
ni tampoc a cap baró,
ni a cap àngel meu,
sinó a tu, Bartomeu:
A la casa on seràs,
hi seràs anomenat;

trons i llamps no hi tocan;
l'home no perdrà la sang,
ni la dona el seu infant,
ni la vaca el seu vedell,
ni l'ovella el seu anyell,
ni el sembrador la llavor.
— Jesús, així sia, mon Senyor,
sant Bartomeu gloriós.»

Aquesta darrera variant és, també, usada pels parts del bestiar i contra les hemorràgies.

Aquestes oracions, amb un nombre incalculable de variants en algun vers o en algun mot, no canvien el sentit. He transcrit aquelles que, al meu judici, constitueixen un tipus diferent. El seu ús és general per tots els dominis de la nostra llengua. Les oracions curtes es diuen precipitadament, cada cop que es produeix una exhalació, tot senyant-se; les més llargues es diuen en començar la tempesta, tres vegades seguides, cada una d'elles, de tres parenostres a la Santíssima Trinitat; altres persones més piadoses les diuen continuament mentre dura la tempesta. En la major part dels indrets és invocat sant Marc, perquè se'l creu advocat contra els grans temporals d'aigua i contra les malalties i dolences causades per l'excessiva pluja. Santa Bàrbara és, generalment, advocada contra els llamps, així com també la Santa Creu, perquè és una creença que el llamp no toca allà on es fa el seu senyal. En algunes invocacions hi és retreta santa Elena, per haver trobat la Santa Creu de Crist, en el Calvari. No sé per què el poble menorquí relaciona sant Bartomeu amb la tempesta. En algunes oracions el tro i el llamp són equiparats i considerats com a sinònims, perquè el poble creu que el tro també pot caure, tocar i produir algun dany.

En moltes cases de pagès, antigament, hi havia a la paret una estampa de santa Bàrbara, davant la qual, en casos de tempesta, es feia llum amb el ciri del monument.

Hi ha, relacionats amb el llamp, alguns proverbis de caient molt local:

«Llamps a llevant, vent a ponent.»

«El llamp del cel i l'amor,
deixen la pell i cremen el cor.»

Llamp de calor. — Llamp d'estiu del qual no se'n sent el tro.

Llamp forcat. — Llamp, la claror del qual es divideix en dues o tres branques. (Catalunya.)

Llampar. — 1. Llampegar. 2. Assecar-se una planta.

«Llamp a la mar,
vent a la terra.»

Llampec. — La claror produïda per la descàrrega elèctrica llunyana.

Llampecs a Llussà,
pluja demà.» (Maldà.)

«Llampecs a sant Magí,
pluja al matí.» (Guimerà.)

«Llampecs a Bagur,
pluja segur.» (Girona.)

«Llampec gros, forta pluja i molta calor.» (Barcelona.)

Llampec de ràbia. — Llamp de calor. (Cornet.)

Llampec de marina. — Nom donat al llampec que es produeix cap a llevant, vist des de les contrades interiors.

«Llampecs a marina, porten llenya i farina:»

Els llampecs a marina són senyal de fred i de forta pluja.

Llampegar. — Llampar. (Catalunya.)

«Llampega a Vidrà, pluja demà.» (Vic.)

«Llampega a Camprodon, pluja a trompons.» (Ripoll.)

«Rellampega a la marina, vent a la matina.» (Girona.)

«Quan llampega a la marina, pel riu baixa rubina.» (Empordà.)

Quan llampega, la mainada sol cantar:

«Santa Bàrbara va pels camps,
vestida de llamps;
santa Bàrbara va per terra,
vestida de guerra.» (Camprodon.)

Llampegadera. — Freqüència de llampegar. (Camprodon.)

Llampegadissa. — Sinònim de *llampegadera*. (Igualada.)

Llampeguejar. — Llampegar. (Penedès.)

Llampegueig. — Llampegadera. (Borges.)

Llampó. — Llampec de colors. (Llucmajor.)

Llampuga. — Llampó. (Llucmajor.)

Llegany. — Núvol petit en l'horitzó. (Camp de Tarragona.)

Lleó. — Planeta Venus, quan surt al matí. (Cat, Bal.)

«En el cel hi ha una estela
que li diuen es Lleó;
i una altra n'hi ha a la terra
que li priva el resplendor.»

Llevant. — 1. Punt cardinal est.
2. Vent que bufa de llevant.

«Vent de llevant,
aigua al davant.»

«El llevant les mou,
la tramuntana les plou.»

«Llevant en mar,
i tramuntana en terra,
pluja darrera.»

«Es Llevant no és xorc.»

«El Llevant
va caminant,
i el ponent
ve corrent.»

«Ni en llevant ni en llebeig,
mariner, segur no et veig.»

«Llevant d'hivern,
volta a ponent.»

«Llevant, xaloc i migjorn;
llebeig, ponent i mestral;
tramuntana i gregal,
vet ací els vuit vents del món.»

«Llevant, marinada,
fon la neu de la ubaga.»

«El llevant les mou,
i el serè les plou.»

Llevantada. — Ventada forta de
llevant. (Costes de Llevant.)

Llevants. — Pluja produïda pel
vent de llevant.

Llebeig. — Vent del sud-oest.

«Llebeig,
aigua veig.»

«Llebeig per sopar,
aigua per esmorzar.»

«El llebeig les mou,
i el llevant les plou.»

«Llevant, grec i tramuntana;
mestral, ponent i llebeig,

an es migjorn aigo veig,
veïnat d'es xaloc Joana.»

(Mallorca.)

Llisó. — Núvol petit que es
desprèn d'una nuvolada grossa.
(Sant Pol.)

Llisor. — Estat del cel comple-
tament núvol i amenaçador de
pluja (Catalunya.)

Lluent. — Nom festiu que és do-
nat al sol.

Llum de sant Elm. — Foc follet
que se situa al cim dels pals
de les embarcacions quan hi
ha fortes tempestes.

La presència d'aquest fenomen atmosfèric és considerada com a
un mal averany i com a símptoma d'un temporal desfet i molt intens.

La gent de mar creu que el foc follet està animat d'una certa vida
i que enclou un esperit, al qual cal atreure's i no incomodar-lo; el soroll
el mortifica. Es creu que, quan es presenta, cal abandonar imme-
diatament tota maniobra i deixar la nau a la mercè del mar i del temps,
amb la seguretat que no vindrà cap accident greu que es pugui de-
rivar del brandeig de l'embarcació. A aquesta creença respon el pro-
verbi:

«Mestaler vermell,
lliga el timonell.»

Davant el fenomen, cal lligar el timó i suspendre tot moviment.
Es creu que, mentre el foc es mantingui al cim del pal, no hi ha cap
perill per al bastiment; però si, per efecte del soroll, o per una altra cir-
cumstància, el foc s'agreuja i baixa a coberta, aleshores el perill de
naufregar és imminent i inevitable, per més esforços que es facin, i
cal que tothom procuri de salvar-se, tota vegada que el bastiment
ja és pot donar per perdut.

És molt possible que sant Elm hagués estat considerat pels supers-
ticiosos com l'esperit d'algun ésser fantàstic, al qual calia atreure's i,
sobretot, es devia procurar-ne simpatia per evitar la seva fúria, que
sempre era fatal.

Lluna. — Nom donat a l'astre,
satèl·lit de la terra, que la illu-
mina durant la nit. La lluna

rep la claror del sol i la re-
flecteix damunt la terra com
un mirall.

La distància i disposició de la terra i de la lluna envers el sol
són molt variables, i fa que no sempre es vegi la lluna des de la terra
per la seva part plenament il·luminada. Aquest creixent i minvant de
claror de la lluna està dividit en quatre fases, que reben els noms de:

Lluna nova o tallada de meló, quan la llenca lluminosa és molt estreta; *quart creixent*, durant tot el període que puja; *lluna vella o ple de lluna*, quan està tota ella il·luminada, i *quart minvant*, tal com va decreixent per arribar, una altra vegada, al seu grau mínim.

Aquestes mutacions o fases llunars han impressionat l'home visiblement, des dels temps més reculats, i han fet que al voltant de la lluna sorgissin un cúmul de creences que no ha pogut desterrar la ciència moderna. Segons el viatger grec Strabó, que visità el nostre país uns segles abans de Jesucrist, els íbers adoraven la lluna, i cada vespre encenien grans fogueres en culte seu, als afores de les ciutats, entorn les quals feien els seus balls, seguits de cantúries; en pot ésser tinguda com a una resta vivent encara, la cançoneta infantil que amb nombroses variants, més o menys importants, es troba en tots els dominis de la llengua:

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare la vol.
Minyona bonica,
se'n va amb els coixins;
sa mare li pega
davant els fadrins.»

«La lluna, la pruna,
i el sol, mariner;
son pare la crida,
sa mare també.
Minyona bonica,
no sap on anar;
sa mare li pega,
que vol festejar.» (Barcelona.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare no ho vol.
Minyona bonica,
festeja els fadrins;
sa mare li pega
davant els veïns.»
(Barcelona.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare la vol.
Canta, canta, rossinyol,
din dol;
la Maria,
clavellina,

que ens ensenya
la doctrina;
clavellet,
poncellet,
bona galta
i bon xuflet.» (Salt.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare li pega una tunda
i la penja al trespol.»
(Talarn.)

«La lluna, la pruna,
i el sol, mariner;
son pare la crida,
sa mare també.
La pobre xiqueta,
tocava el tambor,
los àngels anaven
a la processó.»
(Xerta.)

«La lluneta m'és padrina;
me fa un cos i una camisa,
me la talla i me la cus
per lo dia de Jesús.
Lo Jesuset no la vol,
perquè té corona d'or;
sant Joan en fa casquetes,
ne convida a les mongetes.
De la santa Magdalena,
tots los peixos de la mar
ne ballen la tantantena,
menys lo més xicotet,
que balla més gracioset.»

Hi ha una variant que, partint del novè vers de l'anterior, segueix així:

«Els canonges de la Seu,
de la Seu a Vallirana,
en ballen la tarantana;
tots los peixos de la mar,
se'n posaren a ballar,
menys el més petit,

que ballava més que tots ells.
L'agafí per la cueta
i el porto a Tortoseta,
a Tortoseta al mercat,
on ne trobí un pobre gat
menjant figues i torrat.»

La primera part de la cantarella, sens dubte que està adulterada. Creiem que el text ha d'ésser:

«La lluna, la bruna,
voltada de sol...»

si bé també podria ésser:

«...vestida de dol...»

en aquest cas vol al·ludir a alguna forta nuvolada que l'embolcallés. La part ritual de la cançoneta està formada pels quatre primers versos; la resta és un complement o afegit posterior, potser traspassat d'alguna altra cançoneta avui perduda. Sembla que el retreure el sol mariner i remarcar, sempre, la discussió entre el pare i la mare de la lluna, vulgui enclore el sentit de lluita entre el sol i la terra, els quals es discuteixen la propietat de la lluna, facècia que va d'acord amb la creença que la posta dels astres no era sinó un monstre gegant que els volia prendre, i entaulava una fera lluita amb l'astre, que generalment era el sol o la lluna. La lluita durava tot el temps en què desapareixia de la vista humana; acabava per vèncer el monstre i tornava a sortir als ulls dels homes, perquè el tornessin a admirar, fins al vespre o posta, que, refet el monstre, novament li entaulava la brega, la qual cada dia es repetia de la mateixa manera. Podem creure que la diferència entaulada entre els pares de la lluna és un record de la creença de la discussió entaulada entre el sol — el qual volia la lluna, se la feia seva i no la deixava sortir ni brillar mentre ell regnava — i la terra, la qual pugnava per no perdre-la. La lluita tenia alternatives de victòria i de pèrdua, d'acord amb les hores de major brill del sol durant el dia i del seu reflex, portat per la lluna, durant la nit.

Potser una resta dels antics cultes és la creença, comuna entre la gent senzilla, que el sol i la lluna són marit i muller; per tant, amb aquest matrimoni s'estableix una ideologia sols trobable en l'home de civilització molt reculada. És molt coneguda una tradició, verificada, del gran poeta Verdaguer, segons la qual el sol desitjà casar-se, i, d'entre tots els astres, escollí la lluna per muller. Entre els estels del cel es va saber la nova del casament del sol i tots van creure que la muller que el sol devia haver escollit com a companya, devia estar dotada de gran bellesa. Un dia, i mentre la curiositat era més gran, entre els estels, per conèixer qui fóra l'escollida del sol, es va córrer la veu que havia de passar per un lloc determinat, i tots els estels

van acudir al lloc per on havia de passar la lluna, desitjosos de conèixer-la i d'admirar-la. La lluna, que anava tota embolicada amb un tènue vel de núvols, va saber que entre els estels hi havia gran curiositat per conèixer-la, i sentint-se orgullosa de la seva bellesa, en passar per davant la munió dels estels reunits en espera seva, amb gentil delicadesa va retirar el vel de núvols que la tapava, perquè els seus admiradors poguessin veure millor la seva bellesa. El sol, assabentat d'allò succeït, i ple de folla gelosia, va anar en cerca de la lluna, i després de reprotxar-li la vanitat, que pogué més que la seva puresa, fins al punt de quedar-se tota nua davant els estels, perquè aquests la poguessin veure bé, la va menysprear, i li digué que no fóra la seva muller; li va llençar un grapat de cendra a la cara, perquè perdés per sempre el seu delicat brill. D'aquest fet ve que el color de la lluna sigui un xic cendrós.

El poble creu veure en el relleu de la lluna una cara humana, de forma arrodonida, que generalment es diu que és la cara de la Mare de Déu. Aquesta és la visió més general i comuna de la superfície de la lluna. No obstant, s'hi veuen, també, altres diferents coses, d'acord amb unes tradicions i llegendes, que sempre són iguals en la seva essència, però que canvien notablement en el seu detall, i influeixen perquè la visió sigui una o altra.

Segons els mallorquins, una vegada un home va anar a robar garbons; fou sorprès per l'amo d'aquests, el qual el va tractar de lladre. L'home ho negà enèrgicament, i acabà per dir que si era cert que hagués robat, la lluna se l'emportés. En efecte, aquesta el va prendre, i ara es veu, encara, la figura d'un home amb un garbó, en aquest astre. Una vegada que el bon Jesús passava per Mallorca, va haver de travessar un riu. No veient-s'hi en cor, demanà a un home, que hi havia allí prop, si li volia donar la mà. Aquest s'hi negà, perquè col·lia garbons i tenia pressa. El bon Jesús, en càstig, el va penjar a la lluna, on encara es veu, segons la gent senzilla de Mallorca.

A Barcelona, un home va anar a robar figues. Sorprès en la seva malifeta, i portat davant la justícia, ho negà, i com que ningú no ho havia vist, sinó l'amo, i aquest deia que sí, i el lladre deia que no, el jutge no sabia quin dels dos tenia raó. Demanà al lladre que jurés la seva innocència; i aquest digué que hi havia un testimoni, que era la lluna, la qual havia vist com ell no havia fet el furt del qual se l'acusava, i que el guardaria de mentir. La lluna, ressentida perquè se la volia fer servir de testimoni fals, va agafar el lladre i se'l va emportar, on quedà penjat i on se'l pot veure, encara, menjant figues.

També es creu veure la figura d'un caçador; segons uns, amb l'escopeta al coll, i, segons altres, amb l'arma encarada a una llebre. La tradició conta, per raonar la visió, que hi havia un caçador que no parava nit i dia de perseguir llebres i conills, aquests van recórrer a Déu demanant-li ajuda i misericòrdia, i Déu prometé d'amparar-los. Va cridar el caçador i el va requerir perquè no perseguís els dits animals amb tanta d'obstinació, i l'amenaçà amb un fort càstig, si no ho feia així. El caçador prometé de fer-ho. Déu el volgué provar; i un dia, mentre estava oint la santa Missa, i al moment d'alçar Déu, va travessar per l'església una preciosa llebre blanca; el caçador no es pogué contenir, i sortí en la seva persecució. En càstig del qual mancamment

va ésser portat a la lluna, perquè servís d'exemple a tots els altres caçadors, i per estar posat a l'eterna vergonya.

Al Vallès diuen que a la lluna hi ha l'*home dels arços*, i contenen així el motiu de la seva presència: Hi havia dos veïns, d'un mateix poble, que es tenien llunyanes i fortes antipaties. Un dia, un d'ells, hagué de fer un viatge fora vila, i no havia de retornar a casa fins ben entrada la nit. Al seu retorn havia de passar per un camí molt estret, tocant a un pregon abim. El seu enemic, que va assabentar-se d'aquest fet, va sortir, cap al tard, de casa seva; va tallar uns arços i els va posar al mig del camí, en el lloc més perillós. En retornar l'altre de la seva diligència, la fosca de la nit no li va deixar veure el parany que se li havia preparat, i, entortolligant-se amb els arços, va caure daltabaix de l'abim, i quedà mort. L'endemà fou trobat el seu cadàver embolicat amb els arços, i es va comprendre el que li havia passat. Seguidament es va pensar amb el que era el veritable autor del fet, el qual fou portat davant la justícia, on va negar el seu crim. Reclamat jurament, va dir que si ell havia fet el que se li imputava, que es tornés com la lluna, i, en efecte, com ella es va tornar, i a ella va anar a parar, en càstig de la seva malifeta i fals jurament.

Hi ha una variant d'aquesta llegenda, també vallesana: Hi havia un home posseïdor d'un gran terreny, pel mig del qual passava un camí públic, que era molt transitat. El propietari, que era un avar, es dolia que els vianants, si de vegades no eren prou primmirats, li trepitgessin les plantes que ell tenia plantades per la vora. Volent-se revenjar d'aquesta petita pèrdua, va posar unes grans mates d'arços en mig del camí, i així dificultà el pas; però, en conseqüència, causà un greu perjudici a tothom. La lluna en càstig d'aquesta mala acció, se'l va emportar amb ella, on encara es pot veure.

A València creuen veure, en el relleu de la lluna, la cara d'una dona, i contenen que hi havia una dona bruixa, la qual fou presa per la justícia i acusada de tal. Ella es defensava negant que ho fos; i com que no es podia provar, li fou exigit un jurament, i va jurar que si era cert que mentia, que es tornés com la lluna. Com que, en realitat, deia mentida, per això es va tornar com la lluna, i aquesta prengué la fessomia d'ella.

En la primera de les tretze veritats del frare, es diu:

«Qui dirà que no és una,
la dona que hi ha a la lluna?»

La lluna concentra tot el vell sentit d'antiga tradició astrològica. Hi són encloses totes les antigues creences sobre la influència dels astres en la vida humana i en totes les coses terrenals. És encara ben vivent la creença en la influència de la lluna damunt les persones; així, es diu que s'és tallat de bona o mala lluna, segons es tingui un caràcter afable i bondadós o maligne i pervers; com també, que s'està de bona o de mala lluna, segons s'estigui de bon humor o emmurriat. Sobretot, es creu en la gran influència de la lluna per dictaminar el sexe dels infants que han de néixer, i que aquest és un o altre segons sigui la lluna en què s'ha produït el part anterior. Així, per l'observació de l'estat de la lluna, quan una dona infanta, es pot saber el sexe de l'infant que tindrà en un part següent. Aquesta creença, molt

arrelada, ha donat lloc a la formació de diferents proverbis explicatius:

«Quart minvant,
porta infant.»

Quart creixent,
llinatge diferent.»

«Quart creixent,
muda de gent.»

«Quart minvant,
llinatge semblant.»

«Lluna plena,
porta nena.»

Les mares creuen que han de calçar llurs infants per primera vegada, durant la lluna nova o quart creixent, perquè així aprenen més aviat de caminar, i quan ho fan donen els passos més segurs. És general la creença que els cabells i les ungles creixen, més o menys, segons hagin estat tallats en quart creixent o minvant.

L'estat de la lluna és tingut molt en compte pels agricultors, els quals subjecten moltes de llurs feines a les fases de la lluna. Es creu que no es pot trascolar vi ni fer feines relacionades amb el seu trasbalsament, que no sigui en lluna vella, i millor, si pot ésser, en el dia de la setmana en què es va escaure el dia de Nadal, puix que si no es fa així, hom corre el perill que el vi es torni agre.

Si els alls es planten en lluna vella, són més rodons; si es planten en lluna nova, surten més grans. Es diu que les cabeces tenen un nombre de grans iguals als dies que s'han tardat a plantar-los, des del primer dia de lluna vella. Si es vol tenir alls primerencs han d'ésser plantats en lluna nova de setembre, i si es vol que en lloc de cabeces facin un sol all i ben rodó, cal que es plantin en lluna vella de març. (Empordà.)

Perquè l'ensiam creixi i no s'espigui s'ha de plantar durant el primer quart de lluna. (Camp de Tarragona.)

Perquè les cabeces es facin ben grosses s'han de plantar en lluna nova. (Mataró.)

Els pèsols plantats en lluna nova floreixen més aviat i donen més fruit; en canvi, les carabasseres plantades en aquestes condicions floreixen, però no donen fruit. (Baix Empordà.)

Les mongetes i les faves deuen ésser plantades en lluna vella, com també la vinya, la qual ha de podar-se pel mateix temps si se'n vol obtenir bon fruit. És general la creença que els ceps plantats en lluna nova no arrelen.

Quan la lluna és tan petita que quasi ni es veu, no es pot sembrar res, perquè no arrela. També és general la creença que els violers i plantes de flors aromàtiques van millor i arrelen més fort si són plantades el dia que la lluna fa el ple.

L'ordi fet en lluna nova s'estella o cau a terra. (Igualada.)

Les llavors plantades en lluna vella no es carbonen. (Ripoll.)

Si es vol evitar que la fusta es polli s'ha de tallar els arbres durant la lluna d'octubre, si són de fulla perenne, i en lluna nova o tendre, si són de fulles caduques. La llenya tallada en lluna nova espetega molt, es crema aviat i fa poca escalfor; passa el contrari si es talla en lluna vella.

Arran d'aquesta creença es conta una graciosa llegenda. Molt

temps abans del diluvi universal, Déu encarregà a Noè que fes una arca ben gran, en forma de nau, en la qual cabés ell i la seva família, junt amb una parella d'animals de cada mena, perquè es poguessin salvar del cataclisme. Noè va començar de treballar a fer la nau en forma d'arca, la qual havia d'ésser molt exageradament gran i requeria molta de feina; però fou el cas que quan ja tenia construït tot un cap de la nau, i feia el cap contrari, es va trobar que el primer se li va corcar. El bon home va refer-lo; però mentre l'arreglava, se li va corcar el segon que havia fet, i li passà la mateixa cosa diverses vegades a cada una de les dues bandes de la nau. Això el tenia molt preocupat, puix que el perill s'acostava i el trobaria desprevint. Un dia se li va presentar Déu, a veure com tenia l'obra encarregada, i el pare Noè, tot capficat, li contà el que li passava. Déu es posa a riure, i li digué que bé es comprenia que no entenia en fustes; i l'aconsellà que tallés tota la que volgués i li convingués per a la seva obra, però que posés atenció en tallar durant la lluna vella tota la dels arbres que tenien fulla sempre, i en lluna nova la d'aquells que cada any la canviaven. Noè escolta el consell de Déu, i en efecte, pogué acabar el seu bastiment, en el qual va embarcar tota la família, i el qual va resistir tot l'embat de l'aigua.

Les sembres i les plantacions han d'ésser fetes durant el quart creixent o durant la lluna nova, tota vegada que aquesta afavoreix el desenrotllament i creixença dels vegetals; en canvi, la collita i talla d'arbres és preferible en lluna vella, perquè aquesta afavoreix la conservació de la fusta i evita que es corqui i podreixi. Hi ha, però, qui creu que la lluna nova afavoreix la creixença dels vegetals, però en minvament del seu fruit, i que, en canvi, la lluna vella no els fa créixer tant, però donen més fruit.

Per tota la Costa, la gent de mar creu que els mol·luscos i altres mariscos pescats en lluna nova són buits de dintre, i són plens si es pesquen en lluna vella.

També és creença general que la llana s'ha d'esquilar en lluna vella; si es fa en lluna nova, es polla i arna amb major facilitat.

Els músics i constructors d'instruments de fusta o d'inxes de canya, creuen que les fustes són més sonores com més velles, si han estat tallades en lluna vella; perden, però, tot el so, si han estat tallades en una altra lluna.

Es creu que la lluna influeix damunt les aigües, les quals solen ésser més abundoses en lluna nova que en lluna vella. Els pouaires i escurapous, creuen que si comencen els treballs per obrir un pou en lluna nova, l'aigua es troba més aviat; la lluna la crida i la puja terra amunt, i l'aigua es fa més fàcilment trobable. També es creu que si es netegen els pous en lluna nova l'aigua es corca i s'hi fan cucs.

Entre pastors i ramaders està molt estesa la creença que les cries i el remuntatge han de fer-se en lluna nova.

La matança del porc ha d'ésser feta en lluna nova, perquè la carn se salí bé i no es floreixi, però les botifarres s'han de fer en lluna vella, perquè, del contrari, es reventen en ésser posades al perol. Però a la Vall de Bianya, creuen que s'ha de matar la truja en lluna nova i el mascle en lluna vella; així la cansalada surt ben viada.

També es creu que la lluna influeix en la putrefacció dels fems i en l'assimilació d'aquests per la terra.

És general la creença que per l'Advent desapareix la influència de la lluna i, per tant, es poden fer tota mena d'operacions sense tenir en compte l'estat llunar. El dia de la setmana en què s'escau Nadal, és afavorit per la lluna, i, per tant, en aquest dia, durant tot l'any, es poden fer totes les feines, sense mirar llunes, amb la seguretat que la influència d'aquesta serà benefactora. També es creu que els divendres disfruten d'igual avantatge, i que, per tant, en aquests dies es pot fer el que es vulgui, prescindint de la lluna. Hi ha dies, dintre de cada lluna, que són considerats com a millors que altres per fer les diverses feines en les quals es té en compte l'estat d'aquest astre. Solen ésser els dimecres; en canvi, cap a la Conca de l'Ebre creuen que és el divendres.

En totes aquestes creences, relacionades amb la lluna, es veu el mateix sentit que informava la màgica dels pobles primitius. Moltes pràctiques i supersticions d'aquests pobles han sobreviscut fins a les civilitzacions més avançades. Totes les races de civilització reculada encara creuen, avui, que totes les coses i accions semblants tenien entre elles una certa relació i parentiu, i que podien influir les unes damunt les altres. En aquesta creença basaven tota la seva ideologia. Quan es volia obtenir una cosa, no calia més que imitar-la; i de seguida s'obtenia la simpatia d'allò desitjat. Si es feien les accions dintre un ordre semblant a allò que es pretenia d'obtenir, podia assolir-se per una senzilla llei de simpatia. Si es desitjava que una cosa creixés i es reproduís i fecundés, calia fer-la en un moment en què el món, al creure de les simples intel·ligències, es trobava, així mateix, en estat de creixement. Calia, doncs, plantar i fer reproduir els animals en el moment en què també la lluna creixia, ja que aquesta influència sobre tota cosa feia créixer, en conseqüència, tot allò del món, mentre ella creixia. Altrament, quan ella fos ja feta i en el seu estat de plenitud, com ho és la lluna vella, faria que tot estigués, també, al punt del seu major desenrotllament. El sentit que informa les creences i supersticions llunàtiques, és, per tant, del mateix ordre del que regna en tota la màgia practicada i creguda pels pobles primitius.

Hi ha diversos proverbis relacionats amb les creences sobre la influència de la lluna en els conreus agrícoles:

«Lluna nova,
vés-hi amb un cove;
lluna vella,
vés-hi amb una cistella.»

«Nadal sense lluna,
cent ovelles tornen una.»

«Pagès lluner,
ni vol ni fa re.»

«Pagès lluner,
poca palla al graner.»

«Pagès lluner,
no omple el graner.»

Aquests tres darrers refranys volen significar la desconfiança i incredulitat amb l'eficàcia de la lluna pels conreus.

«Quan la lluna ja ha passat,
ven la llana i queda't el ramat.»

Es creu que la lluna té una major o menor influència per determinar coses en diverses èpoques de l'any. Per exemple, la lluna de gener és tinguda com la més clara de l'any, i es creu que és la més afavoridora d'afers amorosos; així ho diu el proverbi:

«La lluna de gener,
l'amor prevé.»

També hi fan al·lusió aquestes dues corrandes mallorquines:

«Blanquejant com s'ametller,
quan més que n'està florit;
blanquejant de dia i nit,
com sa lluna de gener.»

«En sa lluna de gener
jo t'acompany,
que és sa lluna més clara
que hi ha en tot s'any.»

També es creu que la lluna de gener és la que afavoreix les glaçades nocturnes i la més adequada per a la sembra i plantació de la vinya, ço que ha fet dictar al poble:

«Lluna de gener, lluna raïmera.»

La lluna de març és la millor per les llocades, i els ous postos durant el seu regnat es conserven tot l'any i fins tenen algunes virtuts medicinals. També es creu que el gram es pot matar si se l'arrenca durant la lluna vella de juliol, com diu el proverbi mallorquí:

«Es gram es mor sol
si es llaura per sa lluna veia de juliol.»

Per la lluna d'agost s'han de plantar les cols i bròquils primerencs. La lluna vella de novembre és qualificada de *mussolera*, i és considerada com la més apropiada per a la cacera del mussol.

El poble calcula i compta moltes coses per llunes, i dona vida plena al proverbi segons el qual

«Qui per llunes va comptant,
tretze mesos troba a l'any.»

Les dones són aferrades a aquesta manera de calcular; prenen per patró el flux menstrual, que, segons elles, es presenta sempre en el mateix estat llunar. Igualment calculen per llunes la duració dels embarassos, els quals, segons elles, no duren nou mesos, sinó nou llunes. La gent de mar, com també els camperols, es regeix amb la duració de la lluna per calcular les variacions atmosfèriques. En més o en menys, regna una mateixa situació atmosfèrica durant tot el període llunar complet, de vint-i-vuit dies. La lluna de gener és la més freda de l'any, i la de març, la més variable; es creu que aquesta regna més que les altres, i deixa sentir la seva influència dintre bona part del més d'abril.

La lluna influeix, també, damunt les malalties: La lluna de se-

tembre és molt dolenta; moltes de les malalties contretes durant el seu curs, són mortals:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

També conta el poble que, entre gitanos, quan neix un infant, seguidament es prova el seu grau de gitaneria ensenyant-li la lluna. Si riu i manifesta goig en veure-la, creuen que serà un bon gitano i el rodegen de tota mena de moxaines i sol·licituds; però si, al contrari, plora i li és desplaent la claror llunar, el tenen per un mal gitano i creuen que deshonoraria la seva nissaga, per això el llencen a mar.

Entorn de la lluna hi ha, encara, una altra mena de preocupacions i supersticions. Veure la lluna entelada porta dissort i malastrugança.

Quan es canvia de casa, ha de procurar-se que sigui en lluna creixent; llavors la casa nova prova bé i s'hi té prosperitat i fortuna.

Veure la lluna plena porta sort i guany de diners.

Les babeques s'aflaqueixen mentre la lluna està al ple, i les grosses van amagrint-se seguint les evolucions de la lluna; el seu grau màxim de grassor coincideix amb el ple de la lluna.

Mirar molt la lluna fa tornar cec, d'una ceguera especial, dita la gota serena.

També es creu que l'anar molt per la claror de la lluna fa tornar més morè que si s'anés per la llum del sol.

L'anar molt de nits, al clar de lluna, escurça la vida.

Dormir al clar de lluna, i majorment si és damunt de palla, és dolent per la salut i pot portar greus trastorns.

Menjar al clar de lluna és perjudicial per al cos; el beure en el mateix clar de lluna, facilita l'embriagar-se, encara que es beguin líquids poc alcohòlics i en escassa quantitat, perquè es creu que la claror de la lluna també embriaga, per ella sola.

Entre la gent de mar és general la creença que la lluna es menja els núvols, perquè, generalment, quan aquesta surt s'aclareix el cel de nuvolades. Els terrassans, portats segurament per la mateixa idea, també creuen que la lluna menja la salut, la qual cosa ha donat lloc al proverbi «La lluna tot s'ho menja».

La lluna té un cert poder damunt les bruixes: els pot reforçar el seu poder malèfic quan, per efecte d'ésser velles, el perden. Així, es creu que la bruixa vella, quan perd la seva força i encara la vol mantenir, ha de reganyar el detràs a la lluna una estona totes les nits. Així recobra el poder perdut o minvat. Aquesta superstició ha donat lloc a la dita «— Vés a ensenyar el cul a la lluna», que equival a treure's algú del davant.

Així mateix, existeixen diversos proverbis, de caient meteorològic, relacionats amb l'observació de la lluna:

«Lluna tapada,
boira o ruixada.»

«Rocle a la lluna,
senyal de pluja.»

«Lluna amb estrella,
no et fiïs d'ella.»

«Lluna lluent,
sequedat o vent.»

«Lluna amb corona,
aigua dóna.»

«Rocle a la lluna,
pluja segura.»

«Lluna voltada,
pluja o ventada.»

«Quan la lluna fa rodona,
aigua dóna.»

«Lluna rogent,
pluja o vent.»

«Quan la lluna porta banya,
brunz el vent a la muntanya.»

«Lluna dreta,
mariner ajegut;
lluna ajeguda,
mariner dret.»

Aquest últim proverbi vol significar que amb bona lluna el temps sempre és bo, i, per tant, el mariner pot estar refiat, mentre que si la lluna s'ajeu, el temps és variable, i el mariner ha d'estar amatent als canvis que puguin presentar-se.

«El bon mariner,
mirant la lluna, ja sap son quefer»:
Que l'estat de la lluna revela als mariners les probabilitats de canvis atmosfèrics.

«Lluna marinera,
aigua al darrera.»

«Quan la lluna fa dos sols,
aigua a dolls.»

«Lluna morta,
aigua porta»:

Al·ludeix a la lluna emboirada.

Es contenen altres coses referents a la lluna. Es diu que els habitants del llogarret de Bescaran es creuen que la lluna és un gros formatge, i ansien el dia que caigui per poder fer-se'n un bon tip; i com que la lluna està en el zenit, ells van mirant en l'aire i amb la boca oberta perquè si cau els vagi a dintre i no se'ls escapi. Es diu d'altres diversos pobles, que una vegada van veure la lluna reflectida dintre l'aigua d'un pou i van creure que era un gros formatge, i el volgueren pescar amb un cove. A l'operació van prendre part tots els homes més braus del poble: el rector, el mestre i l'alcalde, i no ho pogueren aconseguir.

També es conta que, en una ocasió, uns fadrins de Sant Feliu de Torelló anaven per un camí, de nit, i van veure la lluna reflectida en les aigües d'un rec molt profund; van creure que l'astre havia caigut al rec, i que calia salvar-lo i pescar-lo. Si no ho feien, mai més no podrien veure la lluna ni podrien fruir la seva claror, perquè moriria ofegada. Anaren al poble a donar la veu d'alarma i a demanar ajuda. Tothom es va llevar, i es va formar una nombrosa brigada, la qual, armada amb parpals i altres estres, va fer cap al lloc indicat pels fadrins, on, en efecte, veieren la lluna caiguda al rec. Van fer grosses maniobres per tal de poder-la treure; hi tiraren cordes i hams. Aquests, aviat es van enganxar en algun relleu del sòl del rec; i la bona gent va creure que ja l'havien agafada. Tots estiraren amb fúria, però la corda es trencà i caigueren tots a terra, de cara en l'aire, i llavors veieren la lluna dalt

el cel. Cregueren de bona fe que la lluna hi havia anat a parar per efecte de la gran estrebada, o sigui que havia fet un bot des del fons del rec al cel. Per aquesta singular facècia, els veïns de Sant Feliu de Torelló són coneguts per *pescallunes*, qualificatiu donat també al molt crèdul i poc espavilat. El poble de Torelló té per patró sant Feliu, el qual va morir ofegat, després d'haver estat tirat al mar amb una grossa mola lligada al coll. A l'escut d'aquesta població hi ha un cos rodó, que vol simular la mola, damunt unes ratlles onejants, que representen les aigües del mar; tot presidit per la imatge del sant. La gent del poble creu que la mola és la lluna, i les ratlles, les aigües del rec on va ésser pescada.

En tots els dominis de la llengua és molt comú el proverbi «Quedar-se a la lluna de València», aplicat a algú que veu fallats els seus propòsits, desballestat un projecte, perduda una esperança, prometedora d'alguna cosa ansiosament esperada. Es donen dues diferents versions de l'origen d'aquesta dita popular. Segons la primera, quan el regne de València fou conquerit pel gran rei En Jaume, la morisma es va reunir en una platja propera a la ciutat, la qual té la forma de mitja lluna, coneguda, popularment, per La lluna. Des d'allí, amb diverses naus van ésser repatriats cap a l'Àfrica, però aquests eren tants, que no fou prou, ni en molt, el nombre de naus de què es disposava, per la qual cosa es va decidir que les naus fessin un viatge i que seguidament retornessin a recollir els que s'havien quedat a la platja, en espera de les naus que havien de repatriar-los. Però mentre esperaven el retorn de les galeres, una colla de cristians, assabentada que hi havia en aquella platja un gran nombre de musulmans, hi acudí i els va assassinar tots. Quan les naus van retornar, no van trobar sinó cadàvers. Una altra versió, diferent del tot, diu que prop del portal principal de les muralles de València hi havia un famós hostal, anomenat «La lluna», on havien de quedar-se tots els viatgers que, per una causa qualsevulla, havien fet tard per entrar a la ciutat i havien trobat ja closos els seus portals. En tots els antics emmurallaments de ciutats hi havia, en la part exterior del portal principal, que solia tancar-se més tard que els altres, un espai en forma de mitja lluna, protegit per les forces de l'interior en un cas de conveniència. Aquí se soplujaven els tocatardans que no arribaven a temps per entrar, i així, en certa forma, aquest hostal estava salvaguardat per la ciutat. És molt possible que, per extensió, hi hagués, prop de la lluna de les muralles, un hostal anomenat «La lluna».

Hi ha altres diversos proverbis referents a la lluna:

«Béns de fortuna, muden com la lluna.»	quan mira a ponent, quart creixent.»
«Quan la lluna mira a llevant, quart minvant;	«La veritat és com la lluna: com més a prop més enlluerna.»
«La nit de la Cena, la lluna plena.»	

Aquest darrer proverbi es refereix al Dijous sant; aquest dia sempre s'escau en el pleniluni de març:

«Lluna nova de febrer, primer diumenge de Quaresma.»

«Prometre la lluna», equival a prometre una cosa impossible.

«Lladrar a la lluna», significa exclamar-se contra una cosa que no es pot obtenir.

«Demanar o prometre la lluna», com demanar o prometre allò que no es pot donar.

«Viure a la lluna», no estar advertit de les coses que passen.

«Caure de la lluna», estar inadvertit de les coses més conegudes i insignificants.

«— Torna-te'n al llit, que això és la lluna», es diu a algú, quan s'equivoca de molt en alguna cosa molt senzilla i comprensible.

«Habitant de la lluna», es diu dels indigents i captaïres.

«Tenir una cara com la lluna quan fa el ple», equival a tenir la cara molt grossa i rodona.

«Lluna de mel», es diu del període de temps que segueix al matrimoni. És possible que l'origen d'aquesta dita sigui en el costum romà, de condimentar amb mel els aliments, una temporada després del matrimoni; potser el període de durada d'una lluna. Avui es considera que la lluna de mel dura un any. Sol dir-se:

«Després de la lluna de mel,
ve la lluna de fel.»

Sobre la lluna hi ha les següents endevinalles:

«Quina cosa és aquella
que abans d'un mes ja és morta de vella?»

«Una cosa petita com una poma,
que no cap a Barcelona.»

«Una cosa rodona com un sedàs,
que no cap a la plaça de Monràs.»

«Una cosa menuda com un garbell,
que no cap en tot Sabadell.»

«Una cosa rodona com un plat,
gipi, gipi, ja s'amagat.»

La lluna rep diferents noms de caient festiu: *la cluca, la cendrosa, la trista, el sol dels gitans, el sol dels fadrins, el sol de la nit, etc.*

Llunari. — Antics calendaris i llibres d'astronomia popular i de caient quimèric i supersticiós, plens de preocupacions referents a les virtuts i influències dels astres. A Mallorca creuen que amb els llunaris es poden conèixer les arts d'encantament i embruixament; que amb sols llegir-los s'obtenen mil coses meravelloses, les quals poden desfer-se si hom

les torna a llegir al revés.

Llunàtic. — Persona que sent la influència de la lluna i que és de caràcter variable com les mutacions llunars.

Lluner. — Persona que es fixa i dona molta importància a les preocupacions relacionades amb la lluna.

«Pagès lluner,
no omple el graner.»

M

Maig. — El cinquè mes de l'any. Es considera aquest mes com el més agradable i florit de l'any.

Macarreu. — Núvol blanc i com acotonat. (Barcelona.)

Hi ha molts modismes i proverbis en els quals surt retratat aquest sentiment de joia per la temperatura pròpia d'aquesta època. Fins fa ben pocs anys eren ben vivents, entre nosaltres, diferents restes de les festes paganes, dedicades a Flora. En molts d'indrets de Catalunya es plantava, al mig de la plaça i davant l'església, un arbre, el més alt que es trobava en el terme; el jovent i la mainada el portaven triomfalment. L'arbre variava, segons les contrades, entre un pi o un pollancre; solia treure's el bracetge; es deixava el tronc llis i se'l coronava a la part alta amb un ram de flors. En certs llocs se'n plantava un davant de cada casa on hi havia una fadrina. En els llocs on se'n plantaven diversos, no es donava a la festa el caire solemniat que prenien en les localitats on tan sols se'n plantava un. A Sant Hilari Sacalm el jovent escollia l'arbre més corpulent del bosc, el qual el demanava al seu propietari; si aquest es negava a cedir-lo, el jovent, acompanyat de flabiol i tamborí, es dirigia al lloc on es trobava l'arbre, i feia donar als músics una volta a l'arbre escollit; tot el jovent present feia el mateix. Després d'aquesta cerimònia, l'arbre quedava propietat del jovent, i era tallat o arrancat; el seu propietari no podia protestar ni acudir a la justícia en reclamació del seu dret.

Al voltant de l'arbre es feien balls rodons i tota mena de manifestacions de joia, i entre el jovent es repartien flors. En alguns indrets es procurava que el tronc fos ben llis; al cim es posava un parell de conills o pollastres, que eren oferts al brau minyó que, enfilant-se tronc amunt, arribava a poder-los tocar amb les mans. Aquesta diversió s'anomenava la *cucanya*, i per fer la sort més difícil solia tenir el tronc ben enseuat. També solia nomenar-se una noia fadrina per reina, la qual, durant la festa, tenia una certa autoritat. Solia ésser l'escollida, al parer de la fadrinalla, la més formosa i bonica. La mainada canta una cançó de la qual es troben nombroses variants; la canta com a lletra d'un ball rodó infantil; s'hi parla dels costums de maig i de la reina escollida. Una d'aquestes cançons cantada, encara, fins fa pocs anys, pel ball rodó, fet al voltant de l'arbre per la gent gran, diu així:

«Plantaven lo *mai*,
lo *mai* de l'oliva;
en aquest carrer
hi ha una guapa nina,
fresca i colorada,
colorida com un sol;
no és pas doncs meravella
que el fadrí X..., la vol.
Les guerres són cridades,

ell hi ha d'anar;
calla, calla, Pepa,
que ja tornarà;
te'n portarà un saio,
forrat de tafetà,
saio sobre saio,
coral sobre coral
i a la senyora *Maia*
una corona reial.»

Donem aquesta versió, que no és pas de les més completes ni de les més descriptives, perquè, fins fa poc, era cantada per les ballades

de maig, a Andorra, i, altrament, perquè hi surt anomenada la *maia*. Generalment és el propi fill del rei el que s'enamora de la donzella, i cap al final de la cançoneta surten citades i al·ludides les flors que hauran d'adornar la corona de la donzella, la qual cosa retrata ben bé el caràcter de la festa. Hi ha una altra cançó popular que descriu un fet històric, referent als veïns dels pobles de Valldara i Albi, els quals un any es van robar el maig, pel qual motiu es va entaular un plet, que costà la ruïna de diverses cases hisendades dels dos pobles.

Aquesta festa havia estat, segles enrera, molt estesa, puix que es troben documents de quan se celebrava dintre la Catedral de Barcelona, en la qual es guarnia tot un bosc de pins en record del bosc que, segons tradició, hi havia hagut en el lloc on avui s'aixeca el temple.

És considerat com a un dels mesos més abundants en pluges, com bé ens ho diu el proverbi:

«Pel maig,
cada dia un raig.»

«Aigua de maig,
tot l'any dura el raig.»

«Si plou per Sant Pere regalat, plou
quaranta dies seguits.»

«Maig humit,
fa el pagès ric.»

«Per Sant Pere regalat,
tot eixut o tot mullat.»

«Per l'abril,
de fil a fil;
i pel maig,
de raig en raig.»

«Pel maig,
plou a raig.»

«Aigua de maig,
i plor de bagassa
en un punt passa.»

«Pel maig,
cada gota val un raig.»

«Pluja de maig, collita segura.»

Relacionant la pluja amb els conreus, es diu:

«Quan no plou de maig, anyada d'ordi
vindrà.»

«No et fiïs de pols de maig, ni de
fang d'agost.»

«El maig és dolent, si Sant Isidre no punxa.»

Al·ludint a si no plou:

«Maig hortolà,
palla i poc gra.»

El ploure massa és bo pels conreus d'horta i dolent pels sembrats; bé ho diu aquest altre refrany:

«Aigua de maig,
mala pels sembrats.»

També es creu que la pluja de maig és dolenta per la ramaderia:

«Aigua de maig, mala pels animals.»

«Pluja per Sant Urbà,
lleva vi i no dona pa.»

«Aigua de maig,
pesta en els bestiaris.»

«El pa i el vi, neixen dintre el maig.»

Aquest refrany darrer al·ludeix a què, si dintre d'aquest mes plou, són assegurades les collites de blat i de raïms. En alguns llocs és oferta una quartera de blat a sant Ponç, perquè a mitjans de maig faci ploure; d'ací deriva la dita:

«Vuit dies endavant,
vuit dies endarrera,
Sant Ponç guanya la quartera.»

Al·ludint al molt ploure de maig, els treballadors que treballen a sou fixe, solen dir:

«Plou, plou, maig,
que a mesades vaig.»

Segons uns, durant el maig la temperatura encara refreda alguns dies, ço que ha donat lloc al proverbi:

«No hi ha mes de maig que l'ase no tremoli dintre l'estable.»

En canvi, segons altres, la calor del maig regeix durant tot l'any:

«La calor de maig, fa la llei a tot l'any.»

Al·ludint a la conveniència d'ésser prudent, en no treure's roba per evitar les inconveniències de la temperatura, es diuen els següents proverbis:

«Al maig, vés com vas.»

«Pel maig,
vaig com vaig.»

«En maig,
com vaig.»

«Entre Marquet i Creueta,
no te'n llesves la jaqueta»:

Que no és propi de treure's roba entre Sant Marc i Santa Creu.

El maig sol ésser el mes més escàs d'alimentació per la gent del camp, ja que és el temps en què es fan les noves collites, i si les anteriors no han estat prou abundants per durar tot l'any, en aquest es troben les conseqüències de l'escassetat; així, es diu:

«Pitjor que la fam de maig.»

«Déu ens guard de pesta i de fam de maig.»

«Entre la falç i la gavella,
està la fam verdadera»:
Vol dir pels temps de les segues.

Al·ludint a què el maig és el temps de la florida, es diu:

«Una flor no fa maig,
ni una gota raig.»

Altrament, també es creu que la flor de maig no és pas de la millor per donar fruit; d'ella es diu:

«Flor de maig,
me'n vaig, me'n vaig.»

També es creu que les herbes d'aquest mes tenen una virtut especial:

«Les herbes de maig, totes tenen gràcia.»

Dels fruits de maig se'n diu el següent:

«Pel maig,
faves a raig.»

«Al maig, el favar,
primerenc o tardà.»

«Per Santa Creu,
faves i pèsols per tot arreu.»

«Pel maig,
la rama al faig.»

«Fes-me quan vulles,
que fins al maig no treuré fulles.»

«Pel maig,
a segar me'n vaig,
ordis, però no blats.»

«Pel maig,
floreix el faig
i canta el gaig.»

«Pel maig,
grana l'ordi
i rosseja el blat.»

«El maig mata les faveres i les ci-
vades.»

«Maig, com el trobo, el grano.»

«Cada cosa per son temps, i pel maig
cireretes.»

«Per l'Ascensió,
cireretes en abundor;
a la plana,
que a la muntanya no.»

«Maig ventós i juny calent,
fan bon vi i bon forment.»

«Tant el vi bo com el dolent,
pel maig floreix.»

«Per Sant Isidre, el blat
deu ésser igualat.»

«Quan la fava fa cloc-cloc,
nostramo, no sóc enlloc.»

«Per Santa Creu,
a robar faves per tot arreu.»

«Per Santa Creu,
faves per tot arreu.»

«Per l'Ascensió,
civada en abundor.»

Al·ludint als conreus, es diu que:

«Pel maig, el bon pagès,
de llaurar ha d'estar llest.»

«Llauri qui no llaurà,
que el mes de maig entrà.»

«Pel maig,
a segar vaig.»

«En maig, el rostoll al sol.»

Referint-se als ocells, es diu que:

«Per l'Ascensió,
el pigot forada el tió.»

Referint-se a la considerable llargada del dia, es diu:

«Per Santa Creu,
nostramo, mudeu de preu.»

També es creu que les febres de maig predisposen el cos per a una bona salut estival, ço que fan dir al proverbi:

«Febres de maig,
salut per tot l'any.»

Al·ludint al desenrotllament pres pels llops en aquest mes, es diu:

«Per Santa Creu,
el llop ja hi veu.»

«Per l'Ascensió,
el llop agafa el millor moltó.»

Referint-se a les festes d'aquest mes, es diu:

«Pel maig,
festes a raig.»

«Si ha entrat maig,
o no ha entrat,

vindran els apòstols
dient la veritat.»

Aquest darrer al·ludeix a què el primer dia de maig és la festa de Sant Simó i Sant Jaume, ço que també fa dir al proverbi:

«El primer de maig,
a missa me'n vaig.»

«Per la setmana de l'Ascensió,
l'un dia carn, l'altre moltó,
i cada dia processó.»

Aquest últim proverbi al·ludeix a la setmana de les lletanies, en la qual se celebren les processons de pregàries i hi ha diversos dejunis. A Figueres fan festes per Sant Baldiri, i diuen:

«Sant Baldiri, a vint de maig; tant si plou, com si no plou,
el dinou és la vigília; la vigília és el dinou.»

També es creu que la setmana de les lletanies, i especialment el dia de l'Ascensió, s'encreuen les fulles de les oliveres, i es guanyen quaranta dies de perdó si es concorre a les festes religioses.

«Per l'Ascensió, s'encreuen les fulles «Per l'ascensió,
de les oliveres.» quaranta dies de perdó.»

També es diu, al·ludint a la bonança pròpia d'aquest temps de l'any:

«Per l'Ascensió,
cortines al balcó.»

«Per l'Ascensió
barret i bastó.»

Mal homo. — Núvol gros, de to negrenc, que surt cap a tramuntana, i que s'ajunta amb un altre anomenat *mala dona*, i entre tots dos produeixen fortes pedregades.

Mala dona. — Núvol negre i gros que surt sol, precedint les tempestats. És tingut com de molt mal auguri. Surt generalment cap a ponent. Quan surt junt amb un altre núvol,

anomenat *mal homo*, del costat de ponent, en lloc de tempesta assenyala fortes pedregades. (Mallorca.)

Mànega. — Tromba marina; perllongació d'un núvol que, en forma de trompa o embut, arriba fins a mar i hi produeix un remolí. La gent de mar les mira amb gran basarda i les té com a un presagi de forta tempesta.

Es creu que si es porten gats negres a bord s'evita la formació de les mànegues. Existeix una pràctica supersticiosa per a tallar-les o desfer-les, i evitar així els seus efectes. El que practica aquesta superstició se situa de cara on es troba la mànega, agenollat, amb dos ganivets encreuats per la part del tall, i mentalment diu:

«Jesús és viu,
Jesús és nat,
Jesús és crucificat;
i tot això és tan cert,
com aquesta mànega
que jo he desfet;
i tot això és tan veritat,
com aquesta mànega
que jo he tallat;

i tot això és tan cert,
com cert és;
i és tan veritat,
com Déu va donar
sa santíssima sang
per salvar la Humanitat;
i és tan cert
i tan veritat,
com ho és la santíssima Trinitat.

Jesús és viu,	com ho és
Jesús és nat,	aquesta mànega
Jesús és crucificat,	que jo he tallat.»

Cada vegada que pronuncia el terme *tallat*, clou la creu dels ganivets, com si tallés alguna cosa. Ha d'ésser dita tres vegades, se guida cada una d'un parenostre. Ha de dir-se amb la gorra treta i amb tota devoció, del contrari no fa efecte. Tampoc té bona fi si, mentre es diu, algú la sent, per la qual cosa ha d'ésser dita mentalment. Es creu que té major eficàcia si és el patró del bastiment el que fa la cerimònia. No pot ésser dita ni revelada amb facilitat, puix que el que la diu en perd la seva gràcia i mai més no té poder d'encís; el que la sent tampoc no n'obté profit, perquè no li resulta eficaç. Pot ésser revelada, sense perdre'n el valor i la gràcia, al punt de les dotze de la nit de Nadal. El que la sent no se la pot escriure, perquè, aleshores es perd l'encís, i el que la diu sols pot repetir-la set vegades de carrera, amb les quals l'ha d'aprendre el que l'escolta. Si no l'aprèn, es creu que no té virtut per fer-ne ús. Tots els vells patrons de bastiment procuraven saber-la i creien en la seva eficàcia. No es pot pagar diners perquè sigui ensenyada, ja que n'esdevenen grans desgràcies per part de qui paga i de qui cobra. És general a tota la costa; l'he recollida a Badalona.

Manguera. — La mànega. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Mantell. — Núvol que se situa al cim de les muntanyes. Se l'anomena també capell, caperó, caputxa, capot.

«Quan Salou porta mantell,
guarda't d'ell.»

Mare de Déu fa Coques. — Ha-

ver-hi rojor al cel. També es diu que la Mare de Déu pasta. (Costes de Llevant.)

Març. — El tercer mes de l'any. És considerat com el més variable en temperatura, i com el més a propòsit per agafar malalties. També se'l creu el més dolent pels conreus del camp i pels ramats.

La influència de la seva temperatura portada per la lluna, que se l'anomena *lluna de març*, es creu que té una llarga durada, i que arriba fins ben entrat el mes d'abril. El poble conta una curiosa tradició o llegenda sobre aquesta creença, la qual ja és referida en el mes d'abril. El següent proverbi respon a la dita creença:

«No et fiïs del març, que és mes traïdor; per quedar bé ell,	fa fer el mal a l'abril, son companyó, que és un bonatxó.»
--	--

A la mateixa duresa del març responen els següents proverbis:

«Març, marçot,
mata l'ovella i el borregot;
i el pastor, si pot.»

«Març, marçot,
mata la vella a la vora del foc;
i la jove, si pot.»

«Març, marçot,
mata la vella a la vora del foc.»

o bé:

«... si la hi trob.»

«Març, marçot,
mata l'ovella i l'ovellot;
i per l'abril,
mal profit et farà la pell.»

«Març, marçot,
mata l'ovella i l'ovellot,
i a la vella prop del foc,
i a la jove, si la hi trob.»

De les variacions pròpies d'aquest mes, es diu:

«Variable com la lluna de març.»

«El març i l'abril
es fan ganyotes més de mil.»

«El març marceja,
i la gent bogeja.»

De la pluja de març es diu:

«Aigua de març,
herba als sembrats.»

«Quan el març trona,
l'ametlla és bona.»

«Si la Quaresma entra seca,
amb secada se'n va.

Amb tot i la duresa d'aquest mes, hi ha un proverbi que diu:

«Per Sant Salvador,
deixa ta capa, pastor.»

Dels vents que sovintegen en aquest mes, se'n diu:

«Març ventós
i abril plujós
fan ésser el pagès orgullós.»

«Quaresma ventosa,
collita granosa;

però si massa en fa,
ni palla ni gra.»

Les gelades de març es tenen com de mal auguri:

«Cada gelada al mes de març,
una pedregada al mes de maig.»

Els raigs del sol de març són considerats com a molt forts i molestos; així, es diu:

«El sol de març estella el cap als
ases.»

«El sol de març es coneix set anys a
la cara.»

El març és el millor temps de l'any per començar obres i construccions; així, es diu:

«Si ta casa vols obrar,
al març tens de començar.»

Les plantes florides en aquest mes es tenen per dolentes:

«Ni dona desvergonyida,
ni planta pel març florida.»

És abundós en variats fruits:

«El març dona de tot.»

Referent als fruits de març, es diu:

«Per Sant Josep,
borró al cep.»

qui vulgui tenir bon bri,
que el sembri pel mes d'abril.»

«Per Sant Josep,
verdeja el cep.»

«Per la Mare de Déu de març,
la margalla treu el nas.»

«Per Sant Josep,
la margalla treu el bec.»

«Per la Mare de Déu de març,
s'emprenyen les oliveres.»

«Qui vulgui tenir bon canemàs
que el sembri pel mes de març;

«Pel març
el marduix treu el nas.»

D'aquest darrer hi ha la següent variant:

«Per Sant Josep,
el marduix treu el bec.»

Relacionats amb la ramaderia es diuen els següents proverbis:

«Pel març,
la cabra a l'arç;

l'ovella a la pastura
i el bou al ribàs.»

«Per la Mare de Déu de març,
tots els xais de totes parts.»

Es diu, al·ludint a la vista dels ocells:

«A darrers de març
i a primers d'abril,
canta el cucut, si és viu.»

«Per Sant Josep,
el cucut canta tot dret;

si no canta per Sant Josep,
canta per Sant Benet;
si no canta per Sant Benet,
canta per Setmana santa;
si no canta per Setmana santa,
el cucut és mort o pres a França.»

Es creu que si la Pasqua de Resurrecció s'escau pel març, els fruits s'avançaran i seran primerencs:

«Pasqua marcenca,
anyada primerenca.»

i, per altra part, també es té com a un índex de misèria i males collites:

«Pasqua marçal,
anyada mortal.»

Marcejar. — Fer un temps variable, propi del març.

«Si el març marceja,
i l'abril abril·leja,
tot l'any boveja.»

Maria de França. — Tramuntana. (Empordà.)

Marieta. — Sinònim de *Margarida*. (Barcelona.)

Margarida. — Núvol molt clar i transparent, que deixa veure la claror solar al seu través, i que surt en abundor arran de mar. (Barcelona.)

Marinada. — Ventjol de vora mar, brisa marina de relativa importància per la navegació, sense que produeixi cap alteració atmosfèrica.

«Marinada forta,
pluja a la porta.»

Marta. — El planeta Març. El poble l'anomena en femení, com si fos el nom propi de dona.

Matera. — Estel Siri, de la constel·lació del Ca major. (Costa de Llevant.)

Matí. — Part del dia compresa des de la una fins a les dotze, en el primer dels dos períodes de temps en què es divideix el dia. (Cat., Bal., Val.)

Matinada. — Primeres hores del matí. (Cat., Bal., Val.)

Mestral. — Vent del nord-oest.

«Vent mestral,
entra per la porta
i surt pel fumeral.»

«Vent mestral,
no acaba el jornal.»

«El vent mestral,
a posta de sol
ha acabat el jornal.»

«Mestral i tramuntana,
en ésser l'hivern,
treuen es diables de s'infern.»

Mes. — Fracció de temps en què es divideix l'any.

Hi ha una fórmula popular per recordar el nombre de dies de cada mes.

«Trenta dies té el novembre,
i l'abril, juny i setembre;

tots els altres, trenta u,
i el de febrer, vint i vuit.»

Hi ha un altre procediment popular per saber si els mesos tenen trenta o trenta un dies. Amb la mà closa es van dient, per ordre,

els mesos de l'any, mentre es van assenyalant, amb rigorós ordre, els nusos fets per les falanges dels dits en la seva base, i els clotets i buits que hi ha entre nus i nus, començant pel del dit índex, que pertany al gener, i en arribar al dit xic, que li toca el juliol, es torna a començar seguint el mateix ordre, però tocant dues vegades la falangeta del dit xic, al qual tocaran dos mesos seguits juliol i agost. Segons toqui, per ordre, un nus d'una falangeta o un clotet intermig, serà el mes de trenta dies o de trenta un. Els de la falangeta pertanyen als mesos més llargs, i els del clotet, als més curts.

A pagès no sempre es dona al temps el nom del mes que li pertany; sovint se serveix d'altres formes, generalment relacionades amb les feines agrícoles. El gener se l'anomena, popularment, el mes dels gats, tant per correspondre a l'època del zel d'aquestes bèsties domèstiques, com per una llegenda que es conta sobre els gats i el gener.

El febrer és conegut per Carnestoltes o la Candelera.

El març, per la Quaresma.

L'abril, per la Pasqua florida.

El maig, per la Pasqua granada o per l'Ascensió.

El juny, per la sega o pel segar.

El juliol, pel batre o la batuda.

L'agost, per la Mare de Déu d'agost.

El setembre, per la verema.

L'octubre, pel sembrar.

El novembre, per Tots Sants o per Santa Caterina.

El desembre, per l'advent o per Nadal.

En termes generals es tenen per no gaire bons els mesos en els quals no entra la lletra *r*, o siguin: maig, juny, juliol i agost. Es procura no fer, durant el seu transcurs, cap cosa de gran importància per la humana vida. Es té certa prevenció per casar-se, adquirir finques, començar obres, canviar de residència, iniciar algun negoci o empresa important i tota altra cosa que pugui encloure transcendència.

Migjorn. — Punt cardinal sud.

Vent que bufa d'aquell indret; és calent i no dura gaire, i sol portar maror i malalties.

«Vent de migjorn,
pluja de jorn.»

«Migjorn d'hivern,
pluja d'infern.»

Migjornell. — Vent petit, que bufa de migjorn; porta bon temps i no perjudica la pesquera. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Moltonada. — Sinònim de *co-tonada*. (Costa de Llevant.)

Moltons. — Moltonada.

Mosquit. — Núvol molt petit i fàcilment dissoluble. (Cadaqués.)

Murada. — Nuvolada estesa prop de l'horitzó i sense arribar a la part alta del cel. (Sant Pol.)
V. *calçada*.

Muriac. — Vent local de Crespià.

N

Neu. — L'aigua de pluja, cristallitzada per efecte de la fredor de les capes superiors de l'atmosfera.

El poble sent per la neu un cert respecte i una certa admiració; se la té per molt benefactora dels conreus perquè assaona molt la terra i mata tots els gèrmens i larves d'insectes perniciosos als vegetals, i produeix bon servei a l'agricultura. Inspirat en aquest sentit està el proverbi que diu:

«Any de neu, any de Déu.»

Entre altres, el refranyer té els següents proverbis referents a la neu:

«Per Sant Andreu,
la neu al peu.»

pel febrer,
la neu ja fuig
com un ca llebrer.»

«Per Sant Tomàs,
la neu al nas.»

«Quan la sutja s'encén,
senyal de neu.»

«De Tots-Sants a Sant Andreu,
ploure, neu, o fred molt breu.»

«A l'hivern neblina,
i neu per veïna.»

«Una nevada per Nadal,
de mitja femada val.»

«Neu rodona,
d'altre en dóna.»

«Pel gener,
la neu s'hi asseu
com un cavaller;

«Neu gelada al mes de març,
pluja forta al mes de maig.»

«Per la Candelera,
gran fred o gran nevera.»

«Pluja al pla, neu a la muntanya.»

Hi ha la creença que quan els gats esternuden amb molta freqüència assenyalen neu.

Nevar. — El caure neu. (Cat.,
Bal., Val.)

Nit. — El temps durant el qual
el sol està dessota l'horitzó.
(Cat., Bal., Val.)

Novembre. — L'onzè mes de

l'any. És considerat com el
més dolent per a embarcar-se;
es creu que durant el seu curs
es produeixen els temporals
més forts i els moviments de
mar més intensos i violents.

Pel novembre és el millor temps per matar el porc, com ho diu el següent adagi:

«Per Sant Martí,
mata el porc
i enceta el vi.»

També es creu que, estant llestes les feines de fer el vi, és arribat el temps de tastar-lo i encetar les botes:

«Per Sant Martí,
enceta la bota del vi.»

«Per Sant Martí,
aspira ton vi.»

«Per Sant Martí,
tasta ton vi.»

«Per Sant Martí,
tapa la bota del fi.»

En aquest mes el fred comença de deixar-se sentir, i són molts els adagis que hi al·ludeixen:

«De Tots-Sants
a Sant Andreu,
vent o pluja,
o fred o neu.»

per Sant Andreu,
per tot arreu.»

«Per Tots-Sants,
desa el vano
i treu els guants.»

«Per Sant Climent,
el fred reganya la dent.»

«Per Tots-Sants,
capes i mocadors grans.»

«Per Sant Andreu,
reïra de Déu.»

«Per Sant Iscle,
el fred xiscla.»

«Per Sant Andreu,
qui no tingui capa
que n'emmanlleu.»

«Per Sant Martí,
la neu al pi;
si no hi és al vespre,
hi és al matí;

«Per Sant Andreu,
si no teniu capa,
ja patireu.»

«Per Sant Andreu,
pluja o neu,
o fred molt greu.»

Les fortes nevades gelen l'aigua dels recs i no deixen córrer els molins:

«Per Sant Martí,
no mol el molí.»

També és temps de pluja:

«Per Sant Martí,
la pluja ja és ací.»

De la temperatura que fa per Santa Caterina se'n dedueix la que farà per l'advent:

«Santa Caterina clara,
tot l'advent emborbellada.»

Al·ludint als conreus, es diu:

«Pel novembre,
qui no ha sembrat, que sembla.»

«Fins a Tots-Sants,
de dos en dos grans;
de Tots-Sants enllà,
de gra en gra»:

«Per Tots-Sants, canyes
i caragols amb banyes.»

Aquest proverbi es refereix als raïms.

«Per Tots-Sants, castanyes
i caragols amb banyes.»

«Per Sant Martí,
la pinya cau del pi.»

«Per Tots-Sants,
ni mill en trisca ni glans.»

«Per Sant Martí,
la fulla cau del pi.»

«Per Sant Sever,
faves a fer.»

«Per Santa Caterina,
l'oli és a l'oliva.»

«Si vols tenir l'all fi,
sembla'l per Sant Martí.»

«Per Santa Caterina,
de ton blat fes la farina.»

«Per Santa Caterina,
replega l'oliva.»

És el temps en què es fa la recia del bestiar cabrú:

«Per Sant Martí,
les cabres a boquir.»

Al·ludint al desaparegut costum casolà de filar, es diu:

«La dona que de Tots-Sants a Nadal
no emprèn la fila,
tot l'any sospira.»

Referint-se als costums de cacera, es diu:

«Per Tots-Sants,
plega les teles
i vinguen rams.»

«Per Tots-Sants,
caçador plega els rams.»

Fent referència a les festes i als dies assenyalats pel mes, es diu:

«Tots-Sants el primer,
Sant Andreu el darrer.»

«Per Tots-Sants, penellets,
que a les dones fan fer pets.»

«De Tots-Sants a Sant Martí,
onze dies i un matí.»

«Per Santa Caterina,
un mes es fina.»

Núvol. — Vapor d'aigua condensat en l'atmosfera. Pren diferents noms, segons les seves

formes i la manera com és vist pel poble o es presenta en l'espai.

El poble creu que els núvols poden ésser produïts i conduïts a voluntat humana, i que són les bruixes i bruixots els que tenen aquesta virtut. També es creu en diferents arts màgiques per tallar-los i

desfer-los. Fa pocs anys vivia a Barcelona un gran *desfedor de núvols*, el qual tenia la virtut de fer parar la pluja a voluntat seva. Quan plovia, i desitjava que la pluja parés, sortia al terrat de casa seva, sense paraigua, i senyava els núvols, de manera especial; després, amb el dit índex de la mà esquerra, signava el núvol, i, al moment, com si el dit hagués obrat de punxó, es feia, en el lloc del núvol assenyalat pel dit, un forat, que s'anava engrandint ràpidament, i en forma circular, fins a arribar a fer una gran clariana, que desfeia el núvol a trossos, els quals s'escampaven, i parava de ploure a la poca estona. El *desfedor*, mentre operava, remugava unes paraules màgiques, que no podien ésser oïdes per ningú; si algú en percebia tan sols una, l'encís quedava desfet. Aquest personatge havia tingut gran popularitat: es parlava de grans pluges i de fortes tempestes que ell havia tallat i parat en pocs moments. Hem conegut persones que deien haver-lo vist tallar núvols i fer parar tempestes. Era un home vulgar i analfabet.

També es creu en el poder de certes oracions per desfer núvols i fer parar de ploure:

«Gloriosa, santa Elena,
vós que vau pujar al calvari
a buscar la santa creu
del nostre gran Redemptor,
i els claus de nostre Senyor
que trobareu al Calvari,
feu que aquesta pluja pari,
per salvar al Redemptor,
i al diluvi universal,
de record molt eternal,
que tots els homes va matar,
i sols un en va deixar,
que Noè duia per nom,
salvador de tot lo món.
Una barca va tenir,
que al món va perténir,
Tot el món ple d'aigua estava,
cosa nada no es salvava,
i tothom es va ofegar,
fins que la pluja parà.
La mare de sant Simeon,
anava perduda pel món;
amb Noè es va encontrar;
pietat li va demanar;
Noè la va replegar
dintre la barca sagrada,
i li va donar posada,
i posada li va dar;
de la mort la va salvar;

com vós, santa Elena gloriosa,
salveu-nos d'aquella cosa,
del diluvi universal,
que és cosa molt eternal;
que tot el món va morir
de tanta pluja i patir;
no volgheu que aquell procés,
en el món, hi torni més;
no volgheu que amb tanta pluja
tot el del món *sobruja*;
ni volgheu amb tant de mal
fer pagar un pecat mortal;
que la gent ja pregarà,
i del pecat es purgarà.
Santa Elena gloriosa,
no volgheu una tal cosa.
Vós, que vau anar al calvari,
feu que aquesta pluja pari,
i que del núvol traidó,
se'n perdi fins el ronyó;
que es parteixi en un moment,
i se'n vagi a l'infern;
i que cap mal no pugui fer
l'aigua que d'ell en prevé;
que cap mal no hagi donat
l'aigua que ell ha llençat;
i que tot això sigui tan veritat,
com ho és la Santíssima Trinitat.»
(Barcelona.)

Perquè tingui eficàcia, cal dir-la tres vegades, junt amb tres parenostres a santa Elena, i altres tres a la Santíssima Trinitat, cada vegada que es diu l'oració; això és, tres vegades l'oració i divuit parenostres.

No cal que es digui en secret, com altres oracions d'aquest gènere. Cal remarcar que aquesta oració no és per evitar els estralls de la tempesta, ni per anar contra llamps o centelles, com un bon nombre d'altres que en donem en l'article *llamp*; serveix per fer parar de ploure i per evitar que arribi a ploure. Es creu que té la virtut de desfer els núvols i esgarriar-los, i, per tant, fa impossible la pluja o almenys l'allunya del lloc on l'oració ha estat dita, junt amb els corresponents parenostres.

Per a tallar els núvols, evitar la pluja o estroncar-la, es creu molt en el toc de les campanes. Hi ha un toc especial a aquest efecte, que duu el nom de *tocar a temps*. És costum, molt arrelat encara en els pobles petits i poblacions de segon ordre, de llançar les campanes al vent, en venir tempestat. Hi ha campanes que tenen gran fama, de les quals es creu que tenen una major virtut que altres, i que el seu toc és infal·lible contra els núvols. S'aplica a algun toc de campanes alguna lletra que respon al seu ritme i al seu so; així, per exemple, a Cervera diuen:

«Tots ho som de butiflers,
la campana també ho és.»

En alguns llocs de pagès, a Sant Quirze de Terrassa, per exemple, quan ve una tempesta, tallen els núvols per l'estil que a la Costa tallen les mànegues. Els pagesos surten al ras, armats de falç, que brandegen en l'espai, encarats en direcció de l'indret del núvol; manegen l'eina amb lleugeresa, mentre es diu una oració màgica, i el rector comuneix. Els pagesos creuen que ajuden el rector en la seva pràctica, i estan convençuts que la falç talla els núvols.

Núvol cerdà. — Núvol gros i vermellenc que surt per la costa de Banyuls, el qual, si es decanta cap al cantó de Roses, assenyala que farà tramuntana, i si va cap a França, assenyala que plourà. Rarament falla. (Empordà.)

Núvols en creu. — Nuvolada grossa, amb núvols que s'entrecreuen. (Vilanova i Geltrú.)

Nuvolassa. — Núvol negre, estès per tot el cel, i que arriba fins a donar negror a l'aigua i als objectes en reflectir-s'hi. (Badalona.)

O

Octubre. — El desè mes de l'any. Es creu que en aquest mes el fred es deixa sentir una mica; que mata els insectes i cucs, els quals perjudiquen els conreus, i que les llavors sembrades prenen major ufana i no són rosegades per aquests animals:

«El fred d'octubre,
mata l'eruga.»

«L'octubre fred,
mor el cuquet.»

També hi ha alguns proverbis que al·ludeixen a la conveniència de tenir llestes les feines del vi, després de la verema de setembre:

«Per Sant Lluc,
mataràs el porc
i posaràs la verema al cup.»

«Per Sant Pau
i Sant Vicens Ferrer,
el vi al celler.»

És recomanable, durant aquest mes, de dedicar-se a la sembra, com ens ho diuen els següents adagis:

«Quan la grua ve de ponent,
sembra el forment.»

«Quan el desè mes ha arribat,
sembra ton ordi, sègol i blat.

«Per Sant Lluc,
sembra, pagès,
moll o eixut.»

«Per Sant Simó,
sembra, baró.»

«Per Santa Teresa,
sembra a tesa.»

«Si bones faves vols sembrar,
per la Mare de Déu del Pilar.»

«Per Santa Teresa,
ton blat estesa.»

«Per Sant Simó i Sant Judes,
treu els bous de cobertures.»

Al·ludint a l'estat dels fruits, es diu que:

«Per Sant Lluc,
la nespra ha palluc.»

Al·ludint a què el dia ja s'escurça notablement, es diu que:

«Per Sant Narcís,
de sis a sis.»

I recordant el miracle obrat per aquest sant contra la host francesa, que assetjava Girona, de la qual tradició n'ha derivat la creença que per aquest mes les mosques són més grosses i piquen amb més fúria, ens diu el proverbi:

«Per Sant Narcís,
cada mosca val per sis.»

També es diu, al·ludint a ésser el darrer dia d'aquest mes la vigília de Tots-Sants:

«Quan l'octubre és a la fi,
de Tots-Sants és el matí.»

Oreig. — Vent de muntanya.
(Costes de Llevant i de Ponent.)

Orella. — Vent local de Crespià.

Orient. — En alguns casos es dona aquest nom al cel en general, però també sols a l'horitzó per la part de Llevant.

«Quan l'orient és més roig que groc,
no deixis ta capa d'aigües.»

P

Paca de cotó. — Sinònim de *macarreu*. (Barcelona.)

Palma. — Núvol de forma llarga i estreta i de coloració grisenc. (Costa de Llevant.)

Para-sol. — Nuvolada que tapa el sol tot just sortint o ponent-se, quan el núvol pren una forma arrodonida. (Cos-

tes de Llevant i de Ponent.)
Passar el carro d'en Dalmau. — Forma festiva d'indicar que trona. No he pogut esbrinar qui era aquest Dalmau ni quina propietat especial tenia el seu carro, que el seu pas hagi estat comparat a l'acció de tronar. (Barcelona.)
Pastar la Mare de Déu. — Haver-hi rojor al cel. També es

diu que la Mare de Déu fa coques. (Costa de Llevant.)
Pastor. — Estel que no hem pogut identificar. (Sant Pol.)
Patatera. — Estel que, a la tardor, surt prop de l'estel del Nord. (Costa de Llevant.)
Pedra de llamp. — Nom donat a la pedra que, segons creença del poble, el llamp llença, quan cau.

Aquesta pedra baixa amb tanta de força, que travessa la terra, i es va a enterrar en el subsòl, a una distància variable segons la fúria del llamp, que està en plena relació amb la força i grandària de la pedra. La pedra, un cop deixada anar pel llamp i enterrada, inicia un moviment d'ascens molt suau, i cada any puja una cana, fins que arriba a sortir a flor de terra; triga un temps variable, segons la força del llamp.

Ens explicava en una ocasió un gat de mar, que una vegada caigué un llamp a la platja i matà un pescador, el qual quedà completament carbonitzat; no se'n trobà altre rastre que la gorra mig rostida. La família del pobre, consternada per la desgràcia, manifestà desigs de poder obtenir la pedra, ja que no havien pogut tributar al difunt els honors corresponents. Els pescadors companys del desgraciat es prestaren, per complaure la família, a fer un clot sota terra per cercar la pedra; cavaren molt, però inútilment; i el gat de mar que ens ho contava, com a ponderació de com degué ésser fort el cop del llamp, ens digué que amb tot i haver fet un pou de moltes brases de fondària, no van trobar la pedra.

Les pedres a les quals el poble dóna el qualificatiu de *pedres de llamp* són les *fulgurites*, resultant de la fusió de materials en el lloc on el llamp ha tocat a terra, i els sílexs i destrals prehistòriques, de les quals es creu que en el lloc on es troben ha caigut un llamp en temps més o menys llunyà, i que la pedra que, en caure, ha quedat enterrada, ha anat pujant de mica en mica fins a sortir a flor de terra. Hom creu que aquelles pedres tenen la propietat de preservar del llamp.

Hi ha indrets on es creu que la pedra de llamp, en caure, s'en-sorra sempre a la mateixa fondària de set canes, sense variar la profunditat, segons la força del llamp, com es creu en altres indrets.

S'atribueixen diferents virtuts a les pedres de llamp. Es creu que tenen un fort sentit d'antipatia entre elles, i que, on n'hi ha una, no n'hi pot haver d'altra, ja que la primera, fent ús d'una força misteriosa, esquivava i refusa l'altra. Per això es creu que són un eficaç esquivador del llamp; la pedra portada per aquest refusa d'anar a parar on n'hi ha una altra, per evitar la competència entre les dues. Portat per aquesta creença, el poble recull, amb gran zel, aquestes pedres i les posa en llocs estratègics, per a preservar les cases del llamp. Les posa sota les teulades, en la part forana de les cases i, també, al peu de les finestres. Per evitar la pèrdua o rapte d'aquestes pedres mera-

velloses, en diferents indrets del Pireneu, són posades entre les pedres i materials de construcció de les cases. Quan es construeixen les cases, se'n solen posar dues a les dues parets mestres i principals de la casa; una a la façana i l'altra a la paret del fons de la construcció, o sigui en les dues parets orientades en sentit contrari; així les dues pedres, malgrat la seva proximitat, poden conviure.

També s'atribueixen a la pedra de llamp certes virtuts, relacionades amb el foc, damunt el qual és creença que té cert ascendent; ella és filla del foc. Si se la lliga amb un fil de llana i se la tira al foc, el fil no es crema, perquè la pedra la'n preserva. Passant la pedra, ben untada amb oli, pel damunt el lloc cremat, el cura. (V. *rella de llamp*.)

Pedregada. — Fenomen atmosfèric, que consisteix en la solidificació de l'aigua de pluja que cau en forma esblanqueïda, semblant a pedretes. Aquest

fenomen perjudica, en gran manera, els conreus; és molt temut pels pagesos, als quals fa perdre la collita, afanyada amb molts de treballs i sacrificis.

És general creença que les pedregades poden ésser provocades a voluntat, i que les bruixes i bruixots tenen la facultat de congriar-les i produir-les.

Per produir una pedregada cal fer una grossa foguera prop d'una font. El fum de la foguera, enlairant-se, esdevindrà un núvol, que es beurà l'aigua de la font, i la farà tornar pedra. El bruixot o bruixa, autor de la foguera, s'enfila per la columna de fum, fins a arribar als núvols, que es poden dirigir a voluntat, i fer que la pedra caigui damunt els camps o propietats del qui ell desitgi perjudicar i que respecti els conreus dels seus amics. Es contenen molts casos d'haver sentit bruixots que, des de dalt els núvols, parlaven, però no sabem de ningú que hagi vist cap d'aquests éssers a dalt d'una nuvolada per ell conduïda o dirigida. La pedregada sol durar poc, i, sobretot, mai no agafa extensió. Sovint deixa completament arrasat un paratge, i, a pocs metres a la seva vora, ni tant sols hi cau un granet ni pedra. La zona on cau la pedra s'anomena *rem de pedregada*. Així es diu: «— Ha passat un rem de pedregada», «— Ha deixat anar un rem», etc. Això ha donat lloc que la fantasia popular hagi cregut en la possibilitat que les nuvolades que duen la pedregada puguin ésser menades i dirigides, a voluntat, per perjudicar els veïns d'algun poble o partida de terreny determinada.

Es creu que les bruixes de diversos pobles es posen en relació i fan combinacions per congriar grans pedregades. Se citen diversos llocs, generalment els que per la seva configuració natural donen lloc a la formació de nuvolades portadores de tempestes, on les bruixes s'apleguen, i des d'on estenen les pedregades per allà on volen i els convé. Se citen converses de bruixes tingudes d'uns a altres núvols, i fins s'han arribat a conèixer la veu de les que parlaven.

Les bruixes, com a éssers malèfics, no poden resistir cosa beneïda, i, per tant, les pedregades són combatudes per mitjà de forts tocs de campanes; el so de les campanes els dificulta el pas i els causa gran mal. També se sol engegar trets, en l'aire, amb bales beneïdes durant l'estada de Nostre Senyor al monument. Es contenen diferents casos

de persones tingudes per bruixes i bruixots i, per tant, congriadors de pedregades, les quals han comparegut, de cop i volta, ferides d'un braç o d'una cama, poc després d'haver passat una pedregada, sense haver pogut explicar satisfactòriament el motiu d'aquella ferida. El poble creu que els ha tocat alguna de les bales beneïdes, engegades a l'espai, durant el pas d'una gropa. També es fa la cerimònia de *comunir*, o sigui conjurar la tempesta amb la benedicció del temps, feta amb la Vera-Creu, lectura dels Evangelis i aspersió amb aigua beneïta. Es contenen diversos casos d'haver-se produït un vent estrany, que ha xuclat la peroleta de l'aigua beneïta, la qual se n'ha pujat cap als núvols i ha desaparegut entre la broma. Més tard ha estat trobada, tota malmesa i abonyegada, en algun paratge no llunyà; llençada des de dalt els núvols. Les bruixes conduïdores de les nuvolades se sentien perjudicades pels efectes de l'aigua beneïta, la qual els era aspergida pel capellà; per això han xuclat la peroleta, perquè els seus efectes no els fessin mal. La volen esbotzar i destruir però com que no poden, acaben per tirar-la daltabaix del núvol, després d'haver-la ben masegada i buidada del seu contingut. També són nombrosos els casos en què la caldereta ha estat tirada pel propi capellà, amb l'afany que el seu conjur fos més eficaç, havent-se-la emportada, els núvols, a gran distància. És molt general, també, la contalla que un capellà, desesperat en veure que, amb tot i els seus conjurs, la pedregada no finia, va tirar contra els núvols una de les sabates, la qual fou xuclada per aquests, i trobada, molts dies després, tota feta malbé, molt lluny del lloc on el clergue l'havia llençada.

Sant Pere Màrtir és tingut com advocat contra les pedregades, per això, en el dia de la seva festa, per totes les poblacions rurals de Catalunya, i, fins fa escassament un segle, també a Barcelona, són portades a beneir diferents herbes boscanes, i molt especialment branques d'olivera, les quals són plantades als camps i vinyes, sostingudes per una canya plantada a llur vora; es procura que la branca i la canya formin com una mena de creu. Abans de clavar-se a terra, el que ho fa, ha de senyar-se, dir un parenostre, amb la gorra treta i de genolls en terra, i repetir-lo un cop plantada la creu. És té com a cosa ben certa que la presència de l'olivera esquivi els llamps i les pedregades, els quals no cauen al mig dels camps així guardats, puix que, com he dit, els mals esperits no poden sofrir la presència de coses beneïdes, perquè els fan molt mal. Seguint la mateixa creença, es penjen rams de llover a les portes i finestres de les cases, amb el mateix fi.

Hi ha llocs, especialment costers, on es creu que les bruixes tenen la propietat de tornar-se ocells, i quan s'acosten tempestats, aquests éssers fantàstics prenen una forma d'au, i volen fins a posar-se davant els núvols, als quals guien i dirigeixen bo i proferint grans crits i grinyols, imcomprensibles dels terrassans, i fan anar les nuvolades, i també les pedregades, cap als llocs i indrets que elles desitgen. Cap al Penedès es creu que aquesta facultat és posseïda sols per les Filles del Rei Herodes, éssers fantàstics, condemnats a etern rondar, en càstig d'un mal fet, les quals, com les bruixes, es posen davant els núvols i els menen cap on elles volen. Aquestes filles d'Herodes van posades dintre la broma, i són invisibles pel poble, o van completament desplaçades de la massa nuvolosa, del tot soles, i, en grans vols, la precedeixen; són ben visibles pels mortals, si bé en forma d'ocells. No

és possible llur identificació ni és comprensible llur cridòria. Els núvols no són pas fets ni formats per elles, sinó que es posen a llur servei, per treure'n un profit i utilitat, d'acord amb llurs mals instints i malignes desigs; els condueixen i els fan anar on més els plau, per fer mal a qui volen i desitgen. D'aquesta curiosa manera explica el poble el fet de la fugida de les aus, en grans vols, a la cerca de llocs de refugi on no arribin els efectes de la tempesta propera. Per les visions del poble, els grans vols d'aus que, en grans nuclis i esparverades, la proximitat de la tempesta fa emigrar apressadament, són grans eixams de bruixes i d'éssers malèfics que precedeixen les tempestes, tot guiant els núvols i dirigint-los cap on elles millor volen.

També s'ha donat una altra interpretació popular als grans vols d'aus de pas, que, especialment de nit, i en grans nuclis, travessen l'espai tot fent forts crits i xisclets. Per molts indrets de la nostra muntanya es creu que són ànimes en pena, enviades del purgatori al cel, segons sigui interpretada com a alegre, o com a planyivola llur cridòria, i, també, segons sembli que, en la direcció del núvol, es dirigeixin cap a terra o cap a l'infinit. No cal dir que el pas de les aus emigradores és interpretat així quan no precedeixen cap alteració atmosfèrica. El seu pas és mirat amb gran respecte i amb certa veneració; són molts els pastors i camperols que, en veure-les, els endrecen llurs oracions, i senten joia o dolor, segons es cregui que van cap a la glòria o cap als sofriments infernals.

El boc i la cabra són considerats com a animals amics i protectors de bruixots i bruixes, les reunions de les quals són presidides per un diable, en forma de boc, al qual reten estafolari acatament i tribut. No sabem per quina raó el poble relaciona les pedregades amb les cabres, potser pel parentiu que ell mateix estableix entre les bruixes creadores de les pedregades, segons ell, i les cabres. Es creu que, amb tot i el seu extraordinari poder de crear núvols i de guiar-los cap on elles millor desitgen, no poden fer produir les pedres sense obtenir pèl de cabra, i per poder produir, per tant, aquest fenomen atmosfèric, han d'esquil·lar primer un ramat de cabres. Això sol fer-se de nit, sense que els pastors se'n donin compte, d'una manera misteriosa i per procediment desconegut; són esquilades les cabres, sense que mai no es pugui aclarir com s'ha produït el fet, i, al dia següent d'haver aparegut les cabres d'un corral esquilades, sense que es pugui comprendre per on han entrat i sortit els misteriosos esquiladors, es produeix una forta pedregada, que assola tots els voltants. El poble conta nombrosos casos d'esquilaments misteriosos de ramats de cabres, atribuïts a les bruixes, els quals han estat seguits de fortes pedregades. Segons el poble, les bruixes fan una pedra entorn de cada pèl de cabra, i les pedregades són tant més fortes com més pèls de cabra han pogut obtenir. Es creu, ben certament, que dintre cada pedra caiguda del cel hi ha un pèl de cabra, i la gent es posa les pedres damunt el palmell de la mà, i així fan que, per causa de l'escalfor d'aquestes, es dissolguin i tornin al seu primitiu estat líquid. A la mà queda un pèl de cabra, que era contingut dintre la pedra, i que venia a ésser com l'ànima o nucli central d'aquella, que no hauria pogut formar-se sense contenir aquell pèl. També hi ha qui fa dissoldre la pedra posant-la damunt una medalla beneïda; es creu, aleshores, que és la benedicció de la medalla el que fa el seu efecte de fer sortir el pèl que la pedra contenia.

La creença que les bruixes congreguen les pedregades és general a Catalunya, i fins s'al·ludeix en alguna cançó. En recordem una en la qual s'esmenten diversos pobles tarragonins. S'hi diu:

«Forés, bona vila és,
però està en part molt alta;
a Solivella, són bruixes,
d'on vénen les pedregades.»

Es creu que pot conjurar-se una pedregada si es recullen set pedres de les que cauen del cel, en pedregar, i es guarden ben curosament, i quan torna a produir-se el fenomen se les tira al foc; si encara no ha arribat a pedregar, s'evitarà, i si ja ha començat, al moment començarà a minvar, fins que ràpidament parará del tot la pedregada.

També es creu que si, en pedregar, es cullen tres pedretes i es guarden curosament, perquè no es fonguin, serveixen per fer parar una altra pedregada que es produeixi, si es tiren, de revés, per l'esquena d'un infant. També es creu que provoca la pedregada i que fa produir fortes tempestats, el posar un llum de ganxo de cara a la paret, la qual cosa s'evita molt, a pagès.

Pescadoret. — Núvol petit, que assenyala pluja. (Ripollès.)

Peu de gall. — Grup d'estels format pel del Nord i tres d'altres, que es veuen, al seu entorn, en nits molt serenes.

Pina. — Planeta Mercuri. (Costa de Ponent.)

Pixanera. — Boira molt humida. (Costa de Llevant.)

Pixotera. — Sinònim de *pixanera*. (Costa de Ponent.)

Platejada. — La lluna. (Costa de Llevant.)

Plorar. — Sinònim de *ploure petit*. (Barcelona.)

Planeta. — Pel poble la *planeta* és un sinònim d'*estel* o d'*una estela*, però no astronòmicament considerat, sinó sota un aspecte supersticiós; d'ací que es parli de la planeta d'una persona volent significar la seva *estrella* o el seu destí.

No sé per quina raó el poble relaciona els ocells amb els estels i els presenta com a endevinadors del destí. Hi ha un tipus d'ensinistradors d'ocellets, que volten pels mercats de les nostres ciutats, amb un propòsit mercantil, i porten escrits variats paperets, curosaments plegats, amb una trentena de versets, diferents, en els quals són contades quatre vulgaritats, per les quals es preté descriure el destí d'una persona. Aquests paperets estan posats, de cantell, dintre una capsa planera. La gent senzilla acut a aquesta bona gent perquè els *tregui la planeta*. Un ocellet, que té el mercader posat dintre una gabieta, al damunt de la taula, després d'haver-li obert la porta, el dreçador fa quatre giravolts i moxaines, i, seguidament, es dirigeix cap a la capseta de les *planetes*, i, amb el bec, en treu una, la qual ofereix al que ha donat unes monedes perquè li fos aquesta predita i endevinada. El poble, de bona fe creu que allò escrit en aquell paper pel tranquil mercader és el seu destí o la seva *planeta*.

Ploure. — Caure l'aigua dels núvols. (Cat., Bal., Val.)

Ploure a bóta canal. — Ploure en abundància. (Castellbò.)

Ploure a ram i a vela. — Ploure molt. (Costa de Llevant.)

Plovisquejar. — Ploure en poca intensitat. (Barcelona.)

Pluja. — Fenomen atmosfèric, que consisteix en la condensació de l'aigua provinent dels núvols, que cau a terra en forma de gotes. L'aigua de pluja fecunda els camps i afavoreix la reproducció dels vegetals.

Les necessitats agrícoles han fet que l'home tots els temps hagi donat gran importància a la pluja i hagi observat les circumstàncies que l'afavorien i perjudicaven, i ha donat lloc a la formació de variats pronòstics, dels quals n'han derivat nombrosos proverbis i aforismes, com també algunes supersticions i quimeres. Els antics consideraven la pluja com a cosa sagrada i com a una gràcia dels déus, i es lliuraven a diferents pràctiques de caràcter màgic i supersticiós que, segons ells, feien obtenir de les divinitats protectores la pluja. Algunes restes d'aquestes velles pràctiques es troben encara vivents entre nosaltres, completament desfigurades i adaptades a un ús modern, com són els balls de morratxes, del ciri, i d'altres en els quals un o diversos dels ballaires van amb una morratxa, tota enflocada i plena d'aigua aromàtica, amb la qual, en un moment donat de la dansa, ruixima algun dels ballaires, acció imitativa de l'acte de la pluja. El ploure era celebrat pels antics amb mostres de joia i satisfacció manifestades per cants de lloança a la divinitat. La nostra mainada també canta diferents cançonetes, en les quals es revela la joia de la pluja. Es canten sempre que plou. Veiem-ne algunes, per mostra:

«Ara plou;
ara neva;
ara cau pedra,
pedra rodona.
Xim, xim, xim...
Viva la gresca del Torín;
si el Torín no va bé,
posa-hi pega, sabater.»
(Barcelona.)

«Plou, plou, plou,
gotes d'ou,
aigua a la bassa,
aigua al molí,
farinetes per a mi.» (Cervera.)

«Ploví, ploví, ploví,
la gallina, la gallina;
ploví, ploví, ploví,
la gallina ha fet un oí.»
(Perpinyà.)

«Plou i fa sol,
carrabina i caragol;

anirem al Castellnou
a veure una gran senyora,
la Zabet, la teixidora,
la que tinc en un teler,
santa Maria del Roser.»
(Gandesa.)

«Plou i neva,
a la bassa de l'Esteve;
plou i fa sol,
a la bassa del Faiol.»
(Dues Aigües.)

«Plou, plou,
carrabina de Salou;
bona pluja que faces,
la riera que en vingués
tota plena de diners;
aigua a les basses,
aigua als torrents,
garrotades als jueus.» (Reus.)

«Sant Jaume, patró d'Espanya,
feu aclarir tot el món,
que tinc la bugada estesa

i la pasta bona al forn,
els bouets a la llaurada
i els cantirets a la font.» (Reus.)

«Plou, plou bon ruixat,
que la llebre va pel blat;
aigua a les basses,
foc a les cuinasses,
aigua de Déu,
garrotades als jueus!» (Llers.)

«Plou, molí nou,
Caterina, Caterou;
aigua a la basseta
i farina a la caseta.» (Tortosa.)

«Plou, molí nou,
Caterina, Caterou;
bona aigueta que plogués,
que matés els sabaters;
les sabates pels recones,
i els diners p'als butxacons.»
(Tortosa.)

«Ja plou, ja neva,
ja pixa l'ovella.» (Rasquera.)

«Plou, plou Montserrat,
que la terra fa bon blat;
aigua de pluja, aigua de neu,
bastonades pels jueus.»
(Vilanova i Geltrú.)

«Plou, plou,
carrabina, caragol;
aigua a les basses,
foc a les vinasses,
aigua de Déu,
corretjades als jueus.»
(Barcelona.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen;
plou i fa sol,
les bruixes porten dol.»
(Barcelona.)

«Pluja menuda,
enganya pastors;
quan se ve la vespre,
els ha mullat a tots.»

«Ja plou,
tapa, sol,
la mula i el bou.» (València.)

«Ja plou,
carrabina i caragol;
ja pixa l'abuela,
ja caga lo bou.» (València.)

«Plou i fa sol,
la Verge Maria;
plou i fa sol,
la Verge ja ho vol.»
(Reus.)

«Fa sol i plou,
les bruixes es pentinen;
fa sol i plou,
les bruixes fan un ou.»
(Figueres.)

«Plou i fa sol,
carrabina, caragol;
les xiques de Xerta
no valen un sou.» (Tivenys.)

«Plou i fa sol,
la lluna i lo cargol.» (Tortosa.)

«Quan plou i fa sol,
la gailina fa l'ou.»
(Rocafort de Queralt.)

«Plou i fa sol,
la lluna del juliol.» (Albí.)

«Plou i fa sol,
aigua de caragol.»
(Benifallet.)

«Plou i fa sol,
Nostre Senyor està a Borriol;
plou i fa lluna,
la Mare de Déu està a Catalunya.»
(Torreblanca.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen
plou i fa sol,
les bruixes i els bruixots.»

«Plou i fa sol
la gallina fa son ou;
lo diable tupa a la dona.»
(Mallorca.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen,
amb un caragol.
Sant Pere i sant Pau,

doneu-me les claus
per obrir els angelets,
que es moren de fred;
Divina Pastora
tocava el tambor,
los àngels anaven

a la processó.
Les pobres mongetes
tancades amb clau,
les puces hi entraven
pel pany de la clau.»
(Conca de l'Ebre.)

L'home recorre a l'ajut dels sants per obtenir pluja, quan aquesta li manca. Els antics celtas passejaven els seus ídols pels camps, coberts amb un vel blanc, per implorar el favor de la pluja. Sant Mamert, en el segle v de la nostra era, va introduir la pràctica de cantar les lletanies, que encara avui subsisteix. Durant tota l'Edat mitjana i encara avui, quan es necessita el favor de la pluja no s'apel·la a altre recurs que el celebrar processons, presidides per determinades imatges, obtentores de la pluja. En els antics registres catalans es troben nombrosos documents molt curiosos sobre les cerimònies i processons fetes per implorar i demanar el favor de la pluja. A Barcelona solien celebrar-se cinc processons en altres tants dies seguits, les quals sortien de les esglésies de Santa Caterina, Sant Francesc, Hospital, Mont-Sió i Jerusalem.

També es feien processons a l'ermita de Santa Madrona de la muntanya de Montjuïc de la qual ermita treien el cos de la santa i era portat a la Seu, on es feien pregàries especials i es reclamava del poble forts dejunis per obtenir la gràcia de la pluja. Així mateix, santa Eulàlia s'havia tingut com a una gran advocada de la pluja; s'havien celebrat diferents processons al lloc on es creu que havia tingut la seva casa, al veí Sarrià, a les quals concorrien un gran nombre de consellers, en representació de la ciutat. Ambdues santes eren considerades com a advocades per obtenir la pluja. Encara avui hi ha determinades imatges a les quals es té singular devoció per obtenir la pluja; basta que siguin tretes de l'església, i portades en processó, perquè vingui una bona pluja. Una d'aquestes imatges, entre moltes d'altres, és el Sant Crist de Piera; és creença, molt arrelada, que no surt sense provocar la pluja. També és fama que un dels seus portants, abans de l'any d'haver-lo tret al camp, en demanada d'aigua, ha de morir.

Igualment havia estat molt en ús el portar les imatges, i fins les relíquies d'alguns sants, a tocar aigua: el poble creia que, sentint-se molestades les tals imatges, provocaven, seguidament, la pluja, per tal que les deixessin estar. El cos de sant Galderic, que es conserva a la ciutat de Perpinyà, ha estat portat moltes vegades, en processó, fins al riu Tec, on se l'ha banyat, a fi que fes ploure. En el llogarret ribagorçà de Berruera, encara avui està en ús el costum de portar la imatge del sant patró de la parròquia, amb solemni processó, a una ermita romànica, situada fora la població, on hi ha un pou d'aigua gemada, en el qual és posada la imatge completament submergida; al cap d'un temps és tret, per ésser duta a la parròquia, amb les mateixes cantúries i cerimònies. Aquesta pràctica, segons els veïns de la rodalia, és un mitjà eficaç per obtenir la pluja.

Les observacions, fetes per l'home, relacionades amb la predicció i vaticini de la pluja, són moltes:

El poble creu que la temperatura *tomba* a les dotze del dia i a igual hora de la nit, de manera que els dies núvols que passa sense

ploure fins més tard del migdia, segons el poble, ja molt rarament plourà, puix que la nova fase atmosfèrica que ha entrat a les dotze també es presenta novulosa, però no amb pluja. Això mateix es creu quan plou i pels volts de migdia o mitja nit s'asserena; el temps nou porta bonança i, per tant, la temperatura millorarà. Segons el poble, doncs, el punt de migdia i mitja nit són reveladors de la temperatura que regnarà durant dotze hores: el símptoma que al punt de les dotze s'observi, serà el que regirà durant l'espai de temps que va fins a les dotze properes.

Molts animals estan dotats de facultats de sensibilitat superiors a les de l'home, i coneixen la depressió atmosfèrica que sempre precedeix els canvis de temps, per això molts d'ells prenen llurs mesures preventives per evitar que la pluja o les ventades els pugui perjudicar. L'observació que d'aquestes precaucions dels animals han fet els pagesos els serveix moltes vegades per poder preveure els canvis atmosfèrics amb molta de precisió, i per això la gent del camp, que està més en contacte amb els animals que la gent de ciutat, són millors coneixedors dels canvis de temperatura que nosaltres. Ací van unes quantes observacions fetes per pagesos, respecte del que fan els animals abans de ploure i abans d'iniciar-se ventades fortes.

Un dels animals més sensibles a la temperatura és l'aranya, la qual deixa de teixir algunes hores abans de començar a ploure, i si té teranyines parades, molt abans de canviar el temps, i moltes vegades fins fent ple sol, les despara, les plega ben curosament perquè no es malmeti el teixit i les amaga sota una fulla o en un altre lloc ben segur on no pugui penetrar la mullena, i ella també s'amaga en un lloc on pugui deixar caure la pluja sense mullar-se. Quan l'aranya fila cap al tard, els pagesos ja diuen que durant la nit i matinada següent no hi ha por de pluja. Les aranyes casolanes, que viuen en quadres o edificis, quan plou solen abandonar llurs teranyines i caminar per terra.

El camperol ha observat molt detingudament certs costums de la formiga, l'animal estalviador per excel·lència i la vida col·lectiva complicada del gran previsor, per a deduir-ne els seus pronòstics atmosfèrics. Així, la gent creu que, quan la formiga tapa els seus nius amb terra, i procura d'aïllar del món exterior la seva colònia, és senyal de forta pluja; amb aquesta mesura s'evita que l'aigua que s'acosta entri per les galeries de llurs caus i els produeixi desperfectes i avaries difícils de recompondre. També s'ha donat compte que, a darreries d'hivern, aquestes bestioles treuen pallofes i brosses de llurs nius, les quals no són altra cosa que les despulles del menjar consumit durant l'estació freda. El poble, molt encertadament, ho considera com a un designi de bon temps. També ha notat que quan les formigues, després d'una forta pluja, treuen fora el seu niu, i ho exposen al sol, grans de blat i altres vitualles que les filtracions de la pluja han mullat, és prova segura de bon temps; no farien això si no tenien la seguretat de fer bon temps, el qual senten, inequívocament, gràcies a facultats sensitives desconegudes per l'home. També és presagi de bon temps, quan se les veu sortir del niu en llargues corrues, cap a cercar el menjar necessari a la col·lectivitat, i retornar cap a casa totes carregades amb una cosa o una altra. Les abelles, quan entren i surten de les arnes amb gran abundor, i empaitades per una febrosa rapidesa fan mil viatges de vaivé durant el dia, és també senyal de bon temps.

Tots els animals anfíbis són perfectes anunciadors de la pluja; quan ha de ploure, es figuren tots dintre l'aigua, i des d'allí profereixen els seus crits i sorolls. Quan en ple dia se senten roncar les granotes, és indicatiu de pluja.

Les gavines, gallines d'aigua i algunes altres aus aquàtiques, quan s'internen mar endins, és indicatiu infal·libre de bon temps; en canvi, si durant el matí aquests animalets no entren a mar, o si hi entren, no es mouen de vora la platja, és senyal infal·libre de pluja. També és senyal de pluja quan les aus de terra que són amigues de nedar, com l'oca, l'ànec, la cigonya, etc., es banyen i rabegen amb més gust que de costum i armen gran cridòria, que demostra que estant contents.

Quan algunes aus, especialment les orenetes, volen molt baix i no s'allunyen gaire del seu niu, és indicatiu de pluja.

Quan les mosques entren per les habitacions de les cases en molt més nombre que de costum, i voleien molt baix sense moure's gaire del mateix lloc, i es mostren en llur volar i en llur posar-se molt més impertinents que d'ordinari, assenyalen pluja. També es diu que, quan vol ploure, les mosques volen cap per avall.

Quan els pardals salten pels arbres amb molta d'insistència i s'empaiten i joguinegen, assenyalen pluja.

Quan se sent cantar un ocell dels que solen cantar poc, com el mussol, el cucut, etc., és anunci de pluja.

Quan els galls canten en caure la tarda, assenyalen pluja a la nit, i també indica pluja bona i abundosa quan les gallines, o altres animals de ploma, es graten amb molta insistència o es refreguen per la pols, acció aquesta coneguda amb el terme d'*espollar-se*. Quan els galls canten amb molta més freqüència que de costum, anuncien pluja. Quan plou i les gallines no se soplugen, és indicatiu que la pluja no serà duradora.

El poble també diu que és senyal de bonança quan els peixos de recs i estanys neden panxa per amunt. En efecte, alguns peixos adopten aquesta posició — les femelles, per a desovar, i els mascles, per a lliurar llur líquid seminal —, i així es banyen els ous i es produeix la seva fecundació. Perquè aquesta interessant i delicada funció generadora es produeixi, amb totes les probabilitats d'èxits que l'instint de conservació és sentit pels peixos, cal que les aigües estiguin com més quietes possible, i que, en el paratge on han de produir-se, hi hagi la major calma desitjable. Els peixos cerquen per això un temps de bonança atmosfèrica i de llunyana pluja, puix que si aquesta es produïa aviat, destruiria la fecundació.

Així mateix, el poble diu que, quan els llargardaixos, serps i altres reptils estan ensopits i mig esmorteïts, és indicatiu de mal temps, i assenyalen bonança quan se'ls veu estesos de panxa al sol. Els reptils, que sols es veuen en les èpoques càlides, senten un esmorteïment molt intens quan la temperatura és baixa, i els seus moviments esdevenen lents i difícils.

Quan les rates pinyades volen molt lluny de poblat, és senyal inequívoc de bon temps, puix que, segons el poble, quan la temperatura és baixa aquests mamífers voladors mai no s'allunyen dels nuclis de població.

També és tingut com a un símptoma inequívoc de pluja, quan les tartanyes, o cucs de terra, llauen, o sigui, que, per efecte de la

humitat, el terreny proper a rius i llocs humits, on viuen aquestes bestioles, està tou, i en fer llurs galeries subterrànies, tot cercant les arrels de les quals s'alimenten, esberlen la terra, i deixen unes llargues regueres del seu pas, fenomen conegut per *llaurar*.

També es considera com a símptoma de pluja si els bous es graten molt el cos i corren i s'empaiten, amb la cua molt dreta. El poble creu que la mosca els ha picat.

Així mateix, és senyal de pluja:

Quan els ocells beuen molt i s'apleguen a grans colles.

Quan les abellerols canten.

Quan el bestiar menja totes les herbes que troba.

Quan les cuques dels pins fan cadena i travessen els camins.

Quan els falziots volen molt alt i de pressa.

Quan els caragols surten i s'enfilen pels vegetals.

Quan es veuen volar moltes d'òlibes.

Quan les mosques van tauperes, o, també, quan volen pel sol, amb més abundor i molta més d'insistència que d'ordinari.

Quan els verdums volen alts, senyal de bon temps; si volen baixos, senyal de vent o pluja.

Quan la reineta canta cap al tard, es creu que assenyala pluja o boira.

És també tingut com a indicatiu de pluja quan els esparvers criden fortament en el niu. En canvi, si volen molt alt, assenyalen bon temps; però si a posta de sol volen cap a la muntanya, cridant molt, haurà plogut abans de vint-i-quatre hores. Quan vol ploure, els esparvers novells, solen cridar tot el dia.

Quan pels llocs humits de les cases es presenten escorpins negres, és senyal de pluja propera:

«Escorpi negre,
humitat i mullena.»

També indica això mateix quan pels forats de les aigüeres i llocs de desguàs surten grossos escarabats o aranyes, llimacs i altres bestioles menudes que viuen a la casa de l'home. En moments de baixa temperatura serveixen de termòmetre i assenyalen els canvis atmosfèrics a l'home, si els sap observar.

El poble creu que els gripaus són fills de la pluja i de la pols de les carreteres i els camins. Es creu, també, que, essent la pluja la seva mare, són bons assenyaladors de les variacions d'aquesta. Per tant, la seva observació dona lloc al coneixement dels canvis atmosfèrics. Diu el poble que quan canten estan contents perquè no ha de ploure, i, per tant, canten de goig perquè no neixeran nous germans que els facin la competència. Quan vegeu gripaus, no tingueu pas por de pluja, però, si els trobeu amagats, no dubteu que plourà, perquè no estan disposats a ensenyar als seus germans més petits que ells, que naixeran amb la nova pluja, com s'ho han de fer per trobar el menjar que necessitaran per viure.

Fins els ases serveixen de baròmetre popular. La gent diu que, quan els ases van de camí amb les orelles molt baixes i cotxes, és senyal de pluja, però que quan, contra llur costum, en lloc de fer via per la vora del camí, en fan pel mig i en plena polsaguera, és senyal

infal·lible de bon temps durador. Sobre els ases, i llur facultat per a assenyalar la temperatura, es conta la següent llegenda:

En certa ocasió hi havia un rei molt poderós, que tenia al seu servei un astròleg, a fi que li pronostiqués els canvis de temperatura, quan li fos convenient. Un dia, el rei desitjava emprendre una llarga cacera, i, abans de sortir de casa i de fer els preparatius de marxa, va consultar el seu astròleg sobre l'estat atmosfèric. Aquest li assegurà que faria bo durant molts dies, i que, per tant, podia emprendre el viatge sense perill de mal temps. Escoltades les paraules de l'astròleg, el rei emprengué el seu viatge.

El mateix dia que havia deixat la cort, mentre passava per un camí, sota un sol abrusador, va trobar un home que anava muntat damunt un ruc, que, en veure el rei i tot el seu llarg seguici, li digué:

— Ja cal que us afanyeu, puix que, si no aneu de pressa, abans d'arribar al poble us mullareu.

El rei no féu cas de les paraules del camperol, i cregué que sols havia parlat per ganes de dir alguna cosa o altra al rei. Però ben aviat el cel es cobrí de núvols, i no tardà a fer un xàfec, que deixà xops el rei i els seus acompanyants. El monarca, en veure que aquell senzill camperol li havia endevinat el canvi de temperatura, que no havia sabut conèixer el seu astròleg, en arribar al poble contà a les autoritats el cas que li havia passat. Aquestes, al moment, van saber a qui es referia, i el rei l'envià a cercar. Tot espantat, el bon home comparegué davant el monarca, tement un correctiu per la llibertat que s'havia pres d'anunciar-li la pluja. Res d'això. El rei li va demanar com havia conegut que a no trigar havia de canviar el temps, i el bon home respongué que no havia pas estat ell qui ho havia conegut, sinó el seu ruc, el qual havia abaixat les orelles, símptoma infal·lible de propera pluja. El rei comprà l'ase al camperol, i l'hi pagà a pes d'or, per agrair-li l'avis que li havia donat. Quan, feta la cacera, se'n tornà al seu palau, cridà l'astròleg, i li digué que com que aquell ase sabia més de les coses de la pluja que ell, que era astròleg, ase per ase, preferia més el de quatre potes, puix que li havia dit el que ell no havia sabut dir-li, i el despatxà del seu servei.

L'observació dels animals ha donat lloc a diversos interessants proverbis de vaticinis meteorològics:

«Quan l'aranya fila cap al tard, nit
estelada.»

«Quan el caragol es posa a llaurar,
senyal que plourà.»

«El cant de l'aranya,
crida la tramuntana.»

«Lluert ajupit,
pluja tot seguit.»

«Aranya per terra,
tapa la gotera.»

«Lluert amagat,
la pluja ha passat.»

«Fred o pluja llarga farà,
quan l'aranya ens ve a visitar.»

«Si el cucut canta al tardí,
pluja al matí.»

«Quan canta el cucut,
el matí moll
i el vespre eixut.»

- «Quan fa dissabte la formiga
a venir el bon temps no triga.»
- «Quan la formiga treu terra del niu,
adoba la gotera i fuig del riu.»
- «Quan la formiga tanca el niu,
el cel plora i el moliner riu.»
- «La formiga treu terra del niu, treu
tu el blat de la farinera.»
- [car,
«Quan la formiga posa el menjar a se-
senyal que el bon temps vindrà.»
- «Si la formiga posa son blat al sol,
el bon temps vindrà tot sol.»
- «Si les tortres criden
i els falziots també,
no paris batuda,
que el temporal ve.»
- «Si veus el peix saltar,
deixa la trema, pescaire.»
- «Quan vegis el peix
a l'aigua saltar,
estén la bugada,
que el bon temps vindrà.»
- «Quan la sangonera puja,
senyal de pluja.»
- «Oronell terror,
pluja o aigua ve.»
- «Murlà a flor d'aigua,
senyal d'aigua.»
- «Quan els esparvers canten al niu,
rodolen còdols al riu.»
- «Si els pardals veus terrejar
i les gallines espollar-se,
senyal de mal temps
i perill de mullar-se.»
- «Quan l'ocell s'espolla
i la perdiu terreja,
al dia següent
la font espurneja.»
- «Cant d'esparver a la matinada,
vent o aigua a la vesprada.»
- «Quan vegis els cucs de terra llaurar,
no treguis la dona a passejar;
puix que ella es mullarà
i tu t'enfangaràs.»
- «Quan la gallina s'espluga,
senyal de pluja.»
- «Els ocells s'omplen de pols, la pluja
els rentarà.»
- «Quan les serps cacen,
durant la tardor,
acaballes senten
de bon temps i calor.»
- «Lluert cansat,
l'estiu acabat.»
- «La granota canta i plou,
i bona aigua, si Déu vol.»
- «Vol de mosquits,
pluja tot seguit.»
- «Molta mosca i mosquit,
cel enterbolit.»
- «Les mosques piquen, el temps can-
viarà.»
- «Quan canta el pigot,
la pluja és a prop.»
- «Quan el pigot canta pels alts, plourà;
si canta pels torrents, farà vents.»
- «Quan el pigot canta, plourà;
si no és avui, serà demà.»
- «Cant d'ànecs a la matinada,
pluja a la vesprada.»
- «Quan els ànecs fan untets, senyal de
bona pluja»: *Fer untets* es refereix
a untar-se el plumatge amb el bec.
- «Els escorpins fan com els esmolets,
només surten quan ha de ploure.»

«Escorpins i esmolets, plourà.» «No és aigua beneïta la que renta la mort de l'escorpi.»
 «Mata l'escorpi, que el cel plorarà la seva mort.» «Ocells de pas, pluja segura.»

També ha donat lloc a pronòstics sobre la pluja, l'observació dels vegetals, però en molt poc nombre, en relació a les moltes deduccions tretes dels animals.

Quan els lletsons, cap al tard, clouen llurs flors, és senyal que l'endemà plourà, i si les mantenen obertes, com d'ordinari, farà bon temps.

La carlina assenyala els graus d'humitat i sequedat obrint i tancant la seva flor. Quan està oberta, és senyal de sequedat, i, per tant, de bon temps, i quan es tanca, indica humitat, i, en conseqüència el temps serà plujós. És costum, molt arrelat per la muntanya, de clavar aquestes flors a la finestra, que fan el servei d'un higròmetre camperol i casolà, amb el qual es guia la gent del camp per deduir-ne els canvis atmosfèrics, segons obri o tanqui les seves fulles.

Les flors del bujac també es tanquen quan ha de ploure, i no tornen a obrir-se fins que el temps ha de tornar a millorar.

La berbena es marceix i s'ajup, quan ha de ploure, i no torna a alçar-se fins que novament fa bon temps. Arran d'aquesta observació el poble ha creat el següent proverbi:

«Berbena ajupida,
 pluja de seguida.»

A més de l'observació d'animals i vegetals, el poble ha fet també pronòstics sobre la pluja valent-se d'altres observacions. Es té com a símptoma infal·lible de pluja quan el sol escalfa molt més que no escalfaria, en relació al temps de l'any.

Quan els femers de pagès i les clavegueres i imbornals de ciutat fan mala olor, és senyal inequívoc de pluja.

A ciutat és també indicatiu de pluja quan la terra que omple els espais que separen les pedres de l'empedrat dels carrers, és molt negra; així com, també, quan el sòcol de les cases, a la seva part lateral que s'uneix amb la casa veïna, està humitejat i com si s'hi hagués tirat aigua. També es té com a senyal de pluja si se sent a llarga distància el sonar de les sirenes de les embarcacions i el xiular de les locomotores del ferrocarril.

Es diu que plourà, quan dos rellotges de campanar, en tocar les hores, coincideix llur so alhora com si fos un sol rellotge el que toqués.

Quan cau sutja o estalzi de les xemeneies, o bé aquesta s'encén, és senyal de pluja; i es té per un indicatiu igual quan, en encendre el foc, aquest li costa de prendre i les flames no pugen gaire i queden molt baixes i arrapades a les brases. També és senyal de pluja quan al fum li costa d'enlairar-se i, en lloc de pujar en columna, queda baix i s'estén i es dilata semblant a una nuvolada.

Quan plou i l'aigua de la pluja fa bombolles, es creu que la pluja serà llarga i duradora.

Quan l'aigua de les basses esdevé verda, assenyala pluja.
 Quan les parets s'humitegen, és indicatiu d'aigua.

Quan els plats sembla que s'agafin a les tovalles, indica pluja. Les observacions sobre els indicis de pluja fetes damunt coses d'ordre divers, han donat els següents proverbis:

«Cremallot al llum,
pluja i poc fum.»

«Cau l'estalzi,
la pluja és ací.»

«L'estalzi ha caigut,
la pluja ha vingut.»

«Sutja encesa,
pluja de pressa.»

«Mar blanca,
pluja amanta.»

«Si plou de migdia,
pluja tot el dia.»

«Lluna marinera,
aigua darrera.»

«Aigua d'estiu,
xerriu-xerriu;
aigua d'hivern,
aiguat d'infern.»

«Quan a vora del riu està llaurat,
fuig-ne prompte, si no vols ésser em-
[portat.]»

Al costat de les observacions, que podríem qualificar de sàvies, per les quals el poble pot, més o menys, preveure la pluja, n'hi ha d'altres, del tot quimèriques i supersticioses, que el poble té també com a certes:

Quan els gats estosseguen, inclinant el cap a terra, assenyalen vent, i, quan ho fan amb la testa alta, assenyalen pluja; i no indiquen cap variació atmosfèrica quan ho fan sense alçar ni abaixar el cap per res. Quan els gats es toquen molt les orelles amb la pota, assenyalen també pluja, o bé quan, en rentar-se, es toquen molt la punta del morro.

Així mateix, és indicatiu de pluja quan algú es posa una peça de roba al revés, i quan algú canta a grans crits i de manera discordant i desafinada.

També es creu que és senyal de pluja quan el bestiar de peu rodó, o de peu forcat, d'un ramat, quadra, etc., en ajeure's, ho fa tot d'un mateix costat; i es creu que la pluja vindrà del cantó que aquell s'ajeu.

Si, anant de camí, trobeu un esmolet, no dubteu que abans d'acabar la jornada haurà plogut. També es té com a símptoma de pluja, quan es veuen passar estanyapaelles, calderers i marxants ambulants d'argent i or.

Sentir cruixir els mobles i les portes és indicatiu de llarga sequedat i perllongat eixut.

Si la terra dels camps desprèn molta fortor i com un baf xardorós, senyal que plourà.

És general la creença que si plou el dia de Sant Pere Regalat, plou tots els quaranta dies que segueixen, en més o en menys. En canvi, si aquest dia es manté sense ploure, durant un igual període de temps no cau gota, per més que s'ennuoli i el temps es presenti amenaçador d'aigua. També es creu això mateix del dia de Sant Bonifaci, solament que el període de temps sec o eixut, segons sigui aquell dia, és sols de trenta dies.

És molt general la creença que el temps que faci durant el cant del *Passio* de la missa celebrada el Diumenge de Rams, és el que farà i predominarà tot l'any que segueix, fins a aquella mateixa diada l'any vinent; per això, en arribar la celebració de la missa, és molt general

que pagesos i mariners surtin fora l'església i vagin al camp a veure l'estat del cel i de l'atmosfera en aquells moments.

La mateixa fantasia del poble ha cregut veure variats indicis d'ordre màgic segons la direcció i grau d'escalfor de l'aigua de la pluja. Així, es creu que, quan és freda, porta mala astruga i es considera com a un mal presagi; en canvi, si és calenta, és portadora de bonança, i molt bona per als camps i per a les collites. Si, en caure, cau verticalment, no porta ni sort ni desgràcia; però si ho fa d'esquerra o dreta, serà ben fecunda pels camps, i, en general, portarà sort i benaurança; però si, el revés, cau en direcció de dreta a esquerra, serà dolenta pels camps: en lloc de fer grillar les llavors, més aviat les farà podrir, i, en termes generals, portarà dissort i malastruga. També es considerada com a un malastruc la pluja massa duradora.

Existeixen un bon nombre de proverbis relacionats amb la pluja, segons les diferents èpoques de l'any i segons els profits que se'n pugui obtenir, en relació amb les collites i feines agrícoles:

«Primer d'any, llegany,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

«No hi ha bon gener [brer.]
que no deixi les basses plenes pel fe-

«Mentre el gener passa,
deixa la caça.»

«Pel març i l'abril,
de mudances mil.»

«Pasqua plujosa,
anyada granosa.»

«Sol i aigua, temps de març.»

«Pluja d'abril i sol de tardor,
solen fer l'any bo i millor.»

«Si plou per Sant Antoni,
pluja de dimoni.»

«Si plou entre les dues Mares de Déu,
hi ha quaranta dies més d'hivern.»

«Si per Santa Àgata plou, hi ha quaranta dies més d'hivern; i si hi ha boira, pedregarà.»

«Candelera clara,
hivern hi ha encara.»

«Per la Candelera,
si no plou pel davant,
plou pel darrera.»

«Candelera clara,
Quaresma emborbellada.»

«Si plou pel febrer,
tot va bé.»

«El febrer,
al cap o a la cua, l'ha de fer.»

«Febrer el curt,
més brau que un turc.»

«Abril i maig, carregats de flascos.»

«Abril i maig, són la clau de l'any.»

«Per Sant Pere Regalat,
tot eixut o tot mullat.»

«Per Sant Pere Regalat,
que plou quaranta dies és provat.»

«Déu ens guard de maig polsós,
i de juliol i agost plujós.»

«Aigua de maig, mala pels animals.»

«Pluja de maig, collita segura.»

«Sant Bernabé,
és molt remoler.»

«Sant Pere plorós,
mes perillós.»

«Juliol sense rosada,
té la pluja amenaçada.»

«Nit de juliol,
pluja no vol.»

«Pel juliol,
els temporals a posta de sol,
i per l'agost,
a entrada de fosc.»

«Per Sant Bartomeu,
pluja arreu.»

«Sant Pere de Fluvià
lleva vi i no dona pa.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
pagès, et faràs bon tip de mirar al cel.»

«Pel setembre
el mal temps és de tembre.»

«Per Sant Andreu,
pluja, neu,
o fred molt breu.»

«Trons abans de l'Ascensió,
molta pluja i molta saó.»

«Pluja de tardor,
fa bona saó.»

Hi ha alguns altres proverbis referents a la pluja, que no cauen dintre cap dels tipus ja exposats:

«Si plou al migdia,
pluja tot el dia.»

«Sol blanc,
parent del fang.»

«Forta aigualada,
parent de la nevada.»

«Mar blanca,
pluja amanta.»

«Pluja de vespre,
sol a la finestra.»

«Quan el sol fa banyes,
ves-te'n, pastor, de la muntanya.»

«Quan el sol fa cluc,
no tindràs, pagès, eixut.»

«Llevant en mar
i tramuntana en terra,
pluja darrera.»

«Quan el sol neix en rogent,
cap al vespre pluja o vent.»

«Ponent amb terra banyada,
pluja una altra vegada.»

A part dels proverbis de caient meteorològic, n'hi ha diferents, relacionats amb la pluja:

«Bon dia és el que plou, si no pedrega.»

«Tant com en plou, el vent n'eixuga:
Tant guanyat, tant gastat. (Barcelona.)

«Fer com els de Sanahuja,
que, quan plou, es posen sota la pluja.»
(Barcelona.)

«Fer com a Ridaura,
qua, quan plou, la deixen caure.»
(Barcelona.)

Aquests dos proverbis signifiquen que hom no es pot oposar a la natura, i que, si sorprèn la pluja sense paraigua, no hi ha més remei que mullar-se.

«Quan Déu vol,
de tot vent plou»:
Quan ha de venir una providència,
es rep d'on menys s'espera.

«Quan plou molt, no hi valen para-
raigües.»

«Ploure sobre mullat»:
Quan damunt una dissort en sobrevé
encara una altra.

«Quan plou,
En ... no es mou»:
Significa que hom no es vol moure
d'on es troba, mentre dura la pluja,
per evitar el mullar-se.

«Poca pluja, molt fang.»
(Oliana.)

«Bona pluja que fes,
que matés els sabaters,
i de sastres no en deixés.»

(Vic, Manresa.)

«Escoltar una cosa, com qui sent
ploure» : No fer-ne cas.

«Sempre plou, quan es tenen mossos,
o quan es té bugada» : Equival a
significar que una cosa no és oportu-
na.

«Si hagués de ploure a conveniència
de tothom, no plouria mai.»

«Pluja d'estiu i plor de bagassa,
prompte passa.»

(València.)

Plujana. — Aigua de pluja. (La
Bisbal.)

Ponent. — Punt cardinal oest, i el
vent que bufa d'aquell indret.

«Ponent en terra banyada,
pluja una altra vegada.»

«Ponent té una filla
casada a llevant;
quan la va a veure
se'n torna plorant»:

Que quan el vent de ponent torna
en llevant, la pluja és imminent.

«Si plou, perquè plou; si no plou,
perquè no plou» : S'usa per a re-
protxar a algú de temperament
poc adaptable.

«És tan cert, com ara plouen figures»:
Equival a negar la seva veracitat.

«No plou per qui anar-se'n vol.»

«Cada gota de pluja té lloc on caure»:
Que tot en el món té un lloc i una
aplicació.

«El foc té deturador,
que l'aigua no»:
Vol significar que la fúria de la pluja
és difícil de contenir.

«Després dels trons, ve la pluja»:
Que després de les causes sorgei-
xen els efectes.

«Amb bona collita, que no plogui.»

«Quan un hom es pensa que plourà,
surt el sol» : Que sempre les coses
surten al revés de la conveniència.

«Qui se sopluja sota fulla,
dues vegades es mulla»:

Que no dóna resultat posar-se sota
algun arbre quan plou, puix que
es rep l'aigua de la pluja i la que
regala de l'arbre.

«Vent ponent,
fa fugir tota sa gent.»

«En vent ponent,
no troba redós sa gent.»

«Vent de ponent al dematí,
trons a la tarda, se sol dir.»

«Ponent,
pluja corrent.»

«Any de ponent,
any dolent.»

«El ponent,
va deixar morir sa mare de talent.»

«Vent de ponent,
post el sol,
post el vent.»

«De ponent,
ni dona ni gent.»

«De ponent,
ni dona ni vent.»

«El ponent les mou,
i el llevant les plou.»

«De ponent,
ni bon vent,
ni bona gent.»

«Vent de ponent,
vent dolent.»

«El vent de ponent,
si triga no ment.»

«De ponent,
no hi corre torrent;
i si hi corre,
corre violent.»

«Després del ponent,
ronca el torrent.»

«Ponent,
l'aigua fresca
i el vi calent.»

«De llevant o de ponent,
de la dona sies parent.»

Pont de Sant Martí. — Arc de
sant Martí. (Castellbò.)

«El pont de Sant Martí,
si surt al matí,
pluja pel camí;
si surt a la tarda,
pluja passada.»

Prima. — La caiguda de la tarda, a entrada de fosc. Recorda el nom de la primera hora romana, així dita. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Primavera. — Una de les quatre estacions en què es comparteix l'any. Comprèn des del 21 de març fins al 21 de juny. És considerada com la més gemada i esplendent de l'any, i aquella en què la natura es presenta en les seves més pulides gales i es mostra més riallera.

És molt general el proverbi que es diu per qual·lificar una cosa molt bella:

«Preciós com una primavera.»

També es diu:

«Per Sant Joan i Sant Pere,
adéu, primavera.»

«Una flor no fa estiu, ni dues primavera.»

Aplicat a les persones que sempre troben excuses per fer alguna cosa, es diu, atribuint-ho a una mala filadora:

«A la primavera,
no hi ha filera;
a l'estiu,
el filar no diu;

per la tardor,
no hi ha filó,
i a l'hivern,
el fred sorprèn.»

Processó de Tossa. — Faixa de núvols blanquinosos que s'estén des del pic de Bagur fins al coll de Tosses, en la carena pirenenca. És indicatiu infallible de pluja, a l'Empordà.

Pronòstic. — Nom popular donat als calendaris, perquè llurs autors, de manera molt ingènua i senzilla, s'hi proposen predir el temps que durant l'any farà. (Catalunya.)

R

Raia de sant Martí. — Arc de sant Martí. (Camp de Tarra-gona.)

Raia de sant Joan. — Nom amb el qual és conegut l'arc de sant Martí. (Mallorca.)

Ràimera. — Planeta Març. (Costa de Ponent.)

Ratllat de sant Martí. — Amb aquest nom és també conegut l'arc de sant Martí. (Priorat.)

Ratxada. — Bufada forta de vent. (Catalunya.)

Rella de llamp. — Element metàl·lic que es creu que llancen alguns llamps, en lloc de llançar una pedra com la generalitat. Les relles de llamp, segons el poble, són puntes de sageta i de llança de l'edat del bronze. (Catalunya.)

Les puntes de llança o sageta de pedra són tingudes com a pedres, i les de bronze com a relles. Es creu que les relles són llançades, no pel llamp, sinó per les centelles, mena de llamp que el poble judica molt més fort i maligne que l'altre llamp. S'atribueix a las relles del llamp totes les mateixes virtuts que a les pedres de llamp. Si, en ocasions de tempesta, se les posa al peu d'una finestra, es veu com centellegen i llancen fortes guspires i esquitxos de foc, cosa que acredita el seu origen centèlic; volen significar el seu desig d'esquivar i allunyar d'elles tot llamp i tota exhalació atmosfèrica.

Rel·lotge. — Estre usat per la medicació del temps. Els rel·lotges antics i populars són de sol, pintats damunt les parets foranes de les cases de

pagès, orientats de cara el sol, amb una broca o bastó al mig, que, en tocar-hi el sol, fa ombra. Serveix per a indicar l'hora.

És costum molt arrelat, el de pintar una cara en el quadrat, del nas de la qual ix el pal o broca que assenyala les hores. Hem vist sota un rel·lotge de sol la següent inscripció al·lusiva al seu destí:

«Si està núvol, no dic res;
però quan el sol em toca,
amb la punxa de ma broca
a tothom dic quina hora és.»

Relluna. — Claror de lluna vista a través dels núvols. (Catalunya.)

Remat de bens. — Sinònim de *cotonada* i *moltonada*. Nuvola molt blanca i agrumollada.

En referència a aquesta nuvolada, sol dir-se : «Mira quin ramat de bens hi ha pel cel! Mira, mira com van caminant!» (Costes de Llevant.)

Remenar els trastos sant Pere. — Tronar. (Barcelona.)
Ressol. — Falsa imatge del sol: el *parheli* dels físics. (Cat.)
Revolt. — Ratxa de vent, de di-

recció canviada. (Catalunya.)
Ric i pobre. — Nom d'una constel·lació, formada per dos estels, l'un més resplendent que l'altre.

Quan l'estel més resplendent va davant, es diu que el pobre necessita del ric, i en el temps de l'any que l'estel menys lluent precedeix, es diu que el ric necessita del pobre. (Banyoles, Lledó.)

Rocle. — Sinònim de *rotllo*. (Costa de Ponent.)

«Rotllo a la lluna,
pluja segura.»

Rodona. — Nuvolada clara que circumda la lluna, i forma una mena de corona al voltant de l'astre. (Catalunya.)

Roure. — Ploure poc. (Costa de Llevant.)

Roinejar. — Caure gotes, molt petites i en poca intensitat. (Pla de Llobregat.)

Rufa. — Temps dolent per excés de fred, forta pluja i vent. (Catalunya.)

Rojor. — Tonalitat vermella que cobreix el cel. (Catalunya.)

Rufejar. — Fer mal temps. (Catalunya.)

«Rojor al vespre,
sol a la finestra.»

Ruixada. — Pluja forta i poc duradora. (Catalunya.)

Ruixat. — Sinònim de *ruixada*. (Catalunya.)

«Rojor al matí,
la pluja és ací.

S

Rolde. — Sinònim de *rodona*. (Sant Carles de la Ràpita.)

Santamiquelada. — La tardor. (Conca de l'Ebre, Maestrat.)

Roquerol. — Vent petit, que bufa de l'indret de Montjuïc. (Barcelona.)

Sant Cristó. — Constel·lació de l'Orió. (Costa de Llevant.)

«El roquerol,
bufa quan vol.»

Sant Lluís. — La tramuntana. (Empordà.)

Rosada. — Humitat provinent de la condensació de matinalda. (Catalunya.)

Sargantana. — Constel·lació, dita popularment el carro i astronòmicament l'Ossa major.

Roseta. — Planeta Venus. (Vilanova i Geltrú.)

Sec. — Manca de pluja i humitat que perjudica els conreus. *Seca, secada, secor.* (Empordà.)

Rotllo. — Sinònim de *rodona*. (Catalunya.)

«Any sec,
any fred.»

Semolero. — La planeta Mercuri.
(Sant Carles de la Ràpita.)

Senyal. — Sinònim de *núvol*.

«Senyals al cel,
treballs a la terra.»

Sentora. — Nuvolada augurado-
ra de vent. (Sant Pol.)

Serè. — 1. Vent de ponent.

«Al matí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;
a mig dia, vent de dalt;
a la tarda, garbinada.»

«Vent de serení,
vent de dematí.»

2. Estat del cel completa-
ment ras i net de núvols o
altre símptoma de pluja o vent.

«Mar serè
i muntanya obscura,
pluja segura.»

Serenar-se. — Posar-se serè el
cel. (Catalunya.)

Setembre. — És el novè mes de
l'any.

Es creu que és el pitjor per les malalties, i que les que s'agafen
durant aquest mes són molt greus o mortals. Les que s'inicien el se-
tembre esdevenen cròniques i incurables. Responen a aquesta creença
el proverbis següents:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

«Pel setembre,
els mals són de tembre.»

Altres proverbis hi ha que ens parlen del mal temps de setembre:

«Tot l'any en mal temps
fa de mal anar;

però pel setembre
no es pot aguantar.»

De la temperatura, en relació als conreus, es diu el proverbi següent:

«Setembre boirós,
graner plorós.»

o, també,

«...graner polçós.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

Aquest susdit refrany és presagi de temps molt variable i em-
bolicat.

«Si per Sant Miquel no plou,
al pagès li entra el dol.»

«Els camps, per sant Miquel,
esperen l'aigua del cel.»

«Setembre sense saó,
collita sense braó.»

També es diu del temps en general, sense relacionar-lo amb l'agri-
cultura:

«Santa Tecla la tronera.»

En referència a aquesta nuvolada, sol dir-se: «Mira quin ramat de bens hi ha pel cel! Mira, mira com van caminant!» (Costes de Llevant.)

Remenar els trastos sant Pere. — Tronar. (Barcelona.)
Ressol. — Falsa imatge del sol: el *parheli* dels físics. (Cat.)
Revolt. — Ratxa de vent, de di-

recció canviada. (Catalunya.)
Ric i pobre. — Nom d'una constel·lació, formada per dos estels, l'un més resplendent que l'altre.

Quan l'estel més resplendent va davant, es diu que el pobre necessita del ric, i en el temps de l'any que l'estel menys lluent precedeix, es diu que el ric necessita del pobre. (Banyoles, Lledó.)

Rocle. — Sinònim de *rotllo*. (Costa de Ponent.)

«Rotllo a la lluna, pluja segura.»

Rodona. — Nuvolada clara que circumda la lluna, i forma una mena de corona al voltant de l'astre. (Catalunya.)

Roinejar. — Caure gotes, molt petites i en poca intensitat. (Pla de Llobregat.)

Rojor. — Tonalitat vermella que cobreix el cel. (Catalunya.)

«Rojor al vespre, sol a la finestra.»

«Rojor al matí, la pluja és ací.

Rolde. — Sinònim de *rodona*. (Sant Carles de la Ràpita.)

Roquerol. — Vent petit, que bufa de l'indret de Montjuïc. (Barcelona.)

«El roquerol, bufa quan vol.»

Rosada. — Humitat provinent de la condensació de matinalda. (Catalunya.)

Roseta. — Planeta Venus. (Vilanova i Geltrú.)

Rotllo. — Sinònim de *rodona*. (Catalunya.)

Roure. — Ploure poc. (Costa de Llevant.)

Ruja. — Temps dolent per excés de fred, forta pluja i vent. (Catalunya.)

Rufegar. — Fer mal temps. (Catalunya.)

Ruixada. — Pluja forta i poc duradora. (Catalunya.)

Ruixat. — Sinònim de *ruixada*. (Catalunya.)

S

Santamiquelada. — La tardor. (Conca de l'Ebre, Maestrat.)

Sant Cristó. — Constel·lació de l'Orió. (Costa de Llevant.)

Sant Lluís. — La tramuntana. (Empordà.)

Sargantana. — Constel·lació, dita popularment el carro i astronòmicament l'Ossa major.

Sec. — Manca de pluja i humitat que perjudica els conreus.

Seca, secada, secor. (Empordà.)

«Any sec, any fred.»

Semolero. — La planeta Mercuri.
(Sant Carles de la Ràpita.)

Senyal. — Sinònim de núvol.

«Senyals al cel,
treballs a la terra.»

Sentora. — Nuvolada augurado-
ra de vent. (Sant Pol.)

Serè. — 1. Vent de ponent.

«Al matí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;
a mig dia, vent de dalt;
a la tarda, garbinada.»

«Vent de serení,
vent de dematí.»

2. Estat del cel completa-
ment ras i net de núvols o
altre símptoma de pluja o vent.

«Mar serè
i muntanya obscura,
pluja segura.»

Serenar-se. — Posar-se serè el
cel. (Catalunya.)

Setembre. — És el novè mes de
l'any.

Es creu que és el pitjor per les malalties, i que les que s'agafen
durant aquest mes són molt greus o mortals. Les que s'inicien el se-
tembre esdevenen cròniques i incurables. Responen a aquesta creença
el proverbi següent:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

«Pel setembre,
els mals són de tembre.»

Altres proverbis hi ha que ens parlen del mal temps de setembre:

«Tot l'any en mal temps
fa de mal anar;

però pel setembre
no es pot aguantar.»

De la temperatura, en relació als conreus, es diu el proverbi següent:

«Setembre boirós,
graner plorós.»

o, també,

«...graner polçós.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

Aquest susdit refrany és presagi de temps molt variable i em-
bolicat.

«Si per Sant Miquel no plou,
al pagès li entra el dol.»

«Els camps, per sant Miquel,
esperen l'aigua del cel.»

«Setembre sense saó,
collita sense braó.»

També es diu del temps en general, sense relacionar-lo amb l'agri-
cultura:

«Santa Tecla la tronera.»

«Per Sant Mateu,
la neu al peu.»

«Santa Caterina,
o molt freda,
o molt humida.»

Referent als conreus, es diu:

«Pel setembre,
cull, i no sembris.»

I al·ludint als raïms:

«Si pel juliol no es fan
i per l'agost no es maduren,
pel setembre no es cullen.»

«Pel setembre,
deixa l'arreu
i sembra del teu.»

«Pel setembre, pasten els marges»:
Que es cull en abundor.

«Per Sant Gil,
a sacsejar nogueres.»

«Per Sant Mateu
sembra del teu.»

«Per Sant Mateu,
sembra del teu,
i si no en tens,
vés a manlleu.»

«Santa Tecla, batedora de noguers.»

«Santa Tecla, escaldadora de panses.»

Al·ludint als fruits, es diu:

«Per Sant Llop,
oli per tot.»

«Pel setembre, carabasses.»

«Raïms de Sant Jaume,
raïms aigualits;
raïms de setembre,
te'n llepes els dits.»

«Per Sant Mateu,
el raïm meu
i el meló teu.»

L'abundor del vi, amb motiu de les feines de verema, fa el temps perillós, en cert sentit, i fa exclamar el proverbi:

«Per Santa Tecla,
el beure en regla.»

o, també,

«...el ventre en regla.»

La dura feina de la verema comporta el menjar bé i abundant, a la qual cosa també convida l'abundor de provisions en les collites tot just passades, i diu el proverbi:

«Pel setembre,
no fa arruga el ventre.»

En canvi, és grossa la inquietud pel temps que farà, del qual en depèn bona part de les futures collites; el refrany, tot fent-se'n ressò, diu:

«Per Sant Miquel,
els pagesos guanyen el cel.»

Es creu que la guilla, empaitada pel fred, s'encaua:

«Per Sant Mateu,
vigila el cau, la guineu.»

I en sentit humorístic, en parlar de sant Llop, que s'escau en aquest mes, es diu:

«Sant Llop, qui l'agafa és seu.»

Les feines de la verema, en les quals intervenen treballadors d'ambdós sexes, donen, algunes vegades, lloc a escenes amoroses, les quals fan exclamar el proverbi:

«Santa Tecla,
patrona del avisats,
i també dels descuidats.»

Set freres. — Constel·lació dita *Setmana.* — Divisió del temps
l'Ossa major. (Mallorca.) en un període de set dies.

El Gènesi ens diu que el món va ésser fet en set dies, del que n'ha derivat el dividir el període més curt de temps en fraccions de set dies, així com el predomini d'aquest nombre, en molts ordres de coses, és considerat com a sagrat. La duració de les fases llunars és, igualment, de set dies.

Hi ha diversos elements folklòrics referents als dies de la setmana. Es diu que hi havia una vella que havia de filar, però que mai no ho feia; raonava així el per què de la seva vagància:

«El dilluns, per sos difunts, la vella no fila;
el dimarts, pels seus pecats, la vella no fila;
el dimecres, pels seus deixebles, la vella no fila;
el dijous, perquè té el dits nous, la vella no fila;
el divendres, perquè té els dits tendres, la vella no fila;
el dissabte, perquè capta, la vella no fila,
i el diumenge, filaria, si en fos dia.»

Aquesta fórmula sol ésser retreta en sentit proverbial, ja desglossada en dies, ja sols al·ludint al diumenge, ja tota sencera.

Entre infants sol dir-se, amb certa cantarella:

«El dilluns, perquè fa llums, la vella no fila;
el dimarts, perquè fa naps, la vella no fila;
el dimecres,;
el dijous, perquè fa ous, la vella no fila;
el divendres, perquè fa mongetes tendres, la vella no fila;
el dissabte, perquè fa la gata, la vella no fila,
i el diumenge, perquè es penja, la vella no fila.»

Hi ha també una cançó de caràcter mnemotècnic, que diu així:

«Rau, rau, rau,
la masovera se'n va al mercat:
El dilluns, compra pruns;
el dimarts, compra naps,
i dimecres, compra nespres;
el dijous, compra nous;
el divendres, faves tendres;
el dissabte, fa recapte,
i el diumenge, tot s'ho menja.»

Tot això va acompanyat de les consegüents repeticions pròpies de les fórmules mnemotècniques. Hi ha variants en les quals la que va al mercat a comprar és una majordona, en lloc d'una masovera, i aleshores la cançó acaba sempre amb la rescobla:

«...la majordona al mercat se'n va;
la majordona i el capellà.»

Hi ha algunes setmanes que tenen nom propi. Se'n diu *la setmana dels barbuts*, de la tercera de l'any; període de set dies en què s'escauen Sant Antoni abat, Sant Pau primer ermità, i el gloriós Sant Maure, tots ells adornats amb llarga barba, a ço que deu el seu nom aquesta setmana, que és tinguda com a la més freda de l'any. La setmana en què va efectuar-se la presa i crucifixió de Jesucrist és coneguda per la Setmana santa, i la que la precedeix per la Setmana de passió.

És molt comú, entre gent del poble, de calcular per setmanes, puix que es creu que el temps resulta més llarg i s'avé més a les formes populars; bé ho diu el proverbi:

«Qui per setmanes va comptant,
tretze mesos troba a l'any.»

Els tractes de llogament de treballadors, si no es fan per temporada de feina, es fan sempre per setmanes i, molt rarament, per mesos. Per això, per qualificar algú de dropo, es diu que busca les postes de sol i els caps de setmana; o sigui, els vespres i els diumenges, en els quals no ha de treballar.

Quan es vol manifestar el dubte o la incredulitat sobre l'esdeveniment d'alguna cosa, sol dir-se que serà per la setmana dels tres dijous;

ço que vol significar que, com que aquesta setmana no ha existit ni existirà mai, tampoc no podrà ésser mai la cosa referida.

La tradició ens conta una llegenda que va donar probablement origen a aquest proverbi. Fou ofert un premi al rodamon que es comprometés a donar la volta al món en un any. Van presentar-se dos concursants, els quals empengueren el viatge en un mateix dia. Tots dos van sortir de Barcelona a la mateixa hora, l'un en direcció a ponent i l'altre cap a llevant. Es comprometeren a tornar a la ciutat just al cap d'un any, i en un dia que s'escauria en dijous, com s'esqueia el que empenien el camí. Per efecte de la rotació de la terra, el que caminava en direcció a orient, anava guanyant temps, i per ell el calendari s'avançava, mentre passava el contrari al que es dirigia cap a occident. El primer va guanyar un dia just, i comparegué a Barcelona la vigília del dia convingut, o sigui el dimecres, cregut que era el dijous. Per ell havien passat justos els dies que componen l'any. El contrari succeí al seu company; ell, sense errar el càlcul, perdé un dia, i comparegué, en lloc del dijous, el divendres, cregut que era dijous. Cap dels dos guanyà el premi, amb tot i tenir tots dos raó. Aleshores no es comprengué el per què de l'errada, que avui és ben coneguda. Resultà que aquella setmana tingué tres dijous. Aquest fet va donar origen al curiós proverbi de la *setmana dels tres dijous*, en la qual es dóna com a succeït tot allò que es té per impossible.

Sol. — Astre que constitueix el centre del sistema planetari. És el que dóna més llum i major calor a la terra.

La magnificència del sol ha imposat l'home de totes les edats, i, des de molt antic, li ha estat reconeguda tota font de vida i se l'ha rodejat de la més profunda veneració. L'home, en el seu estat més primitiu, ha vist en el sol el principi generador i fructificador, i l'ha considerat com a l'ésser indispensable per al germinament de les llavors, i com a una font de vida per tot el creat. L'ha posat en el lloc més preferent de les seves divinitats, i li ha dedicat els majors cultes i veneracions. En tots els països i en totes les races se li ha retut un culte que ha arribat fins a nosaltres, amb nombroses restes, algunes del tot desfigurades, del seu origen, però d'altres encara ben manifestes i inequívokes.

Segons la ideologia cosmogènica primitiva, el sol era un brau minyó, de bellesa sens igual, dotat de gegantina força, que es manifestava per les flames de foc que el rodejaven. Tenia per enemic un monstre ferotge, envejós de la seva força i galania, amb el qual cada nit entaulava baralla, per veure si el podia vèncer. Aquesta baralla durava tota la nit. El minyó sol, embarassat en la brega, a la qual devia dedicar tota la seva atenció, no li restava lleure per deixar-se veure per l'home, fins que, vençut el monstre, reapareixia novament, victoriós i amb més força i bellesa que mai. Partint d'aquesta idea simplíssima, sempre dubtava si l'endemà sortiria novament el sol, o si deixaria de veure'l per sempre més; la cosa depenia de l'èxit de la baralla amb el monstre. El desig de no perdre l'ajuda i constant visita d'un ésser tan indispensable per la humana vida, feia que l'home tributés tota mena de cultes i de cerimònies, que, al seu creure, podien afavorir l'èxit del lluitador.

La figura circular del sol envaeix les formes de tot ordre en les civilitzacions antigues. Es dóna aquesta forma a tota cosa que per a un ús precís o determinat no ha de tenir-ne una altra, i es fa circular tota la vaixel·la i ceràmica, de la mateixa manera que hauria pogut tenir una altra forma. I encara avui, arreu del món, tota la ceràmica de factura i ús popular és de forma circular i rodona, com la feta de l'home cavernari. També són rodones les formes més usuals de la cistelleria. A la Conca de l'Ebre encara és ben vivent l'ús d'un petit paneret, destinat a la conservació del pa, que té una forma rodona i rep el nom d'*oró*. Moltes de les construccions de caràcter més reculat i primitiu presenten, així mateix, una forma circular, conservada per espai de molts d'anys en molts dels temples de les religions antigues. Els dòlmens amb túmul i cúpula presenten, sempre, una cambra rodona, i estan orientats cap a sol ixent, com fins en temps ben moderns s'hi orientaven les nostres cases de camp, si cap accident geogràfic o disposició especial del terreny no ho dificultava.

Una de les manifestacions del culte solar era la dansa, en la qual es representava el moviment dels astres i llurs evolucions, tal i com les creia l'home; s'agafaven en rodona per simular tant la forma del disc com la trajectòria seguida per l'astre. Molts pobles de civilització ben avançada han celebrat danses de caire astronòmic en les evolucions de les quals s'han simulat els moviments dels astres; encara avui la forma més comuna i general a tots els pobles, és el ball circular, resta de les primitives danses solars. La mainada de tots els països més civilitzats, balla en rotllo, i no acompanya les seves evolucions, senzillament rodades, amb cap altre moviment que el de voltar, simulatiu del moviment del sol, rotllo el qual sempre va acompanyat de cançonetes d'aire infantil, algunes de sentit incoherent i avui insubstancial. Totes les danses, sobretot les de caire més arcaic, són fetes a base d'una rodona, que, de manera ben clara, recorda les danses astronòmiques, fetes sempre en forma circular. La nostra sardana té tot el caire d'una dansa astronòmica.

L'home antic s'imaginava el sol com un forçut heroi que, muntat dalt de briós corser, o cavalcant un carro gegant, marxava cel enllà, amb fantàstica rapidesa, tot deixant, al seu pas, una aurèola d'enlluernadora llum; i una de les manifestacions del seu culte fou el d'esculpir i gravar damunt roques encrespades, al peu d'abims, prop de fonts i corrents d'aigua, una petjada humana, o de cavall, representativa del propi sol fet home, en el primer cas, i la del brau cavall que menava el seu carro, en el segon. Aquestes petjades eren, sempre, orientades cap a sol ixent, i en lloc on la claror de l'astre batés fortament; tenien tot el caràcter d'un altar dedicat a la divinitat solar, a l'entorn del qual es feien sacrificis i cerimònies. L'home creia que la presència d'una d'aquestes petges era ben vista per l'astre, que preferia passar per allí millor que per una altra banda, i que decantava, en els llocs així venerats, una major força de la seva acció benefactora, tot fent passar per altres llocs, sense oblit i amb més preferència, el seu carro en furient rapidesa, tant, que el seu pas ni arribava a ésser vist per l'home. Eren preferits els llindars d'abims i precipicis, perquè es creia que, en saltironar el carro solar per l'espai d'un cim a l'altre, posava la seva petja, per un instant, al peu d'aquell precipici. Marcaven també les petjades prop de fonts i rius perquè creien que les aigües

eren benefactores i curatives, i, sobretot, posseïdes d'una gran força generadora i germinadora. Es tenia interès que el sol les visités amb el seu pas, perquè mantingués les seves virtuts i les augmentés encara més. Per tot el món antic es troben aquestes petjades; al seu voltant el poble ha forjat una llegenda, tota vegada que no en podia capir el seu origen ni significat. Les petjades humanes són atribuïdes a sants i herois del cristianisme. A Catalunya hi ha diverses petjades de sant Pau, arreu del món cristià se'n troben d'atribuïdes a Nostre Senyor i a la Mare de Déu. Les petjades de cavalls són atribuïdes a corsers d'herois i personatges llegendaris. A la serra del Montsant, prop de Ciurana, hi ha la petjada de la reina mora; al Vallès, la de na Guilleuma; a les ribes del Llobregat i del Ter, n'hi ha més d'una del cavall de sant Jordi. Pels Pireneus n'hi ha diverses del cavall d'en Roldan i d'en Carlemany; per les terres de Lleida se'n troben d'atribuïdes als sants Cosme i Damià i a sant Jaume, i, per les Balears i València, moltes d'elles són atribuïdes al cavall del rei en Jaume I. (Vegeu *Essers fantàstics*, BDC, XV, 24.)

Resta dels antics cultes solars són les fogueres que encara avui s'encenen, per tots els pobles de Catalunya, durant la nit de Sant Joan, i en alguns llogarrets pireneics, també durant la de Nadal; i el gran nombre de supersticions pròpies de la primera de les dites nits, totes elles d'origen sagrat. Els antics ja havien observat que, cap a les darreries de juny, era el temps en què el sol es trobava en el seu major grau d'esplendor, i celebraven grans festes a honor seu, en ocasió del solstici, festes que es repetien pel solstici hivernal, que té lloc a les darreries de desembre. S'hi volia agrair al sol els beneficis rebuts d'ell durant l'interval del solstici anterior i, al mateix temps, captar-se la seva simpatia, perquè seguis prodigant la seva benefactora acció, durant el temps hivernal, que encara faltava passar. S'encenien grans fogueres per simbolitzar la llum i l'escalfor del sol; se'l volia imitar i atreure's la seva gràcia per mitjà de màgica imitativa. Es creia que, durant les nits indicades, totes les herbes i aigües tenien una virtut especial, així com, també, que era una nit preferida per iniciar en les arts màgiques i en els secrets de les coses sagrades a tots els novicis que ho desitgessin i se'ls cregués aptes, ja que, generalment, es creia que, en aquesta nit, el sol prodigava als homes el seu màxim nombre de beneficis possibles. Per això, encara avui, per la nit de Sant Joan, es creu que les herbes i plantes tenen virtut, i que les aigües tenen gran propietat curativa. Aquesta nit ha d'ésser la primera en què hom deu banyar-se, si es vol que els banys provin; això ja ha donat lloc al proverbi:

«Per Sant Joan,
el primer bany.»

Fins fa pocs anys, els barcelonins atacats de mal de cap, anaven aquesta nit a rentar-se la testa a la font de Sant Joan, avui desapareguda. Una resta de les antigues creences en la virtut d'aquesta nit, ho és encara el costum, molt arrelat a Catalunya, de fer, les noies, diverses coses per saber el nom i professió del que serà el seu marit, igual que diverses pràctiques que afavoreixen la bellesa. És un deix de les creences d'ordre sagrat el que en aquestes nits poden ésser revelades totes les oracions i fórmules màgiques i supersticioses de curació, sense

que el revelador perdi la gràcia de poder-les practicar, i poder l'iniciat fer-ne un ús profitós. De la gràcia general estesa pròdigament pel sol durant aquesta nit, n'és una reminiscència la creença que és la nit indicada per descobrir tresors i per obtenir riquesa i fortuna, per procediments encara en ús entre la gent senzilla. Les fogueres de la nit de Sant Joan són enceses, en molts llogarrets pirenenics, en comú; es feien àpats comunals al seu entorn; es coïen algunes plantes al foc, especialment cabeces d'all, les quals, si es mengen, tenen certes virtuts curatives. Es forma una ampla rodona al voltant de les fogueres; es canten corrandes al·lusives, que alternen homes i dones, els quals formen dos chors. Les corrandes solen tenir un fort regust amorós; els enamorats hi sostenen una mena de públic diàleg. És de remarcar que les cantúries pròpies de les falles han de començar sempre per la cobla o corranda següent:

«Aquesta nit s'encenen falles,
aquesta nit, alegrement;

diguem tots : Ben lloat sigui
el Santíssim Sagrament.»

Durant el cant d'aquesta cobla, els fadrins van descoberts, amb la gorra a la mà, i, en alguns llocs, seguidament d'haver-la cantada tota la fadrinalla, i gent present, diuen un parenostre; i no comença la cantada i consegüent alegria fins que l'oració és acabada. Aquesta corranda té un caràcter marcadament religiós; s'hi lloa el Santíssim Sagrament.

Molts pobles antics saluden el sol, al punt de veure'l néixer. Les danses astronòmiques, segons alguns autors, eren fetes al rompre l'aua. A Catalunya és molt vivent el costum de saludar el sol en veure'l nàixer a l'horitzó. Gent de mar i muntanyencs, en veure la primera claror del sol es treuen la gorra, i, de cara a la llum, amb tota reverència i respecte, solen dir:

«Beneït sigui el sol,
beneït sigui el dia;
beneït sigui Déu
que ens el envia.»

«Beneït sigui el sol,
beneït sigui el dia;
beneïta la llum
que Déu ens envia.»

(Barcelona.)

«Beneïda sigui la llum del dia
i el Senyor que ens el envia.»

Déu do bon dia
a tothom del món;
bon dia al sant sol,
bon dia a la lluna,
bon dia a Déu,
que ens la dóna.»

(Barcelona.)

«Beneït sigui el sol durant el dia,
i la Verge Maria.» (Barcelona.)

Per a dir aquestes oracions s'ha de deixar la feina o treball que es tingui entre mans; molts són els que, en dir-les, s'agenollen, i alguns, després de feta la salutació, diuen una oració. També se'n sol dir una altra al punt de sentir tocar les dotze hores de migdia. Diu així:

«Dotze hores cauen en terra,
i els àngels canten al cel.

Ben lloat sigui per sempre
el Santíssim Sagrament.»

Com a la corrandà de les falles, s'hi retreu el Santíssim.
 Hi ha una canterella infantil que reclama la llum del sol, ja en temps de fred, quan la seva escalfor es fa enyoradissa, ja quan està núvol i es tem no poder-lo veure; diu així:

«Sol, solaret,
 vina'm a veure
 que tinc fred;
 sol, solaró,
 vina'm a veure
 que tinc calor.»

perquè en pegui una escombrada
 a aquesta nuvolada
 que s'està davant el sol.»
 (Barcelona.)

«Sol solet,
 vina'm a veure,
 que tinc fred;
 no tinc capa ni barret,
 sols un barretet d'arestes,
 que me'l guardo per les festes,
 i un barretet d'aram
 p'al dia del Dijous sant.
 Santa Clara i sant Pujol,
 aviseu a la criada,

«Sol, solet,
 vina'm a veure,
 que tinc fred;
 sol, solet,
 abriga aquest pastoret
 que s'està morint de fred
 i no té sinó un barret,
 un barretet d'arestes
 que se'l guarda per les festes,
 i un barretet d'aram
 p'al dia del Dijous sant,
 i un barretet de paper
 que si hi toca aigua ja no es té.»

També es diu la següent oració, per a fer sortir el sol:

«Santa Reparada,
 parenta de sant Oriol,
 avui que tinc bugada,
 feu fugir la nuvolada,
 que n'està tapant el sol.»

Encara avui és vivent la idea de suposar que el sol és una persona. Per tot l'Empordà, especialment per la Costa, se l'anomena *el cella roig*. Són ben en ús els proverbis:

«Quan l'home del cel treu banya,
 vés-te'n, pagès, a ta cabanya.»

«Quan l'home del cel treu banya,
 vés-te'n, pastor, de la muntanya.»

Es diu que el sol treu banya quan pel seu voltant es posen alguns núvols de forma allargada i en sentit vertical; és signe infal·lible de pluja.

El sol sempre ha estat mirat amb cert respecte i amb profunda admiració, la qual cosa ha donat poc lloc a la superstició.

Es creu, però, que el sol no pot ésser mirat fit a fit, perquè fa tornar cec.

Les àguiles tan bon punt trenquen la closca de l'ou, són encara des pels seus pares amb el sol, i els fan mirar l'astre amb fixesa. Si resisteixen la força de la claror solar, els tenen per veritables àguiles; però si se senten ferides per tanta llum i acluquen els ulls, creuen que els han estat canviats els ous per alguna altra au, i que, per tant, els nou nats no són àguiles, i els maten.

Les insolacions són produïdes, segons el poble, per haver entrat el sol dintre el cap, i cal treure'l. Per aconseguir-ho es posa damunt el cap del pacient una botella d'aigua freda, destapada, amb el broc tocant a la clepsa del malalt; la fredor de l'aigua, en tocar l'escalfor del cap, forma unes petites bombolles que pugen a través de tot el gruix de l'aigua, bo i produint un moviment. El poble creu que és el sol que fuig del cap del malalt i s'enfila aigua amunt tot barallant-s'hi, amb la qual cosa s'obté el moviment. En efecte, la frescor cura la insolació.

A Mallorca es creu que al dia de Sant Joan el sol balla, en el moment de sortir, però que aquest fenomen no es pot veure a simple vista, sinó que s'ha d'utilitzar, com a telescopi, un sedàs, a través dels forats del qual es veu ballar el sol.

Si hom recull aigua de set pous, i, després de posar-la a la serena la nit de Sant Joan, s'hi renta la cara en sortir el sol, s'obté una gran bellesa; si s'hi renten els cabells, creixen notablement, i si en el mateix moment se sembra llavor de claveller i es rega amb aquella aigua, els clavellers que en neixen fan clavells de set menes.

Banyar-se en el mar al moment de sortir el sol del dia de Sant Joan, priva de malalties durant tot l'any.

Si al punt de naixer el sol en el dia ja indicat se sembra llavor de cols, el dia següent ja és nada.

Si, mentre esteu fent un projecte o empresa de transcendència, el sol s'inflama i pren una coloració intensa com una grossa foguera, us presagia una gran sort en la vostra empresa; però si, al contrari, es tapa per un núvol, i perd els seus raigs i la claror del dia esdevé esmorteïda, us assenyala malastrugança en el que teniu entre mans.

Veure sortir el sol amb tota la seva esplendor és senyal de sort i d'alegria. Si, quan veieu el sol per primera vegada al dia, el veieu tèrbol i voltat de bromes, durant aquell dia no fareu gaires coses de profit, i no us proposeu cap afer de gaire importància, perquè us sortirà malament.

Seguint creences molt reculades, es creu que els eclipsis de sol presagien grans calamitats i desgràcies de caràcter col·lectiu, com guerres, pestes, pèrdues de collites, fam, etc.

Segons els antics, l'eclipsi del sol era com una baralla sostinguda per aquest astre amb un altre estel, que li disputava el domini de l'univers, en mig del seu reialme; aquest fet era interpretat com a un mal averany. El sol, condolgut per la baralla i despitat per haver-hi qui el volia suplantar, perdia força i propietat, tenia en abandó momentani les coses humanes i se'n seguia alguna calamitat.

Hi ha diferents procediments populars per observar els eclipsis. Es procura que la imatge del sol caigui damunt un gibrell d'aigua, on es retrata l'escena de l'eclipsi i s'evita l'enuig dels raigs sempre molestos. Es valen també d'un vidre fumat per esmorteir la brillantor dels raigs. També es fa servir un mocador de seda, de color fosc, posat amb set dobles, i es veu, a través del teixit, tota una pila de coses fantàstiques.

La llum del sol és retreta en diverses oracions de caient curatiu, reminiscències, potser, de l'aplicació popular dels raigs solars en la medicina humil i vulgar. Quan es treu una brossa de l'ull per mitjà

d'unes pedretes especials, anomenades *ulls de santa Llúcia*, sol dir-se, tot fent l'operació:

«Clara sigui la lluna,
clar sigui el sol,

clara sigui la vista,
si Déu ho vol.»

La mateixa oració s'usa per a curar erisipeles, i se senya el mal, mentre es recita. Per a curar les desfetes, es diu aquesta altra oració:

«Mare de sant Simeon,
vós que aneu sola pel món
i en sou dona tan perfeta,
si és perla quedi desfeta;
si és blanca,
al mar s'escampa;

si és negra,
al mar s'ofega.
Clara la lluna,
clar el sol,
clara sigui la vista,
si Déu ho vol.»

Per a curar l'enyorament s'han de posar tres gotes d'oli dintre una palangana d'aigua, i posar-la al sol, a l'hora que es cregui que aquest pot tenir més força. Si les gotes es mantenen senceres, és indicatiu que el pacient, el qual ha de mirar fixament l'aigua, està bo; si es destrien un xic, està una mica malalt, i si es destrien molt, el cas és greu. Seguidament es cura el pacient senyant-lo davant el sol, tot dient la següent oració:

«Si estàs enyorat de part del matí,
Déu et curi i sant Martí;
si estàs enyorat de part del vespre,
Déu et curi i sant Silvestre;
si estàs enyorat de part de migdia,

Déu et curi i la Verge Maria.
Clara és la lluna,
clar és el sol,
clara sia la vista,
si Déu ho vol.»

Sobre el sol, com element sanitos, hi ha alguns proverbis:

«Per Sant Vicens
el sol ja baixa pels torrents,
i on no hi baixará,
casa no hi vagis a plantar;
i si ho fas,
malalt hi estaràs.»

«El sol,
cura tot dol.»

«Fa mala cara el mussol,
perquè no es tracta amb el sol.

«Per Sant Vicens
el sol ja baixa pels torrents;
per la Mare de Déu de Candeler,
mal va el bac que no en té,
i allí on no n'hi ha
no hi vagis a habitar.»

«Si no tens sol al balcó,
molt sovint tindràs visita,
a ta casa, del doctor.»

Es creu que els raigs del sol tenen llur major força durant el mes de març. Així, és corrent el proverbi:

«El sol de març,
entre com el pego;

i si massa dura,
a la sepultura.» (Altea.)

Dels pronòstics meteorològics relacionats amb el sol, podem dir que, per tota la costa, es creu que si en sortir el sol se li posa al davant un núvol de forma un xic allargada i de to fosc, és indici infal·lible de forta pluja a la tarda, i molt duradora. El mateix presagi se li atribueix si, en nàixer, presenta tot el disc completament roig pujat, i els núvols que el rodegen prenen el mateix to, ço que fa l'efecte d'una grossa i imponent foguera. I si presenta el mateix aspecte en pondre's, és indici de fortes ventades durant la nit o el dia següent, així com, també, de pluja persistent, duradora i molt copiosa.

L'observació dels núvols en relació amb el sol ha donat lloc a alguns proverbis meteorològics, no pas gaires:

«Sol blanc,
senyal de fang.»

«Quan el sol fa cluc,
no tindràs pas eixut.»

«Quan el sol neix en rogent,
cap al vespre, pluja o vent.»

«Quan el sol es pon en brut,
abans de tres dies ha plogut.»

«Sol lleganyós,
pluja a l'engròs.»

«Quan el sol relluu a Bagur,
aigua segur.»

«Rojor al vespre,
sol a la finestra.»

«El sol de forat,
plou més que cap.»

«Quan plou i el sol és fort,
la Mare de Déu plora,
perquè busca el seu fill
i no el troba.» (Borriana.)

El poble retreu el sol com a símbol de bellesa i preciositat. En una cançoneta infantil es diu:

«Al carrer del Vidre,
n'hi planten una oliva,

fresca i pulida,
pulida com un sol.»

Són d'ús corrent els proverbis i dites següents:

«Hermós com un sol.»

«Preciós com el sol d'abril.»

Hi ha, també, altres ordres de proverbis, en els quals és retret el sol:

«Cert com el sol que ens il·lumina.»

«Clar com la claror del sol.»

«Estudiant de foc o sol,
no val un caragol.»

«Pel juliol,
ni porc ni sol.»

«Déu ens do pluja i bon sol,
i guerra a Sebastopol.»

Aquest darrer proverbi es refereix al fet que les calamitats en llocs llunyans sovint reporten profit.

- Sol ixent.* — Vent de migdia. (Sort.)
Sol i ombra. — Ombra no gaire compacta, en la qual es veu, en petits claps, el sol. (Sant Feliu de Guíxols.)
Sol de riu. — Vent del nord-oest. (Castelló.)
Soplujar-se. — Posar-se en lloc on no toqui la pluja quan plou. (Catalunya.)
- T
- Tamborinada.* — Xàfec d'estiu fort, però de poca durada. (Barcelona.)
Tambutzet. — Sinònim de *timbal*. (Sant Pol.)
Tapar-se. — Cobrir-se el cel de núvols i boires. (Catalunya.)
Tarda. — Part del dia que va des del migdia fins a entrada de fosc. (Cat., Bal., Val.)
Tardor. — Una de les quatre estacions de l'any; va compresa des del 21 de setembre al 21 de desembre. Sol anomenar-se-la *el temps de la caiguda de la fulla*, per ésser l'època en què els arbres es desfullen.

La tardor és considerada com la temporada de l'any més perillosa per les malalties, i aquella en què moren les persones un xic delicades i que han pogut resistir els temps benignes de la primavera i de l'estiu, però que no poden suportar els primers freds i rigors tardorals. El proverbi en parla així:

«Pluja de tardor,
fa el millor saor.»

- Tardorada.* — Sinònim de *tardor*.
Taro. — Nom despectiu del vent o del fred. (Barcelona.)
Tempesta, o tempestat. — Pluja forta i impetuosa, acompanyada de forts trons i llamps.

El poble creu que en certa manera les tempestats poden provocar-se. Les civilitzacions antigues ja atribuïen les tempestats i els temporals a la fúria de bruixes i éssers sobrenaturals. Creien, també, que la fúria d'aquests podia ésser excitada pentinant-se o tallant-se les ungles, de manera que era rigorosament privat i cruament castigat el que cap persona que es trobés en viatge damunt una nau, ja fos tripulant o passatger, es pentinés o tallés les ungles mentre el bastiment estava navegant. La fúria de les bruixes podia desencadenar damunt el vaixell una tempesta que posés en perill la vida dels navegants. Quan es presentava una tempestat, de seguida era atribuïda a la indiscreció d'alguna persona d'a bord, i es feien tota mena d'indagacions per aclarir qui era el que s'havia pentinat o tallat les ungles d'amagat. Si a bord hi havia dames, quasi sempre era alguna d'elles la que pagava la culpa, i se li aplicava un fort correctiu. Reminiscències d'aquesta antiga creença són encara vivents a Catalunya.

Temps. — Nom donat a l'estat de l'atmosfera en sentit general.

Es parla del *temps* per a determinar l'estat atmosfèric, bo i agregant al substantiu un qualificatiu, atribuït a l'estat atmosfèric. Així, es diu

que el temps és variable, cru, rúfol, cluc, quan el celatge està completament cobert de núvols; humit, moll, revolt, dolç, tebi, pesat abonant, cat, carregat, desfet, quan la pluja és abundant i xiula el vent; calma, quan no bufa un alè d'aire; tranquil, quiet, plujós, núvol, temperat, suau, borrascós, eixarreit, calivós, fresc, sorrut, gelat, sec, boig, boirós. El proverbi ens parla de la següent manera, al·ludint a l'atmosfera:

«Quan el temps és xafogós,
no dormiu de dos en dos.»

«Temps de neu,
temps de bé de Déu.»

«Del temps i de la guerra,
qui més hi diu més hi erra.»

«Si vols saber quin temps farà, mira
quin temps ha fet.»

«En temps de fred,
val més portar gorra que barret.»

«Al bon temps, dar-li passada,
i espera la nuvolada.»

«Temps aborregat,
abans de tres dies és banyat.»

És molt popular per tot Catalunya la següent cançoneta infantil:

« — Pastoret, d'on vén's?

Vaja un temps que en fa:

— De la muntanya, de veure el temps.

plou i neva i nevarà.»

Quan les campanes toquen a temps, la mainada sol cantar:

« — Bon temps, d'on vén's?

— Del cel.

— Vina, vina, que ja et volem.

— Mal temps, d'on vén's?

— De l'infern.

— Vés-te'n, vés-te'n, que no et volem.»

Temporal. — Sinònim de *tempestat*, en el mar. (Empordà.)

«El temporal,
ni a casa ni a l'hostal.»

Terbolina. — Temps revolt i borrascós. (Costa de Llevant.)

Terral. — Vent que bufa de terra cap a mar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Terrebrisca. — Vent molt baix, que bufa quasi arran d'aigua; l'aixeca en l'aire i fa com una mena de pluja en caure. (Costa de Llevant.)

Tinyosa. — Boira molt espessa, però no tant com la *cluca*. (Costa de Llevant.)

Timbal, timbalet, timbaló. — Núvol petit i que fàcilment es desfà. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Tiribel. — Nom festiu del fred i del vent. (Barcelona.)

Tombada. — Passar la lluna d'una de les seves fases a l'altre. També es diu de canviar la temperatura atmosfèrica.

Torb. — Vent molt fort que alça la neu fluixa i la deixa

caure una altra vegada, com si novament tornés a nevar.
Torbonada. — Nuvolada de pas acompanyada de trons, llamps i ventades. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Tràmpol. — Tempesta de vent i pluja. (Olot.)

Tramuntana. — Vent del nord molt fort i impetuós. També es dona aquest nom al punt cardinal nord.

Es creu que si la tramuntana bufa abans de la Mare de Déu de març, hi ha quaranta dies més d'hivern.

Quan la tramuntana aixeca la pols de la carretera, i aquesta tira cap a tramuntana, es considera com indicatiu infal·lible de pluja.

«Tramuntana al matí,
pluja al tardí.»

«Tramuntana,
fresca i sana.»

«Tramuntana,
tarda sana.»

«Tramuntana de matí,
al tard garbí.»

«Tramuntana vertadera,
pluja pel davant o pel darrera.»

«Tramuntana vertadera,
pedra al darrera.»

«Tramuntana vertadera,
porta la carabassa al darrera.»

«Tramuntana de primavera,
pluja al darrera.»

«Tramuntana morta,
aigua a la porta.»

«Tramuntana,
vent de gana.»

«Tramuntana,
la mar plana.»

«Tramuntana morta,
ponent a la porta.»

«Tramuntana,
la mar aplana.»

«Quan plou de tramuntana,
plou de gana.»

«Tramuntana no té abric,
home pobre no té amic,
i si el té, no és gaire ric.»

Tramuntanada. — Intensiu de tramuntana.

constellació d'Orió. (Catalunya.)

«Tramuntanada,
la mar inflada.»

Tres Reis. — Cinyell de la constellació d'Orió. (Barcelona.)

Tramuntanera. — Temps regit pel vent de tramuntana.

Trillons. — Cinturó de la constellació d'Orió. (Pla de Bages.)

«Pluja tramuntanera,
pluja duradera.»

«No donis l'ovella per escapada
que els trillons no es ponguin a la
[vespreda.]»

Tres Maries. — Cinyell de la

Trista. — La lluna. (Barcelona.)

Tro. — Soroll provinent de les descàrregues elèctriques en l'atmosfera, les quals fan el llamp.

En alguns casos el poble confon les idees de tro i de llamp, que, en realitat, no és soroll, sinó la guspira elèctrica. En diverses de les operacions màgiques contra els llamps hi ha un paràgraf que diu:

«Santa Maria Magdalena
ens guardi de trons, llamps,
ni cap mal espant.»

En aquest cas es dona el mateix valor al tro que al llamp, i es demana protecció contra aquest, com si pogués caure i ferir com aquell. Hi ha alguns proverbis, de caire meteorològic, que s'hi refereixen:

«Trons a Mallorca,
aigua a la porta.»

«Trons abans de l'Ascensió,
molta pluja i molta saó.»

«Quan l'abril trona,
l'ametlla és bona.»

«Quan trona pel mes d'octubre,
neu segura.»

«Trons rai, pedra no caigui.»

En temps propensos a tronades es creu que no s'han de posar llocades, ja que, si trona quan aquesta està molt endavant, els pollets, en sentir el soroll, s'espanten i es moren.

A pagès es creu que, si trona cap al tard del diumenge, es presagi que, dintre la vinent setmana hi haurà un mort a la parròquia.

Truita. — Nom donat al sol quan, en sortir, pren un color descolorit i pàl·lid. És signe de mal temps. (Sant Pol.)

de boc. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de perdigot. — La lluna quan està embolcallada per núvols i deixa anar algun raig de claror per entre algun espai. (Sant Pol.)

U

Ulls de boc. — El núvol que tapa el sol i deixa un forat rodó, per on passa la llum de l'astre, el qual, generalment, pren la forma d'un ull.

Ulls de pop. — Sinònim d'*ulls de gat*. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de gat. — Sinònim d'*ulls de boc*. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de llop. — Sinònim d'*ulls*

V

Vent. — Nom genèric, donat al moviment de l'aire. Aquest moviment rep noms propis, segons la direcció que porta.

El poble creu diferents coses de caient quimèric sobre el vent. És molt corrent d'anomenar el vent, en general, pel nom de Joan.

(Vegeu l'article *En Joan de Narbona*.) És molt comú de creure que el vent surt tot d'un forat molt petit i estret, el qual, si es pogués tapar, s'evitarien els corrents molestos i perjudicials; però això és, si més no, impossible, puix que a la boca del forat el corrent és tan impetuós, que no hi ha ésser humà que pugui resistir d'acostar-s'hi. Pastors, pagesos i gent de mar creuen que aquest forat està en una de les valls pirenenques, però no se sap cap a quin indret es troba. És diu que una vegada uns bruixots es comunicaven certs secrets, prop d'unes dones que els escoltaven, sense que aquells se'n donessin compte. Un d'ells anava a dir, a l'altre, el lloc on es trobava el forat d'on sortia el vent, però, una de les dones, tota cofoia per poder fer tal descobriment, féu una manifestació d'alegria, que va ésser sentida pels bruixots. Ells, al moment, suspengueren la conversa, en veure que anaven a ésser sentits per gent que no era de la seva; i, per aquella indiscreció femenina, no s'ha pogut saber on radica el famós forat. En to burleta, quan hi ha algú que es dol que no es pugui saber on és el forat del vent, se li sol dir que no és gaire lluny d'allí.

Es creu que els animals negres, en aquelles espècies que no abunden els d'aquest color, com pollastres, cabres, bous, etc., no sols preserven i esquiven els llamps, com hem dit, sinó que pressenten el vent amb molta d'anticipació, assenyalen els canvis atmosfèrics en sentit ventós; es belluguen, s'empaiten i salten de molt especial manera, i demostren una inquietud tota singular i significativa pels iniciats, en la qual veuen el símptoma infal·lible del vent. Hi ha llocs, per l'Empordà, en què tenen aquesta facultat fins els gats negres. És comú el creure que els bous d'aquest color *veuen* el vent, i entre camperols així es diu, amb plena convicció. Així mateix, es creu que el vent que bufa el divendres, regeix durant vuit dies seguits; de manera que sempre es canvia el predomini de vent en aquest dia de la setmana. També es creu que el vent que bufa i el temps que regeix durant el dia de la Puríssima, primera festa d'Advent, és el contrari del que regirà durant tota la resta del mes; això és: si bufa tramuntana, bufarà garbí la resta de l'Advent; i si, en el tal dia plou, farà bon temps després; o al contrari.

També es té com a símptoma de vent quan s'encén la sutja o estalzi de la xemeneia, bo i formant unes ratlles ondulades de guspises, que reben els noms populars de *pardals*, *milets*, *covadors*, *civaders* o *soldats*. Es relaciona la santa missa amb el vent, i es diu que aquest bufa del mateix costat on aquella acaba — s'entén per acabar la missa a la dreta o a l'esquerra, segons el capellà tanqui el missal en un sentit o en un altre —. És creu que el vent assenyalat per la direcció de la missa, triga tres dies a produir-se. Així, fins al dimecres no comença de regir el vent assenyalat per la missa del diumenge.

Es té com a gran índex de vent el veure córrer estels, i es creu que l'endemà d'haver-ne vist córrer, el vent bufarà de la mateixa direcció d'on aquells tiraven. Si el vent xiula de manera impetuosa i forta, produint un so agut i dur, es té com a un presagi de desgràcia, i si el fa fluix, produint la seva veu diferents matisos i semblant, de vegades, com si es planyés, es diu que el vent plora, i es té com a pronòstic infal·lible d'una mort en el barri o poblat. A pagès es té com de molt mal auguri que el vent bufi o troni cap al tard de la tarda del diumenge, puix que es creu que presagia una defunció, dintre la

setmana següent, entre els veïns del poble. No cal dir que si hi ha entre ells algun malalt o delicat, seguidament es pensa en la seva mort, si s'observa aquest símptoma.

Així mateix, es creu que les bruixes tenen un cert poder per desencadenar el vent, si bé no es creu que ho facin per perjudicar els que no compten amb la seva simpatia, com es creu de les pedragades. Segons general creença, totes les bruixes celebren, cada dissabte, a mitja nit, una gran reunió, en la qual han de donar compte de llurs malifetes durant la setmana, i si es creu que alguna d'elles no s'ha portat prou bé en el seu comès, se la penja d'un arbre o pedra sobresortint; i perquè el seu cos bambolejant no pugui ésser vist de les persones que no són bruixes, desencadenen fortes ventades en totes direccions, les quals enterboleixen l'aire i fan invisible el lloc on elles es troben, i priven, al mateix temps, que s'hi puguin acostar a sorprendre l'execució els que no disfruten de llur gràcia. D'aquesta creença en ve el proverbi, molt usat, quan fa molt vent: «Sembla que hagin penjat alguna bruixa.» S'assenyala com a un dels llocs on se celebren aquestes reunions i on són penjades moltes bruixes, el menhir de Pedra gentil, prop de Mataró. La gent de mar el mira amb certa basarda; més d'un pescador creu haver-hi vist el cos bambolejant d'alguna bruixa, en dies de fort vent.

També es creu que el diable se serveix del vent per viatjar pel món, tant per anar ben de pressa com per dissimular el seu pas i la seva presència. D'acord amb aquestes creences sobre el vent, tenim els noms de *cavallet del diable* i *bujarut*, graciós nom, aquest últim, que també es dona al diable.

És fama que, pels voltants de la Seu de Barcelona, sempre bufa el llevant, i que el claustre del dit temple és el lloc més fresc i ventejat de la ciutat antiga. Conta la tradició, que, una vegada, el diable tenia necessitat d'una ànima per fer una de les seves trafiques, i va decidir de venir a la terra a la seva recerca. Va muntar dalt el cavallet, que és el seu cavallet, i es va dirigir, de dret, cap a Barcelona. En passar per prop de la Seu, va sentir un gran brogit que sortia de la sala capitular, on hi havia capítol, i els canonges no s'entenien i movien gran cridòria. El diable, en sentir tant de soroll, cregué que allí podria trobar l'ànima perduda que cercava. Va deixar el vent o cavallet al claustre, i li va dir que l'esperés, ja que, seguidament, sortia per seguir el camí. Es va ficar dintre la sala capitular, i, segons unes versions, fou advertida la presència d'en banyeta, el qual, tret a puntades de peu, s'escapà per una finestra gòtica, i el vent, o cavallet que muntava, encara està donant voltes pel claustre i els voltants de la Seu, tot esperant el diable que surti. Segons unes altres versions, com que entre els canonges o el capítol encara no s'han acabat les raons, el diable encara no ha sortit de la sala capitular, en espera del moment propens per aprofitar-se de la discòrdia i fer presa de l'ànima que li falta per la seva tramoia.

El vent arremolinat, que alça gran polsaguera i enterboleix l'espai, és anomenat *bujarut*, i es diu que porta el dimoni embolicat, el qual, per no ésser vist, s'embolcalla amb el vent, i alça una polsaguera que enterboleix l'espai i es posa als ulls, i dificulta la vista, ja que no vol ésser vist, i, així, pot anar tranquil·lament pel món, passant desapercbut. La gent sol senyar-se quan fa vent polsós, per evitar que la

pols entri als ulls, i, amb ell, la malignitat diabòlica. Si entra una brossa dintre l'ull, entre altres fórmules per fer-la sortir, hi ha la següent oració, que respon a la creença que pot ésser d'origen infernal, i portada pel vent que menava el diable:

«Brull, brull,
bufarull, -
una brossa
tinc a l'ull;
si és del diable,
no la vull;
si és de la Verge Maria,
sí que la vull,
brull, brull.»

El vent bufarut es té com vingut de l'infern i com a portador de mals i perjudicador de les collites.

En relació amb la meteorologia hi ha els següents proverbis, referents al vent:

«Llampecs a llevant,
vent a ponent.»

«Quan l'home del cel treu banya,
brunz el vent a la muntanya.»

«De poca pluja i molt vent,
tothom se'n ressent.»

«Vent de dalt,
mal.»

«Sant Vicens
treu la boira dels torrents,
i porta els vents.»

«Quan plou, plou;
quan neva, neva;
quan fa vent,
aleshores fa mal temps.»

«Rellampeg a la marina,
vent a la matina.»

«Sant Marc porta ventera;
si no la porta al davant,
la porta al darrera.»

Perquè el dia es presenti normal, quant al vent, es diu que cal que faci:

«Al dematí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;

a migdia, vent de dalt,
i a la tarda, garbinada.»

o, també:

«El dematí, vent serè;
a deu hores, garbinada;

al migdia, gargalet,
i a la tarda, marinada.»

Hi ha una altra aforística relativa al vent, sense que sigui de caire meteorològic:

«Guarda't d'home mal barbat
i de vent que ix de forat.»

«Guarda't de metge conductat
i de vent acanalat.»

«Saber el vent
i no saber el torrent»:
Tenir indicis d'una cosa que no se
sap amb certesa.

«De vent que passa per forat,
Déu te'n guard.»

«Després del vent,
corre el torrent.»

«L'any de vents,
fins les velles posen dents.»

«Quan Déu vol,
de tot vent plou.»

«Fa un vent,
que pela el cul de la gent»:
Es diu quan bufa amb molta força.

«Les dones i el mal vent,
a tres brases barlovent.»

«Val més poc vent,
que força de rem.»

«Fuig de vent acanalat,
i portar vestit mullat.»

«Guarda't d'home mal carat
i de vent acanalat.»

«Fa un vent,
que refreda tot el calent.»

«El vent Ripollès,
ni plou ni aclareix;
però quan s'hi posa,
s'hi coneix.»

«Dia de vent,
dia de torment.»

«Vent d'Aragó,
no té recó.»

«Lluna lluent,
sequedat o vent.»

«Vent de mar sobre gelada,
pluja o nevada.»

«Vent bergadà,
ni plou ni plourà.»

«De vent,
el més bo és dolent.»

És molt possible que hagi existit, o fins que existeixi, alguna pràctica supersticiosa per deturar el vent i fer que calmi. En una cançó popular, coneguda pel *Carbonerot*, hi ha un passatge en el qual el protagonista va a deturar el vent; unes nines despitades el maleeixen, i diu la cançó:

«El carbó que tu faràs,
mal foc te'l crem,
i la cendra que farà
se'n duga el vent.»
Carboner, quan sent això,

la por l'en pren,
ja n'agafa els esclops
i els instruments;
ja se'n va dalt un serrat
a aturar el vent.»

Es conta que, una vegada, el sol i el vent feren juguesca per veure quin dels dos tenia més força. Posaren la seva atenció en un home que anava de camí tapat amb una gruixuda capa, i entaularen disputa per veure quin dels dos era prou fort per fer-la-hi llevar. El vent començà a bufar amb tota la seva força, i com més bufava, el pobre home més fred sentia i més es tapava amb el seu abrigall, fins a acabar per embolicar-se del tot. El vent veié que, com més s'esforçava, pitjor, i abandonà l'empresa. Aleshores ho provà el sol, el qual començà a escalfar: primer poc, i anà pujant amb regularitat; el bon

vianant començà de desembolicar-se, fins que acabà per treure's la capa, que li feia nosa; fins l'enutjà d'haver-la de dur al coll, i la va llençar, sofocat per tanta calor. El sol, de manera quieta i suau, va guanyar al vent amb tota la seva fúria.

Vent sense peu. — Vent poc fort i que no té aspecte d'ésser durador. (Vilanova i Geltrú.)

Vent surant. — Vent fluix, que no té influència damunt l'aigua. (Vilanova i Geltrú.)

Ventolera. — Ventada forta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ventre de cuni. — Núvol de forma arrodonida, molt negre.

Vera creu. — Constel·lació del Cigne. (Menorca.)

«Madona, sortiu : veureu
es deiols i ses cabrelles,
i cent mil que van amb elles,
i també la Vera creu.»

Verdago. — Núvol que volteja el sol en la seva posta o naixement, i que té una forma allargada. (Costes de Ponent.)

Verdanc. — Núvol que tapa el sol i que pren una forma allargada com una franja. (Costes de Llevant.)

Vermellor. — Tonalitat roja, presa pel cel. (Cat., Bal.)

«Vermellor al matí,
la pluja és ací;
vermellor a la tarda,
la pluja és passada;
vermellor de part de vespre,
el sol a la finestra.»

Vespre o vesprada. — Part del dia que comprèn el minvament de la claror i les primeres hores de la fosca. (Cat., Bal., Val.)

Vint-i-nou. — Sol afegir-se el nom lluna, i es refereix al dia següent en què la lluna ha fet el ple, el qual és considerat pels pescadors com a molt favorable per la pesca. (Costa de Llevant.)

X

Xafagor. — Calor molt excessiva i pesada de sorportar. (Catalunya.)

Xaloc. — Vent que bufa del sud-est. Sol ésser calent i és dolent per mar i per terra. Al camp de Tarragona l'anomenen també *buida-sacs*.

«De xaloc,
ni molt ni poc.»

«Xaloc,
molta mar, i peix poc.»

Xiixa. — Calma molt accentuada. (Costes de Llevant i de Ponent.)

JOAN AMADES

MISCEL·LÀNIA

Nota rossellonesa

Al Rosselló i al Capcir, com en el domini català espanyol, compareix una forma popular de *NOVIU*, la forma *noi* no registrada en el *REW* de Meyer-Lübke. Aquesta forma popular, que no la trobem en cap altre domini romànic, ha pres, ací, un matís especial : significa 'jove', 'nen'. A la Plana de Vic, en canvi, el *noi* és l'hereu de la casa, mentre viuen els seus pares.

El *noi* està amenaçat de mort al Rosselló i al Capcir, perquè ha pres un mal significat : *noi* significa 'fill de gitano'.

Igualment, per haver pres una mala significació ha desaparegut del català la paraula *VITIS* 'cep' que s'ha conservat en el castellà *vid*, en el nom de lloc català *Torrelavit* i en *vidalba*, de *VITIS ALBA*. El seu contrincant, en canvi, el *vit* 'membre viril' s'ha conservat solament en el nom de *vit de bou* 'làtigo'. El significat semi obscè de *vit* ha estat la causa que ha condicionat la incorporació al català d'un castellanisme tan evident com el mot *látigo*.

Sembla, de cop i volta, una cosa estranya la presència de *llapt* en tot el domini català de França. Existeix, no obstant, una explicació que justifica l'expansió d'aquest mot pel Rosselló. Com en mallorquí, en rossellonès *FILIU* ve a *fi*, *CUNICULU* ve a *cuní*. He provat en l'article *L'aranya i la granota* (*Melanges Jeanroy*, 85), que, en català, el pas de -NN- i de -Nĭ- cap a *ŋ* (*ny*) va ésser precedit d'una etapa -in- *ARANEa* la *raïna*, *RANA* : *raïna*; per tant, *CUNICULU* esdevé *coïnîl* i, amb la pèrdua de la -l, *coïnî*. Ara bé, *coïnî* és coincident amb *cony* (*coin*) de *CUNNU*. El significat obscè que ha pres aquest mot ha estat la causa de la introducció d'un *llept* francès.

I l'acció local de l'homonímia es reflecteix encara en un altre cas força interessant. En rossellonès, com a la Cerdanya, com a la Vall de Ribes i com a Mallorca, la *-a* final precedida de *i* desapareix : *memori* 'memòria', *glori* 'glòria', *histori* 'història', *Nuri* 'Núria'. Hi ha, però, una desviació : l'*àvia* no és una *avi*, és l'*avidona*. En voler trobar una explicació d'aquest fenomen, ens recordem d'un parallelisme gascó *pai* que significa, en certs indrets de l'Aran, 'pare' i 'avi'. La necessitat de distingir el pare de l'avi ha provocat una creació nova : la de *paisènyer* < PATER SENIOR 'el pare més vell', un dels pocs casos on en els dialectes romànics compareix SENIOR amb el significat originari.

En rossellonès, *avi* significava el 'pare del pare o de la mare' i la 'mare del pare o de la mare'. Aquest doble significat d'*avi* era intolerable; calia trobar una solució, i aquesta fou la de substituir *àvia* per *vella* o *padrina* en bona part del domini del català oriental, i la introducció de *dona* : *avidona* 'àvia', a Elna. — A. G.

El bronze d'Ascoli

El bronze d'Ascoli és un dels monuments capitals per a conèixer l'onomàstica ibèrica. És una planxa de bronze de 17 × 34 centímetres, en la qual es dona compte d'un consell de guerra, celebrat a Ascoli l'any 90 a. Cr. Per ell sabem que es concedia la ciutadania romana i altres premis a trenta cavallers espanyols que lluitaren en els exèrcits de Gneu Pompei Strabó. És el primer cas de concessió de ciutadania romana als bàrbars (Gómez Moreno, *Homenaje a Menéndez Pidal*, III, 486). Aquest bronze, conegut pel *Bolletino della Commissione archeologica comunale*, III, 171, i IV, 273 (1909-1910), i per l'obra d'E. Pais, *Dalla guerra puniche a Césare Augusto*, I, 169, havia estat ignorat a Espanya, fins ara, segons Gómez Moreno. H. Schuchardt ja en donà compte en la *Revue Internationale des Études Vasques*, III, 237.

Els cavallers, citats en el bronze, que formaven part de la *Turma* (*salluitana*) són agrupats segons els llocs del seu origen, la qual cosa ens informa sobre una sèrie de noms de lloc ibèrics. Heus ací la distribució:

Salluitana (turma), quatre cavallers; *Bagarensis*, un; ...*ucenses*,

quatre; *Ilerdenses*, tres; *Becensis*, un; *Segiensis*, un; *Ennecensis*, tres; *Libenses*, dos; *Suconenses*, dos, i *Illuercensis*, un.

Segons Schuchardt, *Salluitana* (*turma*) seria *Salduba*; Gómez Moreno s'inclina més cap al nom ibèric de Saragossa. No podia ésser aquest *Salluitana* un *Selvitana*, derivat de *Selva*, regió de la *Selva*?

Bagarensis. — És, sense cap dubte, el lloc de *Bagà*, que compareix, també, en *Baegesis* del *Corpus Inscriptionum latinarum*, 1394.

Ucenses. — Com nota Gómez Moreno (*Íb.*, 467) és el nom de la ciutat de Vic. (Ausa, Ausona.)

Ilerdenses. — És el nom dels lleidatans. La *Ilercavonia* de Tortosa està emparentada, sens dubte, amb *Ilerda*.

Becensis. — Aquest nom que, segons Gómez Moreno, té certa relació amb *Becula* dels ausetans (*Íb.*) és probablement el nom de *Begenses*, l'actual *Bages*. (Pla de Bages.)

Segienses. — Segons el mateix Gómez Moreno, serien cavallers de *Segia*, l'actual Egea de los Caballeros. Cabria admetre que fossin els *Segrianenses*, de la regió del Segre? La presència de *Segianenses* del conventus Caesaraugustanus (Plini, III, 24) sembla que fa més probable la hipòtesi primera.

Enneco. — No és possible de localitzar aquest nom.

Libenses. — Sembla que es refereix a Llívia. La presència dels ausetans, de *Bagà*, de *Bages* indueix a atribuir aquest nom a la ciutat cerdana.

Suconenses. — L'ésser *Succosa* una ciutat dels ilergetes, segons Ptolomeu, suscita la suposició si *Succosa* tindria un representant en l'actual *Suchs*, veí de Lleida.

Illuercenses. — Sembla ésser la ciutat de Gracurris, prop de l'actual Alfaro, en el país basc; *Ilurcis* compareix en Paulus Festus; *Ilurco* surt a la Bètica (Plini, III, 10); *Ilurconenses* compareix en el *Corpus Inscriptionum*, 1200, 2064-2066; *Illurconenses*, *ib.*, 2067.

És un treball per emprendre, certament ben interessant, el de cercar les reminiscències pre-romanes en la toponímia i onomàstica actuals a base dels noms de lloc llegats pels escriptors llatins i grecs, i a base de les llegendes de monedes i inscripcions. — A. G.

Borges

Wartburg en el *FEW*, assenyala a *borda* un origen franc, si bé, cosa curiosa, la *borda* 'masia' gairebé la trobem únicament i exclusivament a la regió pirenenca de l'una i de l'altra vessant. La vitalitat de *borda* és tanta, que en el país basc *bordaltu* significa 'casar-se'. El *fer casa* és el concepte predominant, o sigui l'ideal dels que contreuen matrimoni.

A la part meridional del domini català es troba un mot que, sens dubte, està emparentat amb la *borda* 'corral', 'casa per bestiar'; és la *borja*.

«Tornaven del treball, i en passar per la *borja*, varen trobar-se amb el Maurici que estava ambadalit, mirant-se la vaca.» (*Estel amb cua*, 63). Aquest mot, amb el mateix significat, apareix en la *Tregèdia de cal Pere*, 71, i en *Oratjol*, 32 i 287, i és un nom de lloc: *Borges del Camp*, *Borges Blanques*. Quin és l'origen de *Borja*, *Borges*, mot típic del català meridional, del Pla de Lleida, de Tarragona i de València? Balari no dóna clarícies d'aquest nom; tampoc en dóna W. von Wartburg en el seu *FEW*, I, 440.

Jud, en *Rom.*, XLVI, 468 i ss., analitza els representants francesos de *barge*, que signifiquen 'paller d'herba': llemosí *barjo*, *abarjo*, poitevin. *barge*; el mateix mot, en Vendée, significa una 'espècie d'hangar cobert de palla o de jonc'; a certs indrets (Vire), significa un 'pilot de cames de blat de moro'. Per altra banda, el nom de lloc *Barge* és molt estès al centre, a l'est i a l'oest de França. L'espanyol antic té *barga* 'barraca coberta de palla'; l'aragonès, *borguil* 'paller' (Fonz), i el gallec, *barga* 'petita casa coberta de palla'.

Tots aquests noms s'han de relligar, segons Jud, *Rom.*, XLVI, 474, a un mot celta *barga* que ja compareix a la *Taula Veleia*. Sigui quin sigui l'origen de *Borja*, sembla que no pot pas deslligar-se de l'origen de *Barga*: En *Borja* tenim una *ó* per influència de la llavial precedent. Per altra banda, Schuchardt, *BDC*, XI, 113 i ss., ha demostrat que la *barraca* de València tenia el seu origen probable en les *barraques* de la Camarga (*BDC*, XI, 118). Aquest origen, explicat per la identitat de forma de les *barraques* de la

Camarga i de València, admet una comprovació lingüística *barraca*; *baraca* pot ésser molt bé un representant de *barga* amb una *a* epentètica *baraga* (comp. aranès *araga* < *fraga*). Ara bé, si la *barraca* pot ésser molt bé una continuació de la *barga*, pot haver-hi algun fet que impedeixi que la *borja*, les *borges* siguin una continuació de la *barge* o *barjo* de França, més que més si tenim en compte els parallels *canonge*, *monge*, *monja*, que han penetrat en el català per influència francesa. — A. G.

CRÒNICA

EL SEGON CONGRÉS DE LINGÜÍSTICA ROMÀNICA. — La Société de Linguistique romane va confiar l'organització del segon Congrès de Lingüística romànica als romanistes suïssos, el qual s'ha celebrat, dels dies 8 a l'11 d'aquest any, en els dominis de la Suïssa francesa i de la Suïssa reto-romana: al Vallis i a les altes valls del Rhin. Les localitats escollides foren Sion, Savièse, Sedrun, Dissentis i Chur. L'objectiu de les tasques del congrés han estat els dialectes de la Suïssa francesa i de la Suïssa reto-romana. Hi prengueren part un centenar de romanistes d'unes disset nacions, presidits pel doctor Lluís Gauchat, professor de la Universitat de Zuric. Reunits el dia 9 a la sala del consell cantonal de Sion, poguérem sentir un magnífic parlament del professor Jaberg de Berna sobre els estudis lingüístics fets a la Suïssa francesa; una conferència del professor E. Tappolet sobre «Els caràcters fonamentals que expliquen les condicions lingüístiques del Vallis»; una altra conferència del professor Jeanjaquet: «Els dialectes del Vallis; caràcters generals i particulars», i una tercera conferència del professor E. Muret: «L'enquesta sobre els noms de lloc del Vallis.» Unes audicions fonogràfiques dialectals completaven la primera sessió d'aquest congrés.

La transcripció dels dialectes posa el romanista en contacte amb la vida de la llengua. La transcripció d'un qüestionari escollit, per tal de conèixer les característiques més sortints del dialecte de la vall de Savièse, va constituir la segona sessió del congrés, celebrada a la casa comunal d'aquesta vall, que dista uns dotze quilòmetres de Sion.

La segona part del congrés era dedicada als dialectes reto-romans. Un viatge pel mig de muntanyes i valls alpines ens portava a Sedrun, localitat de l'alta vall del Rhin. Aquí, sota la direcció dels professors Jaberg, Jud, Pult i Scheuermeier, els congressistes podien transcriure un interessantíssim qüestionari, en el qual es trobaven reunides les característiques fonètiques, morfològiques i lexicals més sortints del parlar romanx de l'alta vall del Rhin. El dia 11, a la sala capitular de l'abadia de Dissentis, començà la sessió amb un parlament, càlid d'entusiasme, del professor Jud, sobre la llengua romanxa, el fogar i el soplug de la qual és i ha estat aquesta gloriosa abadia benedictina. Una dissertació admirable de Robert von Planta

de Fürstenau sobre «El paisatge de Graubünden sota el seu aspecte històric i toponímic», i un parlament de C. Pult sobre les «Notes característiques més sortints dels parlars grisons», completaven les tasques del segon Congrés de Lingüística romànica. Els romanistes que hi prengueren part recordaran sempre la visita al monestir i museu de La Valère; la rebuda a la Vall de Savièse, amb els parlaments del cap de la Vall i del professor A. Duraffour; els tipus distingits dels pagesos de Savièse, i la representació donada en obsequi nostre a l'hotel Courone de Sion; l'emocionant rebuda de Sedrun, la memorable vetllada romanxa de Dissentis i la magnífica sessió de clausura de Chur. La cordialitat i la companyonia dels dies del congrés seran inoblidables. Gràcies en siguin donades al president, el professor L. Gauchat i als altres organitzadors del congrés, professors C. Jaberg, J. Jud, O. Keller, A. Steiger i R. Vieli.

PUBLICACIONS DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants : a FRANÇA : E. Champion, 5, Quai Malaquais, París; a ALEMANYA: Otto Harrassowitz, Leipzig; a ANGLATERRA : Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres

	Ptes.		Ptes.
BIBLIOTECA FILOLÒGICA			
I.—Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII i XIII), per MN. PERE PUJOL..... (<i>Exhaurit.</i>)		XIV.—Epistolari d'En M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. NICOLAU D'OLWER. Tom. I.....	10
II.—Die Mundart von Alacant.—Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. P. BARNILS.....	4	XV.—La Culture des Céréales à Majorque, par P. ROKSETH.....	10
III.—Diccionari Aguiló. Volums I a V. En rústega, cada un.....	10	XVI.—Notes linguistiques d'argot barcelonais, par M. L. WAGNER.....	10
Relligat, cada un.....	14	Atlas lingüístic de Catalunya, per A. GRIERA, vols. I a IV (cada volum).....	75
Relligat en paper de fil, cada un.....	25	Edició en paper de fil.....	150
IV.—La frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA. Fasc. I. (<i>Exhaurit.</i>)		Butlletí de Dialectologia catalana (publicació semestral, a despeses de la Institució Patxot des de 1925).	
V.—Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan, par J. ARTEAGA PEREIRA, ordenats i publicats per P. BARNILS.	4	Vol. I (abril-desembre 1913).....	3
VI.—Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. I.....	8	» II (gener-juny 1914).... (<i>Exhaurit.</i>)	
VII.—Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsimil segons l'únic exemplar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de registres alfabètics, per P. BARNILS.....	12	» II (juliol-desembre 1914).....	2
VIII.—Diccionari de rims, de Jaume March, editat per A. GRIERA.....	10	» III (gener-juny 1915).....	2'50
IX.—Estudis romànics (Llengua i Literatura), vol. II.....	12	» III (juliol-desembre 1915).....	2'50
X.—La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal, secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano I. 79 sup., pubblicata da VINCENZO CRESCINI e VENANCIO TODESCO.....	10	» IV (gener-juny 1916).....	3
XI.—Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans, redactat sota la direcció de P. FABRA, membre de la Secció Filològica (segona edició). En rústega.....	8	» IV (juliol-desembre 1916).....	3
Relligat.....	9'50	» V (gener-desembre 1917).....	3
XII.—Gramàtica Catalana, per POMPEU FABRA (tercera edició).....	3'50	» VI (gener-juny 1918).....	2'50
XIII.—Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, par J. ANGLADE. — L'article majorquin et l'article roman dérivé de 'ipse', par P. ROKSETH. — Les vocals tòniques del rossellonès, per P. BARNILS. — El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic, per M. DE MONTOLIU.....	10	» VI (juliol-desembre 1918).....	2'50
		» VII (gener-desembre 1919).....	5
		» VIII (gener-desembre 1920).....	5
		» IX (gener-desembre 1921).....	5
		» X (gener-desembre 1922).....	10
		» XI (gener-juny 1923).....	5
		» XI (juliol-desembre 1923).....	5
		» XII (gener-desembre 1924).....	10
		» XIII (gener-juny 1925).....	5
		» XIII (juliol-desembre 1925).....	5
		» XIV (gener-desembre 1926).....	5
		» XV (gener-desembre 1927).....	5
		» XVI (gener-desembre 1928).....	5
		» XVII (gener-desembre 1929).....	10
		» XVIII (gener-març 1930).....	5
		» XVIII (abril-juny 1930).....	5
		» XVIII (juliol-setembre 1930).....	5
		Ortografia Catalana, segons el sistema adoptat per l'I. d'E. C.... (<i>Exhaurit.</i>)	
		MEMÒRIES	
		(publicades a despeses de la Institució Patxot)	
		Volum I:	
		Fasc. I. — POMPEU FABRA. La coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana durant el segle XIV.....	2
		Fasc. II. — JOSEPH ANGLADE, Las Flors del Gay Saber.....	8
		Fasc. III. — P. AEBISCHER, Études de Toponyme catalane (Barcelona, 1928).	11
		LABORATORI DE FONÈTICA	
		Estudis fonètics, publicats sota la direcció del DR. P. BARNILS. Vol. I.....	20

5 pessetes

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

OCTUBRE - DESEMBRE 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

reg. 4367

reg. 666

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

OCTUBRE - DESEMBRE 1930

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1930

XVIII

Fasc. 4

BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA

1930

SUMARI

	Pàgs.
OTTO KLESER, <i>Beiträge zur Syntax altkatalanischer Kon-</i> <i>junktionen</i>	321
<i>Miscel·lània</i>	422
<i>Crònica</i>	430

EL BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA
es publica des de 1930 en fascicles trimestrals de més
de 80 pàgines. El preu de subscripció és de 15 pesse-
tes anuals, i el preu de cada fascicle és de 5 pessetes.

BUTLLETÍ
DE
DIALECTOLOGIA CATALANA

XVIII

PUBLICAT A DESPESES DE LA INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA
1930

Í N D E X

	Pàgines
A. GRIERA, <i>Litúrgia popular</i>	I
JOAN AMADES, <i>Astronomia i meteorologia populars</i>	105, 217
PAUL AEBISCHER, <i>Le catalan 'turó' et les dérivés du mot pré-latin '*taurus'</i>	193
OTTO KLESPER, <i>Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunktionen</i>	321
A. G., <i>Miscel·lània</i> :	
<i>El silló; Mallorquí 'son'</i>	99
<i>Notes eivissenques; Nota empordanesa; Noms de boscos; Transfusió lexical; Notes pallareses</i>	137
<i>Nota rossellonesa; El bronze d'Àscoli; Borges</i>	314
<i>Tortosa i l'Ebre; Algunes característiques del català de Manresa; Utzet-Olot; Característiques del català de Girona</i>	422

Bibliografia:

PIERRE FOUCHÉ, <i>Études de Philologie hispanique</i>	102
<i>Arxiu de Tradicions populars; Obra del Cançoner popular de Catalunya; JOSEPH OLEZA S. J., Zur Bestimmung der Mundart der Katalanischen Version der Graalsage; ANFÓS PAR, Curial e Güelfa; SAMUEL GILI GAYA, Casos de etimología popular en nombres de plantas; A. GRIERA, La Mariposa; A. GRIERA, Caràcter de los documentos catalanes más antiguos; H. KUEN, Über einige gallo-romanische Elemente im Katalanischen Wortschatz; A. GRIERA, Materials del Diccionari dels dialectes catalans; A. GRIERA, L'aranya i la granota; A. GRIERA, Les études sur la langue catalane; A. GRIERA, Les veremes, el veremar i el vi; A. GRIERA, Del regne de la mort; 'Taiüt', 'àpat'; LUDWIG KARL, Theodoric der Katalane und seine Chirurgie; GERHARD ROHLFS, Ital. 'arnia', kat. 'arna'; JOSEPH BRÜCH, Zur ein Paar Katalanischen Wörtern; A. GRIERA, Algunes característiques del Maestrat; E. VALLÈS, Pal·las, Diccionari català-castellà-francès; Dr. JOSEPH HUBER, Katalanische Grammatik; P. AEBISCHER, Onomastique catalane du IX au XII siècle; P. AEBISCHER, Études de toponymie catalane; JOAN CLAPÈS i CORBERA, Els cognoms catalans; A. DAUZAT, Essais de Géographie linguistique; FR. GYSLING, Contributo alla conoscenza del dialetto della Valle Anzaska; NELLIE NICOLET, Der Dialekt des Antronatales; WALTER</i>	

WIDMER, <i>Volkstümliche Vergleiche im Französischen nach dem Typus «rouge comme un coq»</i> ; E. TAPPOLET, <i>Der Philologe im Gelände</i> ; GERHARD ROHLFS, <i>Sprache und Kultur</i> ; HERMANN URTEL, <i>Beiträge zur portugiesischen Volkskunde</i> ; E. GAMILLSCHEG, <i>Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die Sprachwissenschaft</i> ; A. TERRACHER, <i>L'histoire de langues et la Géographie linguistique</i> ; <i>Deutscher Sprachatlas</i> ; GINO BOTTIGLIONI, <i>Elementi prelatini nella toponomastica corsa</i> ; ALFREDO SCHIAFFINI, <i>Le origine dell italiano letterario e la soluzione manzoniana del problema della lingua dopo G. I. Ascoli</i> ; ALFREDO SCHIAFFINI, <i>Il mercatore genovese nel medio-evo e il suo linguaggio</i> ; ALEXANDER ECKARDT, <i>Sicambria</i> ; GERHARD ROHLFS, <i>Lockrufe und Wortschöpfung</i> ; LOUIS ROYER, <i>Les Rameaux</i> ; M. J. NEMIROWSKY, <i>Sprache und Kultur</i> ; W. PAULYN, <i>Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten</i> ; M. L. WAGNER, <i>Über den verblühten Ausdruck im Spanischen</i> ; OSKAR FINK, <i>Studien über die Mundart de Sierra de Gata</i> ; ANTONI GRIERA, <i>Els noms bascos dels mesos de l'any</i> ; WILHELM GIESE, <i>Das Baskische Zahlen</i> ; M. G. RAMOS, <i>De Astronomística vasca</i>	150
<i>Crònica</i>	104, 319, 430

Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunktionen

INHALTSVERZEICHNIS

	Seite
Literaturverzeichnis.....	324
Verzeichnis der Dokumente.....	326
Problemstellung.....	329
Das Material.....	330

I. HAUPTTEIL

Quomodo im Altkatalanischen:

Einleitung.....	333
-----------------	-----

A) Quomodo in Frage- und Ausrufesätzen:

I. In Fragesätzen.....	334
II. In Ausrufesätzen.....	335

B) Quomodo in Vergleichsätzen:

I. Allgemeines.....	336
II. Die eigentlichen Vergleichsätze.....	338
a) Vergleichsätze der Gleichheit.....	338
b) Abgekürzte Vergleichsätze.....	339
c) Vergleichsätze der Ungleichheit.....	341
d) Vergleichsätze der Proportionalität.....	342
e) Typus 'com pus tost pourá'.....	343
III. Die hypothetischen Vergleichsätze.....	345

C) Quomodo in Temporalsätzen:

I. Allgemeines.....	346
II. Sätze der Gleichzeitigkeit.....	347
III. Sätze der Nachzeitigkeit.....	348
IV. 'Com' mit Korrelativen und in Zusammensetzungen.....	348
Der Konjunktiv nach temporalem 'com'.....	350

D) Quomodo in Kausalsätzen:

I. Allgemeines.....	351
II. 'Com' mit dem Indikativ.....	352

	Seite
a) 'Com'	352
b) 'Com ... per açó'	352
c) 'Per ço com', 'per tal com', 'per raó com'	352
III. 'Com' mit dem Konjunktiv	354
a) 'Com'	354
b) 'Com' in Verbindungen	357
1. 'com assó sia en axí'	357
2. 'com sia cosa que'	357
E) Quomodo in Substantivsätzen:	
I. In Objektsätzen nach den Verben des Sagens und Denkens und der sinnlichen Wahrnehmung	358
a) Mit dem Indikativ	358
b) 'Com' mit dem Konjunktiv	361
II. 'Com' in Objektsätzen, ein Substantiv ergänzend	362
III. 'Com' in Subjektsätzen	363
a) Mit dem Indikativ	363
b) Mit dem Konjunktiv	364
IV. 'Com' Sätze zur Vertretung präpositionaler Objektsätze	364
V. 'Com' nach Verben der Gemütsbewegung	365
F) Quomodo in Finalsätzen	366
'En com'	368
G) Quomodo in Adversativ- und Konzessivsätzen	369
H) 'Com que'	371
Zusammenfassender Ueberblick	371
'On':	
I. Allgemeines	373
II. 'On' mit der Bedeutung 'woher' in relativer Funktion	373
III. 'On' in der Bedeutung 'wo'	376
IV. 'On' in Konkurrenz mit 'com'	377
1. Typus 'on pus avinentment pugues'	377
2. Typus 'on més ... e més'	377
Zusammenfassender Ueberblick	378

II. HAUPTTEIL

A) Die temporalen Konjunktionen:	
I. Allgemeines	380
II. Die Sätze der Vorzeitigkeit	381
III. Die Sätze der Gleichzeitigkeit	382

	Seite
a) 'Als'.....	382
b) 'Während'.....	384
c) 'Solange als'.....	385
d) 'Jedesmal wenn'.....	385
e) 'Sobald als'.....	385
f) 'Bis'.....	386
g) 'Seitdem'.....	388
IV. Die Sätze der Nachzeitigkeit.....	388
B) Die kausalen Konjunktionen:	
I. Allgemeines	390
II. Kausalsätze mit 'neueingeführtem Grund'.....	390
III. Kausalsätze mit 'bekanntem Grund'.....	396
C) Die konsekutiven Konjunktionen.....	398
D) Die finalen Konjunktionen.....	400
E) Die Konjunktionen des Begleitumstandes.....	403
F) Die konditionalen Konjunktionen.....	405
G) Die konzessiven Satzbeziehungen.....	408
Konzessiver Gedanke ausgedrückt durch:	
I. Parataktisch geordnete Sätze.....	410
II. Verallgemeinernde Relativsätze.....	410
III. Die Disjunktion.....	411
IV. 'Einschränkende' Konjunktionen.....	411
V. Kausales 'per' + Relativsatz und in der Verbindung '(em)pero'	413
VI. Kausale Konjunktionen.....	414
VII. Konzessives 'si'.....	415
Die konzessiven Adverbien.....	416
Anhang zu den konzessiven Konjunktionen:	
'(Em)peró'.....	416

LITERATURVERZEICHNIS

- Alcover = A. ALCOVER, *La Llengua catalana té sintaxis pròpia*, in *Primer Congrés internacional de la Llengua catalana*, S. 350-400. Barcelona, 1906.
- Alcover, Dicc. = A. M.ª ALCOVER Y SUREDA Y F. DE B. MOLL Y CASASNOVAS, *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Buchst. A (fasc. 1-13). Barcelona-Palma o. J.
- Anglade, Gram. = J. ANGLADE, *Grammaire de l'ancien provençal*. Paris, 1921.
- Appel = C. APPEL, *Provenzalische Chrestomathie*, 5. Aufl. Leipzig, 1920.
- Bailly, Traité = BAILLY, *Traité de stylistique française*. Heidelberg, 1929.
- Behaghel = BEHAGHEL, *Deutsche Syntax in geschichtlicher Darstellung*. Heidelberg, 1922.
- Borlé = BORLÉ, *Observations sur l'emploi des conjonctions de subordination dans la Langue du 16e siècle*. Paris, 1921.
- Bourciez = E. BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane*. Paris, 1923.
- Brugmann = K. BRUGMANN, *Verschiedenheiten der Satzgestaltung nach Massgabe der seelischen Grundfunktionen in den idg. Sprachen*.
- Brunot, Pensée = F. BRUNOT, *La pensée et la langue*. Paris, 1927.
- Brüss = F. BRÜSS, *Der Ausdruck des Konzessivverhältnisses im Afranzösischen*. Diss. Göttingen, 1906.
- Busse = K. BUSSE, *Das finale Satzverhältnis in der Entwicklung der französischen Syntax*. Diss. Göttingen, 1905.
- Cid = R. MENÉNDEZ PIDAL, *Cantar de Mio Cid*. Texto, Gramática y Vocabulario, 3 Bde. Madrid, 1911.
- Cuervo, Dicc. = R. J. CUERVO, *Diccionario de construcción y régimen de la lengua castellana*, tomo I; París, 1886. Tomo II; París, 1893.
- Deutschbein = M. DEUTSCHBEIN, *System der neuenglischen Grammatik*. Cöthen, 1917.
- Dicc. Aguiló = *Diccionari Aguiló*, bisher Buchstabe A-Q. Inst. d'Est. Cat. Barcelona, 1914-1929.
- Diez = F. DIEZ, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 3. Teil, 4. Aufl. Bonn, 1877.
- Ebeling = G. EBELING, *Probleme der romanischen Syntax*. Halle, 1905.
- Fabra = P. FABRA, *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona, 1912.
- Fabra, Questions = P. FABRA, *Questions de Gramàtica catalana*. Barcelona, 1911.
- Gessner = GESSNER, «Die hypothetische Periode im Spanischen in ihrer Entwicklung», *ZRPh*, 14, S. 21-65.
- Gram., R. Ac. = *Gramática de la lengua española*, Real Academia Española. Madrid, 1924.
- Haas = J. HAAS, *Französische Syntax*. Halle, 1916.
- Haase = A. HAASE, *Syntaxe française du 17e siècle*. Paris, 1898.

- Hanssen = F. HANSSEN, *Spanische Grammatik auf historischer Grundlage*. Halle, 1910.
- Hartmann = E. HARTMANN, *Syntaktische Studien über Temporalsätze im Französischen*. Diss. Göttingen, 1903.
- Heinrichs = B. HEINRICHs, *Die Modalsätze im Französischen*. Diss. Göttingen, 1903.
- Höfner = C. HÖFNER, *Der Ausdruck des konzessiven Gedankens im Altspanischen* (maschinenschriftlich). Diss. Göttingen, 1923.
- Huber = HUBER, *Katalanische Grammatik*. Heidelberg, 1929.
- Jeanjaquet = JEANJAQUET, *La conjonction 'que'*. Neufchâtel o. J.
- Kalb = W. KALB, *Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt*. Leipzig, 1890.
- Krüger = F. KRÜGER, *Einführung in das Neuspanische*. Leipzig, 1924.
- Kühner-Stegmann = R. KÜHNER, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, 2 Aufl., bearbeitet von C. STEGMANN. Hannover, 1914.
- Lerch = E. LERCH, *Historische französische Syntax*, Bd. I 1925; Bd. II Leipzig, 1929.
- Lerch, Modi = E. LERCH, *Die Bedeutung der Modi im Französischen*. Leipzig, 1919.
- Levy = E. LEVY, *Provenzalische Supplementwörterbuch. Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique Roman*. Leipzig, 1894-1924.
- Lindsay = LINDSAY, *Syntax of Plautus*. Oxford, 1907.
- Mayen = MAYEN, *De particulis 'quod', 'quia', 'quoniam', 'quomodo', ut pro acc. cum infin.* Diss. Kiel, 1889.
- Meillet = A. MEILLET, *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris, 1926.
- M.-L. = W. MEYER-LÜBKE, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III. Bd. Leipzig, 1899.
- Memór. = P. FABRA, «La coordinació i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana durant el segle XIVe», in *Memòries*, Inst. d'Est. Cat. Barcelona, 1926.
- Miltsch. = M. MILTSCHINSKY, *Der Ausdruck des konzessiven Gedankens in den altnorditalienischen Mundarten*. Halle, 1917 (mit einem Anhang über das Altprovenzalische.).
- Molen = v. D. MOLEN, *Le subjonctif, sa valeur psychologique et son emploi dans la langue parlée*. Acad. Proefschrift. Amsterdam, 1923.
- Müller = E. MÜLLER, *Die Vergleichsätze im Französischen*. Diss. Göttingen, 1900.
- Müller-Marquardt = MÜLLER-MARQUARDT, *Die Sprache der alten Vita Wandregiseli*. Halle, 1912.
- Par = A. PAR, *Sintaxi catalana, segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, ZRPh, Beiheft, 66. Halle, 1923.
- Par, Inscripcions = A. PAR, *Notes lingüístiques y d'estil sobre les inscripcions y cartes de Catalunya anteriors al segle XIV*. Barcelona, 1924.
- Par, Notes = A. PAR, *Curial y Guelfa. Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona, 1928.
- Pietsch = K. PIETSCH, *Spanish Grailfragments*, vol. I, Texts; vol. II, Commentary. Chicago; o. J.
- Pirson = J. PIRSON, «Quomodo en latin vulgaire», in *Philol. und volkstüml. Arbeiten, Festgabe für K. Vollmüller*, S. 65-74. Erlangen, 1908.

- Prein = PREIN, *Syntaktisches aus französischen Soldatenbriefen*, GIESSENER BETRÄGE, Bd. 1, S. 33-120.
- Rohle = O. ROHLE, *Die Kausalsätze im Französischem*. Diss. Göttingen, 1901.
- Ronjat = RONJAT, *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*, Thèse. Mâcon, 1913.
- Schultz-Gora = O. SCHULTZ-GORA, *Altprovenzalisches Elementarbuch*. Heidelberg, 1924.
- Silva Dias = SILVA DIAS, *Syntaxe historica portuguesa*. Lissabon, 1918.
- Sn. de V. = SNEYDERS DE VOGEL, *Syntaxe historique du français*. Groninge. La Haye, 1919.
- Spitzer, Aufsätze = L. SPITZER, *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*. Halle, 1918.
- Spitzer, Notizen = L. SPITZER, «Syntaktische Notizen zum Catalanismen», *RDR*, Bd. 6, S. 81-138. 1914.
- Stolz-Schmalz = STOLZ-SCHMALZ, *Lat. Grammatik*, 5. Aufl. 1928.
- Tobler = A. TOBLER, *Vermischte Beiträge zur frz. Grammatik*. Leipzig, 1902-1912.
- Vallejo = VALLEJO, «Notas sobre la expresión concesiva», *Rev. Fil. Esp.*, Bd. 9, S. 40-51.
- Vising = VISING, «Quomodo in den romanischen Sprachen» in *Abhandlungen für Tobler*, S. 113-123. Halle, 1895.
- Vockeradt = VOCKERADT, *Lehrbuch der italienischen Sprache*. Berlin, 1878.
- Wedkiewicz = WEDKIEWICZ, «Materialien zu einer Syntax der italienischen Bedingungssätze», *ZRPh*, Beiheft 31. Halle, 1911.
- Wunderlich = H. WUNDERLICH und H. REIS, *Der deutsche Satzbau*. Stuttgart-Berlin, 1924-25.
- Zauner = A. ZAUNER, *Altspanisches Elementarbuch*. Heidelberg, 1921.

VERZEICHNIS DER DOKUMENTE¹

- Alart = B. J. ALART, «Documents sur la langue catalane des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne», in *RLR*, 1872-77, vom 13. Jh. ab.
- Alfons III = L. KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien (1285-91)*. Berlin, 1911-12. (Dokumente im Anhang.) (Staatsbibl. Hamburg.)
- Alós, Vil. = R. D'ALÓS, *Colecció de documents relatius a l'Arnau de Vilanova*. Barcelona, 1910 und *Est. Univ. Cat.*, Bd. 3 und 6, um 1300.
- Anuari = *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona, 1907-14.
- Blanq. = R. LULL, *Blanquerna*, Hrsg. A. M.ª ALCOVER. Palma de Mallorca, 1914. (Wo BLAQ. angegeben ist, wurde nach *Romania*, Bd. 6 zitiert.)

1. Die benutzten Texte befinden sich in der Bibliothek des Seminars fuer Romanische Sprachen und Kultur zu Hamburg, wo nicht, ist angegeben, in welcher deutschen Bibliothek sie zu haben sind. Die mit * versehenen Textausgaben waren mir nicht erreichbar.

- Bol. R. Ac. = *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.
 Cab. esp. = A. GIMÉNEZ SOLER, «Caballeros españoles en Africa», in *Rev. Hisp.*, Bd. 12, S. 299-372, 14. Jh.
 Consolat = *Llibre del Consolat de Mar*, Hrsg. E. MOLINÉ Y BRASÉS. Barcelona, 1914. 13. Jh. Nicht verwandt, da das älteste bekannte Msscr. erst aus dem Ende des 14. Jh. stammt. (Staatsbibl. Berlin).
 Contempl. = R. LULL, *Libre de Contemplació en Deu*. Palma de Mallorca, 1906.
 D'Esclot = BERNAT DESCLOT, *Crónica del Rey En Pere e dels seus antecessors passats*, in J. A. BUCHON, *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le 13e siècle*. Paris, 1840. (Staatsbibl. München.)
 Doc. Dipl. = MANUEL CUBELLS, «Documentos Diplomáticos Aragoneses (1259-1284)», in *Rev. Hisp.*, Bd. 37, S. 105-250; 1916.
 Doc. Sopeira = V. OLIVA DE VILANOVA, «Documents sobre l català parlat a Sopeira», in 1.^r *Congrés internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1906.
 Doc. v. Túnez = G. SOLER, «Documentos de Túnez», in *Anuari*, 1909-10, S. 210-259, 14. Jh.
 Doctr. Puer. = R. LULL, *Doctrina Pueril*. Palma de Mallorca, 1906.
 Episodios = G. SOLER, «Episodios de la Historia de las relaciones entre la Corona de Aragón y Túnez», in *Anuari*, 1907, S. 195-224, um 1300.
 Fel. Mar. = R. LULL, *Felix de les Marauelles del Mon*. Edit. Biblioteca Catalana. Barcelona, 1904.
 Hist. Cult. = RUBIÓ Y LLUCH, *Documents per l'Historia de la Cultura Mig-eval*, vol. I. Barcelona, 1908, vom 13. Jh. ab.
 Jacobo = POMP. CL. MARTÍ, *Obra dels alcajys e dels Jutges por els Maestro Jacobo*. Barcelona. (Kat. Version eines span. Originals.) Ende des 13. Jh.
 Jaume = *Libre dels feyts esdevenguts en la vida del molt alt senyor Rey En Jacme lo Conqueridor*, Hrsg. AGUILÓ Y FUSTER. Bibl. Catalana. Barcelona, 1877, ferner Ausgabe mit neukat. Uebersetzung von J. M.^a DE CASACUBERTA in *Col·lecció Popular Barcino*, Bd. 12, 15 und 21. Barcelona, 1926. 2. Hälfte des 13. Jh.
 Moliné y Brasés = MOLINÉ Y BRASÉS, «Textes catalans provençals dels segles XIIIe y XIVe», in *Bol. R. Ac.*, Bd. 6, 1911-12.*
 Negoc. = «Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya e Aragó ab el Rey de França... (1328-1332)», Hrsg. MIRET Y SANS, in *Anuari*, 1908, S. 265-336.
 Ordinacions = «Ordinacions fetes en cort per tota Catalunya y les Illes de Mallorca, Ibiça y Menorca», Hrsg. G. M.^a DE BROCA, in *Anuari*, 1, S. 259-275, 1907, um 1300.
 Papsttum = H. FINKE, *Papsttum und Untergang des Templerordens*, Bd. II Quellen (Staatsbibl. Hamburg), um 1300.
 Próspero y Bofarull = D. PRÓSPERO Y BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1847-76.*
 Pujol = PUJOL, *Documents en vulgar dels segles XI, XII e XIII, procedents del Bisbat de la Seu d'Urgell*. Barcelona, 1913.
 R. V. Doctr. = R. VIDAL, «Doctrina de compondre dictats», in *Romania*, Bd. 6, S. 355 ff.

- R. V., Reglas = R. VIDAL, «Reglas de trobar», in *Romania*, Bd. 6, S. 343 ff.
- Rebelió = «Rebelió de noblesa catalana contra Jaume I en 1259», Hrsg. F. CARRERAS Y CANDI, in *Bol. R. Ac.*, Bd. 12 (1912), S. 516.
- Rev. Bibl. Cat. = MIRET Y SANS, «El més antic text català, precedit per una col·lecció de documents dels segles XI, XII e XIII», in *Revista de Bibliografia catalana*, Nr. 4, S. 5-47.
- Rev. Hisp. 19 = MIRET Y SANS, «Documents en langue catalane (Haute Vallée du Segre, 11e-12e siècles)», in *Rev. Hisp.*, Bd. 19 (1908), S. 6-19.
- Rev. Hist. = «Lletra de 1239» und andere aus dem 13. Jh., Hrsg. MILA Y FONTANALS, in *Revista Histórica*. Barcelona, 1876. (Staatsbibliothek Berlin.)
- Sans, Ant. Doc. = MIRET Y SANS, *Antics documents de llengua catalana i Reimpressió de les Homilies d'Organyà*. Barcelona, 1915, von 1257 ab.
- Sans, Apl. = MIRET Y SANS, «Aplech de documents dels segles XIe y XIIe per a l'estudi de la llengua catalana», in *Bol. R. Ac.*, Bd. 12 (1912), S. 348 und S. 381 ff.
- Sans, Cases = MIRET Y SANS, *Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya*. Barcelona, 1910 (Staatsbibliothek Berlin), 13. Jh.
- Sans, Doc. = «Lat. und kat. Dokumente seit dem 11. Jh.», Hrsg. MIRET Y SANS, in *Bol. R. Ac.*, Bd. 6, 7 und 8.*
- Sans, Hom. — Siehe unter SANS, *Ant. Doc.*, um 1200.
- Sans, Patrius sermo = MIRET Y SANS, «Patrius sermo : Documents en català vulgar del temps del Rey En Jaume I», in *Primer Congrés internacional de la Llengua catalana*. Barcelona, 1905, S. 522, 13. Jh.
- Sans, Rectitut = MIRET Y SANS, «Rectitut de Jaume II (lletra del febrer de 1322)», in *Bol. R. Ac.*, Bd. 12 (1912), S. 261.
- Seg. Ob., Mall. = M. NEBOT, «El segundo Obispo de Mallorca Don Pedro de Muredine (1266-1282)», in *Bolletti de la Societat Arqueològica Luliana*. Palma, 1910-11, S. 218, 238 usf.
- Serm. Pleb. = MIRET Y SANS, «Pro sermone plebeico», in *Bol. R. Ac.*, Bd. 13 (1913), S. 30-41 usf., vom 12. Jh. ab.
- Tucci di Raff = TUCCI (DI) RAFF, *I più antichi documenti catalani nel Libro verde dell'Archivio civico di Cagliari anno domini 1117*. Cagliari, P. Valdés, 1911.*
- Usatges = «Texto catalán de los Usatjes de Barcelona, inserto en el Códice Escorialense Z. 3-14 (ms. del siglo XIII)», in *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia*, Bd. 1, 2. Teil. Madrid, 1896 (Staatsbibl. Berlin), ferner herausgegeben von R. D'ABADAL I VINYALS i VALLS TABERNER. Barcelona, 1913.
- Vil., Co. = ARNAU DE VILANOVA : *Confessió de Barcelona*, Hrsg. R. D'ALÓS. Barcelona, 1921, 1305.
- Vizcondado = MIRET Y SANS, *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó*. Barcelona, 1900. (Staatsbibl. Berlin.) Dokument von 1211.

PROBLEMSTELLUNG

Die Frage der Stellung des Katalanischen zu seinen benachbarten Idiomen ist von Meyer-Lübke in seinem Buch «Das Katalanische, seine Stellung zum Spanischen und Provençalischen, Heidelberg 1925» ausführlich erörtert worden. Manche Momente, die zu einer Beurteilung herangezogen werden können, stehen aber noch aus. So ist man über den Stand der Sprache in ihrer ältesten Periode nur wenig unterrichtet. Ebenso fehlt eine ausführliche Darstellung der modernen kat. Syntax. Allerdings sind ihr in den Grammatiken von Fabra und Huber schon einige Abschnitte gewidmet. Vor allem der erstere bietet mit seinen Belegen, die bis in die alte Zeit hineinreichen, manches Material für ein historisches Studium der kat. Syntax. Einen weiteren dankenswerten Beitrag lieferte 1923 Anfòs Par mit einer ausführlichen Darstellung der Sprache B. Metges (aus dem ausgehenden 14. Jh.). Die zahlreichen, uns seit etwa 1100 überlieferten Dokumente aber, besonders die Werke R. Lulls (13. Jh.) harren noch einer Erfassung nach sprachwissenschaftlichen Gesichtspunkten. Der Verfasser hat, wie der Titel der vorliegenden Arbeit schon sagt, aus der Fülle des syntaktischen Materials, das wir in den frühen Schriftdenkmälern vorfinden, eine Auswahl getroffen, und zwar sollen hier die *unterordnenden Konjunktionen* zur Darstellung gelangen. Die auffällig weite Verbreitung der Partikel *com* < QUOMODO und die Mannigfaltigkeit ihrer Funktionen in der alten Zeit gaben den Anlass dazu, es aus der ganzen Gruppe von Konjunktionen einmal herauszugreifen und in einem — ersten — Kapitel einer besonderen Betrachtung zu unterziehen. In diesem soll versucht werden, historisch und psychologisch die Ausbreitung des ursprünglichen Frageadverbs *quomodo* bis zu seiner Verwendung als Konjunktion zu verfolgen.

Die Partikel *on* < UNDE zeigte sich ebenfalls in mehreren

auffälligen Verwendungen, besonders bei Lull. Sie war wie *com* ursprünglich Frageadverb und tritt uns am Ende ihrer Entwicklung im Akat. als Konjunktion entgegen. Ihr soll ein zweites Kapitel gewidmet sein. Aus diesen beiden Abschnitten besteht der *erste Hauptteil* der Untersuchung, in dem also die Funktionserweiterung zweier sprachlicher Formen behandelt wird.

Der *zweite Hauptteil* ist methodisch gesehen anders aufgebaut. In ihm soll eine im wesentlichen beschreibende Darstellung der konjunkionalen Ausdrucksmöglichkeiten der Satzverhältnisse gegeben werden. Für die Vergleichsätze siehe das entsprechende Kapitel unter *com*. Das jeweils am Ende der einzelnen Abschnitte gebrachte Material über die nicht konjunkionalen Ausdrucksmöglichkeiten glaubte ich nicht vorenthalten zu dürfen, wenngleich es an manchen Stellen einer Ergänzung bedarf.

Der Leser der vorliegenden Arbeit wird schon auf den ersten Blick den Eindruck erhalten, dass zwischen der Syntax der Konjunktionen des Akat. und Aprov. grössere Gemeinsamkeiten bestanden als zwischen der des Akat. und Aspan. Man vergleiche z. B. die Konzessivsätze, zu deren Ausdruck im Aspan. nach Höfner hauptsächlich die Konjunktionen *aunque*, *maguer que*, *comoquiera que* und *pero que* verwandt wurden, die im Akat. wie im Aprov. nicht belegt sind. Wo *pero que* und *comoquiera que* sich in akat. Texten finden, sind sie als kast. Einfluss zu deuten (s. S. 370 u. 414). Doch darf hier nur eine kurze Bemerkung zu dieser Frage gestattet sein, die zu erörtern Gelegenheit sein wird, wenn das Material des Aspan., Akat. und Aprov. hinreichend gesammelt ist. Soweit die Verhältnisse des Aspan. und Aprov. bereits bekannt sind, ist auf die Parallelen, die zwischen dem Akat. und seinen Nachbaridiomen bestehen, in den Fussnoten hingewiesen worden.

DAS MATERIAL

Von den Schriftdenkmälern des Akat. sind zu dieser Untersuchung nur die in *Prosa* geschriebenen herangezogen worden, da die akat. Poesie so sehr unter dem Einfluss der aprov. Troubadours stand, dass sogar deren Sprache nachgeahmt worden ist.

Der hier behandelte Zeitraum erstreckt sich von den ersten Anfängen kat. Schrifttums bis um die Mitte des 14. Jh. Für die folgende Zeit siehe Pars Darstellung.

Die ersten Zeugnisse der kat. Sprache finden sich im 11. Jh.¹ Diese sind einzelne, in den lateinischen Text eingestreute Worte (Sans, Apl.). Ein Dokument (von 1080-1093) ist schon zu drei Vierteln katalanisch (Rev. Hisp., 19). Das folgende Jahrhundert liefert uns eine grosse Anzahl von Urkunden, die ganz in kat. Sprache geschrieben sind, von denen die erste aus dem Jahre 1110 stammt (Rev. Hisp., 19). Das charakteristische Zeichen dieser Dokumente ist ein einfacher Stil mit überwiegend parataktischen Konstruktionen. Aber so wenige Beispiele von unterordnenden Konjunktionen sich auch darin finden — mit Ausnahme derer, die wie *car* und vergleichendes *com* aus dem Lat. übernommen worden sind — so darf man dennoch nicht vermuten, dass diese zur Zeit der Entstehung der Dokumente noch nicht vorhanden gewesen wären. Indessen wird es schwierig sein zu sagen, wann sie entstanden sind.

Erst am Ende des 12. oder am Anfang des 13. Jh. treffen wir das erste literarische Denkmal an : die Homilies d'Organyà (in Sans, Ant. Doc.). Die Sprache dieser Handschrift ist bemerkenswert wegen ihres lebendigen Stils im Gegensatz zu dem der juristischen Dokumente. Satzkonstruktionen mit unterordnenden Konjunktionen sind darin häufiger angewandt, ebenso wie in den Briefen seit der Mitte des 13. Jh. (Serm. Pleb.).

Die beste Gelegenheit aber zu syntaktischen Untersuchungen der alten Zeit bieten die Bücher R. Lulls aus der 2. Hälfte des 13. Jh. Eins der bemerkenswertesten Kennzeichen im Stil dieses Prosaschriftstellers ist die direkte Rede. Sie stellt ein belebendes Moment in der Sprache dieser Werke dar und hebt sie dadurch von der der zeitgenössischen Dokumente ab. Die direkte Rede charakterisiert vor allem die Doctrina Pueril, die der Autor zur Belehrung und religiösen Unterweisung seines Sohnes schrieb.

Eine hervorstechende Eigenheit in der Sprache Lulls ist seine Neigung, durch eine Partikel im Hauptsatz das im Nebensatz bezeichnete Satzverhältnis klarer zum Ausdruck zu bringen. Das

1. Vgl. das Verzeichnis der Dokumente in Par, Inscr., S. 54-58.

ist vor allem da der Fall, wo der vorausgehende konjunktionale Nebensatz das syntaktische Verhältnis nur andeutete (vgl. S. 347, 349, 411 u. 415).

Der besondere Stil R. Lulls, seine literarische Bedeutung und die aussergewöhnlich grosse Zahl seiner Werke werden es rechtfertigen, wenn die zwischen seiner Syntax der Konjunktionen und der der zeitgenössischen Dokumente bestehenden Unterschiede in unserer Untersuchung besonders hervorgehoben werden. Von seinen Büchern¹ wurden hierzu ausgewählt: «Libre de Contemplació en Déu», «Doctrina Pueril», «Felix de les Marauelles del Mon» und der Roman «Blanquerna».

Was die *Verwendbarkeit* der modernen Ausgaben akat. Sprachdenkmäler für *philologische Untersuchungen* angeht, so gestatten die den meisten Sammlungen beigelegten Faksimileproben, die Feststellung der Methode der Transkription. Ein Vergleich z. B. zwischen dem modernen Druck der «Antics Documents» sowie der «Homilies» und den Faksimile (Rev. Bibl. Cat., 4 nach S. 24 und S. 32, sowie Ant. Doc., nach S. 47) lehrt, dass der Herausgeber Miret y Sans den alten Text, abgesehen von der Auflösung der Abkürzungen, treu wiedergegeben hat. Die den Ausgaben der Lullischen Werke beigelegten handschriftlichen Proben lassen neben der Auflösung der Abkürzungen und der Setzung von Akzenten einige lautliche Textveränderungen erkennen, wie 'cavalleria' für handschriftliches 'cauaylaria' (Faksimile in der Doctr. Puer., nach S. 247) 'arabic' für 'arabich', 'creia' für 'crehia' (Faksimile in Blanq., nach S. xx). Doch sind die Änderungen gering, vor allem bleibt die *Syntax* der Dokumente durch sie unberührt, sodass für unsere Zwecke die Ausgaben Lulls durch die Comissió Editora Lulliana als durchaus zuverlässig zu bezeichnen sind.²

1. Ramon Lull, Obres, ed. Jerónimo Rosselló; Palma de Mallorca, 1901-1903 (3 Bde.). — R. Lull, Obres, vols. I-X, ed. Alcover, transcr. Obrador y Bennassar; Palma, 1906-1915.

2. Bei den akat. Beispielen dieser Arbeit sind der besseren Lesbarkeit halber von der Redaktion Akzente gesetzt worden.

I. HAUPTTEIL

QUOMODO IM ALTKATALANISCHEN

Einleitung

Von den mannigfachen Verwendungen des *quomodo* im Akat.,¹ die wir hier verfolgen wollen, sind bereits eine ganze Reihe im Lateinischen belegt.

Nach Pirson ist fragendes und vergleichendes *quomodo* schon vor dem 1. Jahrhundert n. Chr. im Gebrauch. Seit Petronius kommt es in abgekürztem Vergleichsatz vor. *Quomodo* si tritt an die Stelle von *velut si*, *tamquam si* (im 5. Jh. belegt).

Nach den Verben *sentiendi* und *declarandi* steht es seit dem 4. Jh. als Äquivalent² von *quod*, *quia*, *quoniam*. Für die temporale (seit dem 4. Jh.) und kausale Verwendung gibt Pirson ebenfalls Beispiele aus lateinischer Zeit. Er vermutet, dass auch die finale Funktion von *quomodo*, die es nach M.-L., III, S. 641, im Rumänischen, Spanischen und Katalanischen hat, bis in die vgl. Zeit hinaufreicht; Beispiele fehlen allerdings. (Anders Stolz-Schmalz, S. 766, der wie Meyer-Lübke und Lerch einzelromanische Entwicklung annimmt.)

1. Die Form der Partikel 'com' (vgl. Vising in Abhandlungen für Tobler. Halle, 1895, S. 113 ff.):

Die katalanische Entsprechung des lateinischen 'quomodo' (vgl. 'quomo') erscheint im Akat. in den Formen 'com' und 'con', ohne dass es möglich ist, aus den Handschriften festzustellen, ob der Endkonsonant durch die Qualität des nachfolgenden Lautes bestimmt ist. Einmal steht 'm' vor 'f' oder 'p', das andere Mal 'n' usw. Selbst in ein und derselben Handschrift war keine Regelmässigkeit in der Setzung von 'm' oder 'n' zu erkennen. Man vergleiche dazu Par, S. 354, Anm., der für B. Metge in einem Werk fast immer die Form 'com', in einem andern 'con' feststellt.

In den folgenden Ausführungen soll der Einfachheit halber die akat. Form immer mit 'com' bezeichnet werden, die offenbar auch häufiger war als 'con'.

2. Siehe unten S. 359 (wo die Fälle 'com' = 'que' behandelt sind.).

Diese für das Vgl. festgestellten Verwendungsarten von *quomodo* finden sich sämtlich in der älteren kat. Sprache. Sie geht aber noch darüber hinaus, wie aus dem Folgenden hervorgehen wird.

Bei der Untersuchung der Frage, welche Entwicklung *quomodo* im Akat. genommen hat, soll an die für das Vgl. gezeitigten Ergebnisse angeknüpft werden.

A) QUOMODO IN FRAGE- UND AUSRUFESÄTZEN

I. In Fragesätzen

Quomodo fragt nicht nur nach der Art und Weise, sondern, wie Stolz-Schmalz, S. 765, schon für das Lat. feststellt, auch nach dem Grunde eines Geschehens (Vgl. M.-L., III, 551). Diese Verschiebung in der Bedeutung des fragenden *quomodo* kann man sich leicht an folgendem Beispiel vergegenwärtigen:

«*com* pot ésser que los meus ulls no decorren de lagremes...?» (Contempl., 33, 25.)

‘*Com* pot ésser que’ ist als Frage nach dem Grunde des Geschehens in dem auf *que* folgenden Satze anzusehen. Wird der Gedanke ‘*pot ésser que*’ nicht zum Ausdruck gebracht, bleibt ‘*com*’ allein als Träger der Frage nach dem Grunde, = warum?:¹

«*Com* no responen a mes paraules?» (Blanq., 38, 7.)

«*Con* uens axí corren e ab balesta parada, con si tirar uolies a nos?» (Jaume, 273, 9.)

«*Seyer*, *con* gitarets nostres muylers de nostres maysons?» (Jaume, 24, 25.)

und so auch noch neukat., vgl. die neukat. Uebersetzung des letzten Beispiels.² Meist wird aber ein nach dem Grunde fragender Satz durch *per que* eingeleitet.

1. Vgl. auch frz.: «*Comment* ne lui avait-il pas écrit depuis trois mois qu'il était sans nouvelles?», A. Daudet, Jack, 628. Aus Brunot, Pensée, S. 805; u. span. «*Cómo* dices eso?» (Quichote). Cuervo unter ‘*como*’, 7 b.

2. Für Metge vgl. Par., § 673.

II. In Ausrufesätzen¹

Wie bei den Fragesätzen dient *com* auch bei den Ausrufesätzen ursprünglich zum Ausdruck der Art und Weise, in der ein Geschehen sich vollzieht:

«Ay trista de mi, mesquina! e *com* estic tant desaconsolada per a tots temps de co que mes creya.» (Blanq., 35, 1.)

Die Funktion, die hier *com ... tant* hat, wird in den folgenden Beispielen von *com* allein ausgeübt und zwar zur Bezeichnung des hohen Grades einer Eigenschaft oder eines Umstandes, der ein Geschehen begleitet (*com* = *wie* sehr):²

«Ah, Fill, e *con* en gran maledicció son aquells qui...!» (Doctr., Puer., 5, 8.)

«E *con* gran confusió es en los peccadors...!» (Contempl., 8, 25.)

«Ah, fill, e *con* seran benuyrats aquells qui feran retret al fill de Deu...!» (Doctr. Puer., 12, 10.)

So noch neukat.:

«Verge Santíssima, y *com* has crescut...» (Ruyra, Jacobé Lectura Pop., 488.)

1. Vgl. Bally, *Traité*, S. 269.

2. Eine solche Funktionsveränderung von Frage- bzw. Ausrufepartikeln ist nicht ungewöhnlich. Wir beobachten sie auch am deutschen *wie* allein und in der Zusammensetzung mit *so* in Fällen wie dem folgenden: «*Wie* hat er sich verändert!», ursprünglich 'wie' = 'in welcher Weise', dann auch *wie* sehr und wenn Ebeling *Probleme*, S. 43 den Ausruf:

«Wie gar so trügerisch sind Frauenherzen» glaubt deuten zu müssen in: «Wie kommt es, dass Frauenherzen so trügerisch sind, wie sie es tatsächlich sind», so scheint mir, dass sich mit diesem *wie ... so* eine ähnliche Veränderung vollzogen hat wie mit dem entsprechenden lat. *quomodo*, indem es anstelle von *wie* sehr = in *welch* *hohem Masse* verwandt wird. Dem Sinne nach bedeutet der Ausrufesatz dasselbe wie: *Wie* (= in *welch* *hohem Masse*) trügerisch sind Frauenherzen.

Ebenso frz.: «*Comme* il est changé!» ('comme' = 'wie sehr') bei Sachs-Villatte unter 'comme'. S. auch Sn. de Vog, § 347, und für das Span. Cuervo unter 'como' 7 b.

Vgl. ferner das der Fragepartikel 'comme' entsprechende adjektivische Fragepronomen *quel* im Frz.: «*Quel* malheur» hat den Sinn von 'was für ein Unglück', 'welch ein Unglück', dann aber auch von 'welch' grosses Unglück. (Sachs-Villatte unter 'quel'.)

«Com devia patir Adam quan li fou estreta la costella.» (Carner, La Creació d'Eva Barc., 1922, S. 12.)

Über die abhängigen Frage- und Ausrufesätze vgl. das Kap. Objektsätze.

B) QUOMODO IN VERGLEICHSÄTZEN

I. Allgemeines

Neben dem Gebrauch in Fragesätzen ist die Verwendung von quomodo in Vergleichsätzen die älteste, die belegt ist (s. S. 333).

Wenn M.-L., III, S. 653 sagt : «Die üblichste Form für die Wirklichkeit und Gemässheit ist die Anknüpfung des Teilsatzes mit como...» und S. 655 : «Bei den eigentlichen Vergleichsätzen ist in erster Linie bemerkenswert, dass sehr häufig durch ein demonstratives Adverbium, das lat. sic entspricht, auf den Teilsatz hingewiesen wird», so muss für das Akat. ergänzend hinzugefügt werden, dass auch in jene «Formen für die Wirklichkeit und Gemässheit» das vergleichende Korrelativ eindringt:

«...es de gran liynatge de pare e de mare, *així con* vos sabets...» (Jaume, 61, 5.)

«Et el on mas li menacaven el mas cridaue. *Així com* odid auetz.» (Sans Hom. 42.¹)

Häufiger allerdings ist in diesen Fällen alleinstehendes *com* verwandt, vor allem in Sätzen wie den folgenden:

Lat.:

«Et respondens dixit illis ... *quomodo* scriptum est.» (St. Marc., 9, 12; Msscr. des 9. Jh.) (Pirson, S. 62.)

Kat.:

«...pus que el forsa *con* se vol lo firmament e ls corses d'aquell.» (Contempl., 15, 6.)

«...sil tenre e latendre *com* scies escrits...» (Bol. R. Ac. 12, S. 381, 11. Jh.)

Sätzen also mit einem Verbum des Sagens oder Denkens, von denen die Hauptaussage auch als Objektsatz abhängig gemacht

1. Ferner : «Ventura ve per natura a les vegades *axí com* sis dits en la ma.» (= wie es in der Hand gesagt wird.) (Doctr. Puer., 95, 6.)

werden könnte, wenn der Sprecher nicht eben das Gewicht auf diese selbst legte, oder, was seltener der Fall ist, zu denen die Hauptsätze im Verhältnis des Subjekts zum Prädikat stehen können. Dieses 'com' bringt in solchen Fällen oft noch die Art und Weise zum Ausdruck — s. Beisp. *Contempl.*, 15, 6 —, leitet aber auch häufig einen nur nebenbei zu erwähnenden Begleitumstand ein in Sätzen wie sie oben charakterisiert sind, die man also als 'Sätze des Begleitumstandes' aufzufassen hat (s. Lerch, II, s. 362):¹

«...et *com* uos sabets som nos desexits damor yo e don G...» (Jaume, 31, 9.)

«...que ben creem, *com* sabets uos, et saben ho tots los homens de nostra terra et daltres terres moltes, quel mon no a negun princep qui...» (Rebelió, Dok. 20 [1259].)

Dies letztere Beispiel zeigt nebeneinander zwei Sätze des 'begleitenden Umstandes' — der eine als Nebenumstand durch *com* untergeordnet —, der andere selbständig, parenthetisch angefügt.

In solchen Sätzen ist *com* des Gewandes der Art und Weise entkleidet, und schon früh zeigt die Sprache dieselbe Neigung bei *axí com*, das in gleicher Funktion auftritt:

«...aíssi *com* io li auia comanad.» (Rev. Hisp., 19, S. 12.)

«...et *acsi com* damont es scrit...» (Rev. Hisp., 19, S. 7.)

«...totas las paraulas del mon sustantivas e ajectivas son, *axí com* eu vos ay dig desus, masculinas, femininas...» (R. V. Reglas, 348, 16; Ferner S. oben Jaume, 61, 5,² u. Sans Hom., 42, 5.)

Dass 'axí com' das Moment der Art und Weise nicht immer zum Ausdruck bringt, ist an einem Beispiel erkennbar, in dem für jenes obendrein eine adverbielle Bestimmung verwandt ist:

«...el (Jh. Christ) los dix zo que del ere auenir *així com* lauengeli odix en aquesta gisa.» (Sans Hom., 41.)

Schon in den «Homílies d'Organyà» (um 1200) zeigt sich 'com' des Begleitumstandes in 9 von 10 Fällen verbunden mit 'així'.

Així hat gewissermassen die Aufgabe, den Inhalt des vorhergehenden Satzes in sich zusammenzufassen, sodass durch relati-

1. Vgl. auch: Cuervo unter 'como', 4 a.

2. Die neukat. Übs. gibt dies 'axí com' durch 'com' wieder, während alle andern Akat. Beisp. mit 'així com' entweder durch 'així com' oder 'tal com' übersetzt werden.

visches 'com' der folgende Satz enger an den vorhergehenden angeschlossen werden kann. Diese straffere Art der Unterordnung wird besonders häufig von R. Lull angewandt, der, wie in der Einleitung hervorgehoben, das Bestreben hat, im Gebrauch von Satzverbindungsmitteln präzise und klar zu sein. (Alleinstehendes modales oder vergleichendes 'com' kommt bei ihm nur ganz vereinzelt vor, z. B. in der *Contempl.*, 7 mal bei 200 Fällen von '(en) *axí com*', oder im 1. Bd. von *Fel. Mar.*, nur in 1 Fall.)

II. Die eigentlichen Vergleichsätze

a) Vergleichsätze der Gleichheit

In diesen weist das Lat. sehr häufig *quomodo* in Verbindung mit *sic* auf:

«*Sic comdi* (*quomodo*) *plumbum subsidet, sic Sintonem et Martialem ... defero ad inferos*» (*Audollent*). (Aus *Pirson*, S. 69, daselbst ein zweites Beisp.)¹

Dies im Kat. *axí, així* (alt 'acsí', 'aissi') lautende Adverbium fehlt im Akat. selten, sei es, dass es unmittelbar vor *com* oder im Hauptsatz steht, oder gar in beiden Fällen. Der Grund dafür mag bei den meisten Sprachdenkmälern in dem Bestreben liegen, vergleichendes 'com' von dem sehr häufig anstelle von *can* auftretenden temporalen 'com' oder dem kausalen 'com' (mit Indik., s. Kap. 'com'-kausale) zu unterscheiden:

Ohne axí:

«...per tot so no son tam bé les tres coses en ell una unitat, ni sa unitat les tres coses, *com* son en vos les tres persones una substancia.» (*Contempl.*, 12, 20.)

Axí com ... axí:

«...car *axí com* es de sa natura que sia sens comensament, *axí* es de sa natura que sia sens tota fi.» (*Contempl.*, 14, 2.)

Lull wendet sogar eine durch die modale Präposition *en* verstärkte konjunktionale Wendung an, sodass die Konstruktion 'axí com ... axí' fast ganz dahinter zurücktritt:

1. S. auch M.-L., III, 655; Lerch, I, 311.

«*En axí com* es cuvinent cosa que la vostra beneyta Unitat sia amada ... *en axí* la unió del vostre servu ... deu esser menyspreada...» (Contempl., 13, 12.)

«...car *en axí com* vos posás atemprament en Adam ... *en axí* l'avets posat en cascun home.» (Contempl., 53, 19.)

Um das vergleichende Satzverhältnis noch mehr zu präzisieren, bedient sich Lull der Partikel *tot*:

«...car *en axí*, Senyer, *com* vos erets infinit, ans que nulles coses fossen creades, *tot en axí* sots ara infinit, con les coses son creades.» (Contempl., 4, 11.)

«Bell fill, dix Blanquerna, *tot en axí com* Deu fill exalça la huminitat de Christ ... *en axí* la huminitat de Christ se volch...» (Fel. Mar., 64, 2.)¹

Für das andere sich auf *com* beziehende Intensiv-Adverb (*ai*)*tant* mögen einige seinen Stil charakterisierende Beispiele genügen:²

«...car *aytant com* vos sots luny de defalliment, *aitant* son les peccadors dignes que la vostra gloria sia luny d'ells.» (Contempl., 50, 21.)

«...e per assó s'esfora *aytant con* pot a minvar lo be e a muntiplicar lo mal.» (Doctr. Puer., 63, 6.)

«*Aytant com* los missatgers anaren ensemps ab los dits prohomens, si foren en les paraules del rey.» (Fel. Mar., 232, 16.)

b) Abgekürzte Vergleichsätze

Wie in vollständigen Vergleichsätzen steht *quomodo* schon in lat. Zeit auch in den abgekürzten — ut verdrängend —. Es kommt nach Pirson, S. 70, seit Petronius vor:

«...solebat cenare *quomodo* rex.»

Im Akat. war für alleinstehendes 'com' kein Beleg zu finden. Das Korrelativ ('axí', 'aital') steht unmittelbar in Verbindung mit 'com' oder im übergeordneten Satz:

«E assó fas *axí con* pedro...» (Sans Ant. Doc. 27.)

«No es *axí* del nostre saber *com* del vostre.» (Contempl., 32, 12.)

«...car ell volc esser senyor *axí com* vos...» (Contempl., 53, 6.)

«Entrats en Saragoça, que nos som aparaylats de fer per vos *així com* per seyor.» (Jaume, 58, 10.)

1. Vgl. auch die Beisp. bei Par, §§ 941-43.

2. Vgl. Par, § 944.

Als abgekürzter Vergleichsatz ist auch folgender Fall anzusehen, in dem 'com' dem dtsh. «(in der Eigenschaft) als» entspricht und der leicht kausalen Sinn annimmt (s. Vockeradt, § 449, 3):

«...a vos sia coneguda gloria e laor...; e a mi tota frevoltat e tota mesquina, *com* a home vil e de poca valor e de pobre poder.» (Contempl., 9, 24.)

«...fem saber a la vostra noblea *com* a amic.» (Bol. R. Ac. Bd. 12, S. 264.)

Die eigenartige Verbindung *com a* (vgl. M.-L., III, §278, Ronjat, S. 92, und Par, § 450) ist auch im Akat. (bei Lull) zu belegen:¹

«...e ira fa los homens parlar *com a* folls.» (Doctr. Puer., 66, 2.)

«...esguardament ab lo qual Jhesu Christ esguarda en lo cel nostra dona *com a* mare e *com a* regina del cel e de la terra...» (Doctr. Puer., 51, 6.)

Aus vergleichendem 'com' entwickelt sich anreihendes 'com' (vgl. Lerch, I, 55; Gram. R. Ac., § 418 g.):

«...Seynor iij. maneres hi a aytambé de festes *com* de temps que negú no deu esser cridat en judici, e van...» (Jacobo, Tit. 7, Lex 1 a.)

«...don se pusca demostrar *axí* be feminí *com* masculí.» (R. V. Reglas, 380, 14.)

Anmerkung : Eine ungewöhnliche Verbindung von abgekürzten Vergleichsätzen zeigt folgendes, einzig vorkommende Beispiel:

«...y endresarietz aytant con porietetz *axí con* per raó de naturalea con de parentesch de crexer nostre nom...» (Doc. Dipl., S. 225, N. 127.)

Der Verfasser wollte scheinbar nach 'porietetz' mit einem durch 'axí con' eingeleiteten Nebensatz fortfahren — 'axí con per raó de naturalea porietetz' —, lässt aber den Satz unvollendet und fährt mit dem 'anknüpfenden com' (s. oben) fort, um so eine Anknüpfungspartikel in der Art des dtsh. : 'sowohl ... als auch' zu erhalten. 'e ... e' im gleichen Sinne mag den Schreiber beeinflusst haben, da nun einmal 'com' wie schon gezeigt, in manchen Fällen für 'e' stehen konnte.

'Axí com' dient in abgekürztem Vergleichsatz zur *Anführung von Beispielen* (vgl. Müller, S. 39):²

1. Weitere akat. Beisp. s. im Dicc. Aguiló unter 'com'.
2. Für Span. vgl. Cuervo unter 'como', 4 b; s. ferner Spitzer Ital. Umgangsspr., S. 51.

«Si alcun ... volrà demanar per altre, no aven ni mostran alcú manament daquel per qui demane, *axí com* per cartes o per testimonis, no deu esser reebut...» (Jacobo, Tit. III, Lex 10 a.)

«...covense vos que sapiats la veritat al pus pla que puxats, *axí con* per sagrament oper cartes o per presumpcions algunes...» (Jacobo, Tit. 10, Lex 11 a.)

«...donen los dits sagraments *axí com* es de soterrar morts e de benedicció nupcial...» (Seg. Ob. Mall., 252, r.)

«Las masculinas son *axí com* bos, beyls ... Las femininas son *axí com* bonas ... Las comunas son *axí com* fort, vils...» (R. V. Reglas, 348, 13.)

c) Vergleichsätze der Ungleichheit

Die Vergleichspartikel ist meist, wie in den andern romanischen Sprachen 'que', sowohl in positiven wie in negativen Vergleichsätzen:

«...ne null poble no pot esser *pus* obligat a conexer e amar Deu, *que* poble que cregué esser rehemut e saluat...» (Fel. Mar., 61, 2.)

Wie das franz. 'comme' und das deutsche 'wie' in Vergleichsätzen der Ungleichheit hat auch das kat. 'com', das zuweilen in dieser Funktion von 'que' auftritt, dieses nie verdrängen können.

Aus akat. Zeit liegen nur 2 Beispiele mit 'com' vor:

«Null hom no pot esser *pus* ocasionat a conexer e amar Deu, *com* home qui sia Deu e mort per esser conegut e amat Deu...» (Fel. Mar., 61, 2.)

«...*maior* pensament no podem haver *com* havem...» (Bol. R. Ac. 12, S. 266.)¹

Wenn nach Komparativsätzen *con que* folgt:

«Les vostres obres no purien esser en *major* veritat *con que* son (einziges Beisp.)» (Contempl., 24, 10.),

so ist man zuerst versucht, in diesem eine Vermischung der beiden oben erwähnten Ausdrucksweisen zu sehen, ähnlich dem dtsch. 'als wie'.

Dann wären aber die beiden Partikel in der Stellung 'que con' verständlicher. Vermutlich ist dieses 'que' als das zuweilen nach

1. Vgl. : Diez, III, 397; Jeanjaquet, S. 38; M.-L., III, 301, 658; Müller, S. 87, 116; Lerch, I, 229.

Partikeln wie Konjunktionen und Interrogativpronomen auftretende 'que' anzusehen. (Vgl. Prein, S. 59-62; Lerch, I, S. 174, daselbst weitere Literatur.)

d) Vergleichsätze der Proportionalität¹

Weitaus am gebräuchlichsten ist die Konstruktion 'on més (pus) ... més (pus)'. Hierüber s. Kap. 'on'. Daneben steht die Formel

com més ... més. Huber (S. 177) gibt für das Neukat. nur diese mit 'com' eingeleiteten Vergleichsätze der Proportionalität an:

«...que *com mes* lo mandauen calar el *mas* clamaue merce a. n. s. e per zo troba mercia.» (Sans Hom., 42.)

«E nos *com mas* no destorban les cures daquest segle els desirers carnals els uans pensaments nos *mas* deuem puxular. n. s. ab pregs e ab oracions...» (Sans Hom., 42.)

'Com' hat hier die Funktion von 'in dem Masse wie', die in einem Beispiel aus Pirson, S. 72, dass dieser fälschlich unter die temporalen com-Sätze einordnet, schon für das Lat. zu belegen ist:

«Hic est uxor Loth, quae facta est statua salis, et *quomodo* crescit luna crescit et ipsa, et *quomodo* minuitur luna, diminuitur et ipsa.» Corp. Vind. 39, 146, 11-13.) (Pirson, S. 72.)

Bei dieser Bedeutung von 'com' braucht die Steigerungspartikel nicht durchaus gesetzt zu werden (wie das lat. Beispiel zeigt), und so trifft man auch im Akat. alleinstehendes 'com':

«E *com* els li manazauen el *mas* li cridaue.» (Sans Hom., 41.)

Així com drängt sich auch hier an die Stelle von 'com':

«E aquest mot nols exia de la boca, qua quan lauien dit sempre si tornauen, e *així com mes* lo deyen *mes* pujava la uou...» (Jaume, 133, 19.)

Diese letzteren drei Konstruktionen kommen bei Lull nicht vor, er verwendet vielmehr in reichem Masse die zuerst erwähnte und in seltenen Fällen die folgende: *aytant com pus ... (de) aytant més*:

«...car *aytant com pus* fort li era semblant en natura e en offici sacerdotat, e era hom peccador, *de aytant* era mes a Jhesuchrist pus aytable.» (Fel. Mar., 282, 8.)

1. Lit.: Diez, III, 396; M.-L., III, 659; Lerch, II, 415; Par, § 951.

«*Aitant com vostra obra es major en les creatures, aitant es pus vertuosa e major e mellor en elles : e aitant com ella es major e mellor, aitant es pus verdadera e pus ferma.*» (Contempl., 22, 22.)

«*Aytant com los homens han mes de seyn e de rahó, aytant temen e fugen als mellors perils.*» (Doctr. Puer., 61, 8.)

Die Form 'com pus ... pus' ist die beste Entsprechung der deutschen Formel 'je mehr ... desto mehr', 'aitant com' der letzten Beispiele aber ist am genauesten wiederzugeben durch 'in je höherem Masse ... in umso höherem Masse'. In dem Beispiel Fel. Mar. ist die Steigerung durch doppelte Setzung des Komparativs im übergeordneten Satz noch besonders zum Ausdruck gebracht.

Das Korrelativ *quant* — zu 'tant' — scheint in Vergleichssätzen der Proportionalität nicht gebräuchlich gewesen zu sein. Es begegnet in akat. Zeit nur einmal und zwar als Uebersetzung eines lat. 'Quanto ... tanto...'.¹

«*Quant plus deuetz esser amadors de iusticia tant mes no coue uos fer frau a la lig...*»¹

Lat. : «*Quanto amplius esse debetis ... tanto magis vos dedecet fraudem facere...*» (Serm. Pleb., 39.)

Koordinierte Vergleichsätze der Proportionalität sind in der alten Zeit nicht belegt.

e) Typus 'com pus tost pourá'

Diese Erscheinung, die von Diez, III, 12, von Tobler, I, 146 f. für das Franz., ferner von Ebeling, Aubérée Anm., 411, und Lerch, I, 226,² behandelt worden ist, lässt sich auch im Akat. häufig belegen:

«*...com pus tost puxen...*» (Usatges, 13. Jh.)

«*...e dona li so noveyl co pus bell porás.*» (R. V. Doctr., 355, 2.)

«*...cascú con mils podia...*» (Jaume, 135, 26.)

Das Eindringen von *així com* in die Funktion von 'com', das wir oben schon in andern Fällen feststellen konnten (s. S. 337 u. 342), wird auch bei diesem Typus nicht auffällig sein:

1. Vgl. Lerch, II, 418.

2. Vgl. ital. : «*Partii seguendo, come meglio potevo, il vostro esempio.*» Bracco, S. 83; Aus Spitzer, Ital. Umg., S. 51.

«...e assó fas axí con pedro ab bo e sa enteniment *axí com mils se pot* entendre a prou del e daquela esgleya.» (Sans Ant. Doc., 27 [1262].)

«...quens en demanare *ayxi com pus regrament puscha*.» (Doc. Dipl., 122, N. 23 [1260].)

Bemerkenswert ist ein Fall, in dem der Nebensatz kein Adverbium im Komparativ wie in den obigen Beispielen, sondern ein Substantiv enthält:

«...que si ara nols vol liurar tots que lin liure de present *com major quantitat porá*.» (Cab. esp., 335.)¹

R. Lull wendet — soweit ich sehe — diese Konstruktion überhaupt nicht an. Bei ihm findet sich zuweilen zum Ausdruck des 'höchsten Grades der Möglichkeit' (Diez, III, 12) die Konstruktion *al pus* + Adverb + *que...*, die in den oben zitierten Abhandlungen auch in diesem Zusammenhang angeführt ist, und die die gleiche Bedeutung hat:

«...deim alcunes coses dels primers comensaments, *al pus breu* que podem.» (Doctr. Puer., 78, 3.)

Sie ist zuweilen auch in anderen Texten anzutreffen:

«...coue ... que oye los pleyto determenar aquels *al pus tost* que puxe.» (Jacobo, Tit., 13. Lex 5 a.)

«...al *pus tost* que els puxen...» (Serm. Pleb. 250.)

«...couense vos que sapiats la veritat *al pus pla* que puxats...» (Jacobo, Tit. 10, 2 a.)

Lull liebt es aber nicht, in seinen Vergleichsätzen 'den höchsten Grad der Möglichkeit' auszudrücken.

Er zieht es vor, das *hohe Mass* eines Vermögens hervorzuheben — durch die Wendung *aytant com*:

«...e per assó, guardat *aytant con pusques* que no sies serf de ton ventre.» (Doctr. Puer., 60, 5.)

«...e per assó s esfora *aytant con pot* a minvar lo be e a muntiplicar lo mal.» (Doctr. Puer., 63, 6.)

«...te consell, fill, que tu *aytant con pusques* fuges a les temptacions...» (Doctr. Puer., 90, 11.)

1. Uebers. : «...dass er ihm gegenwärtig eine so grosse Menge liefere wie er könne.»

Die Möglichkeit weiterer Steigerung bietet ihm *tot* vor dem Adverbium:

«...ages membransa de nostra dona e *tot aytant con pusques*, honra lo fill de nostra dona, si vols honrar e alegrar nostra dona...» (Doctr. Puer., 51, 7.)

Der Konjunktiv bringt bei allen in diesem Abschnitt behandelten Typen einen Wunsch zum Ausdruck.

Ueber die Konstruktion «...on pus avinentment pugués» (R. Vidal) vgl. Kap. 'on'.

III. Die hypothetischen Vergleichsätze

Die lat. Schriftsteller des Kaiserreichs kannten *quomodo si* neben *tamquam si*, *velut si* (Pirson, S. 69). Vgl. auch Stolz-Schmalz, S. 783 unten.

Im Akat. steht *així com si* neben *com si*:¹

«Con uens axí corren e ab balesta parada, *con si* tirar volies a nos?» (Jaume, 273, 9.)

«...e feyen nos aquel mal que podien, *així con si* nos no fossem lur senyor.» (Jaume, 48, 8.) (S. auch Par, § 940.)

'Així' in der Zusammensetzung '*així com si*' hat die Bedeutung des dtsch. 'gerade' in 'gerade als ob', frz. 'tout' in 'tout comme si', es dient demnach dazu, das genaue Zutreffen des Geschehens zu kennzeichnen.

Neben 'com' bzw. '*així com*' steht — nur einmal im Akat. belegt² — *quaix que* ('quaix' < QUASI):

«...e estan aquí alguns dies que nos veen ab nos *quax que* de nos hagen vergonya per tal que no ls puscam de lur malea reprendre...» (Seg. Ob. Mall., S. 335 r.)

Im folgenden Beispiel steht ein abhängiger *que*-Satz anstelle eines hypothetischen Vergleichsatzes:

«...e fan aparés que sien bons homens...» (Doctr. Puer., 89, 3.) (Einziger Beleg.)

1. Ferner : «...aytant grans com si tes obres venien a perfecció.» (Doctr. Puer., 39, 4.)

2. Obwohl häufig das Adverb 'qua(i)x' vorkommt : «Amable fill, *quax* morta es saviesa...» (Fel. Mar., Prölech.) Vgl. Diez, III, 365, und für *quaix que* in Curial y Guelfa : Par, Notes, S. 54.

C) QUOMODO IN TEMPORALSÄTZEN

I. Allgemeines¹

Im Lat. ist temporales quomodo seit dem 4. Jh. belegt. Beispiele s. Pirson, S. 72-73,² und Sn. de V., § 346.

Der älteste kat. Beleg. aus den «Homilies» (um 1200) weist 'com' in Sätzen der *Gleichzeitigkeit* auf. In den Denkmälern jener Zeit überwiegt aber durchaus noch quan. (S. Kap. Temp. Konjunktionen.)

«...e con nos apela dolzament tornad uos a mi zo dix n. s. ab tot nostre cor...» (Sans Hom., 42.)

Auch in den Urkunden bis in die 2. Hälfte des 13. Jh. überwiegt *quan*. Bei R. Lull spielt temporales 'com' aber eine solche Rolle, dass es als die wichtigste temporale Konjunktion überhaupt angesehen werden muss: In der Contempl. fehlt temp. 'quan'; auf 100 Seiten von Fel. Mar. steht der Gebrauch von 'com' zu 'quan' (temporale) im Verhältnis 11 : 3; in der Doctr. Puer. kommt 'quan' nur in wenigen Fällen vor.

Lull ist nicht einheitlich in dem Gebrauch von 'com' und 'quan'. In Blanq. begegnet häufig temporales 'quant' bis zu S. 28, ohne ein einziges Beispiel für 'com'; ab S. 28 bis S. 55 aber steht der Gebrauch von tempor. 'com' zu 'quant' mit 14 zu 2 Beispielen im Verhältnis 7 : 1.

Bei Temporalsätzen, von denen der Inhalt des übergeordneten dem des untergeordneten zeitlich vorangeht, etwa:

«...abans que procehis a matar se legi lo libre de Plato.» (Metge, 685; aus Par, § 910),

wird das temporale Verhältnis der *Vorzeitigkeit* unerkennbar, wenn vergleichendes 'com' eingesetzt wird. Daher findet sich kein 'com' zur Bezeichnung dieser zeitlichen Beziehung.

1. Literatur: Díez, III, 346 f.; M.-L., III, 642; Lerch, I, 312 ff., II, 5 ff., für das Kat. Par, § 905.

2. Das Beispiel über Loths Frau ist zu streichen, s. S. 342.

Das bei Par, § 908, gegebene Beispiel¹ für 'vorzeitiges com' scheint mir auch unzutreffend, insofern als aus dem Zusammenhang ebensogut auf Gleichzeitigkeit wie auf Vorzeitigkeit geschlossen werden kann.

Um zum Ausdruck zu bringen, dass das Geschehen des übergeordneten Satzes erst folgt, wenn das des andern bereits abgeschlossen ist, also in Sätzen der *Nachzeitigkeit*, kennt das Kat. schon früh eine ganze Reihe von Konjunktionen, die nur für dies Verhältnis verwendet werden, wie 'en après que', 'depús que', 'pus que', 'pus' (s. Kap. temp. Konjunktionen). 'Com' kann auch die Funktionen dieser Konjunktionen erfüllen, kommt aber weit weniger oft in diesen Sätzen vor als in denen der Gleichzeitigkeit. (Beisp. s. unten.)

'Com' zur Bezeichnung der *unmittelbaren Aufeinanderfolge zweier Geschehen* ist da möglich, wo der Hauptsatz durch ein das Zeitverhältnis näher bestimmendes Adverb eingeleitet wird. Dieser Gebrauch ist nur bei Lull zu belegen:

«...que los infants *con* son pervenguts al temps que comensen a aver seny, *sempre* posen lur entenció en amar si meteis...» (Contempl., 45, 17.)

«...e *con* aperceben la vostra essencia divina, *sempre* comensen a loar vos...» (Contempl., 59, 5.)

«...e per açó ha li Deus donada virtut que *com* ama alcuna cosa, que *encontinent* la entén...» (Fel. Mar., 104, 4.)

Im *Neukat.* ist temporales 'com' nicht mehr erhalten. In der Verbindung 'tant aviat com' = so schnell wie ist 'com' eigentlich vergleichend. (Vgl. Fabra, § 157.)

II. Sätze der Gleichzeitigkeit

'Com' dient hauptsächlich dazu, das Verhältnis der Gleichzeitigkeit zu bezeichnen, sowohl für den Zeitpunkt wie für die Dauer eines Geschehens. Im Akat. kann es sogar — anders als im Franz. — im Falle zukünftigen Geschehens das Futurum nach sich haben.

1. «Valter *con* tot hom se devia asseure a saula giras envers Griselda», v, 552.

«E *con* uench al matí dixeren : Mudem nos.» (Jaume, 109, 22.)

«...gran temor he que lo leopart nous auçia, *com* sabrá que vos haurets empetrat com lo rey li hage forçada sa muller.» (Fel. Mar., 234, 18.)

«*Con* hom es en terra estranya e atroba son frare o son fill, ... molt es pagat e alegre...» (Contempl., I, 4.)

«L ome qui sumia que es mort, *com* se desperta e s troba viu, molt ha gran alegre...» (Contempl., II, 7.)

«*Con* serás, fill, a la taula e aurás devant tu les viandes que deus menjar, remembra quantes creatures veurás...» (Doctr. Puer., III, 15.)

Com vos serets en l'ermitatge, que menjarets?» (Blanq., 32, 12.)

III. Sätze der Nachzeitigkeit

«...e *com* hagren tengut parlament, lo leo e sos companyons hagueren fam...» (Fel. Mar., 194, 18.)

«E a poch de temps *com* en la abadia tornat fo, morí.» (D'Esclot, 568 r.)

«*Com* Evast hac dites estes paraules.» (Blanq., 28, 2.)

Mit Konjunktiv:

«...car vos *con*,¹ agües creat Adám, posás en ell atemperament de la potencia sensitiva e de la potencia racional.» (Contempl., 53, 18.)

«Vim madona letres vostres en les quals entre les altres coses ere contengut que *con* lo noble en B. Amat de Cardona frare nostre agües donat don et feyt mall a vos ... que vos deyts En Bernat de Senteyles procurador vostre puja en Osona...» (Sans Ant. Doc., 39.)

IV. 'Com' mit Korrelativen und in Zusammensetzungen

Bei Lull begegnen eine Reihe von syntaktischen Eigenheiten, die sich bei andern Schriftstellern der Zeit und in den alten Urkunden selten belegen lassen. Am Anfang des übergeordneten Satzes findet sich in seinen Werken oft ein auf die Konjunktion hinweisendes temporales Adverb:

«On, *con* l umá enteniment reeb la demostració que les creatures fan de Deu, *adoncs* es illuminat de la divinal lugor del Sant Esperit...» (Doctr. Puer. 34, 2.)

1. Das Komma gehört vor *con*.

«Con lo nombre será complit dels sants qui seran en gloria ... *adonchs* será...» (Doctr. Puer., 12, 1.)

«...*com* ha errat ... *lauors* la misericordia de Deu li perdona.» (Fel. Mar., 228, 20.)

«...e *con* es caüt en home lo merit, *puxes* la potencia racional mana...» (Contempl., 51, 14.)

«Con aurás apres gramatica en est libre, *en après* aprinla en lo libre de Definicions...» (Doctr. Puer., 73, 3.)

«...*con* los homens justs, Senyer, son certificats en paraís de la vostra bonea, *sempre* senten lur cor enamorat de la vostra amor.» (Contempl., 59, 5.)

Die Adverbien 'adoncs',¹ *lauors* und 'puxes' geben zeitlich dasselbe Verhältnis an, wie es im vorhergehenden Satz schon durch 'com' zum Ausdruck gebracht ist, haben also nur die Funktion engerer syntaktischer Verbindung. Anders aber die Adverbien 'en après', 'sempre', von denen unter I schon Beispiele gebracht wurden. Diese dienen einmal zur engeren syntaktischen Verknüpfung, zum andern zur näheren Kennzeichnung des zeitlichen Verhältnisses, da 'com' unbestimmt ist.

Bei Lull am häufigsten ist die Wiederaufnahme der Konjunktion 'com' durch 'adoncs'; in der Doctr. Puer. z. B. ist von 42 Fällen, wo der Nebensatz mit '(adoncs) com' vorangeht, in 28 Fällen ein 'adoncs' auch an den Anfang des Hauptsatzes gestellt. Wie wir auch unten S. 351 u. 383 noch sehen werden, stellt das Akat. die Adverbien gern vor die Konjunktion und so entstehen die konjunkionalen Verbindungen: *adoncs com*, *puxes com*:

«Prec vos que *adoncs com* jo malagraré en vos, que us placia que...» (Contempl., 1, 14.)

«*Adoncs con* vos agués creat Adam en paraís el agués posat en libertat de fer be o mal, la potencia sensitiva vensé en ell la potencia racional, *adoncs con* per cobeza menjá lo fruit vedat e fo desobedient avos.» (Contempl., 53, 13.)

«...*puxes con* Adam hac libertat, aciná s a peccat tot franc...» (Contempl., 53, 18.)

«*Adoncs con* jo remembre la vida eternal e contemple en aquella, *adoncs son* ple e cubert d'alegre...» (Contempl., 11, 25.)

«...e *puxes con* ha triat fer be o fer mal, aitantost aja merit, sia de be o de mal...» (Contempl., 51, 14.)

1. Vgl. W. v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch* unter dunc.

Ein durch 'com' eingeleiteter Temporalsatz kann ebenso eine adverbiale Bestimmung im vorangehenden Hauptsatz definieren:

«...tot en axí sots *ara* infinit *con* les coses son creades...» (Contempl., 4, 11.)

Beim Zusammentreten von Adverb und Konjunktion entsteht die konjunktionale Wendung : *ara com*:

«*Ara, com* nos esperam esser alegrats ... tu vol lexar nos altres...» (Blanq., 32, 12.)

Axi com, das dem im Span. häufigen 'así como' entspricht (s. M.-L., III, 644, u. Gram. R. Ac., S. 387), ist für das Akat. ebenfalls im Sinne von 'als' belegt:

«E *axi com* anava veo un prom qui laurava.» (Anuari, 1907, 380, 2.)¹

Aus einem Vergleich der Frühzeitigkeit zweier Geschehen entsteht die temporale Konjunktion : (*ay*)*tantost com* = sobald als:

«...e *tantost con* nos meseren pel portal cantaren Te Deum laudamus.» (Jaume, 12.)

«Hom *ten tost com* es nat, comensa a murir...» (Doctr. Puer., 17, 9.)

«Si tant es, Senyer, que un hom reeba do d'altre sia cavall o vila o castell o qualque do se sia, *aitantost com* lo do aurà reebut, lo comensará.» (Contempl., 32, 20.)

«E *aytantost com* ell la hac vista, ell coneix...» (D'Escot, 581 r.)

«...e *tantost con* volrás esser en un loc, *tantost* hi serás.» (Doctr. Puer., 100, 7.)

«...car sinó fos en home, *aitantost con* l'ome fora mort o li foren les coses en absència, *aitantost* foren les coses absents menysconegudes e ublidades.» (Contempl., 42, 6.)

Der *Konjunktiv* folgt selten auf temporales 'com' und nur in Sätzen der Nachzeitigkeit, s. die Beisp. Contempl., 53, 13; Contempl., 53, 18, S. 349; Sans, Ant. Doc., 39, S. 378.

«So per que sentén, Senyer, que l peccat original venc en home de home e no de vos, sí es car vos *con*, agúes creat Adam, posás en ell atemperament de la potencia sensitiva...» (Contempl., 53, 18.)²

1. Uebers. : und als er ging, sah er einen Mann...
2. Das Komma steht fälschlich nach statt vor 'con'.

D) QUOMODO IN KAUSALSÄTZEN¹

I. Allgemeines

Im Lat. dient *quomodo* bei manchen Schriftstellern als Äquivalent von *quoniam* (Pirson, S. 73; Stolz-Schmalz, S. 766).

Die ältesten Dokumente des Kat., etwa bis zur Mitte des 13. Jh. weisen aber kein kausales 'com' auf; für das häufig zum Ausdruck gebrachte kausale Satzverhältnis wurden andere Konjunktionen verwandt (s. Kap. Kausale Konj.). Die ersten Beispiele für 'com' bieten die Ant. Doc. und die *Rebelió* aus der Mitte des 13. Jh.:

«...e *per tzo com* a nos ha om dich que vos auetz dret el Mas del Oltzina ... no uolgem en atzo enantar entro que em vos nos ne fossem fadigats.» (Sans Ant. Doc. Stück, 26.)

«Suma quem deuets ... prec uos madona quels me trametats si uostre pler es *per so con* yols e gran mester *per so con* lo custurer qui a cusit es malaut...» (Sans Ant. Doc. Stück, 35.)

Diese zeigen 'com' schon in der Wendung '*per ço com*' (= ursprünglich 'deswegen weil'), die uns in den literarischen Denkmälern vom 13. Jh. ab so häufig entgegentritt, dass sie gleichwertig neben den andern Konjunktionen steht, und alleinstehendes kausales 'com' mit dem Ind. ganz dahinter zurücktritt. In der *Contempl.* z. B. stehen 70 Fälle '*per so com*' neben 42 Fällen '*com* + Ind.', aus dem *Jaume* lassen sich bei 40 Beispielen '*per ço com*' nur wenige mit kausalem *com* anführen. Dasselbe gilt von den Sprachdenkmälern des 14. Jh. Da der Konjunktiv nach 'com' eine besondere Funktion erfüllt, ist eine Trennung der Fälle von 'com' + Ind. von denen mit 'com' + Konj. angebracht.

1. Lit.: Diez, III, 350; M.-L., III, §§ 587 u. 668; Lerch, I, 315 ff., II, 63, Par, §§ 917-928.

II. 'Com' mit dem Indikativ

a) 'Com'

Dies steht sowohl im Sinn von 'da' als auch von 'weil':

«Amable fill, aquest mon es loch de perdonar e de aver misericordia, *con* en laltre segle no y pot hom perdonar.» (Doctr. Puer., 41, 7.)

«E assó metex se seguex, fill, del aer e del foch, *com* l aer es humit per si e es calt per lo foch.» (Doctr. Puer., 78, 27.)

«...e feu nos homenatge de mans e de boca *con* tenia lo castell de Morela per nos.» (Jaume, 185, 24.)

«A vos, Senyer, Deus, laor e gloria e mercés, *con* vos ha plagut que...» (Contempl., 11, 28.)

b) 'Com ... per açó'

«...e *com* lazamant es en major virtut que el ferre, per açó la menor virtut ha apetit natu' alment a la virtut major.» (Fel. Mar., 180, 22.)

«...e *con* los infants menjen de les coses delicades mes que no requer lur natura ne la riquesa de lur pare, per assó son malauts...» (Doctr. Puer., 91, 8.)

«...e per assó pequen los homens contra Deu, *con* amen Deu per la segona entenció e si metex per la primera...» (Doctr., Puer., 92, 9.)

c) 'Per ço com', 'per tal com', 'per raó com'¹

In diesen Verbindungen, die uns schon seit der frühesten Zeit als erstarrte Formen begegnen (s. oben), hat sich kausales 'com' am lebenskräftigsten erhalten bis ins Neukat. (s. Fabra, § 154, Anm.):

«...¿e saps per que? *per so con* les vertuts son creatures...» (Doctr. Puer., 59, 2.)

«...e *perço con* era uespre pregaren nos los moros que...» (Jaume, 430, 15.)

«On beneyt siats vos, Senyer, car *per tal con* los homens han oyment, saben comprar e vendre...» (Contempl., 39, 7.)

«...han los majors mals, *per tal con* son descreents...» (Contempl., 55, 18.)

1. Ebenso Prov., vgl. Levy unter 'per ço com' und 'per tal com'.

«E nos atorgam lo li, e non uolguem fer longues noues *per tal com* les paraules duraren molt, e seria alongament del libre...» (Jaume, 374, 1.)

«...*per açó per tal com* los gents del senyor Rey ... navegaran ... es gran rahó...» (Cab. esp., 330.)

«E *per tal com* lo segell Rey al no era fet, lo dit senyor mana aquests Capitols...» (Negoc., S. 269.)

«...e hazo esdeveng a mi per gran follie e *per tan com* no crehiem quel feyt se pogués fer.» (Cab. esp., 318.)

«Car *per raó com* tots abdues les potencies son contraries ... per assó...» (Contempl., 53, 11.)

«...car *per raó com* vos avets...» (Contempl., 51, 19.)

Das Beispiel Cab. esp., 330 zeigt, dass 'per tal com' schon als feste konjunktionale Verbindung empfunden wurde, wenn es auch in gleichzeitigen Texten noch getrennt vorkam.

Kausales 'com' fehlt in den ältesten Urkunden. Ist das ein Zeichen dafür, dass die schon im Lat. belegte Verwendung von *quomodo* in Kausalsätzen sich nicht durchgesetzt hat, und das Vorkommen vom 13. Jh. ab auf Neubildung aus Sätzen mit vergleichendem 'com' beruht?

Die starre konjunktionale Form 'per ço com' im Sinne von 'da', 'weil':

«Serventetz es dit *per ço* serventetz *per ço com* se serveix e es sotsmés...» (R. V. Doctr., 358, 26.)

lässt die Vermutung zu, dass alleinstehendes kausales 'com' auch schon zu der Zeit verwandt wurde, wo die Urkunden andere Konjunktionen aufweisen, wenn es auch neben 'car', 'quar' eine unbedeutende Rolle gespielt haben mag. Andererseits ist die Tatsache der Neubildung aus der Sphäre des vergleichenden Satzes offenkundig:

«Doncs beneyt siats, Senyer; car *en axí com* vos sots tot be, cové que tots los bens qui son en esser, venguen de vos.» (Contempl., 52, 11.)

«...car *en axí com* lo poder de natura defall ara en est mon ... no será maravella, Senyer, si ladoncs defall tan fort, que nulla conexensa no ajam per ell.» (Contempl., 16, 9.)

«...e *en axí com* home quant a esguart de si metex ha tot defalliment de be, *per assó* cové que tot lo merit de pena que cau en ell per males obres, que venga d'ell.» (Contempl., 50, 12.)

«...e *aytant com* hom es pus noble creatura que fembra, de ay tant deu fembra mes amar hauer fill que filla...» (Fel. Mar. 285, 18.)

«...e així con lo loch es honrat, deuets hi metre honrats homens.»
(Jaume, 322, 5.)¹

Die Frage, welches von den beiden 'com' — dem schon im Lat. belegten oder dem der Vergleichungssätze — das ab etwa 1250 belegte kat. kausale 'com' ist, muss wegen Mangel an Sprachdenkmälern der Uebergangszeit offen bleiben.²

III. 'Com' mit dem Konjunktiv

a) 'Com'

Pirson gibt S. 73, nur ein Beispiel von quomodo mit Konjunktiv aus dem 7. Jh., dessen lat. Vorlage cum + Konj. ist.

Im Akat. findet sich hinter 'com' causale der Konj. neben dem Ind. zu der selben Zeit, wo die ersten Beispiele mit kausalem com überhaupt auftreten. Der erste Beleg stammt aus einer Urkunde von 1259:

«...et com nos *siam* tal hom que no degam soferre tan gran desceret ... desexim nos de ues.» (Rebelió, S. 519.)

«...et per fer nosen bona resposta auets nos enuiat accuydar : on com nos *siam* prestz ... de fer dret.» (Rebelió, S. 523.)

«Manifesta cosa sie a totz homens que con en la ciutat de Tortosa fossen feytz sacramentz entre moltz homens daquela ciutat...» (Serm. Pleb., 248 [1285].)

«Encara con sia costuma en la ciutat de Tortosa.» (Serm. Pleb., 251 [1285].)

«Encara senyor con los dits homens sien estats requests per uos ab carta uostra...» (Sans Ant. Doc., 38.)

«E ara senyor con los dits homens sien moltes vegades estats requests ... per mi...» (Sans Ant. Doc., 38.)

«On con lo dit ... sia en Artesa.» (Doc. Dipl., 34.)

«On, con glotonia fassa, fill, desviar home de la rahó per la qual Deus la creat, per assó es glotonia peccat mortal; e car home ... vol menjar e boure cascun jorn, per assó lo contrari de glutunia pot a home esser...» (Doctr. Puer., 60, 2.)

1. Vgl. hierzu Par, §§ 925 u. 927, der kausales 'com' (mit Ind. u. Konj.) von temporalem 'con' herleitet.

2. Vgl. als Parallele die afrz. Zeit, Lerch, 1, 315.

«Senyer, dix Felix, *com* Deus no *sia* visible, ne oyble, ne sensible. ne palpable ¿per que ha creats ulls per veser, ne orelles per oir...?» (Fel. Mar., 277, 28.)

«*Con* per aquesta via *vagen* tants homens e *con sia* tan gran affany que hom se guart dome fals ypocritica, ¿ah, fill, e qui es qui d'aytals homens se pusca guardar, ne qui pot esser assegurat d'aytals homens?» (Doctr. Puer., 89, 7.)

«On, *con* tu *sies* creatura ... *per assó*, fill, entin que...» (Doctr. Puer., 21, 5.)

«On, *con* fe *sia* ten gran do e tan car e tan noble, *per assó* la fe que Deu ta donada te car, e per nulles coses no la gits de ton coratge.» (Doctr. Puer., 52, 5.)

«On, *com* nos ara breument *entenam* a enantar en lo fet damunt dit ... *per ço* rey vos pregam...» (Episodios, S. 217.)

«E *com* nos daquest fet *vullam* esser clarament certificats per ço car lo dit S. Ricart diu ... *per ço* trametem a vos...» (Episodios, S. 216.)

R. Lull wendet den Konj. nach kausalem 'com' so häufig an, dass z. B. in der Contempl. die Fälle von *com* + Konj. die von *com* + Ind. überwiegen (103 bzw. 42 Beisp.), auch in den Beispielen aus Metge (Par, § 927) steht der Konj. in der Mehrzahl.

Würde der Konjunktiv nur auf *com* folgen, läge die Annahme nahe, dass die Schreiber des Akat., die vermutlich auch das Lat. beherrschten, damit das lat. *cum*- causale nachahmten (Vgl. M.-L., III, S. 714; Hanssen, § 156; Lerch, II, 63). Der Konjunktiv tritt aber gelegentlich auch nach andern kausalen Konjunktionen wie *car* und *per so que* auf:

'Car'

«...e *car* la memoria *sia* creada a membrar Deu, *per aço*, *per natura*, se deu alegrar com remembra la ymatge de Deu.» (Fel. Mar., 300, 22.)

Weitere Beisp. mit *car* + Konj., s. S. 397.

'Per so que'

«S. el no deiuna gens *per zo que* el *ages* peccad feit per que el degés fer penitencia ni degés deiunar mas...» (Sans Hom., 44.)

Die Kausalsätze, in denen der Konjunktiv in älterer Zeit auftritt, enthalten sämtlich einen als 'bekannt vorausgesetzten Grund' im Gegensatz zu denen, wo *com*, *car* und *per so que* mit Indik. stehen. Ein Satz also wie «Rebelió», 519 (S. 354) wäre wiederzugeben mit:

«da wir — wie bekannt — ein solcher Mensch sind, dass ...so entledigen wir uns eurer...»

oder das Beisp. Fel. Mar., 300, 22:

«...da — wie bekannt — das Gedächtnis geschaffen ist, Gottes zu gedenken...»

Der Konjunktiv hat demnach die Funktion, das *allgemeine Bekanntsein* einer Tatsache oder eines Geschehens zum Ausdruck zu bringen.

Nach den kausalen Konjunktionen 'car' und 'per so que' ist der Konj. selten anzutreffen im Vergleich zu den Fällen, wo *com* mit dem Konj. steht. Wenn nun die lateinkundigen Schriftsteller des Akat. *com* den Vorzug gaben unter den kausalen Konjunktionen, nach denen sie den Konj. setzten, so scheint es, als ob ihnen das ähnlich lautende lat. *cum-causale* als Vorbild gedient hätte. Auffällig ist, dass in den Werken B. Metges der Konjunktiv nach *com* auch in den Fällen folgt, wo er nicht zur Bezeichnung eines bekannten Grundes dient. Metge macht somit nicht mehr die Unterscheidung zwischen den Kausalsätzen mit *com* + Indik. und denen mit *com* + Konj., die wir für die älteste Zeit bis etwa 1350 feststellen konnten.

Unter den Sätzen mit bekanntem Grund ist folgendes Beispiel bemerkenswert:

«Vim madona letres vostres en les quals ... ere contengut que *con* lo noble en B. A. de Cardona ... *agués* donat don et feyt mal a vos ... *segons que vos deyts* En B. de S. ... puja en Osona per vsa de vostre dret...» (Sans Ant. Doc. 39, [1300].)

in dem der Sinn 'da, wie bekannt' des durch *com* eingeleiteten Satzes durch den Zwischensatz 'segons que vos deyts' eingeschränkt wird: 'wenigstens wie Ihr sagt'.

Die Sätze mit alleinstehendem *com* + Konj. unterscheiden sich auch noch durch ihre Stellung von den mit *com* + Ind. eingeleiteten Sätzen, insofern als jene immer dem Hauptsatze vorangehen, während diese sowohl vor wie hinter dem Hauptsatze stehen können. Diese Unterscheidung lässt sich für die Zeit bis in die Mitte des 14. Jh. treffen. Sie ist nicht mehr festzustellen an den bei Par, § 927 zusammengestellten Beispielen aus B. Metge, der *com* + Konj. vor wie hinter dem Hauptsatze stehen lässt.

b) 'Com' in Verbindungen

Com mit dem Konjunktiv zeigt sich noch in den Wendungen *com assó sia en axí* und *com sia cosa que*. Diese Formen lassen sich aber für die alte Zeit nur bei Lull — besonders in der Doctr. Puer. — belegen. Sie sind also kaum allgemein üblich gewesen.

1. *Com assó sia en axí*:

«On, *com assó sia en axí*, per amor de assó un hom pobre ... fa abreviament, com pus planament pot, aquest libre...» (Doctr. Puer., Prol.)

«On, *com assó sia en axí*, prega lo Sant Esperit.» (Doctr. Puer., 31, 5.)

«On, *com assó sia en axí*, si tu, fill, vols fugir a trebay ... fug e no sies sotsmés a lutzuria.» (Doctr. Puer., 61, 7.)

«On, *com assó sia en axí*, adoncs aema e pensa quals dons son pus nobles e mellors...» (Doctr. Puer., 60, 2.)

«On, *com assó*, Senyer, *sia en axí*, quant será vostra plaer...?» (Contempl., 31, 26.)

An sich bildet diese Konstruktion einen vollständigen Nebensatz. Sie tritt jedoch so häufig auf, dass man ihre Verwendung als formelhaft ansehen kann.

2. *Com sia cosa que*,¹ wiederum nur bei R. Lull belegt und wegen der Häufigkeit des Vorkommens in der gleichen Funktion als feste konjunktionale Wendung zu betrachten, wird wie alleinstehendes *com* + Konjunktiv für den 'bekannten Grund' gebraucht, steht aber im Gegensatz zu jenem in allen Fällen hinter dem Hauptsatz:

«On lo primer manament es adorar, amar e servir un Deu, *com sia cosa que no sia* mas un Deu ten solament.» (Doctr. Puer., 13, 1.)

«...les mies mans no t poden, fill, escriure tota la gloria de paradís *con sia cosa* que la gloria de paradís *sia* molt major ... que tota la mar.» (Doctr. Puer., 100, 1.)

«quant més te mana que no aucies l'anima en peccat! *con sia cosa que* l'anima *sia* molt mellor quel cors. (Doctr. Puer., 17, 5.)

«D ome fals se pot hom guardar; mas d ome irat, ¿qui s en pot guardar?, *con sia cosa que* un hom irat *fassa* homens irats.» (Doctr. Puer., 66, 5.)

«¿Qui puria aestmar, Senyer, la granea ni noblea de la via vera, *com sia cosa que* per ella hom *pervenga* a infinida gloria sens fi...?» (Contempl., 25, 21.)

1. Vgl. Diez, III, 350; M.-L., III, 640.

Wenn man den Charakter der Doctr. Puer. betrachtet, in der diese konjunkionalen Formen am häufigsten auftreten, und die Lull zur Belehrung seines Sohnes schrieb, so scheint 'com sia cosa que' ein stilistisches Mittel zu sein, durch das er besonders eindrucksvoll einen schon bekannten Grund nochmals hervorheben wollte.

Eine ähnliche Wendung kennt das Ital. : 'conciossiacosacche' die nach Miltschinsky (S. 133) wegen 'ihrer Umständlichkeit nie volkstümlich gewesen sein kann'.¹

E) QUOMODO IN SUBSTANTIVSÄTZEN

I. In Objektsätzen nach den Verben des Sagens und Denkens und der sinnlichen Wahrnehmung²

a) Mit dem Indikativ

Wie in der Einleitung hervorgehoben worden ist, dient quomodo nach den Verben 'sentiendi' und 'declarandi' im Lat. der Kaiserzeit als 'Aequivalent' von quod, quia und quoniam (Pirson, S. 71). Beispiele siehe bei Stolz-Schmalz, S. 766, ferner bei Mayen, S. 40-41, Jeanjaquet, S. 35. Pirson weist S. 71 darauf hin, dass diese Funktion von quomodo durch seine Rolle als Fragepronomen im untergeordneten Satze vorbereitet wurde. Wenn nun 'com' nach den oben angegebenen Verben oft als 'Aequivalent' von 'que' bezeichnet wird (Pirson, S. 71; Diez, III, S. 389; ferner s. S. 360), so stimmt das nur in begrenztem Masse, nicht allein insofern, als 'com' seine alte Bedeutung der Art und Weise z. T. noch beibehalten hat, sondern auch, indem es ausserdem mit den Bedeutungen vorkommt, die bei fragendem und exclamativem 'com' entwickelt sind, wie oben S. 335 ausgeführt wurde.

1. «Der Eintritt von 'como' statt que erklärt sich leicht daraus, dass dem Sprechenden nicht sowohl ein Tun als solches,

1. Vgl. auch M.-L., III, § 588, und frz. 'comme ainsi soit que' bei Sn. de V., § 357, ferner Lerch, I, 318, und Borlé, S. 207 ff.

2. Diez, III, 389; M.-L., III, §§ 573, 578, 580; Lerch, II, 79 ff., für das Span. Zauner, § 194; Gram. R. Ac., § 380; Hanssen, § 656.

als vielmehr zunächst die *Art und Weise* dieses Tuns vorschwebt.» (M.-L., III, § 580.)

«...e revelá li en qual manera avia creat lo mon, e *con* avia Adam e Eva meses en paradís terrenal, e *con* Adam fo desobedient a Deu...» (Doctr. Puer., 69, 3.)

«...respós que uiu et oi *con* en P. Calbet ac baralya ab...» (Serm. Pleb., 230.)

«Veges, fill, los aucells *con* volen e pujen per...» (Doctr. Puer., II, 3.)

2. In der unter 1. angegebenen Bedeutung ist 'com' aber nach den Verben des Sagens und Denkens selten anzutreffen. Es hat schon früh den Sinn der Art und Weise verloren und dient zur Einleitung eines Objektsatzes *anstelle von que*, wie schon Diez, III, S. 389, für das Gemeinromanische und Par, § 887, für B. Metge feststellen.¹

«...e conogren *com* (= dass) el o ac dit.» (Sans Hom., 41.)

«...qui me fets remembrar *com* jo solia esser, en les castells et en les ciutats, companyó de les besties salvatges.» (Contempl., 10, 27.)

«...pensant *com* de dies no hauia pahor...» (Fel. Mar., 23, 12.)

«...e dix *com* Na Renart li consellaua que cridas...» (Fel. Mar., 240, 26.)

«...e dix nos *con* ella era venguda a merçé de nos.» (Jaume, 92.) (Neuck. Übers. auch *com*.)

(So auch noch Neukat. Vgl. das Beisp. Jaume; Fabra, Gram., 1919, § 135 α.)

Man wird in der dtsh. Uebersetzung dieser kat. Beispiele *com* zuweilen durch 'wie' wiedergeben — z. B. Contempl.: «... erinnern, *wie* ich ... Gefährte der wilden Tiere zu sein pflegte...» — also scheinbar durch eine Partikel der Art und Weise, aber wo das der Fall ist, hat sich dtsh. 'wie' ähnlich entwickelt wie *com*, das heisst, es steht anstelle von 'dass'.²

Nur in diesen Fällen ist 'com' als Konjunktion zu betrachten. In den andern unter 1. 3. u 4. hat es nach diesen Verben durchaus noch die verschiedenen Bedeutungen, die es als Frage- bzw. Ausrufepartikel aufweist.

1. Vgl. auch Cuervo unter 'como', 8; ferner: «...a gran falliment se tench *com* Deu amaua per son fill e no per si mateix.» (Fel. Mar., 163, 24.)

2. Vgl. Wunderlich, II, 397; Behaghel, III, 349.

Anm. Häufig wird in Fällen wie den folgenden das Verb des Sagens ausgelassen, da der Zusammenhang auch so verständlich ist:

«...tremés carta *com* uos lifacets tort.» (Pujol, Dok. 14.)

3. 'Com' mit der Bedeutung *warum* in abhängigen Sätzen ist nicht belegt — es kommt auch in direkten Fragen selten vor. Vgl. aber prov.:

«El moynés disia, *con* plorava...» (S. Hon. cxvi, 52.) (Levy unter 'com'.)

4. In den meisten Fällen, in denen 'com' nach den Verben des Sagens und Denkens vorkommt, hat es die S. 335 angegebene Funktion von 'com ... tant' (dtsch. = *wie sehr* 'in welcher' hohem Masse):

«Aesma, fill, *con* lo Deus del cel es temable.» (Doctr. Puer., 36, 7.)

«...pensar pots *con* es gran la gloria.» (Doctr. Puer., 100, 6.)

«...e veges *con* fugen a lutzuria.» (Doctr. Puer., 61, 8.)

«E veges, fill, *con* son honrats, celebrats...» (Doctr. Puer., 88, 11.)

«...e esguarda *con* les creatures que ha creades son belles...» (Doctr. Puer., 3, 10.)

«E nos esgardan e pensan quel era aquest mon ... e *com* es petit aquest segle ... e con laltre ha gloria en si senes fi...»

Neuk. Übers.:

«...i *com* es de petit aquest segle.» (Jaume, S. 12.)

Das letzte Beispiel bezeugt, dass diese Bedeutung von 'com' im Neukat. erhalten geblieben ist. Für Metge siehe das 2. Beispiel bei Par, § 887.¹

Auch das Frz. und Span. kennen diese Verschiebung in der Bedeutung der ursprünglich modalen Ausrufepartikel:

«Voyez vous *comment* sa perruque est belle.» (Daphnis et Chloé, 135, aus Borlé, S. 4.)

«...habló con los padres de Leonora, y supo *como* aunque pobres, eran nobles.» (Cervantes, El Celoso Extremeño, Clas. Cast., S. 95, Zeile, 1.)

Das Beispiel gehört hierher trotz der Anmerkung des Herausgebers: «Escritores e impresores suelen acentuar este 'como', por no parar mientes en que no tiene que ver cosa con el 'quomodo'»

1. «...tu qui veus *com* son enganat.» (2861.)

latino. Este 'como' equivale meramente a que...» (Weiteres Beisp. für das Frz. s. Corneille, Cid, IV, 1.)

Die Beispiele Doctr. Puer. und die aus dem Frz. bzw. Span. zeigen 'com' als im Satze selbständiges Adverb, das mit der Bedeutung 'in welch' hohem Masse, 'wie sehr' auf den ganzen folgenden Satz hinweist. Gelegentlich steigert 'com' ein Adjektiv oder Adverb, das unmittelbar dahinter steht:¹

«...e entin *con* greu te seria si hom te desijava ta muller.» (Doctr. Puer., 21, 4.)

«...remembra e entin *con* cara cosa es fe e *con* gran do dona nostro Senyor Deus a aquells a qui dona fe.» (Doctr. Puer., 52, 5.)

«...e veges *con* meravellosament e manifesta son manifestades en la concepció e en la encarnació del Fill de Deu.» (Doctr. Puer., 6, 11.)

b) 'Com' mit dem Konjunktiv²

Nach einer Reihe von Verben steht 'com' mit dem Konj., Diese sind Verben, die einen Willen oder Wunsch ausdrücken und daher den Konjunktiv fordern.

In manchen Fällen wiederum ist der ursprünglich die Art und Weise bezeichnende Charakter von 'com' noch deutlich erkennbar (Beisp. Vil. Co. u. Fel. Mar.). Meist allerdings ist 'com' zum bedeutungslosen Zeichen in der Funktion von 'que' geworden:

«...fortment s'estudiaran *com* pusquen en tort o en traves (resistir) aquells que mostraran veritat e *com* pusquen...» Lat. Vorlage: «...studiebunt nimium qualiter doctoribus ... resistant et cum ... destruant.» (Vil. Co., 18-19.)

«j. hom pensa *com* pogués ajustar molt gran tresaur.» (Fel. Mar., 187, 22.)

«En lo libre de Generació e corrupció enserca *com* pusca determenar la natura...» (Doctr. Puer., 77, 17.)

«...per assó cascun element serca *com* pusca aver simplicitat per si metex...» (Doctr. Puer., 94, 12.)

«...conexent son falliment, que desija *com* fos bona.» (Fel. Mar., 175, 13.)

«...ha hom desig tot jorn *con* pusque esser sadoll e *que* hom pusque aver les viandes...» (Doctr. Puer., 60, 4.)

1. Entsprechend frz. combien in: «...nous n'avions pas deviné combien grave était cette chose...» (Rev. bleue, 1890, II, 430, a aus Tobler, III, 2 Anm.)

2. Vgl. M.-L., III, 623 u. 712 ff.

«...juraren *com* al rey donassen leyal consell.» (Fel. Mar., 197, 12.)

«...a comensar te cové ... *com* fassés bones obres.» (Doctr. Puer., 11, 5.)

«...e prega ... que lur do gracia ... e *con* la exalsen a honor de la santa passió del Fill de Deu...» (Doctr. Puer., 84, 9.)

II. 'Com' in Objektsätzen, ein Substantiv ergänzend

Zeigte sich 'com' in gewissen Fällen zur Einleitung direkter Objektsätze, anstelle von 'que', so steht es in derselben Funktion als Ergänzung zu einem Substantiv z. T. für Infinitivsätze:

«...tro som venguts a conexensa que avem certificament e vera *creensa con* les iij persones divines son una substancia divina.» (Contempl., 11, 2.)

«...car una *obra* ha la anima en sos poders *con* pren lo subject menbrant, entenent, ayrant; altra *con* lo pren oblidant ...; altra *com* lo pren compostament de les tres maneres...» (Doctr. Puer., 85, 2.)

«...e a vos ha donada *manera com* siats fort contra temptacions, e que cregats en Deu...» (Fel. Mar., 9, 11.)

«...*ocasió* ha donada a home *con* puscha multiplicar gran gloria per rahó de merit...» (Fel. Mar., 23, 4.)

«...car lo prevere ten (= tan) solament *ha vertut com* per ses paraules lo pa e lo vi sagrat se transubstancieja en la vera carn e en la vera sanch.» (Doctr. Puer., 27, 4.)

«E doncs, Senyer, placia us que lo vostre saber nos do benedició e gracia, *com* nos orant vos e amant ... vos, sapiam contemplar en la vostra saviea...» (Contempl., 20, 27.)

«...e confias en vostra vertut que li do forsa e poder *con* pusca acabar les autres distincions.» (Contempl., 37, 30.)

«Per virtut de Deu donat fo poder a Aloma *com* pogués parlar a son fill...» (Blanq., 48, 4.)

«...e que tractassem en tota manera *com* en aquesta terra no feesem vida.» (Cab. esp., 344.)

Besonders nahe liegt die Verwendung von *com* als Ergänzung zu Substantiven wie 'manera' (span. 'modo', Hanssen, § 656) = 'Art', zum dem *com* in einer Art 'korrelativen' Beziehung steht, s. Beisp. Fel. Mar. und Cab. esp.

Man kann diese Sätze als Vertreter präpositionaler Objektsätze fassen. Sie mögen aber hier eingeordnet sein, weil die übergeordneten Verba inhaltlich als solche zu verstehen sind, die präpo-

sitionslose Objektsätze nach sich haben können (vgl. Diez, III, S. 336 : ital. : 'ho speranza' = 'spero') : 'avem creensa' = 'creem', 'ha donada manera' = 'fa possible'.

III. 'Com' in Subjektsätzen¹

a) Mit dem Indikativ

In Subjektsätzen hatte *com* eine ähnliche Entwicklung durchgemacht wie in Objektsätzen (Vgl. E, I, I u. 2). Die vorliegenden Beispiele zeigen es nur in den Bedeutungen *wie* und *dass*:

«Coneguda cosa sia *com* nos en Poncz per la gracia de Deu bispe durgel ... donam treues...» (Pujol, Dok, 9.)

«Gran bé es a nos, Senyer Deus, *con* lo vostre poder es tan gran.» (Contempl., 15, 26.)

«*Con* (= dass) los tresors mundans no basten a tots los homens esdevén se, Senyer, per so con son tresors finits...» (Contempl., 34, 23.)

Bemerkenswert ist das Beispiel

«...car *mellor* seria a aquells que no fossen en esser *que con* son en esser.» (Contempl., 12, 21.)

das — wie M.-L., III, S. 658, in einem ähnlichen Fall schon für das Kat. gezeigt hat — die Vergleichspartikel *que* neben *com* aufweist, während das einen Substantivsatz einleitende *que* mit dem davor tretenden 'komparativen' zu verschmelzen pflegt.

'Com' in Subjektsätzen findet besonders bei *Definitionen* Anwendung:

«Pecat es *com* hom ama menys les coses que deu amar ... que les coses...» (Doctr. Puer., 92, 9.)

«Temptació angelical es, fill, *con* l'angel que Deus t'a donat te consey a que fasses bones obres.» (Doctr. Puer., 90, 2.)

«...oració es en tres maneres : la prima es *con* la anima remembra e entén e ama Deu...» (Doctr. Puer., 84, 2.)

Bei der Setzung von 'com' in diesen Fällen hat vielleicht das temporale 'com' mitgeklungen.

1. Vgl. M.-L., III, 616 (dasselbst aber keine Beispiele), ferner für das Span. Gram. R. Ac., § 380, wo ebenfalls Beisp. fehlen.

b) Mit dem Konjunktiv¹

Siehe E, I b, und E, III a.

«...car menjar e boure no fa als, en l'ome, mas que es ocasió *con* lo cors e la anima sien ensems.» (Contempl., 26, 1.)

«...deya ... que fos fet stabliment *com* los infaels venguessen a cone-xensa de la santa fe.» (Fel. Mar., 155, 8.)

«...e pres li volentat *com* usas de luxuria.» (Fel. Mar., 223, 10.)

«...es donat als feels catholics per profecies e per ley ... *con* perven-guen a la gloria celestial.» (Contempl., 52, 28.)

So häufig 'com' in Subjekt- und Objektsätzen vorkommt, so hat es 'que' doch nie verdrängen können:

«...e en lo gall hauia sperança *que* rahonessem son dret.» (Fel. Mar., 200, 11.)

IV. 'Com' Sätze zur Vertretung präpositionaler Objektsätze²

Siehe auch Abschnitt II. 'Com' steht immer ohne Präposition, während bei 'que' in einigen romanischen Sprachen die dem entsprechenden Objekt zukommende Präposition anzutreffen ist:

«Car cert siats *com* fiam molt...» (Cab. esp., 344.)

«Lo fill de nostra dona, ... ha obligats los homens, per encarnació ... *com* lo honren.» (Fel. Mar., 156, 17.)

«...e dix que ell era mestre *com* sabs hom moure son cors a ferir gran colp e a sostenir, e lo philosoph era mestre *com* donás doctrina al enteniment de son frare...» (Fel. Mar., 146, 6.)

An Stelle eines präpositionalen Objektsatzes steht auch folgender:

«...e digueren que tart era *com* poguessen percassar vianda.» (Fel. Mar., 194, 21.)

= zu spät, als dass (frz. 'pour que'). Der Konjunktiv ist als der der Annahme anzusehen.

1. Vgl. auch Spitzer : Kat. 'mal com' = 'schade dass', R. D. R. VI, 89, 1914-15.

2. Vgl. Diez, III, 336 f.; M.-L., III, 629 f. Cuervo unter 'como', 8.

V. 'Com' nach Verben der Gemütsbewegung

Diese könnten der Form nach bei den Subjekt- oder Objektsätzen eingereiht werden, nehmen unter diesen aber insofern eine gesonderte Stellung ein, als man sie, die ein «Erstaunen, Ueberraschung, Unwillen, Aerger, Freude» aussagen (Tobler, I, 162), einmal als indirekte Fragesätze,¹ zum andern als Kausalsätze ansehen kann. So kann das im Akat. nach solchen Verben auftretende 'com' sowohl das fragende 'com' in seiner doppelten Bedeutung *wie* und *warum* sein, oder es kann auch *kausal* aufgefasst werden.² Drittens vertritt 'com' 'que' in Substantivsätzen (s. oben E, I, 2).

com = *wie*:

«...gran marauella he de vos *com* podets star en est boscatge tot sol, ne per que hauets lexats los delits daquest mon.» (Fel. Mar., 151, 25.)

«Molt me do gran marauella de angel *com* pot hauer conexença de les coses corporals, *com* sia sens ulls corporals...» (Fel. Mar., 102, 25.)

«Molt me maravell dels homens qui son en via vera *com* pot esser que pus que ells han reebut do de via vera, *com* ells no s'esforsen a indur a via vera los homens...» (Contempl., 25, 28.)

Das letzte Beispiel zeigt für den indirekten Fragesatz, wie 'com' = 'wie' zu der Bedeutung 'warum' kommen kann (Vgl., S. 334).

com = *warum*:

«...de la qual cosa nos marauellam molt de uos, *com* uos deits so que nos no fem.» (Rebelió, 521, Dok., 13.)

«...jo son molt marauellat de Deu *com* ma desamparat ... ne perquè desampara una pastora...» (Fel. Mar., 7, 21.)

com = entweder *kausal* als *weil* oder anstelle von *que* = 'dass', 'darüber dass':

«...vol hauer ço que vol; e *com* ho ha han plaser *com* ho ha...» (Fel. Mar., 306, 10.)

«...e marauellas fortment de son pare, *com* ama mes entrar en infern, que deseretar son fill.» (Fel. Mar., 284, 17.)

1. Vgl. akat.: «...marauella *per qual cosa*...» (Fel. Mar., 259, 4.)

2. Die von diesen Verben abhängigen Sätze sind z. B. auch eingeleitet durch 'per ço com': «...son molts maravelats, *per ço com* lo mestre ... no es culpable a vos.» (Papsttum, S. 71.)

«Aquest home plorava e planyia *com* Deus en aquest mon ha tan pochs amadors...» (Fel. Mar., Prolech.)

«...car penedís *com* la havia presa per muller...» (D'Escot, 570, 1.)

«...fo molt alegre *com* tan be eren apparrellats.» (D'Escot, 665, 1.)

com = *que*:

«...desplach al rey *com* ... hac a jaquir justicia.» (Fel. Mar., 26, 13.)

Nach diesem 'que'-ersetzenden 'com' kann dann auch, wie bei 'que' + Konj.,¹ der Konj. stehen:

«...com pot negun fill de santa sgleya star en alegria, *com* sia Jhesu-christ en est mon tan auilat e ahontat...» (Fel. Mar., 90, 1.)

Die überaus häufige Verwendung der indirekten Fragesätze, unter diesen besonders der durch 'com' eingeleiteten bei den Verben des Verwunders in den Werken R. Lulls,² lässt vermuten, dass sie ihm ein stilistisches Mittel sind, den Gegenstand der Verwunderung dem Leser näherzurücken, so dass dieser stärkeren Anteil an dem Geschilderten nimmt.

Bei den Verben des Verwunders ist zu beachten, dass das Subjekt des Nebensatzes als präpositionales Objekt zum Hauptverbum herausgestellt ist (S. die Beisp. oben.).

F) QUOMODO IN FINALSÄTZEN

Stolz-Schmalz, S. 766, gibt für das Lat. zwei Beispiele für finales quomodo an und kommt auf Grund der Seltenheit dieser Funktion von quomodo dazu, anzunehmen, dass *com-finale* im Rumänischen, Spanischen und Katalanischen (M.-L., III, S. 641) auf spontaner Entwicklung beruhe (S. auch die Einleitung).³

1. Vgl. «... e açó es molt gran marauella *que* lo plaser sensual se *conuer-tesca* en plaser spiritual...» (Fel. Mar., 324, 6.)

2. 'Que', 'd açó que' treten bei ihm ganz zurück hinter jenen Formen.

3. Für das Lat. s. Pirson, S. 74, für das Span. Gram. R. Ac., § 396, b, d, Cid, II, unter 'commo'; für das Ital. Wiese: Altit. Elementarbuch, S. 151. Auch im Aport. ist finales *com* zu belegen: «E de coraçon que a acorresse lle rogou enton, *como* non perdesse seu fill en priion...» (Cantigas de Santa María, Bd. 1, Nr. 62 Str. 6.)

S. ferner Hanssen, § 656, und Cuervo unter 'como', der 'como' in dieser Verwendung als Latinismus deutet.

Im Akat. sind Finalsätze mit *com* nur bei Lull zu belegen und in einem Fall in der Chronik von D'Esclot:

«...anaua per aquell palau j. hom qui será fet procurador dels infels *com venguessen a vida saludable*.» (Fel. Mar., 155, 6.)

«...e feya tot quant podia *com pogués viure longament*...» (Fel. Mar., 160, 3.)

«...que (= Relativ) vos avets posat en est mon, *com als homens sia revelada e demostrada en est mon la gloria del altre segle*.» (Contempl., 56, 1.)

«...per assó s'esdevé que los homens se percassen en est mon, *com ic pusquen viure ni com ic pusquen aver riqueses ab que s'aviden*.» (Contempl., 41, 14.)

«Encara avets ordonat, Senyer, con sien cavallers, per tal que sien ajudadors dels reys *con pusquen tenir justicia*.» (Contempl., 38, 11.)

«Pus que mes obres han estat en tanta de falsetat, d'uymés esforçarm he, Senyer, *com sien en veritat*...» = umso mehr werde ich mich anstrengen, dass [damit]. (Contempl., 24, 24.)

«...per so que Deus lur do lum de gracia *con pusquen esser convertits a la sancta fe catholica*.» (Doctr. Puer., 84, 9.)

«...en aquesta sciencia (arts mecàniques) treballen los homens corporalment *con pusquen viure*.» (Doctr. Puer., 79, 2.)

«...e trameteren llurs missatgers al apostoli ... *com sabessen* : que...» (D'Esclot, 572, 1.)

In diesen Beispielen übt *com* ausgesprochen finale Funktion aus, während man in vielen Fällen noch im Zweifel sein kann, ob man finales *com* vor sich hat oder das einen Subjekt- oder Objektsatz einleitende,¹ z. B.:

«...e los *anemora con poguessen e sabessen e volguessen preycar la fe de Deu*.» (Doctr. Puer., 50, 4.)

(= 'und er ermutigte sie dazu dass ...' oder 'damit'.)²

Geht man von solchen Fällen aus, so ist es möglich, dass, wenn in der Vorstellung des Redenden beim Aussprechen des Nebensatzes der Zweck der im Hauptsatz ausgedrückten Tätigkeit (des Ermutigens) im Vordergrund steht, er den durch *com* einge-

1. Levy fasst *com* im Prov. auch *konsekutiv* auf: «Els defendets de pena e de mal ven, *qon ilh puescan passar senes temensa*», aus Levy, Suppl.-Wörterb. unter 'com', 9.

Com konnte aber nur in solchen Konsekutivsätzen verwandt werden, deren Folge beabsichtigt war, denn es ist nur mit dem Konjunktiv belegt.

2. Vgl. auch die Beisp., S. 361-362.

leiteten Satz als Finalsatz ansieht, und dass somit die diesen Satz einleitende Konjunktion finale Funktion annimmt.

Die *finale* Funktion von *com* kann also aus dem Gebrauch dieser Konjunktion in Subjekt- und Objektsätzen erklärt werden.

Da ein Finalsatz auch aus einem Kausalsatz entstehen kann, indem die Absicht durch den Konj. zum Ausdruck gebracht wird, (vgl. die Erklärung für fin. 'perchè', span. 'porque' usw. bei Diez, III, S. 353, und M.-L., III, S. 640) könnte finales 'com' auch unmittelbar aus den Kausalsätzen übernommen sein (Vgl. Levy unter 'car' = 'damit'). Auch Lerch, II, S. 120 sagt: «Logisch betrachtet sind die Finalsätze eine Unterart der Kausalsätze...» Dennoch kommt er aber I, S. 318 für das einzige Beispiel von *comfinal* im Frz. nicht auf die Deutung, die er finalem 'pour ce que' gibt, die doch bei den auch im Afrz. belegten kausalen Verwendungen von 'comme' nahe gelegen hätte. Vielmehr stellt er zwei andere Möglichkeiten der Erklärung auf: 'com' = 'com se', 'wie wenn', und: «... in welcher Weise? ... sie sollte...».

Aus den bisherigen Ausführungen geht aber hervor, dass die Erklärung für finales 'com' im Akat. anders zu geben ist. (Die gleiche Erscheinung im Span. ist kaum anders zu deuten, da 'como' im Aspan. ebenfalls häufig in Verwendungen vorkommt, wie sie als Basis für finales 'com' oben charakterisiert worden sind. (Vgl. Zauner, §§ 192, 194.)

Eine Veranlassung, akat. finales *com* als kast. Einfluss zu deuten (Par, § 929) liegt nicht vor.

'Com' ist zwar im Akat. bei Lull häufig in dieser Funktion, bleibt aber im Vergleich mit den finalen Konjunktionen 'per ço que' und 'per tal que' an Verbreitung weit hinter diesen zurück. Bei Metge ist es z. B. auch nicht belegt (Par, § 929). Ferner geben die neukat. Grammatiken von Fabra und Huber es nicht mehr an.

Auffällig bleibt eine Form *en com* = 'damit' als die einzige, in der 'com' auf eine Präposition folgt.¹ Nach Diez, III, 365 Anm., M.-L., III, S. 653, ist 'en como' in Objektsätzen im Aspan. üblich.

1. Vgl. aber lat. : 'juxta quomodo' (Pirson, S. 72); aspan. 'de como' = 'seit' (M.-L., III, 645); aspan. 'de como' in indirektem Fragesatz (Diez, III, 388); neuspan. 'de como' in Objektsätzen (Krüger, S. 45); ferner Zauner, § 194.

Unsere Beispiele für 'en com' stammen aus einem Dokument von 1325 der Cab. esp., S. 344, f. und einem andern der Doc. Dipl., S. 120 von 1259:

«...en aydarnos *en com* aguessem la sua gracia ... es nostra speranza queus placia metrens en gracia del senyor Rey *en com* breument puxam aver lo vostre manament danar e de esser al vostre servi ... E sino quel senyor ... e madona ... ajen vostres cartes e del senyor Rey *en com* siam acuyllits et ajam la lur gracia.» (Cab. esp., 344-345.)

«...y per fer nosen (= nos en) bona resposta, auets no enuiat acuyndar, *en com* nos siam prestz y apareyllats.» (Doc. Dipl., 120, Nr. 21.)

Diese Beschränktheit des Vorkommens von 'en com' und sein gleichzeitiges Vorhandensein im Aspan. lässt span. Einfluss vermuten.¹

G) QUOMODO IN ADVERSATIV- UND KONZESSIVSÄTZEN

In Adversativ- und Konzessivsätzen ist *com* im Lat. nicht nachgewiesen, im Akat. selten belegt.

Adversatives *com*:

«E açó feu ell, que nos que li ajudassem e que lo valguessem ...; e *axí com* En G. de Muncada havia parents e amichs per fer a el mal, que el no havia altres parents ... que l poguessen defendre si nos no...» (Jaume, 50, 15.)

(= und er sagte, dass...; und während Herr G. ... Verwandte ... hätte, ... dass er keine Verwandten hätte, die ihn verteidigen könnten...)

Ebenso die neukat. Uebersetzung dieses Beispiels. *Axí com* ist in dieser Verwendung eigentlich vergleichende Konjunktion. Einer der beiden Sätze muss eine Negation enthalten, wenn die vergleichende Konjunktion adversative Funktion haben soll. (Vgl. einen ähnlichen Fall im Frz. bei Lerch, II, 519.)

Anders steht es mit den *Konzessivsätzen*, die 'das Gegenstück zu den Kausalsätzen bilden' (Lerch).² Sie stehen stets mit dem

1. Vgl. aspan. : «Esto es lo que ha dezir Vasco P. al Rey de Aragon. Primerament *en como* A. ... con (= mit) los xpianos que se alçaron...» (Cab. esp., 313.)

2. Vgl. dazu frz. *parce que* in konz. Verwendung bei Brunot Pensée, 806: «Parce que filles du peuple, vous n'avez pas le droit d'être jeunes = 'obgleich...', ferner Sn. de V., § 357.

Konj. des 'bekannten Grundes', da die konzessiven *com*-Sätze einen als bekannt vorausgesetzten Grund enthalten. (Vgl. aprov. *com* = 'quoique', Anglade, S. 368.)

«...perqué amats mes la un fill que laltre *com* sien amdosos fills vostres...» (Fel. Mar., 97, 5.)

«Encara, senyor, *con* los dits homens sien estats requests per uos ... que observassen les couinences ... et los dits homens no son alteses a mi.» (Sans Ant., Doc. 38.)

«Emperó *con* nos nos guabem que contemplarem en la vostra beneyta eternitat de tota nostra forsa, *per tot assó* nos no contemplam en ella.» (Contempl., 6, 6.)

«...e per aquesta rahó ... yo no so pogut anar davant la vostra Royal Maiestat *com* ço sia una cosa...» (Cab. esp., 320.)

Bei konz. wie bei kausalem *com* + Konj. ist Einfluss von lat. *cum-concessivum* möglich, wie auch Miltsch.,¹ S. 133, die ital. Form 'conciossiacosacchè' als Latinismus ansehen möchte, deren entsprechende Form im Akat. 'con sia cosa que' ebenfalls in konz. Sinne vorkommt:

«On, *con sia cosa que* tuyt siam obligats a servir Deu, a demostrar la gran caritat, ... promet lo rey ... que...» (Doctr. Puer., 44, 3.)

Es liegt sehr nahe, an Beeinflussung durch lat. konz. 'cum' zu denken, da der Hauptsatz, wenn ursprünglich kausales 'com' vorläge, eine Negation enthalten müsste, was nicht in allen obigen Beispielen der Fall ist.

Als Ausrufesatz ist folgender zu verstehen, mit der Funktion von 'com' = 'wiesehr' (s. oben S. 335).

«E *com* hauia fam, set, calt, ... nos ho preaua...» (Fel. Mar., 264, 12.)

Die konjunktionale Wendung *com quier que* ist einmal belegt:

«...e feu un be e mercé e *com quier que* el me feya be e mercé a mi nom cumplia e avia mes mester...» (Cab. esp., 347.)

Im Aspan. ist die Form *como quier que* häufig (Höfner, S. 4), und da die Diphthongierung von *e* > *ie* im Akat. nicht vorkommt, darf man wohl nicht daran zweifeln, dass akat. 'com quier que' aus dem Kast. übernommen ist. (Zu kast. 'como quiera que' vgl. Vallejo im Homenaje M. Pidal, II, 81.)

1. Ebenso Höfner für das Aspan., dessen Beispiele für konz. *como* sämtlich lat. konz. 'cum' wiedergeben.

H) 'COM QUE'

Diese Form hat die ursprüngliche Funktion von 'wie (in welcher Weise) auch immer'. Im Akat. ist sie nur in dieser Bedeutung belegt:

«...perdra la lana tota, de qualque condició sia o *con que* sia apelada...
(einziges Beisp.)» (Alart, Dok., 8, 48.)

In gleicher Bedeutung aprov. (Anglade, S. 368) und frz. (Lerch, II, S. 438). In den romanischen Sprachen hat diese Partikel eine weitere Entwicklung genommen, indem das Moment der Art und Weise weggefallen ist und 'com que' zum einfachen 'wiewohl' geworden ist. [So im Ital. (Miltch., S. 58), und Span. (Höfner, S. 33).]

Im Span. hat es ausser der Bedeutung 'mit der Bedingung dass' (Hanssen, 209) noch die Funktion der kausalen Konjunktion. (Vgl. Gram. R. Acad., § 398; Spitzer, ZRPh, Bd. 37, 730-735; Amado Alonso, in RFE, Bd. 12, S. 133-156, 1925.)¹

Zusammenfassender Ueberblick

Das Kapitel über *quomodo* zeigt uns die Erweiterung des Funktionsbereichs von lat. 'quomodo' bei seiner Entwicklung zum Katalanischen hin.

'Quomodo' war schon im Spätlatein als vergleichende, zuweilen als temporale und kausale Konjunktion belegt; nach den Verben des Sagens und Denkens hatte es auch schon die Stelle von *que* eingenommen. Ohne Zweifel ist es in der lat. Volkssprache nicht so selten angewandt worden, wie man nach seinem gelegentlichen Vorkommen in den spätlat. Zeugnissen vermuten könnte, da es einige Jahrhunderte später in allen romanischen Sprachen so häufig belegt ist. Die klassisch-lat. Tradition wurde vermutlich von den spätlat. Schriftstellern noch lange gewahrt, sodass die in der Volkssprache sich vollziehende Funktionserweiterung von

1. Neukat. : «...i com que l'editor m'apressava, no vaig tenir temps d'escotar el rondineig.» (Ruyra, Pinya de Rosa, I, 13.)

'quomodo' in ihren Schriften nur spurenweise zum Ausdruck kam, die häufigere Anwendung dieser Partikel dagegen gar nicht.

Das Altkatalanische zeigt diese Häufigkeit seit alter Zeit. In *Vergleichsätzen* ist *com* die wichtigste Konjunktion; in der festen Satzkonstruktion *com més ... més...* tritt es für lat. *quanto* + Komparativ ... *tanto* + Komp. ... ein. In *Temporalsätzen* steht *com* im Akat. zunächst zwar noch hinter *can* zurück, ist aber schon oft verwandt und bei R. Lull die wichtigste temporale Konjunktion. Die ältesten Beispiele für *com* in *Kausalsätzen* aus dem 13. Jh. weisen es bereits in der Verbindung 'per ço com' auf. Für die Bezeichnung der Kausalsätze mit *bekanntem Grund* hat sich die Konstruktion *com* + Konj. herausgebildet. In *Subjekt- und Objektsätzen* konnte *com* noch Träger der Bedeutung sein, die es als fragendes und ausrufendes Adverb hatte, ferner durch Verlust des Sinnes der Art und Weise die Funktion von *que* erfüllen. Aus seiner Stellung in solchen Sätzen ist die Verwendung von *com* in *Finalsätzen*, die vor allem in den literarischen Sprachdenkmälern vorkommt, zu erklären. Der selten belegten Verwendung von 'com' in *Konzessivsätzen* liegt seine kausale Funktion zugrunde. Die syntaktischen Beziehungen, zu deren Ausdruck *com* dient, sind bei den Kategorien der vergleichenden, temporalen und kausalen Sätze durch Verbindung von *com* mit den entsprechenden Adverbien schärfer gekennzeichnet und voneinander unterschieden: So ist bei den Vergleichsätzen *com* zu *axí com* erweitert (nur selten fehlt 'axí'), bei den Temporalsätzen zu *adoncs com* und *puxes com*, bei den Kausalsätzen zu *per ço com*. Durch *com* eingeleitete Finalsätze unterscheiden sich dadurch von den andern 'com'-Sätzen, dass sie im Konjunktiv stehen und stets auf den Hauptsatz folgen.

Die Entwicklung der im Akat. in fast allen Satzkategorien verwandten Konjunktion *com* lässt sich mit der Ausbreitung der wichtigsten romanischen Konjunktion *que* vergleichen. Während *que* sich aber überall durchgesetzt hat, ist *com*, obwohl es im Akat. in allen Arten von Sätzen festen Fuss gefasst hatte, in seiner Entwicklung zum Neukat. hin wieder zurückgegangen; so hat es z. B. in Temporalsätzen den andern Konjunktionen weichen müssen, ferner ist es in Finalsätzen im Neukat. nicht mehr belegt.

'ON'

I. Allgemeines

Das Adverbium *on* (aus UNDE) ist im Romanischen (M.-L., III, S. 549) für lat. *ubi* eingetreten und wird im Prov. als zeitlich relative Partikel verwandt (ib. S. 647). Meyer-Lübke vermutet, dass die ursprüngliche Bedeutung von *unde* (= 'woher?') 'wohl nirgends bewahrt' geblieben ist. Das Akat. bietet aber Beispiele für fragendes *on* = 'woher'¹ neben solchen für *on* = 'wo' bei R. Lull:

«¿... *on* me ve a mi, Senyer, esta peŕea que sent esser en mi...?» (Contempl., 33, 23.)

«¿... *on* ve assó que cascun hom vulria aver tot l'aur ...qui es en lo mon?» (Contempl., 34, 7.)

Für die Bedeutung 'woher' bestand neben *on*² noch die durch 'de' verdeutlichte Form:

«...*d'on* que sia, que no sia stadant de Pugcerdá.» (Alart, Dok., 4, 504.) (= woher er auch sei...)

In abhängigem Satz:

«...membrem *d'on* som vengudes...» (Blanq., 37, 2.)

Nun kommt *on* im Akat. aber noch mit einer Reihe von andern Funktionen vor.

II. 'On' mit der Bedeutung 'woher' in ursprünglich relativer Funktion

Bei Virgil findet *unde* (Göltzer, Latinité de S.-Jérôme, S. 424) schon Verwendung im Sinne von 'daher', die das ital. *onde* beibehalten hat. (Vockeradt, § 447, 9). Diese Bedeutung könnte es auch im folgenden kat. Beispiel haben:

«...jcon gran consolació han aquells qui per amor son en sospirs e en lagremes e en plors! *On*, ... sapies plorar...» (Doctr. Puer., 39, 7.)

1. Das Neukat. würde hier 'd'ahont' anwenden, Par, § 669.
2. Im Prov. kommt *on* in den Bedeutungen 'wo' und 'wohin' vor. S. auch. Tobler, III, 44, für das Kat. Par, §§ 903, 1005.

Die Bedeutung von *on* ist aber nur in den seltensten Fällen der von kat. 'per açó' = 'deshalb' gleichzusetzen, denn 1. folgt 'per açó' noch häufig auf *on*:

«...hon per açó, senyer, vos prech que...» (Fel. Mar., 29, 15.)

«*On per assó*, fill, seria mester que...» (Doctr. Puer., 93, 3.)

«...e cogitá que força d'amor no regueix manera com lamic ama molt fortment son amat. *On, per açó* Blanquerna fo en volentat que fees libre de amic e amat.» (Blanq., 99, 2.)

2. dient *on* auch nie zur Wiederaufnahme einer kausalen Konjunktion im Hauptsatze nach voraufgegangenem Nebensatz, wie 'per açó' (s. die Beisp., S. 391).

Welche Funktion hat *on* in folgenden Sätzen?:

«...auem uistes letres ... sobrel feyt de la casa de tolo la qual uosauez en treditá que nos de part del (= de el) ne pregassem uos. *On* nos uos pregam, sener, ... que...» (Pujol, Dok., 19.)

«...e nol (= no lo) han pogut hauer, *on*, si Deus majut, bon seria quey pensassem...» (Jaume, 175, 23.)

«...vim uostra carta en quens (= en que nos) enuias a dir que ... quens acuydauez : *on* uos responem...» (Rebelió, 523.)

«Vim uostra carta..., *ond* uos fem a saber que...» (Doc. Dipl., 183, N. 81.)

«...e havem entes cumplidament ço qui es contengut en aquelles. *On* vos responem que creem...» (Negoc., S. 313.)

«Dampnació es perdre la celestial gloria perdurable ... *On*, per los 7 peccats damunt dits sapies, fill, que han los homens dampnació.» (Doctr. Puer., 67, 1.)

Das allen Fällen gemeinsame ist folgendes : Im vorausgehenden Satze ist eine Tatsache oder ein Geschehen zum Ausdruck gebracht, das eine Basis sein soll für das, was der durch 'on' eingeleitete Satz berichtet; eine gewisse relative Beziehung ist also durch 'on' noch gekennzeichnet. In welchem Verhältnis der Satz mit 'on' zum vorhergehenden steht, ist damit noch nicht gesagt. Es kann z. B. adversativ sein:

«Et els clams ... dix qe era ma muiler e qe io la auia lexada e qe auia autre muiler presa. *On* io dig a uos eus faz saber qe io no uul entrar em pleit. » (= ...ich aber sage...) (Sans Ant. Doc., 9.)

Die valencianische Uebersetzung von 1521 des Romans «Blanquerna» (Romania, 6, S. 504) zeigt, wie der Uebersetzer sich bemühte, das logische Verhältnis des durch *on* eingeleiteten Satzes

zum vorhergehenden genau wiederzugeben. Dazu bedient er sich einmal der Partikel *on* selber, zum andern verwendet er *e perçó* und *e així*, auch das adversative *mas*:

«...el (= en el) anet far penitencia ... *On* en semblant manieira fa penitencia.» (Uebers. : *On* en semblant...) (Blaq., 520.)

«*On* si uos uoletz estar ab mi, yeu satisfarai... (Uebers. : e perçó, si...) (Blaq., 522.)

«*On* pueiss uos auetz demandat de mon estament, prec...» (Uebers.: E així puix...) (Blaq., 521.)

«Anc no fui uencutz ni sobratz per nuyl home, *on* se ieu non obezia a uostras paraulas, uiltat ... uenceria mon coratge...» (Uebers. : Mas si...) (Blaq., 515.)

‘*On*’ scheint eine Art ausrufenden Charakter zu haben, wie das dtische. ‘also’, ‘nun’, wenn es vom vorhergehenden auf etwas folgendes nur hinweisen soll, ohne Angabe einer schärferen logischen Beziehung. Als eine solche Partikel hätte es die Funktion, beim Hörenden Aufmerksamkeit für das folgende zu erregen:

«Ley vella es establiment escrit, manat e donat per Deu a Moysén. *On*, tant covinent cosa e tant raonable es, fill, obeyr als manaments de Deu, que no tant solament hi hac mester ley natural,...» (Doctr. Puer., 69, 1.)

«Moysé fo profeta, qui es aytant a dir com hom spiritat ... per la qual spiració ... hac conexensa de les coses presents... *On* a aquest home doná Deu ley...» (Doctr. Puer., 69, 2.)¹

So erscheint *on* sogar am Anfang eines Paragraphen:

«*On*, sanctetat e vertut e gloria sia atribuida a vos, Senyer Deus, car molt es altra cosa ... la ordonació...» (Contempl., 33, 18.)

‘*On*’ wäre demnach eine besonders in der lebhaften Rede beliebte Partikel; daher ist es auch nicht zu verwundern, wenn sie uns gerade bei Lull in solcher Fülle von Verwendungen entgegentritt,² in den Urkunden dagegen, abgesehen von den Briefen, garnicht, und bei Jaume nur vereinzelt.

Bei einer Deutung der in diesem Abschnitt behandelten Funktionen von ‘*on*’ hat man auszugehen von der in allen Beispielen noch vorhandenen relativen : «woher (sich ergibt, dass)».³

1. Vgl. auch die Beisp. S. 357.

2. In der Doctr. Puer. begegnet sie fast auf jeder Seite zwei Mal.

3. Vgl. damit span. *con que* (< cum quid) bei Beinhauer, Span. Umgangsspr., S. 63 (Ergänzung).

Der in Klammern gesetzte Gedanke brauchte nicht zum Ausdruck gebracht zu werden, sondern liegt in dem ausrufeartig hervorgehobenen *on*.

Im Jacobo tritt uns in denselben hier beschriebenen Funktionen die Partikel *don* entgegen, die, da die kat. Version dieses Werkes eine ganze Reihe von Kastilianismen enthält, wohl auf span. Einfluss zurückzuführen ist (Vgl. Cid, II, unter *don*):

«Ara vuyll dir daquels que fan çitar aaltres ... *Don* dic que si aquel que será citat ve al pleyt...» (Jacobo, Tit., 12, Lex 1 a.)

(Ueber 'konsekutives' *don* im Jacobo s. Kap. Konsek.-Sätze.)

III. 'On' in der Bedeutung 'wo'

In der Bedeutung 'wo'¹ findet sich *on* zusammengesetzt mit *que* in konzessiver Verwendung = 'wo immer'² (neukat. 'onsevulla que', s. Mem., S. 14):

«Si tu, fill, entres en gloria, *on que sies* aurás gloria.» (Doctr. Puer., 5, 9.)

Die Möglichkeit, aus einer räumlichen Partikel eine konzessive zu entwickeln, die das dtsche. 'wo'³ z. B. aufweist, bietet auch das kat. 'on', ohne dass sich aber daraus ein fester Gebrauch entwickelt hätte:

«...e si amés alcuna cosa més que Deu, *on* mils lo coneixs, major culpa has e major pena en aurás.» (Doctr. Puer., 34, 6.) (= 'wo du ihn doch besser kennst'.)

1. Neukat. *hont* : «*Hont* serien enterrats, si morien en aquells països pràctics *hont* els morts fan tanta nosa.» (Rusifol, *De la vida*, Lect. Pop., S 126.)

2. Bemerkenswert ist ein Beispiel aus einem kat. Druck des 16. Jh.: «...conexentme affectat a la sciencia de aquell, *onque* noy (= no y) sia docte ni menys llimat en dita lengua.» (Johan Bonlaby, *Epístola proemial* 1521 in Romania, 6, 508), in dem der Verfasser augenscheinlich das span. *aunque* (= 'obgleich') durch *onque* wiedergeben wollte.

3. Vgl. Behaghel, III, 351.

IV. 'On' in Konkurrenz mit 'com'

On ist ferner in akat. Zeit in einer Reihe von Verwendungen belegt, in denen sich schon 'com' fand, und zwar bei dem Typus:

1. *Com pus tost pourá* (s. S. 343) und

2. *Com mes ... mes* (s. S. 342).

1. «...e deus la far *on pus avinentment pugues*.» (einziges Beispiel.) (R. V. Doctr., 357, 11.)

Hier liegt die örtliche Beziehung: «wo du es am bequemsten vermagst» zu Grunde, ebenso in folgenden Beispielen, die seit etwa 1200 belegt sind:¹

2. «Et el *on mas* li manacauen el *mas* cridaue.» (Sans Hom., 42.)

«*On mes* amarás, *mes* porás entendre; e *on mes* entendrás *major* amor pots aver...» (Doctr. Puer., 54, 10.)

«...car, *on mes* son les obres a *pus* diverses, encara a molt *mes* basta lo vostre poder e vostra saviea a adur...» (Contempl., 28, 14.)

«...dix Felix ¿per qual natura han los sarrahins *mes* de seny *hon pus* enuellexen, e los christians ne han meny?» (Fel. Mar., 292, 11.)

«E nos dixem li que ben deya, que *on mils* sacordaria *mils* trobaria ço que deuria fer.» (Jaume, 494, 27.)

«...*on pus* fort será, *maior* temor ne auran...» (Hist. Cult., 76.)

On mes ... e mes:²

«*On mes*, Senyer, parlaria hom del vostre poder ni *mes* hi contemplaria, e *mes* hi apercebria hom de noblea e de dignitat.» (Contempl., 14, 22.)

Diese Konstruktion 'on mes ... mes' bringt bei Lull hauptsächlich das Verhältnis des Vergleichs der Proportionalität zum Ausdruck.

Einige Beispiele der Contempl. zeigen 'on' noch in selbständiger adverbialer Stellung und in der Bedeutung 'wo', die es ursprünglich in dieser Konstruktion hatte: ein Zeichen dafür, dass die Uebertragung einer konjunkionalen Funktion aus 'Lokalsätzen'

1. Vgl. M.-L., III, 660.

2. 'E' ist als das auch in Temporalsätzen vorkommende 'e' des Nachsatzes anzusehen.

in die Sphäre der Vergleichsätze der Proportionalität auch später noch üblich war:

«...car *on* ella *pus* creec en la salutació e en la divinal potencia, e *on* ella *mes* se omeliá a esser vostra serva, e (= *umso*) *pus* aparellada fo que vos vos encarnassets en ella.» (Contempl., 54, 6.)

«¿com son tam pecs que no salbiren que impossibilitat es *pus* fort e *major on* ella *pus* prop es de privació e *pus* frevol *on* *pus* n es luny?» (Contempl., 18, 27.)

Metge verwendet diese Konstruktion 'on mes ... mes' nicht, im Neukat. scheint sie ausgestorben.

Einen Schritt weiter tut das Aproz., wo beide Sätze der Proportionalität durch 'on' eingeleitet sind, sodass sich daraus eine feste Form für solche Sätze herausgebildet hat: *on mes ... on mes* (Beisp. s. bei Appel unter 'on'). Das erste 'on' wird aus der Verbindung 'on mes ... mes' stammen, während das zweite wohl als das relative 'on' (s. S. 374) anzusehen ist.

Eine Eigentümlichkeit Lulls ist es, nur einen Teil des Verhältnisses der Proportionalität auszudrücken, wenn ihm nämlich erst im Verlauf des Satzes der Gedanke an einen proportionalen Vergleich gekommen ist:

«...e lo poble ... regordonara lo rey *hon* *pus* lo batle será contra son poble.» (Fel. Mar., 54, 18.)

«...dona alegre e sadollament al hom, *hon* *pus* fortment treballa per la honor de Deu.» (Fel. Mar., 264, 25.)

(S. auch den Abschnitt 'com', B. II d, S. 342.)

Zusammenfassender Ueberblick

Das Adverb *on* (< UNDE) zeigt im Akat. in einigen seltenen Fällen noch die ursprüngliche Bedeutung 'woher?', die in den andern romanischen Sprachen nicht mehr zu bezeugen ist. In relativer Verwendung ist dagegen *on* mit dem Sinn 'woher' noch häufig und zwar ist es einmal zu konjunkionaler Verwendung gelangt = 'daher', zum andern ist es zu einer Ueberleitungs-partikel geworden, die oft interjektionalen Charakter annimmt, — dtsh. : «Also!» In dieser letzten Funktion mag es in der gesprochenen Sprache besonders häufig gewesen sein. Daher ist es

zu erklären, dass *on* in dieser Bedeutung in der Doctr. Puer., in der die direkte Rede eine so reiche Anwendung erfahren hat, am meisten auftritt.

In Frage- und Relativsätzen kommt *on* unter Verlust des Momentes der 'Richtung von' mit dem Sinn 'wo' vor. Auch in dieser Verwendung hat sich *on* zur Konjunktion entwickelt in Vergleichsätzen der Proportionalität — *on mes ... mes* —, eine Konstruktion, die im Akat. ebenso beliebt ist, wie die Konstruktion *com mes ... mes*, im Neukat. aber ausgestorben zu sein scheint.

II. HAUPTTEIL

A) DIE TEMPORALEN KONJUNKTIONEN

I. Allgemeines

Unter den temporalen Satzbeziehungen sind die der Gleichzeitigkeit am häufigsten in den akat. Texten ausgedrückt und am frühesten belegt. Es folgen — an Häufigkeit des Vorkommens und zeitlich gesehen — die Sätze der Nachzeitigkeit und zuletzt — am wenigsten angewandt — die der Vorzeitigkeit. Der Grund für das späte Auftauchen der letzteren und ihre Seltenheit im Vergleich zu den andern mag darin zu suchen sein, dass sie eine kompliziertere Form des Denkens voraussetzen; sie haben daher erst später eine feste konjunktionale Ausdrucksform herausgebildet. So sind im 12. Jh. *can*, *com*, *dementre que* und *tro que* belegt; die Konjunktion *abans que* lässt sich jedoch erst in der 2. Hälfte des 13. Jh. bezeugen. Um diese Zeit auch treten die mannigfachen Formen auf wie *(de)pus que*, *après que*, *sempre que* usw. Am spätesten, um das Ende des 13. Jh. erscheinen die Konjunktionen *encontinent que* und *maintinent que*.

Wie bei allen Konjunktionen, so muss auch hier besonders Lulls Neigung zur Präzision syntaktischer Unterordnung hervorgehoben werden durch Verwendung temporaler Adverbien im Hauptsatz (s. Kapitel 'com', S. 347 ff.). Ausgenommen sind die Sätze der Vorzeitigkeit, die — obwohl sie meist dem Hauptsatz vorangehen, doch nur einmal durch *ja* = 'schon' verstärkt sind (s. das Beisp. *Contempl.*, 18, 27, S. 381). Diese Konjunktion gibt ja auch schon so klar die logische Beziehung der beiden Sätze, dass eine nochmalige Bezeichnung überflüssig schien.

II. Die Sätze der Vorzeitigkeit

Wie die entsprechende lat. Konj. *priusquam* ist die akat. Konj. der Vorzeitigkeit durch Zusammentreten des adverbialen Komparativs 'ans' = 'eher' mit *que* entstanden.¹

Die komparative Form 'primerament' hätte auch zur Bildung einer Konjunktion führen können, etwa 'primerament que' die aber nicht vorkommt:

«...e les dites fermançes renunciaren al dret qui diu que primerament sien demanats los principals que les fermançes.» (Serm. Pleb., 238.)

Die Konjunktion *ans que* ist durch Präpositionen wie 'ab' und 'en' erweitert, sodass wir die Formen *ans que*, *abans que* und *enans que*² nebeneinander haben, die alle drei selbst bei einem Schriftsteller verwandt sind:

1. *Ans que*:

«...*ans que* fos encarnat lo Fill de Deu.» (Doctr. Puer., 99, 1.)

«L'aveniment ... fo denunciat *ans que* fos per los sants profetes.» (Doctr. Puer., 6, 9.)

«*Ans que* sia questa etat, trametrá Deus los 15 dies on seran fayts los senyals...» (Doctr. Puer., 97, 14.)

«E *ans que* fos la batayla uolies metre en Simon en son poder...» (Jaume, 17, 14.)

«...mas *ans que* la torra fos tan alta con ells la volien fer tramés Deus...» (Doctr. Puer., 97, 6.)

2. *Abans que*:

«...*abans que* l' cayro sia treyt del motle...» (Alart, Dok., 4, 362.)

«...*abans que* poguessen...» (Fel. Mar., 224, 8.)

3. *Enans que*:

«...car *enans que* vos vos encarnassets, ja erets vos en esser...» (Contempl., 18, 27.)

1. «...aquella fo *enans* en ésser *que* temps ni loc fossen en ésser...» (Contempl., 9, 13.)

In diesem temporalen Sinn ist *ans* selten im Akat. Meist hat es die adverbative Bedeutung 'vielmehr'. Vgl. Dicc. Aguiló unter *ans* und *Alcover*. Dicc.

2. Vgl. Cid, § 157, 3: 'enantes que'.

«...que en ans que donen los dits sacraments ... no demanen neguna cosa...» (Seg. Ob. Mall., 252, 1.)

«...e enant que hom sia vengut a aquest sacrament, deu hom esser confessat...» (Doctr. Puer., 29, 4.)

Metge kennt davon nur die Formen *ans que* und *abans que*. *Infinitivsätze* der Vorzeitigkeit sind im Akat. selten:

«...e ans de respondre li començà...» (Blanq., 20, 2.)

III. Die Sätze der Gleichzeitigkeit

Zu deren Ausdruck dienen — schon im 12. Jh. belegt — *can* (auch *quant* geschrieben), *com* (s. oben S. 347 f.) und, das Verhältnis der gleichen Dauer schärfer kennzeichnend, *(de)mentre (que)*. Die konjunkionalen Wendungen *tota hora que*, *tota via que* und *totes vegades que* sind erst seit Lull bezeugt.

a) 'Als'

1. Für *com*, s. S. 347-348.

2. *Can*: *Can* scheint in frühster Zeit beliebter gewesen zu sein als *com*; es wird selbst zur Uebersetzung des lat. *cum* verwandt:

«...*can* el ho la dona Regina present seran aquí axí el con la Regina quan aquí seran...»

lat.:

«...*cum* ipse vel domina Regina presens fuerit ... cum fuerint ibi.» (Serm. Pleb., 37 [1184].)

«...et *quan* noi trobaren en Simon anarensen al alberc.» (Serm. Pleb., 232 [13. Jh.].)

«...*can* ac fam ... si ueng lo diable...» (Sans Hom., 44.)

R. Lull zieht *com* vor (auf 100 Seiten von Fel. Mar. ist *com* 11 mal und *quant* 3 mal belegt, s. oben S. 346), Jaume hat dagegen meist *quan*.

Lull:

«*Quant* Felix fo assats couinentment certifficat de Deu ... Felix pres comiat...» (Fel. Mar., 47, 1.)

«...un mercador hauia mil besants e hac desig quen pogués hauer altres M., e *quant* nach ij. mil *encontinent* ne volch hauer mes...» (Fel.

Mar., 16, 2.) (= und als er 2000 davon hatte, wollte er sofort noch mehr haben.)

«...e *quant* Narpan fon a la taula, Blaqueria aportet en j. tallador la uolp denant Narpan. (Blaq., 522.)

Jaume:

«...ij. richs homens qui uenien ab ella, *quan* foren a Montpestler sa-beren quel Rey don Alfonso ... hauria presa...» (Jaume, 8.)

«E *quan* se foren acostats lo Rey de Maylorques e don Nuno, deualaren en la tenda.» (Jaume, 122, 2.)

Wenn *can* mit dem *Konjunktiv* erscheint, so dient dieser zum Ausdruck eines eventuellen Geschehnisses, besonders wenn im übergeordneten Satz ein Wunsch enthalten ist (vgl. Cid, § 157, 3):

«...li n dava axí poder per tal que sabés haver manera de mantenir e de regir sa casa *quant* fos casada.» (Blanq., 6, 3.)

Can zeigt sich in *Zusammensetzung mit (de)pays* in der gleichen Bedeutung:

«*Pois can* lo rei muda bailes en lerida et gitauit jafia totaüa desmantenc los bailes e fo auols...» (Sans Ant. Doc., Lamina 8.)

«E *pays quan* uench al maytí anam hoir la Missa...» (Jaume, 37, 8.)

«...se complí *depuys can* nostre pare pres per muyler la neta del Emperador.» (Jaume, 15, 4.)

In der *Zusammensetzung mit que* ist *quant* im Akat. zu zweifacher Bedeutung gelangt: Einmal + Konj. wie im Frz. (s. Brüss, S. 40) = *wann auch immer*, zum andern + Ind. = *sobald*.¹ (Für die letztere Bedeutung s. unten Abschnitt e). 'Wann auch immer':

«...car desijaua que aquell fos bisbe *quant que* el bisbe passás daquesta vida.» (Fel. Mar., 45, 23.)

3. *Que*. (Für die temporale Funktion von *que* s. M.-L., III, 646, und Par, § 909):

«En *aquell temps*, fill, *que* nostre Senyor J. C. era en aquest mon ... adoncs dona...» (Doctr. Puer., 26, 5.)

«E nos *que* erem en Ualencia uench nos Jacme Alarich ab los tartres.» (Jaume, 472, 27.)

1. Im Frz. bedeutet *quand* auch 'während' (Tobler, II, 11). Vgl. Cid unter 'mientras...', etc., S. 347, Silva Dias, § 400.

b) 'Während'

(De)mentre (que):

«E es dit e promés e posat que *mentre qe* io seré en uostra presó mos homens no mos ualedors quals que sien no faççen mal a uos.» (Rev. Bibl. Cat., 1904, S. 23.)

«Et en així com aquesta f. *dementre qe* fo en sa terra no clamaua mercé.» (Sans Hom., 46.)

«Item manam que clergue algú no segá *mentre* les ores de Sta. Maria se diran...» (Seg. Ob. Mall., 317, r.)

«...car *dementre que* li dirás mal d altre, te concebra a amor...» (Doctr. Puer., 89, 10.)

«...les quals vertuts avia en acció *dementre* era en lo cors.» (Contempl., 36, 5.)

«...e *mentre quels* seus uenien, el uolch metre ma al coutel.» (Jaume, 44, 15.)

«*Dementre quel* noble rey En Pere tenia assetiada la ciutat de Albarazi, madona la reyna ... era.» (D'Esclot, 663, r.)

«E nos, senyor, som tot vostre ... et serem, *mentre* vivam.» (Papstum, 172.)¹

Ein Partizipialsatz wie:

«...estant la altra part present...» (= während) (Jacobo, Tit., 25, Lex i a.)

ist Ausgangspunkt der Bildung einer konjunkionalen Wendung *estant que* = 'während', die selten — bei Lull — belegt ist und wohl nie in Gebrauch gekommen ist:

«*Estant quel* aurifany consideraue en açó, li dix Na Renart...» (Fel. Mar., 250, 19.)

«*Estant que* laurifany ab lo senglar parlaua, Na Renart aná al leo...» (Fel. Mar., 254, 15.)

«*Estant que* lo bisbe staua en son sejoyn, e en sa gran benanança ... sdeuench se que...» (Fel. Mar., 160, 3.)

Partizipialsätze zum Ausdruck der gleichen Dauer sind selten:

«Aquell hermitá stech longament en la cort del rey dient bones paraules de Deu...» (Fel. Mar., 208, 12.)

1. *Mentre* vermag wie das entsprechende frz. *pendant que* adversative Funktion zu erfüllen: «Qui son senyor lexara uiu en batayla *mentre* ajudar li puxa ... perdre deu ...» (Usatges, 32.)

«Dient lo ca estes paraules entraren en la ciutat» (Fel. Mar., 224, 4.)

«...e ab la anima devallá en los inferns, estant lo cors en aquell loch hon fo crucificat.» (Doctr. Puer., 9, 6.)

c) 'Solange als'

Das lat. relative *quantus* = 'solange als' könnte das Vorbild zu der selten belegten konjunkionalen Wendung *tant quant* mit derselben Bedeutung gewesen sein:

«...e ha proposit que hi stiga *tant quant* vischa en est mon...» (Fel. Mar., 150, 3.)

«E aquest establiment dur *aytant cant* plaurá als prohomens de Perpenyá.» (Alart, Dok., 5, S. 92.)

d) 'Jedesmal wenn'

Tota hora que, etc.:

«...caí *tota hora que* nos loem la vostra Unitat, *tota hora* amam e honram...» (Contempl., 13, 15.)

«...us promet ... que ... E que *tota via que* us en uullats uenir de terra del Rey ... que us en guanyaré licencia.» (Sans Ant. Doc., 32.)

«...e *totes vegades que* lo veyá, e *totes aytantes vegades* com lo membraua, sentias alegre...» (Fel. Mar., 162, 14.)

«...e *totes vegades que* lo veyá, e *totes aytantes vegades* com lo membraua, sentias alegre...» (Fel. Mar., 162, 14.)

«...yo'm so obligat a ells de respondre ... *totes vegades que*m daran per scrit la impugnació dels adversariis.» (Vil. Co., 10.)

e) 'Sobald als'

Zur Bezeichnung des genauen Zeitpunktes beim Beginn einer Handlung (dtsch. 'sobald als') dienen *aytantost com* (s. S. 350) und die Zusammensetzungen der Adverbien 'sempre'¹ (s. S. 347), 'encontinent' und 'mantinent' mit *que*:

«...car *aytantost com* lo arbre es tallat, es girada tota sa essencia...» (Fel. Mar., 158, 26.)

1. *Sempre* hiess im Akat. wie im Prov. 'aussitôt' (Anglade, Gram., S. 360) und Levy, im Span. und wiederum im Neukat. heisst es 'immer'.

Weitere Beisp. s. oben, S. 350.

«...e nostra mare *sempre que* nos fom nats...» (Neukat. Uebs. 'tot seguit que'. (Jaume, 12.)

«...adoncs es raó que *sempre que* es mort sia certificat de so qui...» (Contempl., 56, 29.)

«...e *sempre que* vos ho volgués, *sempre foren*.» (Contempl., 30, 10.)

«*En continent que* la imaginació imagina los delits que hom ha per luxuria, imagina, fill...» (Doctr. Puer., 61, 5.)

«...e *continent que* fom a Barchna, trobam la galea.» (Episodios, 200, Anm. 1.)

«...axí que nos ofrís que vos *mantinent que* nos lo fet comansassem complirietis en açó de manera nostra volentat que...» (Episodios, 217.)

«*Mantinent que* aquestes coses hac ordenades, lo pres...» (D'Esclot, 732.)

Quan que (s. unter a 2):

«...per ço com sabia que gran obs los era *quantque* aquells temps s'acostás que'n haguessen sabuda special.» (Vil. Co., 11.)

«...car per açó serets honrat e morrets honrat, *quanque* muyrats e uos e nos.» (Jaume, 196, 2.)

«...e dien que sen iran de dia, o de nuyt, *quant que* uos uos nanets (= sobald ihr davongeht). (Jaume, 280, 16.)

f) 'Bis'

Die Funktion von 'bis dass' (Lerch, II, 32) wird durchweg ausgeübt durch *entró que* ('tro que', 'tro'), das nach M.-L., III, 281, aus 'intro' entstanden ist.¹ Meist folgt darauf der Konjunktiv des Wunsches, aber auch der Indikativ. R. Lull kennt noch eine durch 'de' verstärkte Form:

«...*entró que* na Ramona sia trez d. morabetins.» (Rev. Bibl. Cat., 1904, 26.)

«...no son tengut danar ... *tro* les dites dues coses sien complides.» (Sans Ant. Doc., 31.)

«...tro retudes les ages...» (Pujol, Dok, 9, S. 18.)

«...respòs que no n creya *entró que* ell mesés los seus dits en les nafres de Jh. Chr. e fos ocasió a creure.» (Doctr. Puer., 10, 5.)

1. Ueber 'entró' als Präposition, vgl. Dicc. Aguiló und REW, 4514, zu 'entró que', vgl. Memor., S. 8.

«*Dentró que jo vaja cridant per les plasses la vostra veritat ... no m serà semblant que jo sia en veritat.*» (Contempl., 24, 29.)

«...no exiré en terra del Rey ... *tro que* uos siats pagat daquest deute.» (Sans. Ant. Doc., 32.)

«...les quals mostraran en parença *entró que* per totes parts sia tenguda lur falsia...» (Vil. Co., 15.)

Mit Ind.:

«...no la uolg audir *tro que* hag parlad ab los diciples.» (Sans Hom, 47.)

«...no agren complement *dentró que* vench lo Fill de Deu.» (Doctr. Puer., 23, 6.)

«...e nols coneguem *tro que* foren al pont de Pertusa.» (Jaume, 50, 15.)

«...no hauia uolgut retre Montmagastre *tro que* la comtessa uench...» (Jaume, 60, 25.)

Sehr beliebt, besonders bei Lull ist ein Hinweis auf die Dauer der im Hauptsatz berichteten Handlung durch *tan longament*:

«...se couenia que la obra durás *tan longament tro que* el palau fos complit.» (Fel. Mar., 93, 26.)

«...star ab vos *tan longament tro que* vos ... siats.» (Fel. Mar., 208, 18.)

«...e açó *tan longament dentró que* lo mercader imagina...» (Fel. Mar., 165, 7.)

Die Funktion von 'solange' kann auch durch 'tant' allein angedeutet werden (Vgl. frz. : «tant va la cruche à l'eau...»):

«*Tant* aná lo pastor ab Felix, *destro que* (= bis) lo hac mes en una carrera.» (Fel. Mar., 119, 26.)¹

Aus diesem *tant* (so sehr > so lange) entstand in Verbindung mit *que* die Konjunktion *tant que* = 'solange dass', 'bis' (selten im Vergleich zu 'tro que'):

«...desigen a pujar cada dia *tant que* sien en lo cap de la roda subirana...» (Doctr. Puer., 79, 10.)

«...aná de cort en cort ...; *tant que* vench lo juglaret en la noble ciutat.» (D'Esclot, 578, 1.)

Ferner ergibt sich aus *tant* und *tro que* die konjunktionale Wendung *tant tro (que)*:

«...ques acostassen a aquels del mur *tant tro* posquessen hoir la sua paraula.» (Jaume, 69, 8.)

1. Über 'destró que', vgl. Dicc. Aguiló.

«...es us deman plorant e angoxós, *tant tro que* jo sia vist en los ulls.» (Contempl., 41, 29.)

Eine selten und nur in der Chronik D'Esclots bezeugte Konjunktion ist *fin(s) que*, die auch im Ital. vorkommt (Diez, III, S. 349).¹

«...e aquí stiguieren gran temps, *fin que* la filla del rey fon de edat de casar la.» (D'Esclot, 568, 1.)

«...e stech tant en aquell castell *fins que* hun fill que hac nom Jaume.» (D'Esclot, 571, 1.)

Eine erweiterte Form stellt *fins a tant que* dar:

«Axí tingué Aloma ab si son fill Blanquerna *fins a tant que* pogué anar e jugar ab los altres infants.» (Blanq., 13, 5.)

g) 'Seitdem'

Dem dtsh. 'seitdem' entspricht Akat. *depuis que*, auf das sowohl der Indikativ als auch der Konjunktiv folgen kann:

«...car *depuis que* l'agués fet legir en aquell libre, fo certificat en vera fe.» (Contempl., 11, 29.)

«...la qual perfecció han ensercada *depuys que* Deu ha creat lo mon.» (Fel. Mar., 186, 6.)

IV. Die Sätze der Nachzeitigkeit

Wenn auch *com* und *can* während der ganzen hier behandelten Periode zur Bezeichnung des Verhältnisses der Nachzeitigkeit dienen können, so hat das Akat. doch, sobald überhaupt in den Sprachdenkmälern das 'nachzeitige Satzverhältnis' zum Ausdruck gebracht ist, dazu schon die Konjunktionen 'pus que' und 'pus'. Daneben treten auf 'depuys que' und, seit Lull, '(en) après que'.

1. *Can* und *com*. Unter diesen bevorzugt Lull wie bei den Sätzen der Gleichzeitigkeit *com* (auf 100 Seiten von Fel. Mar. ist nachzeitiges *com* 27 mal und *can* 9 mal belegt), Jaume wiederum *can*:

1. Vgl. neukat.: «*Fins que* em vaig haver ajagut davant del seu estrau no em creguí ben assegurat de que no marxaria sense mi.» (Ruyra, Pinya de Rosa, S. 34.)

«...e *can* en R. Durg fo uengut ... yo cresegi lo feyt que ueritat era.» (Sans Ant. Doc., 41.)

«E *quant* nos haguem hoit dixem los nos.» (Jaume, 126, 24.)

«E *quan* haguem menjat, e era prop dora de uespres, uench a nos missatge...» (Jaume, 179, 1.)

Beispiele für *com* s. S. 348 f. Wenn der *Konjunktiv* auf *can* folgt, so dient er zum Ausdruck der Unsicherheit:¹

«Nos nos uirem ... e haurem conduyt ..., e farem uenir ... e leuar hiem ij. feneuols : e *quan* *hajam* presa Burriana farem hi uenir la Reyna...» (Jaume, 178, 12.)

2. (*De*) *pus* (*que*):

«...donam treues ... tro ad j. an edaquí enant per 20 dies *de pus que* les agessem retudes al uostre batle de castelbó...» (Pujol, Dok., 9, S. 18.)

«...entró a iij. o a iiij. dies *pusque* hauria reebut lo cors de nostre senyor.» (Seg. Ob. Mall., 220, 1.)

«Manam que hom no vaya de nuit sen es lum *pus* lo seny aurá sonat...» (Seg. Ob. Mall., 333.)

«...dins quinze dies *depuys que* aiam presa terra...» (Sans Ant. Doc., 32.)

«...adoncs poria considerar que mellor li fos que no agués aut esser, *pus quel* veu murir a mort...» (Contempl., 3, 20.)

«I(tem sapiats), que *de pus que* les letres, queus tramís per Barchinona, foren fetes...» (Papsttum, II, 118.)

3. (*En*) *après que*:

«*Aprés que* lo sant home hac dites aquestes paraules ... pres...» (Fel. Mar., 9, 18.)

«*Aprés que* lo cors es vensut per la anima...» (Doctr. Puer., 90, 5.)

«E *en après que* l'ome ha sentit per la potencia sensitiva, e l'ome, Senyer, imagina.» (Contempl., 41, 6.)

4. *Weitere Möglichkeiten.* Diese bietet die Nachahmung des lat. Abl. abs., die bemerkenswerterweise nicht bei R. Lull belegt ist, sondern vor allem in Briefen angewandt wird:

«...que en continent, *vista aquesta letra*, metatz banders.» (Alart, Dok., 8, S. 56.)

«...pregam que *vista la letra* sens tarda neguna vos placia de trame-tre...» (Bol. R. Ac., 12, S. 264.)

1. Vgl. Span. : Gram. R. Ac., § 406 b.

«E açó passat, anamnosen a Pertusa.» (Jaume, 56, 21.)

«Aprés emperó la primera letra tramesa per lo dit Rey de Ffrança.» (Negoc., 315.)

Zu dem letzten Beisp. vgl. Lerch, II, 14.

B) DIE KAUSALEN KONJUNKTIONEN

I. Allgemeines

Die älteste überhaupt im Akat. belegte kausale Konjunktion ist *quar* (11. Jh.).¹ Seit dem 12. Jh. begegnen *que* = 'weil', allein und in der Zusammensetzung *per ço que* neben *car* und *per ço car*. In den Dokumenten von der Mitte des 13. Jh. ab tritt erst *con* allein und in den Formen *per ço com*, etc. (s. oben S. 352) als Konkurrent der andern Konjunktionen auf. Der um dieselbe Zeit nach *com* belegte *Konjunktiv* dient zur Bezeichnung des 'bekannten Grundes' (s. S. 354 ff.). Diese Funktion übt ausserdem das ursprünglich temporale *pus que* aus. Kausales *per que* = 'weil' ist seit 1250 belegt, steht aber an Häufigkeit des Vorkommens durchaus hinter den andern Konjunktionen zurück. Kausales *quan* kommt seit der Mitte des 13. Jh. vereinzelt vor.

Von allen schon im Akat. vorhandenen kausalen Konjunktionen ist im Neukat. am wichtigsten *per que*, *puix (que)* (heute ersetzt durch 'pues'). Neu ist *ja que* (Fabra, § 153).

II. Kausalsätze mit 'neueingeführtem Grund'

Im ältesten Dokument ist *car*² noch nicht wie in den späteren Beispielen mit 'per ço' zusammengesetzt. In einem Fall wird aber schon im Hauptsatz durch 'per ço' auf die kausale Beziehung hingewiesen:

1. Auch Aproz. (s. Schultz-Gora, S. 135, Levy) und nach Hanssen 213 häufig in Aragón und Navarra.

2. Ueber die Entstehung der kausalen Konjunktion *car* vgl. Tobler, III, 90; M.-L., III, 635; Lerch, I, 134 ff.; Bourciez, §§ 251 c, 254 a.

Car:

«Rancurme *quar* desmentist ma mulier ante me.» (Rev. Hisp., 19, 12.)

«E sso rancuros de guilelm arnal *quar* fed couinencia de la mia onor.»
(Rev. Hisp., 19, 12.)

Per ço ... car:

«E *per ço* no no rancure in uita de guilelm arnal *quar* no no sub mortuum fuerit guilelm.» ([12. Jh.], Rev. Hisp., 19, 12.)

Per ço car:

«E *per aïzò qar* el deiuna 40a dies e 40a nuitz mostra qe el ere uer deus.» (Sans Hom., 44.)

«En *per so cor* he entès e se certament quel bisbe de Barcelona ha desputat per sentencia en B ... he haut conseil...» (Sans Ant. Doc., 27.)

«Be sabets vos que *per so car* lo nostre enteniment vol entendre part lo terme on es enclós, que per assó se comensa a maravellar.» (Contempl., 11, 25.)

«...que uinguessen a Nos a Terol, *perçó qar* uoliem entrar el Regne de Ualencia per fer mal als moros.» (Jaume, 41, 4.)¹

Solche Sätze mit *per ço car* oder *car* stehen meist hinter dem Hauptsatz. Gehen sie diesem aber voran, so gilt für Lull das in der Einleitung Gesagte, dass er nämlich zur Präzision der kausalen Beziehung am Anfang des Hauptsatzes meist ein kausales Adverb auftreten lässt:

«...mas *per so car* en la lig nova Jhesu Christ qui es Deu e home ha tant encarregat son poble ... *per assó* son pus colpables aquells qui...» (Doctr. Puer., 70, 3.)

«...mas *per so car* no son en loch que la justicia de Deu puguen amar, *per assó* han pena que null temps no aurá fi.» (Doctr. Puer., 55, 5.)

Da neben 'per açó' noch die koordinierenden kausalen Adverbien 'per que'² und 'per tal' = 'deshalb', bestanden war auch durch diese die Möglichkeit zur Bildung einer kausalen Konjunktion gegeben: *per que car* und *per tal car*, wenngleich diese seltener als die Verbindungen mit 'per ço' sind.

1. Weitere Beispiele: Contempl., 11, 26; Doctr. Puer., 8, 17; Fel. Mar., 138, 2.

2. Für subordinierendes u. koordinierendes kausales *per que*, s. S. 395, für finales *per que*, s. S. 401. Vgl. ferner span. *porque* bei Pietsch, II, 6.

Per que car ist nur in den Homilies zu belegen:

«Molt gran saueza ag ab si aizela f. *per qe qar* en persona dom conog deu...» (Sans. Hom., 46.)

«...no dix merca ab la meitad del cor mas ab tot lo cor *perqué car* del cor ixen totes les obres.» (Sans. Hom., 42.)

Per tal car:

«...*per tal quar* no iaue qui tenges lamia raó.» (Pujol, Dok, 8, S. 17.)

«On, aquest aital fa lo peccat, *per tal car* la potencia racional no s mou a vensre la potencia sensitiva.» (Contempl., 44, 22.)

«...que aquests nostres prechs sien complits sens tota triga *per tal majorment cor* nos a la dita conquesta entenem a enantar mantinent...» (Bol. R. Ac., 12, S. 264.)

Die Konjunktion *per raó car* ist noch seltener zu belegen:

«...si es, Senyer, *per raó car* hom es creat...» (Contempl., 46, 20.)

«Tot assó es, Senyer, per so car jo son vil e mesquí, *per raó car* he desconegut lo Senyor infinit.» (Contempl., 5, 24.)

Das im Allgemeinen zur Bezeichnung des Mittels dienende *en so* < IN ECCE HOC kann mit *car* zusammen kausal verwandt werden:

«...car *en so*, Senyer, car lo be es cosa vertuosa ... *per assó* es conegut...» (Contempl., 49, 25.)

«On, a vos, Senyer Deus, laors e gracies ..., per so car avets feta gracia al vostre serví *en so car* (= insofern als) ab alegre comensá aquesta distinció.» (Contempl., 3, 30.)

Was S. 351 schon für kausales *com* gesagt wurde, gilt auch für *car*: Alleinstehendes *car* schwindet, je weiter wir uns von den ältesten Dokumenten entfernen zugunsten seiner (hauptsächlich mit 'per ço') zusammengesetzten Formen.¹ Ist der Grund dafür vielleicht in dem Bestreben zu sehen, koordinierendes und subordinierendes *car*, die im Akat. nebeneinander vorkommen, häufig aber nicht zu unterscheiden sind, voneinander zu trennen, also die sprachlichen Ausdrucksmittel zu verdeutlichen? In folgenden Fällen ist z. B. nicht klar zu erkennen, welches der beiden *car* vorliegt:

«...en après cové que sia feta construcció en aquell libre mateix, lo qual sia trelladat en latí, *car* enans entendra lo latí.» (Doctr. Puer., Prol.)

1. Jedoch vgl. zu Metge: Par, § 918.

«Amable fill, no t consell que aprenes esta art, *car* de gran maltret es, e leu se pot errar.» (Doctr. Puer., 74, 9.)

Sicher liegt subordinierendes *car* = 'da', 'weil' vor, wenn der Nebensatz dem Hauptsatz vorangeht:

«...e *car* es manament que hom am son proysme com si meteix, *per assó*, fill, lo Deu de gloria fa manament que...» (Doctr. Puer., 21, 2.)

Eine einzig vorkommende Wendung ist die Verbindung von *car* mit *que*: *car que* in der Bedeutung 'weil'. Zwar kommt *car* in dem Sinne von 'deswegen' im Akat. nicht vor, aber vielleicht ist in dieser Form noch ein Rest des alten Gebrauchs von 'quare' = 'deshalb'¹ erhalten, sodass die Entstehung dieser Wendung *car que*² zu erklären wäre wie die von *per ço que*:

«...Aqel om S. qí te la persecució del segle, sapiatz qe noa perfecta caritat *qar qe* (= deswegen weil) caritat noa paor for de Deu.» (Rev. Bibl. Cat., 1904, 33.)

Ueber kausales *com* s. S. 351 ff.

Quan kommt allein und (meist) in Zusammensetzung mit 'per ço' und (nur in den Homil.) mit 'per que' in kausaler Funktion vor. Lull allerdings verwendet es nicht. (Für Metge s. Par, §§ 925, 926.)

Quan:

«E *can* io no e leios autres amics coman a uos et a la uostra leialtat la mia rado.» (Sans Ant. Doc., Làmina 9.)

«La mort de don Bñ. G. nos pesa molt per moltes de rahons, la primera *quan* nos tocaua de parentiu...» (Jaume, 275, 27.)

Per ço quan:

«E exament demanda la meso la medietate de les descimes ... *per ço quan* comte so i reteng quan dona barbera. (Sans Ant. Doc., Làmina 7.)

«...e dix nos : con ella er uenguda a merçé de nos, *perçó quan* sabia, e axí deyen les gens, que en nos trobaria dretura e merçé, e era uenguda a nos *perçó quan* prenia gran tort en nostra terra...» (Jaume, 60, 12.)

«E sobre aquestes paraules nos fom somoguts, *per ço quan* desloauen Maylorques, e loauen Ualencia.» (Jaume, 177, 27.)

1. Vgl. M.-L., III, § 585, Anm., daselbst weitere Literatur.

2. Oder sollte que das in andern roman. Sprachen zuweilen an Konjunktionen angefügte que sein? (Vgl. Prein, S. 59, und oben S. 342.)

«No es semblant cosa, que dega fugir, *perçó quan* nos tots som sens colpa e la orde nostra bona...» (Papsttum, II, 60.)

Per que quan:

«...aquesta femna gran fe ag *per qe qan* sa fila no mena e creceg qe de sola za paraula de n. s. garia sa fila.» (Sans Hom., 46.)

Obwohl 'per que' ursprünglich = 'weshalb' (als Relativ) schon im 12. Jh. durchaus in der Funktion von 'per ço'¹ zu belegen ist, ist es doch ausser in jener Predigt nie zur Bildung von kausalem 'per que car' oder 'per que quan' gekommen. Im Dokument 11 von Pujol wird zwar durch 'per que' im Hauptsatz auf den folgenden kausalen Nebensatz mit *quan* hingewiesen; wendet der Schreiber aber eine *zusammengesetzte* Konjunktion an, so greift er zu *per ço quan*:

«...uos preg aísí com asenor et amig et aparent *perqué* sener *quan* ioe gran obs aquest auer que uos lom pagets *perqué* sener *quan* totes les mies penores son totes daset...» (Pujol, Dok. II, S. 21.)

«...*per zo quan* io esperaua la uostra paga *perqué* sener no uulats que...» (Pujol, Dok., II, S. 21.)

Dass *per ço quan* als durchaus feste Konjunktion empfunden wurde, zeigt ein Beispiel der Serm. Pleb.:

«...*per razó per zo quan* achel chastel est franch.» (Serm. Pleb., S. 166 [1232].)

Que ist zuerst in der Homil. belegt.² Es setzt sich wie die andern kausalen Konjunktionen mit 'per ço' zu der Konjunktion *per ço que* (= deswegen weil) zusammen. Verbindungen mit andern kausalen Adverbien sind selten: *per tal que*.

Que:

«...e *qen* el no enteneren les paraules ... li fet n. s. un preciós miracle.» (Sans Hom., 41.)

«E dixemli : que tornás ab nos *que* ab el uolien parlar sobre açó.» (Jaume, 42, 7.) (S. ferner, Jaume, 43, 2; 71, 12; 80, 24.)

Per ço que:

«...e nostres penitencies prenam *per zo que* ihesu xrist nos deu portar denant los angels del cel. (Sans Hom., 41.)

1. Über den Schwund des relativen Momentes vgl. einen ähnlichen Vorgang bei *on*, S. 373-374, für 'per que' = 'per ço', s. S. 401.

2. Vgl. kast. Hanssen, § 647, port. Silva Dias, § 385 a 3, prov., Levy unter 'que'.

«S. el no deiuna gens *per zo qe* el *ages* peccad feit per qe el degés fer penitencia ni degés deiunar mas...» (Sans Hom., 44.)

«Plaser spiritual ne hauia, *per ço que* per tal con vehia ab uyls corporals ço qui era en lo libre, se giraua a veser ab uyls spirituals...» (Fel. Mar., 318, 12.)

«Femuos saber que *per ço que* nos hauem enuiat per uosaltres, que creem que uosaltres sabets...» (Jaume, 427, 4.)

«...*per so que* an estat dins la vila de Perp. liuran blat...» (Alart Doc., 60.)

«...e ara es mas fermada *per ço que* avem entés.» (Doc. Túnez, S. 233.)

Per tal que:¹

«...e tenien se tots en i *per tal que* cuydauen enganar tots los altres ab lur saber, per ço car ne sabien mes quels de la ost.» (Jaume, 138, 17.)

Der *Konjunktiv* nach *per ço que* = 'weil' in dem Beispiel Sans, Hom., 44 (oben) dient zur Bezeichnung des *bekannten Grundes*, wie der bei *com* und *car*.

Per que, das seit dem 12. Jh. als 'deshalb' zu belegen ist, (s. S. 401), kommt seit 1250 häufig im Sinne von 'weil' vor (s. auch vorige S.):

«R. dezcamp qui dix que no ere tengut de donar aquela espalla *per quen* ere franch daquela cosa e que no auie uist...» (Sans Ant. Doc., Lam. 10, 2.)

«...mas *perqué* es dubte si serien obedients a Deu, per ço dubte jo tant en desijar fills (Blanq., 11; Abschn., 16.)

«...e havia vergonya de descobrir li lo seu cor, *perqué* molt lo temia e amava.» (Blanq., 10; Abschn., 15.)

«...maraueylam nosen (= nos en) fort per dues raons : la una cant no uolia pendre dret dell en nostre poder, l'altra *per ques* exia de nuyt de Ualencia.» (Jaume, 495, 7.)

«...mays ara ho creyem de tot en tot *perqué* conexiem be la bona uoluntat que ells nos hauien molt amat, e *perçó* que nos ueyem en ells que tostemps los seriem tenguts damar los...» (Jaume, 335, 19.)

Ueber die Entstehung dieser aus einer Präposition und 'que' zusammengesetzten Konjunktion vgl. Lerch, II, 69 ff. Lerch denkt kausales 'por que' entstanden aus 'pro quid'? = 'warum'?

Eine weitere Möglichkeit des Ausdrucks der kausalen Satzbeziehung bietet die Konjunktion:

1. Vgl. Memor., 9; Par, § 964.

En so que = 'indem dass' > 'dadurch dass' (nur bei Lull zu belegen. Vgl. oben S. 392 'en so car'):

«Mas *en so que* no es necessaria, Senyer, que los animals inracionals resusciten, ni ls arbres ni les herbes renovellen al dia del judici, *per assó* lo vostre poder no volrá aquells resuscitar.» (Contempl. 18, 17.)¹

«...loat siats vos e beneyt, *en so que* no es nulla frevoltat en vos, d'aquelles qui son en mi.» (Contempl., 9, 23.)

En quant = 'insoweit als' wird von Lull gelegentlich in kausaler Funktion verwandt:

«...e *en quant* lo hauia a doctrinar e a donar conexensa de Deu, nol deuia auciore.» (Fel. Mar., 24, 26.)

«...e sostench grans treballs e angoxos mort, *en quant* era home.» (Doctr. Puer., 59, 4.)

«Les vostres vertuts, *en quant* vos sots una substancia, son totes una cosa, no moltes.» (Contempl., 13, 28.)

In verkürztem Satz:

«...vos representats la imatge de Deu en quant rey...» (Fel. Mar., 215, 17.)

Ein durch *si* eingeleiteter Konditionalsatz erhält kausalen Sinn, wenn er eine Tatsache enthält:

«*Si* Deus non vol que tu aucies altre, *doncs* Deus no vol, que tu aucies tu metex.» (Doctr. Puer., 17, 2.)

III. Kausalsätze mit 'bekanntem Grund'

Zum Ausdruck dieser Satzbeziehung treten in den Dokumenten gleichzeitig *pus (que)* und *com* + Konjunktiv auf (vgl. S. 354). Schon oben S. 355 wurde gesagt, welche Funktion der Konjunktiv hatte, und dass er auch auf *car* folgte, wenn der Grund als bekannt vorausgesetzt werden sollte, desgleichen auf *per so que* (s. das Beispiel Sans, Hom., auf S. 395).

Pus (que):²

«E *pus* ela fer no no uolg per mi prec uos seiner qe...» (Sans Ant. Doc., Lamina 9.)

1. Uebers.: Aber *da* es nicht nötig ist, dass die unvernünftigen Tiere wieder auferstehen..., *deshalb* will auch Eure Macht sie nicht aufwecken.

2. Vgl. Par., § 928.

- «Mas *pus que* axí es acuydam uos...» (Rebelió, S. 526, Dok. 28.)
 «...no sembla queus pes molt *pus* sabets que deuant uos perferim dret al Comte...» (Rebelió, 522, Dok. 19.)
 «*Pus que* vos sots nostre durament, a vos sia laor e vertut e gracia e benedicció...» (Contempl., 7, 30.)
 «E *per assó*, Senyer, som nos encarregats e ubligats a honrar e a amar vos; *pus que* per conixer vos esser sens fi, es dat a nos esser qui no aurá fi.» (Contempl., 7, 11.)
 «...*pus que* lo sol es *pus* prop al foch en los lochs alts, que no es en los lochs baixs. (Fel. Mar., 140, 22.)
 «...e donchs, *pus que* has a murir vullés murir...» (Doctr. Puer., 8, 16.)
 «*Pus* lo Rey nos ho diu, així fassamho.» (Jaume, 66, 27.)
 «...*puis* el ha tan gran volentat danar.» (Negoc., 329.)

Bei Lull ist *pus* in der Wendung *pus tant (s)es que* bemerkenswert:¹

- «*Pus tant s es que* la vostra beneita essencia divina no ha fi, prec vos...» (Contempl., 4, 21.)
 «*Pus tant es que* vos sots tan gran que environats los plans...» (Contempl., 4, 12.)

Car + Konjunktiv (nur bei Lull belegt):

- «...e *car* tot hom pusca aver esperansa, si mor en foch perdurable no es colpa de esperansa ne de Deu...» (Doctr. Puer., 53, 6.)
 «...e *car* vos vengués en est mon e nos donás exempli d amar ... *per assó* son...» (Contempl., 54, 11.)
 «...e *car* aquesta sciencia mayorment sia conservada e amada per los homens religiosos, *per assó* son tant honorables.» (Doctr. Puer., 75, 1.)

Siehe auch das Beisp. S. 355.

Andere Möglichkeiten des Ausdrucks kausaler Beziehung : Am häufigsten anzutreffen sind wohl kausale Infinitivsätze, besonders in den literarischen Sprachdenkmälern:

- «...e que *per fer be*, Deus aja rahó que t do salvació.» (Doctr. Puer., 67, 5.)
 «...qui s peneden de lurs peccats, *per fer males obres e per no aver contrició* de cor son contraris a la justícia e misericordia de Deu.» (Doctr. Puer., 57, 2.)

1. Vgl. 'si tant s es que', S. 406.

Partizipialsätze sind seltener:

«...dix que artificialment pot hom simplificar los elements ..., stant quescun element simple per si mateix cors simple...» (Fel. Mar., 185, 24.)

Ein Relativsatz zur Einleitung eines 'bekannten Grundes':

«...e si vols amar, ama Jhesu Christ qui tant ta amat.» (Doctr. Puer., 6, 13.)

C) DIE KONSEKUTIVEN KONJUNKTIONEN

Die zur Zeit des beginnenden 13. Jh. zuerst belegten konsekutiven Konjunktionen sind *si que* und (*en*) *així que*. Gleichzeitig sind auch verwandt Zusammensetzungen wie *en tal guisa que* und *en tal manera que*, während die Konjunktionen *en manera que* und *en guisa que* erst nach Lull zu bezeugen sind. (Vgl. Par, § 945 ff.)

Si que:

«...et ela auia ja estretz ... los compradors ... *si que* no len romanien a pagar cl. solidos.» (Sans Ant. Doc., 40.)

«...feu nos calar per forsa, e rodar tot aquel uespre ... *si que* uenguem en dret Acde.» (Jaume, 478, 11.)

(*En*) *així que*:

«On en Bernat d. Ventador fallich, *en així que* mes la terça persona per prima...» (R. Reglas, 350, 42.)

«...e presli *així que* anch don P. G. nos poch leuar.» (Jaume, 25, 8.)

«...e son *axí* alegre, *que* meravella es.» (Contempl., 2, 10.)

«...e darà a ells tot compliment de forma e de membres, *en així que* nulla re non falra.» (Contempl., 16, 4.)

«...tot es fora de vostra essencia, *en axí que* no n ha res en vos.» (Contempl., 14, 18.)

Lull wendet in den meisten Fällen die durch 'en' erweiterte Form an.

Im Hauptsatz können auch die Adverbien 'tal' und 'tant' auf den durch *que* eingeleiteten Folgesatz hinweisen:

Tal ... que:

«El castel de Muntcada es *aytal que* ... nos poria pendre per neguna ost.» (Jaume, 35, 10.)

Tant ... que zum Ausdruck einer nur vorgestellten Folge:

«E *tant* ne son ple, *que* la mar no es tan plena d'aigua.» (Contempl., 2, 25.)

Ferner charakterisieren gelegentlich die adverbialen Wendungen *en tal guisa* und *en tal manera* die syntaktische Beziehung:

«...*en tal guisa*, Senyer, se engranirà ... nostre saber en vos, *que* no será fam ni set ni dolor...» (Contempl., 19, 27.)

«...*en tal manera que* sien concordants veus e sons.» (Doctr. Puer., 74, 6.)

«...*en tal manera que* ell ne sia conegut...» (Fel. Mar., 113, 28.)

Seit etwa 1300 bestehen in den Schriftdenkmälern die Konjunktionen:

En guisa que und *en manera que*:

«...*en guisa que* puxats esser cert...» (D'Esclot, 735, 1.)

«...*en manera que* puguen per algun temps aturar.» (Negoc., 313.)

«...vos donetz en açó tot endreçament ... *en manera que* la dita companyia pugam haver sens triga.» (Bol. R. Ac., 12, S. 265.)

Zuweilen folgt statt des Konsekutivsatzes mit *que* ein durch *per que* eingeleiteter Satz, in dem 'per que' relativ = wodurch zu sein scheint:

«...clamam mercé a vos, Senyer, que vos donets a nostre enteniment *tal* espay, *per que* gran amor e gran volentat ajam en amar e honrar vos.» (Contempl., 5, 8.)

Die Bedeutung 'woher' scheint *don* zu haben, wenn es als Folgesatz angeschlossen wird:

«...les affrontacions son aytals, *don* vos prec que ...» (Jacobo, Tit. 14, Lex II) (einziger Beleg).

Eine konsekutive Beziehung besteht auch, wenn ein Satz eine Intensivpartikel enthält und der folgende Satz als Hauptsatz angeschlossen ist:

«E con nostre dona viu son fill despullar ... adoncs *si* (= so sehr) hac dolor *not ho cal dir* ne no es qui ho pugués recomtar.» (Doctr. Puer., 483.)

D) DIE FINALEN KONJUNKTIONEN

Finale Konjunktionen sind zuerst in einem Dokument von 1112 und dann in den Homilies (um 1200) belegt, und zwar in diesen Denkmälern noch verhältnismässig häufig *que* allein (5 mal) neben jenen Konstruktionen, in denen 'per so' auf das finale Verhältnis hinweist (3 mal) und endlich der Wendung *per so que* (9 mal). Im Laufe des 12. und 13. Jh. tritt hinter dieser Form alleinstehendes *que* mehr und mehr zurück, sodass es bei Lull nur noch in wenigen Fällen zu belegen ist, dagegen bei Metge wieder mehr in den Vordergrund rückt. Um die Mitte des 13. Jh. beginnt auch *per que* aufzutauchen, das heute die bedeutendste unter den finalen Konjunktionen im Kat. ist (allerdings bei Metge nur in einem Fall vorkommt). Ueber finales *com* s. oben. S. 366 ff.

Que:

«...et uengren al alberc den B. Dareus on ere en R. de Belloc et *que* combatessen lalberc ja dit et *que* nafrassen Nandreu ab quarel et pux.» (Serm. Pieb., 232.)

«...dona Maria aná a la cort de Roma per mantenir son dret, e *que* nos *que* erem son hereu fossen senyor de Montpestler.» (Jaume, 11.)

«...e us fa gracies con li avets dada gracia d'adur ... lo Primer Libre: e confia s en vos, *que* li fassats gracia.» (Contempl., 29, 30.)

Per so que, per tal que. Diese beiden Wendungen werden gleich oft in alter Zeit angewandt. Bei Lull macht sich ein Schwancken im Gebrauch bemerkbar, in der Blanquerna ist das Verhältnis von 'per tal que' zu 'per so que' wie 8 : 3, in der Doctr. Puer. wie 1 : 4; in der Contempl. überwiegt 'per tal que':

«Et Roger Bernard donat len j. alsperg et una mula per 40a uncias ... *per co che* ac silio faca et reddet li la conanima de Salass...» (Serm. Pleb., 106 [1112].)

«...*per ço que* puscha castigar.» (Sans Ant. Doc., Lam. 12.)

«No puria dir, fill, la nobilitat ..., e *per assó* consej te *que* ages caritat en cor, *per so que* ages Deu, lo qual no entra en coratge d'ome sens caritat.» (Doctr. Puer., 54, 3.)

«La ocasió, Senyer, per que l movedor mou lo mogut no es *per tal que* l movedor cresca o minva en sa essencia; enans lo mou, Senyer, *per so que* per lo mogut se conega lo movedor esser movedor.» (Contempl., 28, 12.)

«...e *per tal que* nula cosa daquestes no duptets tramet uos aquesta letra segelada ab lo meu segel.» (Sans Ant. Doc., 27.)

«Ama veritat *per tal que* la divina veritat no t sapia mentidor.» (Doctr. Puer., I, 10.)

«...car jo tanqué los ulls de ma anima e de mon cors, *per tal que* vos perdés e no us trobás.» (Contempl., 4, 23.)

«...*per tal que* posqués percassar sos testimonis.» (Sans Ant. Doc., 41.)

Per que. Die subordinierende Konjunktion *per que* wird sowohl in Kausalsätzen (s. S. 395) als auch in Finalsätzen (in diesen mit dem Konjunktiv) verwandt:

«...qe el nos do a fer zeles obres *per qe* la sua amor puxam auer al exir daquest segle.» (Sans Ant. Doc., 43.)

«E si (= dtsch so) nos no erem present al nostre oficial *perqué* nos pugam saber raó de lur absencia.» (Seg. Ob. Mall., 335, 1.) (= damit wir den Grund ihrer Abwesenheit erfahren konnten.)

«...en treballs e en perills se metia, *perqué* a Deu fos feta reuerencia e honor.» (Fel. Mar., Prol.)

«On, al comensament deu hom mostrar a son fill les coses qui son generals en lo mon, *per que* sapia devallar a les specials.» (Doctr. Puer., Prol.)

«...e per ço que se castigás de la luxuria, e *per que* hagués pasciencia en la mort de son fill, volch Deus que linfant morís.» (Fel. Mar., 147, 12.)¹

Am frühesten — und am häufigsten — aber begegnet uns das koordinierende *per que* (= 'per ço', vgl. S. 394):

«Senyor, ben podets conixer la gran alegria que ha de vos la uila de Montpeylier, e especialment aquells queus amen, *per que* podets dir e mandar ço que uolets que facen...» (Jaume, 333, 29.)

«...ben sabets uos la couinença que hauets ab nos, ... *per que* us pregam eus manam ... que uos queus rendats lo castell...» (Jaume, 344, 23.)

Während die Entstehung des koordinierenden *per que* gut zu erklären ist (aus relativem 'per que' = 'weshalb'), bietet die subordinierende Konjunktion *per que* = 'weil' und = 'damit' gewisse Schwierigkeiten. Man könnte seinen Ursprung auf fragen-des *per qué?* = 'warum' zurückführen, also etwa im Beispiel Sans, Ant. Doc., 43: «dass er uns diese Werke zu tun gibt, warum? Wir möchten seine Liebe ... haben» > «damit wir haben...»

1. Für kausales *per que*, s. auch Cid, I, 397; Zauner, §§ 197, 200.

Ähnlich dachte sich Tobler kausales *car* aus fragendem 'quare' (= 'warum?') entstanden (III, 90).¹ Da nun *per que* (= 'weil' und 'damit') erst sehr spät (um die Mitte des 13. Jh.) in den kat. Sprachdenkmälern auftaucht, die meist *per so que* für das kausale und finale Satzverhältnis anwenden, ist zu vermuten, dass die Bildung von *per que* als Konjunktion noch in die Periode fällt, aus der wir schon kat. Schrifttum besitzen. Satzkonstruktionen wie dtsch. : «er ist nicht gekommen, warum? Er ist krank», oder : «man warf sie ins Feuer, warum? Sie sollte brennen» begegnen aber weder in den kat. Dokumenten noch in den literarischen Schriften eines R. Lull, sodass eine Erklärung von finalem und kausalem *per que* aus 'fragendem' *per que* nicht ganz befriedigt.

Dürfte diese Konjunktion nicht aus dem vorher belegten *per so que* (kausale und finale) durch Verlust des demonstrativen Elementes 'so' abzuleiten sein?²

Andere finale Wendungen mit *que* sind in wenigen Beispielen belegt:

Per cor que (für 'per cor' + Inf., vgl. Dicc. Aguiló):

«E exim a ell per reebre lo, *per cor que* nos li mostrassem el Regne de Valencia.» (Jaume, 489, 3.)

«E ell respós nos que ell noy era uengut *per cor quel* ocies.» (Jaume, 493, 21.)

Per raó que:

«...car nos, Senyer, logam gents *per raó que* laors donen de nos...» (Contempl., 29, 21.)

Per intenció que:

«...e bufaua en aquella lenya *per intenció que* faés foch.» (Fel. Mar., 248, 13.)

Die konsekutive Wendung *a aital fin que* kann (wie die andern konsekutiven Konjunktionen, wenn der Konjunktiv darauf folgt) finale Funktion ausüben:

«...quel senyor Rey de França me a manat que yo us faça, *a aital fin*,

1. Vgl. hierzu Lerch, II, 69, 129 f. und seine Erklärung für finales 'com', I, 318.

2. *Que*, *per so que* und *per tal que*, ferner *per que* sind auch im Arov. vorhanden, s. Schuetz-Gora, 131, u. Levy. Für das Span. und Portug. vgl. Cid, § 199, 3; Silva Dias, § 387 a.

Senyor, *que* si vos lo podets nel devets, nel havets a esperar que li pugats respondre en tal guisa quen haiats grat...» (Negoc. 328.)

Finale Funktion üben auch *Infinitivsätze* aus, die meist durch 'per' oder mit 'per' zusammengesetzte präpositionale Wendungen eingeleitet werden, aber auch präpositionslos sein können:

Ohne Präposition:

«Sapies, que ... Jh. Chr. ... se n pujá al cel, *seer* a la part dreta de Deu lo Pare.» (Doctr. Puer., 11, 1.)

Mit 'per':

«Matrimoni es, fill, ordonat ajustament corporal e espiritual *per aver fills*, qui...» (Doctr. Puer., 28, 1.)

«...obligaren se les uns als altres *per cumplir* totes les coses damunt dites...» (Serm. Pleb., 239.)

«...tota hora lo deu hauer *per intenció de* honrar Deu.» (Fel. Mar., 260, 9.)

«...*per causa de vendre* (= zum Zwecke des Verkaufs).» (Alart, Dok., 5, S. 102.)

«...la passió que sostench *per amor de* nos a salvar.» (Doctr. Puer., 8, 15.)

«...*per servir* lo sant sepulcre, e que pugés anar e aentrar per tot loc en la dita terra...» (Anuari, 1907, S. 374, 5.)

E) DIE KONJUNKTIONEN DES BEGLEITUMSTANDES

Als Sätze des Begleitumstandes gelten solche Sätze, die an-
geben, «dass das Geschehen des Hauptsatzes unter Hinzutritt oder
unter Fehlen eines im Nebensatzes ausgedrückten Begleitumstandes
stattfindet (bezw. stattgefunden hat oder stattfinden wird)» (Lerch,
II, 362).

Zum Ausdruck dieser Beziehung kennt das Akat. die Kon-
junktionen: *que* (*que ... no*), *si que* (*si que ... no*), *sens que* und *menys*
que. Für *com* des Begleitumstandes s. S. 337.

Que.¹ Die Konjunktion *que* ist ohne folgende Negation zur
Einleitung eines Nebensatzes mit begleitendem Umstand im Akat.
selten gebraucht. Zuweilen tritt sie nach einer Zeitbestimmung
auf und nimmt dann leicht temporale Funktion an:

1. Auch prov. s. Levy unter 'que'.

«En autumpne se restreny la terra ab la aygua *que* la restreny.» (Fel. Mar., 139, 14.)

«E uetlam iij. dies e iij. nuyts : *que* quan nos nos cuydaum adurmir, uenien missatges...» (Jaume, 131, 25.)

«...anet tro que fo *hora nona*, *que* atrobet j. escudier...» (Blaq., 519.)

Weitaus häufiger ist:

Que ... *no* = 'ohne dass':

«E dura la batayla *que no* puja negú.» (Jaume, 24, 26.)

«...j. any estiguem ab ela *que no* podiem fer ço que los homens han a fer ab sa muyler...» (Jaume, 29, 30.)

«...romenen les vapors dejús la terra, *que no* poden pujar a ensús.» (Fel. Mar., 139, 16.)

«...hagren estat tot aquel dia alla porta del rey, *que no* pogren parlar ab lo rey.» (Fel. Mar., 224, 12.)

Si que. Im Jaume ist neben der Konjunktion *que* das ursprünglich konsekutive *si que* zu belegen. 'Si que' kommt aber nur in negierten Sätzen vor : = 'ohne dass':

«E passat açó isquen nos de Tortosa, *si que* ells non saberem res...» (Jaume, 41, 1.)

«E quan los ffreres uiren que l comte de Proença era anat *si que no* ls ho feu saber, enteseren que...» (Jaume, 22, 2.)

«...e els estauen *ayxí que no* pujauen el pug que els tenien.» (Jaume, 46, 15.)

Sens que.¹ Nach dieser Konjunktion kann der Nebensatz zur Unterstreichung des Nichteintretens eines Nebenumstandes die Negation *no* erhalten:

Ohne *no*:

«...car *sens que* lugar fos en estes tres coses, hom no puria veer.» (Doctr. Puer., 86, 5.)

Mit *no*:

«...e feu couinença ab nos que exís de nostra terra per tostemps *sens que* jamés *noy* (= *no y*) tornás.» (Jaume, 394, 13.)

«...o murir a mort ahirable, la qual auciu home mal son grat, e *sens que no* n ha grat ne merit de Deu.» (Doctr. Puer., 88, 9.)

1. Auch prov. s. Levy unter *sens*. Vgl. : Lerch, N. Spr., 29, 39, und ZFSL., LIII, 89.

«En axí com la anima el cors del home mort son de natura humana, *sens que* no son home, en axí la primera materia es de natura corporal, *sens que* no es cors.» (Doctr. Puer., 77, 3.)

«Aquells 8 prohombres sen (= se en) tornaren *sens que* ab lo rey res no acabaren (= ohne dass sie mit dem König etwas zuende geführt hätten).» (Fel. Mar., 231, 26.)

Menys que = 'ohne dass'.¹ Wie auf 'sens que' folgt auch auf die seltener verwandte Konjunktion 'menys que' die Negation *no*:

«anam cridar per la ost que tot hom que hauria paraules ab los moros *menys que* a nos nou (= no o) demanás, que fos pres.» (Jaume, 364, 1.)

«...que noy lexets entrar negún rich hom ... *menys que* nou façats saber a nos.» (Jaume, 32, 2.)

«...la persona del Sant Esperit no puria reebre processió del Pare ni del Fill, *menys que* Pare no fos engenrant el Fill engenrat.» (Contempl., 11, 15.)

Andere Möglichkeit, einen begleitenden Nebenumstand auszudrücken: Diese bietet ein Partizipialsatz:

«Si ... volrá demanar per altri, *no aven ni mostran alcú manament daquel* per qui demane...» (Jacobo, Tit. III, Lex 10 a.) (= ohne dass er irgend einen Auftrag ... vorweist.)

F) DIE KONDITIONALEN KONJUNKTIONEN

Die am häufigsten zum Ausdruck der Bedingung angewandte Konjunktion ist *si*, dem zur Einleitung des Hauptsatzes gelegentlich ein 'si' < sic oder 'doncs' gegenübersteht. *Si* bildet konjunktionale Wendungen wie *si tant (s)es que*, die besonders bei Lull beliebt sind. (Vgl. *pus tant (s)es que*, S. 397). Dabei kann auf *si tant (s)es que* der Ind. oder Konj. folgen, auf die Form *si tant será que* folgt dagegen stets der Konjunktiv. Dem dtsh. 'wenn nicht gerade' entspricht die Wendung *si donchs no*. Eigenartig ist die konditionale Verwendung von temporalem *pus* mit dem Konjunktiv der Unsicherheit in einigen Beispielen, da doch *pus* in Temporalsätzen der Gleichzeitigkeit = 'wenn' nicht belegt ist. *En cas que* ist selten.

1. Vgl. 'menys de' = 'llevat', 'fora', 'exceptat' bei Par, Notes, 48.

Si:

«E si far no o pod si li clam mercé.» (Sans Hom., 43.)

«...e si assó no fas, les penes infernals t apellen hon vajes sostener treballs infinits.» (Doctr. Puer., 1, 6.)

«Si tu, fill, no tems Deu, doncs no tems lo foch infernal.» (Doctr. Puer., 36, 8.)

«E si no fos lo conduyt, ... los catalans no haurien que menjar...» (Jaume, 34, 26.)

«...si alguna uos hi fahien ... us en defenderia...» (Sans Ant. Doc., 32.)

Bei Nebeneinanderreihung von mehreren Konditionalsätzen wird *si* durch *que* mit dem Konjunktiv wieder aufgenommen:

«E si tant s es, Senyer, que l home no us am ... ni que no conega en si son defalliment, adoncs será subject a son mal...» (Contempl., 49, 8.)

Si tant (s)es que:

«...deim que si hel prouar pod bastantment que sie absolt e si tant es que prouar no pod la deuant franchea deim per dret que sie tengut de dar...» (Sans Ant. Doc., Lam. 10, 2.)

«E si tant es, Senyer, que jo no m alegré més del hom...» (Contempl., 3, 6.)

«E si tant será, Senyer, que jo no m alegrás dels bens lurs...» (Contempl., 3, 11.)

«...e si tan será que fossen 7 molins molens o 8 que n'aga lo aymines-raseres.» (Alart, Dok., 8, 57.)

«E si tant seré que don G. Manseylla deuingues ... que fos en loc del en P. de Lebia...» (Doc. Dipl., S. 194, Nr. 91.)

Si doncs no:

«...manam que tots los rectors ... venguen cascún als senets ... si donques no eran malaltes.» (Seg. Ob. Mall., 316, r.)

«...et aquel no uendrà al dia et a la ora a el assignatz que pac sinch solidos per cascuna uegada ... que sia citat, si doncs justa escusació no auia...» (Serm. Pleb., 250.)

Alle Güter sollen dem König anheimfallen, «... o a aquel en que juredició fossen, si doncs lo seynor Rey no y contentia al dit paliament per profit de la terra.» (Ordinacions, 271.)

Pus + Konjunktiv:

«...car pus loc ni temps no fos, ja cosa composta no fora en esser.» (Contempl., 9, 13.)

«Com lo vostre poder sia tan gran que pot fer totes coses pus occasió hi sia, ¿que será de mi?» (Contempl., 18, 29.)

«...e *pus* uençuts los *hajam* en camp. les aldees de Castela son totes menys de uall e de mur, e entrarà hom per elles...» (Jaume, 196, 9.)

*En cas que:*¹

«...manam que els preveres procuren qu'els ornaments ... beneesca e degà congregar lo bisbe *en cas que* hom ne fassa servir en esgleia al offici de deu.» (Seg. Ob. Mall., 238, r.)

Eine einzigartige Verbindung bietet folgendes Beispiel:

«*Si tant e per aventura que* alcuna bestia bouina mor per alcuna raó...» (Sans Ant. Doc. Lam., 10, 2.)

Als Konditionalsätze sind auch die mittels *sol que* und *ab que* (= 'wenn nur') eingeleiteten aufzufassen.

*Ab que:*²

«...plau nos que uingatz saluu et segur *ab que* uos aytambé nos façatz dret així com degastz.» (Rebelió, 533. Dok., 48.)

«...la dona nestefania ha atorgad lo feit axí com auiem parlad, *ab que* uos li pagez primerament lo deute que ela hafeit...» (Pujol, S. 30.)

«On, tota aquesta volentat te sofferia Deus e no y faries peccat, *ab que* no fosses ergullós.» (Doctr. Puer., 64, 7.)

«...per ella pervé hom a vida vera, *ab que* sia enamorat de la vostra gloria.» (Contempl., 26, 18.)

«...car tot lo es plaent, *ab que* pusque servir Deu.» (Doctr. Puer., 44, 9.)

«...e el dix que si (= wohl) ffaria *ab que* nos li ho assegurassem.» (Jaume, 197, 7.)

Die Form *ab tal que* (die das Neukat. nach Par, § 956 bevorzugt) ist im Akat. noch nicht anzutreffen.

*Sol que:*³

«...e si home que sia de la terra de Cerdanya, *sol que* no sia stadant de Pugcerdá...» (Alart. Dok., 504.)

«...car *sol que* Deus haja en mon cor, de nulles coses no hauré fretura.» (Blanq. 30, 6.)

«...que prenguessem lo dia *sol que* fos breu.» (Jaume, 49, 24.)

«...que uolentera diria aqueles paraules, *sol que* la guardassen de les segetes.» (Jaume, 70, 29.)

1. Auch Aprov., s. Appel unter 'cas'.

2. Auch Prov., s. M.-L., III, 693; das Span. hat dafür 'con tal que', s. Gram. R. Ac., § 435 d.

3. 'Sol que' auch aprov., s. Levy und Appel unter 'sol que', ferner aspan., s. Hanssen, § 563.

«Per qué, Senyor, *sol que* ab los vostres no contrastets ne els ab vos, es me vigares que haiats bon per anar...» (Negoc., 326.)

In der Konjunktion *sol que* hat das Adjektivum 'sol' adverbiale Funktion, (vgl. für das Prov. Anglade, S. 363 : 'sol' = 'seulement'). Daneben besteht noch die Form *solament que*:

«...*solament que*, d'aquí anant, que'ls peixes no sien tornatz en la vila de Perpenyá.» (Alart. Dok., 5, S. 100.)

Der durch *sol que* eingeleitete Satz ist ein Wunschsatz, entsprechend einem dtsch. Satz mit *nur dass*. Das Beispiel Alart, Dok. 504, ist also zu übersetzen mit : «... *nur dass* er nicht von P. sei», was dem Sinn nach gleichbedeutend ist mit : 'wenn er nur...'

Andere Möglichkeiten des Ausdrucks einer konditionalen Beziehung:

Ein Relativsatz mit *qui* (vgl. Lerch, II, 397):

«Senyor, dix lo cavaller, no y entraria *quim donava* tot lo mon»; = wenn mir jemand die ganze Welt gäbe. (D'Esclot, 580, r.)

«...*e qui contrajará* que pach de pena 10 solidos...» (Ordinacions, 271.)

Ein Partizipialsatz:

«...per so que ta vida sia en consolació e en la dolsor que ve per la gremes e per plors, *remembrant* la santa passió del Fill de Deu.» (Doctr. Puer., 39, II.)

«...que en continent lo reta *lo vassayll ferman dret*.» (Ordinacions, 270.)

Ein durch 'a' eingeleiteter Infinitivsatz:

«...primerament te cové a passar per esta art de gramatica, qui es portal per lo qual hom ha a passar, *a saber les altres sciencies*» (= wenn man ... kennen will). (Doctr. Puer., 73, 3.)

G) DIE KONZESSIVEN SATZBEZIEHUNGEN

Ueber dies Gebiet bestehen zwei neuere Spezialarbeiten : für die altitalienischen Mundarten und das Altprovenzalische die von Miltschinsky, für das Altspanische die von Höfner.¹ Die folgende Darstellung lehnt sich an beide an.

1. Für das Span. s. ferner Vallejo in Homenaje M. Pidal, II, 63 ff., über 'aunque' Vallejo, in Rev. Fil. Esp., IX, 49 ff., 1922.

Wie in den andern romanischen Sprachen ist auch im Akat. keine der lat. konzessiven Konjunktionen erhalten. Neubildungen zur Bezeichnung der eigentlich konzessiven Satzbeziehung (s. Lerch, II, S. 393) sind erst seit Lull belegt. In den Urkunden vor ihm ist eine Einräumung entweder durch parataktisch gefügte Sätze ausgedrückt (Beisp. s. unter I b) oder in Gestalt des verallgemeinernden Relativs (Beisp. s. unter II), oder auch in Form der Disjunktion (Beisp. s. unter III), schliesslich durch die 'einschränkenden' konjunkionalen Wendungen *ja sia que* und *ja fos açó que* (Beisp. s. unter IV).

Also ist auch im Akat. bestätigt, was Margarete Miltschinsky in ihrer Einleitung hervorhebt, dass die konzessive Beziehung in der Sprache nicht sogleich 'festen Fuss fassen' kann. Wenn es aber einmal zur Bildung konzessiver Konjunktionen kommt, sind deren Ausgangspunkte in verschiedenen Satzkategorien zu suchen. Die Ausdrucksmöglichkeiten des konz. Gedankens im Akat. sind folgende:

- I. In parataktisch gefügten Sätzen.
- II. Durch verallgemeinernde Relativsätze.
- III. In der Disjunktion.
- IV. Durch die 'einschränkenden' Konjunktionen.
- V. Durch kausales 'per' mit folgendem Relativsatz, ferner durch 'per' in Verbindung mit dem neutralen Nomen 'o' < HOC.
- VI. Mittels kausaler Konjunktionen für den bekannten Grund.
- VII. Mittels der konditionalen Konjunktion 'si'.

Die im Aspan. zur Bezeichnung der konz. Satzbeziehung dienenden Konjunktionen *aunque*, *maguer que* und *comoquiera que* (s. oben S. 330, ferner Höfner, S. 24 und 115), sind im Akat. nicht bekannt. Das im Akat. in einigen Beispielen belegte *pero que* scheint auf Einfluss das Aspan. zurückzugehen, wo es gleichbedeutend mit *aunque* häufig vorkommt (s. S. 414).

Die Bildung konzessiver Konjunktionen mittels Präpositionen, die einen begleitenden Umstand bezeichnen (im Akat. nur 'ab') ist im Gegensatz zum Aspan. und Altit. im Akat. nicht üblich; belegt ist nur in einem Fall die adverbiale Wendung 'ab tot açó' bei Jaume (s. das Beisp. Jaume, 190, 7 unten unter IV).

I. *Parataktisch geordnete Sätze*

a) Ohne formalen Ausdruck konzessiver Beziehung:

«...en totes les maneres que fer podien, lo ahontaven el escarnien: e ell era vengut per salvar e per trer ells del poder del demoni...» (Doctr., Puer., 8, 7.)

«E a nos plach nos molt quan ho haguem hoit, per ço car era molt dura cosa que ell era nostre fiyl, e eras leuat contra nos, al qual nos tan de be huiem feit, e tan honrat heretament huiem dat.» (Jaume, 524, 4.) (= dass, obwohl er unser Sohn war, er sich ... erhoben hatte...)

Zwar fehlt in solchen Fällen ein äusseres Zeichen für die konzessive Beziehung. In der gesprochenen Sprache jedoch mag diese durch den Tonfall gekennzeichnet gewesen sein, was die Schrift nicht wiedergibt. Daher bietet sie auch nur wenige Beispiele für derartige Sätze.

b) Die konzessive Beziehung ist durch 'ja' kenntlich:

«...zo es deu el esperit dom qí ja sempre durará e totes altres coses temporals periran.» (Sans Hom., 39.)

In diesem Beispiel ist noch ein Rest der ursprünglich temporalen Bedeutung von 'ja' zu erkennen; die durch 'e' miteinander verbundenen Sätze enthalten aber bereits eine Einschränkung: 'wenn auch alle andern irdischen Dinge vergehen werden'.

«...faran semblan que fort be l'entendon, e ja res non entendran.» (R. V., Reglas 345. 3.)

Als durch 'ja' eingeleitete Wunschsätze mit konzessivem Sinn mögen folgende aufgefasst werden:

«...e jassiam infant, nos ne uenjarem.» (Jaume, 39, 14.)

«...car si so qui es corporal es, jatsesia invésible, be s seguex que sia cosa invésible qui no sia de corporal natura...» (Doctr., Puer., 94, 15.)

II. *Verallgemeinernde Relativsätze*

Diese sind in der älteren Zeit anzutreffen:

«...e qes qe peccads aia om faitz entro aizi, ne qas qe falimentz ara en la senta qeresma de n. s. nos deuem tornar a deu ab almosnes...» (Sans Hom., 43.)

«...et siens *en qualche log que sien.*» (Sans Ant. Doc., Lamina 12, 2.)

«...en qualche loch sien...» (Serm. Pleb., 238.)

«...*de qualche condició sia* la guerra o la contesa, si que sia per homey o per altra raó.» (Ordinacions, 268, 1.)

«Item que nuylla persona de *quinya que dignitat o condició sia...*» (Ordinacions, 269, V.)

III. Die Disjunktion

Diese ist entweder durch den Konj. allein zum Ausdruck gebracht, oder zusammen mit der Konjunktion 'o', oder auch mittels 'si que' + Konj. ... o ...:

«...tot aico *siebe sie mal* fo feit...» (Pujol, 8, S. 17.)

«...sia be o sia mal...» (Contempl., 21, 7.)

«...sia que sia ric o pobre...» (Contempl., 47, 3.)

«...qui sabets totes les nostres obres, *sia que sien* en vertuts o en vicis...» (Contempl., 21, 14.)

«...e que esmen la malafeyta en doble, e les messions en simple, *si que la aya feyta, o feyta fer*, o sofert lo molfeytor, ... o ajuda donada...» (Ordinacions, 269, 3.)

IV. 'Einschränkende' Konjunktionen

Das uns schon aus den parataktisch gefügten Sätzen bekannte 'ja' (s. oben) dient vornehmlich zur Bildung der 'einschränkenden' Konjunktionen *ja sia que* und *ja fos que* (auch *ja sia ço que* und *ja fos ço que*). Diese festen Verbindungen sind es, die meist zum Ausdruck des konzessiven Gedankens dienen, wobei die logische Beziehung der Konzession durch das an den Anfang des Hauptsatzes gestellte Adverbium gekennzeichnet wird. Lull bevorzugt von diesen *per tot assó ... no* und *empero*, sodass sich z. B. in der Contempl. nur wenige Beispiele mit vorangestelltem konzessiven Nebensatz finden, in denen diese Partikel im Hauptsatz fehlt.

«...manam que algun prevere qui aurá feita profesió de hobia dencia regular *ya sia que encara* no aja reebut l habit no gos tener cura d anima...» (Seg. Ob. Mall., 317.)

Lull:

«...dix Aloma : Veritat es que en aquest mon no ha tant noble offici...: e *jatsia* que sia tant noble cosa, *per tot açó* no es licita cosa que hom vinga...» (Blanq., 23, 3.)

«...per assó los gentils, *jatsia* que no coneguen Deu *al menys* fan alcuna honor a alcunes creatures...» (Doctr. Puer., 72, 1.)

«...crexia son cors, *jat se sia assó* que son poder o sa vertut fos major que...» (Doctr. Puer., 7, 6.)

«...*jatsia açó* que no mengen carn, *per tot açó* nous fiets...» (Fel. Mar., 200, 22.)

«*Jassia* so, Senyer, *quel* hom qui atroba son pare sapia que aquell no ha poder que li perdó sos peccats... *e emperó si* ha gran plaer del atrobament d'aquell.» (Contempl., 1, 5.)

Ferner:

«E *iassia* *quel* pesar sia gran, nou façam semblant de fora...» (Jaume, 111, 1.)

«...pot lo li demanar en iudici *quel lido ia sie; ço quels* fils no poden cridar los pares en iudici ... (+ Indik!).»¹ (Jacobo, Tit., 4, Lex, 6 a.)

Ja fos ço que:

«...no la uolc far iutgar. *Ja fos* *exo* que li prohóme loi *dizien* ben. (+ Indl!).» (Serm. Pleb., 170.)

«...car *ja fos* so que la vostra natura divina s'ajustás ab la natura humana, *per tot assó* la vostra deitat nos moc nis camia en natura.» (Contempl., 54, 22.)

«...*jasfos ço* que no cuydaua esser en peccat (+ Indl!).» (Fel. Mar., 332, 17.)

«...e *ias fos* que nos haguessem a entrar en guerra ab lo Rey de Castella, *ab tot açó* sins era bo el pleyt per iij raons.» (Jaume, 190, 7.)

«E el, *jatsia* que fos feble, eforças...» (D'Esclot, 735.)

Das letzte Beispiel lehrt, dass *ja sia* *que* schon so formelhaft ist, dass es sogar für Zeiten der Vergangenheit angewandt werden kann (s. auch das Beisp. oben Doctr. Puer., 7, 6).

Der *Indikativ* ist nur in wenigen Fällen nach diesen einschränkenden Konjunktionen belegt, s. oben Serm. Pleb., 170; Fel. Mar., 332, 17; Jacobo, 4; Miltschinsky bezeugt ihn auch in einem prov. Beisp. mit 'iassiaisso que'.

1. Das vom Herausgeber gesetzte Semikolon gehört nicht hierher.

Encara que.¹ Diese Konjunktion ist erst vom 14. Jh. ab anzutreffen:

«...cascun dels pot seguir per si, *encara que* los altres no sien ali presents.» (Jacobo, Tit., 3, Lex 4.)

V. Kausales 'per' + Relativsatz und in der Verbindung '(em)pero'

Kausales 'per' + Adjektiv oder Nomen + Relativsatz² ist im Akat. nur in solchen Fällen konzessiv, in denen entweder der unter- oder der übergeordnete Satz eine Negation enthält:

«...e *per* rich, honrat e apoderat ne *per* bella *persona que* aya, no es agradable a null hom, nel ell no ha plaer en null hom.» (Doctr. Puer., 64, 9.)

«...tot hom *per* ric hom *que* sia, *per* tot assó no s lexa de mostrar a son fill alcun mester.» (Doctr. Puer., 79, 3.)

«...ne poria star pres de hom mort, *per* amich *que* li sia stat.» (Fel. Mar., 320, 12.)

Empero. Anders dagegen die Verbindung *(em)pero*, die seit der frühesten Zeit im Akat. auch ohne Negation durchaus konzessive — und wie unten darzulegen sein wird, adversative — Bedeutung hat. Kausale Bedeutung ist in keinem einzigen Fall zu belegen, während hingegen das Aprov. und das Altit. noch kausales 'pero' kennen (Hündgen,³ S. 137 und Miltsch., S. 112). *Empero* und *per tot açó* geben bei vorausgegangenem 'einschränkenden' Nebensatz erst die schärfere konzessive Beziehung an, wobei 'empero' mit oder ohne Negation stehen kann, 'per tot açó' aber stets 'no' nach sich haben muss: S. die Beisp. oben Blanq., 23, 3; Fel. Mar., 200, 22; Contempl., 1, 5 usw., ferner:

«...e ja sia ço *que* nos en la dita forma pregam lo dit rey de ço *que* damunt es dit, *empero* volem *que* digats de part vostra al dit rey...» (Hist. Cult., S. 62.)

Das ist ein Zeichen dafür, dass 'empero' schon in vorliterarischer Zeit durchaus konzessive Partikel gewesen ist, und 'per tot açó' jünger ist als 'empero'.

1. Vgl. Par., § 960; Fabra, § 155.

2. S. Tobler, II, 24 ff., für das Span. Rev. Fil. Esp., IX, 40 ff., und Par., § 966.

3. Das aprov. Boetiuslied.

Da im Frühalkat. keine subordinierende Konjunktion für den konzessiven Gedanken bestand, sollte man vermuten, dass 'empero' etwa in Verbindung mit 'que' zur Bildung einer konzessiven Konjunktion *empero que* geführt habe. Diese ist aber im Akat. (mit Ausnahme einiger Fälle) unbekannt. Ebenso fehlt sie im Arov. Im Span. ist sie dagegen zu gleicher Zeit häufig belegt (Höfner, S. 136 ff.). Die kat. Version des Jacobo bietet einige Beispiele mit '(em)pero que', die aber wohl auf Einfluss der span. Vorlage zurückzuführen sind:

«...podets termenar lo pleyt per sentencia, *pero que* el no sie present.» (Jacobo, Tit. 10, Lex 2 a.)

«...la 3a es que daquests aitals podets fer iusticia e tormentar els segons que merexen, *empero que* sien daltres terres o daltres regenes...» (Jacobo, Tit. 3.)

«...pot demanar quel afforren, *pero que* tal afforrament no fo feyt per carta.» (Jacobo, Tit. 6 a, Lex 2 e.)

In diesen Beispielen steht der *Konjunktiv*, wenn der Konzessivsatz hypothetisch ist, der *Indikativ*, wo er eine feststehende Tatsache ausdrückt.

Ein weiterer Fall für 'empero que' findet sich in Seg. Ob. Mall.:

«E si lo pecat es manifest públicament li deu dir que no l combregarà *empero que* se sie esmenat d aquel pecat.» (Seg. Ob. Mall., 289 r.)

VI. Kausale Konjunktionen in konzessiver Funktion

Sollen kausale Konjunktionen zur Einleitung von Konzessivsätzen dienen, so muss entweder der Haupt- oder der Nebensatz eine Negation enthalten. Von den kausalen Konjunktionen sind nur die des 'bekannten Grundes' für den konzessiven Gedanken verwandt, also *com* + Konj., und *pu(i)s que*, und wenn, wie S. 370, ausgeführt, konzessives *com* auch ohne Negation stehen konnte, so lässt das auf Einfluss des lat. *cum-concessivum* schliessen. *Puis que* ist selten im Vergleich zu *com*:

«...e marauellaua de Deu qui a la pastoressa no hac ajudat, *puis que* en ell se confiaua...» (Fel. Mar., 6, 22.)

«*Pus que* la damont dita ley diu que... no podets mudar ni emenar

neguna cosa en aquella, coses son seynalades en que podets mudar e emenar en aital sentència diffinitiva.» (= wenn auch gesagt ist...) (Jacobo, Tit. 23, Lex 4 a.)

Für konzessives *com* s. S. 369 ff.

VII. Konzessives 'si'

Alleinstehendes konditionales *si* ist zum Ausdruck eines konzessiven Gedankens verwandt, wenn der folgende Hauptsatz eine konzessive Partikel enthält.

«Emperó, Senyer, *si* jo son avol, *per tot so no m* desemparets, allà ajuda de les autres distincions a acabar.» (Contempl., 13, 30.)

«...e *si* assó pots fer, *encara per tot assó no t* abastará a fer comporació de la gloria...» (Doctr. Puer., 100, 9.)

Beliebter ist die Verbindung *si bé* (vgl. M.-L., III, 695), die auch im Span. ('si bien') und Prov. vorhanden ist, bei Metge aber nicht belegt ist. Auch bei dieser ist der konzessive Gedanke — wenn der Nebensatz vorangeht — durch ein Adverb im Hauptsatz gekennzeichnet:

«La unitat del home, qui es en tres coses, *si be* sa huminitat es tres coses e les tres coses son huminitat, *per tot so no* son també les tres coses en ell una unitat...» (Contempl., 12, 20.)

«Tant sots noble e excellent en tota vertut, que *si be* son coses en esser occupants loc, *per tot assó no* roman que vos no siats infinit.» (Contempl., 4, 10.)

«Lo bisbe ha a retre compte de ses ouelles, *si be* en mi les ha perdudes.» (Fel. Mar., 88, 10.)

«...car *si be* aquexes letres se van en son nom, *mal son grat* nac a fer tot ço quen fe.» (Papsttum, 167.)

Si tot ist seltener als im Prov.:

«*Si tot* jo, Senyer Deus, son lo pus prop movedor de mi en peccat e en des conexensa, *per tot assó* vos *no m* desemparets ni m ublidets a la vostra gloria.» (Contempl., 31, 30.)

Die konzessiven Adverbien

Die den Hauptsatz einleitenden konzessiven Adverbien sind: Si, ja, *emperó*, *per tot assó ... no*, *per so ... no*, *no res menys*, und *ab tot açó*.

Sie dienen z. T. zur strafferen Kennzeichnung der logischen Beziehung, sie stellen aber, wie die letzten Abschnitte lehrten, in den meisten Fällen erst die eigentlich konzessive Beziehung der beiden Sätze her (s. Abschnitt, IV, u. VII, und für *com* S. 370). Weitaus am beliebtesten sind *emperó* und *per tot assó ... no*, wobei zwischen diesen beiden der S. 413 gekennzeichnete Unterschied bestand.

Von diesen nimmt noch eine besondere Stellung ein das Adverb *emperó*, dessen Gleichstellung mit *mas* aus dem Span. bekannt ist, und das auch im Akat. bis zum gewissen Grade die Funktionen von *mas* übernimmt.

ANHANG ZU DEN KONZESSIVEN KONJUNKTIONEN

'Emperó'

In Gröbers Grundriss schreiben Morel-Fatio und Saroihandy (Bd. I, S. 874): «'pero' in der Bedeutung 'aber' kommt aus dem Kastilischen». Im Akat. ist es jedoch ebenso früh in diesem Sinn belegt wie im Kastilischen:

12. Jh.:

«...pren cols et erbes et ortalizes de seu ort ab temprat et just preu *emperó*...» (Serm. Pleb., S. 37.) Lat. Vorlage: «moderato tamen».

«En totes *emperó* les caualades o espedicions despayna ... les quintes a uos per totz temps leix et do.» (Serm. Pleb., S. 34.) Lat. Vorlage: «In omnibus *vero* calvacatis...»

«...auia conuidatz a aquest *emperó* desig meu et demandes...» (Serm. Pleb., S. 32.) Lat. Vorlage: «Huic *autem* desiderio meo...»

«*Emperó* si neguina persona lega o senglar la present escriptura de donació en alcuna cosa o en tot...» (Serm. Pleb., S. 35.) Lat. Vorlage: «Si *qua* *autem*...»

Die eigenartige Stellung von *empero* erklärt sich durch die Nachahmung der lat. Konstruktion.

13. Jh.:

«...et ela respós. Lo caual bo era, *peró* quen lo li aurién retut...» (Serm. Pleb., S. 173.)

«...coman a uos et a la uostra leialtat la mia radó. *Peró* si uos coneixiets qe io ni aia anar ho a tremetre mo procurador uos faz io saber qe...» (Sans Ant. Doc., Lamina 9.)

«Et *emperó* qan es feit om lex ageles coses qe son de macip.» (Sans Hom., 40.)

«...fas en totes les treues desús dites. *peró* uolem nos en Pocz ... que...» (Pujol, Dok., 9, S. 19.)

«...e feya hom lunyar de trahició... *Mas emperó* encare volia saber de açó que amor es en si mateixa...» (Fel. Mar., 18, 1.)

«Es te vifarés con la regina ha goig con ha fill qui deja esser rey, *emperó* no ha goig acabat entroque l vee Rey?» (Doctr. Puer., 46, 6.)

«*Emperó*, Senyer, les creatures no basten a dar ne a significar tota la bonea vostra, ans hi defallen.» (Contempl., 1, 11.)

«...e regoneguem que dauen meylor conseyl, e seguim aquel : *emperó* pesans molt can no poguem fer aquel ardit.» (Jaume, 148, 14.)

«Pare sant, nos nosen uolem anar, *mas però* nou farem així con diu j exempli.» (Jaume, 517, 10.)

«...que el nos retreie los castells e les montanyes, en tal manera *peró* que el pogués honradament uiure.» (Jaume, 163, 20.)

‘Emperó’ vertritt im Akat. die Funktion von ‘dennoch’, ‘jedoch’, ‘allerdings’ usw. bis zu der des rein adversativen ‘aber’ (= akat. ‘mas’).¹ Es kann mit *mas* zusammentreten (Beisp. oben Fel. Mar.) und hat dann eine von *mas* verschiedene Funktion, die etwa dem dtsh. ‘doch’ entspricht. Aber wenn auch im Akat. ‘mas’ in allen Fällen hätte ersetzt werden können durch ‘emperó’, so bestand doch zwischen beiden der Unterschied, dass *emperó* selbständig betont war, während ‘mas’ schwachbetont gewesen sein wird; *mas* konnte im Akat. nur satzeinleitend stehen, war also durchaus Konjunktion, ‘emperó’ stand dagegen auch an 2. oder 3. Stelle (vgl. besonders das letzte Beisp. Jaume).

Auch heute hat *pero* seinen adverbialen Charakter noch beibehalten, wenn es erst an zweiter Stelle im Satze steht:

«Jo, *pero*, m’entossudia a esperar-les.» (Ruyra, *Pinya de Rosa*, 39.)

«...i Miquel Ribes tradueix Racine, sens dur-lo, *però*, a les taules.» (*Anuari dels Catalans*, 1923, S. 29.)

1. Vgl. afrz. ‘nemperro’ bei Lerch, I, S. 89; ‘neporuec’ bei Tobler, III, 92,

«Deixant, *però*, aquesta època incerta...» (Ibid., S. 24.)

«...el Boccaccio, de qui n'abunden, *però*, les traduccions...» (Ibid., S. 25.)

In ausgesprochen konzessiver Bedeutung aber, die *pero* in akat. Zeit aufweist (s. besonders das Beispiel. *Contemplació*, I, 5 auf S. 412) ist es heute nicht mehr anzutreffen. Demgegenüber zeigt das Neukat. ein neues konzessives Adverbium *per això*:

«Sembla que diu la veritat. No te l'creguis, *per això*.» (= span: Sin embargo, no le creas.) (Aus Fabra, § 152, II Anm.)

Wie 'empero' ist auch *per això* als ursprünglich kausale Partikel aufzufassen.

Peró ist im Neukat. in den meisten Fällen satzeinleitend (wie im Span.):

«En altre temps s'haurien vist apurats, *però* avui, ... no hi havia per què apesadar-se.» (Santiago Rossinyol, *Proses triades*, Bibliot. Cat. Barcelona. 1921, S. 87.)

«...*però* de totes maneres el seu ofici era pensar.» (Ibid., S. 167.)

Im Neuspan. hört man oft *pero* in der Art einer Interjektion, wenn der Redende sich über die Formulierung des im Gegensatz zum Vorausgehenden stehenden Satzes noch nicht ganz klar ist, oder wenn er für dessen Ganzheit zunächst nur Aufmerksamkeit erwecken will. Daher lässt er dann hinter *pero* eine Pause entstehen: *Peró!*¹

«*Peró*, ¿dónde vas a meter tantos libros?» «*Peró*, ¡qué hermosa noche!» (= unter *pero*.) (Dicc. Real Acad.)

Ähnlich auch Neukat.:

«*Però*, vet ací que el Rei va recordar que ... havia acceptat el seu auxili...» (*Anuari dels Catalans*, 1923, S. 16.)

Stark interjektionalen Charakter mag (*em*)*pero* auch in folgenden akat. Beispielen haben:

«*Emperó* con nos nos guabem ... per tot assó nos no contemplam en ella de tot nostre poder.» (*Contempl.*, 6, 6.)

1. Vgl. ähnlich dtsh. 'aber' bei Wunderlich, II, 500.

«On, l'aygua e la terra senten en primer, e lo foch e l'aer en après,
emperó cant son ensemps los sentiments...» (Doctr. Puer., 86, 9.)

«...*peró* si trobam alguna escusació, fets metre apelido en la uila».
(Jaume, 200, 1.)

Über neukat. *pero* vgl. noch Spitzer, Aufsätze, S. 299 oben,
für das Neuspan. Beinhauer, Span. Umgangsspr., S. 67.

ALPHABETISCHES VERZEICHNIS DER KONJUNKTIONEN

(zum II. Hauptteil)

- abans que, 380 f.
 ab que = wofern, 407.
 ab tot açó = dennoch, 416.
 ans que, 381.
 après que, 380, 389.
 aytantost com = sobald als, 385.
 can, s. quan.
 car = weil, 390 f., + Konj., 397.
 car = denn, 392.
 car que = weil, 393.
 dementre que = während, 380, 381, 384.
 depuis que, s. pus que.
 depuis que = seit, 388.
 depuys quan, s. puys quan.
 destro que = bis, 387.
 don in Konsekutivsätzen, 399.
 empero, s. pero.
 en així que = sodass, 398.
 en guisa que = derart dass, 398 f.
 en manera que = derart dass, 398 f.
 enans que, s. ans que.
 encara que, 413.
 en cas que, 405.
 encontinent que = sobald als, 380, 385.
 en quant = insoweit als, 396.
 en so car = insofern als, 392.
 en so que = dadurch dass, 396.
 entro que, s. tro que.
 estant que = während, 384.
 fin(s) que = bis, 388.
 ja < iam = schon, 380.
 ja que = weil, 390.
 ja fos (ço) que = wenn auch, 409, 411 f.
 ja sia (ço) que = wenn auch, 409, 411 f.
 mantinent que = sobald als, 380, 385 f.
 mas (in Konkurrenz mit pero), 417.
 menys que = ohne dass, 403, 405.
 per aixó (neukat.) = trotzdem, 418.
 per + Relativsatz (konzessiv). 413.
 per ço car = weil, 390 f.
 per ço quan = weil, 393 f.
 per ço que = weil, 390, 394, + Konj., 396.
 per ço que = damit, 400.
 per cor que = damit, 402.
 pero (empero), 411, 413, 416 ff.
 pero que = obgleich, 330, 414.
 per que = weil, 390, 402.
 per que = damit, 400 ff.
 per que car = weil, 392.
 per que quan = weil, 394.
 per raó car = weil, 392.
 per tal car = weil, 392.
 per tal que = weil, 394 ff.
 per tal que = damit, 400.
 per tot assó ... no = trotzdem, dennoch, 411, 413.

- pu(i)s que = obwohl, 414 f.
pus que + Konj. = wenn (konditional), 405 ff.
pus que = nachdem, 380, 388, 389.
pus que = da(ja), 390, 396, f.
pus tant s es que = da(ja), 397.
puys quan = als, 383.
quan = als, 380; in Sätzen der Gleichzeitigkeit, 382, + Konj., 383.
quan = als, 380; in Sätzen der Nachzeitigkeit, 388, + Konj., 389.
quan = weil, 390, 393.
quan que = wann auch immer, 382.
quan que = sobald als, 386.
quar, s. car.
que (temporal), 382.
que (kausal), 390, 394.
que (des Begleitumstandes), 403.
qui, Relativsatz mit $\sim$, (Konditional), 408.
sempre que = sobald als, 380, 385.
sens que, 403 f.
si (kausal), 396).
si (konditional), 405 f.
si (konzessiv), 415.
si bé = wenn auch, 415.
si que = sodass, 398.
si que (des Begleitumstandes), 403, f.
si tant s es que (konditional), 406.
si tot = wenn auch.
sol que = wenn nur, 407.
tant quant = solange als, 385.
tant tro que = bis, 387.
tota hora que = jedesmal wenn, 382, 385.
tota via que = jedesmal wenn, 382, 385.
totes vegades que = jedesmal wenn, 382, 385.
tro que = bis, 380, 386.

MISCEL·LÀNIA

Tortosa i l'Ebre

El nom de la insigne ciutat de Tortosa és, molt probablement, d'origen grec. Com Portvendres, com Empúries, com Roses, Tortosa va ésser colonitzada pels grecs, de Marsella estant, i així els noms de la metròpoli eren donats, també, a les colònies. Tenim un fet semblant, en època relativament moderna, en la denominació de moltes ciutats americanes, presa de les ciutats de la nostra península, especialment. El nom de Tortosa, d'una manera semblant, va ésser transportat dels grecs cap a l'Orient i cap a l'Occident : a la costa de Síria, davant l'illa d'Antaradus, i, a l'Occident, a la desembocadura de l'Ebre, compareix el nom de *Dertusa*.

El nom de *Dertosa* es troba, almenys, en dues monedes ibèriques (Hübner, *Monumenta linguae ibericae*, 38). *Dertosa* i els *dertosani* surten, molt freqüentment, en les inscripcions romanes i en els escriptors llatins i grecs.

La importància de Tortosa en temps de la denominació aràbica es desprèn de la *Chanson de Roland*, on, en el vers 916, llegim:

«D'autre part est Turgis de *Turteluse*,
cil es uns quens, si est la citet sue...»

i la importància medieval i moderna d'aquesta ciutat és reforçada per dos esdeveniments : els gloriosos *Costums de Tortosa*, amb la seva famosa *lleuda*, i l'herència espiritual i literària del gran Papa Luna, Benet XIII. L'estudi de la personalitat d'aquest eminent Papa i humanista es pot dir que és el tema predilecte dels grans investigadors moderns de la Història de l'Església.

* * *

El nom d'aigua serveix, sovint, en les llengües romàniques per designar els rius; la vila d'Aix (al migdia de França) com la ciutat d'Aquisgran (Alemanya) deuen llur nom a les aigües d'un riu o riera. En reto-romà, el mot *aigua* designa, sovint, un riu. En català, el nom de la ciutat d'Igualada és el d'aigua ampla: com té, també, el mateix origen el nom de Guils (Urgellet) i Manlleu, d'AQUA LEVI, i Llanera, d'AQUA NIGRA.

Sembla que l'IBERUS pre-romà, que compareix freqüentment, també, en els escriptors romans, és un nom genèric per designar *aigua*. Certs paral·lismes ho confirmen: *Ibars* (Urgellet) és el nom d'un estany; *ibó* és el nom equivalent a 'estany' en els Pireneus aragonesos; *ibar* en basc significa 'ribera', 'vall', 'vega'; *ibaso* 'riu cabalós'; *ibai* 'riu', etc. Tots aquests mots emparentats amb IBERUS, semblen induir-nos a creure que el nom del riu Ebre és un equivalent d'aigua.

Convé observar que el nom del nostre riu anava acompanyat de l'article derivat de IPSU a l'Edat mitjana. A la *Chanson de Roland*, vers 2465, compareix el següent passatge:

«L'ewe de *Sebre* el lur est dedevant,
mult est parfunde, merveille e curant;
il nen i ad barge, ne drodmunt ne caland.»

L'aigua «profunda, corrent i meravellosa» de l'Ebre és l'encant de Tortosa. — A. G.

Algunes característiques del català de Manresa

1. *La tria*. El senyor Esteve definia aquest mot així: «Tros de terra a vora poblat, generalment de regadiu, on dominen els fruiters. Sol tenir casa.» Coneixem també el nom d'una masia, la *Tria* (Perefita), i el llinatge *Trias* (Olot, Ripoll, etc.). La *tria* és desconeguda arreu del domini català, fora de Manresa. És possible que la *trilla* 'rodera de carro' en tingui la culpa. Miret i Sans, en el *BRABL*, VII, 165, publica un document de l'any 1043, reproduït en *Antics documents*, pàg. 29, en el qual compareix el mot *trilla* amb el mateix significat que el manresà *tria*. Aquest document procedeix de l'alt Llobregat, de la vall *figulense* (Fígols):

«ego Iozfredus ... vindo vobis -I- *trilla* et -I- Kannamare»; «et est ipsa *trilla* ad ipso guncher». «Et ipso malol ... afrontat de -I- parte in *trilla* de nos emptore». Aquest mot compareix també en provençal antic i modern, antic *trelha trilha* 'barraca' (Levy, *Alt prov. Supp. Wort.*) i modern *triho, trilho* (Mistral, *Tresor*). L'origen d'aquest mot s'ha de buscar en el llatí TRICHILA 'cabana' que compareix en el sard (log.) amb la forma *triya*, en el romanès *trelle* 'rastrell de l'estable' i en el francès *treille* 'cabana de la vinya'.

2. *Camí de ral i oliva vera*. No sempre cal anar al llatí per trobar l'origen de certs mots; ben sovint són associacions d'idees o associacions mecàniques de sons el determinant d'una etimologia: El *camí de ral* és un mot en el qual ja no es veu cap supervivència de la *realesa* pròpiament dita; solament hi veu el poble un camí de poca importància, un *camí de vint-i-cinc cèntims*. L'*olivera* no és un mot format d'un OLEU + ARIA: és una *olivera* de llei; és l'arbre bo en front de l'*ullastre* que no produeix fruit. Per això el fruit d'aquest arbre no pot ésser senzillament una *oliva*, ha d'ésser una *oliva vera*.

3. Entre els derivats de *quaerere* 'demanar' hi ha el romanès *cere* amb el significat originari. En canvi, l'espanyol *querer* ha passat a significar 'voler', 'estimar', i en català ha desaparagut completament,¹ si bé ha deixat rastre de la seva existència en *inquirir* 'buscar amb diligència', 'investigar'.

Sembla que el mot QUAESTIO, de la mateixa família, solament hagi viscut com a mot savi, no, però, com a mot hereditari i popular. L'existència d'un QUAESTIONE amb evolució popular ens la revela per totes les llengües romàniques el mot manresà *quistó* 'capta feta per una confraria', 'cobrament de la quota del que pertany a una confraria'.

4. El sabó és conegut a Manresa per *moll* (sabó *moll*). Aquest *moll* no té res a veure amb el *moll* o *mullat* d'aigua o d'un líquid, ni tampoc amb la *mullena*. Quan la llengua o els que la parlen es troben amb un conflicte, la solució que troba ella mateixa, o els que la parlen, és sempre més lògica i encertada que la solució volguda i filla de la reflexió. En tenim un bell exemple en *moll*

1. El català *querir* 'voler', 'estimar' citat de MEYER-LÜBKE, *REW*, 6923, ens és desconegut.

'sabó' i *moll* 'mullat'. Arreu de la Catalunya oriental *moll* és un deverbial de MOLLIARE, i arreu de la Catalunya oriental el concepte llatí MOLLIS és reproduït per *tou* (*teu* Sant Feliu de Guíxols). I, fins i tot, en aquest mateix domini del català oriental, el *mullat*, castellà *mojado*, té molta més vitalitat que el *moll*, el qual, per altra banda, té un competent en *moll dels ossos* MEDULLU. En canvi, en els dominis del mallorquí i valencià, en els quals *moll* significa 'tou', el concepte de 'mullat per l'aigua' és traduït per *banyat*. El recurs natural de la llengua arriba encara més enllà: l'aigua de la rosada, lògicament s'hauria de dir *molla*, i amb tot i això se'n diu *mullena*. És que la MEDULLA del pa, que ha conservat una vitalitat perfecta fins avui, és una *molla*. És cert que, al costat de la *molla de pa*, hi ha la *molla de la porta*, del *ganivet*, etc.; totes aquestes *molles*, guarden, però, una certa conexió lògica; en canvi, entre l'aigua congriada a les plantes, a la matineda, i la cosa tova no hi ha cap relació. La llengua se sap desfer perfectament d'aquest embaràs creant la paraula *mullena*. D'una manera semblant s'ha resolt el conflicte creat pel mot *mestre*, que en el domini del català oriental igualment pot significar la *senyora* que el *senyor* dedicats a l'ensenyament. Antigament tot home que tenia un ofici (ferrer, fuster, etc.) era *mestre*. Avui conservem solament els *mestres d'aixa* i els *mestres de casa*. El conflicte creat per a designar la muller d'aquests oficials es resolvia amb gran encert introduint una *mestressa* de procedència francesa. I el dia que els oficials ja no han estat *mestres*, la *mestressa* ha quedat circumscrita per designar la muller del propietari o masover d'una casa de pagès. Per la gent de fora de ciutat una *mestressa* mai no serà una *mestra d'escola*. L'instint de la llengua, patrimoni gairebé exclusiu del poble, ha resolt aquest conflicte anomenant la *mestra*, amb un gran encert, la *senyora mestra*.

5. Meyer-Lübke, *REW*, 5769, ens assegura que el català *moixó* 'ocell' deriva d'un MUSCIO 'ocell petit'. L'ésser Manresa el lloc on conviuen a la vegada l'*ocell* i el *moixó* ens indueix a tractar ací de l'origen d'aquest mot. La llengua és illògica aparentment; però, en realitat, res no hi ha més lògic que la llengua. Per una sèrie de conflictes el mot URNA 'vas d'incineració' que ha passat a designar 'rusc d'abelles', és l'*arna*. Perquè el mot *poll* en certs indrets del domini català significa 'insecte del cap' i 'sarment del

cep', ha estat possible la creació d'un *deslleamenar* amb el significat de 'tallar les brolles o sarments tendres del cep', i perquè en el domini francès, provençal i català AVIS, del llatí vulgar, podia significar 'abella' i 'ocell' ha estat possible que el substitut de AVIS 'abella' MUSCA es desviés a designar un 'ocell', i com que els ocells són *mosques grosses* (en l'Edat mitjana el sufix ONE era augmentatiu), l'ocell és ja a Manresa, a la Segarra i a tot el domini del català occidental un *moixó*, mot que es pot comprovar també en el domini dels dialectes provençals i francesos. — A. G.

Utzet-Olot¹

El mot *utzet* significa, en el Pla de Bages, 'bosc d'alzines, alzinar'. El seu origen s'ha de relacionar, al nostre entendre, amb el nom de la ciutat d'Olot. Balari, *Orígenes Històrics de Catalunya*, 155-157, suposa que el nom de la ciutat de La Garrotxa és un derivat d'*olla* amb el sufix *-ot*, denominació que s'avindria bé amb la disposició topogràfica o del sol, tota vegada que el *Montsacopa*, de la vora d'Olot, és el cràter d'un volcà apagat. Olot compareix ben aviat en els documents : *locum qui dicitur olotis* (a. 872),² *oloto* (a. 997),³ *olot* (a. 1020),⁴ *oletum* (a. 1097),⁵ *oloto* (a. 1107).⁶ Certament, Balari no va pas donar l'etimologia definitiva de la ciutat d'Olot en suposar que venia d'*olla* i el sufix *-ot*. La regió olotina, com la de les Guílleries, és abundant en boscos d'alzines : no és, per tant, cosa estranya que en el nom del bosc d'alzines haguem de trobar l'origen d'Olot. A la regió gironina l'alzina és coneguda per *aulina*, i el bosc d'alzines, per *aulet*; ara bé, la *o-* inicial àtona passa a *eu-* (compari's els mots *eurèya* 'orella', *euró* 'oró' que han passat a *ureya*, *uró*, i, així, *eulet* va passar a *olet*, *ulet*). Per altra banda, la desinència *-et* provinent de ETUM (collectiu de bosc : *canyet*, *pineda*, *roureda*) va tenir a la

1. *Bulletí del Club Pirenenc*, n.º 21.

2. *Marca hispànica*, ap. 32.

3. *Ib.*, 124.

4. *Ib.*, col. 1028.

5. *Ib.*, ap. 316.

6. *Ib.*, col. 1231.

regió gironina i d'Olot el so de la *e* tònica i llarga del mallorquí actual. Tenim una prova d'aquest fet en les formes *juneis* 'genolls', *funçei* 'fonoll', *rustei* 'rostoll', de Banyoles i de l'Empordà.¹ Per tant, com l'actual *aulet*, el nom d'Olot s'ha de derivar d'un ILICETUM. Per altra banda, és interessant de constatar el fet de què la *e* llarga, a les darreries del segle IX ja tenia el so de la *e* llarga del mallorquí actual, com ho prova la forma *olotis* de l'any 872.

Si aquestes proves no fossin suficients, la presència dels mots *aulet* i *aulinar*, que a la mateixa regió olotina signifiquen 'bosc d'alzines', ens confirmarien l'etimologia donada.

El mot *utzet*, que coneixem com a collectiu per a significar 'alzar' i com a llinatge (*Utzet*, Santpedor), té, sens dubte, el mateix origen que Olot. El provençal antic ha conservat en *euze* el llatí ILICE; i en català central tenim *alzina*, que té per base un ILICINA. Així com tenim *butza* de BYRSA, després de passar per *bolsa*, i tenim *esbutzar*, de la mateixa manera també, segons totes les probabilitats, un *ultzet* de ILICETUM ha passat a *utzet* per significar 'bosc d'alzines'. — A. G.

Característiques del català de Girona

1. La *d* ve a *é* en els mots *quér* 'car', *guitèrra* 'guitarra'. (La Junquera, Figueres, Banyoles, Cadaqués.)

2. Una altra característica és la *è* de *tèu* 'tou', *tèa* 'tova'. (Sant Feliu de Guíxols, Palamós.) Sembla que aquestes formes s'han d'explicar per analogia al possessiu *teu teua* formats segons *meu meua*.

3. La *o* tònica davant de consonant nasal ve a *ó* en el parlar de prov. de Girona: *bó* 'bo', *bóna* 'bona', *pón* 'pont' *fón* 'font', *tró* 'tro', *espónja* 'esponja', *ressóna* 'ressona', *cóm* 'com', *cónxa* 'conxa', etc.

4. És característica en bona part dels pobles de Girona la pronúncia del mot *sól* amb una *o* tancada. Aquest fet s'ha d'explicar per l'homònim amb el mot *sòl* terra. La *o* que ve constantment a *o* oberta es conserva tancada en el mot *sól* per respectar la vida al *sòl* 'terra'.

1. *Contribució a una dialectologia catalana*, 1921, 17.

5. En català hi ha els mots *creu*, *veu*, *deu* 'conduït de d'aigua' que tenen una *e* procedent d'una *o* tònica davant de palatal. Aquests mots ens recorden un període del català en el qual la *e* i la *o* tenien gairebé el mateix timbre. Els parlars arcaïcs de les contrades de Girona ens donen una sèrie d'exemples d'aquesta evolució : *junèll* 'genoll', *funèi* 'fenoll', *rustèi* 'rostoll', *cuðeny* 'codony'. (Sant Feliu de Guíxols, Cadaqués, Torroella de Montgrí, etc.)

6. L'imperatiu del verb AUDIRE s'ha conservat proclític amb la forma *ò!* quan es crida una persona a llarga distància : *Maria!* *O! Maria!*; *Pepa!* *O! Pepa!* (Collsacabra, Costa de Llevant.)

7. La *a* àtona final desapareix quan va precedida de *i* : *parroqui* 'parròquia', *pregari* 'pregària', *llicenci* 'llicència', *besti* 'bèstia', *memori* 'memòria', *histori* 'història', *xindri* 'sindria', *avi* 'àvia', *Nuri* 'Núria', etc. (Vall de Ribes, Puigcerdà, Llanàs, Sant Joan les Fonts, Sant Andreu i pobles veïns d'Olot, Massanet, Darnius, Campmany i Cadaqués.)

8. La *a* àtona final ve a *e* tancada : a) Quan va precedida de palatal : *güllé* 'agulla', *entrányé* 'entranya', *tinyé* 'tinya', *mòllé* 'molla', etc. (Puigcerdà, Llanàs, Torroella de Montgrí.) b) Quan la vocal tònica és *i* o *é* : *berretiné* 'barretina', *ullèrés* 'ulleres', *greixés* 'créixens', *mestrèssé* 'mestressa', *llitèré* 'llitera'. (Puigcerdà, Llanàs, Torroella.)

9. La *r* doble (*rosa*, *terra*) té algunes vegades una articulació lingüo-velar semblant a la *r* francesa articulada amb la rel de la llengua. Aquesta *r* constada esporàdicament a Cassà i Llagostera i en el menorquí (*Butlletí de Dialectologia Catalana*, v, 25) seria general en el gironí si tenim en compte el que diu Rexach a mitjans del segle XVIII.è:

«La quinta es que no posian la *g* per la *r*, ni la *r* per la *g*, y axí no digan *Gallotge* per *Rellotge*; *gahó* per *rahó*, *gavans* per *ravans*.»¹

10. Els grups *-li+* voc. i *-cl-* entre vocals vénen a *y* en tota la prov. de Girona, exceptuant La Junquera : *paya* 'palla', *fuya* 'fulla', *uy* 'ull', *abeya* 'abella', *vey* 'vell', *daya* 'dalla', etc.

11. Els mots amb *ns* finals perden la *n* : *canços* 'cançons', *raós* 'raons', *bós* 'bons', *camís* 'camins'. (La Junquera.)

1. Instruccions per la ensenyança de minyons escrites per lo Rt. Baldiri Rexach, Prebete y Rector de la Iglesia Parroquial de Sant Martí de Ollés, Bisbat de Gerona. 1748, pàg. 299.

12. L'analogia als possessius *meu, teu, seu* ha introduït la *u* en *meua, teua, seua, meues, teues, seues*.

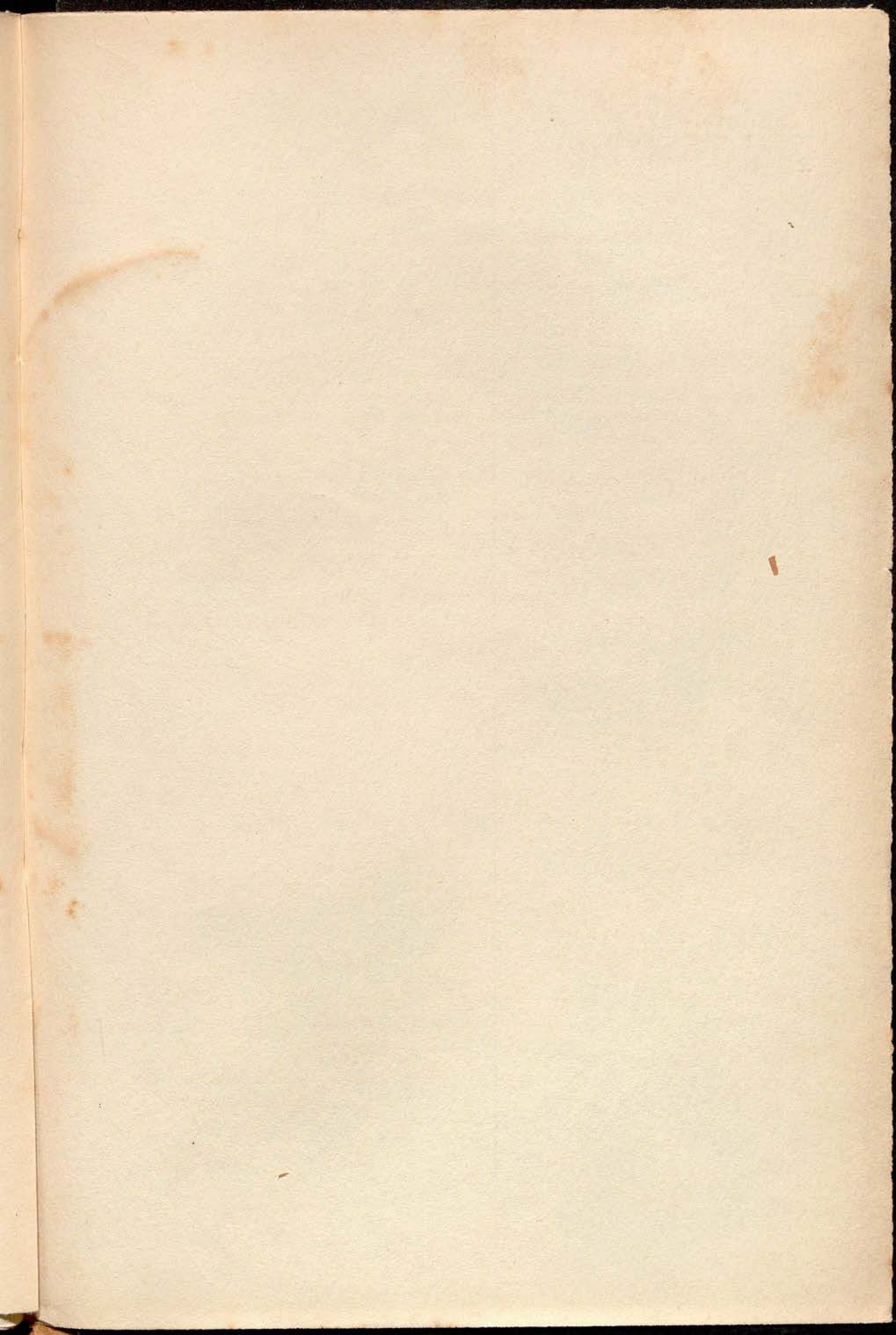
13. L'article arcaic *es sa* es conserva encara al costat de *el la* que cada dia guanya terreny en alguns pobles de la costa de Llevant : *es camí, es gat, sa casa, sa dona, ses arbres, ses homes*, etc. (Blanes, Lloret, Tossa, Sant Feliu de Guíxols, Castell d'Aro, Fanals d'Aro, Sant Antoni, Palamós, Calella de Palafrugell, Palafrugell, Llafranc, Vall-llobrega, Llofriu, Bagur i Cadaqués.)

14. Ultra els articles *el, la, es i sa* compareix l'article *lè* allà on es deixa un substantiu que no és necessari per a la intelligència de la frase : *lè de dalt no està bona* 'la dona de dalt no està bona'; *són més boniques lès (cançons) del temps vell que lès d'avui*. (La Junquera, Agullana.)

15. La desinència de la primera persona del present d'indicatiu és característica a la prov. de Girona; compareix unes vegades *i* i altres *uc* : *parli, canti, porti, mengi* (Ripoll, Ribes, Llanàs, Plana d'Olot, La Junquera, Cadaqués); *pàrluc, càntuc, mènjuc* (Olot, Girona, Banyoles, etc.). — A. G.

CRÒNICA

NECROLÒGICA. — Germana Raig, auxiliar de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, ha mort el dia 20 d'octubre d'enguany, als trenta cinc anys d'edat. Francesa d'origen, i educada sòlidament, entrà, fa quinze anys, com a assistent del Laboratori de Fonètica experimental, on, sota la direcció del doctor Pere Barnils, publicà alguns treballs de fonètica ben interessants. Extingit el Laboratori, va passar a encarregar-se de l'ordenació i de la classificació dels materials reunits per a la redacció del *Diccionari dels dialectes catalans*, tasca que acomplí amb una extraordinària meticulositat. Artista de temperament, deixa quadres de valor i ens llega una abundosa col·lecció de dibuixos d'objectes que han d'il·lustrar el nostre *Diccionari*. A més, com a bona coneixedora del francès, sempre estava a punt per a revisar els articles escrits en aquesta llengua, destinats a revistes franceses, i també les conferències per a públics estrangers.

PUBLICACIONS DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Representants : a FRANÇA : E. Champion, 5, Quai Malaquais, París; a ALEMANYA : Otto Harrassowitz, Leipzig; a ANGLATERRA : Dulau & Co., 37, Soho Square, Londres

	Ptes.		Ptes.
BIBLIOTECA FILOLÒGICA		XIV.—Epistolari d'En M. Milà i Fontanals. Correspondència recollida i anotada per L. NICOLAU D'OLIVER. Tom. I.....	10
I.—Documents en vulgar per a l'estudi de la llengua (segles XI, XII i XIII), per MN. PERE PUJOL..... (<i>Exhaurit.</i>)		XV.—La Culture des Céréales à Majorque, par P. ROKSETH.....	10
II.—Die Mundart von Alacant. —Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen, von DR. P. BARNILS.....	4	XVI.—Notes linguistiques d'argot barcelo- nais, par M. L. WAGNER.....	10
III.—Diccionari Aguiló. Vols. I a V. En rústega, cada un.....	10	Atlas lingüístic de Catalunya, per A. GRIE- RA, vols. I a IV (cada volum).....	75
Relligat, cada un.....	14	Edició en paper de fil.....	150
Relligat en paper de fil, cada un.....	25	Butlletí de Dialectologia catalana (publi- cació semestral, a despeses de la Insti- tució Patxot des de 1925).	
IV.—La frontera catalano-aragonesa, per ANTONI GRIERA. Fasc. I. (<i>Exhaurit.</i>)		Vol. I (abril-desembre 1913).....	3
V.—Textes catalans avec leur transcription phonétique, précédés d'un aperçu sur les sons du catalan, par J. ARTEAGA PERE- RA, ordenats i publicats per P. BARNILS.	4	» II (gener-juny 1914)..... (<i>Exhaurit.</i>)	2
VI.—Estudis romànics (Llengua i Literatu- ra), vol. I.....	8	» II (juliol-desembre 1914).....	2'50
VII.—Vocabulari català-alemany de l'any 1502, edició facsimil segons l'únic exem- plar conegut, acompanyada de la transcripció, d'un estudi preliminar i de regis- tres alfabètics, per P. BARNILS.....	12	» III (gener-juny 1915).....	2'50
VIII.—Diccionari de rims, de Jaume March, editat per A. GRIERA.....	10	» III (juliol-desembre 1915).....	3
IX.—Estudis romànics (Llengua i Litera- tura), vol. II.....	12	» IV (gener-juny 1916).....	3
X.—La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal, secondo il Codice dell'Ambro- siana di Milano I. 79 sup., pubblicata da VINCENTO CRESCINI e VENANCIO TO- DESCO.....	10	» IV (juliol-desembre 1916).....	3
XI.—Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estu- dis Catalans, redactat sota la direcció de P. FABRA, membre de la Secció Filològi- ca (segona edició). En rústega.....	8	» V (gener-desembre 1917).....	2'50
Relligat.....	9'50	» VI (gener-juny 1918).....	2'50
XII.—Gramàtica Catalana, per POMPEU FABRA (tercera edició).....	3'50	» VI (juliol-desembre 1918).....	5
XIII.—Bibliographie élémentaire de l'an- cien provençal, par J. ANGLADE. — L'article majorquin et l'article roman dérivé de 'ipse', par P. ROKSETH. — Les vocals tòniques del rossellonès, per P. BARNILS. — El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic, per M. DE MONTOLIU.....	10	» VII (gener-desembre 1919).....	5
		» VIII (gener-desembre 1920).....	5
		» IX (gener-desembre 1921).....	5
		» X (gener-desembre 1922).....	10
		» XI (gener-juny 1923).....	5
		» XI (juliol-desembre 1923).....	5
		» XII (gener-desembre 1924).....	10
		» XIII (gener-juny 1925).....	5
		» XIII (juliol-desembre 1925).....	5
		» XIV (gener-desembre 1926).....	5
		» XV (gener-desembre 1927).....	5
		» XVI (gener-desembre 1928).....	5
		» XVII (gener-desembre 1929).....	10
		» XVIII (gener-març 1930).....	5
		» XVIII (abril-juny 1930).....	5
		» XVIII (juliol-setembre 1930).....	5
		» XVIII (octubre-desembre 1930).....	5
		Ortografia Catalana, segons el sistema adoptat per l'I. d'E. C.... (<i>Exhaurit.</i>)	
		MEMÒRIES	
		(publicades a despeses de la Institució Patxot)	
		Volum I:	
		Fasc. I. — POMPEU FABRA. La coordina- ció i la subordinació en els documents de la cancelleria catalana durant el se- gle XIV.....	2
		Fasc. II. — JOSEPH ANGLADE, Las Flors del Gay Saber.....	8
		Fasc. III. — P. AEBISCHER, Études de Toponyme catalanè (Barcelona, 1928).	11
		LABORATORI DE FONÈTICA	
		Estudis fonètics, publicats sota la direcció del DR. P. BARNILS. Vol. I.....	20

5 pessetes